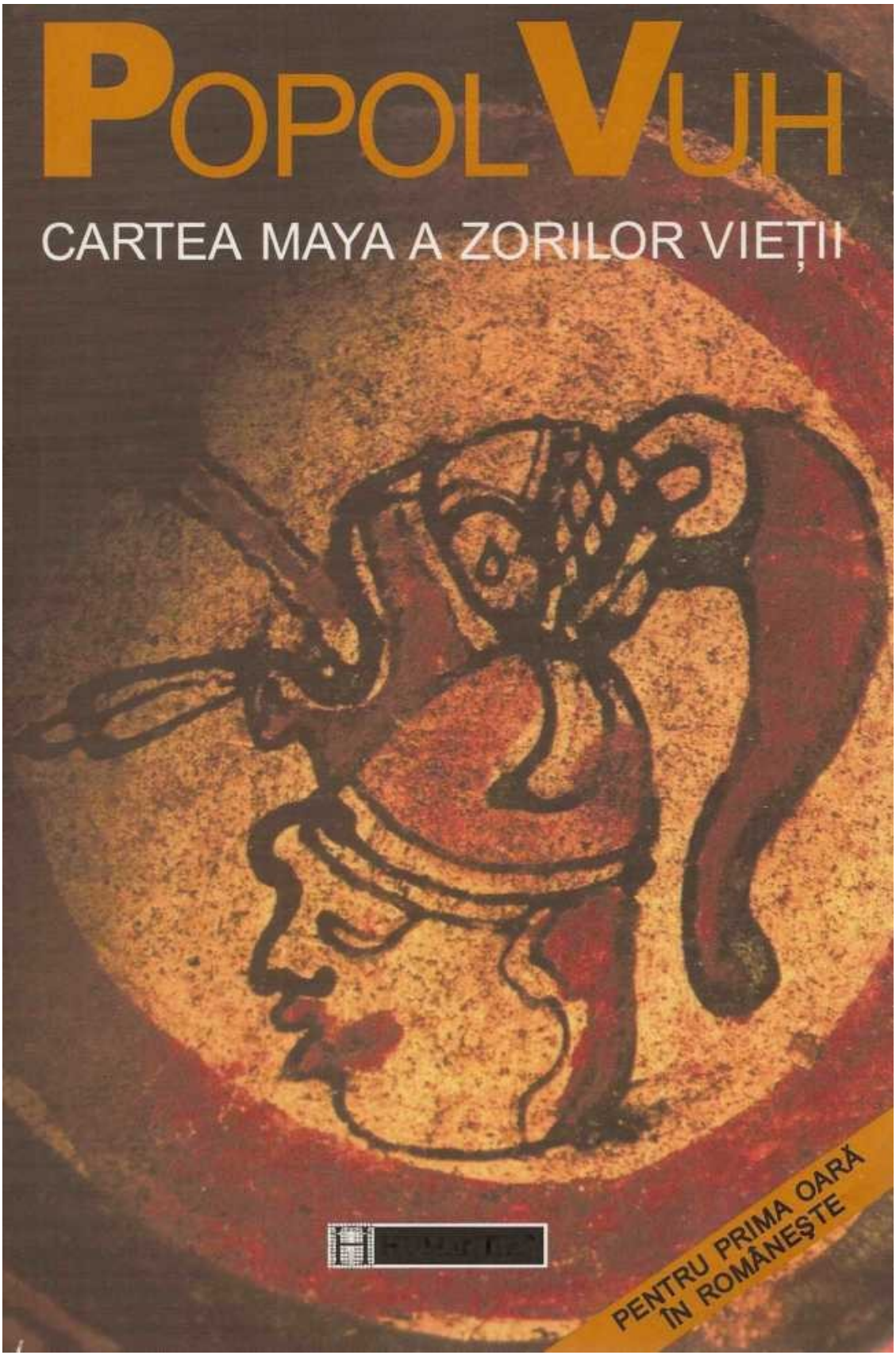
POPOL VUH
CARTEA MAYA A ZORILOR VIEȚII
PENTRU PRIMA OARĂ ÎN ROMÂNEȘTE

HUMANITAS

Popol Vuh sau *Cartea Sfatului*, cartea triburilor maya quiché despre facerea lumii, nu este doar cea mai importantă scriere a indigenilor americani, ci şi un extraordinar document privind imaginaţia omenească. Textul începe cu faptele zeilor maya în întunericul mării primordiale şi se termină cu splendoarea triumfală a întemeietorilor Regatului Quiché, în ţinuturile muntoase din Guatemala. Scrisă în hieroglife maya, *Popel Vuh* a fost transcrisă în alfabetul latin abia în secolul al XVI-lea.

Această versiune a folosit strălucita ediţie în engleză, revăzută în 1996, a profesorului Dennis Tedlock, antropolog la Universitatea din New York şi poet, el însuşi instruit de un maestru quiché.

Textul este însoţit de note şi comentarii erudite, de un amplu glosar şi de un indice de nume.

ISBN 973-28-0964-7

POPOL VUH

Cartea maya a zorilor vieţii

Tradusă de DENNIS TEDLOCK cu comentarii şi glosar bazate pe cunoaşterea limbii maya vechi şi moderne

HUMANITAS

BUCUREŞTI

Traducere din engleză de LIDIA IONESCU

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale TEDLOCK, DENNIS

Popol Vuh: cartea maya a zorilor vieţii / Tedlock Dennis; trad.: Ionescu Lidia.

— Bucureşti Humanitas, 2000
376 p. 22 cm.

Titlul original (eng): *Popol Vuh: the Mayan Book of the Dawn of Life.*
Bibliogr.
Index.
ISBN 973-28-0964-7
I. Ionescu, Lidia (trad.)
39 (972.6) (821.173)
008 (972.6) (821.173)

POPOL VUH

The Mayan Book of the Dawn of Life
Traducere de Dennis Tedlock
1985, 1996 Dennis Tedlock

HUMANITAS, 2000,
ISBN 973-28-0964-7

PREFAŢĂ

POPOL VUH povesteşte cum a apărut lumina în întuneric, de la mijirea primordială, până la zorii strălucitori, şi de la furtuni negre ca noaptea, la zile atât de senine, încât se pot vedea până şi marginile pământului. O ediţie revizuită a traducerii textului *Popol Vuh* a devenit necesară, deoarece în însuşi universul studiilor despre cultura maya pătrunde tot mai mult lumina. Progresele care s-au făcut în înţelegerea limbii, literaturii, artei, istoriei, politicii şi astronomiei maya au impus schimbări în introducere, note, comentarii, glosar şi ilustraţii. Există şi schimbări în traducere, unele subtile, altele care ar putea părea surprinzătoare pentru cei ce au citit ediţia precedentă. În plus, a fost adăugat şi un index.

Noi surse de cunoaştere a limbilor maya au creat posibilitatea de a da înţeles numelor proprii, care anterior nu au fost traduse. De pildă, Xbaquiyalo, soţia lui Şapte Macao, a devenit acum Femeia Egretă. Cele două ademenitoare, Xtah şi Xpuch, sunt acum Pătimaşa şi Jelitoarea şi s-a constatat că sunt predecesoarele unei fantome periculoase, cunoscute în toată Guatemala şi până în

nordul statului New Mexico sub numele ei spaniol, La Llorona. Iar Tecum, Păstrător al Rogojinii în cea de-a noua generaţie de domni quiché a devenit Fluture Negru.

În alte cazuri, surse noi au dat posibilitatea să fie corectate greşeli de traducere, ale căror cauze au fost ortografia imprecisă şi scăpări de litere în manuscrisul *Popol Vuh* unde apar adesea cuvinte şi expresii interpretate diferit. Ceea ce a fost cândva „apariţia pământului-cer” a devenit acum „iluminarea pământului-cer”, o referire la aspectul astronomic al povestirii. Numele primei femei, care în ediţia precedentă a fost numită Casamării Sărbătorită, s-a schimbat acum în Ţestoasa Roşie de Mare. Cuvântul pentru cauciucul folosit de cei doi eroi gemeni ca să vindece ochiul şoimului nu mai este „gumă roşcată”, ci „sânge de jertfă”. Iar imaginea zeului Hacauitz nu mai este plasată „deasupra unui mare râu roşu”, ci „în vârful unei mari piramide”.

Alte îmbunătăţiri au rezultat din discuţii cu lingvişti quiché şi cu cercetătorul literar Enrique Sam Colop, care de curând şi-a terminat disertaţia despre arta poetică maya. El a arătat, de exemplu, în mod concludent că diverşi traducători (inclusiv eu însumi) au interpretat greşit expresia *saq petenaq ch’aqa palo*, care este unul dintre diferitele titluri ale cărţii *Popol Vuh*. În versiunea precedentă l-am tradus prin „Lumina care Vine de Dincolo de Mare”, dar înţelesul adevărat al cuvântului *ch’aqa*, în contextul de faţă, impune redarea lui ca în această ediţie, şi anume „Lumina care Vine de Lângă Mare”. Corectată astfel, exprimarea devine unul dintre punctele de reper ce converg spre ideea că regiunea de unde strămoşii quiché au obţinut *Popol Vuh* în hieroglife sau o parte din el a fost coasta de est a Yucatânului, unde s-au dus în pelerinaj.

Progresele realizate în înţelegerea artei antice maya a făcut şi

mai clară teoria că multe dintre personajele şi evenimentele din *Popol Vuh* au un trecut foarte îndepărtat şi erau bine cunoscute de populaţia maya din Ţinuturile de Jos. Acest fapt a făcut cu putinţă ca la noua ediţie să se adauge mai mult de patruzeci de ilustraţii noi, folosindu-se imagini de pe reliefuri sculptate în stuc şi piatră, de pe oase şi scoici gravate, de pe vase şi cărţi pictate. Îi putem vedea acum pe Adună Sânge alungându-şi fiica însărcinată, pe Hunahpu jucând mingea cu un domn din Xibalba, pe un domn din Xibalba jucând mingea cu capul lui Hunahpu sau pe Xbalanque jucând rolul lunii.

Descifrarea continuă a textelor maya în hieroglife este o altă sursă care aduce lumină în *Popol Vuh*, incluzând aspectele astronomice ale povestirii. Uneori acestea sunt suficient de evidente, dar adesea povestitorii se mulţumesc să facă aluzii al căror înţeles este cunoscut numai de cititorii avizaţi. Ca, de pildă, atunci când povestitorii vorbesc despre nişte pietre care au ţâşnit din vatra unei bucătării, descriind cataclismul ce a făcut să se sfârşească lumea care a precedat-o pe aceasta. Vetrele maya au trei pietre aranjate în triunghi şi noi ştim că quichéii contemporani au o constelaţie a vetrei în Orion, care constă dintr-un triunghi format din trei stele. Autorii lui *Popol Vuh* ne spun, poate, care este evenimentul aflat la originea acestei constelaţii, dar nu o fac niciodată în mod direct. Tocmai aici vin în ajutor predecesorii lor maya, scriitorii care au trăit în Palenque şi Quiriguá cu multe secole înaintea lor. Aceşti scriitori susţin limpede că, la sfârşitul lumii care a precedat-o pe aceasta, trei pietre de vatră au marcat un loc nou pentru ele pe cer.

Unele dintre locurile pământene ale căror amplasamente sunt imprecise în ediţia precedentă s-au ivit din ceaţă ca să-şi ocupe locul pe hartă.

Sunt din ce în ce mai numeroase dovezile că, cel puţin pentru o parte a istoriei quiché, marele oraş din est, care figurează în Partea a patra din *Popol Vuh*, a fost locul ale cărui ruine, cunoscute acum sub numele de Copân, se află la est de capitala Quiché şi exact de cealaltă parte a graniţei, în Honduras. Un alt loc care nu mai este ascuns în neguri este muntele numit *Pan Paxil* sau „Locul Despicat" (tradus anterior „Locul Spart"), care s-a constatat că a fost bine cunoscut de populaţia numită acum m-am maya, sub numele de *Paxal*. El este situat în ţinuturile muntoase din vestul îndepărtat al Guatemalei, aproape de graniţa cu Mexicul, la sud de autostrada Panamericana. Mamii, ca şi autorii lui *Popol Vuh* afirmă că porumbul îşi are originea în despicătura acestui munte.

O reexaminare a felului în care invadatorii europeni s-au comportat în Mezoamerica a dus la o reinterpretare a pasajului din *Popol Vuh* care descrie spânzurarea regilor quiché. Este evident acum că aceştia nu erau spânzuraţi de gât, ci de încheieturile mâinilor, metodă de tortură preferată de europeni în acele timpuri. Pedro de Alvarado, acţionând conform credinţei europene că oamenii torturaţi vor spune adevărul, i-a forţat pe Trei Crab şi Nouă Câine să mărturisească faptul că au complotat împotriva lui şi apoi a folosit această mărturisire ca justificare a arderii lor pe rug. Ceea ce i-a izbit cel mai mult pe autorii lui *Popol Vuh* nu a fost execuţia în sine, ci metodele prin care cei doi au fost interogaţi. Prin urmare, în traducere nu se mai afirmă că regii au fost „spânzuraţi de oamenii castilieni", ceea ce pare să se refere la execuţia lor, ci că au fost „torturaţi de oamenii castilieni".

În 1988 cercetători şi profesori din Guatemala au întemeiat Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala. Printre numeroasele scopuri ale membrilor acestei academii se numără şi introducerea cititului şi scrisului limbilor maya în şcolile de stat din

Guatemala. Prima lor sarcină concretă a fost aplicarea unor reforme în scrierea alfabetică a limbilor maya; pentru prima dată toate hotărârile referitoare la ortografie au fost luate de persoane ale căror limbi materne erau chiar cele despre care era vorba. În prezenta ediţie am păstrat vechea ortografie numai pentru numele proprii care figurează în manuscrisul *Popol Vuh* şi în alte documente vechi sau în citatele preluate din aceste surse. În rest am ţinut seama de hotărârile Academiei de las Lenguas Mayas.

Ocaziile de a studia la faţa locului, cercetarea în biblioteci şi elaborarea ediţiei originale a acestei cărţi, cât şi revizuirea de acum, s-au realizat într-o epocă care s-ar putea să supravieţuiască în ciuda eforturilor recente de a-i pune capăt. O bursă pentru studii şi cercetări independente, obţinută ca membru al Fundaţiei Naţionale pentru Studii Umanistice, şi una pentru Programul de Traduceri a aceleiaşi fundaţii, cât şi un concediu de studii de un an oferit de Universitatea din Boston mi-au dat posibilitatea de-a realiza prima ediţie. Timpul necesar pentru a lucra la ediţia prezentă se datorează unei burse primite ca membru al Aşezământului de Studii Precolumbiene din Dumbarton Oaks, Washington, D.C., şi unui concediu de studii de un an oferit de Universitatea Statului New York din Buffalo. Sper să avem cu toţii parte de a trăi într-o epocă în care înţelegerea altor limbi, altor literaturi şi culturi să fie mai preţuită ca oricând.

Pentru pregătirea acestei ediţii a cărţii *Popol Vuh* îi sunt îndatorat în cea mai mare măsură Barbarei Tedlock ca cercetătoare, artistă, prietenă, şi care îmi este soţie de mult mai mulţi ani decât au durat căsătoriile majorităţii cuplurilor pe care le cunoaştem. Au fost toate acestea în timp ce ea însăşi îşi scria propriile relatări despre popoare, locuri şi vremuri maya. Ne-am reîntors să-i revedem pe quichéi şi împreună cu Achi din Rabinal

ne-am aventurat în ţinuturi noi, vizitând populaţia kekchi din Alta Verapaz şi Belize şi cea mopán din San Antonio Toledo din Belize.

Îi rămân recunoscător lui Andrés Xiloj Peruch din Momostenango, care nu numai că a fost alături de mine pe parcursul traducerii textului quiché al lui *Popol Vuh*, dar ne-a învăţat, pe Barbara Tedlock şi pe mine, să interpretăm visele, semnele şi ritmurile calendarului maya. El continuă să fie mamă-tată, adică şef spiritual al neamului său, şi nu de mult a primit o nouă sarcină, devenind mamă-tată al tuturor oamenilor din districtul său din Momostenango. Prin profesiunea sa, ca prezicător, este un interpret de texte dificile. De prima dată când a văzut textul quiché din *Popol Vuh* a fost intrigat de structurarea sa în părţi obscure şi părţi clare. Intuiţia sa aduce clasificări în vechea ediţie şi continuă să o limpezească pe aceasta nouă.

Chiar de când am început să lucrăm la traducerea textului *Popol Vuh* Xiloj a fost sigur că, dacă acesta ar putea fi interpretat perfect, împrumutând ştiinţa domnilor acelor timpuri, brizele umede şi fulgerele îndepărtate ar putea revela tot ce există sub cer şi pe pământ peste tot, până în cele patru colţuri ale lumii. Ca un sprijin pentru propria mea interpretare şi judecată asupra cărţii, a sugerat un adaos la rugăciunea pe care păstrătorii zilei o rostesc ducându-se la altarele publice. Iat-o:

Fă ca vina mea să se risipească,

Inima Cerului, Inima Pământului, fă-mi un bine, dă-mi tărie, dă curaj inimii, minţii mele, căci tu eşti muntele şi şesul meu; fă să nu fie înşelăciune şi greşeală, şi fă ca această tălmăcire a lui *Popol Vuh* să iasă limpede ca zorii; ajută-mă să cern vremurile străvechi cât mai desăvârşit în inima şi în judecata mea, şi fă ca vina mea să se risipească; străbune, străbuni şi câte suflete de morţi mai sunt, voi, care vorbiţi cu Inima Cerului şi a Pământului, fie ca voi toţi

împreună să-mi daţi tărie în tălmăcirea pe care m-am angajat s-o fac.

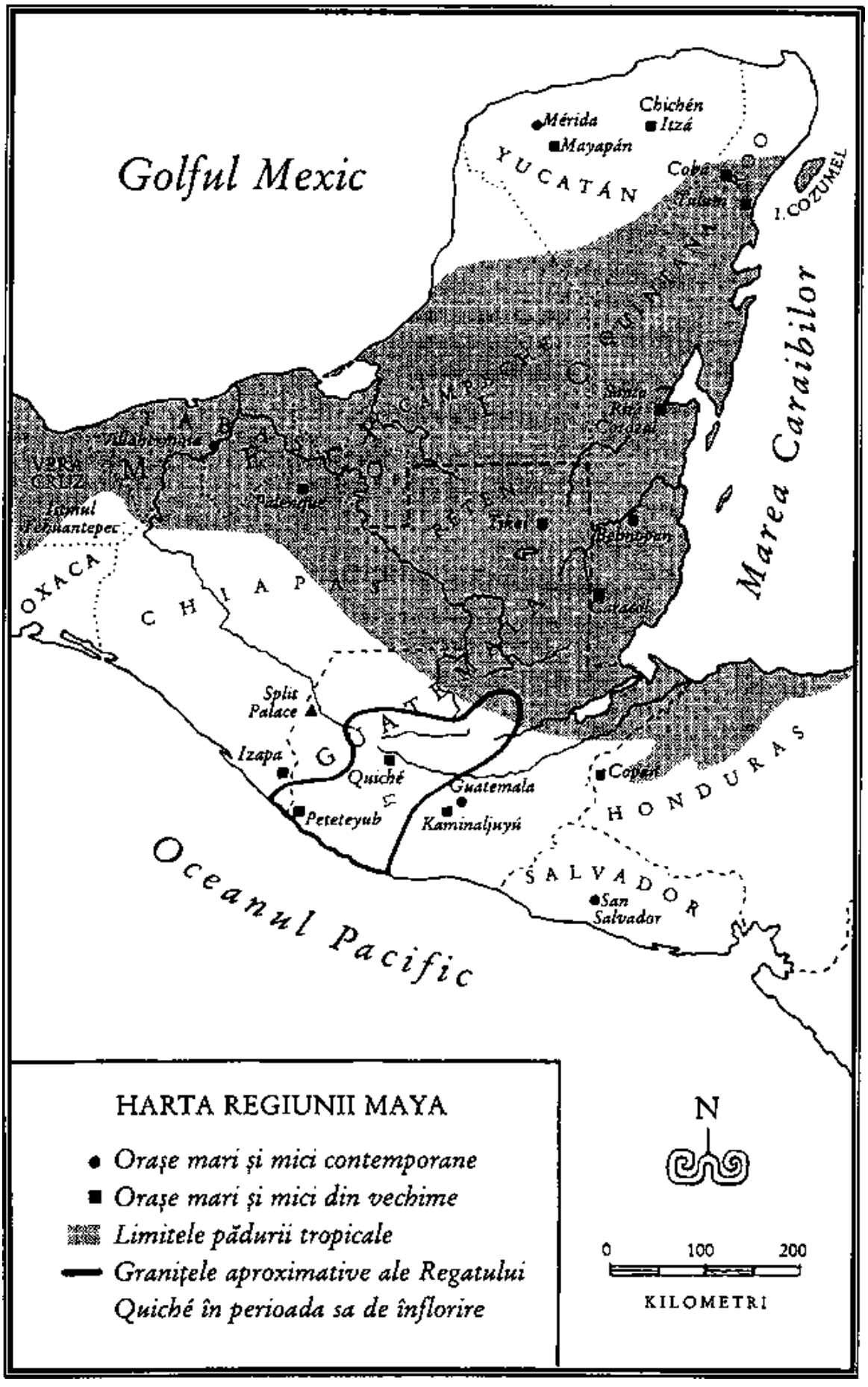
Golful Mexic
Mérida
Chichén Itzá
Mayapán
YUCATÁN
Cobá
Tulum
I. COZUMEL
Marea Caraibilor
Santa Rita Corozal
Villahermosa
Palenque
Istmul Tehuantepec
OAXACA
CHIAPAS
Tikal
Benque Viejo
Split Palace
Izapa
Quiché
Guatemala
Peteteyub
Kaminaljuyú
Copán
HONDURAS
SALVADOR
San Salvador
Oceanul Pacific
HARTA REGIUNII MAYA
Orașe mari și mici contemporane
Orașe mari și mici din vechime
Limitele pădurii tropicale
Granițele aproximative ale Regatului Quiché în perioada sa de înflorire
N
0 100 200
KILOMETRI

INTRODUCERE

PRIMELE PATRU FIINŢE OMENEŞTI, primii patru pământeni cu adevărat articulaţi, care îşi mişcau picioarele şi mâinile, feţele şi gurile şi puteau vorbi însăşi limba zeilor, puteau de asemenea să vadă tot ce era sub cer şi pe pământ. Trebuia doar să privească în jurul lor, de acolo, din locul unde se aflau, şi vedeau totul, până la hotarele spaţiului şi ale timpului. Atunci însă zeii, a căror intenţie nu fusese să plăsmuiască fiinţe capabile de-a deveni egale lor, au redus capacitatea oamenilor de-a vedea doar la ceea ce se distingea limpede şi nu era prea departe. Cu toate acestea, odinioară, domnii care au condus cândva un regat dintr-un loc numit Quiché, în ţinuturile muntoase ale Guatemalei, posedau mijloacele dea învinge această miopie, aveau un *Ub'al*, un „instrument de vedere" sau „un loc unde văd"; datorită acestuia puteau să cunoască întâmplări din locuri îndepărtate sau din viitor. Instrumentul nu era un telescop sau un cristal prin care să te uiţi, ci era o carte.

Domnii quiché îşi consultau cartea când se adunau la sfat, iar numele ei era *Popol Vuh* sau „Cartea Sfatului". Deoarece au obţinut cartea (sau o parte din ea) printr-un pelerinaj în cursul căruia au coborât din munţi până la ţărmul Atlanticului, au numit-o „Lumina care Vine de Lângă Mare". Iar pentru că în carte se vorbea despre întâmplări petrecute înainte de adevăratul revărsat al zorilor şi despre un timp în care strămoşii lor se ascundeau în păduri, cu pietrele care conţineau spiritul personal al zeilor lor din pădure, o mai numeau şi „Locul Nostru din Umbră". Şi, fiindcă aceasta vorbea despre răsăritul luceafărului de dimineaţă, al soarelui şi al lunii, şi prevestea ridicarea şi splendoarea strălucită a

domnilor quiché, o numeau „Zorii Vieţii”.

Ştim astăzi că cei care au scris versiunea *Popol Vuh* nu şi-au dat numele, ci obişnuiau să-şi spună „noi” în paginile introductive şi „noi, care suntem poporul quiché”, mai departe. În accepţiunea contemporană „poporul quiché” este un grup etnic din Guatemala, care-i include pe toţi cei ce vorbesc o anumită limbă maya, care şi ea a ajuns să se numească quiché; în prezent numărul lor se apropie de un milion şi ocupă cea mai mare parte din teritoriul care în trecut era regatul a cărui dezvoltare este descrisă în *Popol Vuh*. În vestul şi nord-vestul acestui teritoriu trăiesc populaţii maya care vorbesc alte limbi maya şi care ajung până dincolo de graniţele Mexicului, în ţinuturile muntoase din Chiapas, iar în sud, până la câmpia litorală a golfului Tabasco. Alte populaţii maya trăiesc în est şi nord-est, până dincolo de graniţele cu El Salvador şi Honduras, ajungând în ţinuturile de şes din Belize şi în tot lungul peninsulei Yucatan. Acestea ating astăzi un total de peste şase milioane, iar strămoşii lor au creat ceea ce restul lumii cunoaşte drept civilizaţia maya.

Civilizaţia maya s-ar putea să-şi tragă rădăcinile din civilizaţia olmecă, anterioară ei, care a înflorit în câmpia golfului de coastă din Veracruz şi Tabasco prin anii 1200 î.Cr. Un precursor mai apropiat este cultura Izapan, care s-a dezvoltat de-a lungul graniţelor de vest şi de sud ale lumii maya şi a pătruns până în miezul acestei lumi, în ţinuturile muntoase din Kaminaljuyú, la vest de ţinutul unde astăzi se află oraşul Guatemala, începute în primul secol î.Cr., monumentele de piatră din Izapa prezintă o iconografie şi un sistem de scriere similare celor care se vor găsi mai târziu, în situri considerate de arheologi ca aparţinând civilizaţiei maya. Acestea datează din perioada numită clasică timpurie (300-600 d.Cr.), al cărei centru se afla în pădurea tropicală de câmpie care

separă pădurea de pini din munţii Chiapas şi Guatemala, de pădurea pitică şi scrubul, din nordul Yucatânului. Mlaştinile au fost drenate şi copacii tăiaţi, lăsând loc pentru o agricultură intensivă. Cele mai multe texte hieroglifice au fost săpate în piatră şi în stuc, pictate pe ceramică şi ghips sau scrise cu cerneală pe fâşii lungi de hârtie făcute sul şi formând cărţi.

În perioada clasică timpurie, conducători din Teotihuacan, marele oraş din ţinuturile muntoase ale Mexicului, au pus stăpânire pe Kaminaljuyú şi au stabilit relaţii politice şi comerciale cu oraşe maya din câmpie, cum ar fi Tikal. Perioada clasică târzie (600-900 d.Cr.) a început cu căderea Teotihuacanului şi a avanposturilor lui din Kaminaljuyú, şi a fost martora stabilirii comunităţilor maya în centrul Mexicului, la Xochicalco şi Cacaxda. În pădurea tropicală de câmpie, oraşe maya ca Palenque, Tikal şi Caracol au ajuns în culmea gloriei, iar în nord a fost fondat oraşul Chichén Itzá. Cel mai sudic oraş era Copan, care se întindea mai mult pe dealurile de la poalele ţinuturilor muntoase decât în pădurea tropicală. Momentul în care acesta a atins culmea importanţei a coincis cu declinul oraşului Kaminaljuyú şi, de curând, s-a descoperit că domnitorii săi se considerau descendenţi ai familiei regale din Teotihuacan.

Spre sfârşitul perioadei clasice târzii, comunităţile maya care îşi făcuseră loc defrişând porţiuni din pădurea tropicală, împreună cu oraşul Copan au fost prinse în vârtejul violent al suprapopulării, al degradării mediului, al foametei şi al războaielor. În acelaşi timp au fost ocolite de dezvoltarea reţelei comerciale maritime, care a ajuns tocmai în regiunea din jurul Yucatanului, de la Tabasco în Honduras. Prin anii 900 d. Cr., puterea economică şi politică a oraşelor-state mai mari se destrămase sub tensiune. Până la invazia europeană, ceea ce mai rămăsese din populaţia pădurii

tropicale va trăi în oraşele mici de pe malurile lacurilor, ale râurilor şi ale estuarelor. Cea mai mare parte a populaţiei maya era atunci răspândită pe două arii, care în perioada clasică fuseseră periferice, una în nordul Yucatanului şi alta în ţinuturile muntoase din sud. În perioada postclasică târzie (de la 1200 d.Cr. Până la invazia europeană) asistăm la înflorirea regatelor Mayapan în nord şi Quiché în sud, amândouă state biruitoare, care primeau tribut, urmaşe ale oraşului Chichén Itzá prin importanţa mitică dată unui rege de origine divină, numit Şarpe cu Pene. În fiecare dintre aceste state exista o alianţă de viţă nobilă provenind în majoritate din neamul maya, dar care includea şi mexicani a căror limbă maternă era nahua. Căpeteniile acestor seminţii, indiferent de locul de baştină, locuiau în capitală, înconjuraţi de fortificaţii.

Înscripţiile săpate în piatră nu mai constituiau trăsătura majoră a monumentelor maya şi a construcţiilor din perioada postclasică, dar s-au răspândit scrisul şi pictura pe ziduri tencuite şi pe pagini de cărţi, aşa cum se vede cel mai bine în siturile aflate pe sau lângă coasta de est a Yucatanului, de la insula Cozumel până la localităţile continentale Cobá, Tancah şi Tulum, iar spre nord până la Santa Rita Corozal din Belize, în trei dintre cărţile maya care s-au păstrat, cunoscute sub ridurile de *Codexul din Madrid*, *Codexul din Paris* şi *Codexul din Dresda* ilustraţiile au puternice legături, atât ca stil, cât şi sub raportul conţinutului, cu arta de pe ziduri din această regiune. Cortés şi oamenii săi au văzut multe cărţi când au debarcat la Cozumel şi există dovezi serioase că în prada luată de ei se găsea şi *Codexul din Dresda*. Scrierea din cărţile postclasice, în comparaţie cu aceea din perioada clasică, indică o înmulţire a semnelor de legătură şi a celor fonetice, inclusiv folosirea unor semne distincte maya pentru transcrierea cuvintelor împrumutate din limba nahua.

Invazia europeană a lumii maya a început în secolul al XVI-lea, şi tot atunci începe îndelungata istorie a rezistenţei populaţiei maya, care continuă până în zilele noastre, a cărei prezenţă se simte chiar şi în ştirile transmise la radio. Bazându-se pe mijloace de convingere care includeau praful de puşcă, instrumente de tortură şi ameninţarea cu osânda veşnică, invadatorii au impus monopolul asupra majorităţii formelor vizibile de exprimare publică, ca teatrul, arhitectura, sculptura, pictura şi scrierea, în ţinuturile muntoase, când şi-au dat seama că desenele de pe ţesături reprezintă mesaje complexe, europenii au încercat să interzică până şi îmbrăcămintea de tip maya. Sute de cărţi cu hieroglife au fost arse de misionari, dar cu toate acestea mai erau încă folosite în Yucatán pe la sfârşitul secolului al XVII-lea, iar în ţinuturile muntoase din Guatemala chiar până la începutul secolului al XVIII-lea. După cât se ştie, numai patru cărţi au supravieţuit până în prezent, printre care se numără şi cele trei care au ajuns cu mult timp în urmă la Madrid, Paris şi Dresda. O a patra a fost recuperată în 1966 de la nişte jefuitori care ar fi găsit-o în Chiapas, într-o peşteră uscată.

Dar supravieţuirea literaturii antice maya nu a depins de formele ei exterioare. Aşa cum au învăţat să folosească simbolistica sfinţilor creştini ca o mască pentru zeii antici, tot aşa popoarele maya au învăţat să folosească alfabetul latin ca o mască pentru textele lor antice. Faptul că tocmai misionarii care au ars textele antice au fost primii care i-au învăţat pe mayaşi scrierea alfabetică constitue în sine un act de justiţie. Ei doreau ca elevii lor să scrie traduceri în limba maya ale rugăciunilor, ale predicilor şi ale catehismului creştin, dar nu după mult timp unii indigeni au găsit posibilitatea de-a folosi alfabetul latin în scrieri politice şi religioase care răspundeau propriilor scopuri.

DESEN DE CARLOS A. VILLA CORTA

PAGINILE CĂRŢILOR. Pagină din cartea maya în hieroglife, cunoscută drept Codexul din Dresda şi datând din secolul al XV-lea. Coloana din stânga descrie mişcările planetei Venus în timpul uneia dintre cele cinci tipuri diferite de cicluri specifice acestei planete. Coloana din dreapta descrie augurii acestui ciclu şi prezintă atât imaginile, cât şi numele zeilor asociaţi. În imaginea de sus, şezând, este reprezentat Hunahpu, numit Hun Ahaw în Yucatân. În mijloc este zeul tutelar al planetei Venus, ţinând un aruncător de săgeţi în mâna stângă şi un snop în mâna dreaptă. Imaginea de jos reprezintă victima sa, prin al cărei scut este străpunsă de o săgeată.

Aceşti scriitori maya independenţi au lăsat o moştenire literară mai amplă decât totalitatea scrierilor hieroglifice ce au supravieţuit şi totodată mai lesne de înţeles. Lucrările lor cele mai remarcabile, create ca un substitut alfabetic pentru cărţile scrise cu hieroglife, sunt *Chilam Balam* sau „Profetul Jaguar” în Yucatán şi *Popol Vuh* în Guatemala.

Autorii cărţii *Popol Vuh* în scriere alfabetică erau descendenţii celor trei viţe de domni care au condus cândva Regatul Quiché, pe numele lor cauec, casămare şi domn quiché. Ei au activat pe la mijlocul secolului al XVI-lea şi au scris în oraşul Quiché, la nord-vest de locul unde în zilele noastre se ridică oraşul Guatemala. Partea de est a acestui oraş, construită pe un teren întins, era nouă pe vremea lor, cu clădiri joase, înşirate de-a lungul unei reţele de străzi şi cu o biserică impunătoare în piaţa centrală. Partea de vest, deja în ruină, era un promontoriu fortificat deasupra unor canioane adânci, cu piramide şi palate îngrămădite în jurul unor numeroase pieţe şi curţi. Clădirile din partea de est sunt făcute din piatră albă şi ciment, dar zidurile în ruină dau la iveală urme sugestive de pictură murală multicoloră. Ceea ce îi interesa pe autorii noii versiuni a cărţii *Popol Vuh* era să păstreze istoria aflată în spatele acestor ruine.

La începutul perioadei coloniale, oraşul Quiché a început să fie pus în umbră atât ca mărime, cât şi ca prosperitate, de oraşul învecinat, *Chuwi lav* adică „Vârfuri cu Urzici”, cunoscut şi sub numele Chichicastenango. Printre locuitorii acestui oraş în plină dezvoltare erau descendenţi ai neamurilor cauec şi domn quiché, iar la un moment dat, un exemplar al textului *Popol Vuh*, scris cu alfabet latin, a ajuns acolo. Între 1701 şi 1703, acest manuscris quiché a căzut, din întâmplare, în mâna unui călugăr pe nume Francisco Ximénez, în timp ce slujea ca preot parohial. El a făcut

singura copie care s-a păstrat după acest text *Popol Vuh* şi i-a adăugat traducerea spaniolă. Lucrarea sa a rămas în proprietatea Ordinului Dominican până după independenţa Guatemalei, dar când reformele liberale au impus închiderea tuturor mânăstirilor, în 1830, a fost achiziţionată de biblioteca Universităţii San Carlos din oraşul Guatemala. În 1854 s-a întâmplat s-o vadă acolo un medic austriac, Carl Scherzer, iar câteva luni mai târziu, a avut norocul să dea de ea Étienne Brasseur, un preot francez din Bourbourg. În 1857 Scherzer a publicat traducerea în spaniolă a lui Ximénez la Viena, sub patronajul Habsburgilor, membri ai aceleiaşi familii regale care a domnit în Spania pe timpul cuceririi Regatului Quiché, iar în 1861 Brasseur a publicat o traducere franceză a textului quiché la Paris.

ARE V XE OHER

ESTE ES EL PRINCÍPIO DE LAS

UNICUL EXEMPLAR RĂMAS. Prima pagină a versiunii Popol Vuh scrise în alfabet latiny copiată de Francisco Ximénez în Chichicastenango; textul în quiché este pe coloana din stânga, iar traducerea lui în spaniolă pe coloana din dreapta.

FOTOGRAFIE REPRODUSĂ PRIN AMABILITATEA BIBLIOTECII NEWBERRY

Chiar şi manuscrisul pe care Brasseur l-a scos fraudulos din Guatemala ducându-l la Paris şi-a găsit drumul de întoarcere peste Atlantic, iar din 1911 se odihneşte în Biblioteca Newberry. Oraşul, care este binecuvântat cu această bibliotecă înzestrată cu o colecţie magnifică de texte americane băştinaşe, nu se află în Mezoamerica, dar are un nume indian: Chicago, adică „Locul Cepelor Sălbatice”.

Este posibil ca manuscrisul pe care l-a copiat Ximénez în locul numit „Vârfuri cu Urzici” să fi inclus câteva ilustraţii, poate chiar nişte hieroglife, dar versiunea lui nu conţine decât coloane compacte de proză, scrisă cu alfabet latin. În general, autorii maya foloseau cu economie elemente grafice în lucrările lor scrise alfabetic, dar aproape fiecare pagină a cărţilor antice combina scrisul (care includea semne menite să fie citite fonetic) cu picturi. În limbile maya termenii pentru scris şi pictat au fost şi sunt aceiaşi, aceiaşi meşteri practică ambele îndeletniciri, şi zeităţile care le patronează sunt două maimuţe gemene, cu nume diferite pentru aceeaşi zi: Unu Maimuţă şi Unu Meşter. În cărţile realizate sub patronajul acestor zei gemeni există o relaţie dialectică între scris şi picturi: scrisul nu numai că înregistrează cuvinte, dar uneori oferă indicaţii picturale asupra înţelesului. Cât despre pictură, ea nu se limitează la a reprezenta ce vrea să sugereze, ci are elemente care pot fi citite asemenea cuvintelor.

Uneori, cei care au scris *Popol Vuh* folosind alfabetul par să descrie picturi, în special când încep episoade noi în părţile narative. În pasaje ca cel de mai jos, folosirea propoziţiilor ce debutează cu expresii ca „acesta este” şi a verbelor la timpul echivalent cu prezentul în limba quiché, fac ca cititorul să zăbovească un moment asupra unei imagini ce-i stăruie în minte.

„Acesta este marele copac al lui Şapte Macao, numit «nance»,

şi asta-i hrana lui Şapte Macao. Ca să mănânce fructul de nance, se urcă în fiecare zi în copac. De când Hunahpu şi Xbalanque au văzut unde se hrăneşte, stau ascunşi sub copacul lui Şapte Macao, în tăcere. Cei doi băieţi se află acum în frunzişul copacului.”

Fireşte, trebuie să se atragă atenţia că imaginile cuvântului pictat de povestitorii în limba quiché sau în oricare alta nu este nevoie să aibă corespondenţă fizică în lumea de dinafara ochiului minţii. Dar exemplul de mai sus are un caracter abrupt, care sugerează mai degrabă o imagine statică, dintr-o povestire care s-a depănat în mare măsură, iar nu o imagine în mişcare, apărută în cursul desfăşurării evenimentelor din povestire. Naratorul nu descrie cum au ajuns băieţii „în frunzişul copacului”, scena introductivă este deja completă în aşteptarea loviturii de sarbacană din fraza următoare, în care verbul principal este pus la echivalentul quiché al timpului trecut, iar imaginea statică lasă locul uneia în mişcare.

Scrierea cuvintelor în cărţile antice maya se făcea cu ajutorul unei grafii care combina principiile logografice cu cele fonetice. Semnele logografice care ţin locul unui cuvânt întreg şi uneori dau înţelesului lui indicaţii picturale sunt în mod obişnuit utilizate pentru noţiuni comune, ca numele zilelor săptămânii. Semnele fonetice maya urmează silabă după silabă, fiecare semn corespunzând unei consoane în combinaţie cu o vocală sau (mai rar) o vocală singură. Când apărea o problemă de ortografie creată de o silabă compusă dintr-o singură vocală aflată între două consoane, regula convenţională era de-a o trata ca şi cum ar fi fost două silabe, fiecare conţinând câte una dintre cele două consoane, lăsând cititorului sarcina de-a evita să pronunţe cea de-a doua vocală. Această regulă, cât şi altele privind silabele, afectează uneori opţiunea scriitorilor maya, în privinţa ortografiei, când, mai

târziu, vor folosi caracterele latine. De pildă, dacă autorii lui *Popol Vuh* ar fi scris folosind alfabetul aşa cum se obişnuia, ar fi redat ortografic numele Casa Macao (una dintre cele patru femei create de zei), deci Cakixha. Dar, în loc să procedeze astfel, ei au tratat cele trei silabe de parcă ar fi fost patru, scriind Cakixaha (Ca-ki-xa-ha).

Mai mult decât oricare altă carte maya scrisă fie cu hieroglife, fie cu alfabet latin, *Popol Vuh* ne spune ceva despre statutul conceptual deţinut de cărţi în lumea precolumbiană. Cei care au scris versiunea alfabetică explică de ce versiunea în hieroglife era una dintre cele mai preţioase bunuri ale domnilor quiché:

„Ştiau când urma să izbucnească un război; tot ce vedeau le era limpede. Dacă avea să fie moarte sau foamete, sau dacă se vor isca certuri, ştiau fără greş, o dată ce era un loc ca să o vezi, era o carte. «Cartea Sfatului» o numeau ei."

Când „tot ce vedeau era limpede pentru ei", domnii quiché recuperau viziunea celor patru oameni dintâi care, la început, „vedeau perfect tot ce se afla sub cer". Asta ar însemna că *Popol Vuh* le dădea, încă o dată, posibilitatea de a privi „pe cer, pe pământ, cele pentru laturi, patru unghiuri", unghiurile şi laturile care limitează pământul şi servesc ca puncte de referinţă pentru mişcarea luminilor cereşti.

Dacă vechiul *Popol Vuh* era asemenea textelor scrise în hieroglife care au supravieţuit, el conţinea date sistematice ale ciclurilor evenimentelor astronomice şi terestre care serveau drept sistem complex de navigaţie pentru cei ce doreau să vadă şi să se mişte în afara prezentului, în cazul unui pasaj referitor la planeta Venus, de pildă, ar fi existat tabele cu datele la care aceasta se înalţă şi coboară, imagini pictate ale zeilor care o călăuzesc şi scurte texte indicând cum au procedat aceşti zei când au stabilit

pentru prima dată schema mişcărilor planetei. Când cititorii antici ai lui *Popol Vuh* îşi luau rolul de oracoli şi de astronomi căutând data fastă pentru o ceremonie sau pentru un act politic de importanţă majoră, putem bănui că apelau la pasaje speciale, le interpretau înţelesul şi îşi spuneau părerea. Dar cei care au scris *Popol Vuh* cu alfabet latin ne spun că existau şi ocazii în care interpreţii ofereau „o amplă prezentare şi explicaţie" al cărei subiect era descifrarea întregului *kajulew* sau „pământ-cer", care este cuvântul quiché pentru „lume". Dacă o citire divinatorie sau o meditaţie era calea de a redobândi profunzimea viziunii de care se bucurau cei patru oameni dintâi, o lungă prezentare, în care interpreţii ar fi putut foarte bine trata fiecare subiect major din întreaga carte, era calea de-a redobândi întreaga anvergură cosmică a acestei viziuni.

Dacă autorii care au folosit alfabetul în *Popol Vuh* ar fi transpus direct cartea antică, hieroglifă după hieroglifă, ar fi putut să creeze un text pe care, în afară de cei ce aveau o pregătire completă pentru proorocire şi interpretare, foarte puţini l-ar fi înţeles. Ce-au făcut ei a fost să citeze ce ar fi spus interpreţii cărţii antice când făceau câte o lungă prezentare, redând întreaga istorie aflată dincolo de diagramele, picturile şi schemele subiectului cărţii antice. Ca să nu pierdem din vedere faptul că ei citează, înserau din când în când propoziţii ca „aceasta este descrierea, iat-o aici" sau „aşa cum se spune". La un moment dat autorii aceştia devin ei înşişi interpreţi, adresându-ni-se *direct,* de parcă noi am face parte dintr-un grup de spectatori şi nu am fi simpli cititori. Când introduc primul episod al unui lung ciclu de povestiri despre zeii care au pregătit pământul-cer pentru viaţa omenească, ne propun să ridicăm cu toţii paharul în cinstea eroilor.

La începutul cărţii lor, autorii descriu cu prudenţă condiţiile

dificile în care lucrează. Când ne spun că scriu „înconjuraţi de predicile despre Dumnezeu, acum în creştinism”, putem distinge un anumit ton tânguitor numai după ce ne-am dat seama că ei fac această specificare imediat după afirmaţia că propriii lor zei „sunt răspunzători de toate – cele pe care le-au şi înfăptuit, ca fiinţe luminate, prin cuvinte luminate”. Autorii îşi propun să scrie despre ceea ce în limba quiché se numeşte *ojer tzij*, „cuvântul străvechi” sau „cuvântul de dinainte”, care a precedat „predicile despre Dumnezeu”. S-au hotărât să facă astfel, deoarece „nu mai există” un *Popol Vuh*, cuvinte ce par să sugereze că ei intenţionează să recreeze cartea originală, bazându-se doar pe amintirea celor văzute în paginile ei sau a celor auzite în lungile ei prezentări. Dar, dacă ne amintim că se plâng de faptul că trăiesc „în creştinism”, bănuim că s-ar putea ca ei să mai fie încă în posesia cărţii originale, dar o protejează de posibilitatea de-a fi distrusă de misionari. Într-adevăr, cuvintele următoare ne fac să ne întrebăm dacă nu s-ar putea să mai existe cartea, dar de îndată ce ne-au trezit speranţele în această privinţă, îl prezintă în aşa fel pe cel ce o tălmăceşte, încât să nu mai putem da de el: „Există cartea de la început şi scrierea străveche, dar cel care o citeşte şi o tălmăceşte are o identitate ascunsă”. În punctul acesta trebuie să ne amintim că autorii lui *Popol Vuh* transcrisă în alfabet au decis să rămână anonimi; cu alte cuvinte, îşi ascund identitatea. Dacă, prin afirmaţiile lor enigmatice despre o carte inaccesibilă sau despre un interpret anonim ei vor să protejeze pe cineva, ar putea foarte bine fi vorba despre ei înşişi.

Autorii îşi încep povestirea într-o lume în care nu există nimic altceva decât un cer gol deasupra şi o mare calmă dedesubt. Acţiunea începe să se desfăşoare când zeilor care locuiesc în marea primordială, numiţi Făcător, Plăsmuitor, Purtător,

Zămislitor, Inima Lacului, Inima Mării şi Şarpe cu Pene Suveran, li se alătură zei coborâţi din cerul primordial, numiţi Inima Cerului, Inima Pământului, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat şi Uragan. Aceste două grupuri stau de vorbă şi, în cursul convorbirilor lor, plăsmuiesc apariţia pământului din apă şi dezvoltarea plantelor şi a oamenilor pe suprafaţa lui.

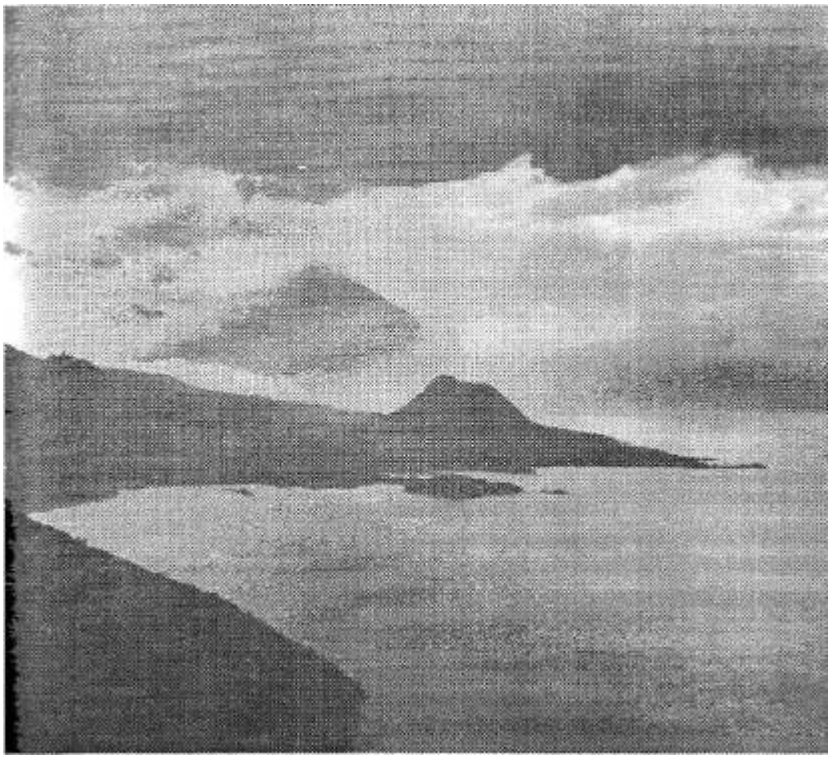

IEŞIREA PĂMÂNTULUI DIN APĂ. *Lacul Atitidn, numit în quiché Najacbel, cu vulcanii Cerro de Oro* (*la mijloc, în fundal*) *şi San Pedro* (*în faţa sa*). *Quichéii contemporani din Momostenango îl considerau fi „lacul din sud" unul dintre cele patru lacuri sacre ce marchează cele patru laturi ale lumii lor.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

Ei vor să pună în mişcare un proces pe care l-au numit „semănatul" şi „zorile", prin care înţeleg mai multe lucruri deosebite deodată. Există semănatul seminţelor în pământ, a căror încolţire vor fi zorii lor şi există semănatul soarelui, al lunii şi al

stelelor, a căror trecere anevoioasă pe sub pământ va fi urmată de propriii zori. Apoi există crearea fiinţelor omeneşti, a căror semănare în pântece va fi urmată de apariţia lor în lumină la naştere şi a căror semănare în pământ va fi urmată de zori, atunci când sufletele lor vor deveni scântei de lumină în întuneric.

Pentru zei, ideea de fiinţă omenească este tot atât de veche ca însăşi ideea de pământ, dar primele trei încercări (toate conţinute în Partea întâi a traducerii prezente) n-au reuşit să transforme ideea în realitate vie. Ceea ce doreau zeii erau nişte fiinţe care să umble, să muncească şi să vorbească într-un fel limpede şi echilibrat, vizitând altare, aducând ofrande şi adresându-li-se creatorilor lor pe nume, totul conform ritmurilor unui calendar. Dar ceea ce au obţinut de fapt la prima încercare sunt nişte vieţuitoare lipsite de braţe cu care să muncească şi care pot doar cârâi, croncăni şi urla, şi ale căror urmaşi sunt animalele de astăzi. La a doua încercare plămădesc o creatură din lut, dar aceasta este incapabilă să umble sau să-şi mişte capul încoace şi-ncolo, şi chiar să-şi păstreze forma. Fiind singură, nu se poate înmulţi şi, în cele din urmă, se destramă în neant.

Înainte de-a trece la a treia încercare, zeii hotărăsc, în cursul unei alte convorbiri, să ceară sfatul unui soţ şi al unei soţii mai vechi, Xpiyacoc şi Xmucane. Xpiyacoc e un peţitor divin şi deci înaintaşul tuturor căsătoriilor, iar Xmucane este o moaşă divină şi de aceea premergătoare tuturor naşterilor. Asemenea peţitorilor şi moaşelor quiché contemporane, amândoi sunt *ajq'ij* sau „păstrătorii zilei”, prezicători care ştiu să tălmăcească augurii prezentaţi de cele treisprezece numere şi douăzeci de nume ale zilelor ce se combină ca să formeze un ciclu calendaristic cu o durată de 260 de zile. Sunt mai bătrâni decât toţi ceilalţi zei, care li se adresează numindu-i bunici, iar ciclul după care prezic este mai

vechi decât cel mai lung ciclu ce conduce planeta Venus şi Soarele şi în punctul acesta al istorisirii încă n-a fost stabilit. Zeii mai tineri îi întreabă dacă fiinţele omeneşti n-ar trebui făcute din lemn. Urmând metode de prezicere care se mai folosesc şi astăzi printre „păstrătorii zilei” din neamul quiché, ei îşi dau consimţământul. Fiinţele din lemn se dovedesc că arată, vorbesc şi se înmulţesc cam ca şi oamenii, dar nu reuşesc să-şi coordoneze acţiunile în timp şi uită să apeleze la zei prin rugăciune. Uragan revarsă peste capetele lor o catastrofă şi nu numai că-i inundă cu o ploaie uriaşă, dar trimite monştri să-i atace. Până şi propriii câini, curcani şi unelte, până şi casele se răscoală împotriva lor, răzbunându-se pentru că în trecut s-au purtat urât cu ele. Unicii lor urmaşi sunt maimuţele, care în ziua de azi trăiesc în pădure.

În punctul acesta, zeii care s-au ocupat de crearea fiinţelor omeneşti vor mai avea nevoie doar de o încercare, dar autorii cărţii *Popol Vuh* amână relatarea acestui episod, îndreptându-şi atenţia spre nişte istorii despre două generaţii de zei eroici, ale căror victorii au făcut pământul-cer un loc mai sigur pe care să vieţuiască oamenii. Întâi îşi fac apariţia cei doi fii gemeni ai lui Xpiyacoc şi Xmucane, Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, împreună cu Luna Sânge, fiica unui nobil din lumea subpământeană, numit Adună Sânge.

METODE DIVINATORII UTILIZATE ÎNCĂ

Divinaţie pe vârful muntelui numit Locul lui Tohil. În stânga este solicitantul, Lucas Pacheco Benitez, el însuşi un păstrător al zilei. Întinse pe lespede, în dreapta, aranjate pentru numărătoarea zilelor, sunt accesoriile necesare păstrătorului zilei care efectuează divinaţia; în planul al doilea ard ofrandele de lumânări şi tămâie de copal

FOTOGRAFIE DE BARBARA TEDLOCK

În cea de-a doua generaţie urmează cei doi fii gemeni ai ei, Hunahpu şi Xbalanque, procreaţi de Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, împreună. Amândouă generaţiile de gemeni sunt jucători ai jocului cu mingea din Mezoamerica, în care mingea de gumă (invenţia indigenilor americani) este lovită cu un instrument de forma unui jug, purtat pe o parte a trupului, imediat sub braţ sau sprijinit de şold. În afară de faptul că erau jucători cu mingea, Unu şi Şapte Hunahpu îşi petreceau timpul jucând zaruri, în timp ce Hunahpu şi Xbalanque mergeau la vânat cu sarbacane. Aventurile fiilor, nurorii şi nepoţilor lui Xpiyacoc şi Xmucane sunt prezentate în două cicluri diferite, cu episoadele distribuite într-un ciclu sau altul ţinând seama mai mult de locul unde s-au desfăşurat decât de timpul în care au avut loc. Primul ciclu conţine numai întâmplări

petrecute pe faţa pământului, în timp ce ai doilea, deşi are două pasaje separate petrecute pe pământ, cuprinde în special aventuri din lumea subpământeană, o regiune numită Xibalba sau „Locul Spaimei”. Dacă întâmplările din aceste două cicluri sunt combinate într-o secvenţă cronologică unică, episoadele de deasupra pământului ar putea alterna cu cele de dedesubt, cu eroii care coboară sub pământ revenind din nou la suprafaţă şi aşa mai departe. Aceste mişcări de semănare şi ivire ale eroilor şi ale ajutoarelor care îi însoţesc prefigurează mişcările actuale ale soarelui, lunii, planetelor şi stelelor.

Hunahpu şi Xbalanque sunt protagoniştii primului dintre cele două cicluri eroice (prezentate în Partea a doua), iar duşmanii lor sunt un tată şi cei doi fii ai săi, care pretind că au drept de stăpânire asupra celor ce se întâmplă pe pământ. Uragan sau Inima Cerului se simte ofensat de acest triumvirat şi el este cel care îi trimite pe Hunahpu şi Xbalanque să lupte împotriva lui. Primul care capătă ce merită este tatăl, numit Şapte Macao, cel ce pretinde că este atât soarele, cât şi luna. Din punct de vedere cronologic, acest episod se suprapune cu istorisirea despre oamenii de lemn (la sfârşitul Părţii întâi), deoarece Şapte Macao le serveşte ca sursă de lumină cerească şi se prăbuşeşte în acelaşi timp cu ei. Gemenii trag în el pe când acesta mânca sus, în vârful unui pom, spărgându-i maxilarul şi aducându-l jos, pe pământ. Mai târziu, ei conving o pereche de vraci mai în vârstă, numiţi Marele Pecar Alb şi Marele Coati Alb, să-i aplice opusul unei operaţii estetice, smulgându-i dinţii şi îndepărtându-i discurile de metal din jurul ochilor. Descendenţii lui pe pământ sunt papagalii macao roşii, cu maxilare sfărâmate şi fără dinţi, şi cu obraji golaşi albi, care devin roşii când se enervează. Şapte Macao însuşi devine cele şapte stele din Carul Mare, iar soţia lui, Chimalmat, corespunde cu

un cerc de stele nordice care includ oiştea Carului Mic. La mijlocul lui iulie, când stă să cadă din copacul său căci începe noaptea, deschide anotimpul uraganelor, iar la mijlocul lui octombrie, când e gata să se urce din nou în copac, înaintea dimineţii, îl închide. A fost prima lui cădere, provocată de lovitura de sarbacană a lui Hunahpu şi Xbalanque, care deschide calea potopului ce a dus la căderea oamenilor de lemn. Tot aşa cum Şapte Macao pretindea doar că ar fi soarele şi luna, şi fiinţele de lemn pretindeau doar că ar fi oameni.

Hunahpu şi Xbalanque trec apoi la Zipacna, cel mai mare dintre cei doi fii ai lui Şapte Macao, un monstru asemenea unui crocodil şi care prerindea că este făuritorul munţilor. Dar mai întâi se povesteşte un episod în care Zipacna are o întâlnire cu zeii băuturilor alcoolice, cei Patru Sute de Băieţi. Alarmaţi de forţa mare a lui Zipacna, băieţii aceştia îl păcălesc făcându-l să sape o groapă adâncă şi încearcă să-l strivească aruncând un buştean mare peste el. Zipacna supravieţuieşte, dar aşteaptă în groapă până când băieţii, în totul sărbătoririi victoriei lor, sunt beţi turtă şi atunci le răstoarnă propria casă peste ei. La nivel ceresc ei devin Pleiadele, stele care în quiché se numesc *Motz*, iar căderea lor corespunde cu apusul acestor stele, la începutul înserării. La nivel pământesc, printre contemporanii quiché Pleiadele simbolizează un pumn de seminţe şi dispariţia lor spre apus marchează timpul propice semănatului.

Zipacna îşi trăieşte propria prăbuşire când Hunahpu şi Xbalanque pornesc să-i răzbune pe cei Patru Sute de Băieţi. Profitând de faptul că Zipacna nu mai mâncase de câteva zile, i-au pregătit o capcană, confecdonând un obiect care părea un crab viu în mişcare. Aşezând crabul artificial într-un loc strâmt, sub un dâmb aflat la poalele unui munte înalt, i-au arătat drumul până

acolo. Zipacna s-a repezit pofticios la crab, iar zvârcolirile sale ca să se aşeze în poziţia propice pentru a-şi potoli foamea a devenit o parodie simbolică a actului sexual. Când în cele din urmă reuşeşte, întregul munte îi cade pe piept (ceea ce vrea să spună că s-a sfârşit culcat pe spate) şi când scoate un geamăt, se transformă în piatră.

În final se produce şi moartea celui mai tânăr fiu al lui Şapte Macao, numit Cutremur, care se laudă că este distrugător de munţi. Şiretlicul inventat de Hunahpu şi Xbalanque ca să-i vină şi lui de hac este aroma îmbietoare de pasăre friptă. Băieţii aruncă un blestem asupra unei păsări pe care i-o dau să o mănânce: întocmai cum au fript-o, căptuşind-o în interior cu pământ, să sfârşească şi el acoperit de pământ. Îl lasă îngropat ia răsărit, alături de fratele său pe care uciderea celor Patru Sute de Băieţi îl asociază cu apusul (acolo unde pot fi văzute Pleiadele căzând sub pământ). Şapte Macao, ca şi Carul Mare, este, bineînţeles, la nord. Se află alături de axul în jurul căruia cerul se mişcă noaptea, pe câtă vreme cei doi fii ai săi fac pământul să se mişte, deşi nu mai pot ridica sau nivela munţi întregi într-o singură zi, aşa cum făceau odinioară.

După ce a relatat trei dintre întâmplările de deasupra pământului din viaţa lui Hunahpu şi Xbalanque, *Popol Vuh* se întoarce cu o generaţie în urmă, ca să ne spună povestea părinţilor lor gemeni, Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu (la începutul Părţii a treia). Acesta este momentul în care autorii se poartă cu noi de parcă am fi de faţă, introducându-l pe Unu Hunahpu prin cuvintele: „Hai să bem în cinstea lui”. Când începe povestirea, Unu Hunahpu este căsătorit cu Femeia Egretă şi au o pereche de fii gemeni, Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Unu şi Şapte Hunahpu joacă uneori mingea cu aceşti doi băieţi şi un şoim, sol trimis de Uragan, vine uneori să-i privească. Băieţii încep să practice diferite arte şi

meserii, ca, de pildă, cântatul la fluier, din gură, scrisul, sculptatul, confecţionarea bijuteriilor şi prelucrarea metalelor. La un moment dat Femeia Egretă moare, dar nu ni se spune cum; moartea ei face ca Xmucane, mama lui Unu şi Şapte Hunahpu, să rămână unica femeie din familie.

Terenul de joc cu mingea al lui Unu şi Şapte Hunahpu se află la est, într-un loc numit Marele Hău cu Peşti în Cenuşă. Jocul cu mingea îi supără pe domnii din Xibalba, cărora nu le place să audă zgomote deasupra domeniului lor subpământean. Căpeteniile se numesc Unu Moarte şi Şapte Moarte, iar supuşii lor sunt alţi nobili specializaţi în a provoca anumite boli, ca răni, gălbinare, slăbiciune, vânătăi, junghiuri sau moarte bruscă prin vomă cu sânge. Unu şi Şapte Moarte hotărăsc să-i provoace pe Unu şi Şapte Hunahpu la un joc cu mingea, pe terenul din Xibalba, aflat la capătul de vest al lumii subpământene. Prin urmare îşi trimit solii, nişte bufniţe monstruoase, la Marele Hău. Unu şi Şapte Hunahpu îi lasă pe Unu Maimuţă şi Unu Meşter să-i ţină de urât lui Xmucane şi le urmează pe bufniţe peste marginea de est a lumii. Drumul este plin de capcane, dar ei se descurcă bine până ajung la Răscruce, unde fiecare dintre cele patru drumuri are o culoare deosebită, corespunzând unei direcţii diferite. Aleg Drumul Negru, care la nivel terestru înseamnă că vor străbate lumea subpământeană călătorind dinspre est spre vest. La nivel ceresc înseamnă că au fost văzuţi pentru ultima oară în Marea falie a Căii Lactee, când au coborât sub linia orizontului dinspre răsărit; până în zilele noastre această falie se numeşte Drumul Xibalbei.

A intra în locul de sfat al domnilor din Xibalba este o treabă complicată, începând cu faptul că cele două trupuri aflate la intrare sunt doar nişte păpuşi, puse acolo ca să inducă în eroare. A doua probă care îi aşteaptă pe vizitatori este o variantă a scaunului

fierbinte, dar urmează o încercare teribil de serioasă. Unu şi Şapte Hunahpu trebuie să petreacă o noapte în Casa întunecată, care este complet neagră în interior. Li se dă o torţă şi două trabuce, fiind avertizaţi să le ţină aprinse toată noaptea, dar fără să le consume. Nu reuşesc să treacă această probă, astfel că a doua zi, în loc să joace mingea cu ei, gazda lor îi sacrifică. Amândoi sunt înmormântaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, doar că Unu Hunahpu este decapitat, şi capul îi este pus în furca unui copac aflat la marginea drumului. Acum, pentru prima dată, copacul face fructe, şi este greu să deosebeşti capul de fruct. Aceasta este originea copacului-ţigvă, al cărui fruct uscat şi scobit seamănă cu o ţeastă omenească.

Luna Sânge, fiica virgină a unui nobil xibalban numit Adună Sânge, se duce să admire copacul-ţigvă. Ţeasta lui Unu Hunahpu, însufleţită de ambii fraţi, îi scuipă în palmă şi o lasă însărcinată cu Hunahpu şi Xba anque. O voce iese din ţeastă, explicându-i că de acum înainte faţa unui iată va supravieţui în fiul său, chiar după ce propria lui faţă a putrezit şi n-au mai rămas decât oasele. După şase luni, când tatăl Lunii Sânge observă ca aceasta aşteaptă un copil, îi cere să-i mărturisească cine-i responsabilul. Ea răspunde că „nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu”, ceea ce, de fapt, este adevărat. El le porunceşte solilor bufniţe din Xibalba să scoată inima fetei şi să i-o aducă într-o cupă; înarmaţi cu Pumnalul Alb, instrumentul folosit la sacrificii, solii o iau cu ei. Dar ea îi convinge să o cruţe, recomandându-le în locul inimii ei un ghem de sevă închegată dintr-un arbore de croton. Domnii încălzesc ghemul deasupra unui foc şi sunt ameţiţi de aromă; între timp bufniţele o conduc pe Luna Sânge la suprafaţa pământului. Ca rezultat al acestui episod, destinul cere ca domnii din Xibalba să primească drept jertfă mai degrabă tămâie obţinută din sevă *de* croton decât

sânge omenesc şi inimi. La nivel astronomic, Luna Sânge corespunde lunii care apare în vest, la căderea nopţii, atunci când începe să descrească, întocmai cum a apărut în faţa ţestei, la Locul de Jertfă al jocului cu Mingea, când a rămas însărcinată.

După ce iese din lumea subpământeană, Luna Sânge se duce la Xmucane şi pretinde că este nora ei, dar Xmucane pregetă să creadă că propriii fii sunt răspunzători de sarcina Lunii Sânge. Pune fata la o încercare, mmiţând-o să aducă o plasă plină cu porumb din grădina cultivată de Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Luna Sânge nu găseşte acolo decât un singur pâlc de porumb, dar reuşeşte să umple o plasă cu ştiuleţi, smulgând mătasea doar dintr-un ştiulete. Când Xmucane vede legătura cu ştiuleţi, se duce ea însăşi în grădină, întrebându-se dacă Luna Sânge nu a golit-o de tot. Pe pământ, la baza pilcului de porumb, observă urma plasei de cărat, urmă pe care o interpretează drept semn că Luna Sânge îi poartă într-adevăr în pântec pe propriii ei nepoţi.

Pentru a înţelege cum este Xmucane în stare să interpreteze urma Lăsată de plasă, trebuie să ne amintim că ştie să citească semnele de bun sau rău augur de pe calendarul maya şi că unul dintre cele douăzeci de nume de zile cu care se face acest calendar este „plasă”. Reinterpretată din punct de vedere al calendarului, istorisirea ne spune până acum că Venus a apărut ca luceafăr de dimineaţă la est, într-o zi numită Hunahpu, care corespunde cu jocul cu mingea al fiilor lui Xmucane, Unu şi Şapte Hunahpu; apoi, după ce s-a ascuns vederii în Xibalba, Venus reapare ca luceafăr de seară, într-o zi numită Moarte, corespunzând cu înfrângerea fiilor ei de către Unu şi Şapte Moarte, şi cu aşezarea capului lui Unu Hunahpu într-un copac dinspre vest. Evenimentul care urmează în relatare este renaşterea lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, eveniment ce trebuie să cadă, aşa cum ea ştie deja, într-o zi numită

„plasă”. Când vede urma lăsată de plasă pe câmp, o ia drept un semn că evenimentul se apropie şi că fiii născuţi de Luna Sânge îl vor face posibil.

Când Hunahpu şi Xbalanque se nasc, sunt trataţi cu cruzime de geloşii lor fraţi vitregi, Unu Maimuţă şi Unu Meşter, ba chiar şi de bunica lor. Ei însă nu se plâng niciodată, ci se mulţumesc să iasă zilnic la vânătoare de păsări, cu sarbacanele lor. În cele din urmă se răzbună pe fraţii lor, trimiţându-i să se urce într-un arbore ca să aducă nişte păsări care, vânate, nu căzuseră pe pământ. Fac în aşa fel, ca arborele să crească atât de înalt, încât să-i izoleze pe fraţii lor vitregi, pe care îi prefac în maimuţe. Când Xmucane îi dezaprobă, îi dau patru ocazii de-a revedea chipurile lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, chemându-i acasă prin muzică. O previn însă să nu râdă, dar maimuţele sunt atât de caraghioase, încât ea nu se poate stăpâni; în cele din urmă acestea se caţără sus de tot şi dispar, printre vârfurile copacilor, pentru totdeauna. Unu Maimuţă şi Unu Meşter, ale căror nume se referă, împreună, la o singură zi din calendarul divinatoriu, corespund planetei Marte, a cărei perioadă de rotaţie se recunoaşte după această zi, iar întoarcerea lor temporară acasă, la Xmucane, corespunde cu mişcarea retrogradă a aceleiaşi planete. Ei sunt de asemenea zeii artelor şi ai meşteşugurilor, şi au călătorit, probabil, prima dată pe cer în era oamenilor de lemn, care au fost primele fiinţe pământene ce au confecţionat şi au folosit obiecte lucrate de mână, şi care au sfârşit şi ele prin a fi maimuţe.

O dată ce nu le mai stau în cale cei doi fraţi vitregi, Hunahpu şi Xbalanque hotărăsc să cureţe o bucată de pământ şi să-şi facă o grădină proprie, dar în fiecare dimineaţă când revin la petecul de pământ ales, constată că pădurea a pus din nou stăpânire pe el. Ascunzându-se într-o noapte prin preajmă, observă că animalele

pădurii, cu ajutorul unui descântec, pun la loc plantele tăiate. Încearcă să prindă pe fiecare dintre aceste animale, dar puma şi jaguarul le scapă, rup coada iepurelui şi a cerbului şi, în cele din urmă, pun mâna doar pe şobolan. În schimbul părţii lui viitoare din recolta adunată, şobolanul le destăinuie că, legat sub grinzile casei lor, Unu şi Şapte Hunahpu au lăsat un echipament complet pentru jocul cu mingea şi acceptă să-i ajute să-l coboare de acolo. A doua zi, acasă, Hunahpu şi Xbalanque o trimit pe Xmucane afară, spunând că tocăniţa ei iute le-a făcut sete; ea se duce să aducă apă, dar întârzie fiindcă ulciorul i se crapă şi curge. Apoi, când pleacă şi Luna Sânge ca să vadă de ce nu se mai întoarce Xmucane, şobolanul roade legăturile care ţin echipamentul sub grinzi şi gemenii intră în posesia lui.

Când Hunahpu şi şi Xbalanque încep să joace migea în Marele Hău, îi deranjează pe domnii din Xibalba, întocmai cum făcuseră şi taţii lor odinioară. Din nou domnii trimit pe cineva să-i someze, dar de data aceasta solii merg la Xmucane şi-i spun că gemenii trebuie să se prezinte la ei până în şapte zile. Ea trimite un păduche să le ducă nepoţilor ei solia, dar păduchele e înghiţit de o broască, broasca de un şarpe şi şarpele de un şoim. Şoimul vine deasupra terenului de joc şi gemenii îl lovesc în ochi. Dar apoi îi vindecă ochii cu gumă luată din mingea lor, motiv pentru care această specie de şoim (numit şoim râzător) are acum o pată neagră în jurul ochilor. Şoimul vomează şarpele, care vomează broasca, care tot mai ţine păduchele în gură, iar acesta recită solia, repetând ce ia spus Xmucane când i-a repetat cuvintele bufniţelor, când i-au repetat ceea ce domnii din Xibalba i-a somat să spună.

Chemaţi în lumea subpământeană, Hunahpu şi Xbalanque se duc să-şi ia rămas bun de la bunica lor şi, cu această ocazie, desfăşoară un ritual pe care cei din seminţia quiché îl efectuează şi

astăzi la strângerea recoltei. Ei „plantează” ştiuleţi de porumb în centrul casei, în pod; aceşti ştiuleţi nu sunt puşi acolo pentru a fi mâncaţi, nici pentru a fi folosiţi ca sămânţă, ci sunt păstraţi drept semn că porumbul rămâne viu tot anul, chiar în perioada din an în care plantele se uscă, după recoltare, şi încolţesc altele, noi, după ce au fost plantate. Ei îi spun bunicii că atunci când o recoltă se usucă aceasta va fi un semn al morţii lor, iar răsăritul unei recolte noi va fi semnul că trăiesc din nou.

Gemenii fac un joc de cuvinte când o anunţă pe bunica lor; numai că acum, în loc de o solie înghiţită de altă solie, avem un cuvânt ascuns între alte cuvinte. Cuvântul secret este *Aj*, unul dintre cele douăzeci de nume de zile; gemenii îl indică făcând un joc de cuvinte bazat mai mult pe sunete decât pe sens. Când îi spun bunicii că plantează ştiuleţi de porumb (*aj*) în casă (*ja*), fac un calambur folosind cuvântul *aj* într-un caz, şi acelaşi cuvânt răsturnat, în celălalt. Jocul de cuvinte cu *aj* şi *ja* este familiar păstrătorilor zilei quiché contemporani, care îl folosesc când explică clienţilor că ziua *Aj* este fastă în chestiunile privind gospodărirea caselor. Dacă gemenii şi-au plantat ştiuleţii de porumb în casă în ziua aceea, se aşteptau ca sosirea lor la Xibalba, peste şapte zile, să cadă în ziua numită Hunahpu. Aceasta se potriveşte perfect cu calendarul maya venusian: ori de câte ori Venus apare ca luceafăr de dimineaţă într-o zi numită Plasă, corespunzând apariţiei lui Hunahpu şi Xbalanque pe pământ, următoarea ei descindere în lumea de sub pământ va cădea întotdeauna într-o zi numită Hunahpu.

Mergând pe urmele paşilor taţilor lor, Hunahpu şi Xbalanque coboară drumul spre Xibalba, dar când ajung la Răscrucea de Drumuri procedează altfel. Trimit înaintea lor o iscoadă, un ţânţar, ca să afle numele nobililor. Ţânţarul îi înţeapă pe fiecare dintre ei

pe rând şi astfel iese la iveală, după felul cum reacţionează, că primii doi nu sunt decât păpuşi. Ceilalţi, în timp ce se vaită că au fost înţepaţi, îşi spun toţi pe nume, unul după altul, până la ultimul. Când gemenii ajung şi ei în faţa nobililor, ignoră păpuşile (spre deosebire de taţii lor) şi se adresează în mod corect fiecăruia dintre cei doisprezece domni. Şi nu numai atât: refuză să se lase înşelaţi cu scaunul fierbinte, iar când li se dau o torţă şi două trabuce pe care să le ţină aprinse toată noaptea, ei sunt cei care îi păcălesc pe domni, dând coada unui papagal macao drept lumina torţei şi punând licurici în vârful trabucelor.

În ziua următoare Hunahpu şi Xbalanque joacă mingea cu xibalbanii, ceea ce taţii lor n-au mai ajuns să facă, deoarece n-au supravieţuit îndeajuns. Xibalbanii insistă să joace întâi cu propria minge, deşi gemenii protestează, spunând că această minge acoperită cu oase zdrobite nu-i altceva decât o ţeastă. Când Hunahpu le-o aruncă înapoi xibalbanilor lovind-o cu jugul purtat de el pe şold, aceasta cade pe teren şi dă la iveală o armă ascunsă în interior. Nu altceva decât Pumnalul Alb, acelaşi instrument de sacrificiu pe care bufniţele ar fi trebuit să-l folosească împotriva Lunii Sânge; pumnalul străbate, răsucindu-se, întreaga curte, dar nu reuşeşte să-i ucidă pe gemeni.

Xibalbanii consimt să utilizeze mingea de gumă aparţinând gemenilor în jocul următor şi de data aceasta se pariază pe patru cupe umplute cu petale de flori. După ce au jucat bine un timp, gemenii şi-au permis să piardă şi sunt lăsaţi până a doua zi, când vor trebui să vină cu petalele. De data aceasta ei trebuie să-şi petreacă noaptea în Casa Brici, plină de lame vorace din piatră, care tot timpul caută să taie ceva. În schimbul unei promisiuni că vor avea într-o zi carne de animal drept hrană, lamele încetează să se mai mişte. Aceasta le îngăduie băieţilor libertatea de-a se ocupa

de petale; ei trimit furnici tăietoare-de-frunze să facă rost de ele, luându-le chiar din grădinile domnilor din Xibalba. Păsările care cuibăresc pe pământ păzind aceste grădini, păpălude şi rândunele-de-noapte, sunt atât de distrate, încât nu observă că le sunt tăiate o dată cu florile propriile cozi şi aripi. Domnii, când primesc cupele umplute cu petalele propriilor flori, despică gura păsărilor, făcându-le căscătura mare pe care cele din familia caprimulgelor o au astăzi.

Cei doi gemeni eroi supravieţuiesc şi nopţii petrecute în Casa Friguroasă, care e plină de curenţi şi unde cade grindină; în Casa Jaguar, plină cu jaguari flămânzi care mârâie, precum şi într-o altă casă, cu foc în ea. După aceste grozăvii urmează Casa Liliac, plină de lilieci care se mişcă şi ţipă, şi unde gemenii îşi petrec noaptea înghesuiţi în interiorul sarbacanelor lor. Când în casă se aşterne liniştea şi Hunahpu se iţeşte din gura sarbacanei, un liliac se aruncă asupra lui şi îi retează capul. Capul sfârşeşte prin a se rostogoli pe terenul de joc din Xibalba, dar Xbalanque îi face rost fratelui său de un înlocuitor temporar pentru cap, un dovleac crestat. În timp ce efectuează transplantul de cap, la ivirea zorilor cerul se înroşeşte spre răsărit şi un oposum, căruia în povestire i se spune „bătrânul”, trage patru dungi întunecate de-a lungul orizontului. Nu numai zorii roşii, dar şi oposumul, şi dungile sale sunt semne că timpul soarelui (care nu mai fusese văzut vreodată până atunci) se apropie. În viitor, un nou an solar va fi introdus de bătrân după fiecare 365 de zile; cele patru dungi înseamnă că numai patru dintre cele douăzeci de nume de zile – Cerb, Dinte, Gând şi Vânt – vor corespunde vreodată primei zile a unui an solar. Păstrătorii contemporani ai zilei quiché continuă să recunoască dimensiunea solară a calendarului maya; în anul 2000, de exemplu, ei vor aştepta ca bătrânul să sosească în 25 februarie, care va

cădea în ziua de Unu Gând.

O dată ce Hunahpu a fost refăcut, având un dovleac în loc de cap, el şi Xbalanque sunt gata să joace din nou mingea cu xibalbanii. Când domnii le trimit capul original al lui Hunahpu drept minge, Xbalanque îl loveşte ca să iasă de pe terenul de joc şi să cadă alături de nişte sacoşe pentru mingi. Printre ele stă ascuns un iepure şi, când începe să fugă, domnii îl iau drept mingea care sare. În timp ce fug după el, Xbalanque recuperează capul, îl aşază la loc pe umerii lui Hunahpu şi strecoară dovleacul printre sacoşe, prefăcându-se că a găsit acolo mingea. Acum e pus în joc dovleacul, dar acesta crapă, împrăştiindu-şi seminţele pe teren şi arătându-le domnilor că au fost traşi pe sfoară.

PĂSTRĂTORI AI ZILEI QUICHÉ CONTEMPORANI. Adulţii din fotografie sunt păstrători ai zilei; în plus femeia este şi moaşă, bărbatul cu pălărie este şi peţitor, iar bărbatul din dreapta este cântăreţ şi autor de rugăciuni. Bărbatul aplecat spre copil este Andrés Xiloj.

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

Jocul cu dovleacul, ca şi jocurile cu mingea acoperită de sfărâmături de os şi cu capul retezat al lui Hunahpu corespund apariţiei lui Venus în vest, direcţia nopţii şi a morţii.

Dacă în ordine cronologică aceste evenimente sunt combinate cu cele care se produc numai deasupra pământului, ar alterna, probabil, cu episoadele în care gemenii îi înfrâng pe Unu Maimuţă şi Unu Meşter, Şapte Macao, Zipacna şi Cutremur, fiecare dintre aceste episoade corespunzând unei apariţii a lui Venus la est, direcţia dimineţii şi a vieţii.

În punctul acesta suntem gata pentru ultimele episoade care

prefigurează ciclurile lui Venus şi pregătesc calea pentru primul răsărit al soarelui. Ştiind că domnii din Xibalba plănuiesc să-i ardă, Hunahpu şi Xbalanque îi învaţă pe doi prezicători, Xulu şi Pacam, ce să răspundă când domnii le vor cere sfatul cum să procedeze cu rămăşiţele lor. După aceasta, gemenii acceptă veseli o invitaţie de-a vedea marea groapă de piatră în care xibalbanii prăjesc ingredientele pentru o băutură alcoolică. Nobilii îi provoacă la o întrecere care constă din a sări cu precizie pe deasupra gropii, dar gemenii scurtează jocul acesta aducător de moarte, sărind de-a dreptul în groapă. Crezându-se triumfători, xibalbanii urmează sfatul dat de Xulu şi Pacam şi macină oasele băieţilor, împrăştiind pulberea în râu.

După cinci zile Hunahpu şi Xbalanque reapar sub formă de peşti; a doua zi iau din nou formă de om, doar că acum sunt deghizaţi în vagabonzi, dansatori şi actori ambulanţi. Obţin mare succes ca iluzionişti, numerele lor cele mai populare fiind cele în care dau foc unei case fără să o ardă şi aduc o jertfă, fără să omoare victima. Domnii din Xibalba aud zvonuri despre toate acestea şi îi invită să-şi arate îndemânarea şi la Curte; ei acceptă, prefăcându-se că se lasă greu. Partea culminantă a spectacolului este momentul în care Xbalanque îl sacrifică pe Hunahpu, aruncându-i capul de-a rostogolul pe uşă. Scoţându-i inima şi apoi readucându-l la viaţă. Văzând una ca asta, Unu şi Şapte Moarte se entuziasmează şi cer să fie şi ei sacrificaţi. Gemenii le satisfac dorinţa şi – aşa cum ne putem imagina – acestea sunt jertfiri adevărate. Hunahpu şi Xbalanque îşi dau pe faţă adevărata identitate în faţa tuturor locuitorilor din lumea subpământeană. Ei declară că de acum înainte jertfele acceptate de xibalbani se vor reduce la tămâie făcută din sevă de croton şi la animale, iar ei, xibalbanii, în viitor se vor mărgini să atace numai fiinţele umane

care au slăbiciuni sau păcate.

Ajungând aici, autorii ne duc îndărăt la bunica gemenilor, povestindu-ne ce-a mai făcut aceasta în răstimp. Ea plânge când vine vremea ca porumbul să se usuce, simbolizând moartea nepoţilor ei, şi se bucură când încolţeşte din nou, semnificând renaşterea lor. Arde tămâie în faţa ştiuleţilor din noua producţie, îndătinând astfel obiceiul ca oamenii să ţină ştiuleţii sfinţiţi în casă, în mijlocul recoltei depozitate. Apoi scena îi prezintă din nou pe Hunahpu şi Xbalanque pe punctul de a statornici un alt obicei.

După ce şi-au ţinut cuvântarea în faţa xibalbanilor înfrânţi, gemenii merg la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, cu intenţia să-l reînvie pe Şapte Hunahpu, al cărui cap şi trup încă zac îngropate acolo. Refacerea completă a feţei sale depinde de propria lui dexteritate de-a pronunţa numele tuturor părţilor din care era compusă cândva, dar el nu trece mai departe de gură, nas şi ochi, acestea rămânând trăsăturile specifice craniilor. Îl lasă acolo, dar promit că fiinţele omeneşti îi vor sărbători ziua (numită Hunahpu) şi vor veni să se roage la locul unde îi sunt rămăşiţele. Până în ziua de astăzi zilele lui Hunahpu sunt consacrate venerării morţilor, iar cimitirele poartă acelaşi nume (*jom*) ca terenurile de joc cu mingea din *Popol Vuh*.

La nivel astronomic, vizita lui Hunahpu şi Xbalanque la mormântul lui Şapte Hunahpu marchează debutul unei noi rotaţii complete în ciclurile planetei Venus, începând ca luceafăr de dimineaţă care apare prima dată într-o zi numită Hunahpu. Cât despre gemeni, ei apar ca soare şi lună. Contemporanii quiché consideră luna plină drept un echivalent nocturn al soarelui, arătând că discul acesteia este complet, el străluceşte suficient ca să poţi călători la lumina lui şi pentru a traversa tot cerul are nevoie de tot atâta timp cât îi trebuie şi soarelui. Foarte probabil

că atunci când se vorbeşte despre geamănul care a devenit lună se înţelege lima plină, în timp ce Luna Sânge, mama gemenilor, poartă răspunderea pentru celelalte faze ale lunii.

Cu înălţarea lui Hunahpu şi Xbalanque, textul *Popol Vuh* se întoarce la problema cu care se confruntă zeii la început: cum să facă nişte fiinţe care să umble, să muncească, să vorbească şi să se roage într-un mod articulat. Povestirea celei de-a patra şi ultimei încercări a unei soluţii este o secvenţă retrospectivă, de vreme ce ne duce îndărăt, la perioada în care Şapte Macao şi-a trăit deja căderea, dar adevăratul soare nu a apărut încă. Aşa cum am văzut, zeii au dat greş cu încercările de-a folosi lut şi apoi lemn ca material din care să facă trupul omenesc, dar acum ajunge la ei vestea despre un munte umplut cu porumb galben şi porumb alb, descoperit de vulpe, coiot, papagal şi corb (la începutul Părţii a patra). Xmucane macină foarte fin porumbul din acest munte şi din făina amestecată cu apa în care şi-a clătit mâinile, obţine materialul pentru a face carnea omenească, aşa cum oasele măcinate aruncate în râu de xibalbani devin materia din care au reînviat nepoţii ei.

SUNT NUMIŢI „MAMĂ-TAŢI”. Andrés Xiloj (stânga), care a citit Popol Vuh împreuna cu traducătorul acestei cărţi şi a contribuit cu multe comentarii, este el însuşi un mamă-tată sau cap de familie pe linie paternă. Fotografia îl arată în casa proprie din Momostenango, împreună cu fiul său, Anselmo, şi nora sa, Manuela.

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

Primii oameni făcuţi din aluat de porumb sunt patru şi au fost numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Ei sunt primele patru căpetenii pe linie paternă quiché; ca şi oamenii care ocupă asemenea poziţie în prezent, ei sunt numiţi „mamă-taţi”, deoarece în materie de ritualuri ei servesc ca simbolul părinţilor androgini ai tuturor celor din aceeaşi seminţie.

De data aceasta, oamenii modelaţi de zei răspund tuturor speranţelor, ba mai mult: nu numai că cei patru oameni se roagă creatorilor lor, dar au o vedere desăvârşită şi de aici o cunoaştere desăvârşită. Zeii sunt alarmaţi că nişte fiinţe modelate de ei au puteri divine, aşa că hotărăsc, după consfătuirea obişnuită, să pună

o ceaţă peste ochii omeneşti. Apoi fac patru neveste pentru cei patru bărbaţi şi din aceste perechi descind viţele de conducători quiché. Ţestoasa Roşie de Mare devine soţia lui Jaguar Quitze, din care se trage neamul cauec; Casa Crevete devine soţia lui Jaguar Noapte, din care se trage neamul casămare; iar Colibri de Apă devine soţia lui Nu Chiar Acum, din care se trage neamul domn quiché. Şi lui Jaguar întunecat i se dă o soţie, Casa Macao; dar ei nu au odrasle. Se mai întemeiază şi alte spiţe, şi toate încep să se înmulţească, până când formează triburi întregi.

Toate aceste evenimente timpurii din istoria umanităţii se produc în întuneric, iar triburile rătăcesc şi obosesc tot pândind şi aşteptând ca răsăritul lui Venus ca luceafăr de dimineaţă să fie urmat de soare. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat hotărăsc să schimbe această situaţie mergând spre est, spre un oraş care s-ar afla acolo. Ceea ce caută ei este să fie înălţaţi la un rang nobil şi să obţină dreptul de-a se statornici ca stăpâni ai unui domeniu pământesc. Solicitanţi din triburi diferite se îndreaptă spre oraşul acela, vorbind diverse limbi. Descriindu-i pe unii dintre ei, autorii lui *Popol Vuh* spun că sunt „oameni de munte” simpli, incluzându-i printre aceştia pe quichéi şi pe rudele lor maya cele mai apropiate: rabinali, cakchiqueli şi „cei din casa pasăre” (tzutultili).

Popol Vuh dă oraşului din răsărit diverse denumiri, care îşi au rădăcina în profunzimile trecutului Mezoamericii: Tulan Zuyua, Şapte Peşteri, Şapte Canioane. De la alţi autori maya aflăm că acest oraş are un altul, geamăn, spre vest, care este şi el numit Tulan, ceea ce în nahua înseamnă „Locul Papurei”. O mai recentă descifrare a inscripţiilor de la Copan a relevat că populaţiile maya cunoşteau acest nume încă din perioada clasică şi că îl aplicau marelui oraş din vest ale cărui ruine în prezent sunt cunoscute ca

Teotihuacan. Contactul lor cel mai strâns cu lumea acestui oraş, pe când era încă în plină glorie, era prin postul lor de avangardă, Kaminaljuyú, care ar putea fi oraşul din est despre care se vorbeşte în *Popol Vuh*.

Menţionând că Tulanul lor era unul numit Zuyua, autorii lui *Popol Vuh* indică în continuare că este situat în est. Când alţi autori maya le menţionează pe amândouă ca făcând parte dintr-o pereche de oraşe din est-vest, indică acest nume pentru cel din est. Din orice limbă ar veni, în limba maya din Yucatec Zuyua a ajuns să însemne „sucit” sau „înşelător” şi se referă la ghicitorile pe care trebuia să le dezlege pretendenţii unor poziţii de conducător. Cât despre denumirile Şapte Peşteri şi Şapte Canioane, ele evocă ambele oraşe. La Teotihuacan, Piramida Soarelui se înalţă direct deasupra unei peşteri a cărei grotă de la intrare, plus spaţiile laterale, sunt în număr de şapte, în timp ce Kaminaljuyú este situat pe un platou care coboară în multe canioane. În timpul petrecut în oraşul din est, strămoşilor quiché li se atribuie zeităţi protectoare. Printre acestea primul în rang este Tohil, patronul celor din seminţia cauec şi a două neamuri mai puţin importante, tam şi iloc. Urmează Auilix, zeul celor din neamul casămare, şi după el Hacauitz, zeul domnilor quiché. Nu se ştie ce limbă se vorbea la Kaminaljuyú, dar numele tuturor acestor trei zei sunt de origine cholan, aparţinând aceleiaşi ramuri a familiei maya ca şi inscripţiile de la Copan. Tohil, care stă într-un singur picior, aduce focul şi este însetat de sânge, seamănă foarte mult cu zeul monoped, protector al conducătorilor din perioada clasică maya, a cărui imagine ia formă de sceptru.

Tohil introduce în povestire elementul de ghicitoare. Când o ploaie mare, cu grindină, stinge focurile tuturor vizitatorilor din oraş, el se transformă într-un burghiu de foc în folosul celor din

tribul quiché, învârtindu-se într-un picior şi folosind sandaua drept vârf de burghiu. Membrii altor triburi, tremurând de frig, cer o frântură din focul acela, dar el le îngăduie să ia numai cu promisiunea că îl vor îmbrăţişa cândva, lăsându-se supţi. Neînţelegând că el vorbeşte în limba sucită din Zuyua, ei acceptă. Când vine timpul ca neamul domn quiché să-i subjuge pe membrii acestor triburi, a fi „supt” de Tohil înseamnă a ţi se scoate inima ca sacrificiu adus acestui zeu. Numai cei din neamul cakchiquel, care şterpelesc focul furişându-se pe lângă ceilalţi, la adăpostul fumului, scapă de acest destin.

Versiunea cakchiquel a vizitei în acest oraş ţese fire care par să aparţină perioadei clasice târzii, când Teotihuacan a căzut şi Copân pare să înlocuiască Kaminaljuyú ca cel mai mare oraş al ţinuturilor muntoase maya. Două amănunte conduc direct spre Copan. Primul: ni se spune că pe emblema căpeteniilor oraşului se găseşte un liliac. Al doilea: tocmai când vizitatorii cakchiquel trec de porţile oraşului, aud unul dintre cele mai jalnice strigăte de pasăre din lume, cel al unui „solitar cu spate cenuşiu”.

Se întâmplă ca emblema hieroglifică a conducătorilor oraşului Copan să reprezinte capul din profil al unui liliac cu nasul ca frunza, sub care este scris cuvântul *xwukpi*, numele acestei păsări în limba maya vorbită în acele locuri.

CAPUL UNUI LILIAC. *Emblema heraldică a domnilor din oraşul Copan, din perioada clasică maya, reprezentând în centru profilul unui liliac cu nasul ca o frunză şi faţa orientată spre stânga. Capul liliacului, el însuşi o hieroglifă, formează prima silabă a unei expresii care continuă din dreapta gurii liliacului şi merge, în sensul acelor de ceasornic, în jurul capului său. Primul cuvânt întreg este* xwukpi, *o denumire a solitarului cu spate cafeniu şi totodată numele familiei conducătoare din Copan; urmează titlul conducătorului,* ch'ul pop ahaw, *adică „Domn al Sfântului Sfat".*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Un alt element care ar putea să indice Copânul apare în *Popol Vuh*, unde strămoşii quichéilor continuă să urmărească, după ce ies din oraş, prima apariţie a luceafărului de dimineaţă, fapt care îi face să-şi întoarcă privirea spre est. Această inscripţie din Copan dă mai multă atenţie lui Venus decât cele găsite pe oricare alt sit important din perioada clasică maya.

Când Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat pleacă din oraşul răsăritean, ei îi cară în spate, împachetaţi, pe zeii ce le fuseseră daţi. Cântând un cântec prin care jelesc pierderea vieţii de orăşean, încep căutarea unui loc unde să-şi întemeieze propriul regat. În cele din urmă trec de Marele Hău cu Peşti în Cenuşă, locul unde se află terenul de joc cu mingea din est şi unde cândva au jucat nepoţii lui Xmucane. Îndreptându-se spre vest şi puţin spre sud, ajung la un munte numit „Locul Sfatului", nu prea departe, spre sud, de locul unde vor atinge într-o zi cea mai mare glorie a lor. În acest moment cu ei mai sunt oameni din neamurile rabinal, cakchiquel şi casa pasăre, care îi însoţiseră tot drumul după ce au părăsit oraşul.

Sus pe munte, Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat ţin un post mare, împreună cu soţiile lor,

Ţestoasa Roşie de Mare, Casa Crevete, Colibri de Apă şi Casa Macao. În timpul postului, Tohil, Auilix şi Hacauitz le vorbesc, cerând să fie aşezaţi în locuri ascunse pentru a nu fi capturaţi de duşmanii poporului quiché. După o căutare în pădurea de pini de pe munte, cei trei zei sunt ascunşi în nişte locuri care le poartă numele. Mai întâi sunt puşi sub arbori împodobiţi cu obsigă şi bromeliade, Tohil pe un munte şi Auilix într-un canion, iar Hacauitz, pe muntele care îi poartă numele, este aşezat cel din urmă, în vârful unei piramide înalte. Cei din neamurile cauec, casămare şi domn quiché aşteaptă cu toţii, pe muntele lui Hacauitz, zorii care se apropie; cei de origine tam şi iloc aşteaptă pe un munte apropiat, iar oameni care nu sunt quiché aşteaptă în locuri mai îndepărtate. Când, în sfârşit, îl văd toţi pe „purtătorul soarelui”, luceafărul de dimineaţă, aduc mulţumire arzând tămâia pe care au păstrat-o pentru acest prilej încă de când au plecat din oraş.

În punctul acesta se ajunge în istorisirea despre întâmplările din viaţa oamenilor la un moment ce corespunde cu evenimentul final din viaţa zeilor: răsare însuşi soarele. Numai în această ocazie, unică, apare ca o persoană completă, atât de fierbinte, încât usucă faţa pământului. Căldura lui îi preface pe Tohil, Auilix şi Hacauitz în piatră, împreună cu pumele, jaguarii şi şerpii care existau pe atunci. Un zeu mai mic, Scăpărătorul Alb, scapă de pietrificare strecurându-se în umbra copacilor şi devine paznicul animalelor de piatră. A rămas până azi paznic de vânătoare, având în grija lui personală roci vulcanice, pietre modelate de fulger şi bucăţi de meteorit care seamănă cu vreun animal. Poate fi întâlnit în codri şi peşteri sau, în nopţile întunecoase, şi în vise; apare în teatrul cu măşti contemporan îmbrăcat complet în roşu, culoarea zorilor.

La început quichéii s-au bucurat văzând răsăritul, dar apoi şi-au amintit de „fraţii” lor, membrii altor triburi, care au fost cu ei în oraşul din est. Şi-au cântat din nou jalea, întrebându-se unde pot fi aceşti fraţi în acel moment. De fapt primul răsărit de soare reuneşte triburile, în ciuda distanţei mari care le desparte în spaţiu. Aşa cum se spune în *Popol Vuh*, „oameni erau nenumăraţi, dar era un singur răsărit pentru toate triburile”. Ceea ce face posibilă o astfel de viziune este existenţa unui calendar comun. Toate populaţiile din Mezoamerica au acelaşi calendar de 260 de zile, ale cărui auspicii au fost citite pentru prima dată de Xpiyacoc şi Xmucane, şi ei au folosit ritmul lui ca să măsoare ciclurile soarelui, ale lunii şi ale planetelor.

Având în vedere că au văzut primul răsărit de soare de pe muntele lui Hacauitz, în cele din urmă quichéii au construit acolo o fortăreaţă.

HACAUITZ *Hieroglifă compusă din patru glife, din stela 8 de la Seibal, datând din secolul al IX-lea. Se referă la locul de origine a unui domn care nu era din Seibel Se citeşte* ha (*stânga sus*) ka (*stânga jos*) witz (*dreapta sus*) il (*dreapta jos*); hakawitzil *înseamnă „din Hacauitz*

DESEN DE LINDA SCHELE

Unde s-ar fi putut afla Hacauitz se menţionează într-o inscripţie din perioada clasică târzie, aflată în situl din ţinuturile de jos din Seibal. La început, în timp ce populaţia altor triburi se

stabileşte în comunităţi compacte, ce pot fi văzute deplasându-se pe drumuri în mare număr, poporul quiché duce o viaţă simplă şi rurală, adunând, ca să se hrănească, larve, tăuni, viespi şi albine, şi rămânând în cea mai mare parte a timpului ascuns. Când se duc la siluetele pietrificate ale lui Tohil, Auilix şi Hacauitz, quichéii ard bucăţele de coajă neagră de copac şi flori sălbatice în loc de tămâie pură şi aduc drept jertfă sânge stors din propriile trupuri. Cei trei zei încă sunt în stare să le vorbească, dar apar numai sub formă de spirite. Tohil le cere să înmulţească jertfele cu sânge de cerbi şi păsări vânate, dar cum nu-i mulţumeşte această stare de lucruri, încep să arunce priviri spre oamenii pe care îi văd mergând pe drumuri. Din locuri ascunse în vârf de munte, încep să imite strigătul coiotului, al vulpii şi al jaguarului. În cele din urmă, Tohil le aminteşte urmaşilor săi că odinioară membrii altor triburi i-au promis să-l îmbrăţişeze şi să-i dea voie să-i sugă. Ca urmare, quichéii încep să prindă oamenii pe care îi văd umblând singuri sau perechi şi îi iau cu ei ca să-i spintece în faţa zeilor Tohil, Auilix şi Hacauitz, rostogolindu-le capetele înapoi, în drum. La început, şefii triburilor prigonite cred că moartea aceasta se datoreşte animalelor sălbatice, dar cu timpul încep să-i bănuiască pe adoratorii lui Tohil, Auilix şi Hacauitz şi încearcă să dea de ei. De fiecare dată le pierd urma din cauza ploii, a ceţii şi a noroiului, dar descoperă că cei trei zei, ale căror spirite obişnuiesc să ia forma unor adolescenţi, au un loc favorit unde se scaldă. Ei trimit două tinere frumoase, Pătimaşa şi Jelitoarea, să spele rufe acolo, învăţându-le cum să-i ispitească pe băieţi şi să le îndeplinească toate poftele, dar le cer să revină cu dovada succesului misiunii lor, care trebuie să fie sub forma unor daruri din partea băieţilor.

Contrar planului, cei trei zei quiché nu poftesc la fetele numite Pătimaşa şi Jelitoarea, dar acceptă să le facă daruri. Le dau

trei mantii, una ţesută de Jaguar Quitze, cu un model reprezentând un jaguar, alta ţesută de Jaguar Noapte, cu un şoim, şi a treia cu roiuri de tăuni şi viespi, făcută de Nu Chiar Acum. Când tinerele se întorc, şefii duşmani sunt atât de încântaţi de mantiile primite de acestea în dar, încât nu rezistă să nu le îmbrace. Totul este bine până când viespile ţesute pe cea de-a treia mantie devin reale. Pătimaşa şi Jelitoarea sunt izgonite; deşi nu au reuşit să-i ispitească pe Tohil, Auilix şi Hacauitz, ele devin primele prostituate sau, cum le spun quichéii, „belitoare de ţurloaie”. Cât despre şefii duşmani, ei hotărăsc să pornească la război şi lansează un atac masiv asupra fortăreţei quichéilor, Hacauitz.

Războinicii duşmani pornesc noaptea ca să poată ajunge cât mai departe fără să întâmpine rezistenţă, dar pe drum cad într-un somn profund. Quichéii nu numai că-i despoaie de toate ornamentele de metal de pe armele şi hainele lor, dar le smulg sprâncenele şi bărbile. Războinicii duşmani dau năvală a doua zi, hotărâţi să-şi redobândească pierderile, dar tribul quiché este bine pregătit. Ceea ce văd străjerii în jurul fortăreţei lui Hacauitz este o palisadă de lemn; pe parapet stau şiruri de războinici acoperiţi chiar cu obiectele de metal pe care le furaseră în timpul nopţii. Ceea ce nu văd cercetaşii este că aceşti războinici nu sunt decât păpuşi de lemn şi că, în spatele palisadei, pe toate cele patru laturi ale ei, se află câte un dovleac uriaş, plin cu tăuni şi viespi adunate acolo la sugestia lui Tohil. Cât despre quichéii din interior, de îndată ce începe atacul, văd mai mult de douăzeci şi patru de mii de războinici îndreptându-se spre ei înarmaţi până în dinţi şi strigând tot timpul. Dar Tohil le-a dat atâta încredere, încât privesc atacul ca pe un mare spectacol şi îşi aduc femeile şi copiii sus, pe parapet, ca să se uite şi ei. Când dau drumul tăunilor şi viespilor, duşmanii lasă armele jos şi o rup la fugă înţepaţi atât de rău, încât

abia se mai sinchisesc de loviturile primite de la quichéi cu armele lor banale. Supravieţuitorii vor deveni pe viaţă plătitori de tribut către conducătorii quiché.

După marea lor victorie, Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat încep să se pregătească, pe deplin împăcaţi, pentru ceea ce ştiu că va fi moartea lor apropiată. Ei îngână bocetele rostite ultima oară la primul răsărit de soare şi apoi le explică soţiilor şi urmaşilor lor că „timpul Domnul nostru Cerb" a venit din nou. Aceasta este o referire la tranziţia de la un an solar la altul şi în special de la un an condus de Domnul Vânt, care începe într-o zi numită Vânt, la un an a cărui primă zi va fi Cerb. Domnul Vânt conduce de pe un munte dinspre vest, pe când Domnul Cerb conduce de pe un munte dinspre est. Strămoşii quichéilor au ales trecerea anului dinspre est ca să anunţe că au intenţia să se întoarcă în est. Jaguar Quitze lasă în urmă, ca „semn al existenţei sale", un obiect sacru, numit „Legătură de Flăcări", un fel de chivot învelit în pânză, cu conţinut misterios. Nici el, nici ceilalţi nu mai sunt văzuţi vreodată, dar în amintirea lor descendenţii ard tămâie în faţa Legăturii de Flăcări, aşa cum Xmucane ardea tămâie în faţa ştiuleţilor de porumb în amintirea lui Hunahpu şi Xbalanque.

Urmând instrucţiunile părinţilor lor. Domnii quiché din a doua generaţie merg spre est într-un pelerinaj (la începutul Părţii a cincea). Spre deosebire de părinţii lor, ei fac acest pelerinaj cu intenţia să se întoarcă în carne şi oase. Din partea neamului cauec merge Nobil Doi, iar Nobil Acutec reprezintă seminţia casămare. Nobil Domn reprezintă poporul domn quiché. Aici autorii textului *Popol Vuh* au concentrat timpul; o variantă a legendei quiché plasează aceleaşi personaje nu în generaţia a doua, ci într-a patra. În orice caz, ei străbat tot drumul ce coboară la şes şi la un

moment dat traversează o „mare” sau ceea ce este descris în alte povestiri ca fiind atât un lac, cât şi o mare, pe un dig de piatră. Acesta trebuie să fie unul dintre străvechile poduri de piatră din Yucatán, probabil cel care merge spre nord, traversând lacul în drum spre Cobă. Nu se indică niciun nume pentru destinaţia lor, dar când ajung acolo se prezintă în faţa domnitorului unui mare regat. El îi investeşte cu titlurile regale de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, primul corespunzând cu şef de stat şi al doilea cu perceptor pentru încasarea tributului. Ambele titluri se referă la caueci, dar alte surse mai spun că neamurile casămare şi domn quiché primesc şi ele, în acelaşi timp, titluri: Domn Dregător (de rangul al treilea) pentru primul şi Crainic (de rangul al patrulea) pentru celălalt.

Titlurile cu care sunt investiţi pelerinii sunt titluri vechi maya, dar conducătorul care le acordă are un nume nahua: Naexit. În legendele din Yucatán acesta este una dintre denumirile regelui-zeu Şarpe cu Pene, care se stabilise la Chichén Itzá cândva, în perioada de tranziţie de la perioada clasică la cea postclasică, dar acelaşi nume a fost folosit şi de domnitorii de mai târziu. Naexit din *Popol Vuh* nu le dă vizitatorilor săi quiché zei protectori, aşa cum au făcut conducătorii oraşului din est vizitat de strămoşii lor, în schimb le dă baldachine, tronuri, instrumente muzicale, farduri şi podoabe care servesc drept însemne ale nobilimii. Acolo unde numele zeităţilor protectoare sunt de origine cholan, cuvintele străine din lista însemnelor sunt sau yucatece, ca în cazul unei curcubete în care se păstrează tutunul, numite *k’us b’us*, sau nahua, ca în cazul unui blid numit *kaxkon* (din *caxcomulli*). La un moment dat, în timpul călătoriei, când pelerinii se aflau „lângă mare”, obţin, de asemenea, „scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua”. Acesta trebuie să fie *Popol Vuh* scris în hieroglife sau cel puţin o

parte din el, cunoscut ca „Lumina care Vine de Lângă Mare”. Coasta despre care este vorba pare să fie coasta de est a Yucatânului, care nu era doar o sursă de cărţi, ci şi un vestit loc de pelerinaj.

Când Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn se întorc din pelerinaj, suveranitatea lor este recunoscută de poporul quiché, ca şi de cel rabinal, cakchiquel şi casa pasăre. Abia acum conducătorii quiché încep să aibă ceea ce în *Popol Vuh* se numeşte „strălucire înflăcărată”. Pare verosimil că pelerinajul lor a fost conceput ca o reconstituire a aventurilor lui Hunahpu şi Xbalanque în Xibalba, care nu au avut alt sprijin decât planeta Venus când au coborât prima dată în partea de est a Marelui Hău, dar care până la urmă au revenit cu splendoarea mai mare a soarelui şi a lunii pline.

În cele din urmă, quichéii pleacă din Hacauitz şi se stabilesc, succesiv, în mai multe locuri. În *Popol Vuh* nu este amintit decât numele unuia dintre aceste locuri, Locul Spinos, întemeiat cândva, după moartea lui Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn. Aceste strămutări îi duc temporar pe quichéi îndărăt, în direcţia de unde au sosit, într-un ţinut aflat între Locul Sfatului şi Marele Hău. Când se mută din nou, după două generaţii, reiau traiectoria originară şi merg spre vest, chiar mai departe decât prima dată. Cu Nobil Baiedulce ca Păstrător al Rogojinii şi Iziayul ca Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, construiesc fortăreaţa Locul cu Barbă, chiar în faţa unui canion, la sud de locul unde mai târziu se va ridica cea mai mare cetate a lor.

La Locul cu Barbă, între cele trei neamuri – cauec, casămare şi domn quiché – domneşte o mare armonie; fiecare îşi are palatul său şi se înrudesc prin căsătorii. La Locul Spinos femeile erau date în căsătorie în schimbul unor mici servicii sau daruri, dar aici, la Locul cu Barbă, nunţile sunt însoţite de sărbătoriri fastuoase şi de

chefuri. Singura neplăcere din această perioadă vine din partea ilocilor, care întâi încearcă să-l implice pe Iziayul într-un complot prin care se urmărea asasinarea lui Nobil Baiedulce, iar ulterior merg atât de departe, încât pornesc un atac împotriva fortăreţei Locul cu Barbă. Sunt înfrânţi şi câţiva sunt sacrificaţi în faţa zeilor protectori ai celor pe care sperau să le fie victime. Neamurile cauec, casămare şi domn quiché obţin acum o putere din ce în ce mai mare, învingând câteva triburi în atacuri directe şi terorizând altele, obligându-le să asiste la sacrificarea prizonierilor de război.

În generaţia următoare, Păstrătorul Rogojinii ia numele de Şarpe cu Pene, în timp ce Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire este Nobil Baiedulce, numit după Păstrătorul Rogojinii care a deţinut rangul înaintea sa. Clădesc o cetate nouă, mai mare, în faţa canionului din Locul cu Barbă, numită Trestii Putrede. Puse în faţa numărului crescând de locuitori şi zdruncinate de inflaţia privind preţul căsătoriilor, cele trei familii conducătoare se separă în grupuri mai mici. Cei de obârşie cauec se despart în nouă familii, neamul casămare tot în nouă, iar domn quichéii în patru, cu fiecare grup condus de un şef nobil care îşi ocupă locul propriu. În plus, locuitorii din Trestii Putrede includ zaquicii, un popor care până în acest punct nu a fost amintit în *Popol Vuh*, împărţit în două familii, dar ocupând un singur palat. În total se construiesc douăzeci şi trei de palate. În afară de aceste palate, Trestii Putrede este înzestrat cu trei piramide: a lui Tohil, a lui Auilix şi a lui Hacauitz, situate în jurul unei pieţe centrale. O a patra piramidă, pentru Mătasedeporumb, zeul zaquicilor, era plasată în altă parte.

Piramide pe care SUNT CONSTRUITE TEMPLE. *În stânga este una dintre piramidele din îximehé, sit arheologic unde clădirile sunt mult mai bine conservate decât la Trestii Putrede. Când cakchiquelii au încetat să mai fie vasali ai quichéilor, două generaţii după întemeierea cetăţii Trestii Putrede, capitala lor a devenit Iximehé. În dreapta piramidei este o platformă lunga, pe care în trecut se ridica un palat. Structurile majore, aici şi la Trestii Putrede, au fost acoperite cu ghips (în fotografie mai pot fi văzute fragmente) şi acoperite cu pictură murală policromă.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

În *Popol Vuh*, Şarpe cu Pene, care poartă atât titlul de Păstrător al Rogojinii, cât şi de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, cel puţin într-o perioadă a domniei sale în Trestii Putrede, este cunoscut ca „adevăratul domn de geniu”. El are puterea de a se transpune în întruchipările spiritului său personal, dând astfel spectacole în care se transformă în şarpe, vultur, jaguar sau într-o baltă de sânge, urcând în cer sau coborând în Xibalba. Aşa cum ne explică *Popol Vuh*, performanţele lui reprezintă „doar felul său de a se manifesta”, dar au efectul de a-i teroriza pe şefii altor triburi. Următorii domnitori quiché care dau dovadă de geniu, veniţi cu două generaţii mai târziu, sunt Quicab, care serveşte ca Păstrător al Rogojinii, şi Cauizimah, cu tidul de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. În timpul domniei lor, ţinuturile care aparţin quichéilor ating întinderea cea mai mare. În timp ce Şarpe cu Pene a dobândit puterea printr-o desfăşurare spectaculoasă a unui talent şamanic, Quicab câştigă acum prin cuceriri, extinzând regatul spre sud-vest, până departe, la actuala frontieră cu Mexicul. Nemulţumindu-se să domine doar cetăţile popoarelor învecinate, trimite vasali loiali, numiţi „plăieşi” sau „familii de pândari”, ca să servească drept forţe de ocupaţie. Staţionarea acestor plăieşi este concepută în analogie cu zidirea unei palisade; ei transformă întregul regat quiché într-o singură, mare fortăreaţă.

În această perioadă aşezările din centrul Regatului Quiché cuprind un grup de patru cetăţi, înconjurând Trestii Putrede. Alături de casele obişnuite, care ocupau terenurile mai joase sau mai greu de apărat din vecinătatea lor, aceste patru aşezări au format un oraş mai mare, numit Quiché. În perioada clasică timpurie a fost, probabil, aria cea mai dens locuită din ţinuturile muntoase ale Guatemalei şi a preluat prestigiul locului în care Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn s-au dus să primească

titlurile şi însemnele de domnitori într-adevăr glorioşi. După cinci generaţii de la pelerinajul lor, a avut loc o altă atribuire de titluri, doar că acum nu au mai fost înnobilaţi pelerinii, ci şefii celor mai importante familii de plăieşi, şi nu s-a mai petrecut sub patronajul lui Naexit, conducătorul unui domeniu mult mai îndepărtat şi mai mitic, ci sub Quicab, care conducea din Quiché.

Oraşul Quiché nu numai că a obţinut statutul locului vizitat de pelerinii care primeau titlurile de la Naexit, ci şi cel de „oraş din est”, pe care îl vizitaseră străbunii lor. Când, înainte de primul răsărit al soarelui, fondatorii neamului de conducători quiché şi aliaţii lor cei mai apropiaţi au părăsit oraşul, au luat cu ei zeii tribali, ale căror nume „se credea că sunt favorabile” şi când au trecut de Marele Hău ca să se reunească la Locul Sfatului trăiau „în armonie”. Acum, în aceste zile de mai târziu, din nou „lumea venea doar dintr-un singur loc”, iar aliaţii s-au reunit într-un oraş unde de asemenea „au venit în armonie”, dar de data aceasta „auziseră, acolo, la *Quiché*, ce trebuia să facă cu toţii”. Probabil în această perioadă domnitorii quiché au progresat atât de mult încât să construiască o peşteră artificială chiar sub Trestii Putrede, a cărei grotă principală împreună cu celelalte încăperi înconjurătoare erau în număr de şapte. Nefiindu-le de-ajuns să cinstească doar memoria oraşului din est, ei o invocă şi pe a celui mai mare dintre oraşele antice, Şapte Peşteri din Teotihuacan, în timpul şi în locul epocii lor de glorie supremă.

În timp ce explică măreţia unor domni ca Şarpe cu Pene şi Quicab, autorii cărţii *Popol Vuh* în alfabet ne spun cum au fost utili predecesorii lor care scriau cu hieroglife, oferind o cale de-a vedea la mari depărtări în spaţiu şi timp. Măreţia domnitorilor sporea şi prin participarea lor la recluziunile religioase. Stăteau perioade lungi în temple, rugându-se, arzând tămâie, lăsând să li se scurgă

sânge, dormind separat de neveste şi abţinându-se nu numai de la carne, ci şi de la produsele din porumb, mâncând doar fructele câtorva pomi. Cel mai scurt post dura 180 de zile, jumătate din ciclul de 360 (diferit de anul solar) folosit pentru a ţine cronologia evenimentelor istorice; alt post dura 260 de zile sau o desfăşurare completă a ciclului, aşa cum era socotit de Xpiyacoc şi Xmucane când preziceau în numele zeilor. Cel mai lung post, 340 de zile, corespundea cu un segment al calendarului maya venusian, începând cu apariţia planetei Venus ca luceafăr de dimineaţă şi continuând cu timpul petrecut în lumea subpământeană şi perioada de reapariţie ca luceafăr de seară, lăsând să treacă doar opt zile până la renaşterea sa ca luceafăr de dimineaţă. Postul comemora, probabil, aventurile eroice ale lui Hunahpu şi Xbalanque în Xibalba, lunga perioadă de întuneric îndurată de întâia generaţie de domnitori în timp ce aşteptau prima apariţie a luceafărului de dimineaţă şi, poate, pelerinajul în Ţinuturile de Jos făcut de Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn.

Domnitorii quiché căutau să se identifice cu zeii înşişi, şi nu numai în pelerinajele lor, în faptele şamanice, în viziunile fără sfârşit şi în posturile lungi, dar şi în pretenţiile faţă de supuşii lor. Aşa cum zeii aveau nevoie ca fiinţele umane să-i hrănească cu jertfe, şi domnitorii le cereau supuşilor să le aducă tributuri. Aşa cum indică *Popol Vuh*, „hrana” cerută de domnitorii quiché consta nu numai din alimentele şi băutura preparată anume pentru ei, dar şi din peruzele, jad şi penele irizate verzi-albastre ale păsării quetzal. Asemenea obiecte preţioase erau considerate roadele supreme ale lumii verzi-albastre formate de pământ şi cer.

Spre sfârşitul cărţii *Popol Vuh*, se află lista tuturor titlurilor nobile purtate de diferitele grupuri ale seminţiilor cauec, casămare şi domn quiché (în ordinea rangului şi indicându-se numele celór

care au deţinut succesiv titlurile cele mai înalte). În cazul celor două grupuri mai importante ale cauecilor, cele ale căror şefi au purtat titlurile de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, în text sunt înşirate, fără comentarii, patru generaţii după Quicab şi Cauizimah, care făceau parte dintr-a şaptea generaţie. Apoi, pe vremea celei de-a douăsprezecea generaţii, numele Trei Cerb şi Nouă Câine sunt urmate de două propoziţii a căror gravitate şi conciziune îl fac pe cititor să se înfioare. Prima este: „Ei domneau când a sosit Tonatiuh", Tonatiuh sau „cel care se tot înfierbântă" fiind numele dat de azieci lui Pedro de Alvarado, omul ale cărui forţe armate au distrus în 1524 oraşul Trestii Putrede. Iar a doua propoziţie, despre Trei Cerb şi Nouă Câine este pur şi simplu: „au fost torturaţi de poporul castilian". Alvarado, convins că au complotat împotriva lui, i-a atârnat de încheieturile mâinilor ca să-i facă să răspundă la întrebări. Apoi i-a executat, dar ceea ce i-a impresionat pe autorii cărţii *Popol Vuh* a fost tortura.

Într-o a treisprezecea generaţie a cauecilor, *Popol Vuh* îi menţionează pe Fluture Negru şi Tepepul, „care au plătit tribut castilienilor". Apoi, la sfârşitul listei generaţiilor cauec, sunt trecuţi primii domnitori care adoptă nume spaniole, Juan de Rojas şi Jüan Cortés, purtătorii titlurilor Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, care erau în viaţă când a fost scrisă în alfabet *Popol Vuh*. În zilele noastre, când îşi invocă strămoşii în rugăciuni, quichéii înşiră, în principiu, nouă sau treisprezece generaţii; de aici putem vedea că cea de-a treisprezecea generaţie de domnitori consideraţi ca precedându-i pe Juan de Rojas şi Jüan Cortés nu trebuie luată drept o genealogie completă, ci este, mai probabil, pomelnicul pe care aceştia doi îl foloseau în rugăciunile lor obişnuite.

Dându-ne numele domnitorilor quiché în viaţă pe când scriau ei *Popol Vuh*, autorii ne oferă posibilitatea de-a le data opera. Nu ar fi putut-o termina după 1558, deoarece la această dată numele lui Juan de Rojas lipseşte din documentele pe care le-ar fi semnat dacă ar mai fi fost printre cei vii. Şi, o dată ce îl menţionează pe Pedro de Robles, din seminţia casămare, ca „Domn Dregător în prezent”, nu se poate să fi terminat cartea înainte de 1554, când predecesorul său era încă în viaţă. În aceeaşi perioadă, Jüan Cortés, ale cărui îndatoriri de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire ar fi inclus şi colectarea birurilor, dacă ar fi fost în funcţie înainte de sosirea lui Alvarado, s-a zbătut în mod constant să restabilească drepturile de tribut ale familiei de domnitori din oraşul Quiché. În 1557 s-a dus tocmai în Spania să-şi susţină cauza şi este posibil să fi luat cu el un exemplar din textul *Popol Vuh* scris în alfabet, în 1559, la întoarcerea sa în Guatemala, continuă să reclame acest drept îndemnând un misionar să-l prevină pe Filip al II-lea că „această ţară este nouă şi neconfirmată în credinţă” şi că lui Cortés, „fiul unor părinţi idolatri, i-ar trebui foarte puţin ca să reintroducă ceremoniile şi să atragă la sine pe vechii lor supuşi”. Drepturile quichéilor de-a strânge biruri nu au mai fost niciodată restabilite, dar în următorii treizeci de ani Jüan Cortés a avut un rol considerabil în a numi şi instala conducătorii diverselor oraşe odinioară aflate sub dominaţia quiché.

În momentul în care autorii lui *Popol Vuh* au încheiat enunţarea titlurilor nobiliare şi a persoanelor care le-au deţinut, până la sfârşitul operei lor mai sunt doar câteva fraze. Ajunşi aici, ei aduc vorba despre unul dintre titlurile mai puţin importante pe care urmează să-l trateze, procedeu care ar părea că slăbeşte efectul finalului, dacă nu am intuit că în acest fel ne dau cheia propriei lor identităţi. Fără să numească vreo persoană, ei ne

indică faptul că fiecare dintre cele trei neamuri conducătoare includ un nobil care poartă titlul de Maestru de Ceremonii. Aici ne putem aminti că, atunci când au introdus legenda lui Unu Hunahpu, autorii ne-au propus să închinăm un pahar în sănătatea cititorului. Dacă vom căuta maeştri de ceremonie printre quichéii contemporani, vom găsi peţitorii de profesie, care prezidează festivitatea ce încheie tratativele de căsătorie. Dacă misterioşii noştri autori au fost ei înşişi maeştri de ceremonii şi dacă printre obligaţiile lor era şi aceea de-a vorbi la mesele nunţilor, ne-am putea explica de ce arată un interes aparte pentru obiceiurile de nuntă când ne relatează viaţa şi perioadele oraşelor succesive quiché. Este specificat chiar momentul în care a prăznui şi a chefui devin pentru prima dată o parte a târguielii unei mirese.

Autorii ne dau o indicaţie finală asupra identităţii lor când ne spun că cei trei Maeştri de Ceremonii sunt „Mame ale Cuvântului” şi „Taţi ai Cuvântului”. Combinaţia „Mamă” şi „Tată” îi sugerează pe păstrătorii zilei contemporani, numiţi „mamă-taţi”, care servesc drept conducători ai ritualului familiei pe linie paternă şi provin dintre cei de rangul din care se aleg şi peţitorii. Ba, mai mult, peţitorii sunt admiraţi mai presus de orice pentru elocvenţa pe care o dovedesc. Importanţa arătată „cuvântului” în pragul încheierii, când primele rânduri ale cărţii promit să ne dea „Cuvântul Străvechi”, sugerează că acel cuvânt zămislit de maeştrii de ceremonie şi cuvântul scris alfabetic în *Popol Vuh* este unul şi acelaşi. Dacă este aşa, ştim cine a fost unul dintre autori, deoarece în 1554 Maestrul de Ceremonii al cauecilor era un bărbat pe nume Cristobal Velasco.

La sfârşitul operei lor, autorii repetă enigma pe care au prezentat-o la începutul ei, făcându-ne să ne întrebăm dacă *Popol Vuh* scris cu hieroglife ar putea să mai existe pe undeva, doar că

acum ni se spune că s-a „pierdut”, în loc să ni se spună că interpretul îşi ascunde identitatea, încheie pe o notă liniştitoare, cerându-ne de fapt să acceptăm cele scrise, fără să dorim mai multe amănunte despre surse, deoarece „totul a fost spus aici cu privire la Quiché”, adică despre locul numit Quiché. Apoi, ca să nu uităm împrejurările dificile, adaugă propoziţia „care acum se numeşte Santa Cruz” sau „Sfânta Cruce”. Aici ne duc din nou îndărăt, la începutul cărţii, unde ne-au spus „înconjuraţi de predicile despre Dumnezeu, acum în creştinism”.

În zilele noastre, chiar atunci când păstrătorii zilei quiché se duc la câte un altar retras în vârf de munte şi fac să se înalţe nori mari de fum de tămâie pentru o mulţime de zei şi strămoşi, uneori încep şi sfârşesc spunând „Tatăl nostru” şi „Sfântă Marie”, făcându-şi apoi cruce. De parcă ochiul şi urechea străină a cuceritorului ar fi prezente chiar în asemenea condiţii de singurătate şi este nevoie să se repete cele două descântece, o dată pentru a-i respinge pentru un timp şi o dată pentru a le admite existenţa. La adăpostul acestor descântece protectoare, păstrătorii zilei sunt lăsaţi să intre în pace într-o lume ale cărei îndatoriri ei ştiu că sunt mai vechi decât cele impuse de creştinism, îndatoriri faţă de munţii şi câmpiile unde continuă să trăiască şi faţă de toţi cei care au locuit acolo înaintea lor. Astfel se întâmplă şi cu autorii lui *Popol Vuh*, care menţionează creştinătatea pe prima pagină, Sfânta Cruce pe ultima pagină, ca apoi să deschidă întregul pământ-cer, vast şi profund, între ele.

Poate lucrul cel mai remarcabil în legătură cu *Popol Vuh*, considerat în totalitatea lui, este scurgerea imensă de timp conţinută în naraţiunea sa. Începe în întuneric, cu o lume locuită numai de zei, continuă trecând peste ivirea zorilor şi ajunge în vremurile oamenilor care l-au scris. Cărţile maya scrise în

hieroglife abundă în zei, dar par să se oprească brusc când au de-a face cu faptele muritorilor. *Codexul din Dresda* are o pagină în care acţiunea se mută în sfera omenească, dar paginile următoare se întorc la un timp din trecut. Dacă vrem să găsim texte hieroglifice conţinând aceeaşi proporţie dintre divin şi chestiuni omeneşti ca în *Popol Vuh* în scriere alfabetică, trebuie să ignorăm timpul şi locul scrierii acestei cărţi şi să mergem cu o mie de ani în urmă şi cu sute de kilometri mai departe, la Palenque, jos, în pădurea tropicală, situl din perioada clasică maya.

La Palenque, în sanctuarul fiecăruia dintre cele trei temple, în locul cunoscut acum ca Grupul Crucii, există o lespede care poartă o istorisire în hieroglife. În toate trei textul este împărţit pe două tăblii, prima începe cu faptele zeilor şi cealaltă se termină cu faptele unor căpetenii pământene, ale căror scribi sunt autorii inscripţiei. La mijlocul acestei naraţiuni, acolo unde cititorul trece de la o tăblie la alta, se face şi trecerea de la personajele divine la cele pământene. Tot aşa şi în *Popol Vuh*: cam la jumătatea textului, cititorul ajunge la trecerea de la ceea ce s-ar putea numi „mit” la „istorie” (spre sfârşitul Părţii a treia). În acest punct personajele din naraţiune sunt încă zei, dar ei sunt descrişi îndeplinind ritualuri pentru venerarea porumbului matur şi a rudelor moarte, ritualuri destinate a fi efectuate de oamenii viitorului, nu de vechii zei. După acest episod, în care zeii acţionează ca nişte oameni, vine un altul, în care oamenii acţionează ca zeii (la începutul Părţii a patra). Este vorba despre primele patru fiinţe umane, cele care vedeau şi înţelegeau toate câte erau pe pământ-cer. O dată ce li s-a luat capacitatea de-a vedea perfect, povestirea, în desfăşurarea ei, începe să aducă mai mult a istorie, deşi personajele umane continuă să aspire la fapte de proporţii divine.

Avem tendinţa de-a concepe mitul şi istoria ca fiind în conflict

între ele, dar autorii inscripţiei din Palenque şi textul alfabetic *Popol Vuh* tratează părţile de mit şi cele de istorie din naraţiunea lor ca ceva ce aparţine unui întreg unic şi bine echilibrat. Conform simţului lor pentru proporţii, *Cartea egipteană a morţilor* ar avea nevoie de o a doua jumătate, consacrată aventurilor din lumea celor care trăiesc, iar Testamentului ebraic îi lipseşte o jumătate, la început, consacrată evenimentelor petrecute înainte de căderea lui Adam şi a Evei. În cazul literaturii chineze antice, *Cartea schimbărilor*, care seamănă cu *Popol Vuh* prin faptul că apelează la o interpretare divinatorie, ar trebui combinată în acelaşi volum cu *Cartea de istorie*.

Până în zilele noastre quichéii maya concep, în general, dualitatea ca pe ceva mai degrabă complementar decât în contradicţie, interpretându-o mai mult în interdependenţă decât în opoziţie. Dacă în engleză ar exista un cuvânt care să exprime complet sensul maya al timpului narativ, ar trebui să accepte dualitatea dintre divin şi uman în acelaşi fel în care cuvântul quiché *kajulew* sau „pământ-cer” păstrează dualitatea a ceea ce noi numim lume. De fapt există un cuvânt care pare să continue acest lucru: *mitistoria*, cuvânt introdus în engleză din greaca veche prin intermediul latinei. Pentru vechii greci, care încercau să realizeze o separaţie între divin şi uman, acest termen a căpătat un sens negativ, referindu-se la relatări care ar fi trebuit să aibă un caracter istoric, dar conţineau impurităţi de ordin mitic. Pentru popoarele maya, prezenţa unei dimensiuni divine în relatarea întâmplărilor umane nu este o imperfecţiune, ci o necesitate, şi este echilibrată de introducerea unei dimensiuni necesar umane în prezentarea întâmplărilor cu caracter divin. Pe de o parte, în *Popol Vuh* zeii se preocupă de sarcina dificilă de-a crea fiinţe umane, iar, pe de altă parte, fiinţele omeneşti sunt preocupate de sarcina, la

fel de dificilă, de-a detecta rămăşiţe ale unor acţiuni divine în propriile fapte.

Diferenţa dintre sensul integral mitistoric al timpului narativ şi căutarea europeană a istoriei pure nu se poate reduce la un simplu contrast între timpul ciclic şi timpul ideal. Populaţia maya are constant grijă să reconfirme modelele trecutului în evenimentele actuale, dar nu se aşteaptă ca trecutul să se repete pe de-a întregul. Ori de câte ori zeii din *Popol Vuh* încearcă să creeze fiinţe omeneşti, ei obţin rezultate diferite şi, cu excepţia fiinţei solitare făcute din lut, fiecare încercare are mai degrabă un rezultat de durată şi nu dispare complet în cutele timpului ciclic. Mai târziu, când membrii celei de-a doua generaţii de domn quiché se angajează într-un pelerinaj care îi duce în zonele de câmpie, călătoria lor nu este descrisă ca o repetare aidoma a călătoriei lui Hunahpu şi Xbalanque la Xibalba şi nici măcar ca o reluare a călătoriei întemeietorilor umani ai neamurilor conducătoare quiché. Mai degrabă îşi creează propriul caracter de eveniment unic, care poartă cu sine ecourile permanente ale trecutului. Efectul acestor evenimente, ca şi al celorlalte, este cumulativ, reprezentând o capacitate specific umană, considerându-le pe fiecare în mod separat, dar admiţând în acelaşi timp că ele se întrepătrund.

În teorie, dacă noi, cei care în prezent pretindem că suntem oameni, ar fi să uităm eforturile de-a descoperi urme ale unor acţiuni divine în gesturile noastre, atunci soarta noastră ar fi ceva de felul celei a oamenilor de lemn din *Popol Vuh*. Pentru ei, forţa uitată a divinităţii s-a reafirmat întrupându-se în propriile lor scule şi instrumente care s-au ridicat împotriva lor şi i-au alungat din propriile lor case. În prezent, ei sar din copac în copac.

În sfânta zi Opt Maimuţă în anul Unsprezece Gând Iunie 22,

1984,

Menotomy, Massachusetts în sfânta zi Unu Hunahpu în anul Nouă Dinte Iulie 24, 1995,

East Aurora, New York

PARTEA

A, A

INTII

jalCESTA este începutul Cuvântului Străvechi, aici, în acest loc numit Quiché. Aici vom scrie, vom răsădi Cuvântul Străvechi, potenţialitatea şi izvorul a tot ce s-a făcut în cetatea Quiché, în patria poporului quiché.

Şi aici vom începe să arătăm, să dezvăluim, să povestim despre cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină de Făcător, Plăsmuitor numit Purtător, Zămislitor,

Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot,

Marele Pecar Alb, Coati,

Şarpe cu Pene Suveran,

Inima Lacului, Inima Mării, făuritor de blide, făuritor de ulcele, cum li se zice, chemat, de asemenea, descris, de asemenea, ca moaşă, peţitor numit Xpiyacoc, Xmucane, apărător, ocrotitor, de două ori moaşă, de două ori peţitor, aşa cum se spune în cuvintele quiché. Ei sunt răspunzători de toate – cele pe care le-au şi înfăptuit – ca fiinţe luminate, în cuvinte luminate. Vom scrie despre acestea, acum, înconjuraţi de predica despre Dumnezeu, acum, în creştinism. Le vom scoate la lumină, deoarece nu mai există un loc ca să o vezi, o Carte a Sfatului, un loc ca să vezi „Lumina care Vine

de Lângă Mare”, istorisirea despre „Locul Nostru din Umbră” un loc ca să vezi „Zorii Vieţii”, aşa cum se numesc. Există cartea de la început şi scrierea străveche, dar cel care o citeşte şi o tălmăceşte are o identitate ascunsă. Este nevoie de o lungă prezentare şi povestire ca să desăvârşeşti iluminarea întregului pământ-cer:

făcând laturi împătrite, făcând colţuri împătrite, măsurând cu prăjini împătrite, înjumătăţind coarda, întinzând coarda pe cer, pe pământ, cele patru laturi, patru colţuri, cum se spune, de Făcător, Plăsmuitor, mamă-tată a vieţii, a omenirii, dătător de viaţă, dătător de inimă, cel ce-i poartă, cel ce-i creşte în lumina care dăinuieşte pe cei născuţi în lumină, zămisliţi în lumină, războinici, atotştiutori, a tot ce există:

pământ-cer, mare-lac.

Aceasta este povestirea, iat-o aici:

Acum încă mai unduieşte, acum încă mai murmură, unduieşte, încă suspină, încă vuieşte şi e deşartă sub cer.

Aici urmează primele cuvinte, prima elocinţă:

Nu există încă nicio fiinţă, niciun animal, pasăre, peşte, crab, copac, stâncă, hău, canion, câmpie, pădure. Numai singur cerul e acolo; faţa pământului nu-i desluşită. Doar singură marea, adunată ca o baltă, dedesubtul întregului cer; nimic nu există, de niciun fel, strâns împreună. Stă în nemişcare; nici un singur lucru nu clinteşte. Este ţinut pe loc, stă în repaus, sub cer.

Şarpele cu Pene Suveran: Aici este reprezentat aşezat şi ţinând un şarpe în mână. În spate poartă o pasăre quetzal, cu capul în dreptul capului său, cu aripile la nivelul umerilor săi şi coada atârnând până la pământ.

Din Codexul din Dresda

Tot ce este, ce-ar putea să fie, pur şi simplu nu se află acolo; doar apa adunată, doar marea liniştită, doar ea singură e la un loc.

Tot ce-ar putea să fie nu este, pur şi simplu, acolo: numai murmure, numai valuri sunt în întuneric, în noapte. Numai Făcător, Plăsmuitor singur, Şarpe cu Pene Suveran, Purtător, Zămislitor se află în apă, o lumină scânteietoare. Sunt acolo, acoperiţi cu pene de quetzal, în verde-albastru.

De aici e numele „Şarpe cu Pene”. Mari cunoscători, mari gânditori în însăşi fiinţa lor.

Şi, firește, mai este cerul, şi mai este şi Inima Cerului. Acesta este numele zeului, aşa cum este rostit el.

Şi apoi a venit cuvântul său, el a venit aici, la Şarpele cu Pene Suveran, aici în beznă, la mijirea zorilor. A vorbit cu Şarpele cu Pene Suveran şi s-au sfătuit, apoi au cugetat, apoi au căzut pe gânduri. Erau de aceeaşi părere unul cu altul, şi-au unit cuvintele, gândurile. Apoi le-a fost limpede, au ajuns la o înţelegere în lumină şi apoi lumea le-a fost limpede, când au gândit creşterea, generaţia de copaci, de tufişuri, creşterea vieţii, a neamului omenesc, în beznă, la mijirea zorilor, totul, pentru că Inima Cerului, numit Uragan, Uragan Trăsnet vine primul, al doilea este Trăsnet Nounăscut şi al treilea Trăsnet Neaşteptat.

Deci erau trei cei care au venit la Şarpele cu Pene Suveran ca Inima Cerului, când au fost gândiţi zorii vieţii:

INIMA Cerului, NUMIT URAGAN: Zeul se iveşte printre

rotocoale de fum şi flăcări (sau nori şi fulgere), care ţâşnesc din oglinda de obsidian de pe fruntea sa. De pe un vas din perioada clasică târzie, din Ţinuturile de Jos maya

TRĂSNET. Zeul maya Chak sau Trăsnet, ţinând în mâna stângă un topor cu care scapără fulgere şi în mâna dreaptă ceva ce reprezintă zgomotul tunetului Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A.VILLACORTA

— Cum să fie semănatul şi revărsatul zorilor? Cine urmează să fie cel care aduce, care hrăneşte?

— Hai, să fie aşa, gândeşte-te la asta: apa aceasta să fie îndepărtată, golită pentru a se forma podişul şi şesul care ţin de pământ, apoi trebuie să vină semănatul, zorii pământului-cer. Dar nu vor fi nici zile însemnate, nici laude înflăcărate pentru înfăptuirea noastră, pentru gândul nostru, până nu se va desăvârşi împlinirea omului, făptuirea omului, au spus ei.

Şi atunci pământul s-a ridicat datorită lor, simplul lor cuvânt l-a făcut să se ivească. Pentru a se face pământul, au zis „Pământ”. S-a înălţat dintr-o dată, întocmai ca un nor, ca o ceaţă, ba adunându-se, ba destrămându-se.

Apoi munţii au fost despărţiţi de apă, munţii înalţi s-au ridicat toţi odată. Prin singur geniul lor, prin doar cioplirea colţurilor au dat la iveală forma muntelui-ses, pe a cărui faţă au crescut îndată crânguri de cipreşi şi de pini.

Iar Şarpele cu Pene era mulţumit de toate acestea:

— A fost bine c-ai venit, Inima Cerului, Uragan şi Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Înfăptuirea noastră, planul nostru o să iasă bine, a spus el.

Şi mai întâi a fost făcut pământul, podişul de munte. Firele de apă au fost despărţite; braţele apei îşi croiau drum printre munţi. Apele erau despărţite când s-au ridicat munţii cei înalţi.

Astfel s-a alcătuit pământul, aşa cum a fost scos la iveală de Inima Cerului, Inima Pământului, aşa cum sunt numiţi, căci ei au fost primii cărora le-a venit acest gând. Cerul a fost pus deoparte şi pământul a fost pus deoparte în mijlocul apelor.

Aceasta au pus ei la cale când s-au gândit, când s-au trudit să săvârşească făptuirea lor.

— AlCUM AU Făcut ANIMALELE din munţi, toţi străjerii pădurilor, vieţuitoarele din munţi, cerbi, păsări, pume, jaguari, şerpi, şerpi cu clopoţei, vipere mari, străjeri ai tufişurilor.

Un Purtător, Zămislitor vorbeşte:

— De ce acest zumzet fără rost? De ce să nu fie nimic decât forfotă sub copaci şi tufişuri?

— Chiar aşa, ar fi mai bine să aibă paznici, răspunse celălalt.

De îndată ce le-a venit acest gend şi l-au pus în cuvinte, s-au prezentat cerbii şi păsările.

Şi apoi au dat culcuşuri cerbilor şi păsărilor.

— Voi, cerbilor, să dormiţi de-a lungul râurilor, în canioane. Să vieţuiţi în păşuni, în desişuri, în păduri, să vă înmulţiţi. O să staţi şi o să umblaţi pe toate patru picioarele, li s-a spus.

Au hotărât apoi cuiburile păsărilor mici şi mari:

— Voi, scumpe păsări, cuiburile voastre, casele voastre să le aveţi în copaci, în tufişuri. Înmulţiţi-vă acolo, împrăştiaţi-vă printre

ramurile copacilor, printre ramurile tufişurilor, li s-a spus cerbilor şi păsărilor.

Când această faptă a fost îndeplinită, toţi aceştia au primit un loc unde să doarmă şi un loc unde să stea. Astfel s-a făcut că adăposturile animalelor sunt pe pământ, date de Purtător, Zămislitor. Şi astfel rânduielile pentru cerbi şi păsări erau îndeplinite.

APOI CERBILOR şi PĂSĂRILOR Li S-A spus de către Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor:

— Vorbiţi, spuneţi ce gândiţi. Nu mormăiţi, nu vă tânguiţi. Vă rugăm, vorbiţi între voi, cei de-un soi, din acelaşi grup, li s-a spus cerbilor, păsărilor, pumei, jaguarului, şarpelui.

— Rostiţi acum numele nostru, slăviţi-ne. Suntem mama voastră, suntem tatăl vostru. Hai, vorbiţi:

Uragan,

Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat,

Inima Cerului, Inima Pământului,

Făcător, Plăsmuitor,

Purtător, Zămislitor, vorbiţi-ne, închinaţi-vă nouă, ţineţi-ne zilele, li s-a spus. Dar nu s-a întâmplat ca ele să vorbească asemenea oamenilor, cârâiau doar, cron-

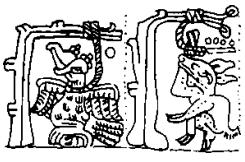

LĂSAŢI DAR SĂ VI SE MÀNÂNCE CARNEA. Un curcan (stânga) şi un cerb (dreapta) prinşi în laţurile puse în copaci îndoiţi. Din Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

căneau doar, urlau doar. Nu se înţelegea ce limbă vorbesc; fiecare scotea alt sunet. Când Făcătorul, Plăsmuitorul au auzit aceasta:

— N-a ieşit bine, n-au vorbit, spuneau ei între ei. Nu s-a întâmplat să ne fie rostite numele. O dată ce suntem ziditorul şi cioplitorul lor, aşa nu merge.

Purtătorii şi Zămislitorii vorbeau între ei. Aşa că le-au spus şi lor:

— Va trebui să fiţi preschimbaţi. O dată ce n-a ieşit bine şi n-aţi vorbit, ne-am răzgândit:

Cele cu care vă hrăniţi, ce mâncaţi, locurile unde dormiţi, locurile în care trăiţi, toate câte sunt ale voastre să rămână în canioane, în păduri. Deşi n-a ieşit astfel încât să ne fie ţinute zilele şi nici nu vă rugaţi nouă, s-ar putea să mai fie totuşi tărie în păstrătorul zilelor, aducătorul de laude pe care încă îl mai avem de făcut. Învoiţi-vă dar să vă îndepliniţi menirea, lăsaţi dar să vi se mănânce carnea. Aşa să fie, asta trebuie să fie menirea voastră, li s-a spus atunci când au fost învăţate ce au de făcut – animalele, mici şi mari, de pe faţa pământului.

Şi atunci au vrut să vadă din nou dacă le-au făcut pe toate la timpul cuvenit, să încerce din nou, căci voiau să se pregătească pentru păstrarea zilelor. Nu auziseră spusele lor printre animale; nu dăduseră roade şi nu erau împlinite.

Şi astfel, cărnii lor i-a coborât însemnătatea: foloseau la ceva, erau mâncate, erau ucise – animalele de pe faţa pământului.

„VINE DIN NOU O ÎNCERCARE CU FACEREA OMULUI, CU chibzuirea omului de către Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor:

— Trebuie dar să se încerce din nou. Timpul însămânţatului şi al zorilor se apropie. Pentru aceasta trebuie să-l facem pe cel care

aduce, care hrăneşte. Altfel cum vom putea fi chemaţi şi amintiţi pe faţa pământului? Am făcut până acum o primă încercare a înfăptuirii şi născocirii noastre, dar ce a ieşit nici nu ne ţine zilele, nici nu ne slăveşte.

— Aşa că hai să încercăm acum să facem un aducător de laude, care să ne cinstească, să aducă, să hrănească, au spus ei.

Şi apoi vine clăditul şi plămăditul din pământ şi nămol. Au făcut un trup, dar nu li se părea că arată bine. Nu făcea decât să se dezlâneze, să se fărâmiţeze, să se desfacă, să se moaie, să se destrame, să se topească. De asemenea, capul nu i se răsucea. Faţa îi era cam înclinată, era cam strâmbă. Nu putea privi împrejur. A vorbit la început, dar fără noimă. Se topea repede în apă.

— N-o să ţină, au spus ziditorul şi cioplitorul. Pare că se chirceşte, aşa că lasă-l să se chircească. Nu poate umbla şi nu se poate înmulţi, aşa că lasă-l să fie doar un gând, au spus ei.

Şi astfel l-au sfărâmat şi iar s-au pus să cugete şi să cumpănească. Şi iar au stat de vorbă:

— Ce ne rămâne de făcut ca să iasă bine, să fie în stare să ne serbeze zilele şi să se roage nouă? au zis ei. Apoi au pus din nou ceva la cale.

— O să le spunem lui Xpiyacoc, Xmucane, Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot să încerce o numărătoare a zilelor, o numărătoare a grămăjoarelor, s-au sfătuit ei între ei ziditorul şi cioplitorul. Apoi i-au chemat pe Xpiyacoc, Xmucane.

S-A DAT APOI NUME CELOR CARE SUNT CLARVĂZĂTORI DE MIJLOC: „Bunica Zilei, Bunica Luminii”, aşa cum le numea Făcătorul, Plăsmuitorul. Acestea sunt nume date lui Xpiyacoc şi Xmucane.

Când Uragan a vorbit cu Şarpele cu Pene Suveran, ei au

invocat păstrătorii zilei, prezicătorii, clarvăzătorii de mijloc:

— Mai trebuie încă de găsit, încă de descoperit cum să facem să înfăptuim un om, cum să clădim din nou un om, care aduce, care hrăneşte, ca să fim chemaţi şi să fim recunoscuţi: cinstirea noastră stă în cuvinte.

Moaşă, peţitor, bunica noastră, bunicul nostru,

Xpiyacoc, Xmucane, fă să fie însămânţarea, fă să vină zorii chemării noastre, hrănirii nostre, recunoaşterii noastre, prin făptuirea omului, născocirea omului, a chipului omului, a formei omului.

Aşa să fie, îndepliniţi-vă numele:

Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot,

Purtător de două ori la rând, Zămislitor de două ori la rând,

Mare Pecar, Mare Coati şlefuitor, bijutier, tăietor de lemne, tâmplar, blidar, olar, făcător de tămâie, meşter,

Bunică a Zilei, Bunică a Luminii.

Te-am chemat pe tine pentru făptuirea noastră, născocirea noastră. Trece-ţi mâinile peste boabele de porumb, peste seminţele arborelui de coral, fă cum te rugăm, fă să se vadă dacă trebuie să cioplim, să dăltuim o gură, un chip în lemn, au spus ei păstrătorilor zilei.

Apoi vine împrumutatul, număratul zilelor, mâna e trecută peste boabele de porumb, peste seminţele de coral, zilele, grămăjoarele. Apoi le-a vorbit lor, unul dintre ei o bunică, celălalt, un bunic. Acesta este bunicul, acesta este stăpânul seminţelor de coral: Xpiyacoc este numele său.

Şi aceasta este bunica, păstrătoarea zilei, prezicătoare care stă în spatele celorlalţi: Xmucane este numele ei.

Şi au spus, pe când înşirau zilele:

Să lăsăm să fie găsit, să lăsăm să fie aflat, vorbeşte, urechea

noastră ascultă, poţi vorbi, poţi spune, găseşte doar lemnul pentru crestat şi cioplit de către ziditor, sculptor.

Fi-va el oare cel ce aduce, cel ce hrăneşte când vine timpul însămânţatului, zorii?

Voi, boabe de porumb, voi, seminţe de coral, voi, zile, voi, grămăjoare, fie să izbutiţi, fie să nu daţi greş, au spus ei boabelor de porumb, seminţelor de coral, zilelor, grămăjoarelor.

— Nu te face de ocară, tu, de acolo de sus, Inima Cerului; nu încerca vreo înşelăciune în faţa gurii şi a chipului Şarpelui cu Pene Suveran, au spus ei. Apoi au vorbit fără ocolişuri:

— E bine că vor fi omuleţii voştri, ciopliturile în lemn, vorbind, cuvântând aici, pe faţa pământului.

— Aşa să fie, au răspuns ei.

De îndată ce au vorbit erau şi făcuţi: omuleţii, ciopliturile în lemn, oameni ca înfăţişare şi oameni ca vorbire.

Aceasta a fost popularea feţei pământului.

Au luat fiinţă, s-au înmulţit, au avut fiice, au avut fii, aceşti omuleţi, aceste cioplituri în lemn. Dar nu se afla nimic în inima lor şi nimic în mintea lor, nicio amintire despre făcătorul şi ziditorul lor. Nu făceau decât să se ducă şi să umble pe unde voiau. Nici nu-şi aminteau de Inima Cerului.

Şi astfel au căzut, n-a fost decât o încercare, o conturare a neamului omenesc.

La început vorbeau, dar feţele le erau reci. Nu le crescuseră încă bine picioarele şi braţele. Nu aveau sânge, nu aveau limfă. Nu aveau sudoare, nici grăsime. Pielea le era uscată, feţele le erau ursuze. Îşi bălăbăneau picioarele şi braţele, trupurile le erau strâmbe.

Şi astfel n-au săvârşit nimic în faţa Făcătorului, Plăsmuitorului care i-a făcut să se nască. Ei au fost primii oameni

numeroşi aici, pe faţa pământului.

A URMAT ÎNCĂ O UMILIRE, distrugere, nimicire. Omuleţii, ciopliturile în lemn au fost ucişi când Inima Cerului a pus la cale un potop împotriva lor. S-a pregătit un potop mare; s-a năpustit peste capetele omuleţilor, a ciopliturilor de lemn.

Le-a scobit cu dalta globul

OCHILOR Un vultur regal ţinând în cioc un ochi de om încă prins de nervul optic. Din Codexul din Madrid

Trupul bărbatului a fost cioplit din lemnul arborelui de coral de către Făcător, Plăsmuitor. Cât despre femeie, Făcătorul, Plăsmuitorul a avut nevoie de miez de papură ca să îi facă trupul. Erau nepricepuţi şi nici nu vorbeau în faţa ziditorului şi a cioplitorului care i-au făcut şi i-au adus pe lume, aşa că au fost ucişi, luaţi de potop.

S-a coborât o ploaie de răşină din cer.

A venit cel numit Dăltuitor de Chipuri: le-a scobit cu dalta globul ochilor.

A sosit Năvalnică Misivă de Sânge: le-a smuls capetele.

A sosit Jaguar Ronţăitor: le-a mâncat carnea.

A sosit Jaguar Sfârtecător: i-a sfârtecat, desfăcându-i.

Au fost striviţi până la oase şi tendoane, le-au fost zdrobite şi făcute praf până şi oasele. Feţele le-au fost zdrobite deoarece n-au ştiut cum să se poarte faţă de mama lor şi de tatăl lor, Inima

Cerului, numit Uragan. Pământul a fost înnegrit din această cauză, a început furtuna neagră cu ploaie, ploaie toată ziua şi ploaie toată noaptea. În casele lor au intrat animalele, mici şi mari. Feţele le-au fost sfărâmate de obiecte din lemn şi piatră. Toate vorbeau: ulcioarele lor de apă, tăvile de copt tortilla, străchinile, oalele de gătit, câinii lor, pietrele lor de râşnit, fiecare dintre acestea le zdrobeau feţele. Câinii şi curcanii lor le-au spus:

— Ne-aţi făcut să suferim, ne-aţi mâncat, dar acum sunteţi *voi* cei pe care *noi* o să-i mâncăm.

Şi iată ce spuneau pietrele de râşnit:

— Suntem stricate din cauza voastră.

Zi de zi, zi de zi, în întuneric, în zori, la nesfârşit r-r-rip, r-r-rip r-r-rab, r-r-rab, drept în feţele noastre, din pricina voastră.

La asta vă eram noi vouă de folos la început, când mai eraţi încă oameni, dar azi o să vă lămuriţi ce putere avem. O să vă lovim şi o să vă măcinăm carnea, le-au spus pietrele lor de măcinat.

Şi iată ce le-au spus câinii, când au vorbit la rândul lor:

— Ce vă face să nu ne daţi mâncarea care ni se cuvine? Noi vă păzim, şi voi ne umiliţi şi ne alungaţi. Când mâncaţi aveţi pregătit lângă voi un băţ ca să ne puteţi bate. Nu vorbim, aşa că n-am primit nimic de la voi. Cum se putea să nu ştiţi? Ştiaţi prea bine că nu eram folosiţi cum trebuie acolo, în spatele vostru.

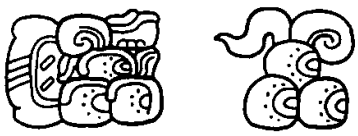

PIETRELE LOR DE VATRĂ AU ŢÂŞNIT AFARĂ După inscripţiile din perioada clasică maya, trei pietre de vatră au ajuns în cer şi, la sfârşitul lumii care a precedat-o pe cea actuală, au format o constelaţie nouă. Glifa din stânga (dintr-o stelă din Quirigud) se citeşte y ax ox tunai „noul trei-pietre loca şi repetă

semnul pentru „piatră” (tun) de trei ori; glifa din dreapta (dintr-o stelă din Tonina) adaugă la pietre semnele pentru „fum” şi „flăcări”.

DESEN DE KARL TAUBE

Aşa că astăzi chiar o să simţiţi dinţii din gura noastră. O să vă mâncăm, le-au spus câinii şi le-au sfâşiat feţele.

Şi apoi tăvile de copt tortilla şi oalele de gătit le-au vorbit la rândul lor:

— Ne-aţi chinuit! Asta-i tot ce-aţi făcut pentru noi. Gurile ne sunt pline de funingine, feţele ne sunt pline de funingine. Punându-ne toată vremea pe foc, ne-aţi ars. O dată ce *noi* n-am simţit durere, încercaţi acum *voi* ce e asta. O să vă ardem, au spus toate oalele lor de gătit, stâlcindu-le feţele.

Pietrele, pietrele lor de vatră au ţâşnit afară, ieşind direct din foc, ţintind spre capetele lor, făcând să-i doară. Şi ei au luat-o la fugă, de-a valma.

Au vrut să se suie sus, pe case, dar au căzut pe când casele se năruiau.

Au vrut să se urce în copaci; au fost scuturaţi jos de către copaci.

Au vrut să se ascundă în peşteri, dar peşterile s-au închis duşmănoase în faţa lor.

Astfel s-a risipit făptuirea omului, născocirea omului. Oamenii au fost măcinaţi, aruncaţi. Gurile şi chipurile tuturor au fost stâlcite şi turtite. Şi se obişnuia să se spună că maimuţele care sunt azi în pădure sunt un semn că a fost aşa. Au rămas drept semn, deoarece numai lemnul a fost folosit pentru carnea lor, de ziditor şi cioplitor.

De aceea maimuţele seamănă cu oamenii: ele sunt un semn

rămas de la o încercare făcută mai înainte de făptuirea omului, născocirea omului – doar nişte omuleţi, doar nişte cioplituri în lemn.

— Asta s-a întâmplat când nu era decât o urmă de zori timpurii pe faţa pământului, nu era soare. Dar se afla unul care se dădea mare; numele lui era Şapte Macao. Pământul-cer apăruse deja, dar faţa luniisoare era acoperită de nori. Chiar şi aşa se spune că lumina sa dădea un semn oamenilor peste care venise potopul. Se considera ca o fiinţă de geniu în sinea sa.

— Sunt mare. Locul meu este acum mai presus decât cel al înfăptuirii omului, al născocirii omului. Sunt soarele lor şi sunt lumina lor şi sunt şi lunile lor. Aşa să fie: lumina mea e puternică. Sunt cărarea şi sunt reazemul oamenilor, pentru că ochii mei sunt de metal. Dinţii îmi strălucesc de giuvaieruri şi de turcoaze; ies în afară nestemate albastre, ca faţa cerului. Şi nasul ăsta al meu străluceşte alb în depărtare, ca luna. O dată ce cuibul meu e metal, luminează faţa pământului. Când ies în faţa cuibului meu, sunt ca soarele şi luna pentru cei născuţi în lumină, zămisliţi în lumină. Aşa trebuie să fie, deoarece chipul meu ajunge în depărtări, spune Şapte Macao.

Nu-i adevărat că el este soarele; Şapte Macao ăsta o face numai pe grozavul cu aripile sale, cu metalul său. Dar sfera feţei sale rămâne doar în jurul oiştii; chipul său nu ajunge pretutindeni sub cer. Feţele soarelui, ale lunii şi ale stelelor nu pot fi văzute, n-au răsărit încă.

Şi Şapte Macao se umflă în pene ca zilele şi ca lunile, deşi lumina soarelui şi a lunii nu s-a limpezit încă. Voia doar să le întreacă în măreţie.

Acestea se întâmplau pe vremea când potopul se revărsa

asupra omuleţilor, a ciopliturilor în lemn.

Şi acum vom explica cum a murit Şapte Macao, pe când oamenii erau biruiţi, nimiciţi de ziditor şi cioplitor.

PARTEA A DOUA

jalICI se vorbeşte despre începutul înfrângerii şi nimicirii zilei lui Şapte Macao de doi băieţi, primul numit Hunahpu şi al doilea numit Xbalanque. Fiind zei, cei doi au văzut un rău în încercarea lui de-a se făli faţă de Inima Cerului. Aşa că băieţii s-au sfătuit între ei:

— Nu-i bine să nu fie viaţă, să nu fie oameni aici, pe faţa pământului.

— Atunci hai să încercăm să tragem în el. L-am putea nimeri în timp ce mănâncă. L-am putea face să se îmbolnăvească, ca apoi să punem capăt bogăţiilor sale – jadul, metalul, giuvaierurile, nestematele, de unde i se trage şi strălucirea. Oricine poate face cum face el, dar nu trebuie să se ajungă ca o strălucire orbitoare să fie întemeiată doar pe metal. Aşa vom face, şi-au zis băieţii, purtând fiecare câte o sarbacană pe umăr.

Şapte Macao ăsta are doi băieţi: primul dintre ei este Zipacna, iar cel de al doilea este Cutremur. Chimalmat este numele mamei lor, nevasta lui Şapte Macao.

Şi acesta-i Zipacna, el este cel menit să ridice munţii înalţi: Vatră, Hunahpu, Peşteră de lângă Apa, Xeanul, Macamob, Huliznab, căci

Băieţii s-au sfătuit între el Hunahpu (stânga) şi Xbalanque (dreapta). Cel de-al doilea, cunoscut în textele din Ţinuturile de Jos maya cu numele de Yax Balam, are petice din piele de jaguar pe faţa şi pe trup. Pictura din perioada clasică maya, din peştera Naj Tunich, Guatemala numele munţilor care erau acolo la revărsatul zorilor sunt pomenite. Au fost ridicate din pământ de Zipacna într-o singură noapte.

Şi acesta-i Cutremur. Munţii sunt mişcaţi din loc de el; munţii cei mici şi cei mari sunt înmuiaţi de el. Fiii lui Şapte Macao au făcut astea doar ca să aibă cu ce se făli.

— Iată-mă aici: eu sunt soarele, spunea Şapte Macao.

— Iată-mă aici: sunt cel care a făcut pământul, spunea Zipacna.

— Cât despre mine, eu aduc jos cerul, fac o avalanşă din întreg pământul, spunea Cutremur.

Fiii lui Şapte Macao îi seamănă leit: au luat trufia de la tatăl lor.

Şi cei doi băieţi vedeau aceasta ca pe ceva rău, o dată ce prima noastră mamă şi primul nostru tată încă nu puteau fi făcuţi. De aceea cei doi băieţi au pus la cale moartea şi pieirea lor.

Şi aici este săgetarea lui Şapte Macao de către cei doi băieţi. Vom descrie înfrângerea fiecăruia dintre cei care s-au apucat s-o facă pe grozavii.

Acesta este marele copac al lui Şapte Macao, numit „nance”, şi asta-i hrana lui Şapte Macao. Ca să mănânce fructul de nance, se urcă în fiecare

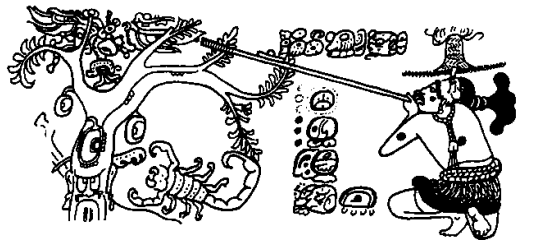

HUNAHPU A tras ÎN el. În partea stângă Şapte Macao este cocoţat în vârful copacului Xbalanque stă pitit în spatele trunchiului I se vede doar mâna., asemenea unei labe, chiar sub fructul care atârnă la baza ramurei din dreapta. Hunahpu, cu o pălărie de paie pe cap, cu sarbacana îndreptată spre ţintă, stă pe vine în partea dreaptă. De pe un vas din perioada clasică maya zi în copac. De când Hunahpu şi Xbalanque au văzut unde se hrăneşte, stau ascunşi sub copacul lui Şapte Macao în tăcere. Cei doi băieţi se află acum în frunzişul copacului.

Şi atunci când a venit Şapte Macao şi s-a aplecat peste mâncarea lui, fructele copacului nance, Hunahpu a tras în el. Săgeata sarbacanei i s-a înfipt drept în falcă, rupându-i gura. Şi atunci s-a înălţat deasupra copacului şi a căzut lat la pământ. Dintr-o dată a apărut în goană Hunahpu. A vrut să-l prindă, dar de fapt a fost Şapte Macao cel care i-a apucat braţul lui Hunahpu. I l-a răsucit la spate, i l-a îndoit din umăr. Apoi Şapte Macao l-a smuls din trupul lui Hunahpu. Chiar şi aşa băieţii au făcut treabă bună: prima rundă nu a însemnat înfrângerea lor de către Şapte Macao.

Şi apoi, Şapte Macao, luând braţul lui Hunahpu, a plecat acasă; ţinându-se cu mare grijă de falcă, a ajuns.

— Ce ţi s-a întâmplat? a întrebat Chimalmat, nevasta lui Şapte Macao.

— Ce să mi se întâmple! Ia, cei doi şarlatani! Au tras în mine; mi-au mutat falca din loc. Toţi dinţii mi se clatină, acum mă şi dor. Dar m-am ales şi eu cu ceva. Uite, colo, deasupra focului – atârnă

şi se bălăbăneşte deasupra focului, n-au decât să vină să-l ia. Mari şarlatani mai sunt! spuse Şapte Macao, atârnând braţul lui Hunahpu.

Între timp, Hunahpu şi Xbalanque se gândeau ce să facă. Şi apoi şi-au invocat un bunic, un bunic adevărat, cu părul alb, şi o bunică, una dintre acelea cu adevărat smerite – amândoi gârboviţi, oameni mai în vârstă. Marele Pecar Alb este numele bunicului şi Marele Coati Alb este numele bunicii. Băieţii i-au spus bunicii şi bunicului:

— Vă rugăm să veniţi cu noi când o să ne ducem să luăm braţul de la Şapte Macao; noi o să vă urmăm, o să fim chiar în spatele vostru. Voi să-i spuneţi: „Te rugăm, iartă-i pe nepoţii noştri care au venit aici cu noi. Mama

Marele Pecar Alb. Un pecar cu buze albe, purtând o pălărie de pânză pe cap. Din Codexul din Dresda şi tatăl lor sunt morţi, aşa că ei se ţin după noi, sunt chiar în spate. Poate că ar trebui să-i dăm cuiva, căci tot ce putem face este doar să scoatem viermii din dinţi.” Aşa că lui Şapte Macao o să i se pară că suntem nişte copii, deşi *noi* suntem cei care v-am învăţat pe *voi* ce să spuneţi, le-au zis cei doi băieţi.

— Foarte bine, au răspuns ei.

După aceea s-au apropiat de locul unde Şapte Macao stătea în faţa casei sale. În timp ce bunica şi bunicul treceau pe lângă el, cei doi băieţi se zbenguiau în spatele lor. Când au trecut de casa stăpânului, Şapte Macao ţipa cât îl ţinea gura din cauza dinţilor. Şi

Şapte Macao i-a văzut pe bunicul şi pe bunica mergând împreună cu băieţii.

— Încotro mergi, bunicule? a întrebat stăpânul.

— Mergem să lucrăm pentru hrană, mărite domn, au răspuns ei.

— De ce munciţi voi pentru hrană? Nu sunt copiii voştri cei doi care vă însoţesc?

— Nu, nu sunt, mărite domn. Ei sunt nepoţii noştri, urmaşii noştri, dar cu toate astea *noi* suntem cei care ne milostivim de *ei*. Bruma de mâncare pe care o capătă este doar cea pe care le-o dăm noi, mărite domn, au răspuns bunica şi bunicul.

Deoarece pe Şapte Macao îl dădea gata durerea de dinţi, numai cu mare caznă a reuşit să vorbească din nou.

— Vă rog, fie-vă milă de mine! Ce dulciuri puteţi pregăti, pentru care otrăvuri aveţi leac?

— Nu putem decât să scoatem viermii din dinţi şi nu tămăduim decât ochi. Mai punem şi oasele la loc, mărite domn, au răspuns ei.

— Dacă-i aşa, vă rog tămăduiţi-mi dinţii. Mă dor rău de tot, cât e ziua de lungă. Nu mai pot răbda! Nici nu pot dormi din cauza lor şi a ochilor. Au tras în mine, şarlatanii ăia doi. De când a început durerea n-am putut mânca de răul ei. De aceea, aveţi milă de mine. Poate mă dor din pricină că acum mi se clatină dinţii.

— Am priceput, mărite domn. E vreun vierme care roade osul. Nu trebuie decât să pui acolo un înlocuitor şi să scoţi dinţii, domnule.

— Dar poate nu-i bine pentru mine să-mi fie scoşi dinţii, o dată ce sunt, la urma urmei, un domn. Frumuseţea mea stă în dinţi şi în ochi.

— Păi o să punem un înlocuitor. Punem os măcinat în locul

lor.

Şi acesta este „osul măcinat”: nimic altceva decât porumb alb.

— Foarte bine. Smulge-ţi-i de acolo. Ajutaţi-mă, a răspuns el.

Şi când dinţii lui Şapte Macao au fost scoşi, drept înlocuitor pentru dinţi i s-a pus doar porumb alb o spoială de un alb strălucitor era porumbul acela din gura lui. Faţa i s-a lăbărţat dintr-o dată, nu mai arăta a domn. Ultimii dinţi i-au căzut, nestematele care se vedeau albastre în gura lui.

Şi când ochii lui Şapte Macao au fost tămăduiţi, l-au jumulit în jurul ochilor, desprinzându-i şi ultimul metal pe care îl avea. Şi totuşi nu simţea nicio durere; privea drept înainte, în timp ce şi ultima lui măreţie pierea. Era întocmai ce doriseră Hunahpu şi Xbalanque.

Şi când Şapte Macao a murit, Hunahpu şi-a redobândit braţul. Iar Chimalmat, nevasta lui Şapte Macao, a murit şi ea.

Astfel s-au pierdut avuţiile lui Şapte Macao: numai vracii s-au ales cu giuvaierele şi nestematele care îl făcuseră aşa de fudul aici, pe faţa pământului. Harul bunicii şi al bunicului s-a împlinit când au luat îndărăt braţul. L-au înfipt la loc şi ruptura s-a vindecat. Întocmai cum şi-au dorit-o, aşa au făcut să fie moartea lui Şapte Macao. Văzuseră răul din îngâmfarea lui.

Apoi cei doi băieţi au mers mai departe. Ce-au făcut a fost numai cuvântul Inimii Cerului.

Şi aici sunt faptele lui Zipacna, primul fiu al lui Şapte Macao.

— Sunt cel care a făcut munţii, spune Zipacna.

Şi iată-l pe Zipacna scăldându-se lângă mal. Tocmai atunci cei Patru Sute de Băieţi au trecut pe lângă el, târând un buştean, o bârnă pentru coliba lor. Cei Patru Sute de Băieţi mergeau pe-acolo după ce tăiaseră un arbore mare ca să facă o grindă pentru coliba lor.

Şi atunci Zipacna s-a dus într-acolo şi a ajuns unde erau cei Patru Sute de Băieţi.

— Ce faceţi acolo, băieţi?

— Uite buşteanul ăsta! Nu putem să-l ridicăm şi am vrea să-l cărăm.

— Îl car eu. Unde trebuie dus? Ce vreţi să faceţi cu el?

— Doar o grindă pentru coliba noastră.

— Foarte bine, răspunse el.

Şi apoi l-a tras sau mai bine zis l-a cărat, chiar până la intrarea în coliba celor Patru Sute de Băieţi.

— Ai putea să rămâi cu noi, băiete? Ai mamă şi tată?

— Nu am, le răspunse el.

— Ne-ar prinde bine un ajutor mâine, când o să tăiem alt buştean de-al nostru, un stâlp pentru coliba noastră.

— Bine, răspunse el.

IATĂ-L PE ZIPACNA SCÀLDÂNDU-SE LÂNGĂ MAL Cu dungi imaginând deasupra cerul şi dedesubt apa, Zipacna, în această versiune, ia formă de caiman.

De pe un vas din perioada clasică maya

DESEN DE KARL TAUBE

După aceasta, cei Patru Sute de Băieţi şi-au împărtăşit între ei gândurile.

— Vorbind despre băiatul ăla. Ce să facem oare cu el?

— Să-l ucidem, pentru că ceea ce face el nu-i bine. A ridicat buşteanul de unul singur. Hai să săpăm o groapă mare şi apoi să-l aruncăm în ea. O să-i spunem: „De ce împrăştii lut în groapă?” Şi când o să fie vârât în groapă, prăvălim un buştean mare peste el. Şi atunci o să moară în groapă, şi-au spus cei Patru Sute de Băieţi.

Şi după ce-au săpat groapa, una adâncă, l-au chemat pe Zipacna:

— Te rugăm să mergi să sapi groapa mai departe. Noi nu mai putem, i-au spus ei.

— Foarte bine, a zis el.

După aceea s-a băgat în groapă.

— Cheamă-ne după ce ai săpat destul, când ai ajuns mai adânc, i-au strigat ei.

— Da, zise el şi începu să sape. Dar singura groapă pe care o săpa era pentru ca să scape el. Îşi dăduse seama că urma să fie ucis, aşa că a săpat o scobitură laterală, a săpat o a doua groapă, în care să se adăpostească el.

— Cât de departe ai ajuns? i-au strigat cei Patru Sute de Băieţi de sus.

— Eu sap repede. Când o să vă chem, săpatul va fi gata, le-a răspuns Zipacna de jos, din groapă. Dar el nu săpa pe fundul gropii, la propriul său mormânt; dimpotrivă, groapa pe care o săpa era pentru salvarea lui.

Mai târziu, când Zipacna le-a vorbit, era la adăpost în propria lui groapă. Strigă la ei:

— Veniţi încoace, scoateţi lutul care s-a strâns în groapă. L-am săpat. Am ajuns foarte adânc! Nu mă auziţi strigând? Cât despre chemările voastre, aici, jos, se aud ca un ecou. Îmi răsună de parcă aţi fi la alt nivel sau cu două niveluri mai departe, striga Zipacna din groapa sa. Stătea pitit acolo, striga de jos, din groapă.

Între timp, un buştean mare era cărat într-acolo de băieţi.

Şi apoi au aruncat buşteanul jos, în groapă.

— N-o fi acolo? Nu spune nimic.

— Să mai ascultăm un timp. Ar trebui să ţipe când moare, vorbeau ei între ei. Vorbeau în şoaptă şi fiecare dintre ei se ascunsese, după ce aruncaseră jos buşteanul.

Şi atunci Zipacna a spus ceva, a scos un singur ţipăt. A răcnit când buşteanul a căzut la fund.

— S-a făcut! S-a sfârşit cu el!

— Îmi pare bine! I-am venit de hac! E mort!

— Ce s-ar fi întâmplat dac-o ţinea tot aşa cu faptele sale, cu isprăvile sale? Ar fi ajuns să fie primul dintre noi şi ne-ar fi luat locul – nouă, celor Patru Sute de Băieţi, spuneau ei. Şi erau bucuroşi.

— Acum mergem să facem băutura noastră dulce. Să treacă trei zile şi după trei zile bem ca să ne inaugurăm coliba – noi, cei Patru Sute de Băieţi, au spus ei. Şi mâine o să ne uităm, şi poimâine o să ne uităm să vedem dacă ies sau nu furnici din pământ, după ce el a început să pută şi să putrezească. Şi atunci inimile ni se vor veseli şi o să bem băutura noastră dulce, au spus ei. Dar Zipacna a auzit din groapă când băieţii s-au hotărât pentru ziua de poimâine.

Şi a doua zi, când s-au adunat, furnicile alergau şi se buluceau. Ciuguliseră tot ce era sub buştean, iar acum se aflau peste tot, ducând în gură păr şi ducând unghiile lui Zipacna. Când le-au văzut, băieţii au zis:

— S-a sfârşit cu şarlatanul ăla! Uite cum l-au despuiat furnicile, cum s-au îngrămădit. Le vezi peste tot cărând păr în gură. Şi unghiile poţi să i le vezi. Am izbutit, îşi ziceau ei între ei.

Dar Zipacna tot mai trăieşte. Doar că îşi taie părul din cap şi-

şi roade unghiile ca să le dea furnicilor.

Şi astfel, cei Patru Sute de Băieţi credeau că a murit. După aceasta, cum băutura lor dulce era gata a treia zi, s-au îmbătat şi o dată beţi niciunul dintre ei nu mai simţea nimic.

Şi atunci, Zipacna le-a răsturnat coliba în cap. I-a turtit, făcându-i zob pe toţi. Nici măcar unul sau doi n-au scăpat dintre cei Patru Sute de Băieţi. Au fost ucişi de Zipacna, fiul lui Şapte Macao.

Aşa a fost moartea celor Patru Sute de Băieţi. Se obişnuia să se spună că au intrat într-o constelaţie numită Hundrath, după numele lor, deşi poate nu-i decât un joc de cuvinte.

Şi aici vă vom descrie înfrângerea lui Zipacna de către cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque.

Iată acum înfrângerea şi moartea lui Zipacna, învins de cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque.

Ce-i apăsa greu pe inimă acum pe cei doi fraţi era faptul că cei Patru Sute de Băieţi fuseseră ucişi de Zipacna.

Numai peşte şi crabi caută Zipacna prin ape. În fiecare zi colindă pe-acolo în căutare de hrană, iar noaptea ridică munţi.

Urmează apoi plăsmuirea unui crab mare de către Hunahpu şi Xbalanque. Au folosit flori de obsigă, culese printre bromeliadele din păduri. Acestea au devenit braţele din faţă ale crabului, iar acolo unde se deschideau florile, erau cleştii. Drept spate i-au pus crabului o lespede care zdrăngănea.

Au pus după aceea carapacea sub o ieşitură de la piciorul unui munte mare. Meauan este numele muntelui unde s-a petrecut înfrângerea.

Când au trecut fraţii pe acolo, Zipacna stătea lângă apă:

— Unde te duci, băiete? a fost întrebat Zipacna.

— Nu mă duc nicăieri. Caut doar ceva de mâncare, a răspuns

Zipacna.

— Cu ce te hrăneşti?

— Numai cu peşte şi crabi, dar nu găsesc niciunul. Au trecut două zile de când n-am mâncat. Am ajuns să nu mai pot de foame, s-a plâns Zipacna lui Hunahpu şi Xbalanque.

— Se află o crăboaică jos, în canion. Una într-adevăr mare. Pe noi tocmai ne-a muşcat. Am vrut s-o prindem, dar ne-am speriat de ea. Dacă n-a plecat, ai putea s-o prinzi tu, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

— Fie-vă milă de mine, vă rog veniţi să mi-o arătaţi, băieţi.

— Noi nu vrem să mergem acolo, dar du-te tu. Nu se poate să n-o vezi. Mergi de-a lungul râului şi ajungi drept acolo, sub un munte mare. Zornăie în fundul canionului. Ia-o drept înainte şi ajungi la ea, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

— Nu vreţi, vă rog, să vă îndurați de mine? Ce mă fac dacă n-o găsesc, băieţi? Dacă veniţi cu mine, am să vă arăt un loc unde sunt o mulţime de păsări. Vă rog mult, veniţi să le vânaţi, ştiu eu unde sunt, le-a răspuns Zipacna.

Nu s-au împotrivit. Zipacna a luat-o înaintea băieţilor.

— Dar dacă nu poţi s-o prinzi? Aşa cum am fost noi siliţi să ne întoarcem, o să fii şi tu. Nu numai că noi n-am mâncat-o, dar ne-am pomenit deodată că era *ea* cea care ne muşca pe *nou* Am intrat cu faţa în jos, dar când s-a speriat, ne-am întors pe spate. Şi atunci era cât pe-aci s-o atingem. Aşa că-i mai bine să intri culcat pe spate, i-au spus ei.

— Aşa am să fac, răspunse Zipacna şi o porniră cu toţii. Acum Zipacna avea tovarăşi de drum. Au ajuns la capătul canionului.

Crăboaica stă pe o parte, carapacea îi luceşte roşie. Acolo, sub peretele canionului, se află născocirea lor.

— Foarte bine! Zipacna este acum fericit. Ar dori s-o şi simtă

în gură ca să-şi poată ogoi foamea. Ar fi vrut s-o mănânce, voia să fie cu faţa în jos, voia să intre, dar deoarece ea venise deasupra lui răsturnată pe spate, a ieşit afară.

— N-ai ajuns la ea? l-au întrebat.

— E drept că n-am ajuns – se urcă deasupra mea răsturnată pe spate. La prima încercare era gata s-o ajung, aşa că poate e mai bine să intru culcat pe spate, răspunse el.

Intră apoi din-ţiou, culcat pe spate. A intrat de tot – nu i se mai vedeau acum decât genunchii! A scos un ultim suspin şi s-a liniştit. Muntele cel mare i se sprijinea pe piept. Acum nu se mai putea răsuci. Şi astfel Zipacna s-a prefăcut în piatră.

Aşa a fost, la rândul ei, înfrângerea lui Zipacna de către cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque. Fusese „făcător de munţi”, aşa cum se lăudase mai înainte, primul fiu al lui Şapte Macao. A fost biruit sub marele munte numit Meauan, biruit numai prin isteţime. El fusese al doilea care o făcea pe grozavul, şi acum vom povesti ce se spune despre un altul.

— Ax TREILEA CARE SE DĂDEA MARE ERA CEL DE-AL DOILEA FIU AL LUI

Şapte Macao, numit Cutremur.

„Sunt spărgătorul de munţi”, spunea el. Dar chiar şi aşa Hunahpu şi Xbalanque l-au învins pe Cutremur. Şi atunci a vorbit Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. I-a vorbit lui Hunahpu şi Xbalanque.

— Cel de-al doilea fiu al lui Şapte Macao e un altul care trebuie înfrânt. Acesta este cuvântul meu, deoarece nu-i bine ce fac ei pe faţa pământului. Ei întrec soarele în mărime, în greutate şi nu trebuie să fie aşa. Ademeneşte-l pe Cutremur să se aşeze jos, acolo, la est, le-a spus Uragan băieţilor.

— Am înţeles, Maria ta. Încă ceva care trebuie făcut. Ce vedem nu-i bine. Nu-i oare dăunător pentru faima şi rangul tău înalt, Maria ta, Inima Cerului? au întrebat băieţii când au răspuns cuvintelor lui Uragan.

Între timp, Cutremur ăsta, spărgătorul de munţi, îi tot dă înainte. Doar bătând uşor cu piciorul în pământ prăbuşeşte într-o clipă munţii, pe cei mari şi pe cei mici. Când s-a întâlnit cu cei doi băieţi:

— Unde mergi, băiete? l-au întrebat pe Cutremur.

— Nu merg nicăieri. Împrăştii munţii, căci eu sunt cel care-i sparge în decursul zilelor, în decursul luminii, le răspunse el. Apoi i-a întrebat pe Hunahpu şi pe Xbalanque: De unde veniţi? Nu vă ştiu la faţă. Cum vă cheamă?

— Nu avem nume. Vânăm şi noi, şi punem capcane prin munţi. Suntem orfani, nu avem nimic despre care să spunem că-i al nostru. Ne croim drum printre munţi, şi printre cei mari şi printre cei mici. Şi se află un munte mare de tot pe care tocmai l-am văzut, creşte şi se întinde în toate părţile. Se înalţă nemaipomenit de sus. Se umflă, întrece toţi ceilalţi munţi. Şi nu poţi găsi acolo nici măcar o pasăre, două. Şi atunci, cum poţi spune, băiete, că sfărâmi toţi munţii? i-au spus Hunahpu şi Xbalanque lui Cutremur.

— Nu poate fi adevărat că aţi văzut muntele despre care povestiţi. Unde se află? O să vedeţi cu ochii voştri cum îl prăbuşesc. Unde l-aţi văzut?

— Păi e acolo, departe, la est, spuseră Hunahpu şi Xbalanque.

— Bun. Luaţi-o voi înainte, le-a spus el celor doi băieţi.

— Ba nu. Mergi tu la mijloc. Stai aici, între noi – unul din noi la stânga ta, celălalt pe partea ta dreaptă, din cauza sarbacanelor noastre. Dacă sunt păsări, le vânăm, spuseră ei. Le plăcea să se îndeletnicească cu vânatul.

Şi iată cum trăgeau: sarbacanele lor nu aveau proiectil făcut din pământ – doar suflau spre păsări când le vânau, spre uimirea lui Cutremur. Şi apoi băieţii au făcut foc cu un sfredel şi au fript păsările deasupra focului. După aceea au acoperit o pasăre cu mortar, au pus pe deasupra ei ghips.

— Asta-i cea pe care o să i-o dăm când o să-i fie foame şi o să adulmece mirosul păsărilor noastre. Aceasta o să fie o victorie, căci am

Băieţii au făcut foc

CU UN SFREDEL Două persoane răsucesc un sfredel pentru foc, în timp ce scinteile ţâşnesc din bucata de lemn pe care se sprijină vârful acestuia.

Ele stau la marginea unui drum pe care se văd urme de picioare.

Din Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A.VILLACORTA

acoperit pasărea cu pământ ars. În pământ trebuie s-o gătim şi tot în pământ trebuie să-i fie şi lui mormântul – pentru ca marele a-tot-ştiutor, cel care urmează să fie făcut şi fasonat, să aibă un însămânţat şi un revărsat al zorilor, au spus băieţii.

— De aceea inima omului îşi va dori o bucăţică de carne, o

masă cu carne, aşa cum şi-o va dori inima lui Cutremur, şi-au spus unul altuia Hunahpu şi Xbalanque.

Apoi au fript păsările şi le-au rumenit până s-au făcut cafenii, iar din spate le picura grăsime, cu o aromă teribil de îmbietoare.

Şi Cutremur ăsta vrea să i se dea de mâncare, îi lasă gura apă, ba înghite în sec, ba scuipă saliva care îl năpădeşte din cauza aromei păsărilor. Şi atunci i-a întrebat:

— Ce mâncaţi? Simt un miros desfătător. Vă rog daţi-mi şi mie o bucăţică, le-a cerut el.

Şi când i-au dat lui Cutremur pasărea, era ca şi înfrânt.

După ce a terminat de mâncat, au mers mai departe, până când au ajuns la est, unde era muntele cel mare.

Între timp lui Cutremur i se muiaseră picioarele şi braţele. Nu putea merge mai departe din cauza pământului ce acoperea pasărea pe care o mâncase. Deci acum nu le mai putea face nimic munţilor. Nu s-a mai înzdrăvenit niciodată; era dărâmat. Şi atunci a fost legat de cei doi băieţi cu mâinile răsucite la spate. După ce i-au fixat braţele, i-au legat gleznele de încheieturile mâinilor.

După aceea l-au aruncat jos şi l-au îngropat în pământ.

Aşa s-a petrecut înfrângerea lui Cutremur. Din nou au făcut-o Hunahpu şi Xbalanque. Faptele săvârşite de ei pe faţa pământului sunt nenumărate.

Şi acum vom tălmăci naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque, după ce v-am povestit mai întâi înfrângerea lui Şapte Macao, împreună cu Zipacna şi Cutremur, aici, pe faţa pământului.

PARTEA A TREIA

Şi acum vom spune numele tatălui lui Hunahpu şi Xbalanque. Hai să bem în cinstea lui şi să bem pentru istorisirea şi descrierea

zămislirii lui Hunahpu şi a lui Xbalanque. Vă vom spune doar jumătate din ea, doar o parte din povestirea despre tatăl lor. Aici urmează istorisirea.

Acestea sunt numele lor: Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, cum li se spune.

Şi aceştia sunt părinţii lor: Xpiyacoc, Xmucane. În întuneric, în noapte s-au născut Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu din Xpiyacoc şi Xmucane.

Iar Unu Hunahpu ăsta a avut doi copii, doi fii, primul născut numit Unu Maimuţă şi cel de-al doilea, Unu Meşter.

Şi acesta este numele mamei lor: Femeia Egretă, soţia lui Unu Hunahpu. Cât despre Şapte Hunahpu, el nu are soţie. El nu-i decât un părtaş, cineva mai puţin important; a rămas flăcău.

Sunt mari gânditori şi cunoaşterea lor este mare. Sunt clarvăzători de mijloc, aici, pe faţa pământului. Nu există decât bine în fiinţa lor şi în dreptul câştigat prin naştere. I-au învăţat meşteşuguri pe Unu Maimuţă şi pe Unu Meşter, fiii lui Unu Hunahpu. Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau fluierari şi cântăreţi, erau scriitori şi totodată cioplitori, cizelatori în jad şi cizelatori în metal.

Cât despre Unu şi Şapte Hunahpu, ei nu făceau decât să arunce zarurile şi să joace mingea în fiecare zi. Jucau doi câte doi, toţi patru împreună. Când se adunau pe terenul de joc ca să se distreze, un şoim venea să-i urmărească, iscoada lui Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Şi pentru şoim nu era departe să vină aici, pe pământ, nu era departe nici până în Xibalba; putea să se întoarcă într-o clipă înapoi, în cer, la Uragan.

După ce mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter a murit, cei patru jucători cu mingea au rămas aici, pe faţa pământului. Deoarece jucau chiar în drumul spre Xibalba, erau auziţi Unu

Moarte şi Şapte Moarte, domnii Xibalbei:

— Ce se petrece pe faţa pământului? Se tot aud tropăituri şi strigăte. Ar trebui să fie chemaţi să joace mingea aici. O să-i batem, din moment ce nu ţin chiar deloc seama de noi. Nu ne arată nici respect, şi nici nu le e ruşine. Par de-a dreptul hotărâţi să treacă chiar pe deasupra noastră! spuneau toţi cei din Xibalba, când îşi împărtăşeau unii altora gândurile, cei numiţi Unu şi Şapte Moarte. Erau mari dătători de legi.

Iată domnii ce domnesc peste toate, fiecare având o sarcină şi un domeniu încredinţat de Unu şi Şapte Moarte.

Sunt domnii numiţi Zgândără Bubă şi Adună Sânge. Şi aceasta este sarcina lor: să stoarcă sânge din oameni.

Mai sunt domnii Diavol al Puroiului şi Diavol al Gălbinarei. Şi acesta este domeniul lor: să-i facă pe oameni să se umfle, să facă să le iasă puroi din picioare, să le îngălbenească feţele: să-i îmbolnăvească de gălbinare, aşa cum se numeşte. Acesta este domeniul lui Diavol al Puroiului şi al lui Diavol al Gălbinarei.

Următorii sunt domnii Scepâru de Os şi Scepâru de Tigvă, purtătorii de toiag din Xibalba; toiegele lor nu sunt decât oase. Şi ce înseamnă a le purta: a face oamenii să fie numai oase, numai oase şi tigve, până când mor de slăbiciune şi umflături. Aceasta este sarcina celor numiţi Scepâru de Os şi Scepâru de Tigvă.

Oamenii SĂ moară În drum. *Un* xibalban (dreapta) înjunghie, în drum (indicat de urmele de picioare), un zeu al negoţului.

Din Codexul din Madrid

Următorii sunt domnii numiţi Diavol al Gunoiului şi Diavol al Necazului. Sarcina lor este aceasta: să bage lumea în sperieţi de câte ori au gunoi sau murdărie în pragul uşii, în curtea interioară a casei. Atunci sunt loviţi, sunt înţepaţi, până ce se târăsc pe pământ şi în cele din urmă mor. Şi acesta este domeniul lui Diavol al Gunoiului şi Diavol al Necazului, aşa cum sunt numiţi.

Apoi sunt domnii numiţi Aripă şi Chingă de Boccea. Acesta este domeniul lor: să facă în aşa fel, încât oamenii să moară în drum, de-o „moarte năprasnică”, aşa cum se numeşte ea. Le iese sânge pe gură şi vine moartea prin vomare de sânge. Deci fiecare are sarcina lui, o povară de purtat pe umeri: aceea de a lovi lumea în gât şi în piept. Mai este moartea la drumul mare, şi afară de asta să tot aducă necazuri fie că vine, fie că pleacă cineva. Acesta este domeniul lui Aripă şi Chingă de Boccea.

Aşa sunt cei care îşi împărtăşeau gândurile când au fost aţâţaţi şi îmboldiţi de Unu şi Şapte Hunahpu. Ceea ce-şi dorea Xibalba era echipamentul de joc al lui Unu şi Şapte Hunahpu: şorţurile, jugurile, apărătoarele de braţe, panaşele, cordelele, îmbrăcămintea lui Unu şi Şapte Hunahpu.

Şi aici vom continua să vorbim despre călătoria lor în Xibalba. Unu Maimuţă şi Unu Meşter, fiii lui Unu Hunahpu, au rămas acasă. Mama lor murise – ba mai mult, urmau să fie înfrânţi de Hunahpu şi Xbalanque.

Solii ăştia ai lor sunt bufniţe. Marea bufniţă cu coame trece drept o pasăre de rău augur în arta maya din Ţinuturile de Jos,

servind drept sol al domnului neguţător din Xibalba.

Din Codexul din Dresda

DESEN DE KARL TAUBE

Şi acum despre solii lui Unu şi Şapte Moarte:

— Vă veţi duce voi, Păstrători Militari ai Rogojinii, să-i chemaţi aici pe Unu şi Şapte Hunahpu. Când veţi ajunge acolo le veţi spune: „Trebuie să vină – v-au spus vouă domnii. De-ar vrea numai să vină să joace mingea aici, cu noi, am putea să ne veselim puţin cu ei. Suntem pe drept cuvânt miraţi de ei. De aceea trebuie să vină – au spus domnii – şi să-şi aducă cu ei lucrurile pentru joc, jugurile şi apărătoarele de braţe, să vină şi ele o dată cu mingea de gumă – au spus domnii”, aşa să le spuneţi când veţi ajunge, li s-a spus solilor.

Şi solii ăştia ai lor sunt bufniţe. Bufniţa Săgeată, Bufniţa Şchioapă, Bufniţa Macao, Bufniţa Tigvă: sunt numiţi solii Xibalbei.

Bufniţa Săgeată este ca un vârf care străpunge.

Şi mai este Bufniţa Şchioapă, cu un singur picior; are aripi.

Şi mai este Bufniţa Macao, cu spatele roşu; are aripi. Şi este, de asemenea, Bufniţa Tigvă, care are numai cap; nu are picioare, dar are aripi.

Sunt patru soli cu rangul de Păstrători Militari ai Rogojinii.

Şi, după ce au ieşit din Xibalba, au ajuns repede, oprindu-se deasupra terenului unde jucau mingea Unu şi Şapte Hunahpu, terenul de joc numit Marele Hău cu Peşti în Cenuşă. Bufniţele au ajuns fâlfâind deasupra terenului de joc şi acum repetau solia, rostind întocmai cuvintele lui Unu Moarte, Şapte Moarte, Diavol al Puroiului, Diavol al Gălbinarei, Scepâru de Os, Scepâru de Tigvă, Adună Sânge, Diavol al Gunoiului, Diavol al Necazului, Aripă,

Chingă de Boccea, cum sunt numiţi toţi acei domni. Cuvintele lor sunt repetate de bufniţe.

— Nu-i aşa că domnii Unu şi Şapte Moarte vorbesc serios?

— Foarte serios, au răspuns bufniţele. O să vă însoţim noi. „Să-şi aducă cu ei tot echipamentul de joc” – au spus domnii.

— Foarte bine, dar aşteptaţi-ne s-o prevenim pe mama noastră, au răspuns băieţii.

Şi când s-au dus acasă, au vorbit cu mama lor; tatăl lor murise:

— Plecăm, draga noastră mamă, deşi abia am sosit. Solii domnului au venit să ne ia. „Trebuie să vină” – au zis c-a spus el, dându-le lor poruncă. Lăsăm mingea noastră de gumă acasă, au mai spus ei şi s-au dus să o lege sub acoperişul casei. Până ne întoarcem, atunci o s-o punem din nou în joc.

Au vorbit apoi cu Unu Maimuţă şi Unu Meşter:

— Cât despre voi, doar să cântaţi din fluier şi din gură, să scrieţi şi să ciopliţi ca să ne încălziţi casa şi să încălziţi inima bunicii voastre.

Când li s-au dat îndrumările, bunica lor, Xmucane, suspina, îi venea să plângă.

— Plecăm, nu murim. Nu fi tristă, au spus Unu şi Şapte Hunahpu, apoi au plecat.

După aceasta Unu şi Şapte Hunahpu au plecat, călăuziţi la drum de soli.

Şi apoi au coborât pe drumul Xibalbei, trecând peste marginea unei râpe, şi au tot coborât până au ajuns la gura unde se întretaie canioanele, cele numite Canionul Foşnitor, Canionul Gâlgâitor. Au trecut pe-acolo, apoi au trecut prin Vâltorile Scorpionului. Au trecut printre nenumăraţi scorpioni, dar nu i-au înţepat.

Apoi au ajuns din nou la apă, la sânge: Râul Sânge. L-au traversat, dar n-au băut din el. Au ajuns la un râu, dar la un râu plin cu puroi. Totuşi n-au fost biruiţi, ci l-au trecut şi pe el.

Apoi au ajuns la Răscrucea de Drumuri, dar aici au fost biruiţi.

Unul era Drumul Roşu şi altul era Drumul Negru.

Drumul Alb era unul, şi Drumul Galben era altul.

Erau patru drumuri, şi Drumul Negru a cuvântat:

— Eu sunt cel pe care să-l luaţi. Sunt drumul domnului, a spus drumul.

Şi acolo au fost biruiţi: acesta era Drumul Xibalbei.

Şi apoi au ajuns la locul de sfat al domnilor din Xibalba, şi acolo au fost biruiţi din nou. Cei care sunt aşezaţi acolo, mai în frunte, nu-s decât

Domnii din Xibalba hohoteau de râs. Domnul morţii, din Ţinuturile de Jos maya, având ţeasta şi încheieturile descărnate, stă pe un scaun alcătuit din oase.

Din Codexul din Dresda păpuşi, ciopliturі din lemn, îmbrăcate frumos de Xibalba. Iar ei i-au salutat pe cei din frunte.

Mneaţa, Unu Moarte, i-au spus păpuşii. Mneaţa, Şapte Moarte, au spus ciopliturii în lemn următoare.

Aşa că nu au câştigat, iar domnii din Xibalba hohoteau de râs, văzând aceasta. Toţi domnii hohoteau de râs, fiindcă triumfaseră; în inimile lor îi bătuseră pe Unu şi Şapte Hunahpu. Au tot râs, până când Unu Moarte a vorbit:

— E bine că aţi venit. Mâine va trebui să vă puneţi jugurile şi apărătoarele de braţe la treabă, li s-a spus.

— Staţi aici, pe banca noastră, li s-a spus, dar singura bancă pe care îi îmbiau să se aşeze era o stâncă fierbinte de te frigea.

Şi iată-i acum fripţi de bancă; au ţopăit în jurul ei, dar nu găseau alinare. Săriseră repede în picioare când se fripseseră la fund. Şi atunci xibalbanii au râs din nou, au început să ţipe de atâta râs, râsul se înălţa ca un şarpe chiar din străfundul lor; toţi domnii din Xibalba au râs, până n-au mai rămas decât sânge şi oase.

— Acum duceţi-vă în casă. O să vi se aducă torţele şi trabucurile acolo unde o să dormiţi, li s-a spus băieţilor.

După aceasta au intrat în Casa întunecată, o casă înăuntrul căreia nu era nimic altceva decât întuneric. Între timp, xibalbanii îşi împărtăşeau gândurile:

— Hai să-i jertfim chiar mâine. Nu se poate întâmpla decât repede. Vor muri repede, din cauza echipamentului nostru de joc, a instrumentelor pentru jucat mingea, îşi spun xibalbanii între ei.

Mingea aceasta a lor nu-i decât un cuţit rotund. Numele mingii este Pumnalul Alb, mingea din Xibalba. Mingea lor e pilită, ca să fie netedă; mingea din Xibalba este lustruită cu oase măcinate, ca să fie trainică.

UN TRABUC. Zeul din Ţinuturile de Jos maya, cu un trabuc din care scoate o jerba de scântei.

Din Codexul din Dresda

Unu şi Şapte Hunahpu intră în Casa Întunecată.

Şi apoi li s-a adus o torţă, una singură, deja aprinsă, trimisă de Unu şi Şapte Moarte, împreună cu câte un trabuc pentru fiecare, şi ele aprinse, trimise de domni. Când le-au fost aduse, Unu şi Şapte Hunahpu stăteau ghemuiţi acolo, în întuneric. Când a venit purtătorul torţei pentru ei şi a trabucurilor, torţa strălucea luminoasă când a intrat; torţa pentru ei şi amândouă ţigările ardeau. Aducătorul lor le-a spus:

— Aveţi grijă să le daţi înapoi mâine dimineaţă – nu terminate, ci aşa cum sunt acum. „Trebuie să le înapoieze neatinse”, v-au trimis domnii vorbă.

Aşa li s-a spus şi au fost învinşi. Au terminat torţa şi au terminat trabucurile care le fuseseră aduse.

Toată Xibalba e ticsită de încercări, grămezi şi mulţimi de încercări.

Aceasta este prima: Casa întunecată, numai cu întuneric înăuntru.

Şi a doua este numită Casa Zornăitoare, grea de atâta ger înăuntru, şuierând de curenţi, vuind de grindină. Un ger cumplit pătrunde înăuntru.

Şi a treia se numeşte Casa Jaguar, numai cu jaguari înăuntru, îmbrâncindu-se unii pe alţii, înghesuindu-se laolaltă, scrâşnind din dinţi. Zgârie totul în jurul lor, jaguarii aceştia sunt închişi înăuntrul casei.

Casa Liliac este numele celei de-a patra încercări, o casă numai cu lilieci înăuntru, chiţăind, ţipând, zburând peste tot prin casă. Liliecii sunt închişi înăuntru, nu pot ieşi afară.

Şi a cincea se numeşte Casa Brici, numai cu lame înăuntru. Lamele se mişcă înapoi şi înainte, spintecând şi sfârtecând tot ce-ntâlnesc în casă.

Acestea sunt primele încercări din Xibalba, dar Unu şi Şapte

Hunahpu n-au intrat niciodată în aceste case, în afară de cea numită mai înainte, casa de încercări pomenită.

Şi când Unu şi Şapte Hunahpu s-au dus înapoi la Unu şi Şapte Moarte, au fost întrebaţi:

— Unde îmi sunt trabucurile? Ce s-a întâmplat cu torţa mea? V-au fost aduse vouă noaptea trecută.

— Le-am terminat, mărite domn.

— Foarte bine. Chiar astăzi vi s-au terminat şi vouă zilele, o să muriţi, o să pieriţi, o să vă frângem. Aici o să vă ascundeţi feţele. O să fiţi jertfiţi, le-au spus Unu şi Şapte Moarte.

Şi apoi au fost jertfiţi şi îngropaţi. Au fost îngropaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, aşa cum se numea el; capul lui Unu Hunahpu a fost tăiat; numai trupul i-a fost îngropat împreună cu al fratelui său mai tânăr.

— Să puneţi capul ăsta în furca copacului care stă la marginea drumului, au spus Unu şi Şapte Moarte.

Şi când capul i-a fost pus în furcă, copacul a dat rod. Nu ar fi dat niciun rod dacă nu ar fi fost pus în furca lui capul lui Unu Hunahpu.

Acesta este tigva, aşa cum se numeşte azi, sau „ţeasta lui Unu Hunahpu”, cum i se mai spune.

Şi atunci Unu şi Şapte Moarte au rămas uluiţi de fructul copacului. Fructul creşte peste tot şi nu mai este clar unde se află capul lui Hunahpu; acum arată întocmai ca şi tigvele. Toţi cei din Xibalba au văzut asta când au venit să privească.

Ceea ce se petrecuse cu copacul plutea ameninţător în gândurile lor, deoarece s-a întâmplat atunci când a fost pus capul lui Unu Hunahpu în furca lui. Xibalbanii îşi ziceau unii altora:

— Nimeni să nu culeagă fructul şi nimeni să nu meargă sub copac.

Toţi s-au supus interdicţiei; toată Xibalba s-a ţinut deoparte.

Nu-i clar care e capul lui Hunahpu; arată acum întocmai ca rodul copacului. Tigva a ajuns să-i fie numele şi multe s-au spus despre el. O fecioară a auzit şi ea vorbindu-se despre copac, şi aici vom povesti despre sosirea ei.

IATĂ aici povestea unei fecioare, fiica unui domn numit Adună Sânge.

Povestea despre fiica unui domn care a auzit despre copac. Adună Sânge îl cheamă pe tatăl ei şi Luna Sânge e numele fecioarei.

Auzind ce se spune despre fructul copacului, tatăl ei a povestit mai departe. Iar ea a rămas uimită.

— Nu mi-e cunoscut copacul despre care se vorbeşte. „Fructul lui e dulce, într-adevăr dulce!” spun ei, a zis ea.

Apoi a plecat de una singură şi a ajuns acolo unde creştea copacul. Pe Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea.

— Cum? Ce? Care-i rodul acestui copac? Copacul ăsta ar trebui să poarte un fruct dulce? Nu trebuie lăsat să moară, să se irosească! Să culeg oare unul? şi-a zis fecioara.

Şi atunci a vorbit osul; era acolo, în furca copacului:

— La ce ţi-e bun un os gol, ceva rotund pe ramurile unui pom? a spus capul lui Unu Hunahpu când i-a vorbit fetei. Doar nu-ţi trebuie aşa ceva, i-a spus el.

— Ba îmi trebuie, a răspuns fata.

— Foarte bine. Atunci întinde aici mâna dreaptă, ca să ţi-o pot vedea, i-a spus osul.

— Bine, a spus fecioara. Şi a întins mâna dreaptă până sus, în faţa osului.

Şi atunci osul şi-a scuipat saliva care s-a oprit drept în mâna fetei.

S-a uitat în palmă, a cercetat bine; dar saliva osului nu se vedea în palma ei.

— E doar un semn pe care ţi l-am dat cu saliva mea, cu scuipatul meu. Capul acesta al meu nu are nimic pe el – e os gol; fără pic de carne. Tot aşa-i şi capul unui domn mare: doar carnea face chipul lui să arate bine. Şi când moare, lumea se teme de oasele sale. După aceasta, fiul său e ca saliva lui, ca scuipatul în fiinţa lui, fie că-i fiu de domn sau de meşter, sau de orator. Tatăl nu piere, ci se împlineşte mai departe. Nici nu păleşte, nici nu se prăpădeşte chipul unui domn, al unui războinic, meşter, orator. Dimpotrivă, îl lasă fiicelor şi fiilor săi. Şi tot aşa am făcut şi eu prin tine. Şi acum du-te sus, acolo, pe faţa pământului. Nu vei muri. Păstrează cuvântul. Aşa să fie, a spus capul lui Unu şi Şapte Hunahpu – ei gândeau la fel când au făcut-o.

Acesta a fost cuvântul pe care li-l dăduse Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Şi aşa, până să ajungă fecioara la ea acasă, i-au fost date multe îndrumări. Şi de îndată s-a zămislit ceva în pântecul ei, din

Luna sânge e numele fecioarel Zeiţa lunii din Ţinuturile de Jos maya primind ofrande aşezata pe o platformă care reprezintă cerul Identitatea ei lunară este dezvăluită în parte de obiectul în formă de lună nouă pe care îl ţine sub braţ şi care se curbează la spate, atingându-i umărul.

Din Codexul din Dresda

Luaţi-o de aici şi jertfiţi-o.

Domnul neguţător din lumea subpământeană (echivalentul din Ţinuturile de Jos maya al lui Aduna Sânge) o expediază pe zeiţa lunii. Pe pălăria lui sta bufniţa sol.

Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A.VILLACORTA

nimic altceva decât acel scuipat, şi aceasta a fost generaţia lui Hunahpu şi Xbalanque.

Şi, după ce fecioara a ajuns acasă şi au trecut şase luni, a fost dibuită de tatăl ei. Adună Sânge e numele tatălui.

Şi după ce fecioara a fost dibuită de tatăl ei, când a văzut-o el că aşteaptă un copil, toţi domnii şi-au împărtăşit gândurile – Unu şi Şapte Moarte, împreună cu Adună Sânge:

— Fiica asta a mea-i însărcinată, domnilor. Nu-i decât un bastard, a spus Adună Sânge când s-a întâlnit cu domnii.

— Nu-i nimic. Fă-o să-şi dea drumul la gură. Dacă nu vrea să spună, jertfeşte-o. Du-o cât mai departe şi jertfeşte-o.

— Aşa am să fac, Domniile voastre, a răspuns el.

După aceea şi-a luat fiica la întrebări.

— Cine răspunde de copilul din pântecul tău, fiica mea? a întrebat-o el.

— Nu-i un copil, tată, doamne; nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu, a răspuns ea.

— Bine. Atunci cel pe care îl porţi tu nu-i decât un bastard.

Luaţi-o de aici voi, Păstrători Militari ai Rogojinii, şi jertfiţi-o. Aduceţi-mi înapoi inima într-un potir, pentru ca domnii s-o poată lua în mâinile lor chiar astăzi. Aşa li s-a spus bufniţelor, la toate patru.

Au plecat apoi, luând cu ele potirul. Au plecat şi au dus cu ei fecioara ţinând-o de mână, luând şi Pumnalul Alb, unealta pentru jertfă.

— Dac-o să mă jertfiţi, n-o să iasă bine, solilor, căci nu port în pântec un bastard. Ceea ce-i în pântecul meu s-a zămislit de la sine când m-am dus să mă minunez de capul lui Unu Hunahpu, care se află acolo, la

Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea. Aşa că vă rog să vă opriţi, să nu săvârşiţi jertfirea, solilor, le-a spus fecioara. Şi ei s-au sfătuit:

— Ce să folosim în locul inimii? Tatăl ei ne-a spus: „Aduceţi înapoi inima. Domnii o s-o ia în mână, o să fie mulţumiţi, o să cunoască îndeaproape din ce-i făcută ea. Grăbiţi-vă. Aduceţi-o înapoi într-un potir, puneţi-i inima într-un potir.” Nu este asta ceea ce ne-au spus? Ce să le ducem în potir? Ceea ce dorim noi mai presus de toate este ca tu să nu mori, au spus solii.

— Foarte bine. Inima mea nu trebuie să fie a lor şi atunci nici locurile voastre nu vor fi aici. Şi nu veţi sili lumea să moară, căci de aici înainte ceea ce o să fie cu adevărat al vostru vor fi purtătorii de bastarzi. Cât despre Unu şi Şapte Moarte, n-o să aibă parte de acum înainte decât de sânge, de cheaguri de sevă. Aşa să fie, aceste lucruri să le fie aduse dinainte şi să nu se mai ardă inimi în faţa lor. Aşa să fie: folosiţi rodul unui pom, le-a spus fecioara. Şi a fost sevă roşie de copac ceea ce s-a dus ea să adune în potir.

După ce s-a închegat, înlocuitorul inimii a devenit rotund.

Când seva arborelui de croton a fost rotunjită, o sevă de copac asemenea sângelui, aceasta a devenit înlocuitorul sângelui ei. Când amesteca sângele înăuntru, seva arborelui de croton a făcut o pojghiţă ca de sânge, strălucind roşie, rotundă, acolo, înăuntrul potirului. Când copacul a fost crestat de fată, aşa-numitul arbore croton de cârmâz, seva a fost cea pe care a numit-o ea sânge şi de aceea se vorbeşte despre „cheaguri de sânge”.

Şi, uite, aşa v-aţi ales voi cu faţa pământului. A voastră o să fie, le-a spus ea bufniţelor.

— Foarte bine, fecioară. O să-ţi arătăm drumul până acolo sus. Mergi drept înainte; noi mai trebuie să ducem înlocuitorul ăsta, ce pare că-i inima ta, în faţa domnilor, au spus solii.

Bufniţele s-au dus să arate fecioarei CALEA. Zburând deasupra zeiţei lunii (şi ieşind în felul acesta la suprafaţa pământului înaintea ei) este bufniţa sol a zeului neguţător din lumea subpământeană. Din Codexul din Dresda

Şi când s-au aflat de faţă cu domnii, toţi au privit îndeaproape:

— Nu s-a terminat totul cu bine? a întrebat Unu Moarte.

— Totul s-a terminat bine, doamne, şi asta-i inima ei. Se află în potir.

— Foarte bine. Ia să mă uit, a spus Unu Moarte şi, când a ridicat-o în sus cu degetele, suprafaţa îi era îmbibată cu sânge închegat, strălucea roşie de sânge.

— Bine! Aţâţă focul, pune-o deasupra focului, a spus Unu

Moarte.

După aceea au uscat-o deasupra focului, iar xibalbanii se desfătau cu mireasma. Până la urmă toţi stăteau în picioare, aplecaţi spre ea, cu privirile aţintite. Găseau că fumul sângelui e tare plăcut!

Şi pe când stăteau ei şi găteau, bufniţele s-au dus să-i arate fecioarei calea. După ce au îndrumat-o în sus, pe pământ, printr-o gaură, călăuzele s-au reîntors jos.

În felul acesta domnii din Xibalba au fost învinşi de o fecioară; toţi au fost orbiţi.

Şi aici, unde stătea mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, e locul unde a ajuns femeia numită Luna Sânge.

Şi când Luna Sânge a ajuns la mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, pruncii mai erau încă în pântecul ei, dar nu mai era mult până la naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque, cum sunt ei numiţi.

Şi când a ajuns acolo, i-a spus bunicii:

— Am sosit, dragă doamnă. Sunt nora ta şi sunt copilul tău, aşa a spus ea când a venit aici, la bunică.

— De unde vii? Cât despre copilaşii mei, n-au murit ei oare în Xibalba? Şi-au rămas ăştia doi, ca semn al lor şi al cuvântului lor: Unu Maimuţă şi Unu Meşter e numele ăstora. Aşa că, dacă ai venit să-mi vezi copiii, pleacă de aici! i-a spus bunica fetei.

— Chiar dacă-i aşa, tot sunt cu adevărat nora ta. Sunt de-acum a lui, îi aparţin lui Unu Hunahpu. Ce port eu este al lui. Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu sunt vii, nu sunt morţi. Au deschis doar o cale ca să se arate lumina, dragă bunică, cum ai să vezi când ai să priveşti chipurile a ceea ce port, i s-a spus bunicii.

Unu Maimuţă şi Unu Meşter îi ţin de urât bunicii lor: nu fac decât să cânte din fluier şi din gură, nu lucrează altceva decât scriu şi cioplesc, zi după zi, şi asta înveseleşte inima bunicii.

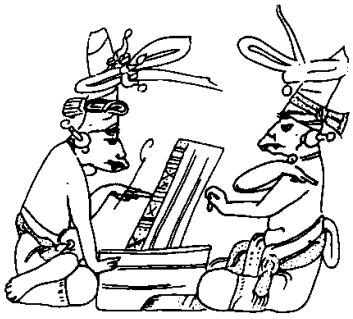

NU LUCREAZĂ ALTCEVA DECÂT SCRIU. Doi călugări scribi stau de o parte şi de alta a unei cărţi deschise, vorbind despre pagina pe care o au în faţă. Scribul din stânga ţine în mână un instrument de scris. De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN DE STEPHEN D. HOUSTON

Şi atunci bunica a spus:

— Nu te vreau, îţi mulţumesc, noră dragă. Cel pe care îl porţi tu în pântec nu-i decât un bastard, şmecheroaico! Copiii ăştia ai mei, pe care i-ai pomenit, sunt morţi, a spus bunica.

— Crede-mă că ce am spus e adevărul!

— Bine, dragă noră, te aud. Aşa că du-te, adu-le hrană ca să poată mânca. O dată ce-mi eşti deja noră, aşa cum am înţeles, du-te şi culege o plasă mare cu ştiuleţi copţi de porumb, apoi întoarce-te – i-a spus fetei.

— Foarte bine, s-a învoit ea.

După aceasta s-a dus în grădină. Unu Maimuţă şi Unu Meşter aveau o grădină. Fata a urmat cărarea croită de ei şi a ajuns acolo, dar nu era decât un singur pâlc de porumb şi nicio altă plantă, nu era o a doua, nicio a treia. Acel singur pâlc îşi purta ştiuleţii. Şi atunci inima fetei a stat pe loc.

— S-ar părea că sunt o păcătoasă, o datornică! De unde să fac

rost de o plasă de hrană, cum mi-a cerut ea? Şi atunci, paznicii hranei au fost chemaţi de fată:

„Ieşiţi la vedere, ridicaţi-vă, veniţi afară, sculaţi-vă;

Femeie Tunet, Femeie Galben,

Femeie Cacao şi Femeie Mălai,

Voi, paznicii hranei lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter”, a spus fata.

Apoi a luat în mână mătasea, mănunchiul de mătase din capul ştiuletelui. L-a tras afară, fără să culeagă ştiuletele, iar acesta s-a înmulţit ca să facă hrană pentru pus în plasă. A umplut plasa aceea mare.

Şi apoi fata s-a întors, iar nişte animale i-au cărat plasa. Când a ajuns, s-a dus s-o pună într-un colţ al casei, ca bunica să creadă că ea a venit încărcată.

Şi când bunica a văzut hrana, o plasă mare:

— De unde vine hrana asta a ta? Ai curăţit locul? Mă duc să văd dacă ai adus aici grădina întreagă, a spus bunica.

Iar după aceea a plecat şi s-a dus să vadă grădina, dar pâlcul de porumb era tot acolo, iar pe locul unde fusese pusă plasa, la rădăcina lui, se mai vedea încă urma.

Şi bunica s-a întors grăbită, a venit acasă şi i-a spus fetei;

— Urma e încă acolo. Eşti cu adevărat nora mea! Trebuie să veghez la ce faci. Nepoţii ăştia ai mei îşi vădesc de pe acum însuşirile, i-a spus ea fetei.

Acum vom vorbi despre naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque.

Şi ACEASTA ESTE NAŞTEREA LOR; AICI VOM VORBI DESPRE EA.

Şi apoi a venit ziua când s-au născut, şi fata numită Luna Sânge a fost cea care i-a născut. Bunica lor nu era de faţă la naştere, s-au născut pe neaşteptate. S-au născut doi şi au fost

numiţi Hunahpu şi Xbalanque. Au fost născuţi în munţi şi după aceea au venit acasă. Şi pentru că nu dormeau:

— Aruncă-i afară de aici! ţipă prea tare! a spus bunica.

Dar după aceea, când i-au pus pe un muşuroi de furnici, au dormit adânc. Iar când i-au luat de acolo, i-au pus pe nişte măceşi.

Căci iată ceea ce doreau Unu Maimuţă şi Unu Meşter: ca ei să moară pe muşuroiul de furnici sau să moară pe măceşi. Unu Maimuţă şi Unu Meşter doreau aceasta, deoarece erau furioşi şi aprinşi la faţă de gelozie. La început nu le îngăduiau fraţilor lor mai mici să stea în casă, de parcă nici nu i-ar fi cunoscut, dar chiar şi aşa au înflorit acolo, în munţi.

Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau mari fluierari şi cântăreţi, şi pe când creşteau au trecut prin multă suferinţă şi chin. Au plătit cu chinuri ca să poată ajunge mari cunoscători. Trecând prin toate acestea au ajuns să fie fluierari, cântăreţi şi scriitori, cioplitori. Făceau totul bine. Le ştiau pe toate, de când se născuseră, aveau cu adevărat har. Şi erau urmaşii taţilor lor, care se duseseră în Xibalba, taţii lor morţi.

Cum Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau mari cunoscători, în inima lor au ştiut totul încă de pe când fraţii lor mai mici au prins fiinţă, dar n-au spus la nimeni ceea ce ştiau, din cauza geloziei. Mânia din inimile lor a pogorât doar peste propriile lor capete; nu au făcut mult rău. Au fost păcăliţi de Hunahpu şi Xbalanque, a căror îndeletnicire era să meargă zi de zi la vânătoare. Aceştia doi n-au avut parte de iubire din partea bunicii sau a lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Nu li se dădea de mâncare; până să ajungă ei acasă, bucatele fuseseră gătite şi mâncate de Unu Maimuţă şi Unu Meşter.

Dar Hunahpu şi Xbalanque nu se înroşesc de mânie; dimpotrivă, nu iau în seamă, deşi îşi cunosc bine locul hărăzit, pe

care îl văd clar ca lumina zilei. Aşa că, în fiecare zi când se întorc, aduc păsări, pé care Unu Maimuţă şi Unu Meşter le mănâncă. Lui Hunahpu şi Xbalanque nu li se dă nimic, nici unuia dintre ei. Unu Maimuţă şi Unu Meşter nu fac altceva decât să cânte din fluier şi din gură.

Şi acum Hunahpu şi Xbalanque au venit din nou acasă, dar de astă dată au venit fără să aducă păsări, aşa că bunica lor s-a înroşit de ciudă.

— Ce-aţi păţit de n-aţi adus păsări? au fost întrebaţi Hunahpu şi Xbalanque.

— Am prins noi câteva, bunică dragă, dar păsările noastre au rămas agăţate într-un copac, au spus ei, şi nu avem cum să ne urcăm după ele, dragă bunică, aşa că îi rugăm pe fraţii noştri mai mari să fie buni şi să meargă cu noi; să fie buni şi să dea păsările jos din copac, au spus ei.

— Bine. Mergem cu voi în zori, au răspuns fraţii mai mari.

Acum ieşiseră biruitori cei doi şi se gândeau cum să pună la cale căderea lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter.

— O să le întoarcem fiinţa însăşi pe dos prin cuvintele noastre. Aşa să fie, o dată ce ne-au chinuit atâta. Doreau să murim şi să pierim, noi, fraţii lor mai mici. Întocmai cum doreau să le fim robi lor, acum o să-i biruim noi pe dânşii. Doar un semn o să facem pentru asta, şi-au spus ei unul altuia.

Şi apoi s-au dus sub un copac, unul numit copacul galben, împreună cu fraţii lor mai mari. Când au ajuns acolo au început să tragă. Erau nenumărate păsări sus, în copac, care ciripeau, iar fraţii mai mari au fost uimiţi când au văzut păsările. Şi niciuna dintre păsările acelea nu a căzut jos, sub copac.

— Păsările astea ale noastre nu cad; duceţi-vă şi le aruncaţi voi jos, au spus ei fraţilor mai mari.

— Aşa să fie, au răspuns aceştia.

Şi apoi s-au căţărat în copac, şi copacul a început să crească, trunchiul lui îngroşându-se.

Au vrut să coboare, dar Unu Maimuţă şi Unu Meşter n-au mai fost în stare să se dea jos din copac. Aşa că au spus, de acolo, de sus:

— De ce să ne ţinem? Voi, fraţii noştri mai tineri, fie-vă milă de noi! Copacul ăsta ne pare acum înfricoşător, dragii noştri fraţi mai tineri, se tânguiau ei de sus, din copac. Şi atunci Hunahpu şi Xbalanque le-au zis:

— Desfaceţi-vă izmenele, legaţi-le în jurul şoldurilor, cu partea lungă atârnând ca o coadă în urma voastră, şi atunci o să vă fie mai uşor să vă mişcaţi, i-au povăţuit fraţii lor mai tineri.

— Aşa vom face, au spus ei.

Şi apoi au lăsat capetele fâşiei legate în jurul şalelor să se târască în urma lor şi dintr-o dată ele au devenit cozi. Arătau acum întocmai ca nişte simple maimuţe.

După aceasta s-au dus mai departe prin copacii munţilor, mici şi mari. Mergeau prin pădure, când urlând, când tăcuţi, printre ramurile copacilor.

Astfel au fost biruiţi Unu Maimuţă şi Unu Meşter de Hunahpu şi Xbalanque. Au făcut-o numai cu ajutorul inteligenţei lor.

Când s-au dus acasă şi au ajuns la bunica şi mama lor, au spus:

— Draga noastră bunică, s-a întâmplat ceva cu fraţii noştri mai în vârstă. Aceştia au devenit de-a dreptul neruşinaţi, sunt acum ca nişte animale, au spus ei.

— Dacă le-aţi făcut vreun rău fraţilor voştri mai mari, m-aţi trântit jos şi m-aţi pus să stau în cap. Vă rog, nu le faceţi nimic fraţilor voştri mai mari, dragii mei nepoţi, le-a spus bunica lui

Hunahpu şi Xbalanque. Iar ei i-au răspuns bunicii:

— Nu fi tristă, dragă bunică. O să vezi din nou chipurile fraţilor noştri mai mari. Vor veni, dar aceasta va fi o încercare pentru tine, draga noastră bunică. Te rugăm să nu râzi când o să le încercăm soarta, i-au spus ei.

Şi apoi au început să cânte. Cântau „Hunahpu Maimuţă”.

S-AU ÎNTORS DANSÂND.

Un şerib maimuţă dansând cu o oglinda în mâna dreaptă. De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN DE KARL TAUBE

Şi APOI AU CÂNTAT DIN GURĂ, DIN FLUIER, AU BĂTUT TOBA. Când şi-au luat fluierele şi toba, bunica s-a aşezat jos, lângă ei. Au cântat apoi din fluier, au făcut să răsune o melodie, un cântec care şi-a primit atunci numele. „Hunahpu Maimuţă” este numele melodiei.

Şi atunci Unu Maimuţă şi Unu Meşter s-au întors, dansând în timp ce veneau.

Şi când s-a uitat bunica şi le-a văzut feţele urâte, a râs; bunica nu şi-a putut opri râsul, aşa că ei au plecat de îndată din nou, au luat-o în sus, departe, în pădure, şi nu i-a mai văzut.

— De ce faci aşa, dragă bunică? Putem încerca doar de patru ori. Au rămas numai trei. Îi chemăm cu fluierul, prin cântece. Te rog, stăpâneşte-ţi râsul. O să încercăm din nou, au spus Hunahpu

şi Xbalanque.

Au cântat iar din fluier şi ei s-au întors tot dansând, au sosit din nou în ograda casei. Ca şi mai înainte, ceea ce făceau era plin de haz; ca şi mai înainte au provocat-o pe bunică să râdă. Bunica a început să râdă de ei destul de curând. Maimuţele erau pe drept cuvânt caraghioase, cu socotelile lor mici şi uscăţive sub burţi şi bălăbănindu-şi cozile în dreptul pieptului. Când s-au întors, bunica n-a putut să nu râdă de ei şi ei au plecat înapoi în munţi.

— Te rugăm să nu mai faci aşa, bunică dragă. O să mai încercăm totuşi acum şi a treia oară, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

SCĂRPINÂNDU-SE AŞA, DINTR-O DATĂ. Acestei maimuţe păianjen i se văd organele genitale sau ceea ce Popol Vuh numeşte „socotelile lor mici şi uscăţive sub burţitt. De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Din nou au cântat, din nou s-au întors dansând, iar bunica lor şi-a stăpânit râsul. Dar ei s-au căţărat peste tot, trecând drept prin mijlocul clădirii, cu buze roşii şi subţiri, cu feţe gălbejite, ţuguindu-şi buzele, ştergându-se la gură şi pe faţă, şi scărpinându-se aşa, dintr-o dată. Şi când i-a văzut, bunica a izbucnit din nou în râs, din

nou au pierit din faţa ochilor în urma râsului bunicii.

— Chiar aşa, dragă bunică, o să le atragem iar atenţia.

Şi i-au chemat pentru a patra oară cu fluierul, dar nu s-au mai întors. A patra oară s-au dus direct în pădure. Aşa că i-au spus bunicii:

— Păi noi am încercat, dragă bunică. Au venit la început şi noi am încercat să-i chemăm din nou. Nu mai fi tristă. Noi suntem aici – noi, nepoţii tăi. Iubeşte-o tu pe mama noastră, dragă bunică. Ne vom aduce aminte de fraţii noştri mai în vârstă. Aşa să fie: au trăit aici şi li s-au dat nume; urmează să se cheme Unu Maimuţă şi Unu Meşter, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

Aşa că, printre oamenii din vechime, fluierarii şi cântăreţii se rugau tot lor, iar scriitorii şi cioplitorii tot lor. În timpuri străvechi s-au preschimbat în animale şi au devenit maimuţe, deoarece o făceau pe grozavii şi se purtau rău cu fraţii lor mai mici. Întocmai aşa cum doreau ca ei să le fie robi, au fost ei înşişi înjosiţi. Unu Maimuţă şi Unu Meşter s-au pierdut atunci, s-au prefăcut în animale şi acum ăsta-i locul lor pentru vecie.

Chiar şi aşa au fost fluierari şi cântăreţi; au făcut lucruri mari cât timp au trăit cu bunica şi cu mama lor.

Şi acum au Început să arate de ce sunt În stare faţă de bunica şi mama lor. Mai întâi au făcut o grădină:

— Grădinărim şi noi puţin, dragă bunică şi mamă, au spus ei. Nu fi necăjită. Suntem aici, nepoţii tăi, urmaşii fraţilor noştri mai în vârstă, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

Şi apoi şi-au luat toporul, sapa şi săpăliga; şi fiecare a plecat cu o sarbacană pe umeri. Au plecat de-acasă, cerându-i bunicii lor să le aducă mâncarea:

— La amiază adu-ne de mâncare, dragă bunică, au spus ei.

— Aşa am să fac, dragii mei nepoţi, a răspuns bunica.

După aceasta s-au dus la grădinăritul lor. N-au făcut decât să înfigă sapa în pământ şi sapa a lucrat pământul.

Şi nu numai sapa lucra, dar şi toporul. În acelaşi fel îl înfigeau în trunchiul unui copac; în acelaşi fel el tăia singur copacul, doborându-l, împrăştiindu-l, doborând toţi arborii şi tufişurile, trântind şi secerând copacii. Un singur topor făcea toate astea şi o sapă, înlăturau desişuri întinse, nenumărate tulpini şi rugi. O singură sapă făcea toate astea, despădurind munţi întregi, mici şi mari.

Şi apoi au dat poruncă vieţuitoarei aceleia numite porumbel jelitor. Hunahpu şi Xbalanque s-au aşezat pe un trunchi mare şi i-au spus:

— Pândeşte când vine bunica să ne aducă de mâncare. Ţipă de îndată ce-o vezi venind şi atunci punem şi noi mâna pe sapă şi topor.

— Am înţeles, a spus porumbelul jelitor.

Aceasta fiindcă ei nu făceau altceva decât să vâneze; de fapt nu se ocupau de grădinărit.

Şi de îndată ce ţipă porumbelul, sosesc alergând, unul înhaţă sapa, altul toporul şi-şi leagă părul în sus.

Unul dintre ei îşi freacă anume palmele cu lut; îşi murdăreşte şi faţa, ca să arate ca un adevărat grădinar.

Cât despre celălalt, îşi pune dinadins aşchii de lemn în păr, ca să semene a tăietor de lemne adevărat.

După ce i-a văzut bunica, au mâncat, dar de fapt ei nu fac grădinărit; le aduce degeaba de mâncare. Şi când ajung acasă:

— Acum chiar că suntem gata de culcare, dragă bunică, spun ei la sosire. Anume îşi freacă şi îşi întind picioarele şi braţele în faţa bunicii.

Şi a doua zi, când ajung în grădină, totul crescuse la loc.

Fiecare copac şi tufiş, fiecare tulpină şi fiecare rug se afla din nou la locul lui când au sosit ei.

— Cine şi-a bătut joc de noi? s-au întrebat băieţii.

Şi iată cine sunt cei care au făcut-o, toate animalele, mici şi mari: pumă, jaguar, cerb, iepure, vulpe, coiot, pecar, coatl, păsări mici, păsări mari. Ei sunt cei care au făcut-o; au făcut-o într-o singură noapte.

Văzând aceasta, s-au apucat de la început să lucreze grădina. Întocmai ca mai înainte, pământul s-a lucrat singur şi tot aşa tăiatul lemnelor.

Şi apoi şi-au împărtăşit gândurile acolo, pe ogorul curăţit şi săpat.

— Nu putem face altceva decât să stăm la pândă în grădina noastră. Numai aşa o să aflăm ce se întâmplă aici, îşi spuneau ei când îşi împărtăşeau gândurile. Şi când au ajuns acasă:

— Cum e cu putinţă să-şi bată cineva joc de noi, bunică dragă? Când am ajuns acolo, ceva mai înainte, grădina noastră era din nou numai desişuri înalte şi tufişuri, s-au plâns ei bunicii şi mamei lor. Aşa că vom sta de veghe, căci ce ni se întâmplă nu-i a bună.

După aceea au făcut din toate o legătură şi s-au dus la locul curăţit.

Şi acolo s-au adăpostit, iar pe când stăteau ei pitulaţi bine, s-au adunat toate animalele, fiecare şezând pe labele din spate, toate animalele, şi cele mici, şi cele mari.

Şi era miezul nopţii când au venit. Iată ce au spus:

„Urniţi-vă, uniţi-vă, voi, arbori!

Urniţi-vă, uniţi-vă, voi, tufişuri!”

Apoi au început să forfotească pe sub arbori şi tufişuri, au venit mai aproape şi şi-au arătat chipurile.

Primii dintre ei au fost puma şi jaguarul. Băieţii au încercat să-i înhaţe, dar ei nu s-au lăsat. Când s-au apropiat cerbul şi iepurele, i-au apucat de coadă, dar cozile s-au rupt: cerbul şi-a lăsat coada în mâna lor. Când au apucat coada cerbului, o dată cu coada iepurelui, cozile s-au scurtat. Dar vulpea, coiotul, pecari şi coatl nu s-au lăsat. Toate animalele au trecut prin faţa lui Hunahpu şi Xbalanque.

JAlşA Că ACUM aveau UN FOC LA inimă, pentru că nu le prinseseră. Şi a mai venit unul, cel din urmă, apropiindu-se în salturi, şi pe acesta l-au prins. În plasa lor era un şobolan.

L-au prins şi l-au scuturat, ţinându-l de ceafă. Au încercat să-l sugrume; i-au pârjolit coada deasupra unui foc. Şi de atunci, de când a fost prins, coada şobolanului nu mai are păr pe ea, iar ochii i-au rămas cum erau când băieţii, Hunahpu şi Xbalanque, încercau să-l sugrume.

— Nu vreau să mor de mâna voastră! Grădinăritul nu-i treaba voastră, dar ştiu eu ceva ce este, a spus şobolanul.

— Unde se află ceea ce-i al nostru? Dă-i înainte şi spune-ne, i-au zis băieţii.

— O să-mi daţi drumul atunci să plec? Vorba mea se află la mine în burtă şi după ce o s-o rostesc ca s-o aflaţi şi voi, să-mi daţi bucăţica mea de hrană, a spus şobolanul.

— O să-ţi dăm de mâncare, dar numeşte-o, i-au spus băieţii.

— Foarte bine. Este ceva ce a fost al taţilor voştri, numiţi Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, care au murit în Xibalba. Ce-a rămas este echipamentul lor de joc. L-au lăsat sus, sub acoperişul casei: şorţurile, apărătoarele de braţe, mingea de gumă. Dar bunica voastră nu le dă jos când sunteţi voi de faţă, pentru că din cauza asta au murit taţii voştri.

— Tu ştii adevărul, nu-i aşa? l-au întrebat ei pe şobolan.

Au simţit mare bucurie în inimile lor când au auzit despre mingea de gumă. Când şobolanul a numit-o, i-au dat de mâncare şi iată care este hrana lui: boabe de porumb, seminţe de dovleac, ardei, fasole, cartofi, cacao. Acestea sunt ale lui.

— Dacă ceva care-i al tău este pus la păstrare sau risipit, atunci roade-l, i-au spus şobolanului Hunahpu şi Xbalanque.

— Foarte bine, băieţi. Dar ce va zice bunica voastră dacă mă vede? a întrebat el.

— Nu fi fricos. Suntem aici. Noi ştim ce trebuie să i se spună bunicii. O să te aşezăm sus, sub colţul acoperişului, chiar de la început. După ce am făcut asta, te duci drept acolo unde sunt puse lucrurile, iar noi o să ne uităm sub acoperiş, dar de fapt numai spre tocana noastră o să ne uităm, i-au spus ei şobolanului, ca să ştie ce are de făcut.

Hunahpu şi Xbalanque şi-au făcut treburile peste noapte şi când au ajuns acasă, în amiaza mare, nici nu se vedea că au cu ei un şobolan. Unul dintre băieţi a intrat direct în casă, în timp ce celălalt s-a dus în colţul casei, aşezând repede acolo şobolanul. Şi apoi i-au cerut bunicii de mâncare:

— Macină ceva pentru tocana noastră, vrem sos de ardei, dragă bunico, au rugat-o ei.

Şi ea a măcinat ardei iute pentru tocana lor. Li s-a pus o strachină de fiertură în faţă, dar ei voiau doar să le amăgească pe bunica şi pe mama lor. Goliseră ulciorul de apă.

— Suntem aproape morţi de sete! Adu-ne ceva de băut, i-au spus ei bunicii.

— Prea bine, zise ea şi plecă, iar ei mâncară mai departe. De fapt nu erau flămânzi. Voiau doar să pară că le este foame.

Şi apoi au văzut şobolanul oglindindu-se în sosul de ardei: aici era şobolanul, eliberând mingea pusă sub creasta acoperişului.

Când l-au văzut în sosul de ardei, au trimis un ţânţar, vieţuitoarea aceea numită ţânţar, asemănătoare cu o musculiţă. Acesta s-a dus până la apă şi a înţepat într-o parte ulciorul bunicii. Apa a început să ţâşnească pe partea unde ulciorul fusese înţepat. A încercat bunica s-o oprească, dar n-a reuşit.

— Ce face bunica? Murim de sete, gâtlejurile noastre uscate o să ne dea gata, s-au plâns ei mamei lor şi au trimis-o şi pe ea după apă.

După aceasta şobolanul a ros firele, eliberând mingea. A căzut de sub acoperiş împreună cu jugurile, apărătoarele de braţe şi şorţurile. Le-au luat de acolo şi s-au dus să le ascundă în drum, în drumul care ducea la terenul de joc.

După aceea s-au dus la bunica lor care era la apă. Nici ea, nici mama lor, niciuna dintre ele nu pridiдea să oprească scurgerea apei.

Âu sosit băieţii, fiecare cu sarbacana lui. Când au ajuns la apă:

— Ce-ai făcut? Ne-am săturat să aşteptăm, aşa că am venit şi noi, au spus ei.

— Uitaţi-vă cum curge ulciorul într-o parte! Nu putem opri apa, a spus bunica, şi atunci ei au oprit-o ca să nu mai curgă.

Şi s-au întors împreună, cei doi băieţi luând-o înaintea bunicii.

În felul acesta treaba cu mingea de gumă a fost lămurită.

FERICIŢI ACUM, S-AU DUS SĂ JOACE MINGEA PE TEREN. Aşa că au jucat mingea de la distanţă, doar ei doi singuri. Au măturat terenul părinţilor lor.

Şi zgomotul a ajuns la urechea domnilor din Xibalba:

— Cine a început jocul din nou, acolo sus, deasupra capetelor noastre? Nu au niciun pic de ruşine, de tropăie în halul ăsta? N-au murit Unu şi Şapte Hunahpu încercând s-o facă pe grozavii faţă de

noi? Trebuie să le trimitem şi lor o invitaţie, au spus, ca şi mai înainte, Unu şi Şapte Moarte, domnii de acolo.

— Sunt invitaţi aici, le-au zis ei solilor. Iată ce să le spuneţi când ajungeţi la ei: „Trebuie să vină. Vrem să jucăm mingea cu ei, aici. Peste şapte zile avem o partidă.” Aşa să le spuneţi când veţi ajunge, li s-a spus solilor.

Şi aceştia apoi au pornit-o pe un drum larg, drumul care ducea la casa băieţilor, care, de fapt, se şi termina la casa lor, aşa că solii au ajuns drept la bunica. Cât despre băieţi, erau duşi să joace mingea când au ajuns acolo solii din Xibalba.

— „Trebuie neapărat să vină”, aşa au trimis vorbă domnii, au spus solii din Xibalba.

Şi tot atunci, şi acolo, solii din Xibalba au fixat şi ziua.

— În şapte zile o să se ţină partida, au anunţat-o ei pe Xmucane.

— Foarte bine, solilor. Se vor duce când va veni ziua, a spus bunica şi solii au plecat. S-au întors.

Aşa că acum bunica a rămas cu inima sfărâmată:

— Cum pot eu să trimit după nepoţii mei? Nu-i tot aceeaşi Xibalba ca atunci, demult, când au venit solii şi taţii lor s-au dus ca să moară? spunea bunica suspinând de una singură la ea acasă.

După aceea, un păduche a coborât acolo unde putea fi văzut şi ea l-a ridicat, l-a pus în palmă, iar păduchele a început să ţopăie.

— Nepoate dragă, poate ţi-ar plăcea să-mi porţi o solie, să pleci acolo unde sunt nepoţii mei, la terenul de joc cu mingea, i s-a spus păduchelui atunci când a plecat ca purtător de solie. „A venit un sol de la bunica voastră, să le spui. Trebuie să vă întoarceţi acasă; «în şapte zile trebuie să fiţi acolo», aşa vă trimite bunica voastră vorbă”, să le spui, i-a zis ea păduchelui.

Păduchele a plecat îndată, ba mergând, ba oprindu-se, şi în

drumul lui a dat de un băiat numit Tamazul, broasca.

— Unde te duci? l-a întrebat broasca pe păduche.

— Vorba se află la mine în burtă. Mă duc la cei doi băieţi, i-a spus păduchele lui Tamazul.

— Bine, bine. Dar văd că nu prea te grăbeşti, i s-a spus păduchelui de către broască. N-ai vrea să te înghit? Ai să vezi, o să ajungem în graba mare, eu alerg aplecată în faţă.

— Foarte bine, i-a spus păduchele broaştei.

Apoi, când păduchele era unit cu broasca, aceasta a început să salte. Mergea tot înainte, dar nu fugea.

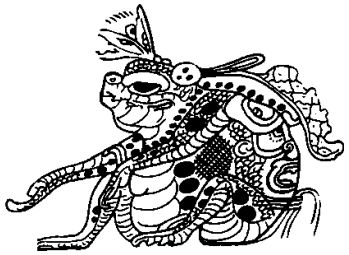

TamaZUL, BROASCA. În partea de jos a spatelui acestei broaşte se vede o bucată de piele pe care aceasta o leapădă. De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN DE KARL TAUBE

Apoi broasca a întâlnit un şarpe mare, numit Zaquicaz:

— Unde te duci, Tamazul, dragă? a fost întrebată broasca de Zaquicaz.

— Sunt sol. Vorba pe care o port e la mine în burtă, i-a spus broasca şarpelui.

— Dar îmi pare că nu mergi prea repede. Ascultă ce-ţi spun. Eu am să ajung acolo în graba mare, i-a spus şarpele broaştei.

— Dă-i drumul şi hai să mergem înainte, i-a răspuns, aşa că broasca a fost înghiţită de Zaquicaz. În ziua de azi, când şerpii îşi caută hrană, înghit broaşte.

Şi şarpele mergea alergând, apoi a fost strigat de sus de un şoim râzător, o pasăre mare. Şarpele a fost înghiţit de şoim şi apoi acesta a ajuns deasupra terenului unde jucau mingea. Când şoimii vor hrană, în munţi, mănâncă şerpi.

Şi când şoimul a ajuns, s-a lăsat la marginea terenului de joc.

Hunahpu şi Xbalanque erau foarte fericiţi, jucau mingea când a ajuns şoimul la ei.

Şi atunci şoimul a strigat:

„Uac-co! Uac-co!”

ţipa şoimul pe limba lui.

— Cine ţipă acolo? Hai repede să luăm sarbacanele, au spus băieţii. Şi l-au lovit pe şoim, ţintindu-l cu sarbacana lor drept în ochi. Clătinându-se, şoimul a căzut şi ei s-au dus drept la el să-l prindă şi apoi l-au întrebat:

— Ce cauţi aici?

— Vorba mea se află la mine în burtă. Dar vindecaţi-mi mai întâi ochiul şi v-o spun, le-a răspuns şoimul.

— Aşa vom face, s-au învoit băieţii.

Apoi au luat puţină gumă de pe faţa mingii şi au pus-o pe ochiul şoimului. „Sânge de jertfă” numeau ei asta. De îndată ce l-au vindecat, şoimul a început din nou să vadă bine.

— Hai, spune-o, l-au îndemnat ei pe şoim, iar acesta a vărsat îndată un şarpe mare.

— Vorbeşte, i-au spus ei apoi şarpelui.

— Îndată, a zis el, şi atunci a vărsat broasca.

— Ce te aduce aici? Spune! i-au zis apoi broaştei.

— Vorba se află la mine în burtă, a spus şi broasca. Apoi a încercat să verse, dar n-a ieşit nimic. Doar un fel de bolboroseală. Se străduia, dar nu vărsa nimic.

Atunci băieţii au început s-o lovească cu piciorul.

— Şmechero, i-au strigat şi apoi i-au tras un picior în fund, şi i-au zdrobit oasele dinspre coadă cu loviturile lor. Când a încercat din nou să verse, a ieşit doar un fel de scuipat.

Şi atunci băieţii i-au deschis gura şi i-au cercetat-o. Căutând-o în gură, au găsit păduchele înfipt între dinţi, era chiar acolo, în gură. Nu 1 înghiţise, i se păruse doar că l-a înghiţit.

Şi aşa a fost înfrângerea broaştei. Nu-i limpede ce hrană i-au dat şi deoarece n-a fugit, a devenit hrană pentru şerpi.

— Spune-o, i-au poruncit apoi păduchelui şi atunci el a rostit vorba trimisă:

— Băieţi, bunica voastră a spus: „Cheamă-i aici. Au trimis după ei. Din Xibalba, Unu şi Şapte Moarte au trimis un sol care a spus: «Peste şapte zile trebuie să fie aici. Să jucăm mingea. Să-şi aducă cu ei echipamentul de joc: mingea de gumă, jugurile, apărătoarele de braţe, şorţurile.

Au PUS-O PE ochiul şoimului. Şoimul râzător, singurul dintre ulii şi şoimii din Mezoamerica având pene negre în jurul ochilor

O să fie mare veselie pe aici», au spus domnii. Asta-i vorba care le-a fost trimisă”, a spus bunica voastră. Şi apoi a mai spus că trebuie să mergeţi. Vă spunem drept, bunica voastră plânge şi vă cheamă să veniţi.

„O fi adevărat! şi-au spus băieţii în gând.” De îndată ce au auzit vestea au şi plecat spre casă, dar s-au dus numai ca să-i spună bunicii ce are de făcut:

— Plecăm, dragă bunică. Să-ţi spunem doar ce ai de făcut. Uite aici semnul cuvântului nostru. Îl lăsăm la tine. Fiecare dintre

noi o să sădească un ştiulete de porumb verde. O să-i sădim în mijlocul casei. Când porumbul se va usca, va fi semn c-am murit.

„Poate că au murit”, o să spui tu când o să se usuce. Iar când o să încolţească, o să spui: „Poate că trăiesc”, draga noastră bunică şi dragă mamă, de-acum înainte ăsta-i semnul cuvântului nostru. Îl lăsăm cu voi, au spus ei şi au plecat.

Hunahpu a sădit unul şi Xbalanque a sădit altul. Au fost sădiţi chiar acolo, în casă: nici pe munte, nici unde-i pământul umed, ci acolo, unde pământul era bătătorit, în mijlocul casei lor. I-au lăsat sădiţi acolo, înăuntrul casei lor, chiar în mijloc. I-au lăsat sădiţi acolo şi au plecat, fiecare cu sarbacana lui.

Au coborât ÎN Xibalba, lunecând repede pe faţa unei stânci şi străbătând răscrucea canioanelor. Au trecut chiar printre păsări – cele numite „păsări grămadă” – şi apoi au trecut peste Râul Puroi şi Râul Sânge puse acolo de Xibalba drept capcane. Nu au călcat în ele, ci doar au trecut pe deasupra, călare pe sarbacanele lor, şi s-au dus la Răscrucea de Drumuri. Dar ştiau despre drumurile din Xibalba – Drumul Negru, Drumul Alb, Drumul Roşu, Drumul Verde.

Şi acolo au chemat vietatea numită ţânţar. Deoarece auziseră că-i o iscoadă, l-au trimis înainte.

— Înţeapă-i unul după altul. Mai întâi înţeapă-l pe primul care este aşezat acolo, apoi înţeapă-i la rând, pe fiecare, până la ultimul, şi de asta o să ai voie numai tu să sugi sângele drumeţilor, i s-a spus ţânţarului.

— Foarte bine, a răspuns ţânţarul, apoi a pornit pe Drumul Negru şi s-a oprit la cele două păpuşi sau ciopliturii în lemn, care erau aşezate primele. Erau amândouă îmbrăcate frumos şi a înţepat-o pe prima dintre ele. N-a scos o vorbă, aşa că a înţepat-o din nou. Apoi a înţepat-o pe a doua şi tot n-a vorbit, apoi pe a treia, care era de fapt Unu Moarte.

Vietatea numită ţânţar. În acest desen ţânţarul îşi poarta arma în faţa podoabei de pe cap, iar din anus îi picură sânge. De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN DE KARL TAUBE

— Aoleu! a exclamat fiecare când a fost înţepat.

— Ce-i? au întrebat toţi ceilalţi.

— Vai! a strigat Unu Moarte.

— Ce s-a-ntâmplat, Unu Moarte?

— M-a-nţepat ceva.

— O fi... au! M-a-nţepat ceva, a spus apoi cel aşezat al patrulea.

— Ce s-a-ntâmplat, Şapte Moarte?

— M-a-nţepat ceva.

Cel aşezat al cincilea a strigat şi el:

— Au, au!

— Ce-i, Zgândără Bubă? l-a întrebat Şapte Moarte.

— M-a-nţepat ceva, a spus el apoi.

Cel aşezat al şaselea a fost înţepat.

— Vai! a spus la rândul său.

— Ce s-a-ntâmplat, Adună Sânge? l-a întrebat Zgândără Bubă.

— M-a-nţepat ceva, a spus la rândul său.

Apoi a fost înţepat cel aşezat al şaptelea.

— Au! a strigat şi el.

— Ce s-a-ntâmplat, Diavol al Puroiului? l-a întrebat Adună Sânge.

— M-a-nţepat ceva, s-a plâns el.

Cel aşezat al optulea a fost şi el înţepat.

— Au! a strigat el.

— Ce s-a-ntâmplat, Diavol al Gălbinarei? l-a întrebat Diavolul Puroiului.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al nouălea a fost înţepat la rândul său.

— Au! a strigat el.

— Ce s-a-ntâmplat, Scepâru de Os? l-a întrebat Diavolul Gălbinarei.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al zecelea a fost înţepat la rândul său.

— Au!

— Ce s-a-ntâmplat, Scepâru de Ţeastă? a întrebat Scepâru de Os.

— M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

Apoi cel aşezat al unsprezecelea a fost înţepat la rândul său.

— Au! a strigat şi el.

— Ce s-a-ntâmplat, Aripă? l-a întrebat Scepâru de Craniu.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al doisprezecelea a fost înţepat la rândul său.

— Au! a strigat el.

— Ce-i, Chingă de Boccea? a fost întrebat la rândul lui.

— M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

Apoi cel aşezat al treisprezecelea a fost înţepat la rândul său.

— Au!

— Ce s-a-ntâmplat, Dinţi Însângeraţi? l-a întrebat Chingă de Boccea.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al paisprezecelea a fost înţepat la rândul său.

— Au! M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

— Gheare Însângerate? l-a întrebat Dinţi Însângeraţi.

Şi în felul acesta fiecare a fost chemat pe nume, numele tuturor a fost rostit pe când vorbeau între ei. Şi-au arătat chipurile şi şi-au spus numele, fiecare fiind numit de cel care era cu un rang deasupra lui şi numindu-l, la rândul său, pe cel aşezat lângă el. Nu le-a scăpat nici un singur nume, fiecare pronunţând numele celui care fusese înţepat ultimul de firul de păr pe care Hunahpu şi-l smulsese de pe fluierul piciorului. Nu era de fapt un ţânţar cel care îi înţepa. În felul acesta Hunahpu şi Xbalanque au auzit toate numele. După aceea Hunahpu şi Xbalanque au mers mai departe şi au ajuns acolo unde stăteau xibalbanii.

— Spune domnilor bună ziua, a zis careva dintre cei aşezaţi acolo.

Cel care vorbise voia să-i înşele.

— Aceştia nu sunt domni! Acestea sunt păpuşi, ciopliturі în lemn! au spus băieţii pe când se apropiau. Şi după aceea le-au urat domnilor bună dimineaţa:

„’Mneaţa, Unu Moarte. Mneaţa, Şapte Moarte.

Mneaţa, Zgândără Bubă. Mneaţa, Adună Sânge.

Mneaţa, Diavol al Puroiului. Mneaţa Diavol al Gălbinarei.

Mneaţa, Scepâru de Os. Mneaţa, Scepâru de Tigvă.

Mneaţa, Aripă. Mneaţa, Chingă de Boccea.

Mneaţa, Dinţi Însângeraţi. Mneaţa, Gheare Însângerate”, le-au spus ei când au ajuns, recunoscându-i astfel pe toţi. Le-au spus fiecăruia pe nume. N-a fost un singur nume care să le scape. Când

le-au cerut ei s-o facă, n-au lăsat pe din afară niciun nume.

— Staţi jos, aici, li s-a spus. Doreau să-i facă să se aşeze pe o bancă, dar ei n-au vrut:

— Banca asta nu-i pentru noi! E doar o lespede pentru gătit, au spus Hunahpu şi Xbalanque. Nu au fost învinşi.

— Bine, bine. Atunci duceţi-vă în casă, li s-a spus.

Şi apoi au intrat în Casa întunecată. N-au fost învinşi nici acolo. Aceasta a fost prima încercare la care au fost supuşi în Xibalba, cât despre xibalbani, erau ca şi învinşi.

Mai întâi au intrat în Casa Întunecată.

După aceea solul lui Unu Moarte le-a adus torţa, aprinsă încă de la sosire, şi câte un trabuc pentru fiecare.

— „Iată torţa, a zis domnul să vă spun. S-o aducă înapoi mâine dimineaţă împreună cu trabucele. Trebuie să fie neatinse”, aşa au spus domnii, le-a zis solul când a venit.

— Aşa vom face, au răspuns băieţii, dar ei n-au lăsat torţa să ardă, ci au înlocuit-o cu ceva care arăta ca focul. Era coada papagalului Macao, dar paznicilor li se părea a fi o torţă. Cât despre trabucuri, au pus licurici în vârful lor şi au părut aprinse toată noaptea.

— I-am învins, au spus paznicii, dar torţa nu era aprinsă – părea doar aşa. Cât despre trabucuri, nimic nu ardea la ele – păreau doar aşa.

Când lucrurile astea au fost duse îndărăt domnilor:

— Ce se întâmplă? De unde vin? Cine i-a zămislit şi i-a purtat? Zău că ne doare inima, căci ceea ce fac ei nu-i a bine. Sunt deosebiţi

E DOAR O ŢEASTĂ. În acest joc, mingea, aflată chiar în centru, apare ca o ţeastă văzută din profil Din gura celor doi jucători din stânga şi din dreapta ies cuvinte (asemenea unor rotocoale de fum), probabil provocări ca cele schimbate în Popol Vuh Primul jucător din stânga mingii ţine capul retezat al primului jucător din dreapta, din gâtul căruia încolţesc şerpi (reprezenûnd muguri de sânge) şi un vrej de dovleac (amintind episodul în care un dovleac înlocuieşte capul lui Hunahpu). Dintr-un panou în relief aflat la Chichén Itzd, pe marele teren de joc cu mingea şi în felul cum arată, şi deosebiţi în toată fiinţa lor, şi-au spus stând de vorbă între ei.

Şi după ce i-au chemat pe toţi domnii:

— Hai să jucăm mingea, băieţi, li s-a spus.

Şi apoi au fost întrebaţi de Unu şi Şapte Moarte:

— De unde aţi mai venit şi voi? Vă rog să ne spuneţi de unde, i-au întrebat cei din Xibalba.

— Păi, nu ştim de unde am venit, a fost tot ce au răspuns. Nu au dat un nume.

— Bine, hai atunci să jucăm mingea, le-au spus xibalbanii.

— Suntem gata, au răspuns ei.

— Asta-i cea pe care o s-o punem în joc, iată mingea noastră de gumă, au spus xibalbanii.

— Nu, mulţumim. Cea pe care o punem în joc este aceasta, iată mingea noastră.

— Nu, nu-i aşa. Asta-i cea pe care o s-o punem în joc, au repetat xibalbanii.

— Bine, au spus băieţii.

— La urma urmei, nu-i decât una împodobită, au spus xibalbanii.

— Nu, nu-i aşa, e doar o ţeastă, vă răspundem noi, au zis băieţii.

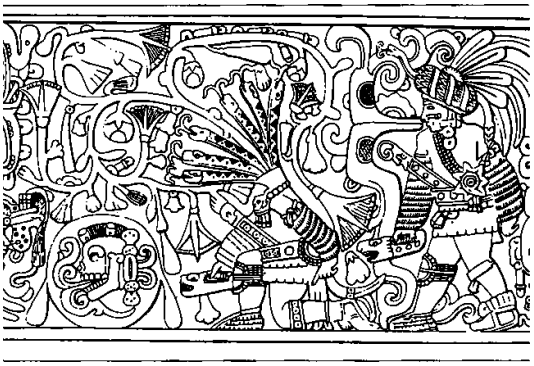

FOTOGRAFIE DE HILLEL BURGER DUPA UN DESEN DIN: ALFRED M.TOZZER, *CHICHEN ITZA AND ITS CENOTE OF SACRIFICE*. O COLEGIUL HARVARD

— Ba nu-i adevărat, au zis xibalbanii.

— Aşa să fie, a spus Hunahpu.

Aruncată de xibalbani, mingea a fost oprită de jugul lui Hunahpu.

Şi apoi, sub ochii xibalbanilor, Pumnalul Alb a ieşit dinăuntrul mingii. S-a rostogolit zornăind pe toată întinderea terenului.

— Asta ce-i? au întrebat Hunahpu şi Xbalanque. Voi nu vreţi de la noi decât moarte! N-aţi fost *voi* cei care aţi trimis să ne cheme şi n-a fost solul *vostru* cel care a venit? Vă rugăm, aveţi milă de noi, căci de nu, o să plecăm, le-au spus băieţii.

Căci iată ce fusese rânduit pentru băieţi: să moară de îndată, acolo, pe loc, doborâţi de cuţit. Dar nu s-a întâmplat aşa. Ba

dimpotrivă, Xibalba din nou a fost învinsă de cei doi fraţi.

— Ei, lasă, nu plecaţi, băieţi. Încă mai putem juca mingea. Pune-ţi-o pe a voastră în joc, li s-a spus băieţilor.

— Aşa vom face, au răspuns băieţii; şi atunci a venit timpul mingii lor de gumă, care a fost pusă în joc.

După aceea au hotărât care să fie răsplata.

— Care o să fie răsplata noastră? au întrebat xibalbanii.

— Cereţi şi vă vom da, a fost tot ce-au răspuns băieţii.

— Dacă noi câştigăm, vrem patru căuşe cu flori, au zis xibalbanii.

MINGEA LOR A FOST PUSĂ în JOC. Hunahpu (stânga) şi un jucător din echipa Xibalbei (dreapta) ţin împreună, cu apărătoarele lor de braţe, o minge pe care urmează să o pună în joc. Jucătorul din Xibalba poartă în spate, drept trofeu, un cap de om. De pe un basorelief aflat pe piatra ce marchează terenul de joc de la Copan.

DESEN DE BARBARA TEDLOCK

— Foarte bine. Ce fel de flori? i-au întrebat băieţii.

— Un căuş cu petale roşii, unul cu petale albe, unul cu petale galbene şi un căuş cu flori întregi, au spus xibalbanii.

— Foarte bine, au spus băieţii şi apoi au aruncat mingea pe teren.

Băieţii erau egali cu ei ca forţă şi au jucat multe partide, o dată ce ei nu aveau decât gânduri bune. Apoi băieţii s-au lăsat bătuţi şi xibalbanii au fost mulţumiţi să-i vadă învinşi:

— Am făcut treabă bună. I-am bătut de la prima încercare, au spus xibalbanii. „Să vedem de unde o să facă rost de flori?” şi-au zis în gândul lor.

— Aşa să fie. Înainte de-a se sfârşi noaptea, trebuie să ne aduceţi florile ca răsplată, li s-a spus băieţilor, lui Hunahpu şi Xbalanque, de către cei din Xibalba.

— Foarte bine. Aşadar vom juca mingea şi noaptea, au spus ei când şi-au primit sarcina.

Şi DUPÀ ACEASTA BĂIEŢII AU INTRAT ÎN Casa Brici, a doua încercare a Xibalbei.

Fusese hotărât ca ei să fie tăiaţi de cuţite în bucăţi. Se aşteptau să meargă totul repede, se aşteptau ca ei să moară, dar n-au murit. Au vorbit cu cuţitele, le-au spus ce au de făcut:

— Iată ce va fi al vostru: carnea animalelor, au spus ei cuţitelor şi ele nu s-au mai mişcat, ba chiar fiecare şi-a îndreptat vârful în jos.

Şi aşa au rămas acolo toată noaptea, în Casa Brici. Şi apoi au chemat toate furnicile:

„Furnici tăietoare, furnici biruitoare, hai, veniţi, să culegeţi toate, toate pentru noi, flori înflorite, răsplată pentru domni”.

— Foarte bine, au răspuns ele.

Şi apoi toate furnicile au plecat să culeagă florile, pe cele răsădite de Unu şi Şapte Moarte, care dăduseră între timp porunci străjerilor ce păzeau florile din Xibalba.

— Vă rugăm să ne păziţi florile. Nu lăsaţi pe nimeni să le fure. I-am învins pe băieţii ăia, o să vină acum să culeagă răsplata cu care ne sunt datori! La noapte să nu dormiţi.

— Am înţeles, au răspuns ei, dar străjerii florilor niciodată nu aveau habar de nimic. Singura lor dorinţă era să deschidă gura cât

mai larg, să treacă din ram în ram în copaci şi de la o plantă la alta, cântând mereu acelaşi cântec:

„Uip-pur-uil! Uip-pur-uil! „

spune unul dintre ei strigând.

„Pur-uilău! Pur-uilău!”

spune celălalt când strigă şi el, cel numit puruil.

Cei doi sunt paznicii grădinii, ai grădinii lui Unu şi Şapte Moarte, dar ei nu observă furnicile care fură ce păzesc ei, care roiesc şi duc cu ele o sumedenie de flori, vin şi taie florile din copaci, punându-le laolaltă cu cele de sub copaci, în timp ce paznicii cască gura larg şi nu simt nici că le sunt ciugulite până şi cozile, că le sunt ciugulite până şi aripile. Florile tăiate cad ploaie în grămada şi mănunchiul de acolo, de dedesubt, aşa că sunt umplute fără trudă patru căuşe cu flori, spectacol acrobatic care durează până în zori.

După aceea sosesc trimişii, pajii.

— „Spuneţi-le să vină, au trimis vorbă domnii. Trebuie să ne aducă răsplata chiar acum!”

— Foarte bine, au răspuns băieţii.

După ce au încărcat florile umplând patru căuşe, s-au dus şi s-au arătat înaintea domnilor care au primit florile cu priviri îndurerate.

În felul acesta xibalbanii erau bătuţi; băieţii trimiseseră doar nişte furnici, o singură noapte, şi furnicile tăiaseră florile şi le puseseră în căuşe.

Ca urmare, toţi xibalbanii arătau bolnavi, păliseră când au dat cu ochii de flori.

După aceasta i-au chemat pe străjerii florilor:

— Cum de-aţi îngăduit să ni se fure florile? Astea-s florile *noastre*! Aici! Priviţi! au strigat la ei.

— N-am băgat de seamă, înălţimile voastre, deşi au avut de suferit şi cozile noastre, au răspuns ei.

Şi apoi li s-au despicat larg gurile, răsplata cuvenită pentru că se furase ce fusese în paza lor.

Astfel au fost învinşi Unu şi Şapte Moarte de Hunahpu şi Xbalanque şi, din cauza aceasta, păsările uipuruil s-au ales cu guri căscate. Au rămas căscate până în ziua de azi.

Apoi, când mingea a fost pusă pe teren, au făcut joc egal. Când au sfârşit partida, au ajuns la o înţelegere.

— Mâine, în zori, jucăm din nou, au spus xibalbanii.

— Foarte bine, au răspuns băieţii, iar ăsta le-a fost sfârşitul.

Şi acum au intrat în Casa Friguroasă. Înăuntrul acestei case sunt nenumăraţi curenţi de aer, cade grindină deasă, e ţara frigului. Băieţii au îndulcit de îndată frigul, oprindu-i intrarea. Frigul s-a potolit din cauza lor. Nu au murit, ci erau vii când s-a luminat de zi.

Deşi cei din Xibalba au sperat să-i omoare acolo, ei n-au murit, ci în zorii zilei erau vii. Au ieşit afară când au sosit pajii şi au plecat străjerii.

— De ce n-au murit? s-au întrebat căpeteniile din Xibalba. Din nou au fost uimiţi de faptele băieţilor Hunahpu şi Xbalanque.

A urmat intrarea ÎN Casa Jaguar, lăcaşul jaguarilor, înţesat cu jaguari.

— Să nu ne mâncaţi *pe noi*. Avem ceva care o să fie al vostru, le-au spus ei jaguarilor.

Spunând acestea, au împrăştiat oase dinaintea animalelor.

Jaguarii au început să se bată între ei pentru oase.

— Au făcut treabă bună jaguarii. Le-au mâncat până şi inimile. Acum băieţii s-au dat bătuţi, au fost transformaţi în schelete, spuneau străjerii, găsind cu toţii că asta-i ceva foarte

nostim. Dar băieţii n-au murit; erau bine. Au ieşit din Casa Jaguar.

— Ce fel de oameni sunt ăştia? De unde au venit? se întreba toată Xibalba.

Şi apoi au intrat în mijlocul focului, o casă de foc în care nu era altceva decât foc. Nu au fost arşi de el, doar perpeliţi, doar gata, gata să fiarbă, dar la revărsatul zorilor erau bine. Deşi fusese hotărât ca ei să fie ucişi la iuţeală acolo înăuntru, să fie biruiţi, n-au fost, în schimb xibalbanii şi-au pierdut, din cauza asta, curajul.

Şi acum au fost închişi în Casa Liliac, o casă plină numai cu lilieci, o casă cu lilieci răpitori, animale monstruoase, cu rituri ca nişte cuţite, unelte ale morţii. A te găsi în faţa lor însemna a fi terminat într-o clipă.

Când s-au aflat acolo, s-au culcat înăuntrul sarbacanelor lor; în felul acesta nu au fost muşcaţi de cei ai casei. Dar aici este locul unde unul dintre ei a fost răpus din cauza unui liliac răpitor care a coborât şi a trecut pe deasupra tocmai când ieşise el afară. Asta s-a întâmplat pentru că ei doreau să se întâmple aşa, era ceea ce aveau ei în gând.

Şi toată noaptea liliecii scot un ţipat:

„Iik-iik! Iik-iik!”

spun ei şi o ţin aşa toată noaptea.

Apoi s-au potolit un pic. Liliecii nu se mai foiau în jurul lor. Şi atunci unul dintre băieţi s-a târât până la capătul sarbacanei, deoarece Xbalanque spusese:

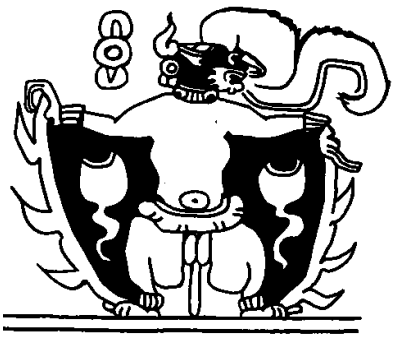

Lilieci RĂPITORI, ANIMALE MONSTRUOASE. Desenul de pe aripile liliacului reprezintă ochi smulşi. Formele asemănătoare unor suluri care îi ies din gură sunt ţipetele sale. De pe un vas din perioada clasică târzie maya, în stil chama, găsit în regiunea unde se află Marele Hău prin care Hunahpu şi Xbalanque au coborât în Xibalba.

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

— Hunahpu, poţi să vezi cât mai este până în zori?

— Păi ar trebui, poate, să mă uit ca să văd cât mai este, a răspuns el. Aşa că s-a iţit în gura sarbacanei, încercând să vadă zorii.

Şi atunci capul i-a fost retezat de un liliac răpitor, iar trupul lui Hunahpu a rămas mai departe înăuntrul sarbacanei.

— Ce se întâmplă? N-au venit zorii? întreabă Xbalanque. Dinspre Hunahpu nu se mai aude nicio mişcare. Ce-i asta? Hunahpu, n-ai plecat, nu-i aşa? Ce-ai păţit?

Nu se mai mişcă; se aude acum doar un horcăit.

Văzând aceasta, Xbalanque a fost cuprins de deznădejde:

— Vai! Totul e pierdut! a spus el.

Între timp, în altă parte, capul lui Hunahpu se îndrepta rostogolindu-se spre terenul de joc, aşa cum se înţeleseseră xibalbanii cu Unu şi Şapte Moarte. Toţi se bucurau văzând capul lui Hunahpu.

CAPUL I-a FOST RETEZAT. Hunahpu stând fard cap, cu braţele legate.

Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A.VILLACORTA

Şi atunci Xbalanque a chemat toate animalele: coatl, pecari, toate animalele, mici şi mari. Era noapte, era încă în timpul nopţii, când le-a cerut să-i aducă hrană.

— Fiecare dintre voi şi oricare ar fi hrana voastră: de asta v-am chemat, să-mi aduceţi aici hrana voastră, le-a spus Xbalanque.

— Foarte bine, au răspuns ei şi-au plecat să aducă ce era a lor, şi apoi au venit cu toţii înapoi.

Este cel care n-a adus decât lemnul lui putred.

Este cel care n-a adus decât frunze.

Este cel care n-a adus decât pietre.

Este cel care n-a adus decât pământ şi tot aşa, tot felul de hrană a animalelor, mici şi mari, până ce ultimul dintre ele a rămas coatl. El a adus un dovleac, împingându-l cu botul ca să se rostogolească.

Şi dovleacul s-a prefăcut într-o imitaţie de cap al lui Hunahpu. Ochii îi fuseseră făcuţi chiar de la început; iar creierii i-au venit de la

Xbalanque a chemat toate ANIMALELE Aici vine la el un colibri. În jurul gurii, pe spate şi pe coapse are petice din piele de jaguar. Din Codexul din Dresda gânditor, din cer. Acesta era Inima Cerului, Uragan, care a coborât de sus, a coborât în Casa Liliac.

Faţa lui nu a fost terminată prea în grabă, a ieşit bine. Puterea îi rămăsese aceeaşi, era chipeş, vorbea întocmai ca el.

Şi aceasta era pe când încercau să se reverse zorii, înroşind tot orizontul.

— Acum trage dungile, bătrâne, i s-a poruncit oposumului.

— Da, a răspuns el. Când a tras dungile, le-a făcut din nou întunecate. Bătrânul a tras patru dungi.

„Oposum trage dungi”, spun azi oamenii, încă de pe când a făcut zorii timpurii roşii şi albaştri, statornicindu-le însăşi existenţa.

— Nu-i bine? a fost întrebat Hunahpu.

— Ba-i foarte bine, a răspuns el. Capul lui era ca şi cum n-ar fi lipsit niciun os. Arăta leit cu cel adevărat.

Au stat apoi de vorbă şi au hotărât împreună mai multe lucruri:

— Ce-ar fi ca tu să nu joci mingea? Tu doar să rosteşti tot felul de ameninţări, în timp ce eu o să mă ocup de fapte, i-a spus Xbalanque.

Apoi i-a dat îndrumări unui iepure:

— Locul tău e acolo, în vârf, deasupra terenului de joc. Să stai printre sacoşele pentru mingi, i s-a spus iepurelui de către Xbalanque, până ce mingea vine la tine şi atunci o rupi la fugă, în timp ce eu mă pun pe treabă.

I s-a spus ce să facă pe când era încă noapte.

Apoi, când s-a luminat de ziuă, amândoi erau la fel de bine ca şi înainte.

OPOSUMUL. Aducând un an nou care începe în ziua numită E sau Eb, oposumul poartă în spate o desagă în care se află zeitatea protectoare a anilor de acest fel în total există patru feluri de an, care corespund cu cele patru dungi pe care le face oposumul care vine în ajutorul lui Xbalanque.

Din Codexul din Dresda

Era capul lui Hunahpu. *Un* jucător din echipa Xibalbei se lasă pe un genunchi şi respinge mingea cu coapsa protejată de un şorţ din piele. Mingea poarta numele lui Hunahpu. De pe un basorelief din perioada clasică timpurie maya, aflat pe piatra ce marchează terenul de joc din La Esperanza,

Chiapas.

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Şi când mingea a fost pusă din nou în joc, ceea ce se rostogolea pe teren era capul lui Hunahpu.

„Am învins! V-am înfrânt!

Daţi-vă bătuţi! Aţi pierdut!”

li s-a spus. Dar chiar aşa, Hunahpu le striga:

— Loviţi capul ca pe o minge! le spunea el.

— Păi cu ameninţările n-o să le facem noi mai mult rău, au spus domnii din Xibalba şi au tras în minge. Xbalanque a primit-o, mingea a fost oprită de jugul lui, apoi a lovit-o cu putere şi mingea a ieşit în afara terenului de joc, sărind doar o dată sau de două ori

şi oprindu-se printre sacoşele de mingi. Atunci iepurele a luat-o el din loc, sărind ca o minge, iar xibalbanii au pornit în urma lui, gonind, strigând, ţipând pe urma iepurelui şi dusă a fost întreaga Xibalbă.

Atunci băieţii au luat îndărăt capul lui Hunahpu. Apoi Xbalanque a plantat dovleacul; adică atunci când s-a dus să pună dovleacul deasupra terenului.

Deci capul lui Hunahpu era din nou un cap adevărat şi cei doi erau din nou fericiţi. Iar ceilalţi, xibalbanii, fugeau înainte în căutarea mingii.

După ce luaseră mingea dintre sacoşe, băieţii le-au strigat:

— Veniţi încoace! Uite mingea! Am găsit-o!

La strigătul lor ceilalţi s-au oprit.

Când xibalbanii au venit îndărăt:

— Ni s-a părut numai c-am văzut ceva? au spus ei. Apoi au început din nou să joace, şi din nou rezultatul dintre ambele părţi a fost egal.

După aceea Xbalanque a lovit cu piciorul în dovleac. Dar dovleacul se storcise. S-a spart căzând în teren şi dând la iveală seminţele lui albe ca lumina, limpede ca lumina zilei, drept în faţa lor.

— Cum aţi făcut rost de ăsta? De unde a venit? se întrebau xibalbanii.

Cu aceasta, domnii din Xibalba au fost învinşi de Hunahpu şi Xbalanque. Mare era primejdia acolo, dar n-au murit în urma tuturor acelor lucruri care li s-au făcut.

Şi AICI ESTE EPITAFUL, MOARTEA LUI HUNAHPU ŞI A LUI XBALANQUE.

Vom vorbi acum despre epitaful lor, moartea lor. Au făcut tot

ce li s-a cerut să facă, trecând prin toate pericolele, prin toate greutăţile pregătite pentru ei, dar n-au murit în încercările la care i-au supus domnii din Xibalba şi nici n-au fost biruiţi de animalele feroce care locuiesc în Xibalba.

După acestea, au chemat doi clarvăzători de mijloc, asemănători cu cititorii. Iată numele lor: Xulu, Pacam, amândoi atotştiutori.

— S-ar putea ca domnii din Xibalba să pună întrebări despre moartea noastră. Ei se gândesc cum să ne înfrângă, deoarece n-am murit şi nici n-am fost învinşi. Am ieşit teferi din toate încercările lor. Nici animalele nu ne-au venit de hac. Dar avem un semn, aici, în inimile noastre: unealta cu care ei o să ne omoare va fi o vatră de piatră. Toţi xibalbanii s-au adunat. Moartea noastră nu-i oare de neînlăturat? Iată aici planul nostru, acum o să vi-l spunem: Dacă vă vor întreba despre moartea noastră, după ce vom fi arşi, ce le vei spune, Xulu, şi tu, Pacam? Dacă vă vor pune întrebarea: „N-ar fi bine să le aruncăm oasele în canion?”

„Poate că n-ar fi bine, o dată ce o să se întoarcă din nou la viaţă”, veţi răspunde voi.

„Poate ar fi bine să-i atârnăm sus, într-un copac?” o să vă întrebe apoi.

„Asta-i sigur că n-o să fie bine, căci o să le vedeţi feţele”, veţi spune voi, şi atunci ei o să vă întrebe pentru cea de-a treia oară:

„Păi singurul lucru bun pe care-l putem facem ar fi să le aruncăm oasele în râu?” Şi, dacă vă vor spune aşa, „Asta-i o moarte bună pentru ei şi ar fi mai bine să le măcinaţi şi oasele cu o piatră, aşa cum se face făina din porumbul tare, şi să măcinaţi pe fiecare dintre ei separat şi apoi aruncaţi-i în râu, împrăştiaţi-i pe calea apei, printre munţii, mici şi mari”, veţi spune voi, îndeplinind astfel ceea ce v-am cerut să faceţi, au zis micul Hunahpu şi

Xbalanque.

Când au dat aceste îndrumări, ştiau prea bine că vor muri.

Iată cum s-a făcut CUPTORUL, cuptorul mare, din piatră. Xibalbanii l-au făcut asemenea celui în care se fierbe băutura dulce, cu o deschizătură foarte largă.

După aceea au venit solii să ducă băieţii, solii lui Unu şi Şapte Moarte.

— „Trebuie să vină. O să mergem cu băieţii să le arătăm ce bunătăţi am pregătit pentru ei”, au trimis vorbă domnii, le-au spus solii.

— Foarte bine, au răspuns băieţii.

Au plecat în fugă şi s-au oprit la gura cuptorului.

Şi acolo xibalbanii au încercat să-i silească să joace un joc:

— Uite, hai să sărim peste băutura noastră de patru ori, drept peste ea, unul după altul, băieţi, i-a îndemnat Unu Moarte.

Mersul pe picioroange. *Din* Codexul din Madrid

— N-o să ne păcăliţi voi astfel, domnilor. Credeţi că nu ştim ce moarte ne aşteaptă? Ia priviţi! au spus ei şi s-au aşezat faţă în faţă. S-au apucat de mâini şi au intrat cu capul înainte în cuptor.

Şi acolo au murit, împreună, iar acum toţi xibalbanii erau fericiţi, înălţând chiote, izbucnind în urale.

— I-am bătut! Nu s-au lăsat uşor! ziceau ei.

Apoi i-au chemat pe Xulu şi Pacam, care s-au ţinut de cuvânt: oasele băieţilor au ajuns exact acolo unde au dorit-o ei. După ce

xibalbanii au făcut divinaţia, oasele au fost măcinate şi risipite în râu. Dar nu s-au dus departe – au căzut doar pe fundul apei. Au redevenit doi băieţi chipeşi; când au apărut, arătau leit ca înainte.

Şi Într-a cincea zi au reapărut. Au fost văzuţi de oameni în apă. Cei doi arătau ca nişte ştiuci când chipurile lor au fost văzute de cei din Xibalba. Şi după ce încolţiseră în apă, o zi mai târziu s-au ivit ca doi vagabonzi, cu petice în faţă, petice în spate şi petice peste tot. Păreau grosolani când au fost examinaţi de Xibalba şi se purtau acum altfel.

Acum dansau doar Dansul Păsării Caprimulg, Dansul Nevăstuicii, Dansul unui Tatu.

Doar înghiţitul Săbiilor, doar Mersul pe Picioroange dansau acum.

Şi făceau multe minuni. Dădeau foc unei case de parcă ar fi ars-o cu adevărat şi dintr-o dată o aduceau neatinsă înapoi. Xibalba era acum plină de admiraţie.

Apoi se jertfeau pe ei înşişi, unul dintre ei murind pentru celălalt stătea întins de parcă era mort. Mai întâi se ucideau şi apoi deodată erau iarăşi vii. Xibalbanii nu puteau decât să se minuneze de ceea ce vedeau. Tot ce făceau era de pe acum temelia biruinţei lor asupra Xibalbei.

Veştile despre dansurile lor au ajuns la urechile domnilor Unu şi Şapte Moarte. Când au auzit, au zis:

— Cine sunt aceşti doi vagabonzi? Sunt oare chiar aşa de grozavi? Şi dansul lor e atât de frumos?

— Pot face orice! au spus ei. Faima lor ajunsese la urechea domnilor. Păreau să fie ceva minunat, aşa că au trimis soli să le spună că trebuie să vină la ei.

— „Numai dacă ar veni să dea un spectacol pentru noi ne-am mira şi ne-am minuna de ei”, aşa să le spuneţi că au trimis vorbă

domnii.

Solii s-au dus la dansatori şi au repetat cuvintele domnilor.

— Nu vrem să mergem, căci ne este ruşine. Răspunsul nostru este simplu: „Nu”. Cum să nu ne fie frică să intrăm în casa unui domn? Nu ne-am simţi bine deloc! Am rămâne acolo cu ochii holbaţi. Aveţi milă de noi! O să li se pară că nu suntem decât nişte dansatori. Şi ce-o să le spunem prietenilor noştri vagabonzi? Sunt şi alţii care vor să dansăm astăzi pentru ei, să le mai înveselim viaţa, aşa că nu putem să facem acelaşi lucru şi pentru domni, şi apoi nu asta e ceea ce vrem noi, solilor, au răspuns Hunahpu şi Xbalanque.

Până la urmă s-au lăsat înduplecaţi: cu chiu, cu vai au mers pe drumul lor întortocheat. Nu voiau să meargă repede. De multe ori a fost nevoie să fie siliţi; solii au luat-o înainte, drept călăuze, dar trebuia să se tot întoarcă. În felul acesta au ajuns la domni.

Şi au venit la domni. Prefăcându-se foarte smeriţi, şi-au aplecat capetele până la pământ când au ajuns. S-au închinat adânc, îndoindu-se,

DANSUL UNUI TATU. Dansatorul poartă o mască solzoasă de tatu, ăntă din fluier şi scutură nişte clopoţei. De pe un vas din perioada clasică târzie maya, în stil chama, găsit în Marele Hău prin care Hunahpu şi Xbalanque au coborât în Xibalba.

Apoi au săvârşit jertfirea unui om. Bătrânul zeu neguţător din lumea subpământeană şade în palatul său, sub un baldachin, cu solul său bufniţă cocoţat pe pălărie. Femeile din jurul lui sunt toate de rang nobil. Una dintre ele întoarce capul ca să vadă spectacolul din stânga, în care doi dansatori mascaţi (probabil Hunahpu şi Xbalanque deghizaţi) săvârşesc jertfirea unui om. Dansatorul din stânga apasă cu tăişul unui topor pe ceafa victimei De pe un vas din perioada clasică târzie maya, aflat în Muzeul de Artă al Universităţii Princeton întinzându-se pe jos, pe petice, pe zdrenţe. Chiar că păreau nişte vagabonzi când au sosit.

Apoi au fost întrebaţi de pe ce munte vin, din ce trib, şi au mai fost întrebaţi şi despre mama şi tatăl lor:

— De unde veniţi? au fost întrebaţi.

— N-am ştiut niciodată, doamne. Nu ştim nimic despre mama şi tatăl nostru. Se vede că eram mici când au murit, a fost răspunsul lor. N-au dat niciun nume.

— Ei bine. Noi vă rugăm să ne distraţi. Ce aţi vrea să primiţi drept răsplată? au fost întrebaţi.

— Păi nu vrem nimic. Ca să vă spunem adevărul, ne este frică, i-au spus ei domnului.

— Să nu vă fie frică. Şi nici ruşine. Vă spunem noi cum să dansaţi: mai întâi dansaţi ca să vă jertfiţi, după aceea daţi foc casei. Arătaţi-ne tot ce ştiţi. Vrem să ne distrăm. Asta-i dorinţa

inimii noastre. De asta am trimis după voi, dragi vagabonzi. O să vă plătim, li s-a spus.

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D.COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Aşa că şi-au început cântecele şi dansurile şi au venit toţi xibalbanii, spectatorii s-au înghesuit pe podea, iar ei au dansat toate dansurile, Dansul Nevăstuicii, Dansul Păsării Caprimulg, Dansul unui Tatu. Apoi domnul le-a spus:

— Jertfiţi câinele meu şi apoi înviaţi-l la loc.

— Aşa vom face, au zis ei.

Când au jertfit câinele şi apoi l-au reînviat.

Câinele a fost încântat când a reînviat.

Dădea din coadă încoace şi încolo când a reînviat.

Şi domnul le-a spus:

— Mai trebuie să-mi daţi foc casei.

Mai săvârşiţi o jertfire, dar ACUM ASUPRA VOASTRĂ! La stânga” Hunahpu deghizat în zeul Trăsnet, gata sa arunce un topor care aprinde un fulger. Mustaţa de ştiucă de pe obraz aminteşte episodul în care el şi fratele său au apărut ca ştiucL Jos, stând culcat, Xbalanque aşteaptă amuzat să i se taie capul Nu se mai mulţumeşte să poarte dieva petice din piele de jaguar, ci apare ca o parodie a lui însuşi Următorul (de la stânga la dreapta) este un xibalban scheletic, care dansează răpit, un dine care dă din coadă (după ce a revenit din propria decapitare) şi un licurid care ţine o torţă (din episodul cu Casa întunecată). De pe un vas din perioada clasică târzie maya, aflat în Muzeul de Artă Metropolitan

Aşa că au dat foc casei. Casa era ticsită cu domni, dar n-au ars. În grabă mare au făcut-o la loc, ca nu cumva casa lui Unu Moarte să fie pârj oliţă toată dintr-o dată. Toţi domnii se minunau, iar ei dansau mereu. Erau în culmea bucuriei.

Şi apoi li s-a spus de către domni:

— Mai trebuie să omorâţi pe cineva. Faceţi o jertfire fără moarte, li s-a spus.

— Foarte bine, au încuviinţat ei.

Şi apoi au săvârşit jertfirea unui om.

Au ridicat *o* inimă de om, ţinând-o sus.

Şi au arătat rotunjimea ei domnilor.

Unu şi Şapte Moarte au admirat-o şi de îndată persoana aceea a fost reînviată. Inima îi era plină de bucurie când a revenit la viaţă, iar domnii erau uimiţi.

— Mai săvârşiţi o jertfire, dar acum asupra voastră! Să vedem şi asta! În inima noastră ăsta-i dansul pe care îl vrem de fapt de la voi, au spus acum domnii.

— Foarte bine, doamne, au spus ei şi s-au jertfit pe ei înşişi.

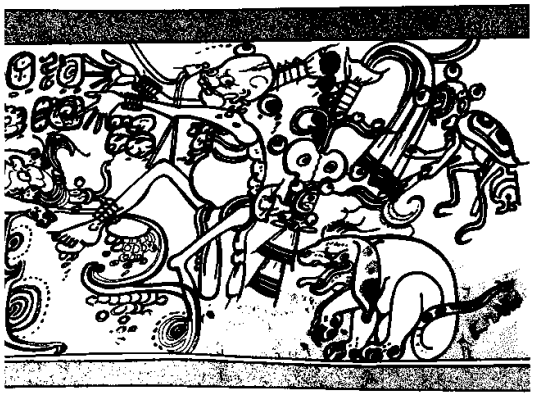

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D.COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Şi AICI E JERTFIREA MICULUI HUNAHPU DE CĂTRE XBALANQUE. Rând pe rând, picioarele lui, braţele lui au fost larg răstignite. Capul i s-a desprins şi s-a rostogolit până departe. Inima lui, smulsă din piept, a fost înăbuşită într-o frunză şi priveliştea îi înnebunea pe xibalbani.

Acum doar unul dintre ei mai dansa acolo: Xbalanque.

— Ridică-te, spuse el, şi Hunahpu se reîntoarse la viaţă. Amândoi erau plini de bucurie la aceasta – şi tot aşa se bucurau şi domnii, de parcă ar fi făcut-o ei înşişi. Unu şi Şapte Moarte aveau inima atât de plină de bucurie, de parcă ei ar fi fost cei care executau dansul.

Şi apoi inima domnilor s-a umplut de dor, de râvnă pentru

dansul micului Hunahpu şi al lui Xbalanque. Şi atunci au fost rostite aceste cuvinte de către Unu şi Şapte Moarte:

— Faceţi asta şi cu noi! Jertfiţi-ne! au spus ei. Jertfiţi-ne pe amândoi! le-au spus Unu şi Şapte Moarte micului Hunahpu şi lui Xbalanque.

— Foarte bine. Voi, fără îndoială, o să vă întoarceţi înapoi la viaţă. Ce-i moartea pentru voi? Şi nu vă facem noi fericiţi pe voi, şi pe vasalii de pe tărâmurile voastre? au spus ei domnilor.

Şi iată-l pe primul jertfit, domnul cel mai de seamă, cel al cărui nume este Unu Moarte, căpetenia Xibalbei.

Şi cu Unu Moarte mort, următorul ce trebuia să fie luat era Şapte Moarte. Nu s-au mai reîntors la viaţă.

Şi atunci xibalbanii se ridicară să plece, cei care au văzut domnii murind. Fuseseră supuşi acolo unei jertfe de inimă şi jertfa de inimă a fost săvârşită asupra celor doi domni numai pentru a-i nimici.

De îndată ce l-au omorât pe primul domn fără să-l mai reînvie, celălalt domn s-a arătat umil şi înlăcrimat faţă de dansatori. Nu pricepea, nu voia să accepte:

— Fie-vă milă de mine! s-a rugat el când şi-a dat seama. Toţi vasalii lor au luat drumul marelui canion, toţi împreună au umplut hăul. S-au strâns grămadă acolo, toţi laolaltă, nenumărate furnici rostogolindu-se jos, în canion, de parcă ar fi fost mânate acolo. Şi când au ajuns, s-au aplecat toţi, predându-se, au ajuns umili şi înlăcrimaţi.

Aşa s-a petrecut înfrângerea căpeteniilor Xibalbei. Băieţii au îndeplinit-o numai prin minuni, numai prin transformare de sine.

51 APOI şi-au spus numele, şi-au dat pe faţă numele în prezenţa tuturor xibalbanilor:

— Ascultaţi, o să vă spunem numele nostru şi o să vă spunem şi pe cel al părinţilor noştri. Iată, ne cheamă micul Hunahpu şi Xbalanque. Şi iată cine au fost taţii noştri, cei pe care i-aţi omorât: Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu erau numele lor. Suntem aici ca să curăţim drumul de chinurile şi necazurile taţilor noştri. De aceea am îndurat toate chinurile pe care ni le-aţi pricinuit. Şi tot aşa o s-o sfârşim cu voi toţi. Avem de gând să vă ucidem. Nimeni nu vă mai poate scăpa acum, li s-a spus.

Şi toţi xibalbanii s-au aruncat jos, la pământ, şi au strigat:

— Fie-vă milă, Hunahpu şi Xbalanque! E drept că v-am nedreptăţit taţii, cei pe care i-aţi numit. Cei doi sunt înmormântaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, au spus ei.

— Foarte bine. Şi acum iată care este cuvântul nostru, o să-l rostim pentru voi. Daţi-ne toţi ascultare, xibalbanilor: Din pricina asta, ziua voastră şi a urmaşilor voştri nu va fi o zi mare. Ba mai mult, darurile pe care le veţi primi nu vor mai fi de preţ, ci doar nişte cheaguri grunjoase de sevă. Nu veţi mai avea parte de sânge şters curat, ci doar de oale, de tigve, de lucruri sfărâmicioase, făcute cioburi. Mai departe, vă veţi hrăni numai cu vietăţile livezilor şi ale poienilor. Nimeni dintre cei născuţi în lumină, zămisliţi în lumină nu va fi al vostru. Numai oamenii de nimic se vor pleca în faţa voastră. Şi aceştia vor fi cei vinovaţi, cei violenţi, cei neputincioşi, cei obidiţi. Acolo unde vina e limpede, acolo puteţi să vă duceţi şi voi, în loc să atacaţi pe neaşteptate oameni de tot felul. Şi veţi asculta rugăciuni deasupra sevei înălţate, li s-a spus tuturor xibalbanilor.

Aşa s-a petrecut începutul pieirii lor şi renegarea cultului lor.

Ziua lor străveche n-a fost o zi mare, străvechiul popor căuta doar ceartă, numele lor vechi nu sunt chiar divine, dar de temut e răul străvechi de pe-a lor chipuri.

Sunt făcători de duşmani, mânuitori de bufniţe, aţâţători la rău şi violenţă, sunt totodată meşteri în uneltiri ascunse, sunt negri şi albi, meşteri ai prostiei, meşteri ai încurcăturilor, cum se spune. Prefăcându-se că sunt ceea ce nu sunt, aduc necazuri.

Aceasta a fost pierderea măreţiei şi a strălucirii lor.

Tărâmul lor n-a mai cunoscut măreţia. Acestea au fost înfăptuite de micul Hunahpu şi Xbalanque.

Şi iat-o pe bunica lor plângând şi vàicàrindu-se în faţa ştiuleţilor DE porumb VERDE pe care îi sădiseră. Tulpinile au crescut şi apoi s-au uscat.

Şi asta s-a întâmplat când au fost arşi în cuptor; apoi tulpinile de porumb au crescut din nou.

Şi asta s-a întâmplat când bunica lor a ars ceva, a ars răşină în faţa ştiuleţilor de porumb verde în amintirea lor. Când tulpinile de porumb au încolţit pentru a doua oară, în inima bunicii sălăşluia bucuria. Apoi ştiuleţii de porumb au fost zeificaţi de bunică şi le-a dat câte un nume: Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, Pat de Lut – acestea au devenit numele lor

Şi a numit ştiuleţii Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, deoarece ei îi sădiseră chiar la mijloc, înăuntrul casei.

Şi i-a numit mai departe Pat de Lut, Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, deoarece ştiuleţi! fuseseră aşezaţi deasupra unei podele de lut. Şi i-a mai numit Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, deoarece tulpinile de porumb au crescut din nou. Astfel au fost numiţi ei de Xmucane. Fuseseră sădiţi la plecare de Hunahpu şi Xbalanque, doar pentru ca bunica lor să nu-i uite.

Şi primii care au murit, cu mult timp înainte, au fost taţii lor. Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu. Şi au văzut din nou chipul tatălui lor acolo, în Xibalba. Tatăl lor le-a vorbit din nou când au învins

Xibalba.

TATĂL LOR ESTE FĂCUT LA loc DE ei. Hunahpu (stânga) şi Xbalanque (dreapta) îl învie pe tatăl lor.: Acesta, în Ma din Ţinuturile de Jos maya, ia forma unui zeu al porumbului, iar mú iese (sau încolţeşte) dinùno crãpãimãa carapacei unei broaşte ţestoase (pământul). De pe o cupă din perioada clasică târzie maya

AIO TATĂL LOR ESTE FĂCUT LA LOC DE EI. L-au făcut pe Şapte Hunahpu din ecou; s-au dus la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea ca să-l iaca din nou. El dorea ca faţa să-i fie întocmai aşa cum fusese mai înainte, dar când i s-a spus să numească toate părţile ei» o dată ce a găsit numele gurii, al nasului' al ochilor de pe faţa lui, mai erau foarte puţine de spus. Deşi gura lui nu a putut rosti numele fiecărei părţi de mai înainte» cel puţin vorbise din nou»

Aşa că au păstrat respect inimii tatălui lor, chiar dacă l-au lăsat în Locul de Jertfă ai Jocului cu Mingea:

V7 OD

— Se vor ruga ţie aici, i-au spus fiii săi» şi inima lui a fost împăcată. Tu vei fi primul sprijin şi primul a cărui zi va fi sărbătorită de cei care se vor naşte în lumină, vor fi zămisliţi în

lumină. Numele tău nu se va pierde. Aşa sa fie, au spus ei tatălui lor când i-au împăcat inima.

— N-am făcut decât să curăţim calea morţii tale» pierderea, durerea, suferinţele care ţi-au fost pricinuite.

Şi acestea au fost poruncile pe care le-au dat după ce toţi xibalbanii au fost în sfârşit înfrânţi. Şi apoi cei doi băieţi şi-au croit drum în sus» prin mijlocul luminii, şi au urcat drept în cer, iar soarele îi aparţine unuia» şi luna celuilalt. Când s-a făcut lumină pe cer, pe faţa pământului» ei erau acolo sus» pe cer.

Şi apoi cei Patru Sute de Băieţi au urcat şi ei sus» cei care fuseseră ucişi de Zipacna.

S-au dus să-i întovărăşească pe cei doi şi au devenit ei înşişi stele ale cerului.

LUNA CELUILALT. Domnvă Jaguar Lună din Ţinuturile de Jos maya’ cnprms de lună nouă. De pe e’ trompetă confecţionată dintr-o scoica în perioada clasica timpurie;

PARTEA A PATRA

şi IATÀ AICI ÎNCEPUTUL ZĂMISLIRII oamenilor şi a căutării materiei din care să se facă trupul omenesc. Aşa grăit-au ei, Purtătorul, Zămislitorul, Făcătorul şi Plăsmuitorul numit Şarpe cu Pene Suveran:

— Zorii s-au apropiat, pregătirile s-au făcut şi a sosit dimineaţa pentru cel care aduce, care hrăneşte, născut în lumină, zămislit în lumină. A sosit dimineaţa pentru neamul omenesc,

pentru lumea de pe faţa pământului, au spus ei.

S-au închegat toate în timp ce stăteau şi se gândeau în întuneric, în noapte, pe când căutau şi cerneau, pe când cumpăneau şi se întrebau.

Porumbul galben şi porumbul alb au fost măcinaţi Femeia freacă cu piatră de mână (mano) piatra de măcinat (metate)" care e sprijinită pe două pietre mai mid. De pe o cupă din perioada clasică târzie maya

Şi gândurile lor au ieşit la lumină. Au căutat şi au găsit ce le-ar fi trebuit pentru carnea omenească. Era doar puţin mai înainte ca soarele, luna şi stelele să înceapă să apară deasupra Făcătorului şi Plăsmuitorului. Locul Despicat, Locul Apei Amare este numele: de acolo vine porumbul galben, porumbul alb.

Şi acestea sunt numele animalelor care au adus hrana: vulpea, coiotul, papagalul, cioara. Au fost patru animale care au adus vestea despre ştiuleţii de porumb galben şi porumb alb. Veneau de acolo, de la Locul Despicat, şi ele au arătat calea spre despicătură.

Iar asta a fost când au găsit hrana cea de toate zilele.

Şi aceasta a fost materia pentru carnea înfăptuirii omului, pentru născocirea omului, iar apa a slujit pentru sânge. S-a prefăcut în sânge omenesc, iar porumbul a fost şi el folosit de Purtător şi Zămislitor.

Şi au fost mulţumiţi de avuţiile bunului munte, doldora de

lucruri dulci, înţesat cu porumb galben, porumb alb, înţesat cu pataxte şi cacao, nenumărate zapotes, anonas, jocotes, nances, matasanos, dulciuri – hrană bogată, îndestulând cetatea numită Locul Despicat, Locul Apei Amare. Toate fructele bune de mâncat se aflau acolo, roade mici, roade mari, plante mici, plante mari. Drumul le-a fost arătat de animale.

Şi apoi porumbul galben şi porumbul alb au fost măcinaţi, iar Xmucane i-a măcinat de nouă ori. A folosit hrană laolaltă cu apa în care şi-a clătit ea mâinile ca să facă grăsime; s-a preschimbat în grăsime de om când a fost plămădită de Purtător şi Zămislitor, Şarpe cu Pene Suveran, cum se numesc ei.

După aceea le-au pus în cuvinte:

Facerea, plăsmuirea primului nostru mamă-tată din porumb galben, numai porumb alb pentru carne, numai hrană pentru picioarele şi braţele omeneşti pentru primii noştri taţi, cele patru făpturi omeneşti.

Numai din hrana cea de toate zilele le-a fost plămădită carnea.

JAlcestea sunt numele primilor oameni care au fost făcuţi şi plăsmuiţi.

Iată prima fiinţă omenească: Jaguar Quitze.

Şi acum a doua: Jaguar Noapte.

Şi acum a treia: Nu Chiar Acum.

Şi a patra: Jaguar întunecat.

Şi acestea sunt numele primilor noştri mamă-taţi. Erau făcuţi şi plăsmuiţi se spune; nu aveau mamă şi nu aveau tată. I-am numit bărbaţi din ei înşişi. Nu-i născuse nicio femeie şi nu erau zămisliţi de zidar, cioplitor, Purtător, Zămislitor. Doar din jertfă, doar din geniu au fost făcuţi, au fost plăsmuiţi de Făcător, Plăsmuitor,

Purtător, Zămislitor, Şarpe cu Pene Suveran. Şi când au fost terminaţi, au ieşit oameni.

Vorbeau şi alcătuiau cuvinte.

Priveau şi ascultau.

Umblau, munceau.

Erau oameni buni, arătoşi, cu înfăţişare bărbătească. Gândurile au început să existe şi ei se uitau ţintă; şi dintr-o dată le-a venit vederea. Vedeau desăvârşit, de câte ori priveau ştiau desăvârşit tot ce era sub cer. În clipa în care se răsuceau şi se uitau în jurul lor la cer, la pământ, vedeau totul, fără nicio piedică. Nu trebuia să meargă nicăieri ca să vadă ce era sub cer; rămâneau acolo, în locul în care se aflau.

În timp ce se uitau, cunoaşterea lor devenea tot mai vie. Privirea lor trecea prin arbori, prin stânci, prin lacuri, prin mări, prin munţi, prin câmpii. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat erau într-adevăr oameni înzestraţi. Şi apoi au fost întrebaţi de ziditor şi cioplitor:

— Ce ştiţi despre fiinţa voastră? Nu priviţi şi voi, nu ascultaţi? Nu vă e bun graiul, nici mersul? Trebuie să priviţi, să vedeţi ce se află sub cer. Nu vedeţi limpede muntele-ses? Încercaţi, aşa li s-a spus.

Şi atunci au văzut într-un fel desăvârşit tot ce se afla sub cer. După aceasta au mulţumit Făcătorului, Plăsmuitorului:

„Cu adevărat acum vă aducem de două ori mulţumiri, de trei ori mulţumiri pentru că am fost făcuţi, că ni s-au dat gurile şi chipurile, vorbim, ascultăm, ne mirăm, ne mişcăm, cunoaşterea noastră-i bună, am înţeles ce este departe şi aproape, şi am văzut ce-i mare şi ce-i mic, sub cer, pe pământ.

Mulţumită vouă am fost plămădiţi, am ajuns să fim făcuţi şi plăsmuiţi, bunica noastră, bunicul nostru”, spuneau ei când

aduceau mulţumiri pentru că fuseseră făcuţi şi plăsmuiţi. Înţelegeau totul perfect, priveau cele patru părţi, cele patru colţuri de pe cer, de pe pământ. Dar aceasta nu le cădea bine ziditorului şi cioplitorului

— Ce au spus făptuirile şi născocirile noastre nu-i bine: „Am înţeles toate, mari şi mici”, au spus ei.

Şi astfel, Purtătorul şi Zamislitorul le-au hiat înapoi cunoaşterea:

— Ce să ne facem cu ei? Privirea lor trebuie să ajungă până aproape, trebuie să vadă o mică parte din faţa pământului» dar ce spun ei nu-i bine. Nu sunt ei simple „făptuiri” şi „născociri” chiar prin numele lor? Şi totuşi vor deveni la fel de mari ca zeii dacă nu vor procrea” dacă nu se vor înmulţi la semănat, în revărsatul zorilor, dacă nu se vor prăsi.

— Hai să facem astfel: îi vom preface acum doar puţin, de asta avem nevoie. Ceea ce am aflat nu-i bine. Faptele lor vor deveni egale cu ale noastre, tocmai pentru că înţelegerea lor ajunge atât de departe. Ei văd totul, aşa au spus Inima Cerului, Uragan,

Trăsnet Nou-născut, Trăsnet Năpraznic,

Şarpe cu Pene Suveran,

Purtător, Zămislitor,

Xpiyacoc, Xmucane,

Făcător, Plăsmuitor, cum se numesc ei. Şi au schimbat natura făptuirilor, născocirilor lor, destul ca ochii să fie vătămaţi de Inima Cerutul. Erau orbiţi ca faţa unei oglinzi când sufli peste ea. Vederea lor păpâia. Acum nu mai puteau vedea limpede ce se afla în jurul lor decât de aproape. Aşa au pierdut cei patru oameni mijlocul de-a înţelege şi totodată mijlocul de-a le cunoaşte pe toate.

Rădăcina era înfiptă.

Şi aşa a fost facerea, plăsmuirea primului nostru strămoş, a tatălui nostru, de către Inima Cerului, Inima Pământului.

Şi ATUNCI NEVESTELE ŞI FEMEILE LOR AU PRINS FIINŢĂ. Din nou, aceiaşi zei s-au gândit la asta. Erau parcă adormiţi and şi-au primit femeile. Iar ele erau cu adevărat frumoase acolo, cu Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jagpar întunecat. Cu femeile lor au prins acum cu adevărat viaţă. Pe loc inima li s-a umplut din nou de bucurie, datorită femeilor lor.

Ţestoasa Roşie de Mare este numele soţiei lui jaguar Quitze.

Casa Grevete este mumele soţiei lui Jaguar Noapte.

Colibri de Apa este numele soţiei lui Nu Chiar Acum.

Casa Macao este numele soţiei lui Jaguar întunecat.

Acestea sunt, aşadar, numele soţiilor lor, care au devenit doamne de neam mare, dând naştere oamenilor din triburile mici şi mari.

Şi ACEASTA ESTE RĂDĂCINA NOASTRĂ, A CELOR CE SUNTEM DE NEAM QUICHÉ. Şi au început să fie o mulţime de pocăiţi şi aducători de jertfa. Nu au luat atunci fiinţă numai patru, ci au mai fost şi patru mame pentru noi, cei de neam quiché. Fiecare dintre oamenii care s-au înmulţit acolo, îin est, aveau nume diferite. Numele lor au devenit numeroase: suveran otoman, cohah, quenech ahau, aşa cum sunt rostite numele neamurilor acolo, în est. S-au înmulţit şi se ştie că tamii şi ilocii şi-au avut acolo începutul Au venit din acelaşi loc, de acolo, din est.

Jaguar Quitze a fost străbunul şi tatăl celor nouă case mari ale neamului cauec.

Jaguar Noapte a fost străbunul şi tată! celor nouă case mari ale neamului casămare.

Nu Chiar Acum a fost străbunul şi tatii celor patru case mari

ale neamului domn quiché.

Au existat trei mari seminţii separate. Numele străbunilor şi ale taţilor nu sunt uitate. Acestea s-au înmulţit şi au înflorit acolo, în est, iar tamii şi ilocii au fost şi ei printre cele treisprezece triburi aliate, treisprezece principate care a includeau pe:

rabimali, cakdhiqueli şi cei din casa pasăre.

Şi din mjãlaã alb.

Şi, de asemenea, triburile lamac, şarpe, casa baiedulce, casa grai şi casa stea.

Şi cei din triburile casa quiba, din casa jug, acul, casa jaguar, străjerii prăzilor şi jaguar iunie.

Ajunge daci vorbim numai despre triburile aliate mari, am pomenit doar de cele mai mari. Multe altele s-au mai desprins după aceea, fiecare fiind o parte a acelei cetăţi. Nu le-am sais numele, dar s-au înmulţit acolo, în inima estului. S-a ajuns să fie o sumedenie trăind acolo, în întuneric, să fie o mulţime de oameni încă înainte de naşterea soarelui şi a luminii Când s-au înmulţit, erau toţi acolo împreună, şedeau şi umblau toţi grămadă, acolo, în est.

Nu aveau nimic ce ar fi putut aduce ca ofrandă pentru hrană, dar chiar şi aşa îşi ridicau feţele spre cer. Nu ştiau unde se duc. Au trăit aşa timp îndelungat, pe acolo, pe păşuni: oameni negri, oameni albi, oameni cu o mulţime de chipuri, cu o mulţime de limbi, şovăielnici, acolo, la marginea cerului.

Şi erau oameni de munte. Nu-şi arătau feţele, nu aveau case. Cutreierau doar munţii, pe cei mici şi pe cei mari, „de parc-ar fi nebuni”, se obişnuia să se spună. Se zice că ceilalţi îşi băteau joc de munteni. Acolo aşteptau să răsară soarele şi toţi muntenii vorbeau o singură limbă. Nu se rugau încă la piatra-copac.

Acestea sunt cuvintele prin care pomeneau pe Făcător,

Plăsmuitor, Inima Cerului, Inima Pământului. Se spune că aceasta era destul ca să-i facă să nu uite ce era în umbră şi ce era pe cale să răsară. Nu făceau decât să întrebe; ştiau cuvinte de cinstire. Erau cuviincioşi, ştiau să aducă laude, să-şi arate respectul, ridicându-şi feţele spre cer atunci când se rugau pentru ceva în numele fiicelor şi fiilor lor:

„Aşteaptă!

Tu, Făcătorule, tu Plăsmuitorule, priveşte spre noi, ascultă-ne, nu ne lăsa să cădem, nu ne da la o parte, tu, zeu în cer, pe pământ,

Inima Cerului, Inima Pământului, dă-ne un semn, o vorbă, cât timp este zi, cât timp este lumină.

Când vine semănatul, zorile, fi-va oare o cale înverzindă, o cărare înverzindă?

Dă-ne o lumină trainică, un loc întins, o lumină bună, un loc bun, o viaţă bună şi un început.

Dă-ne toate acestea, tu, Uragan,

Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat,

Nanahuac Nounăscut, Nanahuac Neaşteptat,

Şoim, Hunahpu,

Şarpe cu Pene Suveran,

Purtător, Zămislitor,

Xpiyacoc, Xmucane.

Bunica Zilei, Bunica Luminii, când vine timpul semănatului, răsăritul”,

NU SE RUGAU ÎNCĂ LA PIATRA-COPAC. Stelă din lemn, murând un an nou. Mănunchiul de crengi şi frunze din vârf este glifa pentru te' „copac', glifa de la picioare este pentru tun „piatră'. Şarpele (can) de sus este un calambur cu „cer' (can); inscripţia de pe fâşia de hârtie care atârnă de stelă se rezumă la urme de picioare care înseamnă trecerea timpului, indicând ordinea citirii hieroglifelor. Din Codexul din Dresda

DESEN DE KARL TAUBE

spuneau ei când ţineau posturile şi se rugau, privind încordaţi zorile. Şi se tot uitau spre est, aşteptând să-l vadă pe purtătorul soarelui, steaua mare de la naşterea soarelui, a căldurii pentru tot ce se află sub cer, pe pământ, călăuza făptuirii omului, a născocirii omului.

Au vorbit cei care sunt Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat:

— Tot mai aşteptăm revărsatul zorilor, spuneau ei, aceşti mari cunoscători, mari gânditori, pocăiţi, aducători de laude, cum sunt numiţi. Şi nu era pe atunci o piatră-copac care să fie păstrată de primele noastre mamă-taţi şi erau osteniţi în inima lor să tot aştepte soarele. Erau de pe atunci foarte mulţi, toate triburile, cuprinzând şi poporul mexican, toţi pocăiţi, toţi aducători de jertfă.

— Hai să mergem. Să privim şi să vedem dacă nu este ceva pe care l-am putea păstra ca pe un semn. O să găsim noi ce să ardem în faţa lui.

Aşa cum sintern acum, nu avem nimic pe care să-l păstrăm ca fiind al nostru" au spus jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat.

Au auzit despre o cetate. Au mers acolo.

Şi ACESTA ESTE NUMELE MUNTELUI UNDE AU MERS jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum, Jaguar întunecat şi tamii, şi ilocii: Tulan Zuyua, Şapte Peşteri, Şapte Canioane este numele cetăţii. Cei care urma să primească zeii au ajuns acolo.

Şi au ajuns acolo, ia Tulan, toţi împreună, nenumăraţi oameni, mergând grămadă, şi li s-au dat pe rând zeii, primii fiind cei ai lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat.

Erau fericiţi.

— Am găsit ceea ce căutam, spuneau ei.

Şi iată primul care a ieşit la iveală:

Tohil este numele zeului care a fost încărcat în desaga purtată în spate de Jaguar Quitze. Toţi ceilalţi s-au ivit rând pe râhd.

Auilix este numele zeului pe care fi purta Jaguar Noapte.

Hacauitz, la rândul său, este numele zeului primit de Nu Chiar Acum.

Mijlocul Qmpiei este numele zeului primit de Jaguar întunecat.

Şi mai erau şi alţii din seminţia quiché, o dată ce şi tamii I-au primit pe al lor, dar era acelaşi Tohil pentru tami, acesta este numele primit de străbunii şi taţii acestor domni, aşa cum se cunosc astăzi.

Şi aceasta a fost primirea numelui de către cele trei neamuri quiché. Nu s-au despărţit niciodată unul de altul, deoarece zeul are un singur nume: Tohil pentru quichéii propriu-zişi şi Tohil pentru tami şi iloei. Este un singur nume pentru zeul lor, şi de aceea neamul întreit quiché nu s-a despărţit. Acei trei, Tohil, Auilix şi Hacauitz, sunt într-adevăr mari în însăşi fiinţa lor.

Şi apoi au urmat toate triburile: rabinal, cakchiquel, cei din casa pasăre împreună cu poporul mexican, aşa cum se numeşte el

astăzi. Şi limbile triburilor s-au schimbat acolo; limbile lor au hiat mai multe forme. Nu se mai puteau înţelege clar unul pe altul după ce au plecat din Tulan.

Şi apoi s-au despărţit. Au fost cei care s-au îndreptat spre est şi mulţi care au venit aici, dar toţi se îmbrăcau la fel, cu piei de animale. Nu se

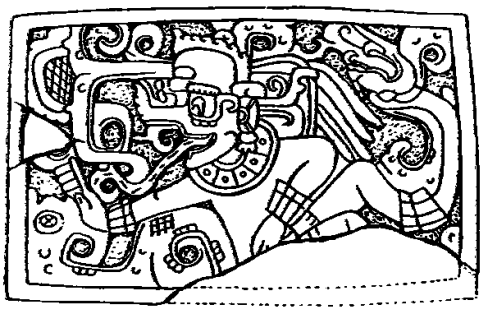

TOHIL (...) PRIMUL CARE A FĂCUT FOCUL. Aid sade înconjurat de rotocoale de fum şi foc (sau nori şi fulgere), ăteva ieşindu-i din frunte şi limbă. Unul dintre picioare, răsudt spre dreapta, poate fi văzut cum se preschimbă, de sub genunchi, într-un şarpe (fulger). De pe un dob de oală indzat, găsit la Trestii Putrede (UtatlánX acum în Muzeul Peabody de la Universitatea Harvard

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL PUBLICAŢIILOR DOVER

găseau haine mai de soi. Erau făcute din bucăţi şi împodobite tot cu piel. Erau săraci Nu aveau nimic care să le aparţină. Dar erau oameni înzestraţi în adâncul fiinţei lor când au plecat din Tulan Zuyua, Şapte Peşteri, Şapte Canioane, după cum spune scrierea veche.

JMLeRGEAU ÎN GRUPURI MARI CÂND AU AJUNS LA TULAN, IAR ACOLO NU era FOC. Numai cei cu Tohil îl aveau:

tribul al cărui zeu a fost primul care a făcut focul. Cum a fost făcut nu se ştie. Focul ardea când l-au văzut prima dată Jaguar Quitze şi jaguar Noapte.

— Vai, focul nu ne-a fost încă dat. O să murim de frig, s-au văitat ei. Şi atunci a vorbit Tohil:

— Nu vă necăjiţi. O să aveţi focul vostru chiar şi când cel despre care vorbiţi va fi pierdut, le-a spus Tohil

„Nu eşti tu un zeu adevărat!
Hrana noastră şi sprijinul nostru!
Zeul nostru!”
au zis ei când i-au mulţumit lui Tohil pentru cele spuse.
„Ei da, e adevărat,
Sunt zeul vostru: aşa să fie.
Sunt domnul vostru: aşa să fie”, li s-a spus pocăiţilor şi celor care aduc jertfă de către Tohil.

Şi aceasta a fost încălzirea triburilor. Erau încântaţi de focul lor. Apoi a început marele potop care a stins dintr-o dată focul triburilor. Şi peste toate triburile a căzut o grindină deasă, iar focul a fost stins de grindină. Focurile lor nu se mai aprindeau. Şi atunci Jaguar Quitze şi Jaguar Noapte s-au rugat din nou pentru focul lor:

— Tohil, o să ne dea gata frigul, i-au spus ei.

— Nu vă fie teamă, le-a răspuns zeul.

Apoi a aţâţat un foc, s-a răsucit înăuntrul sandalei sale.

După aceasta Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat au fost mulţumiţi.

Ei s-au încălzit, dar focurile celorlalte triburi erau tot stinse. Şi cum toţi erau terminaţi de frig, au venit să ceară foc de la Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Nu mai puteau îndura frigul şi grindina. Dârdâiau şi clănţăneau din

dinţi. Nu mai era pic de viaţă în ei. Braţele şi picioarele le tremurau. Mâinile le erau înţepenite când au ajuns.

— Ne-om face oare de ruşine faţă de voi dacă v-am cere să cedaţi o părticică din focul vostru? au spus ei la sosire, dar n-au primit răspuns. Şi atunci triburile au blestemat în gând. Limba lor devenise de pe atunci diferită de cea a lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat.

— Vai! Am uitat să ne luăm limba cu noi. Cum de-am făcut aşa ceva? Suntem pierduţi! Unde am fost oare înşelaţi? Aveam o singură limbă când am venit la Tulan şi un singur loc de baştină pentru toată obârşia. Ce-am făcut noi nu-i bine! strigau toate triburile de pe sub copaci şi tufişuri.

Şi atunci a apărut un ins în faţa lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat şi a vorbit ca trimis de Xibalba:

— Se cuvine ca o dată ce aveţi zeul vostru, cel ce vă hrăneşte şi care este întruchiparea şi prăznuirea Făcătorului şi Făuritorului vostru, să nu le daţi celor din triburi focul până nu-i vor da şi ei ceva lui Tohil. Doar n-aţi vrea să vă dea ceva *vouă*! Trebuie să cereţi ceva ce ţine de Tohil; la *el* trebuie să ajungă ceea ce vă dau ei ca să primească focul, a spus xibalbanul.

Avea aripi ca ale unui liliac.

— Eu sunt trimisul celor care v-au făcut şi v-au plăsmuit, a mai spus xibalbanul.

Aşa că acum erau mulţumiţi; acum îi cinsteau şi mai mult pe Tohil, Auilix şi Hacauitz. După ce a vorbit, xibalbanul a pierit fără întârziere din faţa lor.

Şi iată că triburile au venit din nou la ei, din nou răzbite de frig. Deasă erau grindina, bezna furtunii şi cristalele albe. Gerul era de neînchipuit. Erau de-a dreptul copleşiţi. Toţi cei din triburi

umblau îndoiţi de frig, orbecăind ca să ajungă acolo unde se aflau Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Adânc mâhnite le erau inimile, pizmaşe le erau gurile şi pizmaşe le erau feţele.

Veneau acum ca nişte hoţi la Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat:

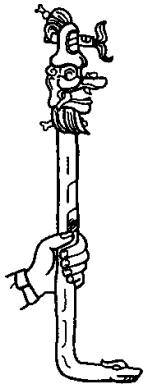

AU VENIT SĂ CEARÀ FOCUL TĂU. Scepâru ţinut în mâna de un conducător; una dintre înfăţişările zeului K’awil (corespondentul lui Tohil din Ţinuturile de Jos maya). Pe frunte poartă o oglindă din obsidian, din care iese o torţă aprinsă. Trupul şi singurul lui picior normal nu se văd aici, ci doar piciorul care devine şarpe (sau fulger). Reconstruire după mai multe reliefuri în stuc de la Palenque, din perioada clasică timpurie

— N-o să vă îndurаţi de noi dacă v-am ruga sa cedaţi «o părticică din focul vostru? No s-a aflat şi nu s-a arătat că ana avut o singură vatră, un singur munte când aţi Fost făcuţi, când aţi fost plăsmuiţi? Aşa că vă rugăm, aveţi milă de noi’ au spus ei

— Şi ce-o să ne daţi dacă o să ne fie umilă de voi? au fost întreb aţi

— Păi vă dăm metal, au răspuns triburile.

— Nu vrem metal, au spus Jaguar Quitze şi Jaguar Noapte,

— Ce-aţi dori, dacă ne este îngăduit să vă întrebăm?

— Ei bine! O să-l întrebăm mai înfii pe Tohil şi apoi o să vă spunem, le-au răspuns ei. Şi pe urmă l-au întrebat pe Tohil:

— Ce trebuie să-ţi dea triburile, Tohil? Au venit să ceară focul tău, au spus Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat,

— Foarte bine, iată ce-o să le spuneţi: „Nu vor ei să fie supţi pe laturi, la subsuori? Nu este dorinţa inimii lor să mă îmbrăţişeze pe mine, care sunt Tohil? Căci dacă n-au dorinţa asta, nu le dau focul”, a spus Tohil. „Când vine timpul, nu chiar acum, o să fie supţi pe laturi, la subsuori”, v-a trimis el vorbă, să le spuneţi.

Astfel li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat, iar ei au repetat apoi vorbele lui Tohil.

— Foarte bine! Lasă-l să sugă. Şi, foarte bine, o să-l îmbrăţişăm, au spus triburile când au răspuns şi s-au învoit spuselor lui Tohil N-au stat pe gânduri, au răspuns “Foarte bine” chiar de îndată, şi atunci şi-au primit focul

După aceea s-au încălzit, dar a fost un grup care a furat focul, acolo, prin fum. Şi anume casa liliac. Zeul cakchiquelilor se cheamă Dinte de Şarpe, dar arată ca un liliac. Au trecut chiar prin fum, s-au strecurat prin fum când au venit după foc. Acei înfocaţi cakdhiqueE n-au cerut să li se dea focul Nu s-au lăsat învinşi, dar toate celelalte triburi au fost învinse când s-au învoit să fie supte pe laturi, la subsuori.

Şi iată ce înţelegea Tohil prin a fi supt: mate triburile să fie spintecate în faţa lui şi să îi se scoată inimile „pe laturi, la subsuori”. Fapta aceasta nu fusese încă săvârşită când a văzut Tohil în miezul ei şi nici Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar

Acum şi jaguar întunecat nu primiseră încă strălucirea şi maiestatea lor înflăcărată.

CÂND au PLECAT DIN Tulan Zuyua nu mâncau. Ţineau post neîntrerupt. Le era destul să aştepte încordaţi zorile, pândeau îndeaproape răsăritul soarelui fătind cu schimbul ca să vegheze ivirea stelei mari, numite purtătoarea soarelui. Aceasta a apărat prima dată înaintea soarelui, când soarele s-a născut, nou-răsărita purtătoare a soarelui

Şi stăteau acolo, cu faţa îndreptată totdeauna spre est, când se aflau în locul numit Tulan Zuyua. De acolo au venit zeii Ion Dar de fapt nu acolo au dobândit strălucirea lor înflăcărată şi suveranitatea, dar acolo au fost subjugate şi umilite triburile mari şi mici. Când au fost spintecaţi în faţa lui Tohil, toţi oamenii şi-au dat sângele, cheagurile, laturile şi subsuorile. Strălucirea înflăcărată le-a venit dintr-o dată, Ia Tulan, împreună cu o mare cunoaştere şi au obţinut acestea în întuneric, în noapte.

Şi acum au plecat, s-au smuls de acolo. Acum au părăsit estul.

— Casa noastră nu-i aici! Hai să mergem până când vedem de ce loc ţinem, a spus Tohil Vorbea cu adevărat cu ei, cu Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat.

— Mai ramâne să aduceţi mulţumiri, căci încă trebuie să vă îngrijiţi să stoarceţi sânge din urechi, sa vă înţepaţi coatele Trebuie să preaslăviţi. Aceasta vă este calea ca să aduceţi mulţumiri zeului vostru.

— Foarte bine, au răspuns ei, şi apoi şi-au stors sânge din urechi.

Plângeau cântind despre plecarea lor din Tulan. Plângeau în inimile lor când au plecat, când şi-au luat rămas bun de la Tulan:

„Vai!

N-o sa jam aici când vom vedea zorii, când se naşte soarele, când faţa pământului e luminată”, spuneau el.

Şi apoi AU PLECAT, POPOSIND PE DRUM. Oamenii se opreau, fiecare trib dormea şi apoi se scula din nou. Şi tot timpul pândeau ivirea stelei, semnul zilei Purtau acel semn al zorilor în inimile lor pe când se îndepărtau de est. Trăind în bună înţelegere, au trecut dincolo de locul care se cheamă astăzi Marele Hău.

Şi au ajuns pe vârful unui munte. Toţi cei de neam quiché s-au stocis acolo laolaltă cu alte triburi şi toţi au ţinut sfat. Numele pe care îl poartă muntele astăzi vine de atunci, de când s-au sfătuit împreună; Locul Sfatului este numele muntelui. S-au adunat acolo toţi, au spus cine sunt şi şi-au dat nume:

— Iată-mă: Sunt de neam quiché, iar voi de colo sunteţi tami, acesta să fie numele vostru, li s-a spus tamilor.

Şi apoi li s-a spus ilocilor:

— Voi sunteţi iloci, acesta să fie numele vostru. Cele trei ramuri quiché nu trebuie să se piardă. Suntem uniţi prin vorba noastră, au spus ei când şi-au hotărât numele.

Apoi au fost numiţi cakchiquelii; numele dat a fost Cakchiquel. Şi tot aşa şi rabinalii – acesta a devenit numele lor. Nu s-a pierdut nici azi.

Apoi sunt cei din casa pasăre, cum se numesc ei azi.

Acestea sunt numele cu care se chemau unii pe alţii. Cât timp au stat acolo, la sfat, tot mai aşteptau zorile, pândind ivirea stelei ce răsare, cea care a venit înaintea soarelui, când s-a născut.

— Când ne-am îndepărtat de Tulan, ne-am despărţit unii de alţii, îşi spuneau între ei.

Şi aici este ceea ce le împovăra inima, marea suferinţă prin care treceau: nu era nimic de mâncare, nimic cu care să se hrănească. Tot miroseau vârfurile toiegelor, de parcă aveau de

gând să le mănânce, dar n-au mâncat nimic pe când umblau.

Şi nu e clar cum au trecut marea. Au trecut peste ea de parcă n-ar fi fost mare. Au păşit pe nişte pietre aşezate pe nisip. Le-au dat şi un nume: Drumul Pietrelor, iar Bancuri de Nisip a fost numele dat de ei locului pe unde au trecut, prin ceaţa mării. Unde se despărţeau apele, au trecut de cealaltă parte.

Ceea ce le apăsa greu inimile, când s-au sfătuit, era că nu aveau nimic de mâncare. Aveau o singură băutură, numită „atole”, pe care o aduseseră cu ei sus, pe muntele numit Locul Sfatului. Şi îi purtaseră de asemenea pe Tohil, Auilix şi Hacauitz.

Cei ce ţineau post mare erau Jaguar Quitze cu nevasta lui; Ţestoasa Roşie de Mare se numea nevasta.

Şi tot aşa făcea şi Jaguar Noapte cu nevasta lui, numită Casa Crevete.

Iar Nu Chiar Acum era şi el acolo, la marele post, cu nevasta lui, numită Colibri de Apă, şi cu Jaguar întunecat, a cărui nevastă se numea Casa Macao.

Deci aceştia erau cei care posteau acolo, în întuneric, în preajma zorilor. Mâhnirea lor era mare pe când stăteau acolo, pe muntele numit azi Locul Sfatului. Acolo le-au vorbit lor zeii.

Şi atunci Tohil împreună cu Auilix şi Hacauitz le-au vorbit lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat:

— Hai să ne ridicăm, hai să mergem, să nu mai stăm aici. Daţi-ne, vă rugăm, locuri unde să ne ascundem. Zorii sunt pe-aproape. N-aţi arăta voi jalnic dacă am cădea pradă războinicilor? Înălţaţi locuri în care să putem rămâne ai voştri, voi, pocăiţii, voi, care aduceţi jertfă, daţi-ne un loc fiecăruia dintre noi, au spus ei când au vorbit.

— Aşa să fie! Hai să mergem să cercetăm pădurile, li s-a răspuns.

După aceea şi-au săltat desagii cu zei în spinare.

Şi apoi Auilix a fost dus în canionul numit Canionul Ascunzişului, cum au numit ei marele canion din pădure. Locul lui Auilix se numeşte astăzi. A fost lăsat acolo, adus acolo de Jaguar Noapte, primul în ordinea în care le-au fost găsite locuri.

Apoi Hacauitz a fost pus şi în vârful unei piramide mari. Numele muntelui este astăzi Hacauitz şi a devenit cetatea lor. Zeul Hacauitz a rămas prin urmare acolo, iar Nu Chiar Acum a rămas cu zeul său. Acesta a fost cel de-al doilea zeu ascuns de ei. Hacauitz nu a rămas în pădure. A fost ascuns pe un munte pleşuv.

Şi apoi a venit rândul lui Jaguar Quitze. A ajuns şi el în pădurea aceea mare, şi acolo l-a ascuns pe Tohil; muntele se cheamă astăzi Locul lui Tohil. Apoi au dat Canionului Ascunzişului o poreclă: Leacul lui Tohil. O sumedenie de şerpi, jaguari, şerpi cu clopoţei, vipere se aflau acolo, în pădurea unde fusese Tohil ascuns de pocăiţi şi aducătorii de jertfă.

Şi stăteau acolo în deplină înţelegere: Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. În bună înţelegere aşteptau zorii, acolo, pe vârful muntelui numit Hacauitz.

Destul de aproape de ei era zeul tamilor împreună cu al ilocilor. Tribul Tam este numele locului unde se afla zeul tamilor atunci, la revărsatul zorilor. Tribul Ţesutul Plasei este numele locului în care au venit zorii pentru iloci. Zeul ilocilor era şi el doar la mică depărtare. Mai erau şi toţi cei din triburile rabinal, cakchiquel, cei din casa pasăre, toate triburile, mici şi mari. În deplină înţelegere s-au oprit acolo şi în deplină înţelegere i-a găsit revărsatul zorilor. Tot astfel aşteptau răsăritul stelei celei mari, numite purtătorul soarelui.

— Va răsări când se vor revărsa zorii, înaintea soarelui, spuneau ei şi aşteptau acolo în deplină înţelegere: Jaguar Quitze,

Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Nu aveau parte de somn, de odihnă.

Plângeau dan toată inima şi din mate măruntaiele acolo» la revăisatul şi la limpezirea zorilor, aşa că arătau groaznic. O mare supărare, o mare suferinţă se abătuse asupra lor; durerea li se vedea pe chipuri. Au rămas tot aşa.

— Nu ne-a fost uşor să venim aicL Vai! Numai dacă am putea vedea naşterea soarelui! Oaie ce-am făcut? Toţi suntem din aceeaşi seminţie, venim de pe un singur munte, dar am pornit singuri în pribegie, îşi spuneau cuad vorbeau între ei; vorbeau despre suferinţă» despre chin, despre plâns şi jale, o dată ce în inimile lor nu se aşternuse încă pacea adusă de sosirea zorilor.

Şi însă-i pe cei care simţeau că s-au statornicit acolo, zeii care se aflau în canioane, în păduri» afară, printre bromeliade, printre muşchi aâsmători» încă neaşezaţi pe piedestale. La început Tohil, Auilix şi Hacauitz au vorbit cu adevăraL Măreţia zilei lor şi măreţia suitului spiritului lor i-au aşezat mai presus de toţi ceilalţi zei tribali Geniul lor avea multe feţe, iar mijloacele lor» uneltirile lor erau de multe feluri Te înfiorau, erau înfricoşători în însăşi fiinţa lor şi în inimile triburilor, ale căror gânduri negre erau alinate de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. În inimile lor încă nu sălăşluia reavoinţă faţă de zeii care fuseseră luaţi şi duşi când plecaseră din Tulan Zuyua, acolo, în est, şi care acum erau în pădure.

Acestea au fost locurile mnde s-au ivit zorile: Locul lui Tohil, Locul lui Auilix şi locui lui Hacauitz, cum se numesc ele astăzi. Şi acolo este locul unde străbunii noştri, unde taţii noştri şi-au avut semănatul, zorile.

Aceasta este ceea ce vă vom desluşi mai departe: răsăritul soarelui, al lunii şi al stelelor.

Şi AICI ARE LOC REVÀR5AÏUL ZORILOR ŞI RÀSÀRITOL SOARELUI, AL LUMI şi al stelelor. Iar Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat erau în culmea bucuriei când l-au văzut pe purtătorul soarelui S-a înălţat primul Strălucea când s-a ivit, deoarece era în faţa soarelui.

Văzând aceasta şi-au desfăcut tămâia de copal pe care o aduseseră din est, iar inimile le-au tresărit de triumf când au scos-o. Au înălţat mulţumiri din adânoil sufletului, arzând trei feluri dintr-o dată:

Copal mixtam este numele copalului adus de Jaguar Quitze.

Copal cauizian este numele copalului adus de jaguar Noapte.

Copal divin, com se cheamă următorul, a fost adus de Ne Chiar Acorn.

Tod trei aveau copalul lor şi aceasta este ceea ce au ars ei dând tămbau într-seolo de unde răsărea soarele. PKngeau încetişor pe când clătinau copalul arzând, nepreţuitul copal.

După aceea au pëns, deoarece încă mai trebuia să privească” încă să fie martori la naşterea soarelui.

Şi apoi, când a răsărit soarele, animalele, cete mici şi cele mari, erau fericite. Au venit toate, din râuri şi din canioane, şi aşteptau pe vârful muntelui. Împreună priveau spre locul de unde răsărea soarele.

Şi atunci puma şi jaguarul au chiuit, dar prima care a chiuit a fost o pasăre pe nume papagal. Toate animatele nu mai puteau de bucurie. Acvila, vulturul alb, păsări mici, păsări mari şi-au deschis aripile, iar pocăiţii şi aducătorii de jertfă au îngenuncheat. Mare le era bucuria, ca şi a pocăiţilor şi a aducătorilor de jertfă din triburile tam şi iloc.

Şi a rabinalilor, a cakchiquelilor, a celor din casa pasăre.

Şi din casa baiedulce, casa grai, casa quiba şi casa jug.

Şi mexicanii suverani – oricâte triburi ar mai putea fi astăzi. Erau nenumăraţi oameni, dar nu era decât un singur răsărit pentru toate triburile.

Şi apoi faţa pământului a fost uscată de soare. Soarele era ca o fiinţă omenească când a apărut. Chipul îi era fierbinte aşa că a uscat faţa pământului. Înainte de venirea soarelui pământul era îmbibat cu apă, faţa lui era noroioasă. Iar când soarele s-a înălţat doar puţin, era ca o fiinţă, iar căldura lui era de neîndurat. Deoarece s-a arătat privirilor numai după ce s-a născut, acum n-a mai rămas decât oglindirea sa. Aşa cum spune scrierea veche, „Soarele care se vede nu-i soarele adevărat”.

ERA în FAŢA soarelui Banda de sus’ având la mijloc glifa pentru Vems reprezintă cerul Sub Venus, întins pe pământ» este profilul zeului soare. Fragment de relief de pe un zid din Copanr din perioada clasică ûrzie maya

Şi apoi toţi dintr-o dată, Tohil, Auilix şi Hacauitz, au fost prefăcuţi în piatră, împreună cu siluetele pumei, jaguarului, şarpelui cu clopoţei, viperei, pe care Scăpărătorul Alb le luase cu el în copaci. Pretutindeni, toţi s-au prefăcut în piatră când au apărut soarele, luna şi stelele. Poate că astăzi n-am avea pace din pricina fiarelor sălbatice – puma, jaguarul, şarpele cu clopoţei, vipera – şi poate că nici n-am mai avea zile, dacă animalele de la început n-ar fi fost prefăcute de soare, când s-a înălţat, în piatră.

Domnea o mare fericire în inimile lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Nu mai puteau de

bucurie văzând zorile. Oamenii de pe muntele Hacauitz nu erau numeroşi, doar câţiva erau acolo. Zorii lor erau acolo şi au ars copal, tămâind înspre soarele care răsărea. Ei vin de acolo, este propriul lor munte, propria lor câmpie. Cei numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Vin de acolo şi au început să se înmulţească pe acel munte. Şi aceea a devenit cetatea lor, deoarece acolo erau – când au apărut soarele, luna şi stelele, când s-au revărsat zorii şi s-a limpezit faţa pământului – toate câte se aflau sub cer.

Şi acolo a început cântecul lor, numit „Camacu.” Cântau ca să dea glas jalei din inima şi măruntaiele lor. În cântecul lor spuneau:

» Vai!

Ne-am pierdut la Tulan!

Ne-am fărâmiţat!

I-am lăsat în urmă pe fraţii mai mari!

Pe fraţii mai mici!

Unde or fi văzut ei soarele?

Unde pot fi oare acum, că s-au revărsat zorii?”

Vorbeau despre pocăiţii şi aducătorii de jertfă care erau poporul mexican.

— Chiar dacă numele lui este Tohil, e acelaşi cu zeul poporului mexican, care poartă numele Yolcuat şi Quitzalcuat. Când ne-am despărţit, acolo, la Tulan, la Zuyua, au plecat o dată cu noi şi erau de aceeaşi seminţie cu noi când ne-am îndepărtat, vorbeau între ei când le veneau în minte fraţii lor îndepărtaţi, mai bătrâni şi mai tineri, poporul mexican, care şi-a trăit zorii în locul ce astăzi se numeşte Mexic.

Şi tot aşa, au fost unii dintre oameni au rămas acolo în est; suveran oloman este numele lor.

— I-am lăsat în urmă, spuneau ei.

Gândul le apăsa greu inima acolo, în Hacauitz. Tamii şi ilocii făceau tot aşa, doar că ei erau în pădure. Tribul tam este numele unde s-au ivit zorii pentru pocăiţii şi aducătorii de jertfă tami, zeul lor fiind acelaşi Tohil. Era un singur nume pentru zeul tuturor celor trei ramuri ale seminţiei quiché.

Şi tot aşa, numele zeului rabinalilor era acelaşi. Doar puţin schimbat. „Unu Toh” este felul cum se rosteşte numele zeului rabinalilor. Aşa îl rostesc ei, dar se ştie că este în acord cu limba şi cu neamul quiché.

Dar limba s-a schimbat, dacă-i vorba despre cakchiqueli, o dată ce zeul lor avea alt nume după ce au plecat din Tulan Zuyua. Dinte de Şarpe este numele zeului casei liliac şi azi ei vorbesc altă limbă. O dată cu zeul lor, familiile şi-au luat şi numele: se numesc Păstrător al Rogojinii Liliac şi Păstrător al Rogojinii de Dans. Ca şi zeul lor, limba lor s-a schimbat datorită unei pietre când au plecat din Tulan, prin întuneric. Toate triburile au fost semănate şi au venit la lumină în armonie, şi fiecărui neam i s-a hărăzit un nume pentru zeul lui.

Şi acum o să vă spunem cum au stat şi cum au petrecut acolo, pe munte. Cei patru erau acolo împreună, cei numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Inimile lor îi chemau pe Tohil, Auilix şi Hacauitz, care se aflau acum printre bromeliade şi muşchi atârnători.

Şi aici îşi ARD copalul lor, şi tot aici îşi are originea şi mascarea lui Tohil.

Se duceau în faţa lui Tohil şi Auilix, se duceau să-i viziteze şi să le ţină ziua. Acum le aduceau mulţumiri pentru revărsatul zorilor şi se închinau adânc în faţa pietrelor lor, acolo, în pădure. Era doar o manifestare a spiritului său care vorbea când pocăiţii şi aducătorii de jertfă veneau în faţa lui Tohil, şi ceea ce aduceau şi

ardeau nu era mare lucru. Ce ardeau ei în faţa zeilor nu erau decât răşină, bucăţele de coajă de copac, neagră ca smoala, şi gălbenele.

Şi când vorbea Tohil, nu mai era acum decât spiritul lui. Când zeii îi învăţau pe pocăiţi şi pe aducătorii de jertfă cum să procedeze, spuneau aşa:

— Locul acesta a devenit muntele nostru, câmpia noastră. Acum, că suntem ai voştri, ziua şi naşterea noastră au căpătat importanţă, deoarece toţi oamenii sunt ai voştri, toate triburile. Şi, cum suntem încă tovarăşii voştri" chiar la voi în cetate vă vom învăţa cum sa faceţi: Nu ne arătaţi triburilor când ele ard de invidie din pricina noastră. Sunt acum cu adevărat numeroase, aşa că nu lăsaţi să ne hăituiască şi să ne prindă, ci daţi-ne mai bine vieţuitoare ale ierburilor şi seminţelor, cum ar fi căprioare şi păsări. Vă rugăm să vă fie milă de noi şi să ne daţi un pic din sâmgele lor. Iar pieile cerbului puneţi-le deoparte, păstraţi-le. Ele sunt pentru mascare, pentru înşelăciune. Să faceţi legături din pieile de cerb şi să le folosiţi drept înlocuitor al nostru în faţa triburilor. Dacă sunteţi întrebaţi: „Unde-i Tohil atunci să le arătaţi legătura din piei de cerb, fără însă sa vă trădaţi. Şi mai aveţi ceva de făcut Veţi deveni mari în însăşi fiinţa voastră. Învingeţi toate triburile. Ele trebuie s-aducă sânge şi limfă în faţa noastră, trebuie să vină să ne îmbrăţişeze. Sunt de pe acum ai noştri, au spus Tohil, Auilix şi Hacauitz.

Înfăţişarea lor era tinerească când îi vedeau, când se duceau să ardă ofrandele în faţa lor.

Atunci a început vânătoarea puilor tuturor păsărilor şi a cerbilor, le prindeau pocăiţii şi aducătorii de jertfă, vânându-le.

Şi după ce prindeau puii de păsări şi cerbii tineri, se duceau să miruiască gura pietrei lui Tohil şi a lui Auilix cu sânge de cerb sau de pasăre. Şi băutura din sânge era înghiţită de zei. Piatra

vorbea de îndată ce soseau pocăiţii şi aducătorii de jertfă, când se duceau să-şi ardă ofrandele.

Făceau acelaşi lucru în faţa legăturilor din piei de cerb: ardeau răşină şi, de asemenea, gălbenele şi ştevie. Pentru fiecare zeu era aşezată acolo, pe munte, câte o legătură din piei de cerb.

Nu rămâneau în casă în timpul zilei, ci colindau munţii. Şi iată cu ce se hrăneau: numai cu larve de tăuni, cu larve de viespi şi cu larvele albinelor pe care le prindeau. Nu era încă nimic bun de mâncat şi de băut. De asemenea, nu e limpede cum se intra în case şi nici nu-i limpede unde stăteau soţiile lor.

Şi triburile erau încă de atunci bine populate, statornicindu-se unul câte unul, adimându-se laolaltă. Acum înţesau drumurile; de pe atunci se putea vedea care le erau drumurile.

Gt despre Jaguar Quitze, jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat nu era limpede unde se aflau. Când vedeau oamenii triburilor trecând pe drumuri, atunci se urcau pe vfrfuri de munte şi scoteau urletul coiotului şi urletul vulpii. Şi scoteau urletul pumei şi al jaguarului de câte ori vedeau oameni din triburi umbâind în grupuri. Triburile spuneau:

— Nu-i decât un coiot care urlă acolo sau nu-i decât o vulpe.

— Doar o puma. Doar ub jaguar.

În minţile lor, ale celor din toate triburile, era de parcă n-ar fi fost voiiba de fiinţe omeneşti. Ei iaceaia astfel ca sa descumpănească triburile; asta era dorinţa inimii lor. Făceau astfel încât să nu intre încă frica în ei, iată ce urmăreau când imitau urletul pumei şi al jaguarului. Şi apoi, and aveau să vadă doar unul sau doi oameni umblând, plănuiau să se năpustească asupra lor.

În fiecare zi când se întorceau la casele şi nevestele lor aduceau aceleaşi lucruri – larve de viespi, de tăuni, de albine, şi pe acestea le dădeau ei zi de zi nevestelor. Iar când mergeau în faţa

lui Tohil, Auilix şi Hacauitz, se gândeau în sinea lor: „Ei sunt Tohil, Auilix şi Hacauitz, şi cu toate astea noi nu le dăm decât sângele «cerbului şi al păsărilor, ne înţepam doar urechile şi coatele când a rugăm pe Tohil, Auilix şi Hacauitz să ne dea forţă şi bărbăţie Cine o să aibă grijă de moartea triburilor? Să-i ucidem oare unul câte unul?” se întrebau între el. Şi, când se duceau la Tohil, Auilix şi Hacauitz, îşi înţepau urechile şi coatele în faţa zeilor. Îşi vărsau sângele, turnau tigve pline în gura pietrelor. Dar ma erau pietre adevărate: fiecare devenea băiat când se lăsau văzuţi, din nou fericiri datorită sângelui

Şi apoi s-a mai arătat încă un semn pentru ce aveau de făcut pocăiţii şi aducătorii de jertfă:

— Trebuie să dietigaţi foarte muhe victorii Dreptul vostru de-a face acest lucru vă vine de acolo, de la Tulan, de când ne-aţi adus pe noi aici, li sa spus.

Apoi s-a adus vorba despre supt în locul numit Clătinare, iar sângele ce urma să fie obţinut din el, ploaia de sânge, a devenit şi ea o ofrandă adusă lui Tohil, şi tot aşa lui Auilix şi Hacauitz.

Aici începe răpirea oamenilor din triburi de către Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat.

Şi urmează uciderea triburilor. Iată cum au murit: Qnd umbla pe afară doar un singur om sau doar doi, îi luau pe nesimţite. Apoi se duceau să-i spintece în faţa lui Tohil şi Auilix. După ce aduceau drept jertfă sângele, ţeasta era pusă în drum. O rostogoleau pe drum. Aşa că triburile spuneau:

— S-a ospătat un jaguar! Doar asta spuneau, deoarece urmele lor când făceau aceste fapte erau ca cele de jaguar. Nu se lisau văzuţi Mulţi oameni au fost răpiţi.

A trecut de fapt mult timp până ce triburile să-şi dea seama:

— Tohil şi Auilix sunt cei care ne urmăresc, n-avem decât să-i căutăm pe pocăiţi şi pe aducătorii de jertfă. Să ne ţinem pe urmele lor până unde îşi au casele, au spus toţi cei din triburi, când îşi împărtăşeau gândurile între ei.

După aceea au început să se ţină pe urmele pocăiţilor şi ale aducătorilor de jertfă, dar urmele lor nu prea se vedeau. Se vedeau doar urmele cerbului, urmele jaguarului. Urmele nu erau clare, nimic nu era clar. Unde începeau, nu se vedeau decât urme de animale. Era ca şi cum urmele nu aveau alt rost decât să-i ducă pe căi greşite. Drumul nu era clar.

Ba se înnora.

Ba era întuneric şi ploaie.

Ba uneori era noroi.

Ba era ceaţă şi burniţă.

Asta era tot ce reuşeau triburile să vadă când priveau înainte şi li se făcea lehamite să tot caute. Şi atunci renunţau.

Deoarece Tohil, Auilix şi Hacauitz erau mari în însăşi fiinţa lor, s-a petrecut aceasta mult timp acolo, pe munte. Îşi înfăptuiau omorul la hotarele triburilor unde începea răpirea. Îi despărţeau şi îi tăiau. Prindeau oamenii din triburi pe drumuri, spintecându-i în faţa lui Tohil, Auilix şi Hacauitz.

Şi băieţii se ascundeau acolo, pe munte. Tohil, Auilix şi Hacauitz arătau ca trei flăcăi când ieşeau să se plimbe. Era doar spiritul personal al pietrelor. Era acolo un râu. Se duceau pe malul lui să se scalde, ca o cale de a se lăsa văzuţi, şi aceasta i-a dat locului numele. Numele râului a început să fie Baia lui Tohil, şi oamenii triburilor i-au văzut acolo de multe ori. Piereau de îndată ce erau zăriţi de ei.

Şi apoi s-a împrăştiat zvonul despre unde umblă Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat, şi

atunci triburile şi-au dat seama cum se făcea de oamenii lor erau ucişi.

Mai întâi triburile au încercat să pună la cale înfrângerea lui Tohil, Auilix şi Hacauitz. Pocăiţii şi aducătorii de jertfă din triburi au vorbit între ei. S-au dus şi s-au chemat unii pe alţii. Nici măcar unul sau două dintre grupurile în care erau împărţiţi n-au fost lăsate pe din afară. S-au întâlnit, au spus cine sunt şi apoi au spus ce gândesc. Şi iată ce se întrebau unul pe altul:

— Ce ar putea să asigure înfrângerea cauecilor, a neamului quiché? Supuşii noştri au ajuns la capătul puterilor din cauza lor. Este, poate, vreo îndoială că oamenii noştri au pierit din cauza lor? Ce-o să se întâmple dacă ne termină pe toţi cu răpirile astea?

— Hai să facem aşa: dacă strălucirea aprigă a lui Tohil, Auilix şi Hacauitz este atât de mare, să-l punem pe acest Tohil să ne fie zeu. Hai să-l prindem. Să nu-i lăsăm să ne învingă de tot. Suntem doar o mulţime de oameni. Iar cât despre caueci, nu sunt atât de mulţi. Aşa vorbeau când s-au adunat cu toţii, împreună.

Unele dintre triburi au spus aşa:

— Cine ar putea să facă baie în fiecare zi pe malul râului? Dac-o fi chiar Tohil, Auilix şi Hacauitz, atunci îi putem învinge mai repede decât am crezut. Hai, să înceapă înfrângerea pocăiţilor şi a aducătorilor de jertfă chiar acolo! au spus unii dintre ei şi s-au sfătuit mai departe:

— Cum să-i învingem?

Şi apoi au spus:

— Acesta să fie mijlocul nostru de a-i învinge: o dată ce apar la râu sub formă de flăcăi, să trimitem acolo două fete. Să fie fete bine alese, să se vadă că-s de mare preţ, aşa că, dacă se duc acolo, să le trezească poftele, au spus ei.

— Aşa să fie. Să căutăm atunci două fete potrivite, au răspuns

ceilalţi. Şi au început să caute printre fiicele lor pe cele cu adevărat frumoase. Apoi le-au spus fetelor ce să facă:

— Trebuie să vă duceţi, dragele noastre fiice. Să vă duceţi să spălaţi rufe pe malul râului. Şi dacă o să vedeţi trei flăcăi, să vă dezbrăcaţi în faţa lor. Iar dacă inimile lor vă poftesc, să-i aţâţaţi. Dacă vă vor spune: „Venim după voi”, voi trebuie să le răspundeţi: „Da”. Şi atunci o să vă întrebe: „De unde veniţi? Ale cui fiice sunteţi?” Când o să vă întrebe astfel, să răspundeţi: „Suntem fiice de domn, aşa că să ne daţi ceva ca semn”. Şi atunci ei trebuie să vă dea ceva. De le plac chipurile voastre, trebuie negreşit să vă daţi lor. Dacă n-o să vă daţi lor, vă ucidem. O să fim mulţumiţi când o să ne aduceţi un semn pe care să-l socotim dovada că au venit după voi, au spus domnii, învăţându-le pe cele două fete ce să facă.

Iată numele lor: Pătimaşa era numele uneia dintre fete şi Jelitoarea se numea cealaltă.

Şi le-au trimis pe cele două fete, numite Pătimaşa şi Jelitoarea, la locul unde se scăldau Tohil, Auilix şi Hacauitz. Toate triburile ştiau aceasta.

Şi fetele au plecat. Erau gătite, arătau cu adevărat bine când s-au dus la locul unde se scălda Tohil. Purtau ceva care părea a fi rufele lor de spălat. Domnii se simţeau acum mulţumiţi după ce-şi trimiseseră acolo fiicele.

Şi dud au ajuns la râu, au început să spele. S-au dezbrăcat şi una, şi aha. Erau pe stânci, stind în patru labe, când au venit acolo Tohil, Auilix şi Hacauitz. Aceştia s-au dus la râu şi abia dacă au privit la cele două fete care erau acolo şi spălau, iar pe fete le-a apucat frica văzând că au sosit Tohil şi ceilalţi Nu păreau să poftească la cele două fete» Au urmat întrebările:

— De unde smteti? le-au întrebat pe cele două fete. Ce v-a făcut să veniţi aici, pe malul râùhii?

— Am fost trimise aici de domni, aşa că am venit. Domnii ne-au spus: „Mergeti să vedeţi chipurile lui Tohil şi ale celorlalţi, şi să vorbiţi cu ei, au mărturisit ele. Şi trebuie să vă întoarceţi cu un semn că le-aţi văzut cu adevărat feţele. Plecaţi SĂ aşa ni s-a spus, au zis cele două fete, ca să-i lămurească de ce se aflau acolo.

Dar «a ce avuseseră de gnd triburile: să facă fetele să fie violate de spiritele personale ale lui Tohil şi ale celorlalţi. Atunci au vorbit Tohil, Auilix şi Hacauitz ca să răspundă celor două fete numite Pătimaşa şi Jelitoarea:

— Bine. Să plece cu voi un semn al cuvântului nostru. Dar trebuie să-l aşteptaţi şi apoi să-l daţi în nună domnilor, li s-a spus fetelor.

Apoi Tohil şi ceilalţi s-au sfătuit ce-i de făcut, împreună cu pocăiţii şi aducătorii de jertfa. Li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum:

— Trebuie să faceţi trei veşminte, înscrieţi pe ele semnul fiinţei voastre. E pentru triburi Le vor lua cu ele fetele astea, care spală rufe. Daţi-le lor, aşa Ier-au vorbit zeii lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum.

S-au apucat toţi trei de treabă. Jaguar Quitze a înscris primul: jaguarul a devenit imaginea lui. L-a ţesut pe faţa veşmântului său.

A urmat Jaguar Noapte: vulturul a fost imaginea lui. L-a ţesut pe faţa veşmmtului său.

Următorul care a înscris a fost Nu Chiar Acum: roiuri de viespi şi de tăuni erau imaginile lui, înfăţişările lui Le-a ţesut pe faţa veşmântului său. Şi cu aceasta imaginile lor au fost gata, toate trei; făcuseră inscripţia întreita.

— Apoi, când jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum s-au dus să dea veşmintele celor numite Pătimaşa şi Jelitoarea, le-au vorbit astfel:

— Iată dovada spuşelor voastre. Când vă veţi afla în faţa domnilor, să le spuneţi: „Tohil a vorbit într-adevăr cu noi. Iată semnul pe care vi l-am adus”, aşa sa le spuneţi şi apoi să le daţi veşmintele sa le încerce, li s-a spus fetelor *cmă* le-au învăţat ce să facă.

Ele au plecat acasă, luând cu ele veşmintele ţesute.

Iar când au ajuns, domnii s-au bucurat în clipa în care au descoperit că ceea ce ceruseră atima de braţele lor.

— N-aţi văzut faţa lui Tohil? au întrebat ei.

— Ba am văzut-o, au răspuns Pătimaşa şi Jelitoarea.

— Foarte bine. Ne-aţi adus de-acolo un semn, aşa s-ar părea, au spus domnii, căd semănau a fi semne ale păcatului.

Atunci fetele le-au arătat veşmintele: pe unul era reprezentat un jaguar, pe altul un vultur, al treilea avea reprezentate pe dosul lui, pe o suprafaţă netedă, viespi şi tăuni Le-a plăcut mult cum arătau veşmintele. Le-au pus pe ei. Cel pe care era reprezentat jaguarul n-a făcut nimic. A fost primul pe care l-a încercat unul dintre domni

Apoi un altul s-a îmbrăcat cu cel de-al doilea veşmânt» cu un vultur desenat pe el; s-a simţit foarte bine. S-a învârtit în faţa lor, desfăcându-l să-l vadă toţi

A venit rândul să fie încercat de un domn cel de-al treilea veşmânL S-a îmbrăcat cu cel care avea roiuri de viespi pe dos.

Şi au început să-l înţepe viespile şi tăunii. Nu putea să rabde, nu putea să îndure înţepăturile acestor gângănii. Şi domnul acela a ţipat cât îl ţinea gura din cauza gângăniilor, nişte imagini ţesute, reprezentarea lui Nu Chiar Acum. A treia inscripţie a fost cea care i-a învins.

Atunci, femeile numite Pătimaşa şi Jelitoarea au fost dojenite de domni:

— Cum aţi căpătat chestiile astea pe cate le-aţi adus când v-ad întors? Unde v-aţi dus ca să le găsiţi, şariatanelor?! le-au strigat fetelor când le-au certat.

Din nou toate triburile au fost învinse din cauza lui Tohil. Iată ce avuseseră ei de gând: ca Tohil să se lase ispitit şi să se ia după fete. A devenit meseria Pătimaşei şi a Jeetmrei să beleascâ ţudoaie; triburile au socotit şi după aceea că sunt nişte ademenitoare.

Astfel înfrângerea lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum nu s-a realizat, deoarece ei erau oameni de geniu.

Şi atunci toate triburile au început să unelteascâ iar:

— Cum să facem să-i batem? E drept că smt mari în însăşi fiinţa lor, spuneau ei când îşi împărtăşeau gândurile.

— Chiar şi aşa, o să dăm năvală peste ei şi o să-i răpunem. Hai să ne pregătim cu arme şi scuturi Doar suntem mulţi N-o sa mai rămână din ei nici măcar doi sau unu, spuneau ei când stăteau la sfat.

Toate triburile s-au pregătit. Erau sumedenie de ucigaşi atunci când ucigaşii din toate triburile s-au adunat împreună.

Cât despre Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat, ei erau acolo, pe munte. Hacauitz este numele muntelui pe care se aflau, şi flăcăii aceia, fantomă ai lor, erau ascunşi acolo, pe munte. Nu era un popor numeros pe atunci, numărul lor nu era egal cu cel al triburilor. Erau doar câţiva sus, pe munte, în cetatea lor, aşa că auzind spunându-se că triburile pun la cale să-i omoare, s-au adunat toţi laolaltă. Au ţinut sfat; s-au chemat unii pe alţii să vină.

Şi IATÀ CUM S-AU UNIT TOATE triburile, împodobite din cap până-n picioare cu arme şi scuturi. Podoabele lor de metal erau

nenumărate, arătau falnici, toţi domnii, toţi bărbaţii. Dar în realitate nu era decât gura de ei, de ei toţi. De fapt aveau să fie prinşii noştri.

— O dată ce este Tohil şi o dată ce-i zeu, hai să-i serbăm ziua sau să facem din el prada noastră! vorbeau între ei. Dar Tohil ştia prea bine ce vor ei şi tot aşa ştiau şi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum. Îi auziseră pe când unelteau, căci nu erau nici adormiţi, nici nu se odihneau.

Deci toţi războinicii purtători de lance ai triburilor erau înarmaţi. După aceea toţi războinicii s-au sculat în totul nopţii ca să pătrundă chiar

AU SĂ FIE PRINŞII NOŞTRI. Acest războinic a legat la spate mâinile prizonierului său şi l-a despuiat de aproape toate bunurile.

Din Codexul din Dresda în mijlocul nostru. Au pornit, dar n-au ajuns niciodată. Au adormit pe drum toţi războinicii aceia.

Şi aşa au fost înfrânţi din nou de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum, o dată ce toţi, până la ultimul, au adormit în drum. Nu mai erau în stare să simtă ceva. Mulţimea de oameni dormea, mulţimea întreagă, şi atunci au început să se petreacă lucrurile. Le-au fost jumulite sprâncenele precum şi bărbile.

Şi tot metalul a fost desprins de pe veşminte şi de pe coifuri.

Le-au desprins colanele de la gât şi măciulia toiegelor. Le-a fost luat metalul, aşa, ca să-i facă de ruşine, şi au fost jumuliţi

drept semn al măreţiei quichéilor.

După toate astea s-au trezit. De îndată şi-au căutat coifurile şi măciulia toiegelor. Nu mai era nici urmă de metal pe veşmintele lor şi pe coifuri.

— Cum a fost cu putinţă să ne fie luate toate? Cine pot fi cei care ne-au jumulit? De unde au venit? Ne-a fost furat metalul! se văitau toţi războinicii.

— Poate or fi ticăloşii ăia care ne-au tot răpit oamenii. Dar încă nu s-a terminat. Să nu ne lăsăm speriaţi de ei. Să intrăm în cetatea lor. Este singura cale să ne mai vedem vreodată metalul şi să ni-l luăm înapoi! spuneau toate triburile, dar toate astea nu erau decât vorbe goale.

Inimile pocăiţilor şi ale aducătorilor de jertfă erau mulţumite acolo, pe munte. Dar Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat puneau lucruri mari la cale.

Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat aveau un plan. Au făcut un gard la marginea cetăţii. Au făcut o palisadă de scânduri şi pari în jurul cetăţii lor.

Apoi au făcut păpuşi; arătau de parcă ar fi fost oameni. După aceea le-au înşirat pe parapet. Erau chiar echipate cu arme şi scuturi. Aveau şi coifuri cu metal în vârf, şi aveau şi veşminte. Dar nu erau decât nişte păpuşi, ciopliturі în lemn; Folosiseră metalul care fusese al triburilor şi pe care se duseseră să-l ia din drum. De asta avuseseră nevoie de el, ca să-şi împodobească păpuşile. Au împrejmuit cetatea cu ele.

Şi apoi l-au întrebat pe Tohil ce crede despre planul lor:

— Şi ce-o să fie dacă murim, şi ce-o să fie dacă suntem bătuţi? i-au vorbit ei drept din inimă lui Tohil.

— Nu vă necăjiţi. Sunt eu aici. Vă învăţ eu ce să folosiţi împotriva lor. Nu vă fie teamă, li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar

Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat şi apoi au născocit chestia cu viespile şi tăunii.

Şi când s-au dus după aceste gângănii şi s-au întors cu ele, le-au pus înăuntrul a patru tigve mari, aşezate în jurul cetăţii. Roiurile de viespi şi tăuni erau închise înăuntrul lor. Acestea erau armele cu care aveau să se împotrivească triburilor.

Şi ei erau iscodiţi şi pândiţi din ascunzişuri; cetatea lor era observată de trimişii triburilor.

— Nu sunt prea mulţi, spuneau iscoadele, dar ceea ce priveau ei erau doar păpuşile cioplite în lemn care se mişcau cu arme şi scuturi în mână. Păreau oameni adevăraţi, păreau ucigaşi adevăraţi când i-au văzut triburile.

Iar cei din triburi erau foarte fericiţi când au văzut că nu sunt mulţi, în triburi erau nenumăraţi oameni; o mulţime de bărbaţi, războinici, ucigaşi, gata să-i omoare pe Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum, erau acolo, pe muntele numit Hacauitz. Acolo se aflau când au năvălit peste ei. Acum vă vom vorbi despre asta.

Şi aceştia erau cei care se aflau acolo: Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Trăiau în bună înţelegere pe munte, împreună cu nevestele şi copiii lor.

Şi apoi au venit toţi războinicii, ucigaşii, şi nu erau deloc mai puţini decât de douăzeci de ori opt sute sau chiar de treizeci de ori opt sute de oameni care înconjurau cetatea. Şi toţi strigau zăngănind din arme şi scuturi, rypându-şi gurile de atâta urlat, mormăit, răcnit şi ţipat, fluierând printre degete când au ajuns la poalele cetăţii. Dar pocăiţii şi aducătorii de jertfă n-aveau teamă; ei se bucurau de spectacol privindu-l de pe parapet. Erau înşiraţi acolo, cu nevestele şi copiii, pe parapetul palisadei. Inimile lor erau mulţumite, căci nu era decât gura de triburi.

Apoi au urcat pe coasta muntelui până ce au ajuns doar ceva mai jos de marginea cetăţii.

Atunci au fost deschise tigvele – se aflau patru în jurul cetăţii, şi viespile şi tăunii păreau un nor de fum când s-au revărsat din fiecare tigvă. Şi războinicii au fost terminaţi de gângăniile care li se aşezau pe ochi, pe nas, pe gură, pe picioare, pe braţe. Îi urmăreau peste tot, îi ajungeau oriunde erau. Trebuia să se ferească de roiuri întregi, nu era unul singur pe care gângăniile să nu-l urmărească. Îi ameţiseră viespile şi tăunii. Nemaifiind în stare să ţină armele şi scuturile, se ghemuiau şi cădeau la pământ, împiedicându-se. Se rostogoleau în jos pe coasta muntelui.

Şi acum, când erau loviţi de săgeţi şi tăiaţi cu topoare, nu mai simţeau nimic. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte puteau să se folosească chiar de bâte; până şi nevestele lor au început să ucidă.

Şi acum câţiva dintre ei s-au întors din drum şi toate triburile au rupt-o la fugă. Primii ajunşi din urmă au fost terminaţi, ucişi, şi nu erau doar câţiva cei care muriseră. Cei care nu muriseră au fost hăituiţi până în pânzele albe şi gângăniile le-au venit de hac. Nu mai puteau face fapte bărbăteşti, căci nu mai purtau arme şi scuturi.

Şi aşa au fost cucerite toate triburile. Acum triburile se ploconeau în faţa lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Jaguar întunecat şi Nu Chiar Acum.

— Fie-vă milă de noi! Nu ne ucideţi! spuneau ei.

— Aşa să fie. Deşi eraţi hărăziţi să vă întâlniţi cu moartea. O să plătiţi biruri cât timp mai aveţi zile şi cât timp mai este lumină, li s-a spus.

Aşa s-a întâmplat înfrângerea tuturor triburilor de primii noştri mamă-taţi. A avut loc acolo, pe muntele numit astăzi Hacauitz. Acolo au fost primele lor începuturi. Au crescut, s-au

înmulţit, au avut fiice, au avut fii pe Hacauitz. Au trăit fericiţi după ce au bătut toate triburile care au fost biruite acolo sus, pe munte.

În felul acesta au înfăptuit înfrângerea triburilor, a tuturor triburilor.

După acestea inimile le erau mulţumite. I-au vestit pe fiii lor că li se apropie moartea. Doreau foarte mult să fie luaţi de moarte.

JAulI VĂ VOM POVESTI DESPRE MOARTEA LUI JAGUAR QUITZE, JAGUAR Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, aşa cum sunt ei numiţi. O dată ce ştiau că vor muri şi vor pieri, le-au lăsat fiilor lor îndrumări. Nu erau încă bolnavi, nu răsuflau anevoie când le-au lăsat fiilor lor ultimele cuvinte.

Acestea sunt numele fiilor:

Jaguar Quitze a zămislit doi fii: primul născut s-a numit Nobil Doi şi Nobil Strai a fost numele celui de-al doilea fiu a lui Jaguar Quitze străbunul şi tatăl cauecilor.

Iar Jaguar Noapte a zămislit tot doi. Iată numele lor: Nobil Acul a fost numit primul său fiu, şi pe celălalt l-a chemat Nobil Acutec, cel deal doilea fiu al lui Jaguar Noapte din neamul, casămare.

Iar Nu Chiar Acum a zămislit doar un fiu, numit Nobil Domn.

Aceştia trei au avut fii, dar Jaguar întunecat nu a avut niciunul. Au fost toţi pocăiţi şi aducători de jertfă, şi acestea sunt numele fiilor cărora le-au lăsat îndrumări. Erau foarte uniţi toţi patru. Îşi cântau durerea din inimă, îşi revărsau inimile cântând. „Camacu” este numele cântecului pe care îl cântau.

Şi atunci ei le-au vorbit fiilor lor:

— Dragii noştri fii, noi plecăm. Ne ducem înapoi. Avem cuvinte pline de învăţături, sfaturi pline de învăţături să vă lăsăm vouă, şi vouă, care aţi venit cu noi de pe munţii îndepărtaţi, dragele noastre neveste, le-au spus nevestelor lor. I-au sfătuit pe

fiecare dintre ei:

— Ne ducem înapoi, la locul de baştină al tribului. A venit din nou timpul Domnului nostru Cerb, aşa cum se oglindeşte pe cer. Nu avem decât să ne întoarcem. Am făcut ce-am avut de făcut, ziua noastră a fost săvârşită. Ştiind acest lucru nici să nu ne uitaţi, nici să nu ne daţi la o parte. Încă mai aveţi de văzut casa voastră şi muntele vostru, locul începuturilor voastre.

Aceasta să fie calea: trebuie să mergeţi. Mergeţi să vedeţi locul de unde am venit, iată cuvintele pe care le-au spus când i-au sfătuit.

Apoi Jaguar Quitze a lăsat un semn al fiinţei sale:

— Acesta este pentru când mă veţi ruga să fac ceva pentru voi. V-o las vouă. Strălucirea voastră înflăcărată se află aici. Acestea au fost toate îndrumările, sfaturile mele, a spus el când a lăsat semnul fiinţei sale, o Legătură de Flăcări, aşa cum se numeşte. Nu era limpede ce era; fusese bine înfăşurată în învelişul ei. N-a fost niciodată desfăcută. Cusăturile ei nu erau clare, căci nimeni nu privise când fusese înfăşurată.

În felul acesta au lăsat îndrumări şi apoi au dispărut de-acolo, de pe muntele Hacauitz. Nevestele şi copiii lor nu i-au mai văzut niciodată. Natura dispariţiei lor nu a fost clară. Dar oricum o fi fost, îndrumările lor erau limpezi şi Legătura de Flăcări a devenit de mare preţ pentru cei ce au rămas.

Era o amintire de la taţii lor. De îndată au ars ofrande în faţa acestei amintiri primite de la taţii lor.

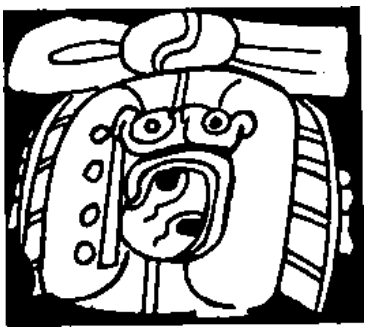

Fusese bine înfăşurată în ÎNVELIŞUL el

Forma rotunda şi nodul mare de deasupra sunt caracteristice pentru legăturile sacre din Ţinuturile de Jos maya.

De pe un vas din perioada clasică târzie maya

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D.COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Când domnii îşi înşirau strămoşii, cauecii începeau de la Jaguar Quitze, străbunul şi tatăl lor; fiii săi, numiţi Nobil Doi şi Nobil Strai, n-au fost pierduţi.

Aşa s-a întâmplat moartea primilor noştri patru străbuni şi taţi. Când ei au dispărut, fiii lor au rămas acolo, pe muntele Hacauitz; au rămas un timp acolo. Cât despre triburi, le venise acum ziua să fie destrămate şi călcate în picioare. Nu mai aveau nicio măreţie, deşi încă erau mulţi la număr.

Toţi cei de pe Hacauitz se adunau de fiecare dată când era ziua de pomenire a taţilor lor. Pentru ei ziua legăturii era o zi mare. Nu puteau să o desfacă; pentru ei a rămas legată – Legătura de Flăcări, aşa cum o numeau. I s-a dat această poreclă, acest nume când taţii lor, care au făcut-o ca semn al fiinţei lor, le-au înmânat-o s-o păstreze.

Aşa s-a întâmplat dispariţia şi pierderea lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat, primii oameni care au venit de lângă mare, din est. Au venit aici în timpuri străvechi. Când s-au prăpădit erau deja bătrâni. Li se dusese

vestea pentru pocăinţă şi aducere de jertfă.

PARTEA A CINCEA

Şi apoi şi-au adus aminte de cele ce le-au fost spuse despre est. Aceasta e când se gândeau la învăţăturile date de taţii lor. Lucrurile străvechi primite de la părinţi nu erau pierdute. Triburile le-au dat neveste, încuscrindu-se astfel, şi s-au însurat. Şi trei au fost cei care au spus când erau gata să plece:

— Mergem în est, acolo de unde au venit părinţii noştri, au spus şi şi-au văzut de drum. Cei trei erau fiii împuterniciţi.

Nobil Doi era numele fiului lui Jaguar Quitze, care îi reprezenta pe toţi cauecii.

Nobil Acutec era numele fiului lui Jaguar Noapte, care servea ca singur reprezentant al celor din neamul casămare.

Nobil Domn era numele unicului fiu al lui Nu Chiar Acum, reprezentându-i pe cei din neamul domn quiché.

Deci acestea sunt numele celor care s-au dus acolo, lângă mare. N-au plecat decât trei, dar erau pricepuţi şi atotştiutori. Fiinţele lor nu erau chiar întru totul pământene. Le-au dat sfaturi tuturor fraţilor, şi celor mai mari, şi celor mai mici, pe care i-au lăsat acasă. Erau bucuroşi că pleacă.

— Nu vom muri. Ne vom întoarce, au spus ei când au plecat, şi aceştia au fost cei trei care au trecut peste mare.

Şi apoi au ajuns în est; s-au dus acolo să fie investiţi. Urmează acum numele domnului care era căpetenia celor din est când au ajuns ei acolo.

Şi apoi s-au dus la domnul numit Naexit, marele stăpân şi singurul judecător al unui ţinut foarte populat.

El era cel care dădea însemnele rangurilor, toate emblemele.

Însemnele de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Şi, când se dădeau însemnele strălucirii şi nobleţii rangurilor de Păstrător al Rogojinii şi de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, Naexit mai dădea şi un anumit număr de obiecte, care erau însemnele acestor demnităţi. Iată cum se numeau ele:

Baldachin, tron.

Fluier de os, şuieratul păsărilor.

Pulbere sclipitoare, argilă galbenă.

Laba pumei, laba jaguarului.

Cap şi copită de cerb.

Brăţară din piele, clopoţel din cochilie de melc.

Tigvă pentru tutun, vas pentru hrană.

Pene de papagal, pene de egretă.

Aşa că au plecat ducând toate acestea. Apoi, de acolo, de lângă mare, au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua. Vorbeau despre investitura lor prin însemne şi prin cuvinte.

După ce au ajuns la ei, în cetatea numită Hacauitz, toţi tamii şi ilocii s-au adunat acolo. Toate triburile s-au strâns laolaltă; erau fericite. Când Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn s-au reîntors, şi-au reluat suveranitatea asupra triburilor. Rabinalii, cakchiquelii şi cei din casa pasăre erau bucuroşi. Li se arătaseră doar însemnele măreţiei rangului. Acum domnii deveniseră mari în însăşi fiinţa lor; mai înainte, când îşi desfăşurau măreţia, ea nu era deplină.

Acestea se petreceau când erau la Hacauitz. Cu ei nu se aflau decât cei care veniseră la început din est. Au petrecut timp îndelungat acolo, pe munte. Acum erau cu toţii mulţi la număr.

Nevestele lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum au murit acolo. Apoi ceilalţi au plecat, au părăsit locul lor de pe

munte. Au căutat alt munte pe care să se poată aşeza. Au locuit pe numeroşi munţi, dându-le porecle şi nume. Primele noastre mame şi primii noştri taţi s-au înmulţit şi au câştigat putere în aceste locuri, după spusele oamenilor din timpurile vechi, când povesteau cum au părăsit prima lor cetate, numită Hacauitz.

Iar apoi au ajuns într-un loc unde au întemeiat o cetate numită Locul Spinos. Au petrecut mult timp acolo, în cetatea aceea. Au avut fiice şi fii cât au stat acolo. Erau de fapt patru munţi, dar s-a ajuns să fie un singur nume pentru tot oraşul. Fiicele şi fiii lor s-au căsătorit. I-au lăsat să plece. Favorurile şi darurile pe care le primeau erau suficientă plată pentru fiicele lor. Făceau numai ce era bine.

Apoi au cercetat fiecare parte a cetăţii. Iată numele părţilor Locului Spinos: Locul Uscat, Casa de Coajă, Semnul Hotarului, Fortăreaţa – aşa se numesc munţii pe care se întindea.

Şi au început să privească peste munţii cetăţii. Căutau încă un munte, căci în toate părţile cetăţii lor populaţia se înmulţise prea mult. Şi cei care aduseseră puterea din est erau acum morţi; îmbătrâniseră tot mergând dintr-o cetate în alta. Însă feţele lor n-au murit, le-au transmis mai departe.

Au îndurat mult necaz şi suferinţă; a trecut mult până când străbunii şi părinţii noştri şi-au găsit cetatea. Aici este numele cetăţii la care au ajuns.

Locul cu Barbă era numele muntelui cetăţii lor. Acolo s-au oprit şi s-au statornicit.

Şi-au dovedit strălucirea lor înflăcărată. Şi-au măcinat ghipsul, cimentul, în cea de-a patra generaţie de domni. Căpetenia se spune că era Nobil Boltădecopac, când Nouă Cerb era Domn Dregător, iar domnii numiţi Nobil Baiedulce şi Iziayul conduceau în calitate de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa

de Primire. Domneau acolo, în Locul cu Barbă. Datorită muncii lor a devenit o cetate desăvârşită.

Numărul caselor mari ajungea doar la trei, acolo, la Locul cu Barbă. Nu erau încă douăzeci şi patru de case mari, ci doar trei.

Doar o casă mare pentru caueci.

Şi doar o casă mare pentru cei din neamul casămare.

Şi, în sfârşit, doar una pentru domn quichéi.

Dar cele trei ocupau doar două clădiri, una în fiecare dintre cele două părţi ale cetăţii.

Iată cum stăteau lucrurile când erau la Locul cu Barbă.

Judecau toţi la fel: nu le era cunoscut răul şi nici nu aveau greutăţi.

Domnia lor se desfăşura paşnic: nu se iscau certuri, şi nici tulburări.

Inimile lor erau pline de o lumină constantă: nu era urmă de prostie, şi nici de invidie în ceea ce făceau.

Strălucirea lor era modestă: nu uluiau pe nimeni şi nici nu se dădeau mari.

Şi apoi se luau la întrecere. Erau neîntrecuţi în Dansul Scutului, acolo, la Locul cu Barbă. Îl interpretau ca pe un semn de putere. Era semn al strălucirii înflăcărate şi semn al măreţiei lor.

Când a fost văzut de iloci, aceştia au început să pună la cale război. Dorinţa lor era ca Domnul Nobil Baiedulce să fie ucis, iar celălalt domn să se alieze cu ei. Pe Domnul Iziayul au vrut să-l înduplece ilocii; pe el îl voiau ca învăţăcel la săvârşirea omorurilor. Dar uneltirile lor invidioase, pe la spatele Domnului Nobil Baiedulce, n-au dus la nimic. Voiau să termine cu el, dar domnul nu a fost ucis de iloci la prima încercare.

Acestea au fost rădăcinile tulburărilor, răzmeriţei şi războiului. Mai întâi au năvălit în cetate; ucigaşii s-au pus pe

treabă. Ceea ce doreau era să nimicească însăşi personalitatea quichéilor. Numai atunci, gândeau ei, ar fi putut prelua ei singuri puterea şi numai pentru aceasta au ajuns să omoare. Au fost prinşi şi robiţi. Prea puţini dintre ei şi-au mai dobândit vreodată libertatea.

Şi apoi a început măcelul. I-au spintecat pe iloci în faţa zeilor. Aceasta a fost plata pentru uneltirile făcute împotriva Domnului Nobil Baiedulce. Şi mulţi alţii au fost prinşi; au fost făcuţi robi şi şerbi. Şi-au făcut-o cu mâna lor prin aţâţările la război împotriva domnului şi împotriva canionului, şi a cetăţii. Ceea re le dorea inima era să nimicească şi să spulbere însăşi personalitatea domnului quiché, dar nu s-a întâmplat cum au vrut ei.

Astfel s-a ajuns ca oamenii să fie spintecaţi înaintea zeilor. Atunci s-au născocit şi scuturile pentru război şi a fost începutul primelor fortificaţii ale cetăţii Locul cu Barbă. Rădăcina strălucirii înflăcărate a fost înfiptă atunci şi, datorită conducerii domnilor quiché, a fost cu adevărat mare. Erau domni de o deşteptăciune rară. N-a fost nimic care să-i umilească, nu s-a întâmplat nimic care să-i facă de râs sau care să distrugă măreţia domniei lor care a prins rădăcini acolo, la Locul cu Barbă.

Penitenţele făcute pentru zei au devenit mai mari, stârnind din nou teroare şi toate triburile erau înspăimântate, triburile mici şi cele mari. Erau martori sosirii oamenilor prinşi în război, care erau spintecaţi şi ucişi pentru gloria şi măreţia Domnului Nobil Baiedulce şi a Domnului Iziayul, împreună cu cei din neamurile casămare şi domn quiché. Se aflau doar trei ramuri înrudite acolo, în cetatea numită Locul cu Barbă.

Şi tot acolo au început ei să petreacă şi să bea în cinstea înfloririi fiicelor lor. Aceasta era calea prin care cele trei neamuri care îşi spuneau „trei case mari” rămâneau împreună. Acolo îşi

beau băuturile şi acolo îşi mâncau porumbul, plata primită pentru surorile lor, plata primită

AU FOST PRINŞI ŞI ÎNROBIŢI *Desen din Tikal din perioada clasică târzie maya, reprezentând un războinic captiv din Calakmul*

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL MUZEULUI UNIVERSITĂŢII DIN PENNSYLVANIA

pentru fiicele lor. În inimile lor domnea numai fericire când o făceau. Mâncau şi petreceau în palatele lor.

— Acesta este felul nostru de-a aduce mulţumiri şi de-a fi recunoscători pentru că avem veşti bune şi noutăţi bune. Este semnul că ne învoim în privinţa fiicelor şi a fiilor născuţi de femeile noastre, spuneau ei.

Acolo se dădeau porecle, iar cei de aceeaşi viţă, triburile aliate, principatele îşi puneau acolo nume.

— Ne căsătorim între noi: noi, cauecii, noi, casămarii şi noi, domn quichéii, spuneau cei din cele trei neamuri şi cele trei case mari. Au petrecut mult timp acolo, la Locul cu Barbă, şi apoi iarăşi au căutat, şi au găsit, o cetate nouă. Au părăsit Locul cu Barbă.

Apoi s-au ridicat şi au ajuns la cetatea Trestii Putrede, cum îi rostesc quichéii numele. Domnii Nobil Baiedulce şi Şarpe cu Pene

au venit cu ei, împreună cu toţi ceilalţi domni. Au fost cinci schimbări de domni şi cinci generaţii de oameni de la începuturile luminii, începuturile succesiunii, ale vieţii şi ale omenirii.

Şi au clădit multe case acolo.

Au clădit şi case pentru zei, punându-le în locurile cele mai înalte ale cetăţii. Au venit şi au rămas.

După aceasta ţinutul lor s-a lărgit, erau mai numeroşi şi mai înghesuiţi. Din nou şi-au plănuit casele mari, care trebuiau regrupate şi separate fiindcă sporiseră neînţelegerile. Erau invidioşi unii pe alţii din cauza preţului obţinut pentru surorile şi fiicele lor, preţ care nu se mai mărginea la hrană şi băutură.

Aşa că de aici a pornit despărţirea lor şi s-au iscat certuri între ei, răscolind oasele şi tigvele morţilor lor. Apoi s-au desfăcut în nouă familii, punând capăt certurilor pentru surorile şi fiicele lor. Când s-a făcut împărţirea puterii, s-a ajuns la douăzeci şi patru de case mari.

Trecuse mult timp de când sosiseră cu toţii în cetatea unde au clădit douăzeci şi patru de palate; în cetatea Trestii Putrede. Aceasta a fost cetatea pe care a binecuvântat-o domnul episcop după ce a fost părăsită.

Au dobândit acolo glorie. Scaunele şi pernele lor minunate au fost orânduite. Tuturor domnilor celor nouă familii le-au fost împărţite diferitele lor ranguri strălucite. Unul câte unul şi-au ocupat locurile:

Cei nouă domni ai cauecilor.

Cei nouă domni ai casămarilor.

Cei patru domni ai domn quichéilor.

Cei doi domni ai zaquicilor.

Au devenit numeroşi. Cei care făceau parte din alaiul unui anumit domn erau şi ei mulţi la număr, dar domnul era cel dintâi,

în fruntea vasalilor săi. Erau mulţimi, mulţimi de familii pentru fiecare dintre domni. Vom înşira titlurile domnilor unul câte unul, pentru fiecare dintre casele mari.

Şi AICI SUNT TITLURILE DOMNILOR CARE-I CONDUCEAU PE CAUECI, începând cu primul în rang:

Păstrător al Rogojinii.

Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Păstrător al lui Tohil.

Păstrător al Şarpelui cu Pene.

Maestru de Ceremonii pentru caueci.

Sfetnic al Proviziilor.

Emisar Quehnay.

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea.

Mama Casei de Primire.

Deci aceştia sunt domnii care îi conduceau pe caueci, nouă domni cu palatele lor puse împrejur. Unul pentru fiecare dintre ei. Şi acum să le arătăm feţele…

Iar acum urmează domnii care îi conduceau pe casâmari, începând cu primul dintre ei:

Domn Dregător.

Domn Crainic.

Dregător al Casei de Primire.

Şeful Casei de Primire.

Mama Casei de Primire.

Maestru de Ceremonii pentru casămari.

Domn Auilix.

Yacolatam, adică „colţul rogojinii” sau zaclatol.

Emisar Şef Yeoltux.

Deci au fost nouă domni care-i conduceau pe casămari.

Şi IATĂ-I ACUM PE DOMN QUICHÉI. Aici sunt titlurile

domnilor: Crainic.

Domn Emisar.

Domn Maestru de Ceremonii pentru domn quichéi.

Domn Hacauitz.

Patru domni au condus pe domn quichéi, cu palatele lor puse împrejur.

Şi MAI ERAU ŞI DOUĂ FAMILII DE DOMN ZAQUICI:

Domn al Casei Mătasedeporumb.

Dregător pentru zaquici.

Era un singur palat pentru aceşti doi domni.

Aceasta era împărţirea pentru cei douăzeci şi patru de domni şi s-a ajuns să fie şi douăzeci şi patru de case mari.

— Altunci strălucirea şi măreţia au crescut PRINTRE QUICHÉI. Măreţia şi însemnătatea neamului quiché a ajuns la deplina ei strălucire şi maiestate o dată cu pietruirea şi cimentarea canionului şi a cetăţii. Triburile veneau, fie mici, fie mari, şi, oricare ar fi fost rangurile domnilor lor, contribuiau la măreţia quichéilor, O dată cu strălucirea şi măreţia lor creşteau şi casele zeilor, şi casele domnilor.

Dar domnii n-ar fi reuşit să îndeplinească acestea, n-ar fi putut clădi case şi pentru ei, şi pentru zeii lor, dacă nu ar fi fost faptul că vasalii deveniseră numeroşi. Nu trebuia nici să-i ademenească, nici să-i răpească, nici să-i aducă cu forţa, căci fiecare dintre ei aparţinea în mod legal domnilor. Iar fraţii mai mari şi mai mici ai domnilor au devenit şi ei numeroşi.

Fiecare domn ducea o viaţă plină, plină de rugăciuni. Aceşti domni erau cu adevărat preţuiţi, se bucurau cu adevărat de mult respect. Zilele de naştere ale domnilor erau ţinute şi sărbătorite de vasali. Atunci s-au înmulţit cei care locuiau în canioane şi cei care locuiau în cetate. Dar chiar şi aşa nu ar fi fost mulţi la număr, dacă

nu ar fi venit toate triburile să li se supună.

Şi când se abătea câte un război asupra canioanelor şi cetăţilor, Domn Şarpe cu Pene şi Domn Nobil Baiedulce străluceau de putere datorită priceperii lor. Şarpe cu Pene a devenit un adevărat domn de geniu:

Cu un prilej s-a urcat sus, în cer; cu altul s-a dus pe drum până jos, în Xibalba.

Cu alt prilej a devenit şerpuit, prefăcându-se într-un şarpe adevărat.

O dată s-a făcut acvilin, iar altă dată felin; adică s-a prefăcut într-o acvilă adevărată, iar altă dată într-un jaguar.

Cu alt prilej s-a preschimbat într-o baltă de sânge; nu era nimic altceva decât o baltă de sânge.

Fiinţa lui era cu adevărat cea a unui domn de geniu. Toţi ceilalţi domni se temeau de el. Vestea s-a răspândit; toţi domnii triburilor au auzit despre acest domn de geniu.

Şi acesta a fost începutul creşterii neamului quiché, când Domnul Şarpe cu Pene a dat semne de măreţie. Faţa lui nu a fost uitată de nepoţii şi fiii săi. El nu a făcut aceste fapte doar aşa, ca să rămână un domn nemaipomenit, o fiinţă de geniu, ci urmarea celor făcute de el a însemnat umilire pentru toate celelalte triburi. Era doar calea sa de-a se arăta şi din această cauza a devenit singura căpetenie a triburilor.

S-A FĂCUT (...) FELIN. *Un şaman dansând se preface în jaguar. De pe un vas, din Altar de Sacrificios, datând din perioada clasica târzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

Acest domn de geniu, numit Şarpe cu Pene, a făcut parte dintr-a patra generaţie de domni. Era în acelaşi timp Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Şi astfel a lăsat semne şi vorbe pentru generaţia următoare. Urmaşii lui au dobândit strălucire şi măreţie şi, la rândul lor, au zămislit fii, făcând ca aceştia să fie în număr şi mai mare. Au fost zămisliţi Tepepul şi Iziayul; aceştia n-au făcut decât să-şi slujească domnia, devenind cea de-a cincea generaţie de domni. Şi au dat naştere generaţiei următoare de domni.

Şi IATĂ NUMELE CELOR DINTR-A ŞASEA GENERAŢIE DE DOMNI. Au fost doi domni mari. Erau foarte aprigi. Quicab a fost numele unuia dintre cei doi, Cauizimah al celuilalt.

Iar Quicab şi Cauizimah au făcut foarte multe, la rândul lor. Au sporit măreţia neamului quiché, deoarece aveau într-adevăr geniu. Au zdrobit şi au nimicit canioanele şi cetăţile triburilor, mici şi mari – pe ale celor care avuseseră odinioară cetăţi în apropiere:

Era pe munte un loc al cakchiquelilor, numit astăzi Vârfuri cu Urzici.

Şi un alt loc pe munte al rabinalilor, Locul Apei Revărsate.

Şi un munte al caoqueilor, Casa de Ghips.

Şi apoi o cetate a tribului Pământuri Albe, Vârfurile Izvoare Fierbinţi.

Sub Zece, Faţa Monumentului şi Salcia.

Toţi îl urau pe Quicab. Au purtat război, dar până la urmă au fost dărâmate, au fost nimicite aceste canioane, aceste cetăţi ale triburilor rabinal, cakchiquel, pământuri albe. Toţi cei din triburi au căzut cu feţele în jos sau laţi, pe spate. Războinicii lui Quicab au ţinut-o mult timp aşa, cu omorurile, până n-au mai rămas decât un grup sau două dintre toţi duşmanii ce nu plăteau tribut. Cetăţile lor au căzut şi le-au adus tribut lui Quicab şi Cauizimah. Neamurile lor au ajuns să fie stoarse de sânge, să fie străpunse de săgeţi, puse la stâlp. Din ziua lor n-a mai rămas nimic, din moştenirea lor n-a mai rămas nimic.

Singura cale de-a distruge cetăţile erau ghiulelele. Dintr-o dată pământul însuşi se căsca, de parcă un fulger ar fi făcut praf stâncile. Înspăimântată, populaţia unui trib după altul mergea în faţa arborelui de cauciuc, purtând în mâini însemnele cetăţii şi, ca urmare, azi se află acolo un munte de pietre. Numai câteva dintre pietre nu sunt tăiate, celelalte arată de parcă ar fi fost despicate cu toporul. Urmarea se poate vedea şi astăzi, acolo, pe câmpia numită Petatayub. Oricine trece pe-acolo se poate uita la munte ca la un semn al bărbăţiei lui Quicab. Nu a putut fi omorât şi nici înfrânt. Era un bărbat adevărat şi toate triburile îi plăteau bir.

Şi apoi toţi domnii au început să uneltească. S-au apucat să ridice bariere în jurul canioanelor şi cetăţilor, cetăţile căzute ale tuturor triburilor.

După aceasta au urmat plăieşii, puşi să-i urmărească pe cei care porneau război. Familii de pândari au fost trimise să ocupe munţii cuceriţi:

— Fără ei, triburile se vor întoarce să locuiască în cetăţile lor, spuneau domnii când s-au adunat cu toţii la sfat. Apoi au ordonat ce trebuie să facă plăieşii:

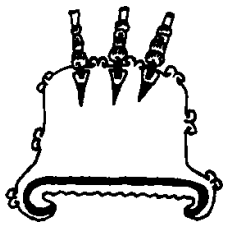

Singura cale de-a distruge

CETĂŢILE ERAU GHIULELELE *în cărţile mixtece cuceririle sunt semnalate prin săgeţi aruncate în denumirea unui loc care, în acest exemplu, este semnul pentru un munte*.

Din Codexul Nuttall

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

— Să ne fie ca o palisadă şi ca un înlocuitor al înseşi familiilor noastre, o îngrăditură, o fortăreaţă pentru noi. Să se prefacă ei acum în mânia noastră, în bărbăţia noastră, au spus toţi domnii. S-a trimis poruncă la toţi cei din neamurile care aveau sarcina să se împotrivească celor ce porneau război.

Odată vestiţi, s-au dus să-şi ia posturile în primire ocupând locurile din munte ale triburilor:

— Duceţi-vă, doar acum sunt munţii noştri. Să nu vă fie frică. Îndată ce se ivesc cei ce vor război, întorcându-se împotriva voastră ca să vă ucidă, trimiteţi după noi să venim şi să-i omorâm, le-au spus tuturor Quicab şi Dregătorul, şi Crainicul, vestindu-i pe toţi.

Şi atunci au plecat cei ce sunt numiţi Vârf de Săgeată, Unghi de Coardă de Arc. Bunicii şi taţii lor s-au răspândit peste tot; nu lipseau de pe niciunul dintre munţi. S-au dus ca străjeri ai muntelui, ai vârfului de săgeată şi ai coardei de arc şi totodată împotriva aţâţătorilor la război. Niciunul dintre ei nu fusese acolo

la revărsatul zorilor şi niciunul nu-şi avea propriul zeu; împiedicau doar drumul spre cetate. S-au dus cu toţii: străjerii locurilor Vârfiiri cu Urzici, Lângă Oglindă, Râul Alb, Piaţa Dansul Cerbului, Locul Scândură, Optsprezece.

De asemenea, străjerii locurilor numite Cutremur, Meteor, Hunahpu.

Şi străjerii locurilor Apa Revărsată, Printre Stânci, străjeri ai Casei de Ghips, ai Casei Ziya; străjeri ai Izvoarelor Fierbinţi, Sub Zece, ai câmpiilor şi ai munţilor.

Plăieşii puşi acolo împotriva războiului, străjerii pământului, au plecat, au plecat trimişi de Quicab şi Câuizimah, Păstrător al Rogojinii şi

Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, şi de Dregător, şi Crainic. Au fost patru domni care au pus de strajă soli şi plăieşi împotriva aţâţătorilor la război:

Quicab şi Cauizimah sunt numele celor doi domni care îi conduceau pe caueci.

Ţesut este numele domnului care îi conducea pe casămari.

Balegă de Tatu este numele domnului care îi conducea pe quichéi.

Deci acestea sunt numele domnilor care au trimis soli şi plăieşi. Chiar vasalii lor s-au dus pe munte, pe fiecare dintre munţi şi, de îndată ce-au plecat, au început să sosească prăzi şi au început să sosească prizonieri de răzb» oi pentru Quicab şi Cauizimah, pentru Dregător şi Crainic. Cei numiţi Vârf de Săgeată şi Unghi de Coardă de Arc au pornit război. Au luat din nou prăzi şi prizonieri. Unii dintre cei care erau plăieşi au ajuns eroi. Li s-au dat ranguri şi onoruri; erau trataţi cu mărinimie de domni când veneau să aducă prăzile şi prizonierii.

Apoi, când Domnii Păstrător al Rogojinii, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, Dregător şi Crainic au stat la sfat, au luat această hotărâre:

— Când vrem să înnobilăm pe cineva din familiile de pândari, o să-i investim numai pe cei de rangul întâi. Eu sunt Păstrător al Rogojinii.

— Şi eu sunt Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

— Înnobilarea rangului de Păstrător al Rogojinii, care este al meu şi cel çare este al tău, Domnule Dregător, vor intra în aceasta. Dregătorii vor fi înnobilaţi.

Şi toţi domnii vorbeau când îşi adunau gândurile. Tamii şi ilocii făceau acelaşi lucru; cele trei ramuri ale quichéilor erau de acord când îndeplineau investiturile. Dădeau titluri celor de primul rang dintre vasalii lor.

În felul acesta s-a luat hotărârea. Dar nu au fost investiţi în Quiché. Muntele pe care au fost înnobilaţi primii vasali de rangul întâi are un nume; toţi au fost chemaţi, de pe toţi munţii unde se aflau, şi s-au adunat într-un singur loc. Sub Funie, Sub Coardă este numele muntelui unde au fost investiţi, unde au pătruns în nobilime. S-a făcut aceasta la hotarul locului Lângă Oglindă.

Şi iată titlurile, demnităţile şi însemnele lor: douăzeci de ranguri de dregători şi douăzeci de Păstrători ai Rogojinii au fost înfiinţate de către Păstrătorul Rogojinii, Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, Dregător şi Crainic.

Toţi aceştia au intrat în nobilime: Dregători, Păstrători ai Rogojinii, unsprezece Maeştri de Ceremonii, Dregător pentru Domni, Dregător pentru zaquici, Dregător Militar, Păstrător Militar al Rogojinii, Ziduri Militare şi Colţuri Militare au fost titlurile care s-au dat când soldaţii au fost investiţi şi li s-au înmânat scaunul şi perna.

Aceştia erau vasali de primul rang, pândarii şi străjerii poporului quiché, Vârf de Săgeată, Unghi de Coardă de Arc, o palisadă, o îngrăditură, un zid, o fortăreaţă în jurul cetăţii Quiché.

Iar tamii şi ilocii au făcut acelaşi lucru: au investit şi au dat titluri vasalilor de rangul întâi de pe fiecare munte.

Deci aceasta este originea nobililor Dregători şi Păstrători ai Rogojinii de astăzi, de pe fiecare munte. Urmarea a fost că ei au apărut mai târziu decât adevăratul Păstrător al Rogojinii şi decât Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi mai târziu decât Dregătorul şi Crainicul.

Iar acum vom numi casele zeilor, deşi casele au acelaşi nume ca şi zeii:

Marele Monument al lui Tohil este numele clădirii care îl adăposteşte pe Tohil al cauecilor.

Următorul, Auilix, este numele clădirii care îl adăposteşte pe Auilix al casămarilor.

VENEAU ÎNTÂI ÎN FAŢA lui Tohil Aşezat în templul lui (prezentat în secţiune în dreapta), K’awil (corespondentul lui Tohil din Ţinuturile de Jos maya) primeşte ofrande în cupe şi (în extrema stânga) o cădelniţa plină cu copal arzând. Din Codexul din Dresda

Hacauitz este numele clădirii care îl adăposteşte pe zeul celor de neam domn quiché.

Mătasedeporumb, a cărui casă de jertfă încă mai poate fi văzută, este numele unui alt monument mare.

Acestea erau lăcaşurile pietrelor ale căror zile le ţineau

domnii quiché. Zilele lor mai erau ţinute şi de toate triburile. Când triburile ardeau ofrande, veneau întâi în faţa lui Tohil.

Apoi îl salutau pe Păstrătorul Rogojinii şi pe Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, după care le aduceau domnilor penele lor de quetzal şi tributul; aceloraşi domni.

Şi în acest fel se îngrijeau şi aduceau hrană Păstrătorului Rogojinii şi Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire, care ieşiseră victorioşi în lupta împotriva cetăţilor lor.

Erau domni mari, erau domni de geniu. Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce erau domni geniali, şi Quicab, şi Cauizimah de asemenea. Ştiau când urma să izbucnească un război; tot ce vedeau le era limpede. Dacă avea să fie moarte sau foamete, sau dacă se vor isca certuri ştiau fără greş, o dată ce era un loc ca să o vezi, era o carte. „Cartea Sfatului” o numeau ei.

Dar nu numai în acest fel erau ei domni. Erau mari în propria lor fiinţă şi ţineau posturi mari. Ca un mijloc de a-şi preţui clădirile şi nobleţea, posteau răstimpuri lungi, se supuneau penitenţelor în faţa zeilor.

Şi iată cum posteau:

Posteau de nouă ori câte douăzeci de zile şi timp de nouă zile se supuneau penitenţei şi ardeau ofrande.

Alt post al lor ţinea de treisprezece ori câte douăzeci de zile şi timp de treisprezece zile se supuneau penitenţei şi ardeau ofrande în faţa lui Tohil şi a celorlalţi zei ai lor. Nu mâncau decât zapotes, matasanos şi jocotes; nu era nimic făcut din porumb la masa lor.

Chiar dacă se supuneau penitenţei de şaptesprezece ori câte douăzeci de zile şi apoi posteau şaptesprezece, tot nu mâncau. Au ajuns într-adevăr la mare abstinenţă.

Acesta era un semn că au personalitatea unor adevăraţi domni. Şi nu era nicio femeie lângă ei când dormeau; se ţineau

deoparte când posteau. Nu făceau decât să stea în casele zeilor, în fiecare zi. Tot ce făceau era să le ţină zilele, să ardă ofrande şi să se supună penitenţelor. Stăteau acolo fie noapte, fie zi. Implorau din adâncul inimii şi al măruntaielor cerând lumină şi viaţă pentru vasalii şi ţinuturile lor. Îşi ridicau faţa spre cer şi iată care era rugăciunea lor adresată zeilor când le cereau ceva.

Şi ACESTA ESTE STRIGĂTUL INIMII LOR, iată-l:

„Aşteaptă! În ziua asta binecuvântată, tu, Uragan, tu, Inima Pământului-Cer, tu, cel care ne dai mărire şi vigoare, care ne dai fiice şi fii, risipeşte-ţi umbra, varsă-ţi picăturile de verde şi galben; dă viaţă şi început celor pe care îi port şi-i zămislesc, ca să se poată înmulţi şi creşte;

Îngrijindu-te şi hrănindu-te pe tine, chemându-te pe tine de pe drumuri şi cărări, din râuri şi din canioane, de sub copaci şi tufişuri; dă-le lor fiice şi fii.

Fă să nu fie nicio vină, piedică, lipsă şi necaz; să nu vină vreun amăgitor în spatele sau în faţa lor, să nu fie prinşi în capcană sau răniţi, sau ademeniţi, sau arşi, să nu-i abată cineva din drum, dedesubtul sau deasupra lui; fă-i să nu cadă pe spate, nici să se împiedice, ţine-i pe Drumul Verde, Cărarea Verde.

Fă să nu fie vină sau piedică în calea lor prin vreo taină sau vrajă a ta; fă ca cei ce te hrănesc şi îţi poartă de grijă să fie buni dinaintea gurii şi a feţei tale, tu, Inima Cerului; tu, Inima Pământului; tu, Legătură de Flăcări; şi tu, Tohil, Auilix, Hacauitz, sub cer, pe pământ, cele patru zări, cele patru colţuri; fă să fie numai lumină, numai necurmare înăuntru, dinaintea gurii şi a feţei tale, tu zeu.”

Aşa era cu domnii când posteau de nouă ori câte douăzeci sau de treisprezece ori câte douăzeci sau de şaptesprezece ori câte douăzeci de zile; zilele lor de post erau multe. Implorau din toată

inima pentru vasalii şi pentru toate nevestele şi copiii lor. Fiecare şi toţi domnii aduceau prinos, ca un mod de-a preţui lumina vieţii şi de-a preţui puterea.

La fel era puterea Păstrătorului Rogojinii, a Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire, a Dregătorului şi a Crainicului. Ţineau posturi doi câte doi, purtând pe rând sarcina triburilor şi a poporului quiché pe umerii lor.

La rădăcina lui, cuvântul vine dintr-un singur loc, şi rădăcina hrănitului, a adusului a fost aceeaşi ca şi rădăcina cuvântului. Tamii şi ilocii făceau la fel, împreună cu rabinalii, cakchiquelii, cu cei din casa pasăre, casa baiedulce, casa grai.

Au plecat în bună înţelegere după ce au auzit, acolo, la Quiché, ce trebuie să facă fiecare dintre ei.

Nu a fost numai faptul că au devenit domni; nu a fost numai faptul că primeau uneori daruri de la cei care-i hrăneau şi aduceau, care pregăteau doar hrana şi băutura pentru ei. Şi nici nu-şi măsluiau sau îşi furau fără rost rangul, strălucirea, măreţia. Şi nu numai că nimiceau canioanele şi cetăţile triburilor, fie ele mici, fie mari, dar triburile mai şi plăteau preţ mare;

Veneau la ei cu turcoaze, veneau cu metal.

Şi veneau cu boabe de jad şi cu alte nestemate, mari cât patru degete laolaltă sau chiar cât pumnul.

Şi cu podoabe din pene verzi, galbene şi roşii, tributul triburilor. Veneau la domnii de geniu Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce, şi la Quicab şi Cauizimah, la Păstrătorul Rogojinii, la Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, la Dregător şi la Crainic.

Ce făceau ei nu erau fapte mici, iar triburile pe care le-au cucerit nu erau puţine la număr. Tributul quichéilor venea de la multe feluri de triburi.

Şi domnii au fost supuşi durerii şi au îndurat-o; înălţarea lor la

strălucire n-a fost neaşteptată. De fapt Şarpe cu Pene a fost rădăcina măreţiei şi a puterii.

Acesta a fost începutul înălţării şi creşterii cetăţii Quiché.

Şi acum vom înşira generaţiile de domni şi vom spune şi numele tuturor acestor domni.

Şi AICI SUNT GENERAŢIILE, ÎNŞIRUIREA DOMNILOR, ca să fie CÂt mai clar.

Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat au foşi primii noştri străbuni şi primii taţi când a apărut soarele, când au apărut luna şi stelele.

Şi iată generaţiile, înşiruirea domniilor. Vom începe de aici, de la chiar rădăcina lor. Domnii vor fi amintiţi doi câte doi, aşa cum fiecare generaţie de domni urmează bunicilor şi domnilor cetăţii, pomenind pe fiecare şi pe toţi domnii.

Şi aici vor apărea feţele fiecăruia dintre domni.

Şi AICI VOR APĂREA, UNA CÂTE UNA, FEŢELE FIECĂRUI DOMN QUICHÉ…

Jaguar Quitze, originea cauecilor.

Nobil Strai, a doua generaţie după Jaguar Quitze.

Jaguar Nobil Boltădecopac, care a făcut începutul funcţiei de Păstrător al Rogojinii, este din generaţia a treia.

Nobil Baiedulce şi Iziayul, a patra generaţie. Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce sunt la rădăcina domnilor de geniu, în cea de-a cincea generaţie.

Tepepul şi Iziayul urmează ca a şasea generaţie.

Quicab şi Cauizimah, la cea de-a şaptea schimbare a puterii, au fost culmea genialităţii.

Tepepul şi Xtayub, a opta generaţie.

Fluture Negru şi Tepepul, într-a noua generaţie.

Opt Coardă şi Quicab, a zecea generaţie.

Şapte Gând şi Cauatepech apoi, ai unsprezecelea în înşiruirea domnilor.

Trei Cerb şi Nouă Câine, în cea de-a douăsprezecea generaţie. Ei domneau când a sosit Tonatiuh. Au fost torturaţi de poporul castilian.

Fluture Negru şi Tepepul au plătit tribut poporului castilian. Fuseseră zămisliţi ca cea de-a treisprezecea generaţie de domni.

Când a sosit Tonatiuh. *Desen quiché reprezentând emblema Habsburgilor, conducători ai Austriei şi Spaniei când Pedro de Alvarado* (*Tonatiuh*) *a invadat Regatul Quiché. Din* Título de los Senores de Coyoy (*secolul al XVI-lea*)

Donjuan de Rojas şi Donjuan Cortés, într-a paisprezecea generaţie de domni. Ei sunt fiii lui Fluture Negru şi Tepepul/

Deci acestea sunt generaţiile şi succesiunea domniilor ca Păstrători ai Rogojinii şi Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, domnii care au condus cauecii din Quiché. Acum vom numi familiile.

Şi aici sunt casele mari ale fiecărui domn în descendenţa rangului de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Sunt numele celor nouă familii de caueci, nouă case mari. Iată titlurile căpeteniilor fiecărei case mari:

Domn Păstrător al Rogojinii, cu o singură casă mare. Hambar este numele palatului.

Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Casa Pasăre este numele palatului său.

Maestru de Ceremonii pentru caueci, cu o casă mare.

Domn Păstrător al lui Tohil, cu o casă mare.

Domn Păstrător al Şarpelui cu Pene, cu o casă mare.

Sfetnic al Proviziilor, cu o casă mare.

Emisar Quehnay, cu o casă mare.

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea, Xeuxeba, cu o casă mare.

Suveran Mexican, cu o casă mare.

Deci acestea sunt cele nouă familii ale cauecilor. Printre descendenţii acestor nouă case mari se numără mulţi vasali.

Şi aici sunt cei din neamul casămare, cu încă nouă case mari. Mai întâi vom înşira numele obârşiei domnilor. Se trag dintr-o singură rădăcină, de la originea rădăcinii zilei şi a luminii:

Jaguar Noapte, primul strămoş şi tată.

Nobil Acul şi Nobil Acutec, într-a doua generaţie.

Nobil Chahuh şi Nobil Casa cu Înscripţie, într-a treia generaţie.

Nouă Cerb, următorul, într-a patra generaţie.

Nobil Baiedulce, într-a cincea generaţie de domni.

Şi Casa Maimuţă, următorul, într-a şasea generaţie.

Şi Iziayul, într-a şaptea generaţie de domni.

Nobil Baiedulce apoi, al optulea în înşiruirea domniilor.

Nouă Cerb, al nouălea la rând.

Ţesut, cum s-a numit următorul, într-a zecea generaţie.

Domn Nobil Baiedulce, într-a unsprezecea generaţie.

Don Cristobal, cum a fost numit, a devenit domn pe timpul poporului castilian.

Don Pedro de Robles este Domn Dregător în prezent.

Şi aici sunt domnii care urmează la rangul de domn dregător. Vom da acum titlul căpeteniilor fiecăreia dintre casele mari:

Domn Dregător, primul domn cu acest rang, capul neamului

casămare, cu o singură casă mare.

Domn Crainic, cu o singură casă mare.

Domn Dregător al Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Şeful Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Mama Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Maestru de Ceremonii pentru casămari, cu o singură casă inare. Domn Auilix, cu o singură casă mare.

Yacolatam, cu o singură casă mare.

Deci acestea sunt casele mari din fruntea neamului caşămarilor, acestea sunt numele celor nouă familii ale caşămarilor, aşa cum sunt ei numiţi. Sunt multe ramuri ale familiei printre descendenţii fiecăruia dintre aceşti domni; am pomenit numai titlurile de primul rang.

Şi acum cei din neamul domn quiché. Iată aici strămoşii şi taţii lor: Nu Chiar Acum, primul dintre ei.

Nobil Domn este numele domnului dintr-a doua generaţie. Stindard Roşu.

Nobil cel Scurt.

Nobil Doctor.

Şapte Trestie.

Nobil Muritor.

Nobil Chemător.

Păcălitorul.

Deci aceştia sunt domnii din fruntea neamului Domn Quiché, generaţiile şi înşiruirea lor.

Şi aici sunt domnii din palate, cu doar patru case mari:

Crainic pentru Domni este titlul celui dintâi, cu o singură casă mare. Emisar pentru Domni este al doilea, cu o singură casă mare.

Maestru de Ceremonii pentru Domni, al treilea domn, cu o singură casă mare.

Şi Hacauitz, al patrulea domn, cu o singură casă mare.

Şi deci acestea sunt cele patru case mari din fruntea neamului domn quiché.

Şi SUNT ÎN TOTAL TREI MAEŞTRI DE CEREMONII. Ei sunt ca nişte părinţi pentru toţi domnii quiché. Vin împreună în bună înţelegere aceşti trei Maeştri de Ceremonii. Sunt dătători de naştere, ei sunt Mama Cuvântului şi sunt Tatăl Cuvântului-mari, pentru că sunt puţini aceşti trei Maeştri de Ceremonii:

Maestru de Ceremonii pentru caueci, întâiul.

Maestru de Ceremonii al casămarilor, al doilea.

Domn Maestru de Ceremonii pentru domn quichéi este cel de-al treilea Maestru de Ceremonii.

Prin urmare sunt trei Maeştri de Ceremonii, unul pentru fiecare dintre aceste trei familii.

Am spus DESTUL DESPRE viaţa ÎN QUICHÉ, având în vedere că nu mai este un loc să-l poţi vedea. Există cartea de la început şi scrierea străveche care a aparţinut domnilor, pierdută acum, dar chiar şi aşa, totul a fost spus aici cu privire la Quiché, care acum se numeşte Santa Cruz.

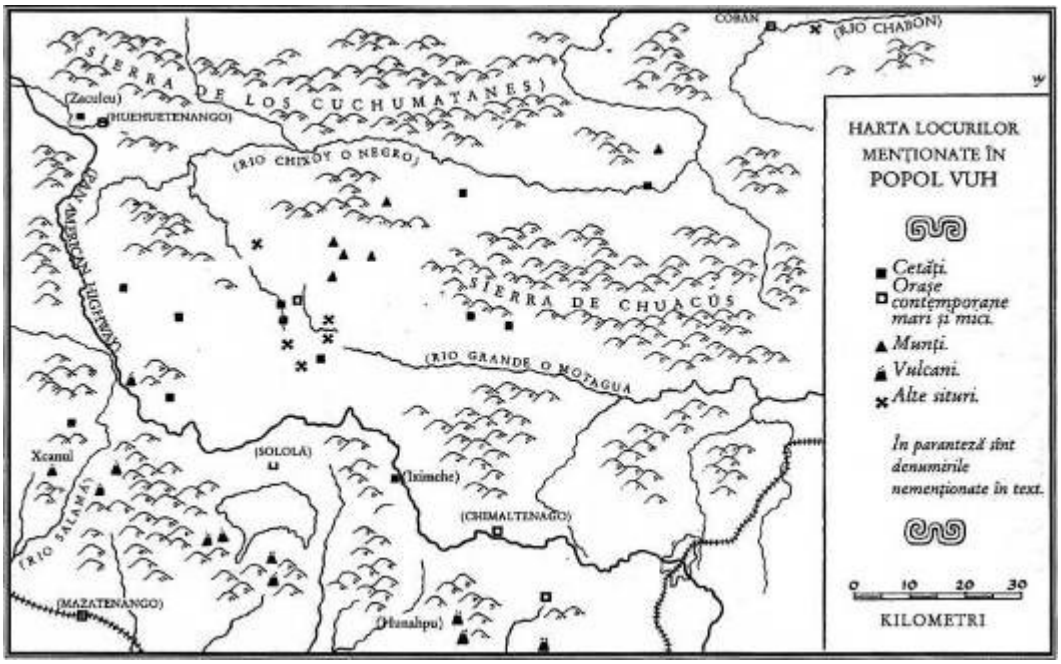

NOTE ŞI COMENTARII

Ortografia

Cuvintele din limbile maya din Guatemala când sunt redate cu litere cursive înseamnă că sunt scrise în noua ortografie a Academiei de las Lenguas Mayas de Guatemala (1988), cu excepţia vocalelor, care au fost reduse la cele cinci găsite atât în ambele textele hieroglifice, cât şi în primele documente scrise în alfabetul latin. Consoanele pot fi pronunţate ca în limba engleză, în afara următoarelor excepţii: ; este spaniolul: „pronunţat cu limba mai în fundul gurii decât *h* în engleză; / este asemănător cu *II* velş, cu limba mai în partea din faţă a gurii decât în engleză, ; o este ca qoph în ebraică, pronunţat cu limba mai în fundul gurii decât *k* în engleză. Se mai găsesc încă două sunete maya care se pronunţă la fel şi în engleză, dar sunt scrise diferit: *tz* este ca *ts* din cuvântul englez „bats", iar *X* este ca *sh*. Stopul glotal echivalent cu *tt* în pronunţia scoţiană a cuvântului „bottle" este indicat prin ’; când urmează o consoană, se pronunţă simultan cu ea. Vocalele sunt aproximativ ca cele din spaniolă sau italiană. Accentul cade aproape întotdeauna pe silaba finală a cuvântului. În cele mai multe cazuri cuvintele din limbile maya din afara Guatemalei sau din nahuad, limba aziecilor, scrise în litere cursive, păstrează ortografia surselor consultate.

În *Popol Vuh* ca şi în alte documente timpurii în quiché sau în alte limbi quichée, vocalele urmate de stopuri glotale sunt scrise *aa*, *ee îi*, co, uu’ în noua scriere ele devin *av ev* i’ *o3*, u’ Printre consoanele glotalizate, *b* devine b’ *tt* devine t’ *4h* devine *ch’* şi *4* devine tz’ Printre sunetele *k*, cel simplu, pronunţat în partea din

faţă a gurii, redat mai înainte prin e sau *qu*, este acum *k*, pe când cel simplu, pronunţat în fundul gurii, scris mai înainte *k* acum este *q*. Formele glotalizate scrise pe vremuri *4* şi *3* sunt acum k’ şi q’ Şi, în sfârşit, *h* devine: „în timp ce z şi *ç* devin *s*. Când numele proprii netraduse apar în litere latine, ele rămân scrise ca în documentul original. De altfel scrierea originală (în liţere latine puse între ghilimele) se foloseşte numai când noua scriere a aceloraşi cuvinte (în litere cursive) conţine corectări de fonetică sau erori făcute de scrib.

Numele popoarelor şi limbilor maya din Guatemala menţionate în această lucrare, aşa cum sunt ele scrise în noul alfabet oficial, sunt *k’ichev kaqchikel*, *tz’utujH*, *poqomehi*, q’eqchi’ *ixil*, m-am şi *jakalteko*. Ortografia folosită în lucrarea de faţă este cea mai frecvent întâlnită în publicaţiile spaniole şi engleze: quiché, cakchiquel, tzutultil, pokomehi, kekchi, ixil, m-am şi jacaltec. Este adevărat că, de cele mài multe ori, această ortografie reprezintă o reflectare imperfectă a felului în care vorbitorii de limbi maya îşi pronunţă numele, dar reflectă modul în care sunt rostite în mod obişnuit numele, în contextul exprimării în limbile spaniolă şi engleză. În acelaşi fel în care *inglés* este redarea cuvântului *english*, *jakalteko* este o redare maya a cuvântului nahuatl *uacaltica*, iar *castilian* şi *kaxlan* reprezintă traducerea în limbile engleză şi maya a cuvântului *castellano*.

Abrevieri

Indicarea surselor privind citatele şi vocabularul se face printr-un cod format din litere, ca de pildă DB pentru Domingo de Basseta. Găsiţi cheia acestui cod în prima pagină din BIBLIOGRAFIE. PV este abrevierea pentru *Popol Vuh* şi MS se referă la manuscrisul *Pöpol Vuh*.

Poetica maya

Când zeii din PV încearcă pentru prima dată să facă oameni, dar în locul lor ies nişte animale (pp. 57-58), se străduiesc totuşi să le înveţe pe aceste creaturi să vorbească. Lecţia pe care le-o ţin nu este doar un exerciţiu de pronunţie şi gramatică, ci le dau totodată bazele poeticii maya. Constă din câteva rânduri de rugăciune limitată la o listă a numelor de zei, dar forma ei se potriveşte cu orice fel de retorică formală. La început este un element care rămâne singur, dar urmează versuri paralele, construite prin împerecherea unor cuvinte sau expresii care sunt în parte identice şi în parte diferite.

Juraqan, Uragan, *ch'ipi kaqulja*, Trăsnet Nounăscut, *raxa kaqulja*, Trăsnet Neaşteptat, *uk'ux kaj*, Inima Cerului, *uk'ux ulew*, Inima Pământului, *tz'aqol*, Făcător, *b'itoly* Plăsmuitor, *alorn*. Purtător, *k'ajolom*, Zămislitor.

Numărul silabelor se schimbă de la o pereche la următoarea şi în două cazuri se schimbă de la prima jumătate a perechii la cealaltă. Există ritmuri, dar nu sunt ritmuri construite numai de dragul sunetului. Sunt mai degrabă construite din cuvinte şi expresii întregi, aşa ca atunci când *ch'ipi* şi *raxay* „nounăscut" şi „neaşteptat", se transformă în adjective, modificând pe *kaqulja* „trăsnet". La o scară mai mică, sunt construite din rădăcini, ca, de exemplu, tzaqşi „face" şi „plăsmui", şi afixe ca o/, asemănător cu englezescul „-er". Cu alte cuvinte, aceste ritmuri funcţionează la nivelul sintaxei, acolo unde sunetele au fost deja organizate ca să capete înţeles.

Dacă animalele ar fi învăţat prima lor lecţie, li s-ar mai fi spus, poate, şi alte secrete. Oratorii quiché versaţi nu-şi recită versurile în mod mecanic, ci mai curând introduc variaţii sonore prin

mânuirea pauzelor. Rearanjate în versuri separate unele de altele mai mult prin pauze decât doar prin structura lor, pasajul citat mai sus ar putea fi aşa:

Uragan,
Trăsnet Nounăscut,
Trăsnet Neaşteptat,
Inima Cerului, Inima Pământului,
Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor.

O prezentare adecvată are nevoie şi de schimbări în însăşi structura versului. Paralelismul strofelor de câte două versuri poate şi trebuie să fie variat, introducându-se din când în când strofe de trei versuri. Lista animalelor făcute de zei oferă un astfel de exemplu:

K Cerbi,
ej,
T Pasări,
z'ikiriy
K Pume,
ojy
B' Jaguar
alam, i,
K Şerpi,
umatz
S Şerpi
*ochoch*cu clopoţei,
y
K' Vipere
anti

Dar oricare ar fi gruparea după înţeles, o listă de felul acesta este prezentată în zilele noastre fără o marcare a trecerii de la

jaguari la şerpi diferită de trecerea de la pume la jaguari. Nu va fi nicio pauză până când înşirarea substantivelor paralele se va opri sau cel care recită nu va mai avea suflu. Bazându-mă pe acest lucru, am hotărât ca în această traducere să nu mai întrerup astfel de liste prin şiruri de versuri, ci le-am redat ca pe o proză.

O altă versiune a strofelor cu două versuri ia forma unui catren, în care primele două părţi fixează un model, cea de-a treia se desprinde din el (adesea printr-o simplificare) şi ultima se întoarce la el. Aici este un exemplu luat din descrierea felului cum a fost făcut pământul (p. 54):

ukaj tz'ukuxik, laturi împătrite, *ukaj xukutaxik*, colţuri împătrite, *retaxik*, măsurând, *ukaj che'xik*, cu prăjini împătrite,

Apar momente în poezia quiché în care sunetele par să iasă în prim-plan în pofida sintaxei, dar chiar şi atunci sunt puse în serviciul direct al înţelesului, de data aceasta pe calea onomatopeii. Pasajul care urmează este înţesat cuatâteraţii şi asonanţe atât în interiorul cuvintelor, cât şi între ele, dar deschide vorbirea spre o imitaţie directă a ceea ce este în afara ei, evocând sunetele unei lumi primordiale, care constă numai dintr-o mare întinsă şi un cer gol:

K'a katz'ininoq, Acum încă mai unduieşte, *k'a kachamamoq*, acum încă mai murmură, *katz'inonik*, unduieşte, *k'a kasilanik*, încă suspină, *k'a kalolinik*, încă vuieşte *katolona puch*, şi e deşartă.

Pentru un auz acordat la tiparele care se desfăşoară sub nivelul sintaxei, acesta pare să fie unul dintre cele mai dens poetice pasaje din PV. Pentru urechile quiché pare mai degrabă sunetul haosului – nu malestromul mitologiei lumii primordiale, ci un haos de vibraţii şi pulsaţii.

În naraţiune, mişcarea verticală a versului, care rămâne fixă într-un anumit moment, trebuie să fie modificată prin mişcarea

orizontală a prozei, care duce acţiunea mai departe. Când cele două forţe alternează, rezultatul este o traiectorie diagonală:

Xehaw ruky ri tepew q'ukumatz xech'a k'ut, ta xenaojinik ta xeb'isonik, xeriqo kib' xkikuch kitzij kinaoj

A vorbit cu Şarpele cu Pene Suveran, şi s-au sfătuit, apoi au cugetat, apoi au căzut pe gânduri.

Erau de aceeaşi părere unul cu altul, şi-au unit cuvintele, gândurile.

Uneori, balanţa pare să încline mai mult spre verticalitatea versului decât în acest exemplu şi alteori mai mult spre orizontalitatea prozei. Când acţiunea înaintează repede în cursul relatării unei întâmplări, versul paralel poate fi redus, uneori, la strofe de două sau trei rânduri, ce plutesc pe un şuvoi de proză. Regula pe care mi-am impus-o a fost de a da traducerii mele formă de poezie numai atunci când paralelismul este menţinut mai mult decât în una sau două strofe de două rânduri şi numai acolo unde înţelesurile paralele sunt exprimate în sintaxe paralele. Pentru alte informaţii în legătură cu versul maya, vezi D. Tedlock (1983a; 1983b: cap. 8; 1987), Hanks (1989) şi Sam Colop (1994).

Împărţirea traducerii în paragrafe este bazată în mare parte pe două considerente. Primul este apariţia a ceea ce Dell Hymes numeşte „particule iniţiale" (Hymes 1981: 318-320). Exemple în quiché sunt *k'ut* „Şi aici" sau „Şi aceasta este"; k'ate *k'ut* „Şi apoi"; *keje* k'ut „şi aşa". Al doilea considerent este apariţia citatelor. În vorbirea contemporană quiché se folosesc pauze deliberate atât înainte, cât şi după expresiile care constau din particule iniţiale şi imediat înaintea citatelor (D. Tedlock 1983b: cap. 4; 1987).

Calendarul maya

La baza sistemului maya de împărţire a timpului şi în general la baza sistemului din Mezoamerica, se află un calendar divinatoriu de 260 de zile. Este format din două cicluri mai scurte: unul care constă dintr-o secvenţă de treisprezece numere de zile care se repetă la nesfârşit, şi celălalt dintr-o secvenţă de douăzeci de nume de zile care se repetă la nesfârşit. O dată ce 13 şi 20 nu au factor comun, interacţiunea dintre 13 numere şi 20 de nume duce la o secvenţă repetitivă amplă, largă de 260 de combinaţii (13 x 20 260). Dacă începem cu ziua care combină numărul 1 cu numele *Kej*, lista zilelor succesive continuă după cum urmează:

Numelé quiché ale zilelor cu numerele corespunzătoare (în paranteză sunt numele yucatece)

1 Kej (Manik’)
2 Q’anil (Lamat)
3 Toj (Muluk)
4 TzY (Ok)
5 B’atz’ (Chuen)
6 E (Eb)
7 Aj (Ben)
8 Ix (Ix)
9 Tz’ikin (Men)
10 Ajmak (Kib)
11 No’j (Kaban)
12 Tijax (Ets’nab)
13 Kawuq (Kawak)
1 Junajptt (Ahaw)
2 *Imox* (Imix)
3 *Iq* (Ik’)
4 Aq’ab’al (Ak’bal)
5 *K’at* (K’an)

6 *Kan* (Chikchan)

7 *Kame* (Kimi)

De la 7 *Kame* numărătoarea merge înainte până la 8 *Kej*, 9 *Q'anil* şi aşa mai departe, revenind la 1 *Kej* după 260 de zile.

Păstrătorii zilei contemporani numesc adesea această secvenţă de zile „calendarul pământului", separându-l astfel de intervalele astronomice cum ar fi anul solar. Andrés Xiloj, printre alţii, susţine că perioada de graviditate a femeii stă la baza acestui interval, iar 260 de zile se apropie într-adevăr de numărul obişnuit de zile din perioada dintre prima absenţă a menstruaţiei (cel mai timpuriu semn sigur de graviditate) şi naştere. Trebuie, de asemenea, notat că ciclul de vegetaţie al uneia dintre varietăţile de porumb plantate în ţinuturile muntoase ale Guatemalei este astfel, încât momentul ideal al recoltării este la 260 de zile după semănare (B. Tedlock 1985; 1992: cap. 8).

Astronomii maya din vechime măsoară ritmurile ciclurilor lunare, planetare şi solare în comparaţie cu cele ale calendarului divinatoriu. În tabelul de eclipse al *Codexului din Dresda*, o serie de 405 de lunaţii este socotită că începe din ziua yucatecă *13 Muluk* şi sfârşeşte în *12 Lamat* (Lounsbury 1978: 796). Echivalentele quiché ale numelor zilelor, *Toj* şi Q'anily sunt aceleaşi pe care le invocă Luna Sânge (în această ordine) când se roagă în faţa unicului lujer de porumb din câmpul lui Xmucane (traduse ca Femeia Tunet şi Femeia Galben la p. 94) Lunaţiile din tabelul eclipselor sunt împărţite în grupuri care cel mai adesea constau din şase luni, şi acesta este numărul de luni care au trecut până când tatăl Lunii Sânge a descoperit că este gravidă (p. 90).

Calendarul maya venusian este cel mai bine cunoscut după un tabel din *Codexul din Dresda* (Thompson 1972: 62-71), dar prezenţa calculului după Venus în ţinuturile muntoase ale

Guatemalei este atestată şi de PV, ca şi de un almanah quiché datând din 1722 (Berendt ş.a.). O anumită perioadă sinodică a planetei Venus (care durează 584 de zile) este împărţită în patru faze, cu Venus apărând ca luceafăr de dimineaţă la începutul primei faze şi rămânând vizibilă în tot cursul ei (236 de zile sau 8 luni sinodice). Pe durata celei de-a doua faze (90 de zile), Venus trece prin ultimele ei 27 de zile (o lună sideral ă) ca luceafăr de dimineaţă, dispare timp de 50 de zile şi trece prin primele ei 13 zile ca luceafăr de seară. Rămâne vizibilă ca luceafăr de seară în tot cursul celei de-a treia perioade (250 de zile) şi rămâne ascunsă vederii în cea de-a patra perioadă (8 zile), după care se reîntoarce la prima fază.

În cursul unei perioade date de 584 de zile, cele 20 de nume de zile se repetă de 29 de ori, dând 580 de zile şi mai rămânând 4, ceea ce înseamnă că un nou ciclu venusian va începe întotdeauna cu 4 zile mai târziu, în secvenţa de douăzeci de nume de zile, decât ciclul precedent. Şi deoarece 20 se împarte prin 4 (20: 4 5), numai cinci dintre numele zilelor pot fi vreodată la începutul ciclului venusian. În *Codexul din Dresda*, acele zile speciale sunt (dăm aici numele în quiché) *Junajpu*, *K'at*, *Q'anil*, *E* şi *Ajmak*, urmat din nou de *Junajpu*. Începând cu *1 Junajpu* (aşa cum se face în *Codexul din Dresda*) şi străbătând cinci perioade complete ca să apară toate numele de zile posibile, datele de început pentru cele patru faze din fiecare perioadă venusiană sunt următoarele:

	P rima	A doua	A TREIA	A PATRA	A cincea
A pare ca luceafă	*1 Junajpu*	*1 K'at*	*2 Q'anil*	*1 E*	*0 Ajmak*

r de dimineaţă:

D evine invizibilă:	*3 Ajmak*	*2 Junajpu*	*1 K'at*	*1*	*1*
A pare ca luceafăr de seară:	*2 Kame*	*1 Tz'î*	*1*	*1*	*1*
D evine invizibilă:	*5 Ajmak*	*4 Junajpu*	*3 K'at*	*2 Q'anil*	*1 E*

A pare ca luceafăr de seară:	*3 Kame*	*2 Tz'î*	*1 Ix*	*1*	*1*	*1*

După cinci cicluri complete, în total 2 920 de zile, mişcările lui Venus acoperă opt ani ideali a câte 365 de zile fiecare şi, la diferenţă de câteva ore, cuprinde 99 de lunaţii. În acest punct Venus începe să repete aceeaşi serie de nume de zile cu care încep perioadele, dar cu numere diferite şi, în acelaşi timp, se apropie foarte mult de repetarea aceloraşi relaţii cu stelele fixe şi cu anotimpurile anului solar. Pentru a ajunge să apară din nou ca luceafăr de dimineaţă la *1 Junajpu*, Venus trebuie să repete întregul grup de cinci perioade, în total de treisprezece ori.

În PV numele divine de Unu şi Şapte Hunahpu (*Junajpu*) şi Unu şi Şapte Moarte (*Kame*) indică direct calendarul venusian şi în special primele cinci perioade din tabelul de mai sus. Andrés Xiloj a atras atenţia că a combina numerele 1 şi 7 cu un anumit nume al

zilei este modul convenţional de-a indica toate cele treisprezece zile care poartă acelaşi nume. Explicaţia este că, dacă urmăreşti un singur nume al zilei prin tot cursul unui ciclu de 260 de zile, numerele care le însoţesc se succedă astfel: 1, 8, 2, 9, 3, 10, 4, 11, 5, 12, 6, 13 şi 7. Aceasta înseamnă că, dacă numele divine despre care este vorba se referă aici la evenimente astronomice, acestea ar trebui să fie evenimente ale căror nume ale zilei rămân constante, dar ale căror numere sunt variabile, aşa cum este într-adevăr cazul. Jocul cu mingea pe care Unu şi Şapte Hunahpu îl joacă pe propriul lor teren corespunde cu apariţia lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, într-o zi care le poartă numele, moartea prin sacrificare pe terenul lui Unu şi Şapte Moarte corespunde cu apariţia luceafărului de seară într-o zi numită *Kame*, iar reînvierea finală a lui Şapte Hunahpu de către Hunahpu şi Xbalanque corespunde cu reîntoarcerea luceafărului de dimineaţă la numele zilei de la început. Aşa cum sunt cinci feluri de perioade venusiene, sunt şi câte cinci reiterări în relatările lor, cea mai evidentă fiind cele cinci case cu încercări în care Hunahpu şi Xbalanque îşi petrec noaptea în lumea de sub pământ (vezi notele pentru p.87). Tot cinci la număr sunt şi capetele tăiate (corespunzând luceafărului de seară) din episoadele de sub pământ. Capul lui Unu Hunahpu este pus într-un copac, domnii de sub pământ folosesc un craniu artificial drept minge, capul lui Hunahpu este pus în joc drept minge, un dovleac crestat este folosit ca înlocuitor al capului său şi, în cele din urmă, Xbalanque îi taie capul lui Hunahpu, prefăcându-se că îl sacrifică.

Două personaje din PV, Unu Maimuţă (*1* B’atz’) şi Unu Meşter (*1 Chuen*), poartă fiecare numele quiché şi yucatec al aceleiaşi zile din calendarul divinatoriu. Aceasta sugerează faptul că s-ar putea să corespundă unui fenomen astronomic a cărui dată canonică

divinatorie este constantă atât ca nume, cât şi ca număr, ceea ce ar presupune o periodicitate de 260 de zile sau un multiplu al ei. Unica posibilitate planetară este Marte, a cărui perioadă sinodică medie de 780 (3 x 260) de zile se reflectă în faptul că diagrama acestei planete în *Codexul din Dresda* este organizată în jurul unui singur nume şi număr de zi. Diagrama reflectă în acelaşi timp extrema variabilitate a lui Marte de la o perioadă la următoarea, folosind această unică zi ca punct focal spre sfârşitul unui şir de 63 de posibilităţi de zi pentru răsăritul heliacal al planetei (Bricker şi Bricker 1986: 66-68). Ziua respectivă este *3 Lamat* (*3* Q'anilân quiché), care se întâmplă să fie urmat, 63 de zile mai târziu, de *1 Chuen* (*1 B'atz'*). S-ar părea deci că diagrama lui Marte folosită de quichéi trebuie să fi avut data de mai târziu drept punct de reper. Dacă este aşa, trebuie să ne imaginăm că animalele reprezentate în această diagramă nu sunt „fiarele lui Marte" din *Codexul din Dresda*, care au boturi de reptilă şi picioare de pecari, ci mai curând maimuţele prezente în istorisirile din PV. Această interpretare se bazează pe un mit kekchi, înregistrat de la populaţia contemporană mopán maya, în care fratele zeilor soarelui şi al lui Venus fiind transformat într-o maimuţă devine o planetă nespecificată, care este, probabil, Marte (Thompson 1970: 355). Pentru mai multe informaţii despre astronomia planetară din PV, vezi D. Tedlock (1992a; 1992b) şi D. Şi B. Tedlock (1993).

Printre toate perioadele astronomice care îşi găsesc locul în PV, anul solar maya, invariabil de 365 de zile, este ultimul. În timpul unui an toate cele 20 de nume de zile se repetă de 18 ori, dând 360 de zile, cu un rest de cinci zile, ceea ce înseamnă că anul solar următor va începe întotdeauna cu un nume de zi care urmează cu cinci zile mai târziu în ciclul de 20, decât numele primei zile a anului anterior. Şi cum 20 se împarte exact prin 5 (20:

5 4), numai patru dintre cele douăzeci de nume, care în ciclul de nume se află la distanţă egală, pot fi la începutul unui an solar. Pentru quichéi aceste nume de zi care pot fi la începutul unui an nou sunt aceleaşi ca şi în *Codexul din Dresda*: *Kej*, *E*, *No'j şi* Iq' urmate din nou de *Kej*. Gt despre numărul zilei de an nou, cele 13 numere sunt repetate de 28 de ori în timpul unui an, dând 364 de zile şi rămânând pe din afară un număr, ceea ce înseamă că fiecare an solar va începe întotdeauna cu un număr de zi care vine, în ciclul de 13, cu un loc mai târziu decât în numerele care au început anul de dinainte. Anul, ca un tot, este indicat de numărul şi numele primei lui zile; începând cu un an care poartă numele *1 Kej*, socotirea anilor care urmează continuă astfel:

Denumirile anului Quiché

11 No'j

12 Iq'

13 Kej 1 E

ete.

1 Kej

2 E

3 No'j

4 Iq'

5 Kej

6 E

7 No’j

8 Iq’

9 Kej 10 E

Două dintre aceste nume de zile, *E* şi Iq’ au, de asemenea, un potenţial pentru evenimente care au legătură cu Venus (vezi calendarul venusian de mai înainte). Ele apar în cea de-a patra perioadă venusiană şi (mai marcat) într-a cincea şi ultima, întocmai cum dimensiunea solară a povestirii despre Hunahpu şi Xbalanque aşteaptă două scene care vin mai târziu. În prima dintre ele, unul dintre cei patru bătrâni oposumi sau actori vagabonzi, a căror datorie este să aducă noul an, apare în persoană (p. 118). Într-a doua, după o perioadă de cinci zile – care corespunde cu sfârşitul anului vechi, Hunahpu şi Xbalanque se deghizează în cei ce aduc anul nou (p. 122).

Introducere pp. II-23

Relatările mele despre arheologia maya se bazează în principal pe M. D. Coe (1987; 1994), Hammond (1982), Fash (1991) şi pe diverse eseuri din Chase şi Rice (1985) şi din Sabloff şi Andrews (1986). David Stuart este sursa mea de informaţii privind relaţiile dintre Copan şi Teotihuacan. Impactul postclasic mexican asupra ţinuturilor muntoase este evident mai slab decât în Yucatán. PV şi alte documente din secolul al XVI-lea conţin mult mai puţine cuvinte nahua decât cărţile *Chilam Balam* din Yucatán. Teoria că elita seminţiilor din ţinuturile muntoase vine de pe coasta Golfului, care a fost repetată de mulţi cercetători fără să o verifice, îşi are originea în Recinos (Recinos *et al*. 1950: 62-68). Ignorând faptul că în PV şi în alte documente din regiunile

muntoase aceste seminţii se îndreaptă spre vest pentru a ajunge la locurile unde se află astăzi şi că Regatul Quiché s-a extins ulterior spre vest, el le-a atribuit o origine comună cu tutui xiu, care a migrat spre est, în lungul Golfului, pentru a ajunge în Yucatán. Brown (1985) subliniază absenţa dovezilor arheologice pentru legătura cu Golful.

P’ 13

Pentru informaţii generale despre ceea ce se ştie în legătură cu cărţile maya din surse spaniole timpurii, vezi Thompson (1972: cap 1). Istoricul cărţilor care au supravieţuit (sau a codexurilor) şi redescoperirea lor de către cercetători moderni este relatată de M. Coe (1992: cap. 3-6). *Codexul din Dresda* este reprodus în întregime de Thompson (1972), *Codexul din Paris* de Love (1994), iar fragmentul găsit în Chiapas (*Codexul Grolier*) de Coe (1973). Despre similitudinile dintre ilustraţiile din astfel de cărţi şi picturile murale găsite de-a lungul coastei de est a Yucatânului, vezi Miller (1982; 54-59) şi Paxton (1986; 202-11). Pentru o introducere generală în sistemul scrierii maya, vezi Lounsbury (1989) şi Houston (1989). Whittaker (1986) a găsit cuvinte nahua în *Codexul din Dresda*.

P-17

Pentru o comparaţie între oraşele Quiché şi Chichicastenango în timpul perioadei coloniale, vezi Carmack (1981: 76, 106, 304, 328).

Pentru o descriere mai amplă a odiseii manuscrisului PV (Ximénez e.1701), vezi Recinos *et al* (1950; 32-45); despre Ximénez şi opera lui, vezi Carmack (1973: 189-192).

P’ 17

Pentru volumul din Viena, vezi Ximénez (1857); pentru volumul din Paris, vezi Brasseur de Bourbourg (1861). Titlul ales

de Scherzer pentru volumul din Viena este cel folosit de Ximénez. Brasseur a fost primul care a denumit versiunea scrisă cu alfabet latin a cărţii antice cu numele predecesorului său hieroglific. Versiunea sa a textului quiché lasă mult de dorit; cea mai bună versiune publicată vreodată este cea a lui Schultze Jena (1944). Pentru un facsimil foarte uşor de citit, vezi Ximénez (1973). Ca o dovadă că manuscrisul după care a lucrat Ximénez conţinea cel puţin câteva hieroglife, vezi notele pentru pp. 174-175 şi 184-185 ale traducerii prezente. Patronii-maimuţă ai scrisului şi picturii şi legătura strânsă dintre aceste arte sunt tratate în M. Coe (1977). Consideraţiile mele despre influenţa vechilor convenţii silabice de scriere maya asupra scrierii alfabetice în PV au fost inspirate din Bricker (1989), care a explorat influenţe asemănătoare în textele yucatec scrise în alfabet latin. O altă indicaţie a faptului că autorii lui PV erau familiarizaţi cu scrierea hieroglifică este incapacitatea lor de-a face o diferenţiere consecventă între sunetele quiché *k*, cele simple, formate în partea din faţă a gurii (*k*), şi cele formate în fundul gurii (q’ cât şi între formele glotalizate din faţa (k’) şi cele din fundul gurii (q’). Dacă vechii scribi quiché foloseau acelaşi inventar de semne silabice ca semenii lor yucatec, atunci contrastul faţă/spate nu le-a fost transmis, ci doar contrastul simplu/glotalizat.

P-19

Pentru discuţii despre cele patru părţi şi colţuri şi deosebirile faţă de direcţiile cardinale europene, vezi Hunt (1977:207-208) şi B. Tedlock (1992:173-178). Limbajul care indică direcţiile folosite în PV nu are o paralelă etnografică exactă, dar pare probabil că, la nivel pământean, cele patru colţuri erau marcate de poziţiile orizontului la răsăritul şi apusul soarelui la solstiţii. Numai pentru cerul nopţii este probabil să corespundă parţial colţurile cu

direcţiile cardinale, cu „nordul” localizat undeva deasupra orizontului, la Polaris, iar „sudul” localizat sub orizont, opus faţă de Polaris; „estul” şi „vestul” trebuie să fi fost marcate de punctele în care răsăreau şi apuneau stelele importante, localizate foarte aproape de ecuatorul ceresc, ca cel din centura lui Orion.

Pp. 19-20

Vezi Tozzer (1941:153-154) pentru descrierea felului cum se citea în Yucatan o carte scrisă în hieroglife. În prezent există lecturi publice ale manuscriselor scrise cu alfabet latin în centrul ceremonial yucatec din Xeacal, în Quintana Roo; vezi Bums (1977; 1983: 22-23, 71-72).

Pentru alte discuţii despre lumea antică şi raportul ei cu predica despre Dumnezeu, vezi D. Tedlock (1963b: cap. 12).

P.20

În acceptarea posibilităţii că autorii lui PV scris în alfabet latin aveau acces la versiunea hieroglifică, sunt de acord cu Edmonson (1971: 6-7). Pentru o analiză a rolului pe care îl are dialogul în povestirea quiché despre originea lumii şi contrastantul monolog al Facerii, vezi D.Tedlock (1983b: cap. LI).

P.23

Pentru mai multe informaţii despre jocul cu mingea din Mezoamerica, vezi Leyenaar şi Parsons (1988: 94-149), care include o descriere a versiunii contemporane a acestuia, şi Scarborough şi Wilcox (1991).

Pp. 24-25

Împreună, Zipacna şi Cutremur corespund, probabil, monstrului ceresc cu două capete din iconografia clasică maya, ale cărui trăsături le includ pe cele ale unui caiman (Taube 1989).

P.25

Simbolismul sexual al povestirii lui Zipacna a fost evidenţiat

de Andrés Xiloj, ale cărui comentarii complete pot fi găsite în notele pentru p. 74).

P.29

Andrés Xiloj este cel care a explicat că ritualul executat cu ştiuleţii de porumb în PV este similar cu un ritual contemporan; comentariile sale detaliate despre acesta şi alte legături dintre PV şi practicile contemporane pot fi găsite printre notele privind traducerea textului PV. Pentru o descriere a jocurilor de sunete despre numele zilelor, vezi B. Tedlock (1982).

P.34

Despre mamă-taţii quiché contemporani tratează B. Tedlock (1992: 74-85). P.35

Pentru o argumentare detaliată privind identitatea oraşului Tulan Zuyua, vezi D.Tedlock (1993a: 12-15, 236-237) şi notele pentru p. 142; Brown (1980) a susţinut că a fost Kaminaljuyú. Pentru comentarii generale despre folosirea larg răspândită a numelui Tollan (Tulan sau Tuia) şi echivalentul său mixtec, vezi Smith (1973: 70-75). David Stuart a descoperit de curând că dinastia regală din Copán îşi trage originile din Teotihuacan, numind acest oraş printr-o glifă în forma unui snop de papură. Peştera principală din Teotihuacan şi legătura ei cu o tradiţie mexicană privind şapte peşteri sunt comentate de Doris Heyden (1975).

Cel puţin conform teoriei quiché, calculul ciclului de 260 de zile trebuie să fi existat sincron în toată Mezoamerica. Ştim că Cuauhtémoc, succesorul lui Moctezuma, a predat oraşul Tenochtitlan lui Hernan Cortés într-o zi aziecă, al cărei nume înseamnă „Unu Şarpe”, care în calendarul iulian cădea în 13 august 1521 (Thompson 1960: 303). Urmărind retrospectiv calendarul quiché contemporan până la acea dată din calendarul

iulian, vom da de o zi al cărei nume în quiché este *Jun Kan*, care înseamnă tot „Unu Şarpe”. Cu alte cuvinte, când era Unu Şarpe în Tenochtitlăn, era tot Unu Şarpe la o depărtare de peste o mie de kilometri de drum, în oraşul Quiché. Pentru datele clasice maya, epigrafii şi, de curând, arheologii au căzut de acord asupra unei corelaţii în urma căreia datele yucatec sunt cu două zile în urmă (Lounsbury 1983), dar etnoistoricii şi etnografii susţin o corelaţie prin care toate aceste calendare sunt sincronizate (Bricker şi Bricker 1986: 54; D. Tedlock 1992a: 267-269).

P.38

Linda Schele a fost cea care a găsit numele Hacauitz într-o inscripţie la Seibal şi, binevoitoare, a transmis informaţia mai departe.

P.38

A fost nevoie de 52 de ani de câte 365 de zile fiecare ca toate cele patru nume de zi cu care încep anii să apară în combinaţie cu toate cele treisprezece numere (4 X 13 52). Importanţa dată de quichéi zilei *Kej* sau „Cerb” dintre toate numele de început de an este constatată de B. Tedlock (1992: 99).

P.40

Potrivit lucrării *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953: 176), atât Nobil Doi, cât şi fratele său, Nobil Strai, au pornit ca să primească emblemele rangului de la Naexit. Primul s-a dus spre est şi şi-a îndeplinit misiunea, în timp ce ai doilea a mers spre vest, ajungând până la coasta Golfului şi s-a întors cu mâinile goale. Aceasta confirmă încă o dată legăturile puternice cu estul ale elitei quiché, în contradicţie cu teoria coastei Golfului a lui Recinos.

P.41

Istorisiri alternative despre nume şi apartenenţa lor la

generaţii ale quichéilor care au plecat în pelerinaj şi ale titlurilor care li s-au dat pot fi găsite în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz, 1953:176-179. Despre coasta de est din Yucatan ca loc de pelerinaj, vezi Miller (1982: 96).

P.41

A se referi la apa traversată de strămoşii quiché numind-o „mare" este o hiperbolă; i se mai zice „lac" sau „mare" şi în alte povestiri quichée (vezi notele pentru p. 148). Cu privire la digul rutier de la Coba, cel care merge spre sud-sud-vest traversând un lac, vezi Thompson (1966: 185-186).

O listă lungă a cetăţilor ridicate de quichéi între Hacauitz şi Locul Spinos este dată în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953: 180-183).

Pp. 42-44

Pentru un comentariu complet asupra construcţiilor din *Q'umaraq aj* (Trestii Putrede) sau Utatlan (denumirea nahuatl pentru acelaşi loc), vezi Carmack (1981: cap 9).

P. 44

Aventurile militare ale lui Quicab sunt descrise în Carmack (1981: 134-137). Cetăţile care formau oraşul Quiché, în afară de Trestii Putrede, erau *Chi ismachi* sau Locul cu Barbă la sud, care acum aparţineau tamilor; *Piloqab'* sau Locul Iloc la nord, aparţinând ilocilor; şi Resguardo sau Atalaya la est, ale căror nume şi seminţii afiliate quiché sunt necunoscute (Carmack 1981: cap. 8).

P.46

Pentru relatarea completă a felului cum a cucerit Alvarado Regatul Quiché, întâmpinând rezistenţa unei mari forţe militare, vezi Bricker (1981: 39-41) şi D. Tedlock (1993a: 102-108, 245-246; 1993b).

P.46

Relativ la data scrierii PV în alfabet latin, vezi Recinos *et al.* (1950: 22-23). Pentru informaţii suplimentare despre călătoria în Spania a lui Jüan Cortés şi avertismentul trimis lui Filip al II-lea, vezi Pedro Carrasco (1967).

Pp. 46-47

Descendenţii direcţi ai lui Juan de Rojas şi Jüan Cortés au continuat să se certe până în secolul al XVIII-lea. Familia Cortés s-a stins prin 1788. Din familia Rojas mai trăiesc descendenţi, dar membrii ei şi-au pierdut toate vestigiile care le mai rămăseseră din privilegiile lor de domni, o dată cu reforma liberală din 1801 (Carmack 1981: 321-362)

p.47

Pentru mai multe informaţii despre peţitorii contemporani (sau „călăuze de drum”), vezi B. Tedlock (1992: 74, 110, 117, 156); despre elocinţa cuvântărilor lor, vezi Sam Colop (1994: 116-143).

P.47

Numele Cristobal Velasco poate fi găsit în Carmack şi Mondloch (1983a: 164-165, 200). Nu trebuie confundat cu Don Cristobal menţionat în PV, care aparţine familiei casămare, şi nu familiei cauec.

Pagina din *Codexul din Dresda* de la începutul uneia dintre părţi, în rest distrusă, este comentată în Thompson (1972: 78-80).

P.48

Despre caracterul inscripţiilor de la Palenque, vezi Schele (1984). Pp. 49-50

Pentru mai multe informaţii despre natura dialectică a gândirii quiché, vezi B. Tedlock (1992:145-146, 176-177). Rolul mitului în concepţia maya despre istorie este cercetat de Bricker (1981: cap. 1, 14).

PARTEA ÎNTÂI p.53

Începutul: în text: *uxe*, literal „baza” sau „rădăcina”; e ca şi cum autorii au început de la capătul de jos a ceva vertical, străduindu-se să-şi facă drum în sus.

P.53

acest loc numit Quiché: faptul că aici prin „Quiché” se înţelege un nume de loc este confirmat în PV chiar la sfârşit (p.188): „totul a fost spus aici despre Quiché, care acum se numeşte Santa Cruz” (vezi Santa Cruz în Glosar). Acelaşi cuvânt, scris quiche sau queche în MS şi 4iche în TK şi TT, poate indica un neam sau o limbă; în noua ortografie se scrie *k'iche'*. Părerea generală este că *k'iche3* vine de la o combinaţie de *k'i* „mulţi” şi *chev* „copaci”, având astfel aproximativ acelaşi înţeles ca Cuautemallan, numele nahuatl pentru ceea ce acum se cheamă Guatemala.

P.53

cetate: am tradus astfel cuvântul *tinamit*, de origine nahua; *tenamitl* este „îngrăditură sau zid de cetate” în nahuatl (AM). În PV termenul se referă la un oraş plasat într-o poziţie care poate fi apărată, fie că este pe vârful unui deal sau munte, fie între două canioane, cu ziduri sau palisade în punctele mai uşor accesibile. Sub dominaţia spaniolă multe astfel de oraşe au fost strămutate în locuri mai greu de apărat, aceasta fiind strategia militară colonială; în prezent, *tinamit* (sau *tinimit*) este termenul general quiché pentru „oraş”, indiferent unde este situat.

Cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină: în text: *ewaxib'al saqirib'al* zaquiribal „fiind instrumente-ascunse devenind-mstrumente-de-lumină”. Primul cuvânt este construit

pornind de la forma pasivă Cx) a lui *ewaj*, pe care FV îl glosează prin „a ascunde”, dar apoi explicitează că trebuie să fie vorba de umbre sau locuri întunecate; al doilea cuvânt e construit pe o formă incoativă *Cir*) a cuvântului *saq*, „să fie lumină”, care se găseşte de asemenea în *saqirik* „a veni zorii”. Cum se va vedea, zeii nu numai că aduc lucrurile la lumină, dar pot şi întuneca ceea ce a fost cândva la lumină. Cele două cuvinte pot fi traduse şi prin „locul de ascuns, locul unde vin zorii”, o dată ce *b’al* poate indica sau un instrument, sau un loc. „Locul de Ascuns” va fi *Ewab’al siwan* sau „Canionul Ascunzişului” (vezi Glosarul), unde au fost ascunşi zeii înainte de revărsarea zorilor (p. 149); „locul unde vin zorii” va fi locul (sau locurile) unde strămoşii fondatori ai neamului de conducători quiché vegheau ca să vadă când va răsări pentru prima dată mai întâi luceafărul de dimineaţă, iar apoi soarele (p. 149), locuri cărora li se spune *saqirib’al*, zaquiribal.

P.53

Făcător, *Plăsmuitor*: aceste denumiri sunt *tz’aqol* tzacol şi *b’itol*, fiecare compusă cu sufixul *ol*, adăugat la două rădăcini verbale diferite. Atât în limba quiché veche, cât şi în cea modernă, tz’aqse referă la a face lucruri din lut, ipsos, ciment sau piatră, obiectele fiind de la cărămizi şi ziduri până la monumente, movile de pământ şi construcţii de toate mărimile. *B’it-*, pe de altă parte, se referă la modelarea unor forme anumite dintr-un material flexibil şi fără formă. În FX este explicat prin „a face oale, a fabrica lucruri din lut”. Andrés Xiloj a spus că tz’aqânseamnă „a face şi a construi, cum ar fi o construcţie sau un zid”. Despre b’ita spus că „*b’itik* este «a forma», ca atunci când eram mici şi ne jucam cu lut, făceam forme. *Qab’itik* «îl formăm». El vede pe *tz’aqol* şi *b’itol* ca referindu-se la a strânge lut şi, respectiv, a-l modela în vase şi figuri.

P.53

Hunahpu Oposum, *Hunahpu Coiot*: data următoare când sunt folosite aceste nume par să fie epitete pentru Xpiyacoc şi Xmucane (p. 59), dar pot fi şi epitete pentru Hunahpu şi Xbalanque în rolurile lor de dansatori vagabonzi şi magicieni (p. 122).

P.53

Marele Pecar Alb, *Coati*: aceste nume sunt traduse ca *saqi* zaqui *nim aq* ac şi *tzi's*; ultimul apare în altă parte ca *saqi nima tzi's*. Faptul că un pecar este atât alb (*saqi*), cât şi mare (*nim*) trimite spre specia „pecar cu buze albe" (*Tayasu pecari*), care are fălci albe şi este evident mai mare decât „pecarul cu guler" (*Tayasu tajacu*). *Tzi's* sau coatl mundi (*Nasua narica*) este un animal asemănător unui raton, care aduce cu un pecar prin râtul lung şi flexibil. În arta clasică maya ambele animale sunt reprezentate ca pecari.

P.53

Şarpe cu Pene Suveran: aici, şi în alte părţi, *tepew* „suveran" serveşte pentru a face distincţia dintre zeul numit Şarpe cu Pene, aşa cum apare ori de câte ori este menţionat, şi regele quiché numit Şarpe cu Pene, care niciodată nu este însoţit de acest adjectiv. *Tepew* vine dintr-o sursă nahua, *tepeuani* înseamnă „cuceritor sau învingător într-o bătălie" în limba nahuatl (AM). În limba quiché, *tepewal*, formă adjectivală (marcată prin *al*), este glosat de DB prin „maiestate, demnitate". Numele tradus prin Şarpe cu Pene este *q'ukumatz* 4ucumatz, în care q'uvine din q'uq' care se referă la splendidul quetzajl (*Pharomachrus mocinno*) când este folosit ca nume de pasăre, dar se extinde devenind nume de pene preţioase în general, când modifică alte cuvinte, iar *kumatz* este un termen generic pentru şerpi. Cuvântul yucatec *k'uk'ulkan* este construit în acelaşi fel: k'uk' (folosit aici în forma sa

adjectivală *k'uk'ul*) are aceeaşi gamă de înţelesuri ca q'usau q'uq' în quiché, iar *kan* este numele generic pentru „şarpe" (AB). Cuvântul nahuatl *quetzalcoatl* urmează acelaşi model, combinând *quetzal-*, care se referă la pene preţioase în general, dar este luat de la numele speciei numite *quetzalli*, cu *coatl* „şarpe" (RS). Semnificaţia de valoare şi splendoare care sunt caracteristice quetzalului şi penelor sale a făcut ca în traducerea engleză, care a fost preluată aici, să se folosească cuvântul mai deosebit „plumed" şi nu cel banal, „feathered" şi, ca şi cum nu ar fi fost destul, s-a folosit „serpent" şi nu mai obişnuitul „snake".

P.53

făuritor de blide, făuritor de ulcele: în text: *ajraxa laq* la3, *ajraxa tzel*, în care ajindică o ocupaţie şi *raxa*, care în anumite contexte înseamnă „verde", are înţelesul de „umed" când este în context cu lutul (în acest caz vase de lut). Cu alte cuvinte, oalele despre care este vorba sunt încă nearse, ceea ce pune accentul pe momentul în care sunt modelate. Blidul şi ulcica ar putea în cele din urmă să se refere la pământ şi cer. Andrés Xiloj a indicat faptul că atunci când capul unei familii contemporane (care este întotdeauna prezicător) moare, succesorul său trebuie să fie instalat în funcţie de capul unei familii vecine, care este angajat ca ajeh'ajb'al *laq*, ajeh'ajb'al *tasa* „spălător al blidului, spălător al ulcelei". Înainte ca noul cap de familie să-şi poată lua rolul în primire, „cel care spală" trebuie să meargă la toate altarele familiei mortului şi să curăţe cenuşa tuturor ofrandelor aduse de fostul cap de familie. Astfel de altare sunt căptuşite şi acoperite cu lespezi, bucăţi de ceramică numite „blide" şi „ulcele". În PV, „făuritor de oale, făuritor de ulcele" poate să se refere la Xpiyacoc şi Xmucane în rolurile lor generale de îngrijitori (ba chiar creatori) de altare sau ar putea să se refere la vasele de ceramică folosite

pentru a arde tămâia, nu la altarele în sine.

P.53

moaşă, *peţitor*: aceste roluri, *iyom* şi *mamom*, sunt menţionate în ordinea femeie/bărbat, predominantă în exprimarea quiché, dar se referă la păstrătorii divini ai zilei, Xmucane şi Xpiyacoc, dintre care, când sunt numiţi, Xpiyacoc (bărbatul) figurează întotdeauna primul. *Iyom* înseamnă „moaşă" atât în limba veche quiché, cât şi în cea modernă (AG). Rolul de moaşă a lui Xmucane sugerează că ar putea fi echivalentul quiché al zeiţei maya O (aşa cum o intitulează iconografii) din Ţinuturile de Jos, o zeiţă mai în vârstă a medicinei, naşterii şi ţesutului, al cărei nume este *chak chel* în codici şi *ix chel* sau *chakal ix chel* în documentele scrise în alfabet latin (Roys 1965:146, 153; Taube 1992: 99-105; 1994a: 657-658, 663-664). Andrés Xiloj recunoaşte cuvântul *mamom* numai ca termen adresat unui peţitor în limbajul ceremonial folosit la peţirea unei mirese. În mod obişnuit, o asemenea persoană, întotdeauna bărbat, este numită *k'amal b'e*, „călăuză de drum".

P.53

Xpiyacoc, *Xmucane*: este greu de înţeles semnificaţia acestor nume, cu excepţia faptului că iniţiala xânseamnă „ea din" sau „mic". Membrul masculin al perechii, Xpiyacoc, are un aspect feminin, lucru care este indicat nu numai prin x-, dar şi prin faptul că este menţionat mai târziu prin epitetul dublu „Bunic Zilei, Bunic Luminii". Aceasta aminteşte faptul că prezicătorii contemporani (de ambele sexe) sunt în mod simbolic androgini, partea stângă a corpului fiind de sex feminin, iar cea dreaptă, de sex masculin. Andrés Xiloj este de părere că pidin Xpiyacoc ar putea fi *pe* „a veni" şi că yakderivă din *yekik* (*yakik* în unele dialecte) „a fi pus în ordine, a fi ridicat", un verb pe care prezicătorii îl utilizează

referitor la problemele clientului. În limba veche quiché, *yako* este un numeral folosit la socotirea tributului (DB); *yako* în Xpiyacoc s-ar putea să se refere la socotitul (şi manipularea) seminţelor pentru profeţii (descrise în p. 60), mai degrabă decât „ridicarea" clientului. În ceea ce-l priveşte pe Xmucane, Xiloj crede că *mukane* derivă din *mokonik*, „a face ceva ce ţi s-a cerut" sau „a face un hatâr"; el nuanţează că un prezicător care a lămurit cauza unei probleme poate fi apoi angajat să facă rugăciuni şi să aducă ofrande în numele clientului. O altă posibilitate ar fi că numele ei se referă la prepararea porumbului din care au fost făcuţi primii oameni, posibilitate sugerată de verbul pokomehi *muqunem* „a face o tortilla" (OS).

P.53

apărător, *ocrotitor*: astfel au fost traduse cuvintele *matzanel*, *ch'uqenel* chuquenel. DH glosează *matzo* prin „a proteja în felul în care o face o cloşcă" şi (în acelaşi capitol) *matzanel* prin „apărător", în timp ce *chyuqu* chu3u este „a acoperi" şi (în acelaşi capitol) *ch'uqonal* chukonal este „ocrotitor". Andrés Xiloj a indicat faptul că un păstrător al zilei, când el sau ea specifică într-o rugăciune problema unui client, poate fi numit „abogado", literal „avocat" în spaniolă.

P.53

ca fiinţe luminate, *în cuvinte luminate*: „luminat" este traducerea mea în contextul de faţă al cuvântului *zaqil* zaquil „lumină, albeaţă". Această insistenţă în a afirma că zeităţile quiché amintite mai înainte şi cuvintele lor au proprietatea luminii este juxtapusă unei menţionări a lui Dumnezeu în creştinism în propoziţia care urmează şi poate fi deci interpretată ca o contrazicere directă şi deliberată a celor predicate de misionari, că toţi zeii indigeni sunt diavoli.

P.53

Înconjuraţi de predica despre Dumnezeu, acum, în creştinism: aici sunt conţinute primele cuvinte spaniole sau derivate din spaniolă care apar în MS, „Dios” şi „christianoil”. Astfel de cuvinte nu vor mai fi folosite până la p.174 (vezi nota pentru *domnul episcop*, de la p. 174). „Predica” este *ch’ab’al*, în sensul strict al cuvântului „mod de a vorbi” sau pur şi simplu „vorbire”; expresia *uch’ab’aldios*, literal „vorbirea despre Dumnezeu”, a ajuns să fie modul obişnuit în care populaţia quiché se referă la doctrina creştină, folosită încă în acest sens atât de ei, cât şi de misionari, dar opţiunea iniţială a acestor cuvinte, care în spaniolă sunt „la palabra de Dios”, trebuie să fi fost făcută de un quiché, iar nu de un misionar. Termenul adecvat quiché pentru un „cuvânt” care să aibă autoritate şi trăinicie a fost şi este încă *tzij*, şi nu *ch’ab’al*; cei care au scris PV spun despre propria lor operă că ar conţine *ojer tzij*, „cuvântul străvechi”, dar nici ei, nici contemporanii quiché nu folosesc *tzij* când vorbesc despre „la palabra de Dios”. Hotărându-mă să traduc *uch’ab’al Dios* prin „predica despre Dumnezeu” în contextul de faţă, am încercat să combin sensul de „doctrină creştină” al acestei expresii, cu înţelesul mai general al cuvântului *ch’ab’al*, „acţiune de a vorbi”.

P.53

un loc ca să o vezi: aici ca şi mult mai târziu (p. 182) se referă la PV precolumbian, originar numindu-l *ilb’al re* (scris greşit mai târziu ibal re), adică „un instrument (sau loc) pentru a vedea ceva”. Ceea ce se vedea acolo includea „cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină” de către zei, totodată cu alte evenimente viitoare ca război, moarte, foamete şi certuri (pp. 53, 182). DB traduce pe *ilb’al re* (pornind de la *ilo*) ca „figură, imagine”. În prezent *ilb’al* sau *ilob’al* (fără *re*) numesc cristalele

prin care se uită prezicătorii şi înseamnă, de asemenea, „ochelari, binoclu, telescop”.

P.53

Cartea Sfatului: în text: *popo wuj*, dar *popol wuj* când manuscrisul este menţionat a doua oară (*p.12*); *pop wuj*, scrierea preferată de Chăvez (1979), apare în TY, dar nu şi în PV. *Pop* înseamnă „rogojină”, *ol* este adjectival, iar *wuj* înseamnă „hârtie” sau „carte”. În limba veche quiché *popol* apare în multe expresii în care sugerează ideea de „public” sau „în comun”, ca, de exemplu, *popol ja* „casa sfatului” (DB); *popop* un verb construit pe aceeaşi rădăcină, însemna „a ţine sfat” (FX, FV); iar hotărârile luate în urma unui astfel de sfat se numesc *popol tzij*, în care *tzij* înseamnă „cuvânt”. Literal, *popol* înseamnă „a lua parte la o rogojină”, ca o metonimie pentru sfat, referindu-se la rogojina pe care şedeau participanţii. În acelaşi timp ar fi putut fi o metaforă pentru felul în care erau structurate sfaturile, împletind diverse interese. Altă alternativă de a traduce *popol wuj* ar fi „Cartea Comună” sau „Documentul Sfatului”.

P.53

„*Lumina care Vine de Lângă Mare*: acest epitet pentru PV este *saq petenaq ch’aqapalo* zac petenac chaca palo „lumina venită-de-la-perfect lângă mare”. Unii traducători au redat *ch’aqapalo* prin „din partea cealaltă a mării”, aşa cum am făcut şi eu în ediţia precedentă a lucrării, dar eruditul quiché Enrique Sam Colop (1994: 237-238) face o demonstraţie lingvistică concludentă în favoarea traducerii din versiunea prezentă. În contextul de faţă cuvintele se referă la faptul că fiii primilor domni quiché, la reîntoarcerea dintr-un pelerinaj făcut la un mare domn, numit Naexit, „au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua”, de lângă mare (p. 170).

P.53

Există cartea de la început şi scrierea străveche, dar cel care o citeşte şi o tălmăceşte are o identitate ascunsă: „există” este echivalarea mea a originalului *k'o*; unii traducători au folosit aici trecutul, dar nu se găseşte nimic în text care să-l ceară. *Ilol*, care literal înseamnă „cel ce vede”, l-am tradus prin „cel care o citeşte”; (DB) tălmăceşte cuvântul prin „clar-văzător” sau „profet”, iar *ilol wuj*, literal „carte văzător”, ca „cititor”. Întreaga gamă a lui *ilol* este construită pe traducerea în engleză bazată pe „citit”, care tot mai menţine folosirea sa în sens de prorocire, mergând înapoi până la rădăcina sa germanică. Cel care o „tălmăceşte” este *b'isol*, în care rădăcina b'isose foloseşte în quiché şi cakchiquel pentru dezbatere sau grijă, dar se referă în mod clar la a face măsurători în kekchi (EH). În contextul prezent, în propoziţia imediat următoare se descrie un proces de măsurare (vezi două note mai jos). Cărţile cunoscute scrise cu hieroglife sunt pline cu măsurători astronomice; aceleaşi cărţi (sau altele) se poate să fi inclus şi descrieri detaliate ale unor hotare teritoriale, aşa cum se găsesc în *Rabinal Achi* (o dramă contemporană cu textul scris în alfabetul din PV). Prin „identitate ascunsă” este tradus *ewal uwach*, cu sensul exact „a-şi ascunde faţa”, în care înţelesul cuvântului „faţă” se extinde la identitatea socială a unei persoane. Edmonson (1971: 7) interpretează corect expresia, ca referitoare la cel ce citeşte cartea PV, şi nu la cartea însăşi.

Pp. 53-54

E nevoie de o lungă prezentare şi povestire ca să desăvârşeşti iluminarea întregului pământ-cer: „prezentare” este traducerea lui peyoxik peoxic, pe care l-am interpretat ca o formă pasivă şi nominalizată al lui *peyoj* „a angaja” (TE, FV), însemnând probabil ceva apropiat de „un serviciu făcut”. „Iluminarea” este tzuk' tzuc,

tradus pe baza rădăcinii verbului *tzuk'u-*, care se referă atât în vechea limbă quiché, cât şi în cea contemporană la plasarea unei lumini (cum ar fi o lumânare sau o torţă) pe un loc înalt (FX, FV, MX, AG). Singura interpretare alternativă a lui tzuk ar fi *tzuq* care se referă la a întreţine, şi *tz'uk*, care se referă la părţi, dar ambele scrise tzuk în oricare altă parte din MS, iar plasarea luminii se potriveşte cu pasajul prezent. Propoziţia care urmează (vezi nota următoare) vorbeşte despre plasarea unor prăjini la cele patru colţuri ale lumii, corespunzând cu punctele în care soarele răsare şi apune la solstiţiu. Pe lângă acestea, întreaga descriere a originilor soarelui, lunii şi stelelor sau „iluminarea întregului pământ-cer" va dura într-adevăr mult timp (aşa cum ni se spune aici), atât de mult, încât ocupă mai bine de jumătate din carte.

P. 54

făcând laturi împătrite, făcând colţuri împătrite / măsurând, cu prăjini împătrite, / înjumătăţind coarda, întinzând coarda /pe cer, pe pământ, / cele patru laturi, patru colţuri: „făcând laturi" şi „latură" sunt în quiché *tz'ukuxik* tzucuxic şi *tz'uk* tzuc; TE citează anterior un dicţionar în care „latură" este *tz'uk*, aceasta fiind şi interpretarea sugerată de Andrés Xiloj. „Făcând colţuri" şi „colţ" sunt în quiché *xukutaxic* şi *xukut*; Xiloj foloseşte ultimul cuvânt în rugăciunile sale, spunând *kaj xukut kaj, kaj xukut ulew* „patru colţuri ale cerului, patru colţuri ale pământului". „Prăjini împătrite" este *ukaj che'xic*; Xiloj înţelege că sunt patru prăjini sau stâlpi înfipţi în pământ la cele patru colţuri. „Măsurând" este *retaxik*, care literal înseamnă „a fi măsurat", tradus pe baza cuvântului *etaj* „a măsura, a marca" (DB), şi pe interpretarea indicată de Xiloj. Unitatea de măsură despre care se vorbeşte aici, încă folosită de quichéi, este *k'a'm* „coardă", o bucată de frânghie lungă cam de patru iarzi sau paşi. Lui Xiloj îi era cunoscută

expresia folosită aici, *umej k'a'maxic* camaxic „îndoind coarda" şi *uyuq k'a' maxik* uiuc camaxic „întinzând coarda". El spune că măsurătoarea „îndoită" se face cu coarda îndoită la jumătate, iar măsurătoarea întinsă se face cu coarda întinsă cât e de lungă. Felul cum interpretează el *k'a'maxic* (a cărui terminaţie indică modul pasiv) este confirmat în DB, unde *k'a'maj* caamaah (cu terminaţia activă) este tradus „a măsura pământ". El constată că PV descrie măsurătoarea cerului şi a pământului de parcă ar fi un lan de porumb pregătit pentru a fi cultivat; acest pasaj sugerează şi construirea caselor şi a războaielor de ţesut (B. Tedlock şi D. Tedlock 1985). În Cartea *Chilam Balam* din Chumayel, măsurătoarea lumii este descrisă în raport cu douăzeci de paşi (egal cu o coardă), care cuprind cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu (Roys 1967:116-118). Aceeaşi sursă se referă la o coardă cerească (Roys 1967: 155); după mayaşii yucatec care trăiesc pe lângă Valladolid, o coardă care atârna din cer a unit odinioară Tulum şi Cobá cu Chichén Itzá şi Uxmal (Tozzer 1907: 153).

Dătător de inimă (... *cel ce-i creşte*): respectiv *k'uxlanel* şi *k'uxla'y*, amândouă construite pe rădăcina *k'ux* „inimă", care în formele sale k'uxlase referă la gând în sens de „memorie" şi „voinţă". Andrés Xiloj l-a definit pe *k'uxlanel* în felul următor: „Cineva care ne creşte şi are o bună reputaţie pentru fapta sa". În traducerea mea am încercat să păstrez toată gama lui *k'uxla-*, redându-l exact atunci când apare pentru prima dată („dătător de inimă") şi traducând fidel înţelesul când e folosit a doua oară („cel ce-i creşte").

P. 54

În lumina care dăinuieşte: aici am încercat să păstrez în engleză legătura care există între cuvintele corespunzătoare din

text: *saqil amaq'el* zaquil amaquil. Aceste două cuvinte sunt legate prin asonanţă şiatâteraţie, care le dau o sonoritate paralelă, deşi în sintaxa lor nu sunt cu adevărat paralele – de fapt al doilea cuvânt îl modifică pe primul. *Saqil* este compus din *saq*, un adjectiv care înseamnă „deschis la culoare" sau „alb", şi *il*, care îl face să fie substantiv abstract; *amaq'el*, pe de altă parte, atât în limba veche quiché, cât şi în cea modernă este o formă unitară, care nu poate fi analizată (cel puţin din punct de vedere morfologic). Înseamnă „întotdeauna, tot timpul, continuu" sau „etern". Redând *saqil amaq'el* prin „lumina care dăinuieşte", am schimbat nişte părţi de vorbire aşa cum face exprimarea originală (deşi nu exact în acelaşi fel), legând în acelaşi timp cele două jumătăţi ale expresiei prinatâteraţie.

P. 54

Acum încă mai unduieşte, acum încă mai murmură, unduieşte, încă suspină, încă vuieşte şi e deşartă: în text: *k'a katz'ininoq, k'a kachamamoq, katz'inonik, k'a kasilanik, k'a kalolinik, katolona puch*, corectând pe ca cu *k'a*, -oc cu *oq*, iar tzini- şi tzino- cu *tzâni* şi *tz'inoK'a* „încă, tot mai", sugerează ideea de incomplet, iar *oq* pe cea de „acum". Ceea ce auzim aici reprezintă străduinţa recitatorului de-a face prezentă pentru ascultători starea primordială a lumii, montând mai degrabă o scenă decât povestind un eveniment din trecut, dar de obicei traducătorii au folosit pentru acest pasaj un timp trecut. De asemenea, au transformat aspectul lui activ într-unul static nu doar schimbând primele cinci verbe în adjective, ci alegând adjective ca „liniştit" sau „tăcut". De fapt rădăcinile verbelor *tz'inin-*, *chamam-*, tz'inonşi *lolin-*, fiecare dintre ele conţinândatâteraţii reduplicative şilsau asonanţe, sunt onomatopeice. Pentru aceste rădăcini verbale, dicţionarele coloniale ca şi dicţionarele moderne au inclus într-adevăr unele

dintre tălmăcirile alese de traducători, dar DB traduce *tzyino* prin „a suna”, iar FV, la cuvântul silee, notează că silanse referă la procesul (auditiv) care indică faptul că o vreme vântoasă se potoleşte. Mai departe, Andrés Xiloj a identificat pe lolinca modul obişnuit quiché de a reda sunetul scos de greier. Traducând acest fragment, am ales sunete potolite care pot fi exprimate prin verbe, unduitul meu derivă din faptul că nu există nimic altceva decât cerul şi marea în scena care se deschide, aşa cum se va vedea mai departe. Din acelaşi motiv am evitat sunetele scoase evident de animale. Liniştea despre care e vorba aici nu este chiar o tăcere completă, ci mai curând zgomote estompate, genul de zgomote ce se aud când nu mai există altele – în cazul acesta, zgomotul surd al lumii primordiale. Pentru alte opinii despre sistemul de cuvinte ideofonice din PV, vezi în D.Tedlock (1988).

P.54

prima elocinţă: Ximénez traduce *uchan* prin „elocinţă”, aceeaşi tălmăcire oferită şi de DB (pentru cuvântul *chan*).

P.54

Stă în nemişcare; *nici un singur lucru nu clinteşte*: unii traducători au făcut negativă prima jumătate a frazei, unind-o cu propoziţia negativă care o precedă şi care de fapt este ultima dintre trei propoziţii cu aceeaşi structură pozitivnegativă. Negativitatea celei de-a doua propoziţii din fraza respectivă este marcată prin *junta* „niciun lucru” (DB), care nu trebuie confundat cu *jutaq* „fiecare dintre”. Interpretarea mea e aceeaşi cu cea dată de Andrés Xiloj, care găseşte pasajul perfect clar.

P.54

Este ţinut pe loc: în text: *kamal kab’antaj*, care este greu de tradus. Nu am găsit niciun indiciu în DB pentru cuvântul camalo, glosat prin „târziu, nu repede”; întreaga expresie s-ar putea

traduce şi prin „e făcut să întârzie (sau încetinit)”.

P.55

O *lumină scânteietoare*: în text: *saqtetoj* za3tetoh, pe care DB îl explică prin „lumina care intră prin crăpături”. Lumina despre care este vorba s-ar putea să pătrundă printre penele cu care sunt acoperiţi Purtătorii şi Zămislitorii (vezi următoarele două propoziţii), dar ar putea fi şi o stea care străluceşte. În orice caz, se află jos, la nivelul apei, poate la orizont. Strălucirea ei corespunde, în domeniul senzorial al văzului, cu natura potolită şi repetitivă a sunetelor primordiale descrise mai înainte.

P.55

cu pene de quetzal, în verde-albastru: în text: *pa* q’uq’ cuc, *pa raxon*, în care q’uq’ este termenul primar pentru quetzal sau penele sale, iar *raxon* este identificat de PG drept termen alternativ pentru acelaşi lucru. *Raxon* este forma substantivală a lui *rax*, un adjectiv care indică culoarea gamei complete dintre albastru şi verde.

P’55

În însăşi fiinţa lor: în text: *chikikojeik* „în-a-lor-fiinţa-acolo”. Am tradus „în însăşi fiinţa lor”, deoarece autorii lui PV, de câte ori adaugă o formă bazată pe *k’ojeik* unei formulări în care verbul „a fi” este prezent sau subînţeles, fac o afirmaţie subliniat ontologică. Unii traducători au atenuat caracterul abstract ontologic al acestei formulări folosind expresii ca „prin natura lor”, dar *k’ojeik*, spre deosebire de „natură”, nu conţine nicio sugestie referitoare la ceva născut sau biologic, şi de altfel nu cunosc niciun concept quiché care să corespundă cu „natură”. Dacă aş traduce *k’ojeik* în germană, aş alege „Dasein”.

P.55

numele zeului: în cea mai mare parte din PV, *k’ab’awil*, adică

„zeu”, se referă la zeii protectori ai neamului din care se trag conducătorii quiché şi la pietrele sacre care erau întruparea materială a acestor zeităţi (vezi notele pentru p. 151). Dar pasajul de faţă – având în vedere că termenul este legat în mod specific de Inima Cerului şi că acesta va fi foarte curând descris ca o treime – ar trebui interpretat drept o aluzie la învăţăturile creştine. Observaţi cu atenţie că atunci când pasajul este citit cuvânt cu cuvânt, şi nu privit ca o aluzie, nu conţine nimic care să contrazică teologia indigenă quiché; Inima Cerului face parte dintre numele zeilor rostite într-o rugăciune – redată mult mai târziu (p. 183) – înaintea zeilor ale căror trupuri s-au prefăcut în piatră. Pentru comentarii mai detaliate privind aluziile biblice din PV, vezi D. Tedlock (1983b: cap. 11).

P.55

la mijirea zorilor: prin aceste cuvinte autorii fac prima aluzie la calendarul divinatoriu de 260 de zile. În loc să folosească termenul obişnuit pentru „mijirea zorilor”, *aq’ab’il*, în text se găseşte *aq’ab’al*, o formă arhaică ce este în acelaşi timp numele propriu al unei zile. Ca şi altor nume de zile, şi zilei *Aq’ab’al* i se dă adesea o interpretare divinatorie printr-un joc de sunete, şi unul dintre cuvintele folosite pentru acest joc în prezent este de fapt *aq’ab’il*, o aluzie la faptul ca *Kq’ab’al* este o zi ale cărei ritualuri este cel mai bine să se facă la mijirea zorilor. Ritualurile respective, cum se şi cuvine, includ primii paşi în vederea negocierii unor relaţii sociale, care vor dura o viaţă întreagă (B. Tedlock 1992: 77-81). Când păstrătorul zilei care deţine funcţia de mamă-tată trebuie să programeze o vizită la altarele familiei tatălui său în scopul de a cere strămoşilor să îngăduie negocierile în vederea unei căsătorii, *1 Kq’ab’al* este o dată deosebit de propice, iar o zi cu acelaşi nume (dar cu alt număr) poate fi aleasă pentru a

face cererea în căsătorie la locuinţa viitoarei mirese. La *1*, *8* şi *9 Aq'ab'al*, o mamă-tată care a acceptat să ducă cu sine să plaseze urmaşul mortului unei familii învecinate, merge la altarul strămoşesc al acestei familii ca să ceară să fie acceptat novicele. Atât la căsătorie, cât şi la instalare, negocierile se fac la două niveluri: nu numai cei vii sunt cei care trebuie să-şi dea aprobarea pentru legătura dintre soţ şi soţie sau căsătoria spirituală dintre noul mamă-tată şi altare, dar şi strămoşii. În PV, când Inima Cerului merge la Şarpele cu Pene Suveran la mijirea zorilor (*aq'ab'al*), pune temelia celor două feluri de ritualuri, creând până la urmă primii mametaţi umani şi primele patru perechi căsătorite care au existat vreodată.

Generaţia: în quiché *winaqirik* uinaquiric. Alţii au tradus acest cuvânt prin „creaţie", dar este vorba despre procese ca încolţirea sezonieră în locuri care de altfel ar fi uscate şi despre creşterea şi formarea algelor şi a larvelor în ape stătătoare (FV). Cuvântul „creaţie" este prea încărcat cu o prioritate ontologică a spiritului asupra materiei, ca să fie introdus în relatarea prezentă a originilor, care nu conţine niciun alt cuvânt asemănător.

P.55

Uragan: acest zeu, care mai târziu, în Partea întâi din PV, produce o furtună catastrofală, este indicat aici prin epitetul *juraqan* huracan, prescurtare a lui *jun raqan* „cu un picior". În Partea a patra va lua forma lui Tohil, zeul protector al conducătorilor quiché, stând într-un picior ca să facă foc şi ascunzându-se în nori şi ploaie. Zeul care îi corespunde în Ţinuturile de Jos maya, numit în diverse feluri de iconografii Zeul K, GII sau „scepârul păpuşii", uneori ia forma de secure care aprinde un foc sau un fulger, cu capul securii ieşind dintr-o oglindă de obsidian plasată pe fruntea sa, iar mânerul ţinându-i loc de un

picior sau servindu-i ca picior unic (vezi p. 145). În unele cazuri, artiştii reprezintă capacitatea acestei zeităţi de-a face foc cu ajutorul unui calambur bazat pe cuvântul „obsidian" (*tah*), înlocuind „ascuţişul toporului" cu „torţă aprinsă" *tah* (Schele şi Miller 1986: 49). Un astfel de calambur nu este posibil în limba nahuatl, ceea ce sugerează că numele nahuatl Tezeatlipoca, care înseamnă „oglindă fumegândă", ar putea avea la bază o imagine maya. Ca zeu, Tezeatlipoca are un singur picior şi este şi cauza uraganelor (Hunt 1977: 241-242). Într-o poveste care circulă printre locuitorii din Sierra Popoluca la est de Veracruz), vorbitori ai unei limbi mixe-zoqueanun, zeul, al cărui nume Foster îl menţionează ca simplu „Uragan" (1945: 194), îşi rupe un picior după ce cade de la mare înălţime. În toate Indiile de Vest şi în lungul coastei de nord a Americii de Sud, la populaţia carib şi arawakan, există un zeu al uraganului ale cărui denumiri sunt înrudite cu *juraqan* şi care are un singur picior în Guyane (Lehmann-Nitsche 1924-1925). Cât despre cuvântul „uragan" care a intrat în engleză prin spaniolă sau franceză, autorii de dicţionare susţin că este de origine taino (arawakan) mai curând decât maya, dar cuvântul taino ar fi putut să vină dintr-o sursă maya (pentru dovezi despre contactul dintre popoarele maya şi cele din Caraibe, vezi Roys 1967: 142).

P.55

Uragan Trăsnet vine primul, al doilea este Trăsnet Nounăscut şi al treilea Trăsnet Neaşteptat: cuvântul pentru trăsnet este *kaqulja* caculha, care se referă la o săgetare de fulger (cu tunetul care îl însoţeşte), spre deosebire de *koyopa*, care înseamnă doar un fulger văzut în depărtare (fără descărcare electrică şi tunet care să se audă). Trăsnet este un adaos potrivit la numele Uragan sau „un singur picior" nu numai pentru că uraganele aduc furtuni violente,

dar şi pentru că fulgerul care atinge pământul se concentrază într-un singur punct. Un alt nume al lui Uragan, Tohil, a însemnat iniţial „trăsnitorul” (vezi p.288). Zeii din Caraibe şi Arawakan ai uraganului (vezi nota precedentă) sunt de asemenea zei ai trăsnetului, în timp ce Uraganul din Sierra Popoluca are o pereche numită Trăsnet. În numele însoţitorilor trăsnet ai Uraganului quiché, „Nounăscut” este traducerea cuvântului *ch'ipi*, scris chipa aici, dar chipi aproape în toate celelalte părţi, însemnând „cel mai tânăr (sau mai mic) copil”, în timp ce „Neaşteptat” este traducerea cuvântului *raxa*, „verde, crud, proaspăt, neaşteptat”. Aceste două denumiri nu se referă doar la descărcări de fulger, ci şi la „fulguriţi”, pietre sticloase formate de fulger când cade pe pământ nisipos. Acest lucru se vede din cuvintele „rayo” şi „relâmpago” din TE, în care *ru ch'ipil kaqolajay* înseamnă „micul copil al trăsnetului”, iar *ru* naq1 *rupub'kaqolajay* este „bila sarbacanei trăsnetului” şi ambele expresii se referă la „o mică piatră care se coagulează când fulgerul atinge pământul”. Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sunt corespondenţii zeităţilor din Ţinuturile de Jos maya numiţi de iconografi Zeul B şi GI şi numiţi *chak* sau „trăsnet” în textele hieroglifice şi alfabetice; într-adevăr, numele *Raxa kaqulja* are exact acelaşi înţeles cu yucatecul *Y axai chak* (Roys 1965:160). În imaginile din perioadele clasică şi postclasică, zeii *chak* mânuiesc securi care scapără fulgere, ce iau uneori forma Zeului K (Taube 1992: 73).

P.55

Deci erau trei: aceasta pare să fie o aluzie la treimea creştină, dar treimile nu lipsesc printre zeii maya precolumbieni. Există, de pildă, aşa-numita Triadă Palenque (Schele şi Miller 1986: 48-51), care seamănă cu triada trăsnet quiché, prin faptul că doi dintre membrii ei sunt Zeul B şi Zeul K (vezi cele două note precedente).

O altă triadă quiché, care s-ar putea să fie aceeaşi cu triada trăsnet, constă din zeităţile protectoare ale celor trei familii de conducători quiché care de repetate ori sunt numite împreună (începând din Partea a patra) ca Tohil, Auilix şi Hacauitz.

P.55

Cum să fie semănatul şi revărsatul zorilor f: „semănatul" (*awax*-) şi „zorii" (*saquir*-) apar adesea în pereche în partea din PV în care se vorbeşte despre lumea de dinaintea zorilor. Înţelesurile acestor două cuvinte, care conţin diferite sensuri când apar împreună, au ceva din structura unei „benzi a lui Möbius". Dacă începem cu sensul exact al cuvântului „semănat" în contextul de faţă, acesta se referă la începutul plantelor; dar dacă urmărim această idee până la capăt, încolţitul aceloraşi plante este exprimat metaforic prin „zori". Pe de altă parte, când începem cu sensul exact al cuvântului „zori", în textul de faţă se referă la cel dintâi revărsat al zorilor; dar dacă urmărim această idee înapoi, până la capăt, originea acestor zori este exprimată metaforic ca un „semănat", referindu-se la faptul că zeii quiché, care în cele din urmă devin Venus, soarele şi luna, trebuie mai întâi să coboare în lumea subpământeană. Capul unuia dintre aceşti zei devine tigva arborelui respectiv (p. 88), în timp ce altul are capul înlocuit de un dovleac (p. 117) – ceea ce înseamnă că în sensul strict al cuvântului cel puţin doi dintre ei capătă caracteristici de plante în lumea de sub pământ, înainte de revărsatul primilor zori.

Împerecherea semănatului cu zorii capătă încă un înţeles când se aplică fiinţelor omeneşti a căror perfecţiune este scopul principal al zeilor ce fac lumea în fragmentul de faţă. Ca să ajungem la acest înţeles, trebuie să recurgem la etnografie. În Momostenango, un mamă-tată sau capul familiei „seamănă" şi „răsădeşte" un copil nenăscut în anumite altare ale familiei sale,

anunţând-o acolo pe viitoarea mamă de sarcină (B. Tedlock 1992: 80). În partea de „zori” a procesului, femeia care dă naştere copilului, *kuya ri saqy* „îi dă lumină” (B. Tedlock, 1922: 211). Această cale de-a ajunge la înţeles rămâne metaforică atât în privinţa „semănatului”, cât şi a „zorilor”, dar are o anumită înclinaţie prin faptul că este construită în mod specific după modelul unui semănat în înţelesul exact al cuvântului şi al unor „zori” metaforici ai vegetaţiei. O altă interpretare legată de om, tot metaforică de ambele părţi, dar care pare să încline spre o construcţie după modelul unui „semănat” metaforic şi al unor zori literali ai unor trupuri cereşti, este urmărită până la moarte şi la ceea ce urmează după. Aici trupul este pus în pământ, dar mortul „devine lumină”, „apar zorii” (ambele numite *saqirik*) în două sensuri diferite: trupul însuşi este redus la nişte simple oase albe (culoarea luminii), dar spiritul devine o scânteie de lumină, ceva cam ca o stea.

P.56

cel care aduce, care hrăneşte: în text: *tzuqul q’o’l* tzucul cool; ambele cuvinte se referă în general la subzistenţă, dar cel de-al doilea pare să se refere mai mult la hrana propriu-zisă decât primul (cel puţin în DB) şi unicul cuvânt care îi seamănă în limba contemporană este *q’ob’ik* „a te îngrăşa” (MX). Aici, cei care aduc şi hrănesc sunt în final fiinţe omeneşti care într-o zi vor întreţine zeii prin rugăciuni şi jertfe, dar pentru moment zeii vor reuşi să facă numai animale. Mai târziu, cerbii şi păsările vor fi într-adevăr cei care vor nutri zeii cu sângele lor, dar numai după ce vor exista oameni care să-i aducă drept jertfă (p. 154). Aceşti aducători de jertfe îşi vor sacrifica zeilor şi propriul lor sânge (p. 155). În cele din urmă tot ei vor oferi zeilor sângele şi inimile captivilor (cum se anunţă în p. 146 şi se îndeplineşte pentru prima data în p. 155).

P.56

Dar nu vor fi nici zile însemnate, nici laude înflăcărate: cuvintele împerecheate aici sunt *uq'ijilab'al* uquihilabal şi *uq'alaib'al* ucalaibal. Primul înseamnă mai exact „instrument prin zile", referindu-se la a ţine sau a rezerva o anumită zi din calendar în vederea ritualurilor; am ales „zile însemnate", „high days", deoarece zile de sărbătoare „holidays", în ciuda etimologiei cuvântului, în engleză a fost secularizat. Al doilea înseamnă „instrument prin înflăcărare (sau prin manifestare)" şi are un sens de declaraţie.

P.56

Întocmai ca un nor, ca o ceaţav ba adunându-se, ba destrămându-se. Apoi munţii au fost despărţiţi de apă: „destrămându-se" este aici *upupujeik*, pe care atât Andrés Xiloj cât şi DB îl descriu ca felul în care se formează norii în jurul munţilor. S-a tradus prin „despărţiţi" cuvântul *xtape*; în DB se găseşte *tapo* „a alege". Citind acest pasaj, Andrés Xiloj a comentat imediat: „Este exact cu: se vede acum, sunt nori, apoi norii se destramă şi acum cerul e senin." Este ca şi cum munţii existau acolo, în lumea primordială, peste tot, şi s-au ivit puţin câte puţin, pe măsură ce norii s-au destrămat. Dar Xiloj a complicat această explicaţie, adăugând: „N-aţi văzut că atunci când se opreşte apa – o furtună cu ploaie – şi apoi se înseninează ies aburi dintre copaci? Norii vin dintre munţi, dintre copaci." Aceasta împrumută o mişcare ciclică scenei: norii vin din munţi, apoi ascund munţii, apoi se risipesc să scoată la iveală munţii şi aşa mai departe.

P. 56

Prin singur geniul lor, prin doar cioplirea colţurilor: cele două cuvinte împerecheate aici sunt *nawal* şi *pus*. Primul cuvânt este dintr-o sursă nahua, dar nu este limitat la un *alter ego* animal, ca

în centrul Mexicului. În quiché se poate referi la esenţa spirituală a unui caracter sau a unei persoane, animal, plantă, piatră sau loc geografic, corespunzând astfel cu „genie” în engleză, în sensul său mai vechi de spirit protector. Al doilea cuvânt, *pus*, ce aduce înţelesul său literal principal de la originea sa mixe-zoque (şi posibil olmec) (Campbell 1983: 83) până în limba modernă quiché, se referă la tăierea cărnii cu un cuţit (D. Tedlock 1983b: 265). În timpul invaziei europene era termenul primar pentru sacrificiu. În contextul de faţă implică ideea că „munţii au fost despărţiţi de apă” printr-un act asemănător extragerii inimii (sau a altui organ) în vederea unui sacrificiu. Vrând parcă să confirme această aluzie, textul merge mai departe, numind pământul „munte-ses” sau juyub’ *taq’aj* tacah, care astăzi este metafora cea mai importantă quiché pentru trupul omenesc. Când sunt folosite împreună, *pus* şi *nawal* servesc ca metonimie pentru puterea şamanică, referindu-se la abilitatea de-a face geniul sau esenţa spirituală să fie văzută sau auzită cu ajutorul ritualului.

Când Andrés Xiloj a citit acestea, a renunţat la ideea că rândurile anterioare despre formarea norilor şi risipirea lor se referă la ceva ce se petrece în atmosfera din jurul munţilor, înclinând spre ideea că acest proces a fost chiar formarea şi diferenţierea munţilor. Ideea că munţii despre care este vorba au fost făcuţi mai mult prin *nawal* decât prin efort fizic i se părea oarecum vagă şi a comentat: „Atunci munţii aceştia nu au altă menire decât *să arate* că există coline sau vulcani”. Adică el interpreta munţii nu ca pe nişte realităţi concrete, ci ca pe nişte „semne” (*retal*) care se risipeau „întocmai ca un nor, ca o ceaţă”.

A fost scos la iveala de Inima Cerului, Inima Pământului, aşa cum sunt numiţi, căci ei au fost primii cărora le-a venit acest gând: Andrés Xiloj a considerat că formarea pământului a fost un act de

autorevelare al Inimii Cerului şi al Inimii Pământului. El îi compară cu contemporanii *uk'uxpwaq*, adică „Inima Metalului (sau Argintului, sau Banilor)", care se arată celor norocoşi. Cum explică el, „Când ai noroc, ridici un fel de piatră, dar în formă de animal; este Inima Metalului. Când îi vine timpul, apare dintr-o dată." Aceste pietre pot fi concreţiuni vulcanice care, din întâmplare, seamănă cu un animal, ar putea să fi fost făcute demult, de mâna omului. Ele sunt ţinute, aşa cum se cuvine, în jumătatea interioară a unei perechi de altare patriliniare numite *meb'il*, compusă dintr-o cutie de lemn, aşezată pe un altar de familie (B. Tedlock 1992: 81). „Acolo te rogi, de acolo se revarsă norocul, banii." Aici, în PV, Inima Cerului şi Inima Pământului au apărut şi de acolo s-a propagat pământul." Obiectele dintr-un *meb'il* trebuie să se înmulţească prin propria voinţă şi aceasta, cum susţine Xiloj, este ceea ce s-a întâmplat cu obiectul sau obiectele de unde a început pământul. Ideea că „Inima Cerului" este un obiect dur este sprijinită de un pasaj care urmează mult mai târziu, în care li se adresează cu Inima Cerului şi Inima Pământului unor zei ale căror trupuri fuseseră pietrificate. Legătura dintre aceşti zei şi cer stă în faptul că au fost prefăcuţi în piatră când soarele a răsărit pentru prima dată şi i-a ars. Printre obiectele numite astăzi „Inima Metalului", concreţiunile vulcanice se spune că au fost formate în acelaşi fel, în timp ce obiecte străvechi din piatră, făcute de mâna omului, se spune că s-au format acolo unde un fulger a lovit pământul. Aici putem observa că Trăsnet Nounăscut, unul dintre epitetele sau aspectele Inimii Cerului, este de asemenea un termen pentru fulguriţii formaţi când fulgerul loveşte pământul (vezi nota pentru p. 55). În cartea *Chilam Balam* din Chumayel, procesul pietrificării se produce în cer, susţinându-se că „Inima Raiului" este o mărgea din piatră preţioasă (Roys 1967: 91).

P.57

toţi străjerii pădurilor: comentariul lui Andrés Xiloj: „Animalele sunt paznicii pădurilor. Aşa s-au gândit ei zeii: «Este nevoie de animale ca oamenii să nu poată intra în păduri. Animalele îi vor înfricoşa.» „Pentru quchéii contemporani animalele sălbatice sunt animalele domestice ale lui Mundo sau zeul pământului. Nu pot fi vânaţi cerbi fără ca, mai înainte, să se ceară permisiunea lui Mundo. Când o familie trece prin locurile unde se aduc jertfe lui Mundo, s-ar putea ca el să trimită un animal de pradă care să dea iama în turmele sau cirezile ei.

P.57

vipere mari: în quiché numele acestei specii de şerpi (*Bothrops atrox*) este *k'anti* canti, cuvânt împrumutat din cholan, în care *k'an* înseamnă „galben", spre deosebire de q'an în quiché, iar *ti'* înseamnă „buze" (JH), spre deosebire de „muşcătură" în quiché. În cholan numele face aluzie la o zonă galbenă din jurul gurii acestei specii de viperă.

De ce acest zumzet fără rost?: „zumzetul" şi „forfota" despre care se vorbeşte în acest pasaj sunt în text /o/mşi *tzinin-*, sunete despre care am vorbit mai înainte (vezi notele pentru p. 54). Ceea ce caută de fapt zeii aici sunt sunetele articulate ale graiului omenesc. Dar nu vor reuşi să-l audă până la p. 137. În scena de faţă nu pot auzi pe pământ nimic altceva decât sunete care se repetă sau vibrează la infinit şi deci nu au înţeles, aşa cum sunetele nu aveau înţeles când nu exista decât marea.

P-57

Voi, scumpe păsări: în text: *ix ix tz'ikin*, în care cel de-al doilea *ix*, deşi ar putea să pară o greşeală de scris, este esenţial pentru înţelesul deplin al exprimării. Primul *ix* este simplu „voi" în limbajul familiar şi la plural, dar cel de-al doilea are un dublu

înţeles. La un anumit nivel este un diminutiv, făcând ca întreaga expresie să poată fi tradusă prin „Voi, scumpe (sau mici) păsări”, dar la alt nivel

LOCUL DE DORMIT AL CASEI. Altarul principal pe linie paternă al unei familii din Momostenango. Lespedea care îl acoperă îl indică drept loc particular de închinare, şi nu deschis publicului; aici numai capul familiei se poate ruga şi poate arde copal este numele zilei /x, imediat anterioară zilei *Tz’ikin* sau „Pasăre”. În prezent, 7 *Ix* şi 8 *Tz’ikin* sunt zilele consacrate ritualurilor altarelor patrilineare numite *meb* la care când se fac referiri adesea sunt menţionate doar aceste două zile.

P.57

un loc unde să doarmă: se spune *warab’al* şi este o aluzie la altarele patrilineare numite *warab’alja* „temelia casei” sau, literal, „locul de dormit (sau de odihnă) al casei”. Animalele cărora li se dau locuri de dormit în acest pasaj, *kej* sau „cerb” şi *tz’ikin* sau „pasăre” îşi dau numele la două dintre zilele propice pentru ritualurile *warab’alja* de astăzi. Mama-tatăl uman sau capul familiei pe linie paternă foloseşte o zi cu număr mic şi cu numele *Kej*

pentru a merge la părţi din *warab'alja* consacrate fiinţelor omeneşti, cu scopul de a anunţa că o femeie căsătorită din acest neam este însărcinată şi de-a se ruga pentru copilul pe care îl poartă. Acest ritual este numit un „semănat" şi tot astfel se numeşte procesul lung în care mama-taţii divini din PV vorbesc despre facerea oamenilor şi se pregătesc pentru venirea lor, cu mult înainte de a reuşi proiectul. Din una dintre cele patru încercări de a face oameni rezultă cerbi; aceste animale sunt, de fapt, aproape ca oamenii adevăraţi, defectul lor fiind că merg în patru labe şi nu articulează cuvinte. De aici, implicaţia că, vizitând altarul ca să anunţe copilul într-o zi numită Cerb, mama-tata uman celebrează procesul prin care oamenii care merg şi vorbesc cum trebuie au fost puşi la cale cu aproximaţie de mama-taţi divini (Făcătorul şi Plăsmuitorul), înainte de a fi realizaţi.

Această legătură atât de surprinzătoare între altar şi cerb – cerb ca animal mai mult decât numele de zi Cerb – se manifestă în vise. Pentru acest lucru pot fi eu însumi martor. În timpul perioadei mele de noviciat în Momostenango ca păstrător al zilei, i-am spus lui Andrés Xiloj că am visat cum pe o cărare lungă mă urmăreau mai mulţi cerbi mari. Cunoscând despre ce este vorba, el a râs şi mi-a spus că am fost urmărit de altare! Mi-a explicat că altarele aflate în aer liber au spirite protectoare care adesea iau formă de cerb şi – în zilele noastre – de cai sau vite. Cărarea era, firește, cea a zilelor din calendar, în lungul căreia fiecare altar îşi are la rândul său locul propriu (vezi, pentru mai multe amănunte, D. Tedlock 1993a: 67-69).

P.57

Vorbiţi, spuneţi ce gândiţu Nu mormăiţi, nu vă tânguiţi: şi aici zeii îşi exprimă dorinţa de-a auzi un grai omenesc articulat, care de data aceasta contrastează cu mormăieli şi tânguieli, şi nu cu

zumzet şi forfotă. Nu numai atât, dar vor să-şi audă propriile nume lăudate şi cer animaleler să „ne ţineţi zilele”. Această ultimă idee este exprimată prin *kojiq’ijila* cohiquihila, care literal înseamnă „nouă voi (plural familiar) ziua (tranzitiv imperativ)”, analog cu forma redată prin „zile însemnate” la p. 56 Dacă engleza ar permite ca „zi” să fie verb, *kojiq’ijila* s-ar putea traduce prin „ziuiţi-ne” („dayify us”), un calambur destul de inspirat cu „deify” („a zeifica”). O traducere mai directă ar fi „puneţi-ne în calendar”.

Cârâiau doar y croncăneau doar, *urlau doar*: aici se adaugă lumii sunete noi. Nu sunt încă cele ale vorbirii, dar nici nu sunt asemenea susurului, murmurului şi vuietului lumii în care nu exista decât o mare (p. 54). Acele sunete când spre o armonie a vocalelor şi a consoanelor repetate, ca tz’ininşi *chamam*-, în timp ce sunetele noi menţin armonia vocalelor, fără să se repete consoanele: *wachela*-, karalaşi *wojo* p.58

Nu se *înţelegea ce limbă vorbesc*: în text: *mawi xwachinik uwach kich’ab’al*, tradus literal „instrumentu1-1or-de-vorbit nu-şi arăta faţa”. Verbul activ *wachinik*, construit de la *wach* „faţă”, este folosit la origine în legătură cu roditul plantelor. Implicaţia este că sunetele scoase de animale deţin un potenţial de vorbire articulată, dar acest potenţial nu s-a realizat vreodată.

P.59

A vorbit la început, dar fără noimă: fiinţa de lut este unică printre creaturile făcute de zei, prin faptul că nu este numai lipsită de grai raţional, dar nici măcar nu sunt amintite onomatopeic sunetele pe care le scoate. Observaţi, de asemenea, corelarea dintre ele şi lipsa de articulaţie a trupului. Dar punctul cel mai subtil aici este că unica creatură făcută din lut este şi unica autocreată, ceea ce face din acest episod o aluzie la mitul adamic. Ce vor să spună autorii lui PV despre Adam, în felul lor indirect,

este că o fiinţă singură, făcută din lut, n-ar fi fost nici raţională, nici n-ar fi mers şi nici nu s-ar fi înmulţit. Dacă a existat vreodată o asemenea creatură, nu este posibil să fi lăsat urme; ea trebuie să fi pierit.

P.59

O *numărătoare a zilelor*, *o numărătoare a grămăjoarelor*: corespunde cu *uq'ijixik* uquihixic *ub'itaxik* „fiind măsurat în zile, fiind modelat (sau format)". Ca păstrători ai zilei, Xpiyacoc şi Xmucane îşi vor face prezicerile socotind numerele şi numele celor 260 de zile ale ciclului divinatoriu, împărţind sau „formând" un pumn de seminţe din arborele de coral (vezi GLOSARUL) în grămăjoare.

P.59

clarvăzători de mijloc: corespunde cu *nickjwachinel* nicuachinel, compus din nick' „mijloc", *wachin* „vezi cu ochii proprii" (FV) şi *el*, care indică agentul, în TE, în care sunt adăugate cuvintele *pa yav* adică „în apă", acestea se referă la clarvăzătorii care prezic uitându-se în apă. De aici s-ar părea că termenul nemodificat trebuie să se refere la orice clarvăzător care se foloseşte de diferite tehnici pentru a vedea.

P.59

Bunica Zilei, *Bunica Luminii*: în text: *ratit q'ij* quih, *ratit saq* zac „buniciisale zi (sau soare), bunicii-sale lumină" se referă atât la Xpiyacoc, cât şi la

Xmucane, în ciuda faptului că în alte contexte primul este descris ca un bunic (*mama*). Andrés Xiloj spunea că un bunic (sau o bunică) a „zilei" şi a „luminii" va fi bunică „până la sfârşitul lumii", adică atât timp cât durează lumina şi merge înapoi, la începutul luminii. Deci în acest context „zi" şi „lumină" sunt un mod binar şi

mai puţin direct de a se referi la ceea ce limbile indo-europene reduc la conceptul unitar de „timp”.

P.60

a formei omului: „forma” este traducerea cuvântului *anom*. În DB: *anomal* „tipar”. P.60

Îndepliniţi-vă numele: unele dintre numele şi termenii din această listă se referă la Xpiyacoc şi Xmucane, iar altele se referă la nepoţii lor, Unu Maimuţă şi Unu Meşter, care ţin locul termenilor pentru diverse ocupaţii, în timp ce Hunahpu şi Xbalanque, în rolul lor de actori ambulanţi, s-ar putea să fie reprezentaţi prin Hunahpu Oposum şi Hunahpu Coiot. Marele Pecar şi Marele Coati seamănă cu Xpiyacoc şi Xmucane prin faptul că sunt un cuplu mai în vârstă, dar ulterior sunt reprezentaţi ca fiind alţii (p. 69).

P.60

şlefuitor, *bijutier*: în text: *ajk’wal* aheuual, *ajyamanic*, în care ajindică ocupaţie, *k’wal* este „pietre vindecătoare sau preţioase” (FV), iar *yamanik* înseamnă „bijuterie veche” (FV).

P.60

tăietor de lemne, *tâmplar*: în text: *ajeh’ut* ahehut, altz’alam ahtzalam, în care ajindică ocupaţie, *ch’ut* înseamnă „tăietor de trestie şi scânduri” (FV), iar *tz’alam* înseamnă „scânduri” (TE, AG).

P.60

făcător de tămâie, *meşter*: în text: *ajq’ol*, *altoltekat*, în care ajindică ocupaţie, iar *q’ol* înseamnă „tămâie de copal”. *Toltekat* vine dintr-o sursă nahua; *toltecatl* înseamnă „meşter în arte mecanice” în limba nahuatl (AM).

P.60

Trece-ţi mâinile peste boabele de porumb, *peste seminţele arborelui de coral*: aici rădăcina verbului este *mala* „a-ţi trece

mâinile peste ceva” (FV). Păstrătorii zilei contemporani quiché mai întâi varsă pe masă seminţele dintr-o mică legătură, formând o grămăjoară, şi le amestecă mişcând deasupra lor mâna dreaptă, cu palma îndreptată în jos şi degetele răşchirate, iar apoi iau un pumn plin. Seminţele care rămân pe masă sunt ulterior puse deoparte; cele din pumn sunt împărţite în grămăjoare de câte patru seminţe fiecare şi aranjate în rânduri paralele, astfel că zilele pot fi uşor calculate cu ajutorul lor: câte o zi pentru fiecare grămăjoară.

Treceţi mâinile (...) peste seminţele arborelui de CORAL. Divinaţie realizată în faţa unor ofrande care ard la Locul lui Tohil Seminţele de coral şi cristalele dintr-un pumn luat la întâmplare sunt aranjate în grămăjoare de câte patru; toate au fost aranjate ritual, păstrătorul zilei va număra zilele calendarului divinatoriuy de 260 de zile (câte o zi pentru fiecare grămăjoară), începând cu ziua curentă sau cu ziua de când au început necazurile solicitantului în stânga se vede punga unde stau seminţele şi cristalele; moneda de deasupra ei este plata dată de solicitant.

Mâinile sunt cele ale traducătorului, şi el păstrător al zilei, instruit şi iniţiat.

FOTOGRAFIE DE BARBARA TEDLOCK

Când rămân seminţe după ce s-au făcut grămăjoare de câte patru, dacă rămân trei se mai fac două grămăjoare suplimentare (cu câte două seminţe fiecare), dar dacă a rămas una sau două, contează ca încă o grămăjoară suplimentară. O dată ce s-a făcut aranjamentul, prezicătorul începe să socotească zilele ciclului de 260 de zile cu cea prezentă (ziua în care se face prezicerea), apoi cea trecută (ziua în care au început problemele clientului) sau cea viitoare (ziua în care clientul intenţionează să acţioneze). Augurii se recunosc în funcţie de ce prevesteşte ziua la care se ajunge numărând până la ultima grămăjoară de seminţe.

P.60

Împrumutatul: în quiché *uqajik*, cuvânt pe care Andrés Xiloj, în calitatea sa de păstrător al zilelor, l-a recunoscut imediat. Când păstrătorii zilei contemporani rostesc rugăciunea de deschidere pentru o prezicere, invocând fulgerele îndepărtate, norii, ceaţa şi brizele umede ale lumii, se spune că el sau ea „împrumută” aceste forţe de la zilele înseşi – fiecare dintre ele având-şi domnul care o conduce – şi de la munţii lumii – fiecare dintre ei având un spirit protector (B. Tedlock 1992:155, 157, 162). Xpiyacoc şi Xmucane nu sunt atât de modeşti ca oamenii din zilele noastre, sunt păstrători ai zilei şi împrumută de la fulgere umezeală şi curenţi de aer: ei îl invocă pe Inima Cerului, al cărui aspect electric nu se manifestă până la urmă prin fulgerări îndepărtate şi tăcute, ci ca trăsnete apropiate. El este cunoscut şi drept Uragan, aducătorul de ploi şi vânturi de proporţii distrugătoare pentru lume. Forţele meteorologice, mari sau mici, servesc pentru a lega cosmosul, atât

temporal cât şi spaţial, cu scena microcosmică a divinaţiei, transmiţând informaţii despre locuri şi timpuri îndepărtate prin numărarea zilelor şi prin nişte fulgerări pe care prezicătorul le simte în diferite părţi ale trupului său.

P. 60s *grămăjoarelor*: în text: b'it pare să fie aceeaşi rădăcină ca a jiumelui *b'itol* „Plăsmuitor" (vezi Glosarul). Eu cred că se referă la grămăjoarele de seminţe făcute din pumnul de seminţe luate la întâmplare de prezicător (aşa cum am descris *supra*). De fapt prezicătorul dă formă unei mase haotice. Am tradus *b'it* prin „grămăjoară", deoarece acest cuvânt se potriveşte cu grupurile de seminţe aranjate în grămăjoare de câte patru şi figurează în terminologia engleză privind divinaţia. „Prezicătoare" (la p. 60) este traducerea cuvântului *ajb'it*, în care lui *b'it* i se adaugă prefixul care indică ocupaţia, *aj* p.60

care stă în spatele celorlalţi: este vorba de cuvântul chiracan, pe care Andrés Xiloj l-a identificat ca parte a unei expresii folosite în prezent de păstrătorii zilei: *chiraqan* uq'ab' „la-ale-sale-picioare, ale-sale-braţe" (în care picioarele şi braţele includ laba piciorului şi palmele). A fi la picioarele sau braţele cuiva înseamnă a-i da ajutor, aşa cum face un păstrător al zilei când se roagă şi aduce ofrande în numele unui client sau cum face o moaşă când asistă o naştere.

P.60

fie să izbutiţi, fie să nu daţi greş: asemenea lui Xpiyacoc şi Xmucane, păstrătorii zilei contemporani le vorbesc seminţelor în timp ce le aranjează, cerându-le un răspuns clar.

P.60

Nu te face de ocară, tu, de acolo de sus (...) nu încerca vreo înşelăciune'. Andrés Xiloj nu a fost surprins să audă că i se vorbeşte astfel Inimii Cerului. Ne-a explicat că păstrătorii zilei contemporani (printre care şi el) le cer de asemenea zeilor să nu-i

înşele pe clienţii care au venit la ei să li se prezică. Când se roagă, prezicătorul ar putea spune, de pildă, *Ma b'an la ri mentira* „Nu spune vreo minciună", în PV clientul despre care este vorba este însuşi Şarpele cu Pene Suveran.

P.61

Omuleţii voştri, ciopliturile în lemn: Andrés Xiloj a comentat: „Aceştia nu vor fi deci decât nişte *reprezentări* de om."

p.61

Nu făceau decât să se ducă şi să umble pe unde voiau: Andrés Xiloj a comentat: „Păi sunt ca nişte animale". În felul de-a gândi al quichéilor, una dintre diferenţele majore între animale şi oameni este că oamenii trebuie să ceară voie zeilor ca să plece în lume. A te ruga să nu ţi se întâmple nimic rău la drum înseamnă a cere învoire de-a pleca; nevoia de o asemenea învoire este şi mai acută în cazul că urmează să vizitezi altare importante sau oraşe îndepărtate. În rugăciunile prin care îţi pregăteşti drumul lung pe care vrei să-l străbaţi, nu ceri doar să nu-ţi iasă tâlhari în cale, dar şi ca poliţiştii, soldaţii şi vameşii să nu fie prea vigilenţi cu tine.

P.62

Trupul bărbatului a fost cioplit din lemnul arborelui de coral: trupul icoanei numite acum Maximón, din oraşul Tzutultil în Santiago Atitlân, este făcut din acest lemn (Mendelson 1959: 57).

P.62

miez de papură: în text: *sib'aq* zibac, referitor la „inima" (FV, FX) sau la „miezul sau măduva" (DB) soiului de trestie ale cărei frunze sunt împletite în rogojini (FV). Acestea sunt părţile albe şi cărnoase (iar nu cele verzi şi fibroase) ale trestiilor (inclusiv papura), părţi care se găsesc în josul lujerului.

P.62

O *ploaie de răşină*: Andrés Xiloj a comentat: „Era terebentină

ceea ce cădea şi ardea căzând”.

P.62

Dăltuitor de Chipuri: în text: *k’otk’owach* cotcouach, compus din *k’otk’o*, o formă reduplicată a lui *k’oto* „a dăltui” şi *wach* „chip”. Andrés Xiloj ne-a informat asupra numelui modern k’ot *kiwach* „dăltuieşte chipurile”, pe care îl identifică cu un fel de animal, spunându-ne că „tot mai există, dar nu ştiu dacă în cer sau în codru. Stă în întuneric şi când soarele nu mai străluceşte, iese afară.”

p.62

Năvalnică Misivă de Sânge: în text: *kamalotzy* în care *lotz* înseamnă „a înţepa, a lăsa sânge” (FX), iar kamaeste, probabil, înrudit cu *kajmaj* „spaimă, surpriză atac” (FV).

P.62

Jaguar Ronţăitor: în text: *kotz’b’alam* cotzbalam, în care *kotz’* vine din *kotz’ij* „a măcina” (FV).

P. 62

Jaguar Sfârtecător: în text: tukumb’alam’ în TE: tukum „a zgíria”, p. 62

furtuna neagra cu ploaie: în text: *q’eal jab’* quecal hab. Aşa cum explică Andrés Xiloj, expresia nu înseamnă că ploaia însăşi era neagră, ci se referă la întunericul creat de o furtună violentă.

P.62

În casele lor au intrat: se spune *xok ula’* xoc ula „a intra ca vizitator”. În prezent, orice pătrundere în casa e inclusiv în curtea interioară) a unui animal sălbatic este privită ca un semn trimis de zeitatea pământului fie că este vorba de o vulpe sau un oposum, care atacă animalele domestice, fie, să spunem, de o pasăre care se întâmplă să zboare înăuntru; Andrés Xiloj a explicat că un asemenea animal nu vorbeşte (*ch’awtk*), ci face semne (*retal*) prin

strigătele sau mişcările lui; observaţi cum, chiar în condiţiile de cataclism ale episodului prezent, vorbitul este atribuit animalelor domestice şi obiectelor, nu şi animalelor sălbatice.

P.62

curcanii: în text: *ak'* ac; în perioada colonială devine termenul utilizat pentru găina din Lumea Veche. În câteva dicţionare ale timpului termenul pentru curcan este *qitzij ak'* (FT, FV), care înseamnă „*ak* adevărat", sau *masewal ak'* (PG) „*ak'* indian", ca să-l deosebească de găina europeană. De aici se ştie sigur că termenul prehispanic pentru curcan era *ak'*. În prezent curcanul este *no's* (AG), cuvânt care a apărut în secolul al XVII-lea (în DB: noz).

P.62

r-r-rip, *r-r-rip*, / *r-r-rab*, *r-r-rab*: în text: *jolo*, *joli*, *juqi*, *juqi* juqui: onomatopee pentru sunetul scos de piatra care se ţine în mână (*mano*) şi care se freacă de piatra de măcinat (*metate*); rădăcina verbului, care înseamnă „a freca una de alta", este *juqu* (AG). Dacă felul de-a prezenta această povestire quiché seamănă întrucâtva cu prezentarea poveştilor indienilor nord-americani, aceste sunete erau, probabil, cântate. Trebuie ţinut seama de faptul că în quiché este dur, asemenea unui; spaniol sau *x* german, şi că o (spre deosebire de *k*) este de asemenea dur. Această duritate este probabil exagerată într-o prezentare dramatică orală şi prin urmare sugerez ca *r* din traducere să fie vibrat. Andrés Xiloj a auzit imediat melodia acestor rânduri pe care le-a redat astfel:

JoJ ali, jo' ali juquwiky juquwik

Hai, fată, hai, fată, frecând împreună, frecând împreună.

P. 63

pietrele lor de vatra au ţâşnit afară: Andrés Xiloj a comparat acest incident cu pietrele ce ţâşnesc dintr-un vulcan. Pare să fie o

legendă privind originea stelelor Alnitak, Saiph şi Rigel din Orion, despre care quichéii spun că sunt cele trei pietre de vatră a focului de gătit maya, aranjate astfel încât să formeze un triunghi. Stelele înconjoară nebuloasa Orion (M-42), despre care se spune că este un foc fumegând (B. Tedlock 1985: 86). Înscripţiile de pe Stela C din Quiriguá şi din Templul Crucii aflat la Palenque dezvăluie faptul că în perioada clasică maya se credea că era care a precedat-o pe cea actuală a luat sfârşit printr-un eveniment similar. Interpretarea acestor inscripţii făcută de Freidel *et al.* (1993: 64-70) nu ţine seama de această asemănare, plasând evenimentul la începutul unei ere noi şi evocând cerul întreg, şi nu doar pietrele de vatră. De fapt inscripţiile vorbesc despre aceste evenimente ca despre unele care încheie o eră, 4 Ahaw 8 Kumk'u 13.0.0.0.0 (care cade în anul 3114 î.Cr. După calcule occidentale). Textul din Palenque este următorul: *Hal k'ohba, ox tun tzukah* (...) *ch'a chan y ax ox tunai* (Schele 1992: 122-125) sau, în traducerea mea: „Imaginea este ridicată în sus, pietrele sunt aranjate în cele trei locuri ale lor (...) locul cu trei pietre e pus în cer pentru prima dată" (D. Tedlock 1995). Pentru comentarii mai detaliate despre pietrele de vatră în iconografia maya din Ţinuturile de Jos, vezi Taube 1994b.

P.63

numai lemnul a fost folosit pentru carnea lor: Andrés Xiloj a comentat: „Nu aveau sânge sau nerv, căci pe acèstea le dă porumbul". Aşa cum se va vedea mai departe, adevăratele fiinţe omeneşti sunt făcute din porumb.

P. 64

Şapte Macao: în acest nume cuvântul care înseamnă Macao este *kaqix* caquix, care combină *kaq* „roşu" şi *qi'x* „pană" (MX), potrivindu-se astfel cu macao roşu (*Ara macao*), care are mai multe

pene roşii decât oricare alt papagal macao. Această identificare este confirmată de afirmaţia că nasul lui Şapte Macao „străluceşte alb”, macao roşu fiind singurul cu cioc alb. Corespondentul yucatec al lui Şapte Macao este *k’inich k’ak’mo* „Macao de Foc cu Ochii de Soare”, care ca şi acela, are pretenţii solare şi îi place, în general, să se fudulească (Roys 1954: 42). În arta din Izapa şi din perioada protoclasică şi clasică maya, Şapte Macao are un strămoş în monstrul înaripat pe care iconografii îl numesc Zeitatea Principală Pasăre (Taube 1987), ale cărui atribute îl includ uneori şi pe acela de rege vultur (*Sarcorampbus papa*), şi care adesea este reprezentat cu un şarpe în cioc. Aşa cum macao roşu este cel mai spectaculos dintre toţi macao şi papagalii, vulturul rege îi întrece pe toţi ceilalţi vulturi, cu petele lui roşii, portocalii, negre şi albe pe cap, gât, cioc şi moţ şi cu dungi paralele negre şi albe pe aripi şi în coadă. Macao, vulturul şi şarpele, toţi se întâlnesc în *xib’alb’ay kaqix*, adică „macao din lumea subpământeană” din Cakchiquel, care este „o pasăre ca un vultur, care mănâncă şerpi” (PG).

P. 64

Sunt soarele lor (…) *lunile lor*: „soare” sau „zi” este aici *q’ij* quih, dar „luni” este *ik yil* iquil, spre deosebire de *ik* „lună”. În PV sunt doar menţionate aceste pretenţii exagerate ale lui Şapte Macao de-a avea un rol astronomic, dar adevăratul său rol (unul mai mic) este indicat de faptul că unii vorbitori contemporani de quiché folosesc numele lui ca termen pentru cele şapte stele din Carul Mare (DL, MA). În miturile indienilor caraibieni din vest, Carul Mare are un coif din pene, care ziua arată ca un curcubeu, ceea ce sugerează că Şapte Macao s-ar putea să aibă aspect de curcubeu. Ceea ce are Carul Mare în comun cu curcubeul este că apariţia lui marchează încetarea furtunilor, dar face aceasta numai în anumite anotimpuri, reîntorcându-se complet în noapte la

sfârşitul sezonului uraganelor (vezi ultima notă pentru p. 64).

P. 64

Sunt cărarea şi sunt reazemul oamenilor: „cărare" este în text *b'inib'al*, iar „reazem" se spune *chakab'al*, *b3al* fiind un sufix care indică instrumentul. Andrés Xiloj a explicat astfel afirmaţiile lui Şapte Macao: „*B'inib'al* înseamnă a da lumina pentru a merge sau a pleca pe un drum într-o anumită măsură luminos, iar *cbakab'al* – acum spunem chakanib'al-este acelaşi lucru. Aceste cuvinte figurează în rugăciunea pe care o spunem la *warab'alja* «altare pe linia tatălui» ca să cerem voie pentru cei ce pleacă de acasă în orice alt loc. Pot să meargă, pot să se târască – *chakanib'al* înseamnă „a se târî în patru labe". Şapte Macao spune că el reprezintă picioarele unei persoane, deoarece ştie că are lumină (ca să arate persoanei unde să calce), căci de fapt persoana vede ca în umbră, nu foarte desluşit."

p.64

ies în afară: în text: *kawakoj*; în MX apare *kawakik* „a avea dinţi mari (şi astfel a nu fi în stare să închizi gura)".

P. 64

sfera feţei sale rămâne doar în jurul oiştii: Şapte Macao, în chip de Carul Mare, se leagănă în jurul Stelei Polare, în partea de nord a cerului, în loc să străbată cărarea mai lungă, dintre adevăratul soare şi lună.

P.64

Acestea se întâmplau pe vremea când potopul se revărsa asupra omuleţilor, ciopliturilor în lemn: potrivind ca dispariţia lui Şapte Macao să coincidă cu

Hunahpu. Glifa pentru corespondentul său yucatec, care se citeşte Hun Ahaw.

DESEN DE KARL TAUBE

marea nenorocire care s-a abătut asupra oamenilor de lemn, PV urmează un model mitologic foarte răspândit în Mezoamerica şi Caraibe. La această latitudine mişcarea Carului Mare este asociată cu perioada uraganelor (Lehmann-Nitsche 1924-1925). Perioada aceasta începe când Carul Mare coboară abrupt pe firmament la lăsarea întunericului (la mijlocul lui iulie) şi urmează o perioadă în care dispare complet, timp de jumătate de noapte, terminându-se numai după ce toate cele şapte stele apar deasupra orizontului estic, înainte de a se crăpa de ziuă (la mijlocul lui octombrie).

PARTEA A DOUA p.67

Hunahpu: acest nume este compus din *jun* „unu", *aj-*, indicând agentul sau ocupaţia şi, poate, *pub'* „sarbacană", dând „Unu Sarbacanar". În yucatec, *p'uh* este verbul „a vâna" (dar nu înseamnă şi „sarbacană"), în timp ce *ahp9uh* înseamnă „vânător" (*AB*). *Junajpu* (Hunahpu) este unul dintre cele douăzeci de nume de zile în versiunea quiché a calendarului divinatoriu de 260 de zile. O dată ce vorbitorii de quiché nu ţin seama de noţiunea de „sarbacanar", inclusă în acest nume, mai mult decât ţin seama englezii de Thor din Thursday (joi), a fost lăsată netradusă în cuprinsul prezentei lucrări. *Jun* este aşa de bine fixat în nume, încât atât în limba veche quiché, cât şi în cea modernă, ziua numită *Junajpu*, care poartă numărul unu, este numită *Jun Junajpu*. Numele yucatec corespunzător este *Ahaw*, adică „Domn", fără să conţină în el numărul, dar numele zeităţii înrudite (indicată ca Zeu S de iconografi) a fost scris adăugându-se un prefix cu numărul unu la varianta cu un cap a glifei care înseamnă nume de zi (vezi

ilustraţia de mai sus), dând *Hun Ahaw* (M. Coe 1989:

XBALANQUE Glifa pentru corespondentul său yucatec, care se citeşte Yax Balam.

167-168; Taube 1992:115-116). În arta clasică maya, acest zeu, ca şi Hunahpu, vânează cu o sarbacană şi joacă mingea (M.Coe 1989: 169-173).

P. 67

Xbalanque: silaba finală a acestui nume este scrisă oarecum ambiguu în MS, unde există o tendinţă de a folosi qu pentru oricare dintre cele patru sunete *k* distincte. Sunetul corefet este indicat de numele pe care vorbitorii contemporani de kekchi îl dau soarelui când trece sub pământ, noaptea: *b'alamq'e* (EH). În prezent ei nu au un cuvânt pentru soare în general, dar înţelesul originar de soare al lui *q'e* este arătat limpede de *saq'e*, termenul lor pentru soarele din timpul zilei, care combină *saq* („alb" sau „lumina") cu *q'e*. *B'alam* înseamnă şi „ascuns", şi „jaguar" în kekchi, în timp ce *xb'alam* (cu un prefix posesiv care indică persoana a III-a singular) înseamnă „partea (sau aspectul) sa ascunsă". Prin urmare, *Xb'alamq'e* ar însemna „aspectul ascuns al soarelui" şi forma corectă a numelui în versiunea PV ar fi *Xb'alanq'e*. Existenţa unei variante cu prefix a cuvântului kekchi *b'alamq'e* este confirmată de Las Casas (1967: 330, 619), care relatează despre o tradiţie în care un zeu numit Exbalanquen trece în lumea subpământeană printr-o peşteră de lângă Coban (aflat în teritoriul kekchi). În PV caracterul specific de lume subpământeană al lui Xbalanque este dezvăluit prin scene în care el şi fratele său, Hunahpu, abandonează obiceiul lor de a acţiona

împreună. Hunahpu ia conducerea numai când se află la suprafaţa pământului, în timp ce Xbalanque o face numai când se află în Xibalba. Numele zeului yucatec (Zeu CH) corespunzător lui Xbalanque se scria adăugându-se prefixul *yax* „primul" variantei cu cap a glifei pentru numărul nouă (vezi desenul de la p.229 jos), dând literal *yax bolon* (M. Coe 1989:168; Taube 1992: 60-63). Capul în profil este arătat de fiecare dată având pe falcă un fragment din blană de jaguar pătată, indicând astfel că trebuie citit *balam*, care aminteşte pe *bolon* şi înseamnă „jaguar".

P.67

L-am putea nimeri în timp ce mănâncă: timpul când are loc acest eveniment este limitat de trei factori: (1) cele şapte stele din Carul Mare (care corespund cu Şapte Macao) trebuie să fie sus pe cer, (2) Venus, care corespunde cu Hunahpu, trebuie să fie la orizont şi (3) arborele nance trebuie să producă fructe pentru masa lui Şapte Macao. Cele două posibilităţi astronomice care găsesc Carul Mare sus, deasupra Stelei Polare, sunt o seară de iunie cu Venus vizibil la orizontul din vest sau o dimineaţă de decembrie cu Venus răsărind la orizontul din est. Cât despre arborele nance, fructele lui încep să se coacă în iunie şi continuă (dacă permit condiţiile locale) timp de câteva luni, dar nu pot fi găsite în decembrie (Breedlove şi Laughlin 1993: 151-152). În *Codexul din Dresda*, confruntările dintre un zeu al lui Venus şi Şapte Macao se produc pe ultima pagină a tabelei lui Venus, în care echivalentul maya din Ţinuturile de Jos al lui Junajpu este înfăţişat stând pe o bandă de cer (corespunzând unei ecliptice) în pictura din partea de sus, iar numele lui Şapte Macao figurează pe aceeaşi pagină (în a treia coloană a textului), ca *7* k'ak'mo' sau „*7* Macao de Foc". Confruntarea are loc când Venus îşi face o ultimă apariţie ca luceafăr de seară, în ziua numită *Eb* (*E* în quiché), cu opt zile

înainte de-a apărea ca luceafăr de dimineaţă, în ziua numită *Ahaw* (*Junajpu*). În perioada pentru care a fost întocmită tabela, astfel de confruntări se produc la începutul lui iunie – de pildă la data de 10 iunie 1235 în calendarul gregorian – sau 11.0.11.2.12 1 Eb 5 Mac în calendarul maya.

P.67

Zipacna: acest personaj împreună cu fratele său, Cutremur (vezi *infra*), constituie versiunea quiché a unei perechi de dragoni din Mezoamerica, reprezentaţi adesea, în perioada clasică maya, ca un dragon cu două capete, ale căror trăsături se combină uneori cu cele ale unor reptile, (mai rar) peşti sau păsări. Zipacna are obiceiurile unui caiman, se scaldă în râu şi vânează în apă. Numele său (*sipakna* în ortografie modernă) seamănă cu alte denumiri ale zeilor maya datorită terminaţiei *nay* care înseamnă „casă" în yucatec. Restul numelui ar putea să provină din rădăcina verbului *sip-*, care se referă la o mişcare de alunecare (ca cea a unui caiman), indicată prin *ak* (AB). Zipacna are în mod evident un corespondent yucatec în zeul protector al lunii numite *sipf* a cărui glifă constă din capul în profil şi botul unui caiman. Atât *sipakna*, cât şi *sip* sunt înrudite, prin trăsăturile lor de caiman şi prin nume, cu dragonul mexican, al cărui nume nahuatl este *cipacţii*.

P.67

Cutremur: numele celui de-al doilea fiu al lui Şapte Macao, *kab3raqany* este cuvântul utilizat pentru „cutremur" atât în limba veche quiché, cât şi în cea modernă. Cuvântul a fost interpretat ca o combinaţie dintre *kab* „doi" şi *raqan* „picioarele lui". Dar versiunea cakchiquel a numelui, *kab'araqan*, sugerează cuvântul *kab3a* „a face o grămadă de pământ" (FV); sensul numelui luat în întregime ar putea fi ceva ca „de pământ (sunt) picioarele lui". Dragonul yucatec numit *itzam kab ayin* (AB) „monstru pământ

caiman" pare înrudit atât cu Cutremur, cât şi cu fratele său, Zipacna.

P.67

Chimalmat: numele este de origine nahua; *chimalli* înseamnă „scut rotund", iar *matlatl* „plasă" în nahuad (AM). Un scut cu plasă era emblema lui Chimalli, zeitatea războinică din centrul Mexicului, zeiţa protectoare a moaşelor (Klein 1993: 46-47). Chimalmat are corespondentul yucatec în *chimal k3inich* k'ak3mo „Scutul lui Macao de Foc cu Ochi de Soare" (Roys 1967: 22, 82). În aceeaşi limbă, *chimal ek3* „Stele Scut" este numele dat „paznicilor nordului (Carul Mic)" (AB), o constelaţie care, probabil, combină stelele din arcul Carul Mic cu alte stele apropiate, formând un cerc. Chimalmat ar trebui să aibă o identitate cerească asemănătoare, având în vedere că soţul ei, Şapte Macao, corespunde cu stelele apropiate de Carul Mare.

Vatră, *Hunahpu*, *Peşteră de lângă Apă*, *Xeanul*, *Macamob*, *Huliznab*: nume de vulcani de lângă coasta Pacificului. Vatră, chiq'aq' chicac se crede că este Volcan de Fuego (la sud-vest de Antigua). Hunahpu este descris în *The Annals of the Cakchiquels* ca fiind separat de Vatră de un *kojol* „defileu" (Brinton 1885: 86) orientat spre Volcan de Acatenango, aflat la numai câţiva kilometri nord de Volcân de Fuego. Peşteră de lângă Apă, care ar putea foarte bine fi Volcan de Agua (la sud de Antigua), se numeşte în quiché *pekul y* a' ya; TE traduce *ru pekul y a'* ya prin „peşteră de la malul unui râu sau lac". *Xeanul* sau *xk'anul*, cu un prefix feminin (x-), este Volcân Santa María (la sud de Quetzaltenango). Numele Macamob s-ar putea să vină din *makamo* „a face ceva pe neaşteptate" (FV), în timp ce *jul* din Huliznab înseamnă, probabil, „gaură". Localizarea acestor ultimi doi vulcani este incertă.

P. 68

munţii (…) sunt înmuiaţi de el: „înmuiaţi” este traducerea cuvântului *neb'onik*; Andrés Xiloj îl interpretează ca „îmbibată”, în timp ce MX glosează *neb'enik* ca „prea copt”. Conform opiniei lui Xiloj: „Când pământul este prea îmbibat, poate fi distrus de apă. O ploaie de douăzeci şi opt sau de şaizeci de ore poate produce stricăciuni. Alunecările de teren sunt rezultatul unor astfel de ploi.”

pp. 68-69

se urcă în fiecare zi în copac: Macao Roşu se hrăneşte stând din zori până la apus în vârful copacilor care dau fructe sau alune (Forshaw 1973: 365). Locurile în care cresc copacii „nance”, ale căror fructe sunt mâncate de Şapte Macao, se află la liziera pădurilor tropicale, în savane şi la poalele munţilor.

P. 69

atunci s-a înălţat deasupra copacului şi a căzut lat la pământ: când o pasăre este împuşcată, se aruncă în sus, într-un spasm, înainte de-a cădea din copac. Dar mişcarea lui Şapte Macao o mai sugerează şi pe cea a Carului Mare, dacă presupunem că trupul şi capul său corespund cu corpul Carului Mare, iar coada, cu oiştea; urcatul său în copacul „nance” ca să-i mănânce fructele, saltul pe deasupra copacului când e lovit şi căderea sa la pământ, toate, urmează evoluţia Carului Mare, care răsare cu oiştea în jos, se înalţă deasupra Stelei Polare (cu o mişcare inversă faţă de cea a acelor unui ceasornic) într-o poziţie momentan orizontală şi apune cu capul oiştei în jos.

P.69

a fost Şapte Macao cel care i-a apucat braţul lui Hunahpu: în acest moment comportamentul lui Şapte Macao se deosebeşte de cel al unui macao adevărat şi aminteşte că el este identic cu Zeitatea Principală Pasăre din Izapa şi Ţinuturile de Jos maya, o

creatură monstruoasă, arătând în parte ca vulturul rege

(vezi şi notele pentru p. 64). Aşa cum mi-a semnalat Karl Taube, un relief din perioada clasică maya recent descoperit la Toniná în Chiapas, reprezintă acest monstru cocoţat deasupra lui *Hun Ahaw* (echivalentul din Ţinuturile de Jos al lui Hunahpu), al cărui braţ a fost amputat (Yadeun 1993: 108, 111, 114). O scenă similară este pictată pe o stelă protoclasică din Izapa (Norman 1976: fig. 3.26). Vezi şi *infra*, nota pentru *Toţi dinţii mi se clatină*.

P. 69

şarlatani: aici, ca şi în alte părţi, cuvântul tradus prin „şarlatan" sau „şarlatani" este kyaxtok' care apare în PV numai când se citează un dialog. Se foloseşte pentru personajele care au făcut sau sunt bănuite că au făcut o şmecherie, printre alţii Hunahpu şi Xbalanque, Zipacna, Luna Sânge, Tamazul, Pătimaşa şi Jelitoarea, împreună cu războinicii quiché care le-au jucat o festă unor duşmani adormiţi. În dicţionarele compilate de misionari este tradus prin „diavol" (DB, FV).

P.69

mi-au mutat falca din loc: astfel se explică de ce arată cum arată ciocul unui papagal macao, cu mandibula uriaşă şi maxilarul mic şi retras.

P.69

Toţi dinţii mi se clatină: în text: *chu* „se clatină"; DB glosează o formă reduplicată, *chuyucha*, prin „a zornăi". În prezent populaţia tzotil maya suge coaja copacului nance (specia de copac în care stătea cocoţat Şapte Macao când a fost săgetat), drept leac atunci câiţd i se mişcă dinţii (Breedlove şi Laughlin 1993:151).

P.69

Te rugăm, iartă-i: am adăugat „te rugăm" ca traducere a

cuvântului *qi* qui, pentru a reda sensul său de politeţe exagerată (FV).

P. 70

cu mare caznă: în text: *nimaq* wa' *ch'ij* nimac un chih, tradus cuvânt cu cuvânt „mare această caznă", în care *ch'ij* este tradus pornind de la ch'ijinik „sforţarea de a face ceva" (MX).

P. 70

Ce dulciuri puteţi pregăti, pentru care otrăvuri aveţi leac?: „dulciuri" şi „otrăvuri" sunt amândouă ki' qui, un cuvânt cu acelaşi sens până în ziua de azi (vezi şi notele pentru p.73).

P.70

Nu putem scoate decât viermii din dinţi: există un mit contemporan mopán maya în care Domnul K'in („Soare" sau „Zi") provoacă o durere de dinţi mai-marelui vulturilor şi apoi este rugat să vină să-l vindece (Thompson 1930: 129-132). Motivul acestei şmecherii este dorinţa protagonistului de a-şi recăpăta soţia răpită de vulturi.

P. 70

nu tămăduim decât ochi: vindecarea ochilor face parte din aceeaşi specialitate medicală ca vindecarea oaselor şi a dinţilor, deoarece limba quiché clasifică ochii drept oase. În PV ochii se numesc *ubaq* ubac *uwach*, literal „oasele (sau găoacele) ochilor săi"; în prezent li se spune *ub'aq'och*. Andrés Xiloj este el însuşi doctorul unui teritoriu asemănător cu cel al lui Hunahpu şi Xbalanque: în afară de faptul că pune oasele la loc şi vindecă luxaţiile, mai ştie să prepare şi picături pentru ochi.

P. 70

E vreun vierme care roade osul: quichéii contemporani continuă să creadă că durerea de dinţi este provocată de un vierme care roade osul. După T. J. Knab (mi-a comunicat personal), în

Mezoamerica există un parazit ce se fixează în gingii.

P. 70

O *spoială*: în text: q'u cu „spoială" (MX).

P' 71

l-au jumulit în jurul ochilor: aici rădăcina verbului este *ch'olik* cholic „a tăia sau a smulge părul sau penele" (MX), sau „a jumuli, a jupui, a îndepărta coaja" (FV). Este clar că aceasta vrea să explice de unde se trag petele mari, albe şi fără nicio pană din jurul ochilor papagalului macao roşu (Forshaw 1973: 364-367). Presupun că Şapte Macao se făIea cu două discuri mari de metal, acolo unde macao roşu are acum petele. Aşa cum mi-a demonstrat Charles Bigelow (un îngrijitor de papagali macao), emoţia sau furia fac ca aceste pete să se înroşească vizibil. Poate că pe vremuri quichéii considerau această roşeaţă ca o amintire a pretenţiilor solare avute cândva de această pasăre.

P.71

Ce-au făcut a fost numai cuvântul Inimii Cerului: populaţia zunis îi descrie uneori în acelaşi mod pe eroii războinici ahayuuta, care, ca şi Hunahpu şi Xbalanque, sunt şarlatani, dar care nu fac altceva decât să îndeplinească spusele Tatălui Soare, deşi par să facă ce vor ei (D. Tedlock 1972: 234-248).

P 71

O *bâmă pentru coliba lor* (...) o *grindă pentru coliba lor*: pasajul nu precizează pentru ce intenţionează să folosească cei Patru Sute de Băieţi buşteanul. „Bârnă" este în MS *aqan* acan, literal „picior". Andrés Xiloj a opinat că acesta trebuie să fie un stâlp vertical terminat cu o furcă. „Grindă" este *wapalil* (astăzi *apatii*), despre care spune că este cuvântul utilizat pentru grinda orizontală de deasupra unei uşi sau ferestre.

P' 71

Ne-arprinde bine un ajutor: în text: *kaqachaq'imaj* cacachaquimah *tana*, în care kaqaeste „incomplet-noi", iar *tana* indică o rugăminte; rădăcina verbului de la care vine este *chaq'imaj*, dat în FV ca „a cere împrumut".

P 72

să-l aruncam în ea: verbul este aici *tzac* tzac „a azvârli, a arunca" (MX). Aceasta nu-i decât o fanfaronadă; nu corespunde cu ceea ce de fapt vor face până la urmă cei Patru Sute de Băieţi.

P.72

De ce împrăştii lut în groapă?: rădăcina verbului este scrisă macaha, dar cu *h* eliminat şi transformat în *n*; în MX există *mak'inik* „a împrăştia". Aici cei Patru Sute de Băieţi îşi propun să fie sarcastici cu Zipacna, dar, ca şi atunci când au amenințat că-l vor azvârli în groapă, nu este decât o fanfaronadă.

P.72

vârât: în text pachal; în MX estepach'atik, care înseamnă „a fi între doi pereţi sau într-o crăpătură".

P.72

prăvălim un buştean mare: rădăcina verbului este iar în MX cuvintele care încep cu tarşi farau sensul de a da o lovitură care răsună. De fapt cei Patru Sute de Băieţi plănuiesc să instaleze la coliba lor un stâlp de susţinere vertical, înfigând capul de jos într-o victimă sacrificată.

P.72

a săpat o scobitură laterală: Edmonson menţionează aici obiceiul quiché conform căruia când se sapă o groapă pentru dansul contemporan Stâlpul Zburător, într-o scobitură făcută în peretele lateral al gropii principale făcute pentru stâlp se depun ofrande (1971: 45). În dialectul achi al quichéilor există o poveste în care un personaj cunoscut acum cu numele Zipac duce un

buştean comparat de povestitor cu stâlpul folosit în Dansul Maimuţei (Shaw 1971: 48).

P.73

la alt nivel sau cu două niveluri mai departe: prin „nivel” am tradus *eleb'al*, care literal înseamnă „gură de scurgere”; dar m-am inspirat din Burgess şi Xec (1955: 42), care cred că sensul este „ridicătură”, ceea ce se potriveşte cu credinţa generală din Mezoamerica că lumea subpământeană este stratificată.

Băutură a (...) *dulce*: în text: *ki* qui „dulce”, „otravă”, „băutura maguey” şi (în conformitate cu PG) „vin sau chicha”. În limba contemporană quiché „maguey” este *kiy* iar „dulce” este ki' (AG), dar PG (sursă colonială demnă de încredere) dă *ki* pentru amândouă. „Vinul” despre care se vorbeşte trebuie să fie o varietate de „maguey”, băutură cunoscută în Mexic sub numele de pulque (din nahuad) şi care în Guatemala nu se mai produce. În PV trebuie fiert într-un anumit stadiu, are nevoie de trei zile ca să fermenteze şi-i face pe cei Patru Sute de Băieţi să nu mai simtă nimic (p. 73). Cel puţin una dintre varietăţile de pulque mexican trebuie fiartă, varietatea în care bucăţi de maguey sunt fierte cu miere înainte de-a fi puse la fermentat. Pulque (cu sau fără miere) este dulce la gust înainte de fermentare şi amară după aceea; poate înţelesul aparent contradictoriu al lui ki' reflectă caracterul paradoxal al unei băuturi care debutează prin a fi dulce şi inofensivă şi sfârşeşte prin a fi amară şi (într-o anumită cantitate) toxică.

P.73

să (...) *inaugurăm*: în text: lacabebal, cu un sufix care indică instrumentul *Cb'al*); în DB apare *laq'ab'ej* „să ocupi un loc pentru a-l locui”.

P.73

duguliseră tot: rădăcina verbului este culun; în MX apare *q'ulunik* „a smulge, a devasta, a despuia".

P.74

Hundrath (...) joc de cuvinte: în acest pasaj autorii se întreabă dacă termenul pentru Pleiade, care este *Motzy* n-ar putea veni din omucb'ân *omucb' k'ajolab'* „Patru Sute de Băieţi" sau dacă legătura nu este decât un *sakb'al tzij*, literal „jocinstrument cuvinte"; FX redă *saki* prin „a juca cărţi sau zaruri". Omuch' este compus din *o* „cinci" şi *much9* „optzeci", adică 5 x 80 400. Verbele cu rădăcina *much-*, care în kekchi (EH) iau forma *moch*, au înţelesul de „a lua un pumn" sau „a face o grămadă" (FX). *Motz*, în afară de faptul că este un nume dat Pleiadelor, înseamnă „grămadă" sau „teanc", în timp ce verbele cu rădăcina motzpot fi folosite cu sensul de un număr mare de oameni care stau grămadă (FX). Din toate acestea pare limpede că *motz* ca denumire a Pleiadelor poate foarte bine să-şi aibă originea în formă arhaică a numelui quiché pentru cei Patru Sute de Băieţi. Aceasta m-a făcut să traduc *motz* prin „Hundrath", o formă arhaică (Old Norse) a cuvântului englez „hundred" (o sută). În modul actual de-a gândi, quichéii cred că Pleiadele simbolizează un pumn de seminţe.

P.74

plăsmuirea: în text: *jalwachixik*; în FV apare *jalwachir* „a schimba un lucru pentru altul".

Braţele din faţa: am tradus astfel *xul*, pe baza unui cuvânt din FV căruia îi lipseşte începutul, dar stă între *xulb'aq* şi *xulu*; este explicat prin „braţele mici ale crabului sau ale creveţilor".

P.74

unde se deschideau: în text: pa hac; *pa* este „în" şi hac a fost tradus pe baza cuvântului *jaq* (din FV) „a deschide ceva" (cum ar fi perdelele sau pleoapele).

P.74

cleştii: în text: *uko'k* ucoc *q'ab* „braţul-care-cară-lucruri", în care *ko'k* este tradus pe baza unui cuvânt din MX.

P.74

Drept spate i-au pus crabului o lespede care zdrăngănea: comentariul lui Andrés Xiloj: „Un crab este întocmai ca un ceas de mână: are carnea în interior şi-i os curat în afară".

P.74

au pus după aceea carapacea sub o ieşitură: Andrés Xiloj şi-a imaginat locul ca aflându-se sub o cascadă.

P.74

nu mai pot de foame: „foame" este o metaforă quiché pentru dorinţă sexuală; faptul că aici această metaforă este subînţeleasă devine mai clar pe măsură ce povestirea se desfăşoară.

P.74

vă rog veniţi să mi-o arătaţi, băieţi: Andrés Xiloj a chicotit citind acest pasaj şi a spus: „Aici Zipacna ăsta îi insultă pe băieţi, le spune să nu le fie frică. Se spune aici *kib'e ta iwab'a*, care ar putea fi *kib'e ta* iwab'a' «Numai dacă aţi veni şi voi *iwabW* – să-mi arătaţi –», dar ar mai putea fi şi *keb'e ta iwab'aj* «Numai dacă *iwab'aj* – pietrele voastre, boaşele voastre – vin şi ele». În prezent, când cineva se eschivează de la o dispută, se spune *ke'me ta iwab'aj* «Nu-ţi ascunde boaşele». Aşa că Zipacna spune «Nu aveţi boaşe, băieţi?» Sunt încă tineri." Jocul de cuvinte din acest pasaj nu poate fi transpus în engleză, dar am încercat să evidenţiez implicaţia sexuală folosind pronumele feminin pentru crab (deşi pronumele în quiché nu are gen), din moment ce crabul este obiectul „foamei" lui Zipacna.

P.74

Nu vreţi, vă rog: această propoziţie începe cu *la qi* qui, *la*

făcând să fie o întrebare la care se răspunde cu da sau nu, iar *qi* (după FV) indică politeţe exagerată.

Am să vă arăt un loc unde sunt o mulţime de păsări: continuând pe linia comentariului său de mai sus, Andrés Xilaj a spus: „Uite-l din nou, doar că acum e *nuwab'a9* «am să vă arăt ceva» sau, poate, *nuab'aj* «boaşele mele» – are boaşe". Cât despre „păsări" (*tz'ikin*) *y* cea mai folosită metaforă pentru penis în quiché este „pasăre". Edmonson consideră că această metaforă este recent împrumutată din spaniolă (1965: 130), dar ea apare şi în dicţionarele coloniale (TE, PM, FV). Pich' cuvântul quiché pentru o ciocănitoare cu capul roşu (probabil *Dryocopus lineatus*) *y* oferă o metaforă mai specifică nu numai pentru penis, dar şi pentru pătrunderea lui (PG, FT, FV, FX). Acest cuvânt este evident sursa poreclei spaniole din Guatemala date penisului, „picha" (Rubio 1982).

P.75

Am intrau rădăcina verbului este *ok-*, glosat literal ca „intra" în tot acest pasaj; o soluţie simplă, care păstrează şi în engleză acelaşi dublu înţeles existent în original.

P.75

cu faţa în jos (…) *pe spate*: aceste două poziţii opuse ale trupului sunt redate în tot adest episod prin *jupulik* şi *pakalik*. Deşi aici unii traducători au întâmpinat greutăţi, în MS cuvintele sunt scrise corect, au fost tălmăcite de DB întocmai cum le-am tradus şi eu, iar pentru Andrés Xiloj au fost perfect clare.

P.75

carapacea îi luceşte roşie: unii traducători au fost siguri asupra culorii crabului, dar sunt specii de crab roşii şi înainte de-a fi fierţi.

P.75

poate e mai bine să intru culcat pe spate: Andrés Xiloj începuse să chicotească înainte de a ajunge la acest pasaj, dar citindu-l, a izbucnit în râs, explicându-ne: „E clar, crabul e o femeie. Cum bine ştiţi, femeia o face culcată pe spate, dar aici este invers: bărbatul e dedesubt, iar crabul se va urca deasupra. Acestea sunt experienţe. Pe vremuri cred că nu se ştia ce este păcatul. Căutau o cale de a înţelege totul.” Cei care vorbesc limba mopán maya folosesc cuvântul crab, *yux* (*is* în UU), ca o metaforă pentru „vulvă”.

P.75

nu i se mai vedeau acum decât genunchii: în acest punct, Andrés Xiloj s-a rezemat de spătar, exclamând: „Dumnezeule! A intrat până la genunchi!”

p.75

A scos un ultim suspin şi s-a liniştit: „suspin” aici este biquitahic, tradus aşa cum a sugerat Xiloj; în MX pentru „suspin” este dat *b’iq’b’itik*. Xiloj a tradus *xliloby* prin „fu liniştit”; FV dă *lilot* ca „liniştit”. Despre starea în care se afla

Zipacna, Xiloj a explicat: „Acum nu-l mai tulbură nimic”. Episodul cu Zipacna şi crabul l-a făcut să ne spună o povestire publicată în altă parte (D. Tedlock 1983b: 317-320). În dialectul quiché achi este o istorie contemporană despre un personaj numit Zipac, în care implicaţia sexuală este redată mai clar decât în PV (Shaw 1971: 48-51).

P. 76

Ademeneşte-l pe Cutremur să se aşeze jos: „ademeneşte” este *b’ochi’j* după DB; „să se aşeze jos” este *ku’b’ik* cuubic după MX. Pe Cutremur l-am adăugat eu ca să clarific înţelesul propoziţiei, separând-o astfel de referinţele la plural din propoziţia anterioară.

P.76

În decursul zilelor, în decursul luminii: în text: *chi b'e q'ij* quih, *chi b'e saq* zac „în-drumul zilei (sau al soarelui), în-drumul luminii". După părerea lui Andrés Xiloj, sensul este „pentru tot timpul. Întocmai cum noi, în familia noastră, suntem ţesători. Tot timpul şi pentru tot timpul suntem ţesători." O alternativă a traducerii şi alte comentarii ale lui Xiloj se găsesc în nota pentru di *timp dt este zi*, di *timp este lumină*, de la p.285.

P.76

Luaţi-o înainte: în text: *chik'ama qab'e* chicama cabe, literal „ia drumul nostru", o expresie obişnuită quiché, pe care am tradus-o cu expresia curentă în engleză.

P.76

doar suflau spre păsări and le vânau: Andrés Xiloj a remarcat: „Când oamenii se duc acum la vânătoare, cu puşti, şi când văd că se apropie un animal, fac asta suflă repede în aer. Este ca şi cum ar sufla fluid magnetic: animalul se opreşte, simte, bănuieşte că este vreun om ascuns. Când animalul se opreşte pentru un moment, vânătorul trage şi asta-i tot. Animalul se oprise ca să vadă de unde venea zgomotul."

au făcut foc cu un sfredel: în text: *xkib'aq k'u kiq'aq'* xquibac cu quicac „şi-au sfredelit apoi focu1-1or". Un exemplu din acelaşi idiom este dat de DB ca *kanub'aq'* ca3 „am început un foc"; FV are *b'aq* pentru „a sfredeli".

P.77

cel care urmează să fie făcut şi fasonat: este o referinţă la omenire şi problema este aceeaşi pe care o discută gemenii în pp. 67-68. Ca mulţi alţi indieni americani gemeni eroi, ei sunt ucigaşi de monştri şi fac ca pământul să poată fi locuit de oameni.

Inima omului: „eu am adăugat „omului", pornind de la ideea

că subiectul discuţiei a rămas acelaşi ca în propoziţia anterioară.

P.77

O *bucăţică de came*, o *masă cu came*: paralela se face între şi chacuxic, care au fost traduse în multe şi diferite feluri; versiunea mea se bazează pe *ti'nik* „a mânca carne" (MX) şi *ch'akuj* „a mânca carne" (FV).

P.77

i-au legat gleznele de încheieturile mâinilor: „gleznele" şi „încheieturile mâinilor" sunt *ukul raqan uqyab* racan ucab, literal „gâturilelui picioarelelui braţelelui"; Andrés Xiloj a explicat că în quiché „gâtul" unui picior sau braţ este „glezna" sau „încheietura". De fapt este pregătit pentru o înmormântare în stil „ghem", cu genunchii adunaţi sub bărbie; poate la asta se referea Uragan când i-a îndemnat pe gemeni să-l ademenească „să se aşeze jos".

PARTEA A TREIA p. 81

să bem pentru istorisirea: verbul pentru „bem" este aici camuh; urmând recomandarea lui Edmonson, l-am citit *qumuj* „a bea" (1971: 58) şi am găsit confirmarea ortografiei corecte în FT şi TE. Dacă autorii lui PV sunt deţinători ai ridului de Maestru de Ceremonii (vezi Introducerea şi notele pentru p. 174), atunci băutura despre care se vorbeşte este preparată din cacao, iar cititorii sunt rugaţi să-şi imagineze că participă la o nuntă. Vasul tradiţional pentru această băutură, din Mexic până în Panama, este o tigvă (Mebryde 1947: 57), iar povestirea pe care autorii se pregătesc să o spună va indica originea acestei tigve.

P. 81

Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, cum li se spune: în quiché aceste nume sunt *jun junajpu* şi *wuqub'* uucub *junajpu*, în care *junajpu* este unul dintre numele celor douăzeci de zile ale calendarului divinatoriu. MS îl lasă în acest punct deoparte pe

Şapte Hunahpu, dar tot ce mai este în propoziţie este la plural, iar două propoziţii mai departe cei doi fraţi sunt numiţi împreună. Aşa cum arată numărul lor, Unu şi Şapte Hunahpu reprezintă toate cele treisprezece zile posibile care poartă numele de *Junajpu* (p. 197).

P. 81

Unu Maimuţă şi *Unu Meşter*: aceste nume sunt *jun* b'atz' batz şi *jun chuen* chouen. *B'atz'* este numele unei zile în quiché şi în chol (JH), în ambele limbi însemnând „maimuţă urlătoare". *Chuen* este în kekchi (EH) şi yucatec (AB) numele aceleiaşi zile, în yucatec referindu-se la meşteşug. Corespondentul yucatec al celor două maimuţe gemene este *y axai chuen* „primul meşter" (CB).

P. 81

Femeia Egretă: se spune *xb'aqiyalo* xbaquiyalo, în care xânseamnă „ea din"; b'aqiyapare echivalent cu yucatecul *bak'jav* în care *bak'* (ca şi *baq* în quiché) înseamnă „os", iar *ja* (asemenea lui *y a'ân* quiché) înseamnă „apă". Bak' *jay* este denumirea yucatec a unui bâdan sau a unei egrete, în timp ce *lo* ar putea fi un sufix demonstrativ yucatec care înseamnă „acesta" (AB). Capul cu creastă al unei egrete albe ca zăpada (*Egretta thula*) este reprezentat la Palenque în glifa numelui corespondentului din perioada clasică maya a Femeii Egretă, unde tăbliţa din Templul Crucii o descrie ca pe o mamă a doi sau, poate, trei gemeni (D.Tedlock 1990; 1992a: 254, 263-266).

P.81

un părtaş: în text: *laq'el* laquel, FV dă un exemplu de folosire a acestui cuvânt prin care o femeie s-ar putea referi la altă femeie cu care împarte acelaşi bărbat, spunându-i *nulaq'el* (*nu* „al meu").

P.81

fluieraţi şi cântăreţi, erau scriitori şi totodată cioplitori,

cizelatori în jad şi cizelatori în metal: în aceste două sintagme de câte trei termeni ce desemnează fiecare o anume îndemânare, scrisul este grupat cu artele interpretative, nu cu meşteşugurile. Aceasta indică legătura strânsă dintre el şi recitare (vezi şi notele pentru p.53). „Scriitor", se spune *altz'ib'*, cuvânt în care tz'ib' se referă la scrisul, pictura şi desenul pe brocart; „cioplitor" este *ajk'ot*, în care k'ot înseamnă „obiect lucrat în lemn" (FX) şi (ca rădăcină verbală) „a sculpta" (TE). Cuvântul pentru „cizelator în jad" este *ajxit*, în care *xit* înseamnă „piatra foarte verde, ca turcoaza" (PG).

P.81

un şoim: denumirea quiché a acestei păsări este *woky* probabil sinonim cu *wak*, şoimul râzător care vine pe terenul de joc cu mingea într-un pasaj ulterior. Şoimul râzător îşi începe cântecul cu o silabă care poate fi auzită ca *wok* sau *wak* (vezi şi notele pentru p. 104). El zboară iute şi direct dintr-un loc într-altul, şi nu planează în cercuri (Álvarez del Toro 1971: 46), ceea ce se potriveşte cu mişcarea descrisă în acest pasaj.

P.81

Xibalba: această denumire, *xib'alb'ay* în noua ortografie derivă din aceeaşi rădăcină ca *xib'ij* „sperie"; *b'a* de la sfârşitul cuvântului poate veni din *b'al*

„loc de" sau poate fi reduplicativ. Vorbind despre pământ indică lumea subpământeană, spre deosebire de faţa pământului (*uwach* ulew' dar cu privire la cer, termenul ar putea indica o lume de dincolo de cerul care se vede. În yucatec cuvântul s-a păstrat cu sensul de „diavol" (AB); în quiché este tot numele lumii subpământene şi trebuie rostit cu prudenţă.

P. 82

Unu Moarte şi Şapte Moarte: aceste nume sunt *jun kame* şi *wuqub'* uucub *käme*, în care *kame* este unul dintre cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu; are aceeaşi rădăcină cu forme ca, de pildă, *kamel* „om mort", dar nu este cuvântul frecvent pentru „moarte" (acesta fiind *kamik* sau *kamikal*). Unu şi Şapte Moarte sunt trataţi în naraţiune ca două persoane, aşa cum sunt şi Unu şi Şapte Hunahpu, dar numerele lor arată că ei reprezintă toate cele treisprezece zile posibile care poartă numele Moarte (vezi p. 197).

P. 82

Par de-a dreptul hotărâţi să treacă chiar pe deasupra noastră!: în text: xax kejikik uloq uloc paqawi pacaui, literal „sigur ei-taie-drept acolo deasupranoastră".

P. 82

Zgândără Buba şi *Adună Sânge*: în text aceste nume sunt *xik'iri* xiquiri *pat* şi *kuchuma kik'* quic, traduse astfel încât să se potrivească unul cu altul şi cu remarca prin care autorii dau explicaţii. În kekchi, xik'ieste „alunecare", iar *pat* este „coaja unei răni" (EH); kuchueste „adună, reuneşte" în quiché (FX, AG) şi cakchiquel (TE), în timp ce *kik'* este „sânge". Dar acestea ar putea fi variante quiché ale unor nume din Ţinuturile de Jos maya, etichetate Zeu L de iconografi, care pare a fi un zeu din lumea subpământeană, deoarece uneori poartă o bufniţă pe pălărie, şi negustor, din cauza unei sacoşe specifice pe care uneori o cară în spate (Taube 1992: 79-88). În chol, *pat* înseamnă „spate", *kuch* înseamnă „greutate", iar kuchueste „cară" (JH).

P. 82

să stoarcă sânge din oameni: Andres Xiloj a comentat: „Când e o ceartă, când oamenii încep să se bată, se lovesc unii pe alţii. Se varsă sânge, iar Xibalba primeşte sângele ăsta. Vedem cum s-a

scurs, dar s-a scurs în clondirele necuraţilor. E ca o hrană pentru ei.”

p. 82

Diavol: astfel s-a tradus *ajaly* un cuvânt care apare în quiché numai în compunerea numelui demonilor (FX). În chol este denumirea generică pentru „spirit rău” (AA).

Să facă să le iasă puroi din picioare, să le îngălbenească feţele, să-i îmbolnăvească de gălbinare: pasajul ar putea să se refere nu numai la hepatită, ci şi la friguri galbene (dacă frigurile galbene existau pe vremea precolumbienilor!), maladie ale cărei simptome includ icterul. „Puroi din picioare” ar fi infecţii propagate prin sistemul limfatic. Am tradus „gălbinare” cuvântul *q’anil*, literal „îngălbenite”.

P. 82

a face oamenii să fie numai oase (…), până când mor de slăbiciune şi umflături: prima dintre aceste suferinţe este *siyaj byaq* bac, în care primul cuvânt ar putea să fie o formă a lui *siy* „întins” (FX), iar al doilea înseamnă „os”; DB glosează *siyaj b’aq* prin „schelet” şi *siyaj b’aqil* drept numele unei maladii nespecificate; MX traduce *baqil*, literal, atât prin „ciolănos”, cât şi prin „subţire, slab”. Cea de-a doua suferinţă este *xupan* „hidropizie” (FV PG), azi mai cunoscută ca edem, umflătură produsă de un exces de fluid în ţesuturile sau cavităţile corpului. După părerea lui Andrés Xiloj, şamanii contemporani, numiţi *ajmesa* „păstrători ai mesei”, uneori se înrăiesc şi, prin ritualul numit *chaqij mesa* „masă uscată”, cer Xibalbei să provoace emacierea. „Pun oase în trupul unei persoane, cu ajutorul rugăciunilor, ca să-l usuce. Pun un craniu în trupul unei persoane. Îi usucă tot trupul.” El a relatat un caz recent petrecut în Momostenango, cu prilejul căruia un om a fost dat în judecată

deoarece „în locul în care omul îşi ardea ofrandele se aflau cranii şi oase de la braţe şi de la picioare. Cu ajutorul acestora el nenorocea oamenii. „Edemele sunt produse de alt ritual, numit *rax mesa* «masă proaspătă» (sau «bruscă», sau «tare»), a continuat Xiloj. Şi ele sunt produse cu oase. Lasă osul sau ce-o mai fi în apă, şi osul acela ajunge să fie pus în trupul persoanei care apoi se umflă. Este ca o injecţie, dar răul vine de la osul ăla. Cum i-a fost pus în trup, l-a şi nenorocit.”

p. 83

să bage lumea în sperieţi: verbul este *k'ulwachij*, pe care FV îl traduce prin „a da de cineva”. Pentru Andrés Xiloj exprimă ceea ce se întâmplă într-un anumit fel de vis: „Când eşti în pat, dar nu chiar adormit… atunci apare arătarea; se prezintă. Vine cineva să te atingă, simţi că vine chiar atunci să te atingă, dar nu poţi nici să te mişti, nici să ţipi.” Aceasta este fenomenul numit de cercetătorii viselor „halucinaţie hipnagogică” (B. Tedlock 1987: 116).

P. 83

de câte ori au gunoi sau murdărie în (…) casă: după părerea lui Andrés Xiloj, cea mai sigură cale să ţii trimişii Xibalbei departe de casa ta este să mături des şi să nu laşi să se adune murdăria. Vezi povestirea din prima notă pentru p. 83, în care o casă este curăţată cu grijă pentru a pune capăt relelor provocate de un xibalban.

În pragul uşii, în curtea interioară a casei: în text: *chiirij ja* „în spatele casei” şi *chuwa ja* „în faţa casei”. În quiché, aşa cum ne-a explicat Andrés Xiloj, „spatele casei” este acolo unde ai o uşă sau o intrare care dă spre drum sau spre cărare, în timp ce „faţa” este partea care dă într-o curte interioară (patio), fie ea închisă sau nu pe toate laturile.

P. 83

ca oamenii să moară în drum, de-o» moarte năprasnică: boala aceasta se numeşte *rax kamikal* „moarte recentă (proaspătă, bruscă, năprasnică)”. După Andrés Xiloj, este ca un edem (vezi *supra* nota pentru *a face oamenii să fie numai oase*) provocat de practica unor ritualuri descrise vorbind despre *rax mesa*: „Vin să te sperie când ai plecat la drum şi nu mai ajungi acasă. Poţi aşa, deodată, cădea într-un şanţ, *rax kamikal* Cum spune aici în *Popol Vuh*, «îţi vine sânge în gură». E ca şi cum ai avea pneumonie: începi brusc să vomiţi sânge şi mori pe loc. E urmarea unei *rax mesa*. Îţi pun un os în plămâni şi ţi-i vătămează într-o clipă. Începi să vomiţi sânge curat. Ei poartă tot materialul pe umeri, cum spune aici: «le încarcă pe umeri». Dacă-i întâlneşti pe drum, te pot şi omorî. Dar nu-i chiar *ajmesa*, ci mai curând spiritul lui ocrotitor sau *win* animal.” Aripă şi Chingă de Boccea, domnii din Xibalba însărcinaţi cu această formă de moarte, au un corespondent în Ţinuturile de Jos maya, cunoscut iconografilor sub numele de Zeu Q (Taube 1992:105-107), care îl atacă pe Zeul M (un negustor) pe drum, cum se arată în *Codexul din Madrid* (50a, 54c).

P. 83

Aşa sunt cei care îşi împărtăşeau gândurile: ajungând aici, Andrés Xiloj şi-a amintit o poveste pe care ne-a relatat-o imediat. E vorba despre un tânăr care se supără atât de rău pe nevastă, încât e gata să bage un cuţit în ea, şi totul deoarece un trimis al Xibalbei aruncă tot timpul, pe ascuns, fire de păr, bucăţele de cârpă sau chiar gândaci în mâncarea pe care aceasta i-o pregăteşte. Venit să fie prezent la omor, xibalbanul îi spune tânărului că tocmai i-a văzut nevasta dând de mâncare altui bărbat. Când ajunge acasă să prânzească şi-i cere nevestei să-i dea pieptul puiului pe care îl gătise, femeia nu reuşeşte să-l găsească în oală. Mai târziu, tânărului îi vine ideea să se urce într-un copac; pământul se

zdruncină şi dintr-o dată privirea tânărului se opreşte pe locul unde domnii din Xibalba se adună regulat să se ospăteze cu sângele vărsat prin violenţă. Întâi îl vede venind pe Adună Sânge (căpetenia) şi ultimul care soseşte, pe nume Jodido (un cuvânt spaniol care poate fi tradus aproximativ prin „schimonositul"), se întâmplă să fie tocmai xibalbanul care uneltise împotriva lui. Jodido se laudă povestind cum a şterpelit pieptul de pui din oală şi le spune celorlalţi că foarte curând vor avea parte de sângele bietei femei care îl gătise. După plecarea xibalbanilor, tânărul se întoarce acasă şi aruncă apă fiartă în toate colţurile casei. Revenind la locul ospăţului la timp ca să-i vadă pe xibalbani adunându-se, îl observă pe Jodido, venit mai târziu, mişcându-se anevoie din cauza opărelii cu care se alesese. După aceasta în mâncarea tânărului n-a mai apărut niciun gunoi.

P. 83

au fost aţâţaţi şi îmboldiţi: în text: *xetzayixik* xetzaixic „au fost săraţi (condimentaţi)" (MX) şi *xekotob'ax* „au fost urmăriţi" (DB).

P. 83

echipamentul de joc: în text: *etz'ab'al* etzabal „instrument de joc"; „şorţ" este *tz'u'm* „piele de animal"; în arta clasică maya din Ţinuturile de Jos se vede clar că este vorba de o piele de animal. Jugul confecţionat din lemn sau piele şi purtat lateral, la nivelul şoldului (Leyenaar şi Parsons 1988: 107) este *b'ate*, posibilă combinaţie între *bat*, cuvânt atestat în yucatec (AB) şi mopán (UU) cu sensul „topor", şi cuvântul cholan te' „lemn, copac"; este folosit drept nume al jocului însuşi pe arii mari din Mezoamerica şi Caraibe. Mai târziu, când vor juca împotriva celor din Xibalba, Hunahpu şi Xbalanque vor primi şi returna mingea cu acest „jug". Apărătoarea de braţ se numeşte pach'qyab şi asigură protecţia unui jucător când acesta loveşte mingea stând pe vine, sprijinindu-

se de pământ într-un braţ (Leyenaar şi Parsons 1988: 114). Panaşul, reprezentat în reliefurile cu terenuri de joc cu mingea din Chichén Itzá ca un mănunchi înalt de pene prins în creştetul capului jucătorilor, este *yachwach*; în DB apare *yachwachib'ej* tradus prin „a încorona". Legătoarea de cap corespunzând probabil coroniţelor sau turbanelor purtate pe frunte de jucătorii din Chichén Itzá este *wach soty* în care *wach* este „faţă" şi *sot* „a face ceva ca un cerc, ca o coroană sau un inel" (FV). Mingea de gumă este kik' literal „sânge", dar termenul se referă şi la răşina arborilor în general şi a celui de cauciuc în special. Europenii au văzut pentru prima dată mingi din cauciuc în Caraibe şi în Mezoamerica.

P. 84

Păstrători Militari ai Rogojinii: acest titlu este *rajpop achij* „ai-ei-păstrătorirogojină soldaţi".

P. 84

Şi solii ăştia ai lor sunt bufniţe: Andrés Xiloj a comentat: „Uneori vine câte o bufniţă în apropierea casei şi începe să cânte. Ăsta-i un semn. Da, un semn din partea Xibalbei." A vâna o bufniţă se spune *ch'ab'i tukur9* în care *tukur* înseamnă „bufniţă", iar *ch'ab'ij* „a lovi cu săgeata" (FV) sau „a pluti în jos ca o pasăre de pradă" (DB, FX).

P.84

Marele Hău cu Peşti în Cenuşă: acest loc se numeşte aici *nim* xob' *karchaj* şi *nim xol* (Marele Hău) mai departe (p. 147); în alte documente apare ca *nim xol karchaj* (TV) şi *xol karchaj* charkaj (RA). Locul este un oraş de lângă Cobán, a cărui denumire oficială este San Pedro Carcha, dar în vorbirea curentă şi în kekchi (limba maya locală) este *nim karcha*. *Nim* înseamnă „mare" atât în kekchi, cât şi în quiché; vorbitorii contemporani de kekchi spun că

termenul *karcha* este compus din *kar* „peşte” şi *cha* „cenuşă” (vezi nota pentru „*cei doi arătau ca* nişte ştiuci, la p.271). Autorii lui PV se poate să fi dat acestui nume aceeaşi interpretare de vreme ce *kar* are acelaşi înţeles în quiché, în timp ce „cenuşă” se spune *chay* justificând astfel de ce uneori este scris cu un; final. Cât despre diferenţa dintre xob’ şi *xol*, primul este din kekchi şi se referă la o depresiune geologică sau hău (EH), în timp ce ai doilea este din quiché şi înseamnă un spaţiu între lucruri (FX). În regiunea respectivă există multe depresiuni carstice, dar titlul domnilor din *El Titulo de Totonicapán* limitează posibilităţile de localizare, specificând că Hăul este acolo unde se află un *ch’uti cho*, adică „mic lac” (Carmack şi Mondloch 1983a: 74-75). Acest amănunt indică Las Islas, un parc aflat în vârful oraşului San Pedro Carcha. Aici râul Cahabón (unica sursă locală de peşte) formează o baltă uriaşă acolo unde traversează fundul unei depresiuni mari, rotunde, chiar înainte de a intra într-un canion lung şi adânc (vezi *infray* nota pentru „la gura de unde se întretaie canioanele”).

P. 84

repetau solia, rostind întocmai cuvintele: în text: *ta xkitzaq* xquizac k’ut cut *kitzij xawi xere ucholik utzij*. DB traduce *tzaqonisaj ri tzij* prin „a îndeplini cuvinte”, iar FV traduce *tzaqantik* „a preda, a reda, a regurgita”; *xawi xere* este „tot acelaşi” şi *ucholik* este o formă nominală a lui *chol* „a spune rând pe rând” (FV).

P. 84

Nu-i aşa că domnii (…) *vorbesc serios*?: rândul următor, în mod evident un răspuns, arată clar că acest rând face parte dintr-un dialog, iar nu din naraţiune.

P. 84

Plecăm (…) *deşi abia am sosit*: prin „deşi” este tradus *xaet*, pe

care DB îl glosează ca „în zadar, degeaba”. Antiteza apare frecvent în felul de a vorbi al lui Hunahpu şi Xbalanque.

P. 84

doar să cântaţi: aici este vorba de-a cânta din fluier *tzuan*-. Rămânând acasă în timp ce Hunahpu şi Xbalanque coboară în Xibalba, Unu Maimuţă şi Unu Meşter reflectă faptul că Marte rămâne în urmă dacă se află lângă Venus când acesta nu mai poate fi văzut ca luceafăr de dimineaţă.

P. 85

la gura unde se întretaie canioanele: în text: *chuchi9* chuchi *jalja siwanub'*, în care primul cuvânt înseamnă „la gura lui”, cel de-al doilea este o prescurtare a lui *jalaja* „schimbare, diferenţiere” (TE), iar al treilea este pluralul lui *siwan*, „canion”. Locul de unde îşi încep gemenii călătoria, Marele Hău cu Peşti în Cenuşă (vezi nota pentru *Marele Hău cu Peşti în Cenuşă*, la pp. 245-246), este situat în capătul de sus al unui canion care se adânceşte şi prin care curge spre est râul Cahabón. Întreaga regiune este plină de depresiuni carstice şi peşteri, şi la aproximativ 40 de kilometri de Carchá râul dispare, intrând într-o peşteră numită Semuc, ca să apară 350 de metri mai departe şi să-şi continue drumul prin ceea ce ar fi, dacă n-ar exista peştera, un braţ separat. „Gura unde se schimbă canioanele” ar putea fi gura acestei peşteri (vezi şi nota următoare).

P. 85

Canionul Foşnitor, *Canionul Gâlgâitor*: acest pasaj este în original nu' nu *siwan*, k'ulk'u cui, cu *siwan*, în care *siwan* este „canion”; TE traduce nu' prin „tremură”, iar FX specifică, spunând că este tremurul frunzelor; k'ulk'uch (*culcutcân* EH) este cuvântul kekchi pentru „bolboroseala intestinelor”. Acesta ar putea fi locul în care râul Cahabón dispare într-o serie de peşteri, ca apoi să

reapară la lumină (vezi nota anterioară).

P. 85

Vâltorile Scorpionului: în original: jaljalja' ha *sinaj* simah; în DB *jalja* ja' ha este tălmăcit prin „ape care se unesc şi se răsucesc". Sunt de acord cu Edmonson (1971: 68) să se citească simah drept *sinaj* „scorpion". La nivel de interpretare terestru, acesta ar fi un loc în sau dincolo de Canionul Foşnitor, Canionul Gâlgâitor (vezi nota anterioară). La nivel astronomic, ar fi pe ecliptică, spre vest, la mică distanţă de locul unde Marea Falie traversează Calea Lactee (vezi nota următoare). Aceasta indică în Scorpion localizarea lui sina'n ek', adică „stelele scorpion" din zodiacul yucatec (AB).

P.85

Răscrucea de Drumuri: se spune kajib' caib *xalkat b'e*, în care *xalkat* se referă la orice încrucişare de drumuri, dar kajib', adică „patru", precizează că sunt patru drumuri. Autorii continuă prin a înşira cele patru drumuri maya care unesc cosmosul însuşi. În plan terestru, roşu şi negru corespund cu estul şi vestul, în timp ce alb şi galben corespund cu nordul şi sudul. La nivel ceresc, Drumul Negru şi Drumul Xibalbei sau q'eqa queca b'e şi *ri b'e* xib'alb'a sunt termenii de astăzi quiché pentru Marea Falie ce desparte în lung o porţiune a Căii Lactee. Drumul Alb, *saqi* saqui b'e, indică restul Căii Lactee. Identificând pe Unu şi Şapte Hunahpu (sau mingea de gumă) cu Venus şi din faptul că ei coboară în Xibalba dintr-un teren de joc localizat departe, în est, se poate deduce că au coborât într-un moment în care Venus îşi încheia perioada de vizibilitate ca luceafăr de dimineaţă într-o poziţie siderală vecină cu Marea Falie, începându-şi traversarea Căii Lactee în Scorpion şi continuând-o până în Săgetător.

Mneaţa: în text: *q'alaj* calah, literal „clar, luminos, perfect

vizibil”, utilizat ca un salut de dimineaţă în PV. Acum salutul preferat dimineaţa este *saqirik* „se luminează de ziuă”.

P. 86

nu găseau alinare: în text: *mawi xeyakamarik*, în care *mawi* este negativ; DB echivalează *yakamarik* cu „a te calma, a te uşura”.

P. 86

râsul se înălţa ca un şarpe chiar din străfundul lor: *kumatz*, adică „şarpe”, este un termen utilizat pentru mai multe feluri de crampe care te slăbesc (B. Tedlock 1992: 54, 56). Cu privire la cazul prezent de *kumaz*, Andrés Xiloj a spus: „Sunt oameni care fac gălăgie când treci pe lângă ei, mor de râs. Aceasta se întâmplă pentru că cei din Xibalba sunt pe-aproape; oamenii se poartă de parcă li s-ar fi poruncit să facă astfel. Asta-i o treabă a Xibalbei, şi despre asta vorbeşte aici *Popol Vuh*. Oamenii au un şarpe aici, în piept indică o diagonală peste torsul său, de la un umăr la şoldul opus, pentru că au râs atât de tare. Apoi nu mai pot îndura să râdă din cauza durerii provocate de şarpe; acesta nu-i mai lasă nici să respire. Putem merge chiar acum în stradă. Ar putea fi acolo un grup de oameni; s-ar putea să înceapă să facă gălăgie, prăpădindu-se de râs, şi noi nu putem auzi de ce râd. Dar Xibalba va şti ce spun ei.”

p. 86

până n-au mai rămas decât sânge şi oase: în text: *chi* kikik’ quiqui kib’ *chi kib’aq* quiba kib’ literal „că s-au-făcut-sânge, s-au făcut oase”. Adică n-a mai rămas din ei decât sânge şi oase, li s-a topit carnea de râs; în engleză „s-au îmbolnăvit de râs”.

P.86

Mingea aceasta a lor: termenul pentru „minge” este aici *cha’j*, pronunţat chah în locul acesta, dar chaah mai târziu, în acelaşi pasaj. Acest cuvânt înseamnă adesea „joc cu mingea” în PV, dar ori

de câte ori este folosit pentru mingea însăşi, ca aici, se referă la mingea celor din Xibalba, pe câtă vreme mingea utilizată de Unu şi Şapte Hunahpu (iar mai târziu de Hunahpu şi Xbalanque) este întotdeauna numită kik' quic, literal „sânge", dar cu înţelesul de „(minge de) gumă" în contextul jocului. Bănuiesc că *cha'j* a fost un termen generic şi de aceea (când se referă la minge) se traduce simplu „minge", spre deosebire de „minge de gumă".

P.86

Pumnalul Alb: în text: *saqi* toq' zaqui toc, în care toq' înseamnă „cuţit" sau „jungher" (FV) sau „cremene" (PG).

Li s-a adus o torţa: torţa este *chaj*, literal „pin"; în contextul de faţă este termenul quiché pentru ceea ce este general cunoscut în Mezoamerica ca *ocote* (cuvânt derivat din nahuatl), un băţ strunjit dintr-un lemn de pin extrem de plin de răşină, încă foarte folosit pentru torţe şi la aprins focul.

P. 87

stăteau ghemuiţi: aici verbul este *chokochoj*, o formă reduplicată (şi deci accentuată) a lui *chokol* „a sta pe vine" (DB).

P. 87

Xibalba e ticsită de încercări: într-un episod ulterior (pp. 109-116) fiii lui Unu şi Şapte Hunahpu trec prin toate cele cinci case enumerate aici. Casa Zornăitoare este numită acolo Casa Friguroasă, iar Casa Brici se mută de la poziţia a cincea la a doua în secvenţa care de altfel rămâne aceeaşi. Casele unde sunt puşi la încercare ar putea să corespundă cu constelaţiile în care intră Venus când dispare, după o perioadă în care a fost luceafăr de dimineaţă sau de seară. Fiecare dintre aceste dispariţii cade în cinci perioade diferite ale anului şi deci corespunde cu cinci sectoare diferite ale cerului. O altă interpretare este că toate cele cinci case aparţin unei singure schimbări a lui Venus, de la rolul

său de dimineaţă la cel de seară, într-o anumită perioadă a anului. În *Codexul din Dresda* această tranziţie este considerată că durează 90 de zile, timp suficient ca Venus să poată traversa cinci dintre cele treisprezece sectoare ale zodiacului maya, aşa cum este el schiţat în *Codexul din Paris*.

P. 87

şuierând de curenţi, vuind de grindină: în text: *saq* zac *xuruxuj, saq k'arakoj* caracoh, în care *saq* ar putea fi o prescurtare a lui *saqb'ach* „grindină". Primul verb este similar lui *xururik* „pătrunderea frigului" (într-o casă) sau „un fluierat ascuţit" (MX); al doilea este similar lui *k'ararem* „zgomotul grindinei care cade" (MX). Traducerea mea redă curenţii de aer şi grindina, şi, în acelaşi timp, onomatopeea. Traducând numele casei, *xuxulim ja* prin „Casa Zornăitoare", am avut în vedere atât căderea grindinei, cât şi o traducere dintr-un dicţionar în care *xuxulim* este glosat prin „un zornăit şi un bâzâit continuu".

P. 87

Lamele se mişcă înapoi şi înainte: „înapoi şi înainte" este *saklelojy* pe care DB îl explică prin „alternativ". Traducând numele acestei case, *ch'ayim* chaim *ja9* prin „Casa Brici", am considerat că *ch'ay*, ca substantiv, se referă la un instrument de tăiat confecţionat din piatră (PG), un „brici", care era probabil o lamă din sticlă vulcanică (obsidian) (FX). Ca rădăcină verbală substantivizată cu sufixul *im*) se referă la actul de a bate sau a presa ceva (FV, FX), care în context ar fi tehnicile de a bate şi a presa folosite la confecţionarea uneltelor din piatră.

Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea: în text: *push yal cha*;; în cuvântul pucbal (MS), e este folosit greşit în loc de ç. *P usb'al* înseamnă „locul de jertfă" (DB), în timp ce *cha'j* este „joc cu mingea" (DB, FX). Aceasta este probabil o referire la o

particularitate a terenurilor de joc în general, şi nu o localizare geografică anumită. Faptul că acest loc era aproape sau poate chiar în interiorul terenului de joc este indicat de *jomy* cuvânt care odinioară însemna în quiché „teren pentru jucat mingea” şi a început să fie folosit pentru „cimitir” încă de la începutul secolului al XVIII-lea (FX), rămânând astfel până în prezent. Hunahpu şi Xbalanque, care mai târziu se adresează rămăşiţelor lui Şapte Hunahpu pe locul unde a fost sacrificat şi îngropat, îi spun „Se vor ruga ţie aici” (p. 131) Astăzi, aşa cum ne-a informat Andrés Xiloj, oamenii se duc la cimitir în zilele numite *junajpu*.

P. 88

„Să puneţi capul ăsta în furca copacului care stă la marginea drumului: aşa cum m-a informat Wendy Ashmore, un depozit secret de cranii a fost descoperit în partea de vest a templului cunoscut ca Structura 38 în Tikal, nu departe de terenul de joc cu mingea din Plaza de Este (W. Coe 1967: 72). Acest templu se află în apropierea şoselei Méndez, aşa cum copacul din Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea creşte la marginea unui drum. Andrés Xiloj (ca şi Ximénez cu mult timp înaintea lui) a sugerat „furca copacului” ca tălmăcire pentru *xol* che’ che. Interpretat astronomic, capul lui Unu Hunahpu ar fi planeta Venus ca luceafăr de seară, reprezentat ca o ţeastă în iconografia maya (Carâson 1983; D. Tedlock 1992b: 234), iar forma copacului are două interpretări posibile. Pe de o parte, poate reprezenta beţele puse ca furca sau încrucişate, pe care astronomii din Mezoamerica le foloseau ca să observe corpurile cereşti (Aveni 1980:18-21); pe de altă parte, poate fi un segment dintr-o constelaţie în formă de copac, situată undeva în interiorul zodiacului. O dată ce copacul tigvă din episodul acesta dă roade, capul lui Unu Hunhpu nu poate fi deosebit de fructe, ceea ce sugerează prezenţa planetei Venus (ca luceafăr de seară)

printre mai multe stele strâns grupate.

P. 88

Aceasta este tigva, aşa cum se numeşte azi, sau „ţeasta lui Unu Hunahpu: cuvântul pentru tigvă (vezi Glosarul) este dat ca zima în PV, dar apare numai ca *tzima* în quichéã Se cheamă *tzima* în limba chol contemporană (AA) şi tzima' în tzotzil (RL), şi în amândouă limbile acestea se extinde şi la persoane cu chelie – chel, am putea spune, ca ţeasta lui Unu Hunahpu în copacul tigvă. Într-un pasaj anterior autorii ne îndeamnă să bem în cinstea lui Unu Hunahpu, oferindu-ne implicit o băutură de cacao dintr-o tigvă; ei vor să spună de fapt că am băut chiar din ţeasta lui. O aluzie la originea tigvei se găseşte şi în drama quiché cunoscută sub titlul *Rabinal Achiy* în care un prizonier de război ce urmează să fie jertfit vorbeşte despre vasul în care gazda lui îi serveşte ultima băutură:

E-acesta vasul din care beţi, doamne?

E poate ţeasta bunicului meu sau poate o fi ţeasta tatei.

Asta este la ceea ce mă uit, ceea ce văd în faţa mea?

Şi atunci va fi oare şi ăsta doar un lucru, un obiect, osul din creştetul meu, osul capului meu curbat în spate şi curbat în faţă?

(Brasseur 1862: 102)

Explicându-mi aceste rânduri, José León Coloch din Rabinal a spus: „El se compară cu o tigvă". Încă din timpurile coloniale şi probabil mai înainte, Rabinal a fost principalul centru din Guatemala care producea vase din tigve sculptate.

Vasele clasice maya poartă adesea o inscripţie care le identifică drept vase pentru băut cacao (Houston *et al*. 1989: 722). În majoritatea lor, aceste vase sunt cilindrice (spre deosebire de o tigvă), dar în inscripţie se mai găseşte o menţiune, privind folosirea tigvei: *utsimal, hauch'ab k'ak tsih kakaw* „tigva lui, vasul lui de

băut cu pereţi subţiri pentru cacao fierbinte şi proaspătă" (Reents-Budet 1994: 256). Spre deosebire de curcubetă, tigva este impermeabilă şi are pereţi subţiri (*hay*); chiar vasele de ceramică, deşi nu au nicio legătură cu tigva, adesea au pereţii foarte subţiri. Multe dintre ele sunt totuşi în formă de tigvă, iar Reents-Budet mi-a spus că mulţi olari, fie că folosesc sau nu forma de tigvă, se străduiesc din răsputeri să facă pereţii vaselor cât mai subţiri. Multe vase sunt pictate cu scene din povestiri ca cele din PV (M. Coe 1973, 1989), în timp ce alţii pictează primirea unor musafiri de viţă regală, cărora li se servesc vase cu hrană şi băuturi (Reents-Budet 1994: cap. 3). Printre quichéii de astăzi motivul principal de ospeţe la care participă membrii mai multor familii sunt *tz'onoj*, adică ceremonii de „cerere", în care familia unui tânăr vine în casa unei tinere ca să o peţească, şi *k'ulanemy* „căsătoria" însăşi.

P. 88

Luna Sânge e numele fecioarei: în numele ei, xkik' prefixul xindică femininul, în timp ce kik'ânseamnă „sânge" şi se potriveşte cu *ik'* „*luni*".

P. 88

„*Fructul lui e dulce, într-adevar dulce*/" *spun ei*: ultimele două cuvinte sunt *kacha'* cacha. Este singura dată când în PV apare cuvântul folosit în quiché pentru un zvon larg răspândit. O traducere simplă, literală, ar fi utilizat „spun" sau „se spune", dar am redat-o prin „spun ei", deoarece aceasta este expresia la care, probabil, ar apela un englez repetând un zvon. Aşa cum mi-a indicat Andrés Xiloj, zvonul despre care se vorbeşte este un neadevăr, din moment ce fructul menţionat nu numai că nu e dulce, dar nici măcar nu se poate mânca. Pentru alte discuţii privind cum adresează autorii textului PV întrebările epistemologice ridicate de text, vezi D. Tedlock (1983b: cap. 12).

P. 89

Întinde aici mâna dreaptă: Andrés Xiloj a explicat că partea dreaptă a unui trup (fie de bărbat, fie de femeie) este, în mod simbolic, bărbătească, în timp ce partea stângă e femeiască. Mai departe, mâinile cu degetele unite, care simbolizează membrii în viaţă ai unei familii, începând cu cei mici (degetele mici de la fiecare mână), până la cei bătrâni (degetele mari). Faptul că Luna Sânge primeşte semnul de la tigvă în mâna dreaptă indică deja că va avea un băiat; de fapt va naşte doi băieţi gemeni.

P. 89

E doar un semn pe care ţi l-am dat cu saliva mea, cu scuipatul meu: din cauza menţionării unui „semn" (*retal*), Andrés Xiloj a remarcat: „Atunci e un vis", întrebat ce semnificaţie are când visezi că cineva te scuipă, a răspuns: „Pot fi două lucruri. Depinde dacă saliva e bună sau rea. Când e bună, are multă spumă; când nu-i decât apă chioară, e rea. Dar aici, în *Popol Vuh*, nu ne spune ce fel de salivă era."

p. 89

Păstrează cuvântul: rădăcina verbului este *ok* „du-te acolo unde merge altcineva" (FV).

P. 90

şi-au împărtăşit gândurile: în text: *xawi kinaoj* „aceleaşi-ale-lor-gânduri"; este modul povestitorilor de-a explica de ce pot atribui acţiunile capului din copac ambilor fraţi, chiar dacă adevăratul cap al lui Şapte Hunahpu era îngropat împreună cu trupul său. În felul acesta li se dă un tată dublu gemenilor din pântecele Lunii Sânge; într-un pasaj următor, Şapte Hunahpu va fi descris nu ca *kikan* „unchiul lor", ci ca *kiqajaw* „tatăl lor" (pp. 130-131).

P. 90

Nu-i decât un bastard: „bastard” este *joxb’al*, literal „instrument de adulter”, tălmăcit ca „bastard” de DB.

P.90

Fă-o să-şi dea drumul la gură: în text: *chakoto* uchi’ literal „sapă în gura ei”, expresie pentru „a trage de limbă”. În raport cu o schemă somatică a potenţialului actual de exprimare conceput de quichéi, aceasta implică faptul că Luna Sânge ştie prea bine ce doreşte să spună tatăl ei. Dacă, pe de altă parte, „cuvintele i-ar fi în burtă”, ar însemna că este incapabil să rostească un răspuns, chiar dacă ar dori. Vezi şi notele pentru pp. 101, 105.

Nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu: afirmaţie neadevărată nu numai în sens figurat, ci şi în sens propriu cu privire la nevinovăţia sexuală a Lunii Sânge, precum şi în sens literal: ea nu a văzut niciodată chipul de carne al tigvei din copac. Privind importanţa „chipului” unui bărbat (şi a identităţii sale) în actul sexual, vezi pp. 158-159.

P. 90

s-o poată lua în mâinile lor: în text: este *kik’ololej* quicololech, formă reduplicată a cuvântului *k’olej* „a lua ceva rotund în mână” (FV); DB glosează *kolola* prin „a învârti, a răsuci”.

P. 91

Aşa că vă rog să vă opriţi: verbul este *keke*; în DB apare *kekeb’a* „opreşte, reţine”.

P.91

O *să cunoască îndeaproape din ce-i făcută ea*: în text: *xehikijunam wachij utz9akic* utzaquic „vor-compara înfăţişarea cum-e-făcută (sau construită)”; MX traduce *junamanik* prin „compara”, iar DB glosează *junamaj wach* prin „reconcilia”.

P.91

nici locurile voastre nu vor fi aid: aceasta înseamnă că

bufniţele viitorului vor fi libere să se mişte la suprafaţa pământului.

P.91

decât de sânge: „sânge” este traducerea literală a lui *kik* quic, care se foloseşte pentru gumă şi răşini de arbori (inclusiv latex); în cazul acesta este răşina roşie-ca-sângele a arborelui cochineal croton (vezi Glosarul).

P.91

folosiţi rodul unui pom: referire figurată la cheagurile de sevă ale arborelui cochineal croton de cârmâz.

P.91

a făcut o pojghiţă ca de sânge: în text: *keje kyu* cu *ri kik9* quic *rij xuxik* „ca atunci când sângele e înapoi (sau sus, sau la suprafaţă)”.

P.91

cheaguri de sânge: în text: *kik9* quic *jolomax*. Pentru comentarii despre „sânge” în acest context, vezi notele de mai sus. *Jolomax* pare să fie compus dintr-o formă verbală a cuvântului *jolom*, „cap”, cu un sufix pentru pasiv Cx). În contextul de faţă ar însemna ceva ca „îndreptat în sus”, deci „cheaguri”.

P. 92

şi când a ridicat-o în sus cu degetele: în text: *ta xuchuyej k3u* cu *aq’anoq* acanoc „când-a-ridicat-cu-degete şi în sus”; DB traduce *chuyej* prin „a ridica cu degetele”.

P. 92

aplecaţi spre ea cu privirile aţintite: în text: *xechiqe* xechique *chuwi*, în care xeânseamnă „terminat-ei”, iar *chuwi* este „deasupra (sau în vârful)”; FV explică *chiqe* prin „a te apleca cu capul deasupra” şi FX dă „a fi gânditor”.

P 92

mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter: de fapt mama (în

sensul literal al cuvântului) lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter murise mai înainte (vezi p. 83), astfel încât referirea de aici la ea (care se repetă de două ori) este sau greşită, în loc de „bunică", sau este folosit „mamă" mai mult în sensul rolului pe care îl îndeplineşte, decât în sens genealogic. Unu Maimuţă şi Unu Meşter trăiesc acum singuri cu Xmucane, mama tatălui lor; este unica persoană pe care o au, care poate îndeplini rolul de mamă.

P.92

dragă doamnă: astfel este redată aproximativ combinaţia cu care se exprimă Luna Sânge prin *lai*, care indică o formă politicoasă de a se adresa cuiva, şi chichu' chichu, „doamnă" (AG).

P.92

Sunt nora ta şi sunt copilul tău: folosirea cuvântului „copil" este aici metaforică. O noră quiché locuieşte împreună cu familia soţului ei; declarându-se nu numai noră, dar şi copil, Luna Sânge încearcă să se facă acceptată aşa cum ar fi o noră şi în acelaşi timp o asigură de devotamentul ei.

P.92

copilaşii mei: Xmucane foloseşte aici cuvântul *ch'ipa* chipa, care de obicei este rezervat unui copil mai mic. Se pare că o face ca o dezmierdare, având în vedere că nu a avut alţi copii decât pe Unu şi Şapte Hunahpu, şi că amândoi erau adulţi când au plecat.

P.92

Au deschis doar o cale ca să se arate lumina: „o cale (…) să se arate" este *uk'utb'al* ucutbal rib' literal „instrument de arătat". Referinţa imediată, cum este evident din restul propoziţiei, este la supravieţuirea simbolică a morţilor prin urmaşii lor (vezi şi p. 89), „lumină" fiind o metaforă pentru naştere. Dar „lumină" poate fi luat aici şi literal: fiii gemeni ai Lunii Sânge sunt consideraţi Venus (în unele dintre ciclurile ei) şi, uneori, soarele şi luna (sau cel puţin

luna plină).

P. 93

Crede-mă că ce-am spus e adevărul!: am presupus că această propoziţie îi aparţine Lunii Sânge, şi nu lui Xmucane, având în vedere că este urmată de *utz b'ala* „foarte bine", care este semnul începutului unui răspuns provenind negreşit de la Xmucane.

P.93

ştiuleţi copţi de porumb: în tot pasajul acesta porumbul despre care se vorbeşte este *jal*, ştiuleţi cu bobul întărit sau ajuns la maturaţie, spre deosebire de aţi porumb crud sau ştiuleţi care se coc.

P.93

O *dată ce-mi eşti deja noră*: aici bunica nu prea pare să accepte pretenţia de înrudire a Lunii Sânge când îi spune (cu ironie) ceva care sună: „Dacă zici tu că-mi eşti noră, fă aşa". Nurorile quiché care trăiesc cu familia soţului lor trebuie să se conformeze poruncilor date de soacră, care le pune la treburi casnice grele.

P.93

s-a dus în grădină: grădină este *ab'ix*, care se traduce adesea prin „milpa" (teren recuperat din junglă, de obicei prin incendierea vegetaţiei, cultivat câteva anotimpuri şi apoi abandonat – *n.t.*). Porumbul este cultura principală pe milpa din ţinuturile muntoase maya, dar el se plantează împreună cu fasole şi dovleci. Fiecare dintre aceste recolte îşi are caracteristica ei în felul cum reacţionează la umezeală şi secetă în diferite etape ale ciclului vegetaţiei; plantându-le împreună e sigur că dacă într-un anumit sezon una dintre recolte suferă, celeilalte îi merge bine.

P.93

dar nu era decât un singur pâlc: în Mezoamerica, porumbul

bine plantat este cel în pâlcuri, nu în rând, unul după altul; pilcurile rezistă mai bine la vânturile înălţimilor.

P.93

Ieşiţi la vedere, *ridicaţi-vă*, *veniţi afară*, *sculaţi-vă*: în text: *ta tul waloq*, *ta tul tak'aloq* tacaloc, în care *ta tul* este foarte corect în cakchiquel (dar nu este posibil în quiché), în timp ce *waloq* şi *tak'aloq* este foarte corect în quiché (dar nu este posibil în cakchiquel. În *ta tul*, *ta* exprimă o rugăminte, tindică persoana a II-a singular forma familiară, iar *ul* este rădăcina verbului care înseamnă „a veni afară" (TE). În verbele *waloq* şi *tak'aloq*, *oq* indică imperativul. Tot restul rugăciunii rostite de Luna Sânge este în quiché.

P.94

Femeie Tunet, *Femeie Galben*: acestea sunt *xtoj*, *xq'anil* xeanil, în care xeste „ea din" şi *Toj* şi *Q'anil* sunt numele a două zile adiacente în calendarul de 260 de zile, invocate aici în ordine inversă. Aceasta nu din cauza unei scăpări de moment a celui care a scris, de vreme ce în rândul următor ordinea dintre cacao şi mălai se potriveşte cu ordinea în care sunt scrise zilele în rândul acesta. *Toj* este o zi de plată în calendarul quiché, iar păstăile de cacao au servit cândva ca monedă de schimb; *Q'anil* este o zi pentru recoltarea porumbului, şi din această recoltare iese făina de porumb (B. Tedlock 1992: 114-115). Explicaţia pentru inversarea aparentă a celor două zile s-ar putea să se găsească în caracterul lunar al Lunii Sânge, după cum observă Lounsbury (1978: 796), de vreme ce tabelul de eclipse din *Codexul din Dresda* începe în ziua *13 Muluk* (*Toj* în quiché) şi apoi, la sfârşitul unui interval de 11959 de zile ajunge la *12 Lamat* (*Q'anil* în quiché). Deci Luna Sânge s-ar putea să-i invoce, cu ajutorul metonimiei, pe patronii calendaristici ai tuturor lunilor posibile sau ai grupurilor de luni, de la începutul

până la sfârşitul unui tabel de eclipse. Printre datele care intervin sunt specificate în tabelul din Dresda zilele *Muluk* şi *Lamat* cu alte numere decât 13 şi 12, care ajută să se explice de ce invocă *Toj* şi *Q'anil* în general şi nu specifică numărul.

P 95

erau furioşi şi aprinşi la faţă de gelozie: aceste două trăsături sunt în MS *kichakimal şi kikaq* qui3a3 *wachib'al*, în care kieste „a lor". În DB *chakimal* este tălmăcit „zarvă, uruit, gălăgie, deranj; strigăt de băieţi". MX traduce *kaq* quiak *wachinik*, care literal ar fi „roşu în aparenţă", prin „zel, gelozie".

P' 95

urmaşii: în original *k'exel* quexel „înlocuitor". S-ar putea referi la faptul că Marte, planeta lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, serveşte uneori ca luceafăr de dimineaţă în absenţa lui Venus, care, cel puţin în unul dintre cele cinci cicluri, este planeta lui Unu şi Şapte Hunahpu (vezi p. 197). Când Venus şi Marte apar împreună în est, Marte rămâne mult timp după ce Venus a coborât în lumea subpământeană, întocmai cum Unu Maimuţă şi Unu Meşter au rămas la suprafaţa pământului când Unu şi Şapte Hunahpu au coborât în Xibalba.

P. 95

Minia din inimile lor a pogorât doar peste propriile lor capete: comentariul lui Andrés Xiloj: „Vedem o persoană, vorbim în spatele ei şi ea nu aude ce şoptim. Atunci şoaptele acestea nu cad asupra persoanei, ci noi suntem cei care plătim pentru ea." Un păstrător al zilei, asumându-şi sarcina de-a apăra o persoană care fusese victima unei vrăji, cere prin rugăciuni ca „cel care a făcut lucrul ăsta să fie cel care îl primeşte".

P.95

Ah fost păcăliţi: verbul este *poisaxik*: dacă în engleză

„păpuşă” ar fi verb, aceasta s-ar putea traduce prin „a fi păpuşit”, adică să fii păcălit de o păpuşă, în prezent, *poisaxik* este folosit de cele mai multe ori în legătură cu sperietoarele de pe câmpuri.

P.95

dar păsările noastre au rămas agăţate într-un copac: când sunt împuşcate, uneori păsările îşi încleştează ghearele de creanga pe care stau, iar apoi atârnă acolo moarte.

P.95

O să le întoarcem fiinţa însăşi pe dos: aici verbul este catzolcomih, pe care Andrés Xiloj îl citeşte drept *katzolq'omij* „a întoarce împrejur”.

P.95

Întocmai cum doreau să le fim robi lor: în text: *keje ri* ăla *xojpe wi uloq* uloc *chi kik yux* „ca robii am-locuit aici în-mima-lor”, în care am considerat că *xojpe chi kikyux* este o expresie idiomatică analoagă cu cea menţionată în DB ca *chi* nuk'ux eux *petinaq* petinac, literal „în-mima-mea vine-din-perfect”, dar tălmăcit „din propria mea voinţă”. *Ala* „robi” este o prescurtare din *alab* formă prezentă într-un pasaj similar care urmează (tradus „robi” în p. 99).

P.96

copacul galben: în text: *k'ante'* cânte, care în MA este dat *q'ante* şi în EH *kyantev* compus din *qyan* (în quiché şi kekchi) sau *kyan* (în chol), amândouă însemnând „galben”, împreună cu *tey* (în kekchi şi chol) „copac”. Este „madre cacao” (MA şi EH) sau *Gliricidia sepium*, un arbore mare, plantat ca să ţină umbră în plantaţiile de cacao. În chol, aceeaşi specie este numită *chantey* (AA), cuvânt care înseamnă „arbore mare” sau „arbore cer”.

P.96

De ce să ne ţinem f: rădăcina verbului este *chanik*; în DB

există *chanij* „ţine în pumni”.

P.96

de-a dreptul neruşinaţi: în text: *rax kiwach* „proaspăt (sau crud sau verde) feţele-lor”; DB glosează *rax wach* prin „neruşinat”.

Te rugãm sã nu râzi: printre contemporanii jacaltec maya, există mituri în care eroul îşi păcăleşte fratele mai mare sau pe fraţii mamei sale, făcându-i să se urce într-un copac care creşte înalt şi unde eroul îi părăseşte, după care aceştia se transformă în maimuţe. Mama eroului încearcă să-i facă iar oameni, dar nu reuşeşte (Siegel 1943: 122-124; La Farge 1947: 53-56), în una dintre aceste variante, tocmai fiindcă nu ascultă îndemnul de a nu râde (La Farge 1947: 51-53).

P.97

Unu Maimuţă şi Unu Meşter s-au întors: acest episod aminteşte o scenă în care Marte (ce corespunde cu gemenii maimuţă) este retrograd, întorcându-se spre Venus (ce corespunde cu Hunahpu şi Xbalanque) pentru un timp, dar apoi îşi reia mersul înainte şi se îndepărtează din nou.

P.97

În ograda casei: vezi notele de la p. 83 pentru descrierea părţilor unei case. P.97

cu socotelile lor mici şi uscăţive sub burţi: în text: *chi xiririk xe kipam*; Ximénez traduce *xiririk* prin „cea subţire”, iar Andrés Xiloj – chicotind prin „lucru mic şi rotund”. Este vorba nu de burţile maimuţelor (*kipam*), ci despre ceea ce se află „dedesubt” sau „la extremităţile” (*xe*) burţilor lor.

P.97, *şi bălăbănindu-şi cozile în dreptul pieptului*: în text: *chi chilita je pu chuchi kik’ux* „dă din cozi la-capătul lor-piepturi”. Andrés Xiloj a interpretat *chuchi* prin „sus în faţă” în acest context. Maimuţele păianjen şi maimuţele urlătoare au, amândouă, cozi

foarte lungi, cu care pot apuca; cele urlătoare pot fi rar observate, dar maimuţele păianjen au obiceiul să-şi legene cozile în faţa trupului până sus, în dreptul bărbiei.

P. 98

cu buze roşii şi subţiri., cu feţe gălbejite, ţuguindu-şi buzele, ştergându-se la gură şi pe faţă, şi scărpinându-se aşa, dintr-o dată: „buze roşii şi subţiri" corespunde cu kaq ca3 ruxruj uchi „roşu subţire guralui (sau buzele)"; ruxruj pare a fi o formă reduplicată a cuvântului ruxa' „subţire" (MX); am tradus prin „serbede" cuvântul *tak*, pe care FT îl glosează prin „surd", MX prin „prost" şi diferite alte surse prin „anost"; „ţuguind" este *mutzumaq* mutzumac, pe care Andrés Xiloj l-a explicat prin „a face mic ca o trompetă"; „ştergând" traduce cuvântul *mal*, pe care Xiloj l-a explicat prin „curat"; DB pentru malo are *mala* „a atinge uşor"; „scărpinând" corespunde lui hoquih, pe care Xiloj l-a citit, *joq'oj* „a scărpina". Acest pasaj i-a amintit de dansul contemporan din Momostenango, Dansul Maimuţei: „Maimuţele astea când apar acolo, la serbare, se scarpină şi fac aşa la gură îşi trece degetul în jurul gurii de parcă ar avea pureci şi păduchi". Două maimuţe cu stele pe costume traversează piaţa de la est la vest, pe o frânghie întinsă la înălţime; întrerupându-şi mersul cu acrobaţii în aer, care ar putea fi (sau poate a fost cândva) o dramatizare a mişcării retrograde a lui Marte.

P.99

sapa şi săpăliga: aceste unelte sunt *mixkina* şi *xokem*. Am tradus primul cuvânt prin „sapă", deoarece DB spune că este o săpăligă mare.

P.99

trântind (…) copacii: „trântind jos" traduce cuvântul 3a3chacachoh; în FV există *kaqchachoj* „trântit jos de vânt".

P.99

tulpini şi rugi: „tulpini” traduce cuvântul tum’ în FV apare *tun* „mlădiţă”. „rugi” este quixic; în AG apare k’ix „spin” (sau „ghimpe”).

P.99

Îşi pune dinadins aşchii de lemn în păr: verbul este puquij; MX ar *epuk’inik*, „arunca” (sau „a lepăda”); „aşchii de lemn” este *uweb’alche*, tradus chiar astfel în DB.

P.100

Îşi freacă şi îşi întind picioarele şi braţele: Andrés Xiloj, care în afara rolului său de păstrător al zilei este un *wiqol b’aq*, adică un „drege-oase”, ne-a povestit că el foloseşte o combinaţie de masaje şi întinderi pentru a trata entorsele.

P.100

vulpe, coiot: vulpe este *yak* în quiché; unica vulpe din regiune este vulpea argintie (*Urocyon einer co-argent eus*). Ximénez traduce *yak* prin „gato de monte”, adică „pisică de munte”, cum i se spune încă vulpii în spaniola din Guatemala (Janson 1981: 48-49); din această cauză, unii traducători ai textului PV au fost induşi în eroare.

P.100

„Umiţi-vă, uniţi-vă, voi, arbori! / *Umiţi-vă, uniţi-vă, voi*, tufişuri’: în text: *yak lin chey* ehe *yak lin k’a’m* caam, în care *yak* se foloseşte „pentru a îndemna pe cineva” (FV) şi, probabil, este înrudit cu *yakalik* „hopa sus” (MX); *lin* este „a strânge, a presa împreună” şi este folosit la ţesut, pentru a bate urzeala (DB).

P.101

Vorba mea se află la mine în burtă: aici, ca şi într-un pasaj ulterior, se asigură animalului hrana sa obişnuită în schimbul menajului pe care l-a rostit. Pentru prezicătorii contemporani

quiché, cuvintele „aflate în burta” unei persoane sunt acele cuvinte pe care persoana respectivă nu este în stare să le formuleze şi să le rostească; cuvintele aflate mai sus, în piept sau în cap, este mai posibil să fie rostite, iar cele aflate în gât sau în gură, sau pe limbă sunt gata, gata să fie pronunţate. Cât despre animale, exprimarea lor este considerată lesne de înţeles de către celelalte exemplare ale aceleiaşi specii, dar foarte greu de înţeles de oameni. Faptul că animalele din PV îşi au cuvântul în burtă nu este doar un semn al interesului lor să primească hrană, dar şi o indicaţie a dificultăţii de-a înţelege ce au de spus animalele. Ele sunt capabile să scoată sunete, dar înţelesul acestor sunete este ascuns, ca şi factorii cruciali ai vieţii pe care, omul venit să consulte un prezicător, întâmpină dificultăţi să îi exprime atunci când i se pun întrebări pătrunzătoare. (Vezi şi notele pentru pp. 89, 105.)

p.101

sus, sub acoperişul casei: în text: *chuwi ja* „în-ai-său-vârf casă”, despre care Andrés Xiloj a spus că este „pod”. El menţionează că este acea parte a casei unde astăzi se ţin sculele şi este depozitată recolta.

P.101

Dar ce o să spună bunica voastră dacă mă vede?: Andrés Xiloj a comentat: „Când chiţăie şobolanul, nu se înţelege ce spune, «chiţ, chiţ, chiţ». Se spune că atunci când se naşte un băiat, şobolanul nu se tânguie. Este mulţumit. Deoarece băiatul este cel care seamănă grădina. Dar când se naşte o fată, atunci se zice că şobolanul se tânguie, căci, dacă un şobolan se apropie de o femeie în bucătărie, ea apucă un băţ să-l omoare.”

p. 102

doar să le amăgească: „amăgească” este *mich’b’al* michbal, literal „mijloc de jumulit”, expresie idiomatică pentru „păcăleală”.

Observaţi că într-un episod ulterior victimile unei înşelăciuni sunt într-adevăr jumulite (p. 161).

P. 102

a ros firele eliberând mingea: verbul este *kolon*; DB are *kolo* „a elibera”, p. 102

Le-au luat de acolo: rădăcina verbului este *majix* „a fi luat”; MX are *majanik* „a lua de la”.

P. 103

unde putea fi văzut: în text: *chuka'yik* chucayac, în care ka'yeste „a privi, a observa ceva” (PG, AG) şi *ik* formează diateza pasivă a verbelor tranzitive. Păduchele coborâse din părul bunicii.

Tamazul: vine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *tamazulin* înseamnă „broască” (RS); cuvântul quiché pentru broască este *xpeq*.

P. 103

Vorba se afla: „se află” este 4oba; DB are *kob'a* „a conţine, a ţine pentru el”, p. 103

aplecat în faţă: în text: *pe*; AG are *pek'i'k* „a se încovoia”, p. 103

când păduchele era unit cu broasca: verbul este *xriktaxiky* o formă completă, pasivă a verbului dat de DB ca *rikitajik* „a uni”.

P. 104

Zaquicaz: acest nume apare ca *saqiq9as* în FV şi PE; prima sursă îl explică astfel: „un şarpe foarte gros, care fuge la vederea oamenilor, făcând zgomot cu burta”, în timp ce a doua sursă spune doar că este un şarpe negru.

P. 104

şoim râzător: este vorba despre *Herpetotheres cachinnans*, o pasăre de pradă de talie mică, numită în quiché *wak* şi în tzotzil *vakos* (RL), probabil aceeaşi pasăre ca cea numită *wok* (tradus prin

„şoim” într-un episod anterior). Şoimul râzător scoate două sunete diferite: un strigăt lung, care constă dintr-o singură silabă repetată cu rapiditate şi care seamănă a râs, şi un cântec scurt, compus din două silabe diferite. Davis (1972:25) descrie motivul repetat al cântecului astfel: *uuuuu ka-uuy* în timp ce Álvarez del Toro (1971: 46) îl redă prin *guaco* uaco. PV, care îl redă prin *wak ko9* este mai aproape de prima versiune deoarece foloseşte două silabe, dar este mai aproape de a doua în secvenţa vocalelor. Cântecul se aude dimineaţa devreme sau seara, ceea ce sprijină supoziţia că jocul cu mingea din PV corespunde cu perioada în care planeta Venus este aproape de orizont. Aziecii, care numesc această pasăre *oacţii*, ca şi Hunahpu şi Xbalanque, consideră cântecul lui de rău augur. Strigătul pe care ei îl aud ca pe un râs nestăpânit a fost un semn rău, dar cântecul a fost bun. (Sahagun 1950-1969: cartea 5:153-155). Hunahpu şi Xbalanque, într-o mişcare comică, iau problema augurului în propriile mâini, doborând pasărea şi cerându-i să le transmită mesajul prin cuvinte. Cântecul pare a fi fost pentru ei, având în vedere că sunt, ca nişte şmecheri gemeni din alte părţi ale Americilor, gata pentru orice aventură.

P. 104

la marginea terenului de joc: „margine” este zutzil în care îl este adjectival. Am tradus pe baza cuvântului *tzutz* „a termina de ţesut” (FX) sau „a termina de ţesut, completând spaţiul de la capete” (FV). Eu îmi închipui că şoimul s-a lăsat din zbor pe vârful zidului care înconjura terenul de joc.

P. 104

ţintindu-l cu sarbacana lor: proiectilul sarbacanei este *ubaq* ubac, care înseamnă „osul ei” sau „sâmburele ei” (în sensul sâmburelui unui fruct).

P. 105

Vorba mea se află la mine în burtă – vezi şi nota pentru p. 101 la aceeaşi propoziţie – ceea ce este de remarcat în contextul de aici, unde în şoim se află un şarpe, în care se află o broască, în care se află păduchele care poartă mesajul, este o enunţare simbolică a structurii replicii solilor. Mesagerii din PV îşi anunţă solia sub formă de citate multiple, presărate în spusele lor; în episodul acesta fiecare animal corespunde parcă cu o pereche de ghilimele, o pereche aflată în interiorul perechii ce urmează.

P. 105

Sânge de jertfă: în text: *lotz* kik' quic, în care *lotz* este „înţepătură să iasă sânge" (FV, FX), iar kik' înseamnă în acelaşi timp „sânge" şi „răşină"; PG precizează că *las* kik' înseamnă „gumă". Petele negre din jurul ochiului şoimului râzător rămân un semn al incidentului în care Hunahpu şi Xbalanque îl doftoricesc cu o bucăţică de gumă din mingea lor.

P. 105

Doar un fel de bolboroseală: rădăcina verbului este caxh; DB are *kaxajinik* „a bolborosi".

P. 105

i-au tras un picior: rădăcina verbului este *yik*; DB are yikb'al „a lovi cu piciorul". Am evitat pleonasmul din formularea originală, care prin multe cuvinte menţionează faptul că broasca a fost lovită într-adevăr cu piciorul.

P. 105

i-au zdrobit oasele: aici rădăcina verbului este cah; MX are k'ajinik „a zdrobi, a pisa".

P. 105

era chiar acolo, în gură: conform schemei somatice a vorbirii, aşa cum este concepută de quichéi, se subînţelege că broasca ştia foarte bine care era mesajul; acesta nu se afla în burtă, domeniu al

inconştientului sau al celor neclar percepute, ci sus de tot, în gura ei. (Vezi şi notele pentru pp. 90, 101.)

Fiecare dintre noi o să sădească un ştiulete de porumb verde: nu sunt boabe (*ixim*) *y* ci ştiuleţi de porumb ceea ce sădesc ei (*tik*), şi anume ştiuleţi cruzi (sau verzi) (*aj*), nu maturi (*jal*). Aşa cum se spune clar la p. 29, ei nu sunt „sădiţi" în pământ, ci deasupra, în podul casei, unde se depozitează recolta de porumb. Vezi şi nota pentru *ştiuleţii de porumb verde* de la pp. 276-277, conţinând informaţii în legătură cu ceremoniile contemporane consacrate altarului pe linie paternă, numite *winel*, care corespund acestei descrieri.

P. 106

Când porumbul se va usca: „porumbul" este adăugat aici; textul original nu specifică ce se usucă (*chaqijik*). Ar putea fi ştiuleţii de porumb pe care Hunahpu şi Xbalanque i-au lăsat în mijlocul casei, dar Andrés Xiloj a considerat că se vorbeşte de coacerea porumbului lor de pe câmp, care ar corespunde cu instalarea anotimpului uscat.

P. 106

and o să încolţească: în text: „când acolo-vine alui-miădiţă". Nu pare să fie vorba despre încolţirea ştiuleţilor de porumb lăsaţi de Hunahpu şi Xbalanque în mijlocul casei, ci o nouă recoltă pe câmp (vezi nota anterioară).

P. 106

Hunahpu a sădit unul şi Xbalanque a sădit altul: asta pare să spună că, deşi au fost doi ştiuleţi de porumb, astăzi ar fi patru; unul galben, unul alb, unul pestriţ şi unul albastru. Observaţi că ştiuleţilor sădiţi de Hunahpu şi Xbalanque, oricât de mulţi au fost, mai târziu li se dau patru denumiri diferite (pp. 129-130).

P. 106

unde-ipământul umed: în text: *rax ulew*, literal „verde (sau crud) pământ”, spre deosebire de *chakij* chaquih *ulew*, adică „pământ uscat”, menţionat în aceeaşi propoziţie; traducerea mea este conformă interpretării date de Andrés Xiloj.

P. 106

Înăuntrul casei lor, chiar în mijloc: în text: *chunik’ajal* chunicahal *upa kochoch* „în-a-ei-mijloc a-ei-înăuntru a-lor-casă”. Andrés Xiloj era foarte sigur că aceasta nu poate însemna decât în casă, nu în curtea interioară.

P. 106

„*păsări* grămadă’: în text: *tz’ikin mo lay* în care *molay* ar putea veni din *mol* „a se uni ceva care a fost împrăştiat” (FV); în PG *mo* este „un şoim mare, negru”. Aceste păsări au fost identificate de B. Tedlock (1985: 80-83) ca fiind şoimi Swainson (*Buteo swainsonii*), care toamna migrează în stoluri. Penajul lor este în faza lui întunecată, când, în octombrie sau la începutul lui noiembrie, zboară deasupra Guatemalei, formând o masă impresionantă, înainte de a se răspândi în America de Sud. În perioada aceasta, în regiunea în care a fost scris PV se găsesc ştiuleţi verzi (aj’ asemenea celor culeşi de Hunahpu şi Xbalanque, dar nu şi porumb matur (*jal*). Migraţia de primăvară a acestor păsări anunţă apropierea primelor furtuni ale anotimpului.

P. 106

drumurile din Xibalba: acest pasaj sună de parcă toate cele patru drumuri duc inevitabil la sau prin Xibalba; dar într-un episod anterior drumul Xibalbei, şi anume al domnilor ei, este Drumul Negru (vezi şi notele pentru p.85). În enumerarea care se face, drumurile sunt împerecheate prin direcţiile lor opuse: roşu/negru (est/vest) şi alb/galben (nord/sud). În pasajul acesta se renunţă la galben şi se adaugă verde: şi se împerechează culorile

complementare negru/alb şi roşu/verde. Unu şi Şapte Hunahpu au luat Drumul Negru, în timp ce Hunahpu şi Xbalanque au trimis o iscoadă în direcţia aceea şi apoi au apucat-o pe un drum a cărui culoare nu este specificată. Poate este Drumul Verde, de care nu avuseseră parte taţii lor. În schema direcţională de cinci părţi din Mezoamerica acesta ar fi drumul de mijloc, *axis mundi* în PV, Drumul Verde este singurul pe care o fiinţă omenească doreşte să călătorească (vezi şi p. 183).

P. 108

fiecare fiind numit de cel care era cu un rang deasupra lui şi numindu-l, la rândul său, pe cel aşezat lângă el: în text: *jujun chijoloman ub'ixik kumal are cbib'i'n ub'i jun ri kub'ul chuxukut* „fiecare din-faţă fiind-numit de-ei acesta numind allui-nume care sta alături". Am interpretat *chijoloman* ca referindu-se la diferenţe în rang, cu chica prepoziţional şi *jolom* însemnând „cap" în sens de conducător (un sens pe care FV îl dă cuvântului *wi*). În dialogul care urmează, fiecare domn este numit într-adevăr de cel al cărui rang este imediat deasupra lui şi, la rândul său, îl numeşte pe următorul în linie descendentă; singura excepţie este Unu Moarte, care nu are pe nimeni de rang superior şi deci trebuie să fie numit de Şapte Moarte.

P. 109

Aceştia nu sunt domni! *Acestea sunt păpuşi, cioplituri în lemn*!: remarca se referă strict la cele două păpuşi aşezate primele în secvenţă, dar poate fi luată şi ca o aluzie batjocoritoare la adresa întregului grup de domni. Ei se aşteaptă să râdă cu poftă, ca atunci când au râs de Unu şi Şapte Hunahpu (p. 86), dar de data asta se râde de ei.

P.110

iată mingea noastră de gumă, au spus xibalbanii: acesta este

unul dintre puţinele pasaje în care *kik3* „minge de gumă” este folosit cu privire la mingea care aparţine Xibalbei şi care este numită *cha’j*, termen generic pentru minge (vezi şi notele pentru p. 86) sau pe numele ei propriu, Pumnalul Alb (vezi Glosarul). Având în vedere atmosfera generală de duplicitate din acest pasaj, putem presupune că xibalbanii folosesc intenţionat în mod greşit cuvântul kik’

p. 110

nu-i decât una împodobită: în text: *xa juch’il* huchil, în care consider că *jucb’il* este forma adjectivală a lui *juch’unik* „a desena dungi” (MX). Mingea Xibalbei este fundamental diferită de mingea de gumă folosită de Hunahpu şi Xbalanque, dar xibalbanii pretind că e doar împodobită.

P.110

doar o ţeastă: mingea Xibalbei are la suprafaţă oase sfărâmate, aşa cum s-a văzut, într-unul dintre panourile în relief aflate pe marele teren de joc cu mingea din Chichén Itzá, pe minge apare un craniu (vezi desenul de la pp. 110-111).

P. 110

vă răspundem noi: în text: *kojeh’a chik*, literal „noi-spunem iar”. Alţii au considerat aici *koj* ca un cuvânt distinct, care în acest caz ar înseamna „puma”, dar în această interpretare ch’a *chik* rămâne nelămurit p. 111

Voi nu ne vreţi de la noi decât moarte! *N-aţi fost* voi *cei care aţi trimis să ne cheme* (...)?: aceasta este o aluzie ironică la numele lui Unu şi Şapte Moarte. Cu alte cuvinte: „Având în vedere că vă numiţi *kame* (moarte), nu-i de mirare că ne vreţi *kamik* (moartea)!” Hunahpu şi Xbalanque vor face un joc de cuvinte cu *kame* şi într-un episod ulterior (p. 127). Vezi notele pentru *Unu Moarte şi Şapte Moarte* de la p. 242.

P. 112

Un căuş cu petale roşii: „un căuş cu” este traducerea pentru jutikab’ în care jueste „unu”. Consider că *tikaby* este un clasificator numeral pentru a socoti, luând drept unitate căuşul plin, asemănător cu *tuk* din *jutuk* „un ulcior plin” (FT). Căuşele despre care este vorba aici (*sei*) sunt menţionate imediat *supra*. Am tradus „petale” un cuvânt care apare prima dată *muchij*, şi a doua oară *muchit* şi pe care Andrés Xiloj îl interpretează drept *muchik* „a desface” florile ca să separi petalele, şi nu drept much’ care este denumirea unor ierburi cunoscute ca „chipilin” în spaniolă, ale căror frunze sunt folosite drept condiment pentru fasole. În prezent, pe morminte se presară petale de flori, folosite şi pentru împodobitul altarelor, înainte de a se arde ofrandele.

P. 113

furnici tăietoare, *furnici biruitoare*: în text: *chay sanik*, *cb’eken* chequen *sanik*, poate două denumiri pentru aceeaşi specie. *Chay* se foloseşte pentru instrumentele de tăiat făcute din piatră; FV are *je chay* „furnici care merg în alai”. Andrés Xiloj a identificat *ch’eken sanik* drept furnici care taie frunze. Ele se întâlnesc numai în ţinuturile joase şi se numesc „zompopo” în spaniola din Guatemala.

P. 113

„*Uip-pur-uil*! şi *Pur-uilău*!: aceste păsări se numesc *xpurpuwek* şi *pujuyu*. Andrés Xiloj a recunoscut *xpurpuwek* ca fiind strigătul păsării *perpuwaq*, pe care a descris-o ca fiind o pasăre care îşi face cuibul în pământ şi strigă noaptea. Este evident un *uippuruil*; din punct de vedere fonetic, redarea în quiché a acestui strigăt nu este foarte diferită de versiunea engleză, cu excepţia consoanei finale. Am interpretat *pujuyu* ca pe un strigăt similar, dar într-o oarecare măsură mai simplu, aparţinând unei specii

înrudite, şi l-am tradus prin „puruil” când este folosit, în aceeaşi pagină, ca nume de pasăre, şi nu ca strigăt.

P. 113

le sunt ciugulite până şi cozile (…) *până şi aripile*: aceasta ar putea fi o referire la faptul că atât cozile, cât şi aripile păsării uipuruil au dungi şi mici pete, care le dau un aspect pestriţ.

P. 114

spectacol acrobatic: în text: *tikitoj*; DB are *tikita* „dans curajos în faţa altora”, p. 114

toţi xibalbanii arătau bolnavi, *păliseră*: aici formele cheie sunt *saqkaje* zaccahe „a păli la boală” (FV) şi *saqb'u* zacbu „palid” (DB).

P. 114

li s-au despicat larg gurile: păsările uipuruil şi puruil sunt caprimulgi (*Caprimulgidae*); toate au ciocuri mici, dar deschizătura gurii foarte amplă.

P. 114

nenumăraţi curenţi de aer, *cade grindină deasă*: pentru mai multe amănunte despre curenţii de aer (tew' vezi notele pentru p. 87. Cuvântul pentru grindină este *saqb'oqom* zacbocom, după glosarea făcută în DB şi de Andrés Xiloj.

P. 115

O *casă de foc*: în text: *jun ja chi* q'aq' o expresie descriptivă construită altfel decât numele proprii date altor case – *b'alami ja* „Casa Jaguar”, de exemplu. Este omisă de pe lista anterioară de cinci case cu încercări (p. 87) şi este casa cea mai succint descrisă în secvenţa prezentă; s-ar putea să fie o a doua elaborare, bazată pe jertfirea la care au fost supuşi Hunahpu şi Xbalanque într-un episod ulterior (p. 132). Aceasta face ca în ambele pasaje să fie câte cinci case de încercări. Pentru importanţa astronomică a numărului cinci, vezi p. 197.

P. 115

lilieci răpitori: în text: *kamasotz'* camazotz, în care sotz' este „liliac", iar *kama* vine, probabil, din *kajmaj* „spaimă, atac prin surprindere" (FV). Andrés Xiloj a comentat: „Aceştia nu sunt lilieci obişnuiţi, ci lilieci din Xibalba". DB are *kamatzoj* „un animal care mănâncă luna". Astăzi, în oraşul Rabinal, drama dansată la sărbătoarea de San Jorge include un personaj numit *kaman xoch*, costumat în liliac (Teletor 1955: 165-166).

P. 116

poţi să vezi cât mai este până în zorit: prin „cât mai este" s-a tradus *janik* „cât de mult?" (DB).

P. 116

Ce se întâmplă?: am interpretat astfel *juchalik*, pe baza lui *jucha* „cum?" sau „ce-i asta?" (DB).

P. 116

Xbalanque a fost cuprins de deznădejde: aici rădăcina verbului este quixbih, tradus pornind de la *k'ixb'ej* „a-ţi fi ruşine" (FV) şi analiza contextului.

P. 116

Vai: în text: acaroc, probabil, *aqaroq*, pe care Ximénez l-a tradus ca „Vai! Vai!" în altă parte, un bocet începe cu *aqaroq* (p. 152), iar acolo l-am tradus tot cu „vai". Dar când se începe cu el o rugăciune (pp. 140, 182), l-am redat prin „aşteaptă!" plecând de la *aqar* „a aştepta" (FV) şi sufixul care indică evident imperativul *Coq*). O persoană care se roagă se spune că „strigă" (*oq'ik*) sau „vesteşte" (*sik'ij*). Traducând *aqaroq* prin „vai" se accentuează tonul emoţional, în timp ce „aşteaptă" accentuează încercarea de-a atrage atenţia.

P. 117

El a adus un dovleac: ceea ce aduce coatl este scris coc, care

trebuie să fie q'oq' „dovleac", şi nu *koyk* „broască ţestoasă"; cum arată Edmonson (1971: 124), broaştele ţestoase nu au seminţe (vezi p. 120) şi aş mai adăuga că nu crapă când se lovesc de suprafaţa unui teren de joc. Ideea de dovleac drept cap mai apare în tradiţia contemporană din Chichicastenango, unde o abundenţă de dovleci mari pe un câmp înseamnă că bărbatul cel mai în vârstă dintr-o familie ar putea să moară, dovlecii fiind un semn că i se strică capul (Bunzel 1959: 54). Viţa care este arătată cum creşte din capul unui jucător cu mingea într-unul dintre panourile în relief de la Chichén Itzá (vezi pp.110-111) poate fi foarte bine un vrej de dovleac.

Iar creierii i-au venit de U gânditor, *din cer*: *tzatz* s-a tradus prin „creierii", aşa cum este glosat de FX. Conform cu enigmatica limbă din Zuyua din cartea *Chilam Balam* din Chumayel, „creierii" cerului sunt din copal (Roys 1967: 90, 96). Aceasta ar putea sugera că, în pasajul acesta, „gânditor", care este *ajno'j* ahnaoh, este un joc de cuvinte cu *noj* „o anumită gumă" (FX). Pentru informaţii în legătură cu calambururile din limba din Zuyua, vezi Stross (1983).

P. 118

Puterea îi rămăsese aceeaşi', „puterea" este chuuc; această glosare apare în FV pentru *chuq'a*, iar în TE şi AG pentru chuq'ab'

p. 118

bătrânul: în text: *mama* „bătrân (sau bunic)" acest oposum este identificat ca pe unul dintre purtătorii anului nou (vezi INTRODUCEREA). Ei anunţă sosirea unui nou an solar, întocmai cum dungile negre (vezi nota următoare) anunţă sosirea unei zile noi.

P. 118

Oposum trage dungi: în text: *kaxaqin wuch9* caxaquin uuch „el-face-negre-dungi oposum". În TE şi FV există *xaqin* wuch' „un

întuneric înaintea zorilor”, care confirmă că uuch ar trebui să fie wuch’ „oposum”. Ximénez traduce „vultur”, de parcă în text ar fi 4uch. Andrés Xiloj a considerat că rădăcina verbului este *xaqin* „face dungile sale”; FV are „dungi cu cărbune” drept tălmăcire pentru *xaqij*. Xiloj a comentat: „La patru şi jumătate dimineaţa pare că nori negri se află acolo, la marginea cerului orizontul; ei sunt ca o mare, sunt în trepte sau pe niveluri, alternând galbenul cu negrul. Apoi, o dată cu fiecare oră nouă, pe măsură ce se luminează, negrul devine mai negru şi ce-a fost galben devine roşu, pe măsură ce se apropie soarele. Apoi se schimbă: norii ăştia negri nu mai sunt acolo, este numai lumina soarelui. Aceşti nori negri par să fie deasupra pământului, ei merg până departe spre stânga şi spre dreapta, la nesfârşit. Dungile anunţă că soarele a început să strălucească. Sunt o reflecţie. Când te scoli la patru sau patru şi jumătate dimineaţa, *kaq chuwi xecaj* «este roşu peste marginea cerului». La început acolo nu-i decât o bandă neagră, apoi se risipeşte. Toate acestea se pot vedea în anotimpul uscat, dar nu în perioada asta a anului” (pe când spunea acestea, vocea i-a fost aproape acoperită de zgomotul ploii).

P. 118

Tu doar să rosteşti tot felul de ameninţări: rădăcina verbului este *yekuj* „a fi într-o atitudine ameninţătoare” (la cuvântul yecoh în DB).

P. 118

sacoşele pentru mingi: aici cuvântul este *pixk*, care se schimbă în *pix* când este menţionat pentru a doua oară în acelaşi pasaj. Ceea ce implică acţiunea sunt nişte obiecte cam de aceeaşi mărime şi formă cu un iepure ghemuit, o minge şi un dovleac, astfel încât iepurele să poată aştepta printre aceste obiecte fără să fie observat, mingea să poată ateriza acolo şi să dea impresia că

nu-i decât unul dintre ele, în timp ce iepurele care fuge să pară că e mingea care mai sare încă şi, în cele din urmă, în aşa fel, încât un dovleac să poată fi pus în locul mingii. Problema este că, în quiché, *pixk* înseamnă în mod obişnuit „ghindă”, iar *pix* este „roşie” (FV, FX), amândouă prea mici ca să se potrivească acestui scop. Soluţia adoptată aici se bazează pe faptul că *pix* are legătură cu a înveli sau a acoperi (şi boccea) în kekchi (EH) şi chol (JH, A A), sugerând că acele obiecte ar putea fi sacoşe sau pungi folosite pentru a transporta mingea.

P. 119

luaseră mingea dintre sacoşe: mi-i imaginez pe Hunahpu şi Xbalanque stând printre sacoşele de mingi, pretinzând că au găsit mingea, când de fapt au schimbat-o cu un dovleac.

P. 120

Dar dovleacul se storcise: rădăcina verbului *este puq'ab'in* pucabin; FV are puq' „a se uza”.

P. 120

dând/La iveala seminţele lui albe ca lumina, limpede ca lumina zilei: în text: *saqiram k3u ri usaqilal* zaquiram cu ri uzaquilal, literal „devenind-deschisla-culoare (sau alb) apoi a lui-lumină-însăşi”. Saqirânseamnă „a răsări”, iar *saqil* este cuvântul pentru sămânţa de dovleac; în traducere am adăugat cuvântului seminţe „limpede ca lumina zilei” în scopul de a face aceste imagini mai evidente pentru cititor. Mai departe, saqireste o metaforă pentru încolţirea plantelor, dar expresia „dând la iveală seminţele lui albe ca lumina” răstoarnă metafora. Când dovleacul se sparge şi produce un „răsărit” de seminţe, este un „răsărit” care provine din fructul recoltat al unei plante, şi nu atât din sămânţa semănată. Cu alte cuvinte, seminţele au ţâşnit afară, nu au fost semănate. Pasajul are, probabil, şi o dimensiune astronomică.

Luând în consideraţie că Hunahpu şi Xbalanque, în aspectul lor de Venus sau jucători cu mingea, nu se pot abate de la zodiac, putem presupune că sămânţa împrăştiată de dovleac corespunde unei constelaţii şi că această constelaţie este mai posibil să fie la limita zodiacului decât sacoşele pentru mingi despre care s-a vorbit la notele pentru p. 118. Pleiadele sunt în zodiac, deşi par explicate prin cei Patru Sute de Băieţi. Dar seminţele dovleacului crăpat pot fi pe undeva pe lângă Pleiade (poate sunt Hiadele), de vreme ce cei Patru Sute de Băieţi pot fi iepuri (vezi GLOSARUL la numele lor) şi un iepure îi face pe xibalbani să părăsească terenul de joc.

P. 120

Xulu şi *Pacam*: FV interpretează cuvântul *xulu* ca „(spirit) protector care apare în preajma nurilor”; un *ajxulu* „păstrător al lui Xulu” este un vraci (FV) sau un prezicător (DB). Având în vedere că sfatul pe care îl dau domnilor din Xibalba are drept rezultat reîncarnarea lui Hunahpu şi Xbalanque în ştiuci, s-ar părea să existe o legătură între *xulu* şi cuvântul chol pentru „ştiucă-cu-burta-mare”, care este xlu’ sau *ajlu* (AA). Fiind „clarvăzători de mijloc”, se poate presupune că Xulu şi Pacam ar aparţine celor numiţi nik’ *wachinelyav* adică „proroc de mijloc în apă” pe care TE îl explică drept un prezicător care priveşte atent în apă. Faptul că reîncarnarea celor doi gemeni este rezultatul aruncării oaselor lor în apă sugerează că numele Pacam (care ar putea fi *pak’am*) ar avea sursa în ceva asemănător cuvântului chol *pak* „a semăna” (JH). Multe culturi ale unor populaţii de pescari – de pe coasta de nord-vest a Americii de Nord, de exemplu – au ritualuri în care peştii sunt reîncarnaţi aruncându-li-se oasele în apă. În cazul de faţă, ideea unui astfel de gest îşi are originea în Hunahpu şi Xbalanque, aceiaşi zei care introduc un ritual pentru moartea şi reînvierea porumbului. Acesta aminteşte de complexul faţă de

câmpiile situate la altitudine al celor din perioada clasică maya, trăitori în Ţinuturile de Jos, care pescuiau peşte în şanţurile de scurgere din lanurile lor de porumb (Hammond 1982: 160-163), şi s-ar putea foarte bine să fi ajuns şi ei la un ritual pentru „replantarea" peştelui.

P. 120

să le aruncăm oasele în canion: T. J. Knab m-a informat că în folclorul vorbitorilor contemporani de nahuad din Sierra de Puebla, aceasta este exact procedura folosită pentru a o sfârşi definitiv şi pentru totdeauna cu o persoană. Pe de altă parte, măcinând oasele şi risipindu-le direct în apă (ceea ce se face în cele din urmă cu Hunahpu şi Xbalanque), se va asigura continuarea vieţii într-o formă oarecare.

P. 120

căci o să le vedeţi feţele: aluzie la ceea ce s-a întâmplat când capul lui Unu Hunahpu a fost pus într-un copac.

P. 121

Împrăştiaţi-i: rădăcina verbului este *ikaj* „a împrăştia" (DB). P. 121

micul Hunahpu: aici, ca şi în alte părţi, adăugarea lui „micul" înainte de Hunahpu reflectă cazurile în care numele său este scris xhunahpu, cu prefixul X care indică diminutivul, făcându-l mai asemănător cu numele fratelui său xbalanque. Prefixul nu a fost tradus în cazul din urmă, deoarece este o parte inseparabilă a numelui însuşi, dar apare rar când este menţionat Hunahpu. Numele echivalentului yucatec al lui Hunahpu, Hun Ahaw, uneori este scris ix hun ahau (Roys 1965: 9).

N-o să ne păcăliţi voi astfel: rădăcina verbului este *mich* mich „a jumuli", dar în contextul de aici o traducere literală nu ar avea sens în engleză (vezi notele pentru p. 161 pentru un caz în care

păcăleala aduce o jumulire literală a victimei).

P. 122

S-au apucat de mâini şi au intrat cu capul înainte în cuptor: Hunahpu şi Xbalanque nu se înalţă ca soare şi lună până la p. 131, dar auto jertfirea lor de acum deschide calea spre acel eveniment. În mitul aziec soarele şi luna sunt de asemenea o pereche de bărbaţi, Nanahuatzin şi Tecuciziecatl, dar aceştia nu sunt fraţi. Ei nu sar în flăcări împreună; întâi sare primul, deoarece cel de-al doilea se teme, şi abia apoi îl urmează şi celălalt, de ruşine. La început sunt amândoi ca nişte sori, dar ulterior Tecuciziecatl îşi pierde din strălucire şi devine luna (Sahagun 1950 1969: cartea 7: 2-7).

P. 122

Înălţând chiote, izbucnind în urale: remarca lui Andrés Xiloj a fost: „Este ca şi cum au ţinut o serbare, încheiată cu marimba".

P. 122

Cei doi arătau ca nişte ştiuci: cuvântul folosit este *winaq* uinaq *kary* literal „persoană-peşte", identificat în PG şi TE ca „ştiucă". Trebuie menţionat că printre vorbitorii de pokomehi (o limbă quiché), *xb'alamq'e* xbalamque a fost termenul pentru o specie de peşti aparţinând familiei care include bibanul de râu şi bibanul de mare (DZ), specie lipsită de mustăţile specifice ştiucii şi (spre deosebire de ştiucă) cu aripioare ghimpoase. Poate cândva a existat o versiune a povestirii în care numai Hunahpu a devenit ştiucă, în timp ce Xbalanque a devenit biban. Locul unde se petrece acţiunea ar putea fi Marele Hău cu Peşti în Cenuşă (*nim xob9 karchaj*), aproape de sau chiar în oraşul kekchi numit acum San Pedro Carchá şi amintit în alte părţi din PV drept locul unde se afla terenul de joc pe care Unu şi Şapte Hunahpu şi fiii lor jucau mingea. Aşa cum cred oamenii care acum trăiesc acolo, Carchá

(*karcha*) îşi trage numele dintr-o întâmplare petrecută pe o ploaie torenţială, în timpul căreia în cenuşa (*cha*) umedă au apărut peşti (*kar*) care se zvârcoleau. Am aflat această legendă de la Marcello Cho din San Pedro, Columbia (un sat kekchi din Belize), care o auzise în timpul unei vizite la Carchá. Aceşti peşti ar părea echivalenţi ştiucilor din PV, care apar când rămăşiţele arse şi pisate ale lui Hunahpu şi Xbalanque se umezesc. Pornind de la faptul că alte episoade din PV conţin stabilirea unor obiceiuri de către Hunahpu şi Xbalanque, putem deduce că şi acesta a iniţiat un ritual de pescuit.

P. 122

vagabonzi: cuvântul tradus astfel este *meb'a*, glosat de DB şi MX drept „om sărac" şi de FX drept „orfan". Am ales „vagabond", deoarece mai târziu

Hunahpu şi Xbalanque au tendinţa de a nu se ataşa de un loc anume (p. 123). În acest moment al vieţii lor, ei corespund, probabil, actorilor oposum din Ţinuturile de Jos maya, actori ambulanţi care apar în punctul de tranziţie dintre doi ani solari (Thompson 1970: 277).

P. 122

Păreau grosolani: expresia folosită este *mana chib'ananta kiwach*, literal „nuâncă devenit-făcut feţele-lor"; *b'an wach* înseamnă „şlefuit, împodobit", aşa cum indică DB la cuvântul bano.

P. 122

Înghiţitul Săbiilor: cuvântul pentru acest dans este *xtz'ul* xtzul, care înseamnă şi „miriapod". Forma corectă apare în FV şi TE. *Tz'ul* poate veni de la *tz'ulej* „a se afla într-o îmbrăţişare strânsă sau cu picioarele împletite" (FV). După descrierea lui DB, în acest dans, dansatorii mascaţi, cu clopoţei din carapace de

broască ţestoasă, îşi introduc beţe sau pumnale în gură. FV descrie măştile ca fiind mici şi spune că dansatorii sunt în număr de doi (ca şi în PG), poartă la spate o coadă de papagal macao, îşi introduc beţe pe gât şi oase în nas, şi se lovesc cu putere în piept cu câte o piatră mare. Înghiţitul unor beţe în formă de sabie este cunoscut şi de locuitorii din Pueblo, în sud-vestul Statelor Unite.

P. 122

Xibalba era acum plină de admiraţie: „admiraţie" este cayic; DB are kaiq' „a privi cu admiraţie".

P. 122

Apoi se jertfeau pe ei înşişi, unul dintre ei murind pentru celălalt: Aceasta înseamnă că fiecare dintre gemeni îşi poate asuma oricare rol când execută actul jertfirii. Când povestitorii descriu un exemplu al acestui act, se întâmplă ca Xbalanque să-l sacrifice pe Hunahpu (p. 127), dar pictorul din perioada clasică maya a aşa-numitelor „vase metropolitane" arată personajele echivalente în roluri inverse, cu Hun Ahaw pe punctul de a reteza capul lui Yax Balam (p. 136). Hun Ahaw apare sub înfăţişarea lui Chac (Zeul B sau GI) purtând un topor; mustaţa ştiucii, care îi iese din falcă, şi aceasta un atribut al lui Chac (Taube 1992: 24-27), aminteşte scena din PV în care Hunahpu şi Xbalanque apar deghizaţi în ştiuci, cu puţin înainte de-a deveni actori de carieră. Yax Balam, care de obicei are înfăţişare de om, cu excepţia petelor de jaguar de pe pielea feţei şi de pe restul trupului, apare pe vas ca o caricatură a lui însuşi, jaguar în întregime, cu excepţia capului. Oricât de diferiţi ar părea cei doi fraţi din alte puncte de vedere, amândoi îşi poartă părul adus în faţă şi legat, aşa cum apar şi în alte imagini (p. 67). Această coafură este asemănătoare cu cea a lui Hun Ahaw în rolul lui Chac, dar surprinzător aici este faptul că amândoi fraţii o adoptă. Mai departe, Yax Balam colaborează cu

fratele său, oferindu-se pe sine pentru a fi jertfit, în loc să fie ţinut jos. Dacă această interpretare este corectă, atunci Lounsbury (1985) are dreptate identificând personajul care poartă un topor drept Hun Ahaw, dar greşeşte considerând că Hun Ahaw şi GI sunt unul şi acelaşi zeu, în timp ce M. Coe (1989: 165-166) face corect distincţia dintre Hun Ahaw şi GI sau Chac, dar greşeşte crezând că purtătorul de topor de pe vas este Chac în persoană. Niciunul dintre ei nu a luat în considerare aspectul de reprezentaţie teatrală al scenei.

P. 123

dar trebuia să se tot întoarcă: aici rădăcina verbului este macheay; DB are machkaiq' „a veni şi a pleca în mod repetat".

P. 123

Prefăcându-se foarte smeriţi: cuvântul folosit este *kemochochik*; DB are *mochochik* „a se preface umil".

P. 123

şi-au aplecat capetele până la pământ: în text: *chikixulela kiwach*, în care cel de-al doilea termen înseamnă „feţele lor"; DB are *xulela* „aruncându-şi faţa la pământ".

P. 124

pe jos, *pe petice*, *pe zdrenţe*: „petice" este *mayokij*, tradus pe baza cuvântului *makij* „a arunca"; „zdrenţe" este *atz'iak* atziac, care are acest înţeles atât în limba quiché veche, cât şi în cea modernă.

P. 124

de pe ce munte: în text: *kijuyub*) *al* „a-lor-munte-loc"; *juyub'al* este o metonimie pentru aproape orice aşezare, dar în special pentru un oraş fortificat sau pentru o „cetate" (*tinamit*) plasată pe o înălţime uşor de apărat.

P. 126

Şi au arătat rotunjimea ei domnilor: în text: *xkik'olob'a* k'ut xquicoloba cut *chikiwach* „ei-pus-rotund-lucru apoi la-feţele-lor".

P. 127

picioarele lui) *braţele lui au fost larg răstignite*: aici verbul este *xperepoxik*, aparent o formă completă (x-), pasivă *Cxik*) şi reduplicată, a lui *pere* „a pune un lucru larg undeva" (FV); DB glosează *perepik* ca „larg". Membrele victimelor sacrificate în Mezoamerica erau într-adevăr larg întinse.

P. 127

a fost înăbuşită într-o frunză: în text: *xehyeqe* xeheque *chuwach tz'alik* tzalik „oprit în-faţă-de frunză-învelitoare"; MX are *ch 'eqelik* ca „a opri scurgerea" şi *tz'alik* ca „frunze pentru învelit". Rândul acesta a produs multă confuzie, dar Andrés Xiloj a considerat că are o claritate de cristal. El a explicat că *tz'alik* se referă la orice frunză folosită pentru a înveli „tamales" (mâncare mexicană, carne tocată învelită în diverse frunze – *n.t.*), din care există mai multe varietăţi.

P. 127

Faceţi asta şi cu noi! *Jertfiţi-ne*!: Andrés Xiloj a remarcat: „Nu le plăcea că se simt perfect bine; ce le plăcea era să fie măcelăriţi."

p. 127

Ce-i moartea pentru voi f: în original formulată negativ, întrebarea conţine un calambur cu numele celor cărora le este adresată: *mapa ix k'o kam* „Nu eşti tu kam?" Lipsit de sufix, *kam* lasă loc diverselor interpretări: *kaminaq* „om mort"; *kamikal*, cuvântul obişnuit pentru „moarte"; sau *Kame*, numele unei zile din calendar şi al domnilor de rangul cel mai înalt din Xibalba, Unu şi Şapte Moarte. Formulând întrebarea în engleză, am încercat să păstrez tonul muşcător al întrebării şi jocul de cuvinte între Moarte ca nume şi moarte ca eveniment. Hunahpu şi Xbalanque mai fac

acest joc de cuvinte cu numele acestor domni într-un pasaj anterior (p. 111).

P. 127

vasalii: aici, şi în alte părţi, astfel s-a tradus *alk'ajol*, cuvânt compus din *al* „copil (al unei femei)" şi *k'ajol* „fiu (al unui bărbat)". Este vorba despre membrii unui neam de rând, care datorează fidelitate unei familii de domni. Vasalitatea era astfel concepută ca o înrudire prin adopţie, dar observaţi că *alk'ajol* ambiguizează sau elimină problema descendenţei directe, incluzând termenul „copil al femeii".

P. 128

jertfa de inimă', rădăcina cuvântului este *xaraxo* în DB se găseşte *xaraxoj* „a tăia sau a deschide pieptul şi a scoate inima".

P. 128

nenumărate furnici: aceasta ar putea fi sau nu o metaforă; dacă nu este, destinul vasalilor domnilor din Xibalba ar fi putut fi să devină furnicile de azi. În orice caz, este foarte neobişnuit ca vasalii să ajungă în linie descendentă acolo unde sunt domnii; s-ar părea că domeniul Xibalbei este inversul pământului, unde domnii locuiesc în cetăţi, şi nu în fundul canioanelor.

P. 128

Nu veţi mai avea parte de sânge şters curat: în text: *ch'ajom k'ik* chachom quic, literal „sânge spălat". Cred că se referă la au to jertfire, în care sângele curgând din înţepături şi răni provocate de însuşi cel ce se autojertfeşte era şters cu hârtie sau frunze. În perioada colonială acest obicei a fost mai mult modificat decât suprimat, datorită faptului că medicina din Europa credea în efectul binefăcător al sângerării bolnavului. În prezent acest obicei nu se mai practică. Andrés Xiloj ne-a informat că se mai spune încă despre xibalbani că adună sânge împrăştiat pe jos – adică sânge

murdar.

P. 128

doar de oale, de tigve, de lucruri sfărâmicioase, făcute cioburi: „oale” este *xot* pentru prăjit tortilla; „tigve” este acam; FV are *aqem* „tigvă”; „lucruri sfărâmicioase” este *chuch*; DB are *chuchuj* „delicat, subţire”; în sfârşit, „făcute cioburi” este *xjeraxik*; FV are *jera* „firimituri”. Această listă sugerează riturile contemporane pentru zilele *7 Tz’i’* şi *8 B’atz’* (7 Câine şi 8 Maimuţă) din Momostenango, în care sunt iniţiaţi novicii păstrători ai zilei. În ajunul zilei 8 Maimuţă, novicele este vizitat acasă de învăţătorul lui sau al ei, care sparge un ulcior mare, nefolosit până atunci, şi arde răşină de copal pusă în cioburi, după care cenuşa rămasă este adunată într-o tigvă mică. A doua zi cioburile şi tigva sunt duse la un altar numit Ch’uti Sab’al, adică „Micul Loc al Declaraţiei”, şi lăsate acolo (alte amănunte în B. Tedlock 1992: 65-66). Dar acest ritual este dedicat în primul rând lui Mundo (zeul pământului) şi strămoşilor; Xibalba nu este menţionată în ceremonial. Poate că în epoca precolumbiană membri ai elitei quiché aveau tendinţa să defăimeze religia indigenă din ţinuturile muntoase ale Guatemalei numind-o xibalbană, aşa cum misionarii creştini au defăimat-o ulterior, numind-o satanică.

P. 129

născuţi în lumină, zămisliţi în lumină: Andrés Xiloj a menţionat că numai despre fiinţele umane se poate spune aşa; observaţi contrastul cu „vietăţile livezilor şi ale poienilor” din propoziţia anterioară. Fapt este că de acum înainte domnilor din Xibalba nu le vor mai fi îngăduite jertfe omeneşti.

P. 129

vina e limpede: aici este expresia idiomatică *chak umak* „vina lui e limpede” (DB).

P. 129

Şi veţi asculta rugăciuni deasupra sevei înălţate: în text: *kixtaon puch chuwi ri kik'* quic *jolomax* „voi-ascultaţi şi deasupra sânge (sevă) înălţat". *Supra* am tradus *kik' jolomax* prin „cheaguri de sevă". Ceea ce vrea să spună în această propoziţie este că, de acum înainte, când oamenii se vor ruga la xibalbani, vor arde, drept ofrandă, cheaguri de sevă de croton (vezi GLOSARUL).

P. 129

aţâţători la rău şi violenţă: comentariul lui Andrés Xiloj: „Ei sunt cei care împing omul la rău. E ca şi cum spiritul lor intră în noi, în capul nostru. Îmi zic: Am de gând să fac lucrul ăsta, dar nu ştiu cine mi-a băgat ideea în cap." *meşteri ai încurcăturilor*: în text: ajlatzab' care este compus din *aj-* „persoană sau posesor de", *latz* „încurcat, perplex" (DB) şi ab' care indică pluralul.

P. 129

plângând şi văicărindu-se: ce face bunica lui Hunahpu şi Xbalanque este *koq'ik kasik'in* coquic caziquin, tradus literal aici, dar atât în limba quiché veche cât şi în cea modernă această combinaţie a rădăcinilor verbelor *oqy* („plânge") şi *sik* („se văicăreşte"), folosită în această ordine, se referă la acţiunea de a se ruga. Acest lucru se face de obicei pe un ton uşor insistent şi nu întristat, dar cel ce se roagă se consideră totuşi că cere milă; intensitatea vocii este în general joasă până la moderată, dar cei cărora li se adresează rugăciunea se consideră că sunt chemaţi din depărtări.

P. 129

ştiuleţii de porumb verde pe care îi sădiseră: aceştia sunt ştiuleţii de porumb pe care Hunahpu şi Xbalanque i-au consacrat când au plecat spre Xibalba (p.64). „Îi sădiseră" este *xkitik kanoq* canoc „ei-plantat plecat", o expresie idiomatică referitoare la

stabilirea unei obligaţii rituale. Andrés Xiloj a recunoscut în acest pasaj una dintre obligaţiile unui mamă-tată contemporan (capul liniei paterne): „Ceea ce a fost lăsat sădit a fost un obicei... Din cauza porumbului, nu vor fi niciodată uitaţi. Şi acum iată obiceiul «winelurilor» o pereche de altare situate lângă un lan de porumb, unul deasupra lui şi celălalt dedesubt. Când porumbul s-a copt, trebuie aduse mulţumiri, trebuie ars copal în «winel». Se aduc mulţumiri pentru ca seminţele să încolţească din nou; aduci porumb acolo, să fie de faţă când se ard ofrandele, şi când ai terminat rugăciunile se trec ştiuleţii prin fumul de copal, spunând *are k'u wa ruk'ux* «asta aici este ceea ce este inima lui». Asta trebuie să fi făcut bunica lor în *Popol Vuh*. Şi, după ce ştiuleţii sunt trecuţi prin fum, sunt puşi în mijlocul casei, în mijlocul recoltei noastre. Nu se mănâncă până nu se coace altă recoltă." Deşi aceşti ştiuleţi consacraţi nu se utilizează pentru sămânţă, ei sunt consideraţi vii, deoarece „inima porumbului nu a murit", iar boabele de porumb sunt în stare să încolţească, ba chiar şi porumbul depozitat este în stare să se înmulţească în continuare.

S-ar părea că Hunahpu şi Xbalanque, pe lângă ipostaza lor de Venus, actori vagabonzi ce aduc anul nou, şi (în cele din urmă) de soare şi lună, sunt de asemenea zeităţi ale porumbului. Riturile winel se practică în două zile succesive

— *Kej* şi *Qyanil* (Cerb şi Gălbeneală), cea din urmă fiind ziua principală (B. Tedlock 1992: 77, 80). Există rituri fixe o dată la 260 de zile în 7 Cerb şi 8 Gălbeneală; riturile de însămânţare se celebrează în zilele Cerb şi Gălbeneală, care sunt cât mai aproape de recoltare. Ziua care corespunde cu Gălbeneală (numită *Lamat* în yucatec) figurează, de asemenea, în tabelul venusian din *Codexul din Dresda*; ea este prima zi a luceafărului de dimineaţă,

zi cu care începe al treilea dintre cele cinci cicluri venusiene complete şi totodată prima zi a dispariţiei sale atât ca luceafăr de dimineaţă, cât şi ca luceafăr de seară. S-ar putea ca cel puţin unele secvenţe ale acestor cicluri venusiene să simbolizeze ciclul vieţii porumbului; într-adevăr, zeul porumbului din Ţinuturile de Jos maya este pictat chiar la sfârşitul paginii în care se vorbeşte de cel de-al treilea ciclu.

P. 129

Şi asta s-a întâmplat când bunica lor a ars ceva: adică atunci când porumbul este uscat (copt), ceea ce corespunde cu arderea lui Hunahpu şi Xbalanque în cuptor.

P. 129

ştiuleţii de porumb au fost zeificaţi de bunică: „au fost zeificaţi" este *xk'ab'awilax* xeabauilax „complet-zeificat-pasiv".

P. 129

Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, Pat de Lut: primele două nume sunt *nik'aj ja, nik'aj b'ichok* nicah ha, nicah bichok „Mijlocul Casei, Mijlocul Porumbului Cojit"; b'ichinseamnă „a dezghioca ştiuleţi copţi de porumb" (FV, FX) şi în kekchi *b'ich'ok jal* este „a scoate pănuşii de pe ştiuleţii de porumb copţi" (EH). Celelalte două nume sunt *k'azam* cazam *aj, ch'atam* chatam *ulew* „vii ştiuleţi-porumb-verzi, pat (sau lespede) pământ". Cum ne-a atras atenţia Andrés Xiloj (vezi notele pentru p. 129), actul lui Xmucane se aseamănă cu obiceiul de azi de la altarele pe linie paternă, numite „winel".

P. 130

ştiuleţii fuseseră aşezaţi deasupra unei podele de lut: în text: *chuwi ch'ata* chata *ulew kitik wi aj* „deasupra pat (sau lespede) pământ ei-sădesc la ştiulete", care face să se înţeleagă destul de clar că porumbul nu a fost sădit în sensul obişnuit al cuvântului, cu

atât mai mult, cu cât ştiuleţii de porumb nu se pot sădi.

P. 130

tatăl lor: se observă că termenul pentru tată (*qajaw*) este extins aici la Şapte Hunahpu. Pentru discuţii referitoare la modul în care Unu şi Şapte Hunahpu împărtăşesc paternitatea gemenilor Hunahpu şi Xbalanque, vezi notele pentru pp. 89-90.

P. 131

i s-a spus să numească toate părţile ei: aici ideea este că vorbirea articulată, cu cuvintele pronunţate clar, este analoagă cu o faţă de om uşor de recunoscut. Şapte Hunahpu este incapabil să rostească numele tuturor părţilor feţei sale, deoarece are foarte puţine părţi în afara celor enumerate de el, de vreme ce nu mai era decât oase. „Carnea" feţei sale este iremediabil pierdută, întocmai cum a spus Unu Hunahpu: „carnea" unui mort va fi pierdută în mod ireversibil (p. 89).

Fiecărei părţi de mai înainte: în text: *ri ujunal puii* „alui-fiecare dinaintea"; DB are *pujli* „vechime".

P. 131

Se vor ruga Ţie aici: Andrés Xiloj a văzut aici începutul veneraţiei morţilor. A explicat că atunci când moare cineva pe linie paternă, riturile funerare nu sunt complete până când mama-tată nu merge la altarele familiei într-o zi numită *Junajpu*, zi care cade după decesul persoanei respective. Acolo se roagă pentru ca sufletul decedatului, care mai zăboveşte sub forma unei scântei de lumină, să poată trece în încăperea răcoroasă, întunecată din lumea subpământeană, de unde, mai târziu, ar putea avea norocul să se ridice la cer. Numărul zilei *Junajpu* este ales în acord cu vârsta şi importanţa celui decedat: un număr foarte mic pentru un copil şi un număr foarte mare pentru un bătrân care a deţinut o funcţie importantă. Cu sau fără producerea unei morţi recente,

zilele *Junajpu* sunt indicate pentru a vizita mormintele rudelor, unde se spun rugăciuni şi se ard ofrande într-un mod foarte asemănător aceluia în care se procedează la altarele familiei, cu excepţia că poate participa întreaga familie, petrecându-şi ziua acolo, mâncând şi bând băuturi tari la iarbă verde.

P. 131

primul a cărui zi va fi sărbătorită: aceasta ar putea fi o referire specifică la ziua *7 Junajpu*, dar probabil înseamnă ziua *Junajpu* în general, indiferent de numărul ei.

P. 131

Numele tău nu se va pierde: Andrés Xiloj, care este mamă-tată al propriei familii, a remarcat: „Tocmai aşa este şi la noi în familie. Primul om care a locuit în aceste locuri se numea Gaspar Xiloj şi ne amintim de el şi acum. Gaspar este prima generaţie, a doua este Juan, a treia este Sabino, a patra este Antonio, a cincea suntem noi, dar încă ne amintim de toţi ceilalţi. Despre asta se vorbeşte aici în *Popol Vuh*." El a mai adăugat că în mod ideal un mamă-tată ar trebui să fie în stare să-şi amintească nouă până la treisprezece generaţii de predecesori care au locuit pe aceleaşi locuri (vezi INTRODUCEREA, pentru mai multe comentarii în legătură cu numele predecesorilor din *Popol Vuh*). Lista persoanelor invocate în rugăciuni trebuie să includă şi soţiile tuturor bărbaţilor (cu numele lor de fată). În *Popol Vuh* numele soţiilor este dat numai pentru prima generaţie (p.81), dar în *The Annals of the Cakchiquels* soţiile sunt menţionate mai des.

P. 131

soarele îi aparţine unuia, şi luna celuilalt: în text: *jun k'u* cu *qyij* quih *jun nay pu* ik' ic *chike* „unul atunci soare unul de asemenea şi lună la-ei". Nu se afirmă că au devenit soare şi lună în adevăratul sens al cuvântului. Dar, din ordinea generală în care

sunt menţionaţi Hunahpu şi Xbalanque, şi din ordinea în care sunt menţionaţi soarele şi luna în acest pasaj, s-ar părea că soarele ţine de Hunahpu şi luna de Xbalanque, cel puţin în ocazia de faţă. Faptul că este o ocazie singulară este indicat într-un pasaj ulterior, unde se spune că, deşi soarele a apărut în persoană la revărsatul primilor zori, „acum n-a mai rămas decât oglindirea sa" (p. 151). Cât despre Xbalanque, popoarele maya (inclusiv quichéii contemporani) pun de obicei luna în grija unei zeiţe, dar sunt exemple şi de zeităţi lunare bărbaţi în arta din perioada clasică maya (Schele şi Miller 1986: 306, 309; Taube 1992: 65-68). Natura rolului lunar al lui Xbalanque este prezisă de faptul că este faţă în faţă cu Hunahpu când ard împreună, aceasta fiind poziţia lunii în faza lună plină. Quichéii contemporani folosesc *q'ij* „soare" ca o metaforă pentru luna plină, salutându-i astfel strălucirea şi rotunjimea, ceea ce ar putea explica de ce în kekchi în numele lui Xbalanque (*xb'alamq'e*) apare *Cqye*), care înseamnă soare. Întreaga scenă se potriveşte cu descrierea aziecă a primei apariţii a soarelui şi a lunii prezente, în care luna răsare când apune soarele, şi ei apar asemănători unul cu altul (Sahagun 1950-1969: cartea 7: 8).

P. 131

au devenit ei înşişi stele ale cerului: mai înainte ni s-a spus că cei Patru Sute de Băieţi corespund în mod precis cu Pleiadele (p. 74).

PARTEA A PATRA p. 136

Au căutat şi au găsit: rădăcina celui de-al doilea verb este *kanaisaj*; DB are *kaneisaj* „a descoperi, a găsi".

P. 136

Locul Despicat, *Locul Apei Amare*: în text: *pan paxil*, *pan* k'ayala' cayala, în care *pan* este „la" sau „în"; astăzi *pan paxil* este

cunoscut ca *paxal* în limba m-am (JM). *Paxil* este substantivarea *'ui pax* „a rupe în bucăţi" în quiché (AG), în timp ce *paxal* este substantivarea lui *pax* „despicat" în m-am (JM). K'ayala' combină cuvântul m-am *k'ayal* „amărăciune" (JM), care ar fi *k'ayil* în quiché (AG), cu *av* care este „apă" în amândouă limbile. Locul despre care se vorbeşte este un munte înalt, situat imediat la sud de autostrada Panamericana şi lângă graniţa dintre Guatemala şi Mexic, cu o peşteră şi un izvor mare pe versantul nordic. În prezent, oamenii din împrejurimi care vorbesc m-am consideră că este locul de origine a porumbului (Miles 1981). Teosinte, o cereală sălbatică hibridă a porumbului, creşte din abundenţă în regiunea respectivă.

P. 136

animalele care au adus hrana: Andrés Xiloj a sesizat că toate aceste patru animale mănâncă porumb. Despre păsări a spus: „Există păsări care iau seminţe din recoltă şi le ascund. Când vine timpul, îşi amintesc unde le-au depozitat şi se duc să le mănânce. Când nu le mai găsesc acolo unde le-au lăsat, este semn că acolo va apărea o grădină."

p. 136

ştiuleţii de porumb galben şi porumb alb: acesta este porumb matur (jal). P. 136

Xmucane l-a măcinat de nouă ori: comentariul lui Andrés Xiloj: „La prima măcinare boaba de porumb crapă. La a doua iese puţin mai fină. La a treia e şi mai fină." Ne-a mai spus că porumbul obişnuit nu se macină de nouă ori, fiindcă ar fi prea fin.

P. 136

apa în care şi-a clătit ea mâinile: în text: ha ropenal, pe care Andrés Xiloj l-a interpretat drept ja' „apă"; femeile obişnuiau să se spele de *rupenal*, făina de mălai lipicioasă, care se lipeşte de mâini în timp ce este măcinată.

P. 136

din porumb galben, numai porumb alb pentru came: aceasta i-a amintit lui Andrés Xiloj că azi se obişnuieşte să se spună: *ujral q'anwach, xolob* „suntem copiii şi anume copiii unei femei porumbului cu faţă galbenă, ai porumbului cu faţă pătată".

P. 136

Jaguar Quitze: acest nume este b'alam *k'itze* quitze; forma corectă poate fi găsită în TK şi TT. *B'alam* înseamnă „jaguar", iar *k'itze* s-ar putea să derive din *k'ische* „cedru" (TE, PG). Notaţi asemănarea cu *k'iche'* (quiché), care înseamnă „mulţi copaci".

P. 136

Jaguar Noapte: numele este b'alam *aq'ab* acab; forma corectă ar putea fi găsită în TK şi TT.

P. 137

Nu Chiar Acum: acest nume este *majukutaj* în PV; în alte părţi apare forma *majukotaj* (TK, TT, TV) sau *jukutaj* (RA). Oricare ar fi originea numelui, are un înţeles clar în quiché, combinând *ma* „nu" cu *jukotaj* „chiar acum, în clipa asta" (DB).

P. 137

Jaguar întunecat: acest nume este *ik'ib'alam* iquibalam, în care *b'alam* înseamnă „jaguar". Prefixul nu are niciun sens în quiché, dar unul dintre cuvintele chol pentru „jaguar" este *ik'bolay* (JH), în care ik' înseamnă „întunecat, negru", iar *bolay* este cuvântul generic yucatec (şi probabil cholan) pentru „animal feroce care ucide" (AB). Drept explicaţie pentru *i* care separă ik' de b'alam, John Justeson (comunicare personală) sugerează că sursa originară cholan ar fi putut fi ik'il b'alam, deşi această formă nu este atestată; o altă explicaţie ar fi că acel *i* suplimentar este un adaos convenţional în scrierea maya a silabelor cu hieroglife (pp. 18, 200).

P. 137

Umblau, munceau: al doilea verb este *xechapanik*, literal „ei apucau”; dar Andrés Xiloj a sugerat „munceau”, deoarece munca se face cu mâinile. Quichéii pun extremităţile corpului împreună; a umbla şi a folosi mâinile sunt corespondenţii fizici ai vorbitului articulat. Observaţi că legătura dintre vorbire şi umblet este prezentă şi în întrebarea: „Nu vă e bun graiul, nici mersul?” (p. 137).

P. 138

Erau parcă adormiţi: acest pasaj pare să amintească Facerea, dar se deosebeşte de Facere în patru puncte principale. Mai întâi, era numai „de parcă” (*keje*) oamenii erau adormiţi când au fost făcute femeile şi numai după aceea ei *ki* xek’astajik „au prins viaţă cu adevărat”. Al doilea, erau patru bărbaţi şi patru femei, nu doar un bărbat şi o femeie. Al treilea, femeile nu au fost făcute din părţi ale corpului bărbaţilor, ci au fost făcute separat. Al patrulea, diferenţele de sex existau deja printre zei.

P. 139

Ţestoasa Roşie de Mare: în text: *kaqa paluma* cahapaluna; Ximénez a citit greşit caka în loc de caha, dar forma corectă poate fi găsită în TT. Numele este compus din *kaq* „roşu”, cu vocala *a* adăugată (posibil o rămăşiţă a convenţiilor scrisului hieroglific), şi *palama* „ţestoasă de mare” (PG, TE).

P. 139

Casa Crevete: în text: *chomija*, compus din *chom* „crevete” (DB) sau „crevete mare” (FT), cu vocala z adăugată (vezi nota anterioară), şi *ja* literal „casă”, dar care înseamnă „neam” când stă pe lângă un nume.

P. 139

Colibri de Apă: în text: tz’ununija’ tzununiha, redat tz’ununa’

în *The Annals of the Cakchiquels* (Brinton 1885:112); tz'unun este „colibri" (cu un z adăugat în PV) *şi* ja' sau a' „apă". FT explică tz'ununja' astfel: pasăre cu „ciocul lung, pieptul alb, de culoare verde, dar cu vârful aripilor albe, care trăieşte în preajma râurilor", ceea ce ar fi pescăruş verde (*Chloroceryle americana*). Colibri de Apă este numele neamului tzutultil, care a dat denumirea străvechiului oraş devenit acum San Pedro la Laguna, pe malul de sud al lacului Atitlăn (Orellana 1984: 53, 82-83).

Casa Macao: în text: *kaqixaja* caquixaha, în care *kaqix* (aici cu un *a* adăugat) este denumirea papagalului macao roşu (*Ara macao*). Acesta este şi numele unui neam cakchiquel cunoscut şi sub numele de Casa Liliac (Recinos şi Goetz 1953: 58), şi menţionat mai târziu în PV cu cel de-al doilea nume. Toate cele patru prime femei par să poarte numele neamului pe linie paternă. Luând drept soţii pe Colibri de Apă şi Casa Macao, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat nu numai că se căsătoresc în afara neamului lor, cum fiecare trebuie să o facă, dar şi în afara tribului lor, aşa cum se cuvine statutului lor regal. Neamurile Ţestoasei Roşie de Mare şi ale Casei Crevete erau, probabil, şi ele străine. Paradoxal este faptul că primii bărbaţi se căsătoresc în afara neamului lor înainte chiar de a-l fi întemeiat, în timp ce primele femei poartă numele filiaţiei lor pe linie paternă, deşi nu au avut taţi. Un paradox similar apare în inscripţiile clasice din Palenque, unde o femeie este considerată întemeietoarea filiaţiei pe linie paternă a regelui cu numele Chan Bahlum (Schele şi Freidel 1990: 252-260).

P. 139

doamne de neam mare: în text: xoqojawab' xoccohauab, literal „domni-femei". P. 139

pocăiţi şi aducători de jertfă: aici, ca şi în alte părţi în MS, este ajk'ixb' ahquix sau ahquixb şi *ajk'ajb'* aheahb, în care ajindică

agentul; FV are k'ixb' care este evident o formă verbală a lui *k'ix* „a înţepa", ca „a ruşina"; FX are kyajb' care probabil are aceeaşi rădăcină cu *k'ajinik* „a pedepsi" (MX), ca „jertfire de sânge". Această pereche de cuvinte se referă la autojertfirea de sânge în scopul penitenţei.

P. 139

Suveran Oloman: numele acestui trib este *tepew oloman* (în alte părţi *oliman*) *y* dintr-o sursă nahua (vezi nota pentru *Şarpe cu Pene Suveran*, de la p.206). În nahuatl *ollomani* înseamnă „jucător cu mingea" (AM). Mai departe (p. 153) se va vedea că acest trib a rămas în est când quichéii şi aliaţii lor au plecat din Tulan. Se poate să fi fost vorbitori de pipil (o limbă nahua), care cândva ocupau o parte a văii Motagua, între Trestii Putrede şi Copan.

P. 139

Quenech Ahau: vine din cuvântul yucatec *k'inich ajaw* „domn cu faţa spre soare" (AB), un titlu care apare în inscripţiile din perioada clasică maya (Stuart şi Houston 1994: 9) şi în cărţile *Chilam Balam*. Dacă în quiché vine din kekchi, limbă în care denumirile soarelui conţin silaba *q'e* (EH), forma corectă a fost, probabil, *q'enech ajaw*. S-ar părea că este un cuvânt quiché pentru o populaţie care vorbeşte o limbă yucatecă, cum este itză sau mopán.

Cauec: în text: *kawiqib9* cauiquib, la singular *kaweq* cauec; forma corectă *kaweq* apare în TK.

P. 139

case mari şi *seminţii'*, aici şi în alte părţi, „casă mare" este traducerea cuvântului *nimja*, care se poate referi la un palat, dar în context are rol metonimic pentru o ramură dintr-un neam organizat, purtând un nume (din cadrul unei filiaţii mai largi, pe linie paternă) şi având în fruntea lui o persoană cu rang de domn.

„Neam” este traducerea cuvântului *chinamit*, dintr-o sursă nahua; în nahuatl *chinamitl* înseamnă „îngrăditură, împrejmuire, regiune” (RS). În quiché *chinamit* se referă la un neam organizat şi purtând un nume, din cadrul unei filiaţii pe linie paternă, sau la pământurile sale. În PV se referă la un grup de ramuri ale unui neam purtând acelaşi nume, dar uneori este sinonim cu *nimja*.

P. 139

treisprezece triburi aliate, *treisprezece principate*: în text: *oxlajuj uk9a* uca *amaq3* amac, *oxlajuj tekpan*, în care *oxlajuj* este „treisprezece” şi *amaq9* este „trib”. *Tekpan* vine dintr-o sursă nahua; înseamnă „casă regală sau palat” sau, în nahuatl, „a pune oamenii în ordine” (AM). În quiché pare să fie denumirea unui trib care este organizat sub o casă nobilă recunoscută, dar o casă care este tributară (măcar de formă) statului mare quiché. Lista acestor *tekpan*, în pasajul despre care este vorba, conţine cincisprezece nume, şi nu treisprezece. Unele dintre ele ar putea fi subdiviziuni ale unor entităţi mai mari sau ar putea fi sinonime, sau numărul treisprezece este pur şi simplu un număr ideal şi nu se ţine seama de realitate. Rămâne întrebarea cum să se traducă uca, pentru care este nevoie să se facă apel la singurul alt pasaj din întreg *Popol Vuh* în care se combină *amaq9* şi *tekpan* într-o construcţie paralelă (p. 173): *wuk9* uuc *amaq9* amac kib’ *kitikpan* quiticpan *k’ib9*; în care *kib9* este „ei înşişi”. Este logic ca uca din primul pasaj să aibă acelaşi înţeles ca în pasajul al doilea. De sine stătătoare, ultima formă a fost adesea interpretată ca un *wuqub9* „şapte” prescurtat, dar ipoteza aceasta nu se confirmă din cauza referirii la treisprezece triburi în primul pasaj. Am tradus atât uca, cât şi uuc prin „aliat”, pe baza a două cuvinte explicate de DB: *wuk’ij* uuquih „a-ţi face prieteni” şi *wuk3* „prieten”; aceste forme sunt, probabil, legate de rădăcina prepoziţională *uk9* „cu”.

P. 139

mălai alb: în text: *saq k9ajib9* zacahib „mălai alb-plural”. Oamenii respectivi trebuie să se fi stabilit în perimetrul actualului oraş Salcajá, numit *saqk9aja* în quiché, situat la aproximativ zece kilometri nord-est de Quetzaltenango.

Lamac, şarpe, casa baiedulce, casa grai şi casa stea: oamenii din casa baiedulce (*tujalja*) corespund cu locul numit şi acum *tujal* în quiché, care este centrul oraşului Sacapulas. Oraşul este renumit de multă vreme pentru producţia de sare, iar Hill şi Monaghan notează că termenul *tuj*, care de obicei înseamnă „baiedulce” în quiché, s-a extins, la nivel local, la cuptoarele folosite pentru obţinerea sării (1987: 47). Ei spun că sub dominaţia spaniolă oamenii trecuţi aici pe listă ca lamac (lamakib’) şi casa grai (*uch’ab’aja*) s-au reaşezat în ţinuturile care înconjurau centrul oraşului Sacapulas şi acelaşi lucru se poate spune şi despre celelalte două grupuri rămase pe listă. Evident, şarpe (*kumatz*) şi casa stea (ajeh’umilajav amândouă având nume quiché în PV, corespund cu grupurile pe care Hill şi Monaghan le-au găsit înregistrate în documente coloniale cu numele de coateca şi sitalteca (1987: 47), nume derivate din nahuatl *coatl* „şarpe” şi *citlali* „stea” (RS).

P. 139

cei din casa jug: în text: *ajb’atenaja* ahbatenaba, în care ajeste „cei din”, *b’ate* este jugul folosit la jocul cu mingea, *na* indică pluralul şi *ja* este „casă”.

P. 139

Străjerii Prăzilor: în text: kanchajeleb’ compus din kanprovenit din kanab’ „prăzi de război” (DB), *chajel* „paznic” şi eb’ marcă a pluralului.

P. 139

Jaguar Funie: în text: *b'alam* kolob' compus din *b'alam*, „jaguar", *kolo* „funie" (DB) şi *by* marcă a pluralului.

P. 139

fiecare fiind o parte a acelei cetăţi: probabil o referire la Tulan Zuyua, un oraş despre care vom vorbi pe larg mai departe.

P. 140

Şi erau oameni de munte: în acest pasaj PV ar părea că urmează linia miturilor toltece despre originea lor, ca, de exemplu, pretenţia puternicilor azieci (sau mexicas) că ar fi avut un trecut umil, de vânători chichimec şi culegători. Dar în context referirea pare să fie mai curând la felul cum trăiau popoarele quiché („triburile aliate") în perioada clasică, adică ducând un trai simplu, şi fiind puţini la număr în comparaţie cu populaţia maya din Ţinuturile de Jos. Strămoşii quichéilor propriu-zişi şi triburile înrudite vor fi descrise în continuare ca fiind „împodobite tot cu piei" (p. 142), iar străbunii quichéilor chiar erau descrişi ca fiind vânători de cerbi şi păsări larve şi ţinându-se departe de triburile mai numeroase (p. 154).

Şi toţi muntenii vorbeau o singură limba: eu am adăugat aici „muntean", căci intenţia pare de a se detaşa muntenii, cu alte cuvinte vorbitorii de quiché, de alţii care trăiau în est, popoare „cu o mulţime de limbi" (p. 140)

p. 140

piatra-copac: traducere literală a termenului ehe' *ab'aj*, echivalentul quiché exact al termenului cholan *te' tun* „stelă" din inscripţiile clasice maya din Copan (Schele şi Stuart 1986). Aceasta este una din nenumăratele indicaţii că marele oraş din est, unde poporul quiché şi-a dobândit zeităţile protectoare (vezi episodul care urmează), a fost un sit din perioada clasică maya.

P. 140

ridiindu-şi feţele spre cer: explicaţia lui Andrés Xiloj: „Când te rogi, cum se întâmplă aici, cerând diferite lucruri, priveşti spre cer; după aceea, aşteptând binecuvântarea, priveşti spre pământ.”

p. 140

dt timp este zi, di *timp este lumină*: aceasta este o variantă a traducerii pasajului discutat în notele pentru p. 86 („în cursul zilelor”). În contextul de faţă, Andrés Xiloj a comentat: „Acum se spune *qab’e q’ij, qab’e saq* («calea noastră de zi, calea noastră de lumină»). Acesta-i timpul care trece, e calea timpului, numărul de ani pe care îl mai ai de trăit sau numărul de timpuri care vor mai fi până la sfârşitul lumii.”

p. 140

fi-va oare: acest pasaj a fost tradus ca o întrebare, deoarece începe cu *kita*, pe care DB îl glosează ca „ce” sau „cum”.

P. 140

O *viaţă bună şi un început*: Andrés Xiloj a comentat: „Aceste cuvinte sunt folosite în rugăciuni când cineva întemeiază un nou cămin”.

P. 140

Nanahuac Nounăscut, Nanahuac Neaşteptat: aşa cum a arătat Schultze Jena (1944: 187), Nanahuac pare să fie zeul aziec Nanahuatl (sau Nanahuatzin), care aruncă un trăsnet ca să deschidă muntele ce conţine primul porumb. Nanahuatl înseamnă „negi” în nahuatl (AM) şi oferă una dintre diversele dovezi că în numele din pasajul precedent, „Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat” ar putea fi o aluzie la ciuperci. În urma studiilor pe teren, Barbara Tedlock şi cu mine putem confirma afirmaţia lui Lowy că în quiché cuvântul pentru trăsnet este *kaqulja*, care este totodată şi numele ciupercii *Amanita muscaria* (Lowy 1974: 189). Ne grăbim să adăugăm că, deşi quichéii culeg şi mănâncă ciuperci

sălbatice, inclusiv *Amanita caesaria*, ei consideră *muscaria* ca o specie otrăvitoare, de preferat să fie evitată. Dar este sugestiv faptul că piciorul unei ciuperci (ca şi trunchiul unui arbore) se numeşte în quiché *raqan*, adică „piciorul său”, şi că numele *kaqulja juraqan*, redat prin „Uragan Trăsnet” (p. 55), poate fi tradus şi ca „trăsnet cu un picior”. Numele Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sugerează repeziciunea cu care cresc ciupercile. Literal, fulgerele sunt la fel de neaşteptate şi adesea cu un singur picior, iar „negii” din cuvântul Nanahuac sugerează felul cum arată *muscaria* când rămăşiţele pieliţei mai pătează pălăria ciupercii.

P. 141

ţineau posturile: rădăcina verbului este quilonic; MX are *q'ilonik* „a evita, a te abţine”.

P. 141

privind încordaţi: în text: *selawachin*; DB are *selawachij* „a privi cu mare atenţie”.

P. 141

purtătorul soarelui, *steaua mare*: „purtătorul soarelui” este *iqoq'ij* icoquih, compus din *iqo* (uneori *eqo-*) „a purta o greutate” şi *q'ij* „soare” sau „zi”. Forma corectată se găseşte în FT, TE şi FV. „Steaua mare” *nima ch'umil* este planeta Venus în general, în timp ce „purtătorul soarelui” îi specifică rolul de luceafăr de dimineaţă. Acest pasaj este primul dintre numeroasele referinţe directe la Venus presărate în preajma sau în timpul vizitei făcute de popoarele quiché într-un mare oraş din est. Atât concentrarea atenţiei asupra lui Venus, cât şi localizarea în est fac parte dintre diferitele indicii că oraşul despre care se vorbeşte este Copân, situat la est de ţinuturile quiché de astăzi. Copan depăşeşte toate aşezările din perioada clasică maya studiate până acum, pentru măsura în care regii ei stabilesc momentul marilor evenimente

rituale în concordanţă cu translaţia lui Venus (Schele şi Fash 1991: 4; Schele 1991: 6).

P. 142

Tulan Zuyua: Tulan este de origine nahua; în nahuath, *tullan* sau *tollan* înseamnă „loc cu trestii (sau papură)" (RS). În perioada postclasică şi poate şi mai devreme, cuvântul a fost folosit în tot centrul Mexicului şi în Oaxaca drept titlu onorific al oricărui oraş unde putea să aibă loc investitura domnilor, în secolul al XVI-lea, Tullan sau Tollan este numele oraşului pierdut, al trecutului mitic din cântecele nahuad, în timp ce *tolan* este, în quiché şi în cakchiquel, numele dat oricărei construcţii sau oricărui loc abandonat (DB, FX, TE, FV). Teoria des repetată că numele Zuyua zuiua este nahua a fost lansată de Brinton (1885: 199), care susţine eronat că apare în mitologia aziecă. Este un nume yucatec, format din *şuy*, care are înţelesul de „răsucit" în diverse contexte şi, poate, *wa*, care se referă la înşelătorie (AB); în cartea *Chilam Balam* din Chumayel expresia *suyua t'an* „răsucit, vorbire înşelătoare" indică un joc de cuvinte în care pretendenţilor la titluri de domni li se cere să dezlege o serie de ghicitori metaforice ca să-şi dovedească legitimitatea (Roys 1967: 88-98). Cât despre combinaţia Tulan Zuyua din PV, aceasta se potriveşte cu toate înţelesurile de mai sus ale ambelor nume: este un loc unde se înscăunau domnii, aparţine trecutului îndepărtat mai mult decât vremurilor în care au trăit autorii şi este locul în care cei care nu reuşeau să înţeleagă o întrebare ce conţinea o metaforă înşelătoare (vezi p. 146) deveneau supuşi ai domnilor quiché.

După *The Annals of the Cakchiquels*, au existat patru locuri numite Tulan, inclusiv unul în Xibalba şi unul în cer. Celelalte două erau la nivel pământean, în est şi în vest, iar triburile din ţinuturile muntoase călătoreau spre soare-răsare (ca în PV) în căutarea

oraşului Tulan situat în est (Brinton 1885: 68-69). Zuyua apare în PV numai ca parte a numelui compus Tulan Zuyua, dar este folosit separat în *Annals of the Cakchiquels*, în care pare să indice că este Tulan din est (Brinton 1885: 76-77, 82-83). Împerecherea est-vest reapare în cartea *Chilam Balam* din Mani, unde în vest există un loc numit Tulapan (însemnând „pe păpuriş") şi altul în est, numit Zuyua (Craine şi Reindorp 1979: 138). În cărţile *Chilam Balam* din Chumayel şi Tizimin, se vorbeşte despre Zuyua ca despre un oraş situat undeva în Yucatán (Roys 1967: 74, 132; Edmonson 1982: 38, 135). Într-un pasaj denumirea Zuyua este precedată de Oxlahun „Treisprezece" (Edmonson 1982: 135); în alt pasaj este precedată de Holtun, referindu-se la o piatră găurită, şi într-unul dintre aceste exemple se spune că Holtun Zuyua ar fi la vest de Chichén Itzá (Roys 1967: 139). În prezent există un loc cunoscut ca Holtun, la doar doi kilometri vest de marele teren de joc cu mingea din Chichén Itzá; el constă dintr-un *cenote* (izvor) şi un sit arheologic destul de important ca să-şi aibă propriul teren de joc. Se mai află locuri numite Holtun atât pe coasta de est, cât şi pe cea de vest a Yucátanului (Scholes şi Roys 1968: 81); Thompson (1970: 23), în mijlocul unei discuţii în care susţinea importanţa golfului, a sugerat că numele Zuyua a aparţinut coastei de vest, Holtun.

P. 142

Şapte Peşteri, Şapte Canioane: în text: wuqub' uucub *pek*, *wuqub3* uucub *siwan*, este o denumire pentru Tulan Zuyua. Şapte Peşteri pare a fi echivalentul quiché pentru Chicomozioc, cele „şapte peşteri" din miticul loc de baştină nahua. Multe situri maya au fost construite direct deasupra unor peşteri naturale, iar altora, lipsite de asemenea peşteri, li s-au săpat unele artificiale. Sub ruinele oraşului Trestii Putrede, capitala quiché, aparţinând, poate, neamurilor cauec, casămare şi domn quiché, se află trei peşteri

săpate de mâna omului. Cea mai lungă peşteră, care ajunge într-un punct sub piaţa centrală, se aseamănă cu peştera de sub Piramida Soarelui din Teotihuacan (despre care s-a descoperit că este tot artificială) prin faptul că are intrarea la capătul din vest şi şase încăperi laterale care împreună cu galeria principală dau numărul şapte. Pentru mai multe informaţii despre peşteri vezi Brady (1991), Brady şi Veni (1992).

P. 142

Tohil: acest nume divin pare să fie compus din *Toj*, unul dintre cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu de 260 de zile, şi îl „având calitatea de". În chol (JH) şi quiché *Toj* este rădăcina verbului pentru „a plăti", iar păzitorii zilei contemporani quiché dau zilei numite *Toj* înţelesul ei divinatoriu, spunând *tojonik* „se plăteşte". O altă etimologie este sugerată de *The Annals of the Cakchiquels*, unde popoarelor quiché (ca adoratoare ale lui Tohil) li se dă porecla *tojojil* „trăsnitori" (Brinton 1885: 82-83). În chol, *tojmel* înseamnă „a trăsni" şi *tojokna*, „felul în care se adună norii" (AA). Toate aceste înţelesuri se potrivesc cu Tohil, un zeu căruia i se cuvine o mare ofrandă şi care este capabil să se învăluie în nori şi ploaie.

P. 142

numele zeului: în text: *ub'i k'ab'awil* cabauil, în care *ub'i* înseamnă „numele său", dar *k'ab'awil*, adică „zeu", poartă de asemenea sensul rădăcinii verbului „a numi". K'ab'a' înseamnă „nume" sau „identitate" în kekchi (EH) şi (în forma *k'aba*) în chol (JH), mopán (UU) şi yucatec (AB); sufixul îl dă cuvântului sensul de „ceea ce are calitatea de a fi numit" sau „având o identitate". În limba contemporană kekchi sensul religios al lui *k'ab'a'* se continuă în *k'ab'a'tiox* (în care *tiox* vine din spaniolă, „Dios", şi subliniază caracterul sacru), referindu-se nu numai la nume sacre,

ci şi la chestiuni religioase în general (EH). În PV *k'ab'awil* este folosit la început pentru zeităţile protectoare ale familiilor domnitoare, denumire obţinută într-un loc îndepărtat, unde se vorbea, probabil, o limbă cholan. Autorii continuă indicând o omologie pe trei direcţii pentru diferenţierea numelor unor astfel de zei, a identităţilor triburilor care îi venerează şi a dialectelor sau limbilor vorbite de aceste triburi, toate adecvându-se înţelesului rădăcinii cuvântului *k'ab'awil*. La aceste diferenţieri am putea adăuga pe aceea a locului, de vreme ce unora dintre zei li se dedică lăcaşuri pe munţi separaţi şi (mai târziu) în piramide separate, care le poartă numele. În inscripţiile din perioada clasică maya, cuvântul echivalent este *k'awil*, aplicat scepârului mic (Zeul K sau GII) purtat de conducători (Stuart 1987:15-16). *K'awil* este adesea combinat cu nume de locuri, indicând că asemenea lui *k'ab'awil* este un termen generic dat zeilor ocrotitori ai unui neam sau/şi locurilor lor, nu un nume propriu pentru un anumit zeu (Grube 1992: 210-211).

P. 142

Auilix: în alte surse numele apare ca *awilis* (TK, TT, TV) sau *wilix* (FX). În kekchi numele curent al „rândunicii" este *kwilix* (EH), dar John Justeson (comunicare personală) demonstrează că iniţiala keste o inovaţie recentă; în chol numele acestei păsări este *willis chan* (JH). Justeson propune o origine cholan a cuvântului *awilix*, combinând *aj* „domn" cu *wilix*. În limbile cholan, spune el, ajdevine simplu aân asemenea poziţie. Prin urmare, *awilix* ar însemna „Domn Rândunică".

P. 142

Hacauitz: *jak* înseamnă „a despuia" în chol (JH); *witz* este „munte" în yucatec (AB) şi chol (JH). Autorii lui PV par că interpretează numele chiar în acest fel când îl compară pe zeul

Auilix, care a fost aşezat într-o pădure, cu Hacauitz, care a fost aşezat pe ceea ce ei numesc un *saqi juyub”,* sa*qi* înseamnă „alb” sau „clar” şi „despădurit” când e vorba despre un teren (vezi cuvântul sa*q* în FV), iar ju*yub’ e*ste echivalentul quiché pentru wi*tz* „munte”.

P. 142

deoarece zeul are un singur nume: logica acestui pasaj constă în faptul că a primi o zeitate proprie (*k’ab’awil*) şi a primi un nume legitim (*b’i*) sunt două aspecte ale aceluiaşi proces. Cuvântul *k’ab’awil*, în sensul cholan şi yucatec al rădăcinii sale (vezi *supra*), înseamnă ceva apropiat de „ceea ce are calitatea de a fi numit”.

P. 143

după cum spune scrierea veche: în text: *ch’a chupan ojer tzij*, literal „se spune înăuntru străvechi cuvânt”. Enrique Sam Colop (1994: 44-45) arată că folosirea lui *chupan*, care se referă la interiorul unui obiect, transformă „cuvântul străvechi” într-o figură de stil pentru conţinutul unei cărţi vechi, adică versiunea originală a lui PV. Corectitudinea acestei interpretări este confirmată de un pasaj de mai târziu, care foloseşte *chupan*, şi în care referirea la scriere este redată mai explicit (vezi şi notele pentru p. 151).

P. 144

S-a răsucit înăuntrul sandalei sale: locuţiunea verbală aici este *xub’aq uloq* xubac uloc „a sfredelit în toate părţile”; FV dă *b’aq* „a sfredeli”. Întocmai cum promisese, Tohil dă adepţilor săi foc când ceilalţi îl pierduseră, acţionând ca un sfredel de aprins focul. S-a răsucit pe un picior, care i-a servit drept sfredel, iar sandala a funcţionat ca bază. Poziţia lui într-un picior şi focul îl identifică cu personajul din perioada clasică maya cunoscut iconografilor ca Zeul K sau GII, al cărui foc este de obicei înfăţişat ca o torţă aprinsă ieşindu-i uneori din frunte şi alteori din gura

şarpelui ce îi serveşte drept prelungitor al piciorului şi (uneori) ca unic picior (Taube 1992: 69-79). Tohil este tot o manifestare a zeului numit Uragan sau Uragan Trăsnet în alte părţi din PV (vezi notele pentru p.55).

P. 144

n-au primit răspuns: rădăcina verbului este *k'ula* DB are culuba „răspunde", iar TE are *k'ulub'a*, cu acelaşi înţeles.

Loc de baştină: în text: *tz'ukib'al* tzuquibal, în care *bal* este „loc de"; FV glosează *tz'uk* ca „a sări înainte, a încolţi".

P. 144

Şi atunci a apărut un ins: în punctul acesta, Ximénez, care de obicei îşi limita observaţiile la traducerea în spaniolă şi le scria între paranteze în dreapta coloanei pe fiecare pagină a MS, a înserat o remarcă pe stânga coloanei, rezervată textului quiché. Vrând parcă să evite o încălcare a etichetei, foloseşte latina, scriind: *Demonio loquens eis*. Autorii lui PV au intenţionat probabil să facă o aluzie la demonologia creştină în acest pasaj, de vreme ce îl descriu pe zeul despre care este vorba cu aripi de liliac şi sosit din Xibalba, dar trebuie remarcat că fac această aluzie pe socoteala cakchiqueilor (principalii rivali ai quichéilor); zeul lor, spun ei, „arată ca un liliac" (p. 146). Până în ziua de azi mulţi bărbaţi cakchiqueli poartă jachete cu desenul unui liliac pe spate.

P. 144

Întruchiparea: în text: *k'exwach* quexuach, literal „substitut-faţă", pe care DB îl glosează ca „asemănare" la cuvântul quexel; Andrés Xiloj a dat aceeaşi interpretare.

P. 145

Erau de-a dreptul copleşiţi: rădăcina verbului este kulu; DB şi FV au *kuium* „consternat".

P. 145

Orbecăind: rădăcina verbului este *chakchot*; DB are *chakacha* „a merge ca orbul”.

P. 145

pizmaşe le erau gurile şi pizmaşe le erau feţele: în text: *chikimaj kichi chikimaj kiwach*. Combinaţia dintre mai „a jefui”, *chi* „gură” şi *wach* „faţă” este o expresie idiomatică cu înţelesul „a fi supărat că nu ai ceva să dai în schimb sau ceva de care ai nevoie” (glosă la cuvântul mah în FV). O traducere mai literală ar fi: „Aveau guri hoţeşti şi feţe hoţeşti”.

P. 146

Nu s-a aflat şi nu s-a arătat: expresie divinatorie, foarte asemănătoare cu cea folosită de Xpiyacoc şi Xmucane la începutul întrebării lor privind facerea oamenilor din lemn (p.62). Rădăcinile ambelor verbe sunt *k'ulu* culu şi *riqo* rico, „a întâlni” şi „a găsi”. În context sensul este că cei care vor foc pretind o înrudire cu cei care îl au deja, pe baza unei interpretări divinatorii, şi nu pe baza unei genealogii clare. Aceasta este ceea ce antropologii numesc „înrudire fictivă”; se poate să fi fost o practică frecventă în ţinuturile muntoase ale Guatemalei includerea interpretării divinatorii în negocierea unor astfel de înrudiri.

P. 146

Nu vor ei să fie supţi f: în tot pasajul îl urmez pe Edmonson (1971: 168), traducând *tu'nik* tunic ca ceva care are de-a face cu suptul, un înţeles aflat atât în limba veche, cât şi în cea modernă quiché. În context suptul este o metaforă pentru jertfirea prin scoaterea inimii, aşa cum este explicat clar la p. 146. Poate din cauza acestei metafore oribile, traducătorii să o fi trecut cu vederea; chiar adnotarea lui Edmonson privind acest subiect sugerează că este vorba de o simplă au to jertfire prin sângerare. Locul unde doreşte Tohil să sugă este „pe laturi şi la subsuoară”,

ceea ce se potriveşte cu ce se ştie despre jertfirea de inimă din Mezoamerica: tăietura se făcea între ultimele două coaste, pe partea stângă (Robiesek şi Hales 1984). Propoziţia următoare, „Nu este dorinţa inimii lor să mă îmbrăţişeze?”, nu este doar o expunere a motivaţiei, ci o referire suplimentară la jertfirea de inimă. Tohil nu suge doar sânul, ceea ce doreşte el de la cei care îl îmbrăţişează se află în adâncul pieptului, inima, pe care o vrea întreagă.

P. 146

N-au stat pe gânduri: verbul este xquiquiyaluh – pe care îl consider o eroare

— În loc de *xkiyaluj*; *yaluj* înseamnă „a întârzia” (DB), dând „nu făcut-eiântârziat” pentru întreaga expresie.

P. 146

Dinte de Şarpe: numele acesta, *chamalkan*, nu prea are înţeles în limbile quiché, dar *cha’am* înseamnă „molar” în chol (AA) şi yucatec (AB), în timp ce *kan* este „şarpe” în yucatec (AB). Comentariul adăugat de autori, „dar arată ca un liliac”, sugerează că ei ştiau ce înseamnă *kan*.

P. 146

Acei înfocaţi cakchiqueli n-au cerut să li se dea focul: numele acestor oameni se scrie de obicei ca3chequeleb sau ca3chiqueleb în MS, 3 fiind, pare-se, o eroare pentru k; în ortografia nouă cuvântul ar fi *kaqchekeleb’* sau kaqchikeleb’ *Kaq* înseamnă „roşu” şi ehe’ înseamnă „copac” sau „stâlp”, o etimologie prezentată în *The Annals of the Cakchiquels* (Recinos şi Goetz 1953: 55). Dar în acest pasaj din PV prima silabă a numelui este scrisă 3a3 sau q’aq’ ceea ce înseamnă „foc”, un joc de cuvinte care se referă la faptul că cakchiquelii au furat focul. Pentru a fi cât mai aproape de text,

în engleză am adăugat cuvântul „înfocat”.

P. 146

Fapta aceasta nu fusese încă săvârşită: rădăcina verbului este *tijow*; MX are *tijowi* „a încerca, a practica”.

Nou-răsărita: aceasta este traducerea cuvântului *raxa*, care mai poate însemna „proaspăt” sau „crud”; bănuiesc că este vorba despre prima apariţie a lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, după o perioadă în care a fost invizibil.

P. 147

au părăsit estul: rădăcina verbului este *kanaj* „a lăsa” (DB). P. 147

de ce loc ţinem: în text: *kojtike wi* „incomplet-noi-oprim”; FX glosează *tike* ca „a se opri”, cu sensul de a planta sau a prinde rădăcini.

P. 147

Încă trebuie să vă îngrijiţi să stoarceţi sânge din urechi, să vă înţepaţi coatele: în acest pasaj s-a tradus prin „a stoarce sângele” cuvântul *jutik* „a lăsa sânge” (DB); în limba contemporană quiché, rădăcina verbului jutânseamnă „a alerga prin” (AG). „A înţepa” este traducerea lui *sisa*, care este echivalent cu *tziso*, „a face o cusătură; în trecut, a stoarce sânge drept jertfă pentru idoli” (DB). Cuvintele pentru „urechi” şi „coate” (*xikin* şi *ch’uk*) dau un joc de cuvinte cu „păsări” şi „şorţ purtat în jurul şalelor de băştinaşi” (*tz’ikin* şi *ch’uq*). Posibilitatea de-a face un calambur cu *xikin* vine de la faptul că acest cuvânt se folosea şi pentru mânerul lung al unui vas pentru copt (FV). *Tz’ikin*, termenul generic pentru păsări, este metafora cea mai obişnuită în quiché pentru penis, o alta fiind *pich*, numele unei ciocănitori cu capul roşu (PG, FT, FV, FX). În perioada clasică maya, drept penitenţă, domnii îşi sângerau penisul în loc de a-şi sângera urechile (Schele şi Miller 1986: cap. 4), şi

aceasta este exact ce le spune Tohil viitorilor domni quiché să facă cu aşa-numitul *xikin*. Cât despre partea unde să se înţepe, este scrisă chuc, în ortografia imprecisă din MS şi poate fi citită drept oricare dintre cele două cuvinte: *ch'uk*, care este într-adevăr „cot", şi *ch'uq*, care se referă la a acoperi cu ajutorul unei pânze (FT) şi în special a acoperi sexul bărbatului (DB). În contextul acesta „cotul" se potriveşte mai bine cu „urechile" dacă vrem o pereche de cuvinte privind părţile corpului, dar dacă avem în vedere înţepăturile, o acoperitoare de pânză ar corespunde mai bine. Acoperitoarea serveşte la rândul ei drept metonimie pentru ceea ce acoperă sau ca o metaforă pentru prepuţ, aceasta fiind partea de unde se storcea sânge. Metoda era să-l străpungi cu o sfoară (ca atunci când coşi). Conform unui pasaj din PV de mai târziu (p. 155), pocăiţii care făceau astfel se rugau lui Tohil pentru „bărbăţie", *achijilal*, care este şi o metaforă pentru „un membru viril" (FT).

P. 147

poposind pe drum: în text: *xukanajib'ej ripa b'e*, literal „a fost lăsat în drum".

În bună înţelegere: în text: *chikijunam wach* „în-propria-lor-faţă", o expresie idiomatică dată în MX ca *junam kiwach* „a te înţelege" şi în DB ca *junamaj wach* „a fi de acord".

P. 148

Tot miroseau vârf urile toiegelor: comentariul lui Andrés Xiloj: „Poate toiegele acelea aveau un secret. Poate erau dintr-un lemn ca cel de cireş, care miroase ca şi fructul."

p. 148

Drumul Pietrelor, (...) *Bancuri de Nisip*: aceste nume sunt *cholochik ab'aj*, *bokotajinaq* bocotahinac sanayeb' compuse dintr-o formă reduplicată a verbului *cholo* „a pune în ordine, a înşira",

ab'aj „stânci", *boko* „a dezrădăcina", *taji'* „a cultiva, a ara", *naq*, sufix pentru timpul perfect, şi *sanayeb'* „nisipuri". De fapt cuvintele descriu un dig provizoriu, ca cele care traversează câte un lac sau un teren inundat temporar, legând diverse aşezări din Ţinuturile de Jos maya. Apa traversată de acest dig este numită „mare" (*palo*) *y* dar în *Historia Quiché* scrisă de Don Juan de Torres (Recinos 1957: 24-25) şi în *El Título de Totonicapán* (Carmack şi Mondloch 1983a: 72-73, 175) este indicată şi ca lac (*cho*) *y* şi ca mare, un mod poetic de-a vorbi despre o suprafaţă întinsă de apă. În ultima sursă, ai cărei autori au remodelât tradiţiile quiché în conformitate cu evenimentele biblice, digul rutier dispare şi Jaguar Quitze devine Moise, despărţind Marea Roşie cu toiagul (Chonay şi Goetz 1953: 170).

P. 149

desagii (...) *în spate*: rădăcina verbului este *eqaj* eca, „a purta pe umeri sau în spate" (DB).

P. 149

În vârful unei piramide mari: în text: *chuwi jun nima kaqja* ca3ha „în-vârf o mare roşie-casă". Alţii au urmat interpretarea lui Ximénez, citind pe *ja* drept *jav* şi în consecinţă traducând „deasupra unui mare râu roşu". Traducerea noastră se bazează pe cel puţin trei dicţionare de limbă quiché şi cakchiquel: FV glosează *kaqjay* (în carejay înseamnă „casă") prin „grămezi rotunjite de pietre şi lut uscat, făcute de cei din vechime", DV glosează *kaqay* ca „deal făcut de mâna omului", iar FX glosează *kaqjal* (în care / transformă „casă" în „ceva care face parte din casă") ca „dealuri făcute de. Mâna omului". Nimic surprinzător în faptul că termenul pentru piramidă era „casă roşie", având în vedere că piramidele maya (şi templele din vârful lor) erau pictate în roşu, cel puţin până în perioada clasică.

P. 149

pe un munte pleşuv: în text: *saqi* zaqui juyub’ în care *saqi* înseamnă „alb” sau „clar” şi „despădurit” când este vorba de un teren (vezi cuvântul *saq* în FV) şi juyub’ înseamnă „munte”. Presupun că autorii urmăresc să sublinieze diferenţa dintre situaţia lui Hacauitz şi cea a lui Auilix şi Tohil; ultimii doi par să fie „într-o pădure mare”, deşi cel de-al doilea, ca şi Hacauitz, se află pe un munte.

P. 149

O *sumedenie de şerpi, jaguari, şerpi cu clopoţei, vipere se aflau acolo, în pădurea unde fusese Tohil ascuns*: în zilele noastre, în Momostenango, altarele situate pe munţii înalţi, cele care ţin comunitatea strâns legată, ca şi altarele (situate deasupra unei cascade foarte mari) folosite de cei care organizează şi au roluri în Dansul Maimuţei, se spune că sunt bântuite de animale periculoase. Astfel de animale le apar celor ale căror funcţii rituale le interzic să viziteze un anumit altar; le apar, de asemenea, celor care au dreptul să le viziteze, dar care nu s-au abţinut de la acte sexuale sau de la acte violente (fie verbale, fie fizice) în ziua venirii la altar.

P. 149

Tribul Tam (…) *Tribul Ţesutul Plasei*: aceste nume de locuri sunt amaq’ amac *tan* şi amaq’ amac *ukin* k’at cat. În primul nume, *tan* este o pronunţie arhaică sau diferită a numelui de trib redat de altfel ca *tam*. În al doilea, neste „a sa”, *kin* este „a face urzeala ţesând” (DB), iar k’at este „plasă”.

P. 149

s-au oprit acolo: rădăcina verbului este tacotob; DB (sub cuvântul taq’ab’a) are taq’atob’ik „a te opri şi a nu merge înainte”.

P. 150

Plângeau din toată inima şi din toate măruntaiele: întrebat de ce plângeau, Andrés Xiloj a spus: „Erau trişti în întuneric, nu era lumină, nici zi, nici noapte, tot timpul era întuneric”. Quichéii nu consideră noaptea simplu, doar ca „întuneric” opus „luminii” (vezi şi nota pentru *la mijirea zorilor*, la p. 213). Condiţiile de viaţă înainte de primul răsărit erau în PV atât de grele, încât nici nu se putea vorbi despre noapte, cu luna şi stelele ei, ba nici de o slabă urmă a zorilor ori despre lumina deplină a zilei.

P. 150

printre bromeliade, printre muşchi atârnători, încă neaşezaţi pe piedestale: astăzi, ek’, erbaceea numită *Tillandsia spp.*, şi *atz’iyac* atziyac „muşchiul spaniol” (*Dendropogon usneoides*) sunt materialele obişnuite cu care se construiesc chioşcuri sau boite temporare pentru sfinţi. Pasajul pare să spună că zeii erau aşezaţi sub astfel de adăposturi, iar nu sus, în copaci, unde cresc de fapt aceste plante. Doar mai târziu zeii au fost „aşezaţi pe piedestale”, de presupus că în „casele” din vârful piramidelor (vezi p. 181).

Uneltirile lor: în text: *kich’akab’al* quichacabal „instrumentu1-1or-de câştig”. P. 150

În inimile lor încă nu sălăşluia rea-voinţă: în text: *mana chilik cayal ta kik’ux*, în care *mana* înseamnă „nu încă”, *ta* întăreşte sensul negativ, iar *kik’ux* este „inimile lor”; DB glosează atât *chilik*, cât şi *kayal* prin „a se supăra, a avea rea-voinţă”.

P. 150

Copal mixtam: numele acestui copal (*pom*) vine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *mixtemi* înseamnă „a fi înnorat” (RS). Deoarece se spune că atât copalul, cât şi varietatea cauizian (vezi nota următoare) vin din est, ar putea fi din zona văii Motagua, unde se vorbea pipil (o limbă nahua).

P. 150

Copal cauizian: încă un nume nahua; în nahuatl propriu-zis, *quauitzilan* înseamnă „alături de ciulini” (RS).

P. 151

tămâiau: rădăcina verbului este zacbiza; DB are saqb’isaj za3bisah „a tămâia” şi „a da din coadă”. În propoziţia următoare am tradus acelaşi verb prin „clătinau”. O cădelniţă din lut, de felul celor folosite în Mezoamerica, trebuie balansată înainte şi înapoi ca tămâia să nu se stingă.

P. 151

acum n-a mai rămas decât oglindirea sa: ceea ce ar putea ascunde această afirmaţie a fost dezvăluit de o poveste contemporană mopán maya, în care Domnul K’in (soarele) merge de la el de-acasă, din est, spre centrul cerului şi apoi se întoarce în est; lasă impresia că traversează tot cerul, deoarece a pus o oglindă în centrul lui (Thompson 1930:132). Pentru a interpreta mişcările soarelui în acest fel înseamnă a te lua după modelul planetei Venus care, ca luceafăr de dimineaţă, răsare şi apune în est.

P. 151

Aşa cum spune scrierea veche: în text: *xeh’a chupan ki tzij*, literal „se spune înăuntrul cuvântului lor”. „Vechi” (*ojer*) a fost adăugat pe baza unei expresii similare anterioare, ch’a *chupan ojer tzij* (vezi şi notele pentru p. 143). În exemplul respectiv, *ojer tzij* „cuvântul străvechi” a fost tradus prin „scrierea străveche”, deoarece *chupan*, când era vorba despre interiorul unui obiect, devine metaforă pentru conţinutul textului original PV.

P. 152

Tohil, Auilix şi Hacauitz au fost prefăcuţi în piatră, împreună cu siluetele pumei, jaguarului, şarpelui cu clopoţei, viperei, pe care Scăpărătorul Alb le luase cu el în copaci’, s-a tradus aici prin

„icoane” *uk’ab’awilal* ucabauilal „zeitatea-sa”, k’ab’awilfiind tradus în altă parte prin „zeu”. Scăpărătorul Alb este *saqi k’oxol* zaqui coxol, compus din *saqi* „alb”, *k’oxo*, rădăcina unui verb folosit pentru acţiunea de a lovi două pietre între ele ca să „aprinzi un foc” (FV) şi /, care indică agentul. Acest nume urmează imediat după viperă (fer-de-lance), aşa că unii l-au tradus ca făcând parte din lista vieţuitoarelor prefăcute în piatră. Totuşi, după ceea ce se ştie acum despre Scăpărătorul Alb (B. Tedlock 1983; 1986), este mult mai logic să fie tratat ca subiect al propoziţiei care urmează: *xa xuchap chi uk’aj* uca *rib’ pa che’* che „tocmai a luat astea s-o/să-l întovărăşească în copaci”. Scăpărătorul Alb, care este indeterminat ca sex, este păstrătorul concreţiunilor vulcanice şi al obiectelor vechi care se aseamănă cu nişte animale; aceste obiecte, despre care se spune că au fost pietrificate când a apărut pentru prima dată soarele, sunt numite *meb’il* (acelaşi nume ca şi al altarului în care sunt păstrate) în Momostenango.

Andrés Xiloj a comentat cu privire la acest pasaj: „Când toate păsările şi animalele au fost prefăcute în piatră, au rămas ca *meb’il*. Când vine momentul şi poţi căpăta unul dintre acestea, se cheamă *meb’il*. Păsări, iepuri – pe scurt, toate felurile de pietre. Cât despre *k’oxol* Scăpărătorul ăsta, se spune că are bani. Când dă peste cineva norocul, îi iese în cale *k’oxol*. Dacă îşi scoate pantoful şi îl abandonează, acolo sunt bani; sau în punguţa lui. Căci are o punguţă, şi dacă o leapădă, în ea sunt bani. Asta se cheamă că omul are *meb’il*; ăsta-i noroc.” Lucas Pacheco Benitez, un păstrător al zilei dintr-un oraş de lângă Santa Cruz del Quiché, a spus că *k’oxol* şi-a pierdut pantoful când a răsărit prima dată soarele; el a scăpat de pietrificare, alergând printre copaci, dar pantoful nu.

P. 152

Poate ca astăzi n-am avea pace din pridna fiarelor sălbatice

(…) *dacă animalele de la început n-ar fi fost prefăcute (în piatră)*: „fiarele sălbatice” sunt numite *tionel chikop*, animalele „muşcătoare (sau carnivore)”. În MS, în această propoziţie, pe lista animalelor Scăpărătorul Alb este adăugat în mod eronat; probabil Ximénez (sau un copist) a interpretat acest nume, când a fost menţionat mai înainte (vezi nota anterioară), ca făcând parte din lista animalelor şi apoi s-a gândit că din lista prezentă a fost omis din greşeală. Andrés Xiloj a comentat: „*K’oxol* «Scăpărătorul Alb» trebuie să poarte de grijă animalelor; nu le lasă să iasă afară, căci sunt periculoase. Le păzeşte, le ţine într-un ocol.” Iată-l aici pe Scăpărător în rol de paznic al vânatului (B. Tedlock 1992:181-187); astăzi, animalele sălbatice nu atacă decât oamenii care nu şi-au respectat îndatoririle rituale. După cum spune Lucas Pacheco Benitez, păstrător al zilei dintr-un oraş de lângă Santa Cruz del Quiché, ocolul în care Scăpărătorul Alb ţine animalele se află tocmai în fundul unei galerii laterale dintr-o peşteră de sub ruinele de la Trestii Putrede; în acel context iau forma unor pietre mici. Unui om norocos s-ar putea să i se îngăduie să ia câteva dintre ele; nenorocosul însă cade într-o groapă mare şi adâncă.

Cântecul lor, numit „Camacuân text: *k’amaku* camaku, transpunere quiché a titlului unui cântec cholan sau yucatec. Astfel de titluri încep cu *k’ai*, care înseamnă „cântec” în ambele limbi; *k’ai niktev* de exemplu, înseamnă „Cântecul Florii” în yucatec (AB). Cântecul despre care este vorba aici seamănă probabil cu cel al cărui text este dat în cartea *Chilam Balam* din Chumayel (Roys 1967: 38, 114-115). Acest cântec este compus din întrebări şi răspunsuri, şi debutează cu întrebări al căror cuvânt de început este *mak* „cine”. De exemplu, *Mak* a *kobolyutz takil winik*? „Ce este cel ce are cele mai bune calităţi ale omului?” (Răspuns: *În nok*, în *wex* „Haina mea, şorţul meu”). Titlul cântecului nu este

indicat, dar ar fi putut fi *k'ay mak u3* aproximativ „Cântecul lui Ce-i asta". Cântecele din *Chilam Balam* şi cele din PV au versuri începând cu exclamaţii şi interogaţii, şi în ambele cazuri cel care cântă jeleşte după întâmplări petrecute într-un oraş pe care l-a părăsit.

P. 152

Yolcuat şi Quitzalcuat: aceste nume vin dintr-o sursă nahua. În cazul de mai înainte, formele relevante în limba propriu-zisă nahua sunt *yollo* „capabil, ingenios, inteligent" şi *coatl* „şarpe" (RS). Al doilea nume are corespondentul nahuatl în Quetzalcoatl, care înseamnă „quetzal (sau cu pene) şarpe". Echivalentul quiché nu este zeul Tohil, cum pretind autorii aici, ci zeul al cărui nume, *q'ukumatz*, are exact acelaşi înţeles ca Quetzalcoatl şi în traducerea noastră este numit „Şarpe cu Pene". Tohil poate fi comparat nu cu zeul mexican Quetzalcoatl, ci cu Tezeatlipoca (vezi şi nota pentru *Uragan*, la p. 214). Fie că autorii au ştiut sau nu înţelesul numelui pe care l-au scris ca Quitzalcuat, faptul că susţin că ar fi echivalentul lui Tohil trebuie înţeles ca o afirmaţie cu subtext politic: egalitatea conducătorilor quiché cu cei ai Mexicului, mai bogaţi şi mai puternici.

P. 153

unii dintre oameni: în ediţia precedentă a acestei cărţi, influenţat de alţi traducători, am considerat *chajkar winaq* (în care *winaq* înseamnă „oameni") drept nume de trib şi l-am redat prin „oameni păzitori de peşti"; dar acum, traducând *chajkar* prin „unii dintre", am urmat traducerea PV realizată de Ximénez şi înţelesul atribuit acestui cuvânt de DB.

P. 153

Dar limba s-a schimbat, dacă-i vorba despre cakchiqueli: în acest pasaj, PV prezintă teoria că diferenţierea lingvistică este în

corelaţie cu diferenţe în numele dat la început zeului tribal. Observaţiile lingvistice sunt destul de corecte.

P. 153

Păstrător al Rogojinii Liliac şi Păstrător al Rogojinii de Dans: aceste denumiri sunt ajpo sotz'il zotzil şi ajpo xa, în care ajpo este o prescurtare a cuvântului *ajpop* „păstrător al rogojinii", iar *xa*, prescurtarea lui *xajil*. Forma prescurtată *ajpo* nu apare în dicţionarele de limbă quiché, dar este bine cunoscută din inscripţiile datând din perioada clasică maya. În *The Annals of the Cakchiquels* (unde *xajil* apare în loc de *xav* cele două cuvinte sunt utilizate ca titluri de domni şi nu ca denumire de seminţii (Recinos şi Goetz 1953: 72, 74, 132).

P. 153

au stat: aici rădăcina verbului este *yalujik* „a opri, a întârzia" (DB). P. 153

mascarea lui Tohil: „mascarea" este *kojb'al* „instrument de mascare", p. 153

se închinau adânc: verbul este *wonowoj*; DB are *wonob'a rib'* „a te ghemui, de parcă ţi-ai uni genunchii cu bărbia „.

P. 153

Era doar o manifestare a spiritului sau care vorbea: cu alte cuvinte, nu erau pietrele cele care vorbeau, ci o apariţie a spiritului său care, în acest caz, este un tânăr.

P. 153

Ce ardeau ei în faţa zeilor nu erau decât răşinav bucăţele de coajă de copac neagră ca smoala şi gălbenele: adică ardeau ofrande în forma lor naturală în loc să utilizeze cuvenitul copal. Răşină este *q'oly* care poate fi adunată în cocoloaşe de gumă din trunchiul diferiţilor copaci. „Bucăţile de coajă de copac neagră ca smoala" este *rachaq noj*, literal „rămăşiţe de răşină de pin", bucăţi

de coajă pe care s-a format o răşină roşie, întărită, ca rezultat al găurilor făcute de viermi. Gălbenele este *iya* yia, specia *Tagetes lucida*, numită „pericon” în spaniola din Guatemala, unde creşte peste tot la marginea drumului şi are flori galbene. După părerea lui Andrés Xiloj, toate acestea sunt arse în zilele noastre în Momostenango, dar constituie o ofrandă mai sărăcăcioasă decât copalul. Earle (1983) menţionează că în estul ţinutului quiché se arde pericón, iar eu am văzut rămăşiţe de coajă nearse, la un altar de lângă Chichicastenango.

P. 154

Nu ne arătaţi tiburilor: Andrés Xiloj a comparat această ascundere a zeilor (sau a pietrelor care adăpostesc spiritul lor) cu modul de a se proceda la Momostenango cu obiectele de valoare, numite *meb'il*: „Aceste pietre sunt ca *meb'il-uvile*. Când găseşti unul, nu trebuie să-l arăţi altora, căci este numai al tău personal. Sunt unii care găsesc câte un lucru mic; s-ar putea să-l arate altora, dar acest *meb'il* nu îngăduie, fiindcă nu mai aduce noroc celui care l-a găsit. Dispare. Dacă găseşti ceva mic în pădure, o monedă veche, o piatră, trebuie să-l păzeşti.” (Vezi şi ultima notă pentru p. 56)

p. 154

ard de invidie din pricina noastră: în text: *kojq'aq'anij rumal* „noi-pizmuiţi de-ei”; FX are *q'aq'aj* „a înfiera, a fi invidios, a arde”.

P. 154

nu lăsaţi să ne hăituiască: în text: *mawi kojiralajob'isaj* „nu noi-voi-vâna (sau prinde în capcană) cauză”.

P. 154

căprioare şi păsări: femela este indicată aici prin *xnam*; FV traduce *xnam* prin „căprioară”, dar în context *xnam* apare ca un adjectiv atât pentru „cerbi”, cât şi pentru „păsări”: *xnam kej*, *xnam*

tz'ikin.

P. 154

legături din pieile de cerb: aici, şi în alte locuri, am tradus astfel *k'ukej* cuqueh, compus din *k'u-*, care serveşte drept rădăcină verbală când se referă la acţiunea de a acoperi sau a înveli ceva (TE), şi *kej* „cerb"; notaţi că se referă la „pieile de cerb" (*rismal ri kej*), despre care s-a vorbit puţin mai înainte. Pielea de cerb serveşte în toată Mezoamerica pentru a înveli obiecte sacre şi legăturile corespund adesea, cum se întâmplă aici, cu anumiţi zei.

P. 154

Sunt de pe acum ai noştri: aluzie la vechea promisiune pe care o făcuseră triburile pentru a căpăta foc, şi anume să se lase „supţi" – adică să li se scoată inima (vezi p. 146).

P. 154

se duceau să miruiască gura pietrei lui Tohil şi a lui Auilix cu sânge de cerb sau de pasăre: în estul ţinutului quiché, li se dau de băut gurilor de piatră (acum numite mai frecvent *k'amawil* decât *k'ab'awil*, ca aici) băuturi alcoolice distilate, şi nu sânge, dar în regiunea Chichicastenango uneori, se utilizează în acest scop sângele puilor sacrificaţi. Şi în gura sfinţilor se toarnă băuturi alcoolice. În mod ideal, băutura aceasta trebuie să dispară repede, ca şi cum ar fi fost într-adevăr înghiţită de piatră sau de sfânt; cum scrie în PV, „Şi băutura din sânge era înghiţită de zei".

P. 154

ştevie: în text: *jolom okox*, literal „pălăria ciupercii", dar, aşa cum spune Ximénez în traducerea spaniolă a textului PV (1973: 205), nu este o ciupercă, ci mai degrabă o iarbă. Se numeşte astfel datorită înflorescenţei compuse din numeroase floricele albe apropiate între ele şi care este, probabil, *Stevia serrât a*, numită în Mexic „requesón" (din cauza asemănării înflorescenţei cu o bucată

de brânză de casă) (Rzedowski şi Equihua 1987). În spaniola din Guatemala se numeşte „pericon blanco”, ca să se deosebească de pericónul obişnuit, gălbenele sălbatice, ale căror flori sunt galbene. Astăzi, ca şi în PV, arderea gălbenelelor şi a şteviei constituie o ofrandă mai modestă decât tămâia de copal (Earle 1983: 294, 297). În acest pasaj, cele două plante sunt menţionate în ordinea fixă, galben/alb, din desfăşurarea ritualului quiché.

P. 154

numai cu larve de tăuni, cu larve de viespi şi cu larvele albinelor: Andrés Xiloj a descris aceste insecte, *wonon*, *sital* şi *aqaj*, precum urmează: „*Wonon*-ul este mare, cu dungi galbene şi negre, face miere şi înţeapă. *Sital-ul* este mai mare, şi cu dungi roşii. Înţepătura lui e mai periculoasă decât a *wonon*-’A’âi; provoacă umflături mari şi poţi chiar muri. Şi el face miere. *Aqaj*-ul este mic, doar ceva mai mare decât o muscă, şi înţeapă. Face un cuib cu mii de *aqaj*-i. Dacă poţi coborî cuibul cu un băţ, roiul rămâne sus şi poţi culege toată mierea pe care o găseşti.”

p. 155

ne înţepăm doar (…) *and îi rugam* (…) *să ne dea* (…) *bărbăţie*: interpretarea lui chuc ca *cb’uq*, o referire cel puţin figurată la penis sau la prepuţ (vezi şi notele pentru p. 147) este susţinută de faptul că *achijilal*, literal „bărbăţie”, este explicat de FT ca o figură de stil pentru „membrul bărbătesc”.

P. 155

gura pietrelor: oricum ar fi arătat pietrele, gura este singura trăsătură anatomică menţionată în legătură cu ele. Printre quichéii contemporani din ţinuturile învecinate cu Santa Cruz del Quiché, singurul criteriu de-a deosebi o piatră sacră de una obişnuită este prezenţa unei crestături sau crăpături care poate servi drept gură şi poate fi miruită cu băuturi alcoolice sau, mai rar, cu sângele

păsărilor de curte sacrificate. S, a se observe că termenul din PV pentru pietrele cu gură (şi pentru fiinţele al căror corp pietrificat le reprezintă), *k'ab'awil*, adică „zeu", sugerează printr-o combinaţie de sunete, *k'ab'a* (DB, FT) sau *k'ab'e* (FV), „a deschide gura". Dar cuvântul *k'ab'awil* nu se mai foloseşte; numele unei pietre cu gură este acum *k'amawil* „ceea ce primeşte" şi iq' care este atât unul dintre cele douăzeci de nume de zile, cât şi cuvântul arhaic pentru „vânt".

P. 155

Dreptul vostru: în text: *ikolb'al* iwib' în care ieste „voi", iar iwib' este „înşivă"; DB traduce kolb'alib' prin „libertate". Aici este vorba despre consimţirea triburilor de-a se lăsa sacrificate (vezi p. 146 şi nota următoare).

Supt' în text: *ri tz'um*; unii au considerat că înseamnă „piele de animal41, dar eu am pornit de la *tz'umaj* tzumah „a suge" (DB) şi l-am luat drept o altă referire la „supt" „sacrificiu de inimă" făgăduit de triburi (vezi nota anterioară).

P. 155

locul numit Clătinare: numele acesta este *silisib'*; DB are *silisaby* „a balansa, a legăna, a clătina". Într-un pasaj anterior (p. 146) era locul, fără să fie numit ca atare, unde triburile, cu excepţia tribului cakchiquel, au acceptat să fie „supte" (să li se scoată inimile) de Tohil, în schimbul focului.

P. 155

ţeasta era pusă în drum: dacă quichéii îşi programau momentul atacurilor împotriva rivalilor, la fel ca cei din Ţinuturile de Jos în perioada clasică maya, atunci acesta coincidea cu apariţia lui Venus ca luceafăr de seară (Lounsbury 1982). „Drumul" pe care rostogolea capul unei victime sacrificate s-ar putea să fi fost drumul simbolic urmat de Venus pe cer, iar capul era, poate,

gândit după modelul capetelor fără trup care, în povestea lui Hunahpu şi Xbalanque şi a taţilor lor, au apărut drept Venus în ipostaza de luceafăr de seară.

P. 156

nu se vedeau decât urme de animale: în text: *kaqan* cacan *ri xa kipich* „urmele lor numai picioarele lor”, în care „picioarele” (*pich*) înseamnă „picioare de patrupede” (FV).

P. 156

Întuneric şi ploaie: în text: *q'eqal* quecal *jab* literal „ploaie neagră”, dar aici (după părerea lui Andrés Xiloj) se referă la o furtună atât de violentă, încât cerul se întunecă. Aceasta sprijină ipoteza că Tohil este o manifestare a lui Uragan (vezi notele pentru p. 55), care stârneşte o „ploaie neagră” când distruge oamenii de lemn.

P. 156

ceaţă şi burniţă: în text: *musmul jab'* „ploaie cu ceaţă”. Andrés Xiloj a explicat: „Acestea sunt zile în care nu plouă cu găleata; picăturile sunt mici, cade o cantitate mică de apă. Este *musmul*.”.

P. 156

Îi despărţeau şi-i tăiau: în MS echalamicat, în care singurul element sigur este *e* „ei”. Traducerea mea se bazează pe *chala* „a alege dintre mai mulţi” (DB) şi (*apud* Edmonson 1971: 192) *k'at* „a tăia” (cu sensul de „a secera”).

Bine alese: în text: *cho'm* chaom „a selecta” (FX, AG) şi o metaforă pentru „frumuseţe” (DB).

P. 157

sa se vadă că-s de mare preţ: în text: *saqloq'oj* zaclocoh, o combinaţie între „lumină” (*saq*) şi „valoros” sau „de preţ” (*loq'oj*). Andrés Xiloj îşi închipuia că fetele aveau doisprezece până la

cincisprezece ani.

P. 157

Pătimaşa şi *Jelitoarea*: aceste nume sunt *xtaj* şi *xpuch'* xpuch, în care xindică femininul. *Taj* este „dorinţa de a face ceva" (FV) şi, în formă reduplicată, *taltaj*, „a păcătui de multe ori" (FV, FX); AG traduce *puch'* prin cuvântul spaniol „lloron" („llorona" la feminin), care înseamnă o persoană plângăcioasă. Aceasta confirmă teoria mea, bazată pe alte dovezi (C. Tedlock 1993a: 45-58, 242), că aceste femei sunt precursoarele precolumbiene ale personajului numit La Llorona în folclorul hispanic din Mezoamerica şi din sud-vestul Statelor Unite, care dă târcoale pe lângă râuri şi băi ca să ademenească bărbaţii spre moarte. În *El Titulo'de Totonicapán* figurează şi o a treia femeie (fiind, aşadar, trei femei pentru trei zei), al cărei nume întreg este *k'ib'atz'un ja* (TT), în care *ja* este „casă" (neamul din care se trage), în timp ce *k'i* este „mulţi", iar *b'atz'un* pare să fie forma substantivală a rădăcinii unui verb pentru „a căsători", care apare ca b'atz'oân FV, dând „căsătorit adesea".

P. 158

În patru labe: în text: *chakachaxinaq* cacachaxinac, cu sufixe pentru pasiv şi timpul trecut (*-xinaq*); DB are *chakachotik* „a merge în patru labe".

P. 158

Tohil şi ceilalţi: aici şi în alte părţi ale acestui episod am adăugat „şi ceilalţi"; numele Tohil este adesea folosit pentru toţi cei trei zei şi poate fi însoţit de un verb la plural.

P. 158

să vă întoarceţi cu un semn că le-aţi văzut cu-adevărat feţele: observaţi că atunci când Luna Sânge s-a dus la capul lui Unu Hunahpu, acesta i-a dat un „semn", scuipându-i în palmă, ceea ce a

lăsat-o însărcinată (p. 89). În cazul de faţă semnele vor fi diferite, privindu-i pe taţi, nu pe fete.

P. 159

au descoperit: în text: *xil kiwach*, în care xânseamnă „îndeplinit”, iar kieste „ei”; DB are *ilawachij* „a privi cu atenţie”.

Pe o suprafaţă netedă: în text: *chiyulinik wach* „pe-netedă a-ei-faţă”; DB are *yulunik* „un lucru neted”. Desenele erau „pe dosul” (*upam*) veşmintelor, partea mai aproape de corpul domnului care a fost apoi înţepat de viespi, în pofida „suprafeţei netede”.

P. 159

S-a învârtit: rădăcina verbului este *solowik*; DB are *sololik* „a da rând”. P. 159

desfăcându-l: în text: *katzonon uq'uxik* ucuxic, literal „se dezbrăca-el fiindacoperit”; DB traduce *tzonolik* ca „dezbrăcat”. Presupun că domnul acela îşi deschide în faţă veşmântul, ca toţi să vadă vulturul de pe dosul acestuia.

P. 159

A devenit meseria Pătimaşei şi a Jelitoarei să bealească ţurloaie: „să bealească ţurloaie” este traducerea expresiei *joxol ch'eq* chec, bazată pe comentariile lui Andrés Xiloj: „*Cb'eq* este fluierul piciorului. Joxol este «cel care răneşte». Este rana pe care au dat-o fetele. O fată sau un băiat află ce-i pe lume râsete. Să ne închipuim că suntem bătrâni. Putem înşela o fată de cincisprezece sau şaisprezece ani, şi iată rana. Violenţa. Şi tot aşa, o femeie poate să-nşele un băiat de cincisprezece sau şaisprezece ani, şi acolo-i rană. Femeia a rănit băiatul râsete. Asta-i *joxol ch'eq* «cel ce răneşte». Numai că mai nou se spune *xuporo raqan* «i-a ars picioarele».”

p. 160

flăcăii aceia, fantomă: am adăugat „fantomă” ca să fie mai

clar că este vorba despre Tohil, Auilix şi Hacauitz.

P. 160

cetatea lor: Ximénez traduce aici „fortificaţie”; DB are *katej* „a împiedica trecerea”.

P. 161

Le-au fost jumulite sprincenele precum şi bărbile: „jumulitul” este aici *mich* mich, care altă dată este o metaforă pentru „a păcăli”; în context jumulitul are şi sensul lui real, şi cel metaforic.

P. 161

gard: „gardul” este *k'oxtun* coxtun; TE are *k'oxtum* „gard sau zid”. În paragraful următor am tradus acelaşi cuvânt prin „parapet”, conform contextului.

Au făcut o palisadă de scinduri şi pari: materialele pentru această construcţie sunt *tz'alam* tzalam, tradus „scândură” de TE şi AG, şi ch'ut chut, glosat prin „vârf ascuţit” de AG; verbul pentru înălţarea palisadei este *kejb'ej*; DB are *kej om* ehea „cu palisadă”. Precis nu este vorba de o construcţie din piatră.

P. 161

În jurul cetăţii lor: în text: *rij kitinamit*, care te induce în eroare dacă îl traduci literal ca „al-său-spate a-lor-cetate”. *Rij* cu referire la o casă înseamnă latura sau laturile care dau spre exterior, în timp ce *uwach* „faţa-sa” este latura care dă spre curtea interioară. Presupun că, prin analogie, schema a fost aplicată şi la cetate. Adică o cetate îşi întoarce „spatele” spre lumea exterioară şi „faţa”, spre interior. Această ipoteză este confirmată de DB la expresia *kotoj chirij tinamit*, literal „înconjurat la-spatele-său cetate”, dar glosată (conform concepţiei europene) ca „faţa unei fortăreţe”.

P. 161

Au împrejmuit cetatea: rădăcina verbului este *kotkomij*, o

formă reduplicată care înseamnă „a împrejmui” (DB).

P. 162

de douăzed de ori opt sute (...) *de treized de ori opt sute*: aceasta este încercarea mea de-a traduce numerele maya în engleză fără să le convertesc complet de la sistemul bazat pe 20 la cel zecimal; „score” (numărul 20) din engleză este evident o rămăşiţă a acestui sistem. Numerele din text sunt *kachui* şi *oxchui* „2 x 8000” şi „3 x 8000”, 8000 fiind 20 la puterea a treia, care joacă, în sistemul bazat pe 20, acelaşi rol pe care 1000 îl are în sistemul zecimal.

P. 162

se bucurau de spectacol: rădăcina verbului este *kai* „a privi cu admiraţie, cum ai privi un dans” (în DB sub cuvântul cai3).

P. 162

pe pidoare şi pe braţe: aşa cum a subliniat Andrés Xiloj, înţelesul acestei expresii este „pe tot corpul”.

P. 163

se ghemuiau (...) *împiedidndu-se*: prima rădăcină a verbului este *won* DB are *wonob'a rib'* „a te ghemui, de parcă ţi-ai uni genunchii cu bărbia”. (Vezi şi notele pentru p. 153); a doua este *lajajik*, o formă reduplicată; DB are *lajab'* „capcană”.

P. 163

erau loviţi: rădăcina verbului este cac; DB are kaq'o „a lovi cu pietre”.

Câţiva dintre ei s-au întors din drum: „unii dintre” este traducerea cuvântului *chajkar*; (vezi şi nota pentru *unii dintre oameni* p. 297).

P. 163

răsuflau anevoie: în text: *kejilowik kepolow*, probabil o expresie idiomatică pentru o respiraţie grea sau anevoioasă; DB

are *jilowik* „suspin de oboseală” şi *polow* „respiraţie”.

P. 163

Nobil: multe nume ale domnilor quiché, începând cu fiii celor care au primit însemnele demnităţii la Tulan Zuyua (dar devenind mai rar în generaţiile de mai târziu), au prefixul *k’o* co; forma corectată apare în TT şi TV. Pare să fie o prescurtare a expresiei explicate de TT ca o recunoaştere a unei importante autorităţi, cum ar fi *k’o* rab’ ruxlab’ „este (sau există) respiraţia lui, spiritul lui” (referindu-se la descendenţă în sensul de sursă a vieţii) şi *k’o aq’ij, k’o awalaxik* „este ziua ta, este naşterea ta”, referindu-se la destin sau descendenţă. Numele Nobil Doi este *k’okib’* cocaib, în timp ce Nobil Strai este *k’okawib’y* în care kawib’ înseamnă „podoabă” (FV).

P. 164

locul de baştină al tribului: ar putea fi locul unde trăiau înainte de a ajunge la Tulan Zuyua.

P. 164

A venit din nou timpul Domnului nostru Cerb, aşa cum se oglindeşte pe cer: „a venit timpul” este traducerea cuvântului *cholan* „ordine” (în sens de „secvenţă”). Cerb (*Kej*) este numele unei zile din calendarul divinatoriu de 260 de zile, nume corespunzător unor fenomene care se repetă pe cer numai în rolul său de una dintre cele patru zile cu care poate începe un an nou. Oricărei zile i te poţi adresa prin „Domn” în limbajul ritual contemporan, dar numai acestor patru li te adresezi în mod obişnuit fără să le menţionezi numărul, aşa cum se întâmplă aici cu „Domnul Cerb”.

P. 164

„Mergeţi să vedeţi locul de unde am venit: având în vedere că Jaguar Quitze şi ceilalţi au spus deja că ei înşişi merg la „locul de

baştină al tribului”, sunt greu de interpretat îndrumările pe care le dau fiilor lor. Poate răspunsul este că părinţii se duc în spirit, iar fiii vor face un pelerinaj în carne şi oase. De asemenea, fiii nu vor merge decât mai târziu. În orice caz, diferenţa ireductibilă dintre călătoria părinţilor şi cea făcută ulterior de fii constă în faptul că părinţii nu au mai fost văzuţi vreodată.

Mă veţi ruga: în text: *ta’nab’al* tanabal „instrument de cerut”. Andrés Xiloj a explicat: „E ca un loc unde se ard ofrande. Dar cuvântul acesta este folosit numai pentru locuri deschise publicului, nu pentru un altar pe care numai un mamă-tată îl poate vizita.”

p. 164

strălucirea voastră înflăcărată: astfel este tradus *q’aq’al* „înfocat sau înfierbântat”, o metaforă frecventă pentru gloriile şi strălucirea dominaţiei domnilor asupra celorlalţi.

P. 165

călcate în picioare: în text: yocotahinac; DB are *yoq’o* „a călca pe”, p. 165

Toţi cei de pe Hacauitz: aceste cuvinte au fost adăugate ca să se facă distincţia dintre locuitorii cetăţii Hacauitz şi triburile „destrămate şi călcate în picioare”.

P. 165

ziua legăturii: aceasta ar fi putut fi ziua numită Cerb, menţionată de strămoşii quiché când erau gata de plecare, cu prilejul prezentării legăturii. În prezent, această zi este asociată mai presus de orice cu mamă-taţi, preoţi-şamani care execută ritualuri pentru familii, cartiere sau un oraş întreg (în funcţie de rang). Toţi mamă-taţii, ca şi păzitorii zilei obişnuiţi, care sunt plasaţi cu o treaptă sub ei, deţin o legătură sacră, dar această legătură conţine accesorii pentru preziceri şi este deschisă în mod

frecvent.

PARTEA A CINCEA p. 169

care îi reprezenta pe toţi cauecii: în text: *rech ronojel kawikib3*, literal „aparţinând la toţi cauecii”. Expresii similare se găsesc în acest pasaj şi în propoziţiile referitoare la casă mari şi la domn quichéi.

P. 169

Naexit: acest nume vine dintr-o sursă nahua; părţile lui componente în nahuatl sunt *naui* „patru” şi *iexitl* „picior” (RS). În textele nahuatl acesta este un titlu care aparţine regelui numit Quetzalcoatl; în cartea *Chilam Balam* din Chumayel, este menţionat un domn numit Naexit Xuchit, în legătură cu nişte evenimente ce par a face parte din legenda lui Quetzalcoatl (Roys 1967: 83). „Ţinutul foarte populat” al lui Naexit, cum este numit în PV, era, probabil, un regat în Yucatán condus de o familie care pretindea că este descendentă din tolteci.

Judecător: în text: *q’atol* catol *tzij*, în prezent *q’atal tzij* (MX) sau *q’atb’al tzij* (AG) „instrument de secerat cuvinte”.

P. 169

Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: aceste titluri sunt *ajpop* şi *ajpop k’amja* camha; forma corectată, k’amjay apare în TV, în timp ce PG şi FV dau ca sinonim cakchiquel *k’amajay*. Ajindică ocupaţia şi *pop* este rogojină, o rogojină împletită fiind o metonimie pentru consiliu (ai cărui membri stăteau pe o rogojină sau pe rogojini) şi probabil, în acelaşi timp, o metaforă pentru consiliu (ai cărui membri poate că erau consideraţi strâns legaţi între ei, ca împletitura unei rogojini sau că se străduiesc să-i strângă laolaltă pe cei pe care îi reprezintă). *K’amja* combină *k’am* „a primi” cu *ja* „casă”. Echivalentul yucatec, *k’am na*, se foloseşte şi astăzi pentru casă de oaspeţi sau han (AB).

Printre funcţiile Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire era şi colectarea tributului; în 1557, Donjuan Cortés, ultimul care a deţinut acest titlu, s-a dus tocmai în Spania, încercând să reintroducă dreptul domnilor quiché de a strânge tribut (Carrasco 1967).

P. 170

Însemnele acestor demnităţi: în text: *uwachinel rajawarem*, literal „mijloacele de a lăsa să se vadă când ai devenit domn".

P. 170

Iată cum se numeau ele: „baldachin" şi „tron" sunt *muj* şi *q'alib'al*; Păstrătorul Rogojinii avea dreptul să stea sub patru baldachine, cu două pentru Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, două pentru Domn Dregător şi unul pentru Crainic (Carmack 1981: 169). „Fluier de os" şi „şuieratul păsărilor" sunt *sub'aq* şi *ch'ameh'am* chameham; cuvântul din urmă este o formă reduplicată, înrudită cu *ch'aniny* referitoare la trilurile şi ciripitul păsărilor (FV), şi poate fi o ocarină de lut. „Pulbere" sclipitoare este *tati*, în DB este *titil* „pulbere strălucitoare", în timp ce „argilă galbenă" este q'anab'aj canabah „piatră galbenă"; *titil* şi *q'ana ab'aj* sunt amândouă înregistrate în TE drept sulimanuri folosite în trecut de persoane investite ca domni. „Labele" sunt *tz'ikwil* tzicuil; FV are *tz'ik* pentru „călcâi sau mână". „Brăţara de piele" este *makutax*, dintr-o sursă nahua; în nahuatl este *macuetlaxtli* „bandă de mână făcută din piele" (RS). „Clopoţelul din cochilie de melc" este t'ot' tot *tatamy* în care t'ot' este „melc" (AG) şi *tatam* poate fi înrudit cu *tota'nik* „a scutura" (MX). „Tigva pentru tutun" este *k'us* b'usy din yucatecul *k'us* „tutun" (AB; înregistrat ca o variantă a cuvântului *k'uts*) şi *buxy* tigvă mică goală pentru păstrat tutunul uscat" (AB). „Vasul pentru hrană" este *kaxkon*, dintr-o sursă nahua, cu *caxcomulliy* care înseamnă „vas (pentru mâncare)"

în nahuatl (AM). „Penele de papagal”, după Recinos *et al*. (1950: 209n), sunt *chiyom*, dar în kekchi *chion* este o „anumită pasăre mică” (EH), care ar putea să nu fie un papagal. „Penele de egretă” sunt *astapulul*, care este tot din nahua; *aziatl* este cuvântul nahuad pentru *Egretta thula*, egreta albă (BS).

P. 170

Apoi, de acolo de lângă mare, au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua. Vorbeau despre investitura lor prin însemne şi prin cuvinte: în următoarea versiune a textului, în acest pasaj s-au făcut emendările obişnuite pentru a schimba xquicam în *xkik’am*, chaca în *ch’aqa*, utzibal în *utz’ib’al* şi oquinac în *okinaq*. Pasajul este aranjat astfel, încât să atragă atenţia asupra a două perechi de expresii care formează substantive (câte o pereche în fiecare alineat intrat), dar niciuna dintre ele nu are înţeles decât dacă presupunem o greşeală la transcriere şi completăm cuvintele care lipsesc, punându-le între paranteze unghiulare:

Ta xkik’am ula ri ch’aqa palo utz’ib’al tulan, utz’ib’al csuywa.

Xech’a chire ki okinaq chupan cătetap, chupan kitzij.

Apoi, de lângă mare, au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din czuyua.

Vorbeau despre investitura lor prin cânsemnele lor, cuvintele lor.

Primul cuvânt adăugat este numele locului similar cu Tulan, dacă avem în vedere cea de-a doua dintre cele două menţionări ale lui *utz’ib’al*; judecând după alte pasaje din PV, acesta nu poate fi decât Zuyua. Această interpretare este confirmată de o referinţă la *utz’ib’al sewan*, în *El Título de Totonicapán* (Carmack şi Mondloch 1983a: 68-69), unde *sewan* înlocuieşte perfect pe *suywa* din PV. Al doilea cuvânt suplimentar este un substantiv care indică o posesiune, paralel cu *kitzij* „cuvintele lor”, care este echivalent cu

primul sens al lui *chupan*. Singura posibilitate valabilă în alte contexe din PV este *ketal* „semnele lor”, care aici se referă la caracterele scrisului din Tulan. Am tradus prin „investitură” cuvântul *okinaq*, literal „cel care a intrat deja”; FV glosează *okenaq jay* (în care *jay* este „casă”) astfel: „o casă respectabilă, cum ar fi o mânăstire, sau casa unui primar, sau a unui conducător”. A se observa că Naexit, care a făcut investitura, era într-un loc nespecificat, altul decât Tulan, care în acest moment al acţiunii fusese deja abandonat.

P. 171

au cercetat: în text: *xeiko chiri chuwi*, literal „au trecut pe acolo pe deasupra”, dar Andrés Xiloj l-a interpretat drept o expresie idiomatică însemnând „a controla”.

P. 171

părţilor Locului Spinos: ruinele acestui loc, cunoscute astăzi sub numele de Cauinal, sunt plasate în jurul a patru pieţe izolate, fiecare probabil fostul centru al celor patru diviziuni menţionate aici dehon 1983: 240-241). Două pieţe sunt plasate pe un mai al râului Cala sau Blanco, iar celelalte două, la mică distanţă în amonte de confluenţa lui cu Rio Negro sau Chixoy, cam la douăzeci de kilometri nord-vest de Rabinal. Numele de *chik’ix* chiquix, adică „Locul Spinos”, se referă la vegetaţia de scrub a ţinutului. Sintagma tradusă prin „Semnul Hotarului” este *k’ulb’a* culba, care vine din *k’ulb’at* şi se referă la orice (inclusiv la ceva natural) care ar putea marca hotarul dintre proprietăţi sau oraşe (FV). Partea care dă sitului numele actual, tradus aici prin „Fortăreaţa”, este *kawinal*, din *kawij* kauh „a se pregăti, a se înarma” (DB); în kekchi *kawil* înseamnă „puternic, tare” (EH), echivalent în quiché cu *kowil*, între ale cărui conotaţii este şi „fortăreaţă” (DB).

P. 171

Însă feţele lor n-au murit: în text: *mana xukam kiwach*, tradus aproape literal. Este o aluzie la spusele lui Unu Hunahpu către Luna Sânge: „Nici nu păleşte, nici nu se prăpădeşte chipul unui domn” (p. 89).

P. 171

necaz şi suferinţă: în text: *k’axk’ol* caxcol *rail*, tradus pe baza acestor cuvinte în DB, unde sunt considerate sinonime, şi pe baza cuvântului *k’axk’ol* în AG.

P. 171

Şi-au mădnat ghipsul, dinentul: aceasta pare o metonimie pentru construcţii importante. S-ar putea să nu însemne că aşezările anterioare quiché nu erau ridicate cu ghips şi ciment, dar în context se combină cu expresii ca „o cetate desăvârşită”, „izvorul splendorii strălucite”, „domni de o iscusinţă deosebită”, ca să arate că zidirea Locului cu Barbă reprezintă un stadiu complet nou în dezvoltarea domnilor quiché.

P. 171

Nobil Boltădecopac: în text: *k’onachev* în care kyoeste onorific, iar restul sugerează xna’ *chev* literal „mamă-copac”, termenul kekchi pentru un copac în formă de boltă (EH). Într-un pasaj ulterior, acest domn este numit Jaguar Nobil Boltădecopac. După cum scrie în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953:176-177), el era fiul soţiei lui Nobil Doi şi Nobil Strai (fratele lui Nobil Doi), conceput în timp ce Nobil Doi era în pelerinaj la Naexit. La reîntoarcerea sa, Nobil Doi l-a informat că a adoptat acest copil ca să-i fie urmaş, numindu-l Jaguar Nobil Boltădecopac, nume de două ori glorios, dar care pare totuşi să facă aluzie (datorită cuvântului „mamă-copac”) la originea sa neobişnuită. După moartea lui Jaguar Nobil Boltădecopac, descendenţii săi, începând cu fiul său, Iziayul, au fost trecuţi în

rândul domnilor de rangul al doilea, fiind Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, în timp ce tidul de rangul întâi, Păstrător al Rogojinii, a revenit descendenţilor direcţi ai lui Nobil Doi.

Dregător: în text: *q'alel*, care poate proveni din q'alunei „cineva care ţine ceva în braţe".

P. 171

Iziayul: numele acesta scris în alte părţi ziayul sau xtayub vine dintr-o sursă nahua; în limba nahuatl este *iziayo* „sărat", iar *iziayotl* este „apă sărată" (RS).

P. 171

una în fiecare: interpolarea mea p. 172

Dansul Scutului: în text: doar pokob' „scut"; DB îl identifică ca „un dans vechi".

P. 172

dorinţa lor era ca Domnul Nobil Baiedulce să fie ucis: în acord cu cele scrise în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953:186-187), conspiratorii au încercat întâi să-i aţâţe pe Nobil Baiedulce şi Iziayul unul împotriva celuilalt, spunându-le fiecăruia minciuni despre care pretindeau că sunt spusele unuia despre celălalt. Când această intrigă a fost descoperită, au încercat să-l asasineze pe Nobil Baiedulce în baia sa dulce, dar cum acesta fusese avertizat asupra intenţiilor lor, când au sosit ucigaşii era bine păzit. Nu se ştie dacă numele i s-a tras de la acest incident sau numele său a inspirat complotul baiedulce, dar este singurul nume care i-a rămas. Un complot de acelaşi fel este amintit în drama intitulată *Rabinal Achi*. Un războinic indicat doar ca Omul din Quiché face următoarea mărturisire celui care l-a luat prizonier, un războinic aflat în serviciul Domnului Cinci Toh din Rabinal (text quiché în Brasseur 1862: 68; traducerea mea):

Eu însumi am făcut greşeala, am venit să-l momesc, Domnia-

voastră, Doamne, supusul vostru, Doamne, acolo, la Locul de Scăldat cum i se spune, deşi scăldatul nu-l privea decât pe el.

P. 172

iar celalalt domn să se alieze cu el: în text: *xa k'u* cu *jun ajaw xraj ku* cu *kib3* „tocmai atunci un (celălalt) domn era-dorit să-ţină cu-ei", în care traducerea lui kul prin „aliat" se bazează pe DB. Domnul despre care se vorbeşte aici este Iziayul, aşa cum apare clar în propoziţia următoare; în propoziţia aceasta este diferit de Nobil Baiedulce.

Ilocii (…) îl voiau ca învăţăcel: în text: *xraj tijox kumal* ilokab' „era-dorit discipol de-ei iloci"; DB glosează *tijoxel* ca „discipol".

P. 172

Mai întâi au năvălit în cetate: în text: *xkokib'ej nab'e tinamit*, literal „ei-mtrară întâi cetate"; DB glosează *okib'ej tinamit* ca „a lua cu asalt o fortăreaţă".

P. 172

Aceasta a fost plata: „plata" este *tojb'al* „instrument de plătit", care în context este un joc de cuvite cu Tohil, zeul principal căruia i se sacrificau ilocii în ziua numită 7o/, ziua lui Tohil. Această zi încă este considerată de prezicători ca ziua în care se plătesc datoriile; interpretând astfel, s-a recurs la un joc de cuvinte bazat pe numele zilei similar celui folosit aici, trecând de la *Toj* nume propriu, la *tojonik* „a plăti" (B. Tedlock 1992: 155).

P. 172

canionului şi a cetăţii: aceasta este prima dintre mai multe menţionări ale „canionului", *siwan*, asociat cu „cetatea", *tinamit*. Luate împreună par să cuprindă atât cetatea propriu-zisă, în sensul unui loc fortificat situat pe o înălţime, cu temple, palate şi cu ceea ce se întinde dedesubtul acestei cetăţi. Efectul este de-a extinde ideea de aşezare sau comunitate dincolo de centrul fortificat, cu

temple şi palate, la populaţia din împrejurimi, creând o imagine complexă, ceva similar „oraşului”. T. J. Knab (comunicare personală) consideră că această expresie ar putea fi echivalentul quiché pentru *altepetl*, cuvântul nahuad pentru „oraş”, care implică o juxtapunere a noţiunilor de înalt şi jos; cuvântul este compus din *al* (derivat din *atl*) „apă” şi *tepetl* „munte” (AM). Şi în quiché este folosită împerecherea apă-munte, dar aplicată nu la oraşe, ci la altarele în aer liber, care (în mod ideal) sunt situate într-un loc înalt-jos (B. Tedlock 1992: 76, 80).

P 172

domni de o deşteptaciune rară: „rară” este *jumaj*; DB are *junaj* „a te face unic”, p. 172

nu s-a întâmplat nimic care să-i facă de râs sau care să distrugă măreţia domniei lor: „a-i face de râs” este traducerea cuvântului *alachinaq*; DB are *alachinik* „glumă”; „sau să distrugă măreţia” este în text *xawi b'anol rech nimal*, în care *xawi* indică „acelaşi cu ce s-a spus mai înainte” şi uneşte această propoziţie cu cea negativă, care o precedă, în timp ce *b'anol* este tradus prin „a distruge”, pe baza cuvântului *b'anoj* „dezastru” (FV).

P. 172

Înfloririi fiicelor lor: rădăcina verbului este *şi* o formă care substantivizată înseamnă „floare” (MX).

Îşi mâncau porumbul: verbul este *wecb*, care se referă în special la consumarea mâncărilor făcute din porumb, iar ceea ce am tradus prin „porumb” este *wa*, care se referă la acelaşi lucru, la început la tamales (care în Guatemala sunt adesea preparate numai din aluat obţinut din făină de porumb).

P. 173

felul nostru de a aduce mulţumiri şi de a fi recunoscători: în text: *k'amowab'al* camouabal „instrument de mulţumit” şi pacubal;

DB art *paq'uj* „a fi recunoscător pentru".

P. 173

triburile aliate principatele: vezi notele pentru p. 139, referitoare la un comentariu asupra acestor termeni.

P. 173

Trestii Putrede: numele acesta este *q'umaraq aj* cumaracaah „putred-plural trestie-plantă".

P. 173

Domnii Nobil Baiedulce şi Şarpe cu Pene: Domnul Nobil Baiedulce amintit aici nu este, probabil, acelaşi cu cel care a condus, ca Păstrător al Rogojinii, la Locul cu Barbă, ci unul despre care se vorbeşte în mai multe locuri ca Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire şi care a condus împreună cu Şarpe cu Pene în perioada în care acesta era Păstrător al Rogojinii (pp. 174, 177, 181). În alt pasaj se spune că Şarpe cu Pene a fost în acelaşi timp Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire (p. 186). Poate Nobil Baiedulce a murit în timpul domniei lui Şarpe cu Pene şi nu a fost înlocuit decât după moartea acestuia. Oricum, Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce au avut împreună meritul de-a fi fondat Trestii Putrede şi amândoi sunt trataţi ca nişte domni cu însuşiri deosebite – adică domni al căror spirit personal era puternic. În *Title of the Lords of Totonicapán* se dă multă atenţie lui Nobil Baiedulce, dar Şarpe cu Pene este omis.

Pp. 173-174

Au fost cinci schimbări (...) şi cinci generaţii: în text: *xrokexok xrolea puch*, în care xeste „îndeplinit", roeste „cinci" *şi puch* este „şi". Restul este tradus pornind de la *k'exo* quexo „schimb, reîntoarcere" şi *le* „generaţie" (DB).

P. 174

despărţirea lor şi s-au iscat certuri între ei, răscolind oasele şi

tigvele morţilor lor: scribul a intrat aici într-o încurcătură, scriind precum urmează (cuvintele dintre paranteze au fost notate pe margine, marcând prin cruciuliţe locul unde trebuie înserate): quihachouic quib ta xqui (tzolbeh quib) tzol (cacbeh) bac uholom caminac xquicacbeh quib. Singura modalitate de-a da un înţeles acestor cuvinte este să presupun că scribul intenţiona să scoată finalul xquicacbeh quib şi să-l mute (cu excepţia lui xqui-) imediat după xqui, pe care deja îl scrisese, şi să însereze un beh care lipseşte după tzol. Între timp el a repetat inutil tzol înainte de -beh şi apoi inversează ordinea lui cacbeh şi tzolbeh, uitând să şteargă finalul xquicacbeh quib. Dacă interpretez corect, pasajul (completat cu emendări fonetice) s-ar citi: *kijachowïk kib9 ta xkikaqb'ej kib9 tzolb9ej baq ujolom kaminaq* „a-lor separare pe-ei când se certau răsucind os capul lui persoana moartă".

P. 174

domnul episcop: în text: Sr. Obicpo, primul spaniol care apare în text după aluzia de la p. 53. Este vorba despre Francisco Marroquin, cel care a binecuvântat ruinele aşezării Trestii Putrede în 1539, cincisprezece ani după ce fusese cucerit de Pedro de Alvarado.

P. 174

zaquicilor: în text: *saqikib9* zaquiquib, singular *saqik*, forma corectată este din TT. După cum scrie în *El Título de Totonicapán*, întemeietorul neamului a fost *ajaw saqik tz9utujay* care a luat locul lui Jaguar întunecat când acesta a murit fără copii, menţinând astfel numărul neamurilor quiché conducătoare la patru (Carmack şi Mondloch 1983a: 189). După PV (vezi p. 175), *ajaw tz'utuja* (tzutuha), adică „Domn al Casei Mătasedeporumb", era titlul domnilor zaquic care conduceau una dintre cele două case mari ale neamului zaquic. Numele *tz'utuja* sugerează că neamul îşi avea

originea printre maya tzutultil (*tz9utujil*) *y* care ocupau ţinuturile situate la sudul lacului Atitlan.

P. 174

Maestru de Ceremonii: acest tidu este *nim chocaj*, în care *nim* înseamnă „principal”, *chocoj* se referă la banchete, nunţi sau banchete de nuntă (FX), în timp ce verbul chokola’ sau *chokola’j* înseamnă „a face ceva în comun” (TE) sau, mai exact, „a colecta hrana şi băutura care vor fi împărţite la un banchet” (FX, PG) – articolul cel mai important fiind cacaua pentru obţinerea unei băuturi (FV). Oricum s-a făcut împrumutul, există ö legătură evidentă între *chokola9* şi cuvântul nahuatl *chocolatl*, sursa directă a ciocolatei spaniole (şi apoi şi engleze). Cacaua reprezintă şi astăzi un articol important printre darurile pe care familia unui mire quiché le aduce la banchet, în casa miresei.

P. 175

Sfetnic al Proviziilor: „*acest* titlu *este popol winaq* uinac *chituy* „sfat persoană la-grămadă”; în DB *tuyub’a* este „a pune un lucru deasupra altuia”.

Emisar Quehnay: acest titlu este *lolmet kejnay*; PG şi TE au *lolmay* „cel care este trimis cu o treabă; ambasador”. Fiecare dintre cele trei familii conducătoare quiché aveau un domn al cărui titlu includea *lolmet*.

P. 175

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea: acest titlu combină *popol winaq* uinac „sfat persoană” cu *pa jom tzalatz*, în cartjom înseamnă „teren de jucat mingea”, iar *tzalatz* se referă la lucruri aflate pe o pantă (FX, AG) şi pare că a fost adăugat ca să specifice că este vorba de un teren de joc care are laturile din zidărie înclinată.

P. 175

Şi acum să le arătăm feţele: în text: *k'ate* cate *chik chiwachin uwach* „următorul acum care-şi arată faţa"; în quiché este la singular, ca să se acorde cu „fiecare dintre ei" din propoziţia anterioară. Noţiunea de „faţă" este strâns legată în quiché de identitatea personală; ziua de naştere a unei persoane, de exemplu, este *uwach uq'ij* „faţa-sa, ziua-sa", şi mai mulţi domni quiché au fost numiţi după ziua lor de naştere (vezi pp. 185-186). Un pasaj ulterior, în care sunt menţionate „feţele" domnilor, este urmat de o listă cu numele şi caracteristicile domnilor (p. 185) Am pus trei puncte după amândouă aceste menţiuni de feţe ca să atrag atenţia că acolo ar putea lipsi elemente grafice probabil existente în manuscrisul descoperit de Ximénez, dar pe care acesta nu le-a reprodus. Dacă acest manuscris era asemenea cu cartea *Chilam Balam* din Mani, s-ar putea să fi fost un element grafic, bazat cel puţin în parte pe scrierea hieroglifică, care corespundea cu fiecare domn. În cartea din Mani acest element este desenul linear al unei feţe purtând o coroană europeană, o versiune mai târzie a feţei mult mai stilizate ce compune hieroglifa pentru *ajaw* „domn", dar numele propriu al fiecărui domn este scris cu majuscule pe un sul, dedesubtul capului, şi nu redat hieroglific (Craine şi Reindorp 1979: 79-86).

P. 175

Domn Crainic: aici, ca şi în alte părţi, am tradus prin „Crainic" cuvântul altzik' *winaq* ahtzic uinac, care în TT este *altzij* atzih *winaq*; ajindică ocupaţia, iar *winaq* este „persoană". Într-un fel sau altul, restul acestui titlu este legat de actul vorbirii; *tzik* este „a socoti" în chol (AA); în quiché şi cakchiquel sik' este „a striga" (inclusiv „a citi cu glas tare"), ajsik' este „strigătorul oraşului" (PE, FX), iar *tzij* este „cuvânt" sau (ca rădăcină verbală) „a pune în cuvinte".

P. 175

Yacolatam, adică „colţul rogojinii' *sau zaclatol*: acest pasaj este în text *yacolatamy utzam pop saklatol*, dar titlul propriu-zis, dat singur într-un pasaj ulterior (p. 187), este simplu Yacolatam, restul fiind o explicaţie. Singurele cuvinte quiché de aici, *utzam pop* „colţ al rogojinii", sunt o traducere a lui *yacolatam*, cuvânt dintr-o sursă nahua; în nahuatl este *yacatl*, „punct", în timp ce tamsau taneste prezent în denumirea unor obiecte confecţionate din materiale ca pănuşi de porumb sau frunze de palmier (AM). Cuvântul *zaclatol*, dat tot ca explicaţie, pare o combinaţie a lui *zacatl* din nahuatl, adică „paie", cu *tollin*, adică „papură", planta ale cărei frunze sunt utilizate la împletitul rogojinilor, numite *pop* în maya.

P. 176

O *viaţă plină, plină de implorări*: am tradus „plin" cuvântul *molomox*, o formă pasivă a lui *molomanik* „mulţi împreună" (DB); „implorări" este traducerea lui *utab'al tzij*, în care *tab3a* este „a implora" (DB) şi *tzij* „cuvinte".

P. 176

Zilele de naştere: în text: *uq'ij* uquih *ralaxik* „a-sa-zi fiind-născut", expresie folosită şi acum pentru „ziua de naştere".

P.176

Cu un prilej: în text: hu uuc, o expresie pe care cei mai mulţi traducători au considerat-o „unu şapte" (literal) şi „şapte zile" (idiomatic). Dar „şapte" ar trebui să fie *wuqub3* şi nu există nimic în dicţionarele coloniale de limbă quiché care să permită combinaţia sa cu *ju*. Soluţia mea se bazează pe analiza contextului şi a lui *wuq3ul*, care se referă la pauze/întreruperi în cursul normal al evenimentelor (FV); consider că expresia de aici este *ju wuq3* şi că înseamnă aproximativ „în timpul unui interval" sau (idiomatic)

„o dată”, „cu un prilej”.

P. 176

şerpuit (...) *acvilin* (...) *felin*: la un moment dat se afirmă că Şarpe cu Pene a devenit „cu adevărat” (*kitzij*) şarpe (*kumatz*) sau acvilă (kot’ sau jaguar (îb3alam) *y* dar în alte momente s-ar părea că a preluat trăsăturile acestor animale. Ori de câte ori am tradus prin cuvinte având terminaţia *ine* (serpentine, aquiline, feline), în text este *kumatzil*, *ko tal* sau *b3alamil*, fiecare având în compunere un sufix care înseamnă „având calitatea unui”.

P. 176

Vestea s-a răspândit: în text: *xpaxin rib3 utaik* „s-a scuturat a-fost-auzit”, p. 176

a devenit singura căpetenie: „singura” este aici huquizic; FV are *juk3isik* „numai”, p. 177

Tepepul: acest nume provine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *tepetl* este „munte” şi *pul* este „mare”.

Quicab: acest nume apare în TT în forma *k’iqab* şi în TY ca *k’iq’ab’*; pare să fie compus din *k’i* „mulţi” şi *q’ab’* „mână” sau „braţ”.

P. 178

caoqueilor: forma corectă a acestui nume, care în MS este caoqueb, ar putea fi *kawqeb’* sau kawuqeb’ după ziua numită *Kawuk* (cao3 în FX); eb’ este un sufix pentru plural. Spre vest, foarte aproape de Guatemala City, se află două oraşe foarte apropiate, numite Santiago Cauqué şi Santa Maria Cauqué (Palma 1991:107); oficial, Cauqué a fost înlocuit în ambele denumiri cu Sacatepéquez, numele departamentului de care aparţin aceste oraşe.

P. 178

pământuri albe: acest nume de trib, care se referă la m-am

maya, este *saqulewab'* zaculeuab „alb-pământ-plural", format prin adăugarea unui sufix pentru plural la *saqulew* (Zaculeu sau Saculeu pe hărţi), principala cetate maya. Ruinele ei se află la cinci kilometri vest de actualul oraş Huehuetenango.

P. 178

Sub Zece: traducere literală a cuvântului *xelajuj*; denumirea completă a oraşului menţionat în PV este *xelajuj kej* „Sub Zece Cerbi", Zece Cerbi fiind un munte din apropiere, care şi-a luat numele după o zi din calendarul divinatoriu; oraşul se mai numeşte şi acum Xelajú (sau Xela) în limba vorbită din Guatemala, atât în spaniolă, cât şi în maya, dar în documentele guvernamentale şi pe hărţi este cunoscut ca Quetzaltenango, un nume nahuatl care înseamnă „Cetatea Quetzal". Odinioară, când era într-adevăr cetate, era situat pe vârful unui deal, în vecinătatea actualului oraş, dar locul exact nu se cunoaşte.

P. 178

au căzut cu feţele în jos sau laţi, pe spate: în text: xuleic, xpacaic; FV are *xul* „întors cu faţa în jos" şi MX arepak'alik „faţa în sus".

P. 178

Neamurile lor au ajuns să fie stoarse de sânge, să fie străpunse de săgeţi, puse la stâlp: în text: *xeok chinamit xelotzic xek'aqik* xecacquic chichel chiche, în care *xeok* este (literal) „ei-mtrau" şi (idiomatic) „era timpul lor", iar *chiche*) este „la-copac" sau „la-stâlp". În *xelotzic*, xeeste „îndeplinit-ei"; DB şi FV dau *lotzo* „a i se lăsa sânge". Rădăcina verbului k'aqa fost emendată pe baza cuvântului *k'aqoj* „a lovi cu o săgeată" (TE). *Xek'aqik* (cu sufix pentru forma pasivă) este tradus de Ximénez prin „erau loviţi cu săgeţi". DB are *k'aqokej* cacoqueh (cu sufix pentru forma activă) „a vâna cu săgeţi". Acest pasaj confirmă că ritualurile quiché

includeau sacrificări prin săgetare.

Singura cale de-a distruge cetăţile erau ghiulelele: arma este aici *cha* (uneori *ch'ab*) „săgeată" şi (judecând după FV) suliţa aruncată de un *atlatl* „aruncător de suliţe". *Ch'a* sau *ch'ab3* se deosebeşte de *cha* sau *chav* care este termenul pentru orice vârf de proiectil sau instrument de tăiat paleolitic şi (astăzi) pentru sticlă (*ch'a* şi *cha'* în FV, chab şi *cha* în DB, *ch'ab'* şi *cha* în MX). În *Codexul Mixtecy* oraşe (sau cetăţi) sunt identificate prin plasarea unor semne al căror element de bază este un munte; cucerirea unui oraş este indicată arătând semnul oraşului străpuns de un proiectil (Smith 1973; 33 şi fig. 51). Pasajul de aici seamănă cu citirea literală a unui codice de acest fel, dacă aceste codice nu reprezentau o practică rituală, în care însuşi pământul sau însăşi piatra unei cetăţi cucerite era, de fapt, străpunsă sau spartă. Oricare ar fi adevărul cu codicele, locuitorii oraşelor cucerite de quichéi au venit la Petatayub „purtând în mâinile lor însemnele cetăţilor", care „arătau de parcă fuseseră despicate cu un topor".

P. 178

un (...) *după altul*: în text: *libaj chi*, pe care DB îl dă ca „pas cu pas", p. 178

arborele de cauciuc: am preluat interpretarea lui Edmonson (1971: 236), considered col che ca fiind *q'ol ehe'* „arbore de cauciuc", şi nu un loc numit „Colche", în parte şi fiindcă numele locului despre care se vorbeşte în acest pasaj este explicat şi altfel.

P. 178

purtând în mâini: în text: chelah; MX are *ch'elenik* „a purta cu mâinile". P. 178

pietre (...) *tăiate*: am adăugat „pietre", presupunând că tot despre ele este vorba; „tăiat" este traducerea pentru *xq'atatajik* xeatatahic „îndeplinit-tăiatrezultat-pasiv". Interpretând rădăcina

verbului ca fiind *q'ata*, „tăiat", se potriveşte cu *xehoy chi ikaj* „despicat cu un topor", în continuarea aceleiaşi propoziţii şi cu sensul general al paragrafului până în acest punct.

P. 178

Petatayub: acest nume este de origine nahua; în nahuatipetlatl este „rogojină" şi *ayutl* este „ţestoasă" (AM). Locul respectiv ar trebui să fie în vecinătatea oraşului Tecun Uman, cunoscut odinioară sub denumirea Ayutla, pe câmpia de coastă a Pacificului, lângă graniţă cu Mexicul (Racinos *et al*. 1950: 221-222n). Se ştie despre cuceririle lui Quicab că au ajuns atât de departe: din *El Título de Totonicapán* (Carmack şi Mondloch 1983a: 200, 264).

Şi ca un înlocuitor al înseşi familiilor noastre: *în* text: quehe pu cacachinamit, pe care îl citesc *keje pu qakakab3 chinamit* „ca şi a noastră pereche familii".

P. 179

trimiteţi după noi să venim şi să-i omorâm: aici în text este atât *nu*, persoana întâi singular, cât şi *qa* ca, persoana întâi plural. Este chulibiih chibe nu camizah, în care ca este scris puţin deasupra rândului, imediat după *nu*; din acest motiv şi fiindcă spusele acestea sunt atribuite la trei persoane, consider că *nu* a fost o greşeală, pe care scribul a uitat să o anuleze când a adăugat ca.

P. 179

Vârf de Săgeată şi Unghi de Coardă de Arc: în text: *uchi3 ch'a*, *uchi3 k3a3m* uchi 4ha, uchi cam „a sa gură săgeată, a sa gură coardă". Andrés Xiloj a explicat că în quiché „gura" unei săgeţi este vârful ei, în timp ce „gura" unei coarde de arc este punctul în care capătul săgeţii este împins în ea.

P. 179

niciunul nu-şi avea propriul zeu: adică cei trimişi să ocupe cetăţile cucerite nu aveau zei de piatră (*k3ab3awil*), ca cei aduşi din Tulan Zuyua. Nu ştim dacă domnii de dinainte din aceste cetăţi aveau asemenea pietre, şi nici care ar fi putut fi soarta lor. Este interesant de ştiut că *k3amawil*, cuvântul uzitat astăzi pentru toate pietrele mari găsite în altarele din aer liber, nu este întâlnit decât în zona din jurul ruinelor cetăţii Trestii Putrede. În altarele din ţinuturile quiché din vest lipsesc asemenea pietre, iar obiectele mici din piatră, adunate pentru altarele casei, au un alt nume: *meb3il* p. 179

Lângă Oglindă: acest nume este *chulimal*, în care chueste, probabil, o prescurtare din *chuwa* „în faţa", semnalând că locul menţionat se numeşte astfel din cauza altui loc aflat în apropiere; *l* final transformă numele acestuia într-un adjectiv. Rămâne *lima*, care, după toate probabilităţile, îşi are originea în *lemowav* adică „Apa Oglindă", numele unui lac situat la mică distanţă spre vest de *chulimal*, care el însuşi este suburbia cea mai nordică a actualului oraş Chichicastenango.

P. 179

Meteor: în text: cabicac în coloana textului din MS, dar chabicac în coloana traducerii, acesta din urmă fiind apropiat de *ch3ab3iq3aq3*, literal „foc de săgeată". Cometă este, prin contrast, *uje ch3umil* „coadă de stea".

P. 179

Printre Stânci: în text: *xoy* (sau *xay*) *ab3aj*, un nume pe care FX îl derivă din *xol ab'aj* „printre stânci".

Să înnobilăm pe cineva din familiile de pândari: „înnobilare" este *keqalem* quecalem, în care keste „a lor"; DB glosează ecalem ca „demnitate" sau „nobleţe". În sens literal, rădăcina eqase referă la a lua o greutate pe umeri; în prezent se foloseşte în diverse

expresii referitoare la asumarea unei responsabilităţi, cum ar fi cele ale mamă-taţilor faţă de oamenii pe care îi pregătesc să devină păstrătorii zilei sau ale păstrătorilor zilei faţă de solicitanţii pentru care se roagă în mod curent. În cele din urmă, membrii acestor familii înnobilate recent pun la cale o revoltă împotriva lui Quicab, care supravieţuieşte unei tentative de asasinat, dar pierde mult din putere (Carmack 1981:136-137).

P. 180

O *să-i investim*: în text: *qachapa* cachapa, literal „ne vom prinde de", dar FV notează că *chapa* este o expresie idiomatică şi pentru „a face domn".

P. 180

care este al meu (...) *care este al tău*: am tradus *we* „al meu" şi *awe* „al tău"; altor traducători le-a scăpat înţelesul acestei propoziţii, încercând să pună de acord cele două pronume; Edmonson (1971: 240) are ui în loc de ue din MS.

P. 180

de acord: în text: *junam wach* (în alte părţi *junamaj wach*), glosat de DB ca „a fi de acord".

P. 180

Sub Funie, Sub Coardă: în text: *xeb'alax, xek'a'maq* xecamac, în care xeeste „sub", *b'alax* este o formă pasivă pentru *b'al* „a face sau a răsuci o coardă" (FV) şi *k'a'maq* este o formă a timpului perfect al verbului *k'a'maj* „a măsura pământul cu o coardă". Cu alte cuvinte, acest munte este numit astfel, deoarece este traversat de un hotar. În propoziţia următoare, „la hotarul locului Lângă Oglindă" este traducerea cuvintelor *chiri chulimal*, literal „la Lângă Oglindă". Referirea este la hotarele dintre pământurile care aparţinuseră direct domnilor quiché din Trestii Putrede şi pământurile vasalilor lor de Lângă Oglindă. Până în zilele noastre

Lângă Oglindă (*chulimal*) se află imediat în afara terenurilor din Santa Cruz del Quiché, oraşul colonial fondat să înlocuiască Trestii Putrede. Ridicarea la rang de nobil a conducătorilor familiilor vasale într-o localitate situată în afara cetăţii, nu în interiorul ei, pare să se potrivească statutului lor colectiv de „palisadă" umană, în concluzie păzind hotarul mai întins, care înconjoară întreg regatul.

P. 181

Ziduri Militare şi Colţuri Militare: în text: *raltz'alam* rahtzalam *achij*, *utza'm* utzam *achij* „al-său-păzitor-zid soldat, al-său-colţ (sau unghi) soldat". *Tz'alam* este „zid" în FV, în timp ce în alte surse este „scândură"; „zidurile" şi „colţurile" de aici sunt, cu siguranţă, cele ale unei palisade. Aceste poziţii par a fi analoage cu „laturile" şi „colţurile" pământului-cer, sugerând că un oraş fortificat era văzut ca un microcosmos. Afirmaţia că cei care le deţineau pe acestea şi celelalte titluri nou-create formau „o fortăreaţă în jurul Quichéului", te face să te gândeşti că întregul regat era conceput ca o fortăreaţă gigantică, o copie mărită a cetăţii din centrul său.

P. 181

Marele Monument al lui Tohil: cuvântul tradus prin „monument" este *tz'aq* tzac, care se referă la construcţii ale căror materiale principale sunt pământul, piatra sau cimentul, iar nu lemnul. În PV, ca şi în alte documente din secolul al XVI-lea, este vorba de movile-platforme sau piramide şi de clădirile templelor ridicate deasupra lor. Nu este clar dacă Marele Monument al lui Tohil adăpostea piatra originală care îl simboliza pe Tohil, adusă de la Tulan de Jaguar Quitze, sau dacă această piatră fusese lăsată la Locul lui Tohil şi era reprezentată de vreun obiect secundar la Trestii Putrede. În practica actuală a riturilor, poţi recurge la un

altar aflat mai la îndemână pentru a invoca o zeitate al cărei lăcaş este plasat în alt altar, mai îndepărtat. Prezicătorii din El Palmar, o comunitate ai cărei întemeietori au emigrat din Momostenango, şi-au denumit altarele locale după cele din oraşul natal al strămoşilor, dar se închină altarelor din Momostenango de la distanţă; ei încearcă să facă un pelerinaj la altarele strămoşeşti o dată la 260 de zile (Saler 1976). În mod asemănător, preotul lui Tohil din Trestii Putrede se poate să se fi închinat muntelui numit Locul lui Tohil, deşi în realitate el se afla la Piramida lui Tohil, făcând doar pelerinaje periodice la muntele însuşi.

P. 182

casa de jertfă: în text: *kajb'aja*, care presupun că este compus din *k'ajb'* „jertfă" (vezi notele pentru p. 139) şi *ja* „casă". Unii au considerat *kajb'aja* ca o referire la locul numit astăzi Sajcabajă, dar în MS este scris zacabaha sau zaccabaha şi combină *ja* cu *saqkab9a* „ciment".

P. 182

se îngrijeau şi aduceau hrană Păstrătorului Rogojinii şi Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire: de mai multe ori în PV se spune despre zei că aveau nevoie de cineva care să-i aprovizioneze şi să-i hrănească (începând cu p. 56); pasajul de aici înseamnă că relaţia dintre domni şi vasali era concepută în acelaşi mod ca cea dintre zei şi oameni. Observaţi că textul exaltă tot timpul măreţia domnilor despre care se vorbeşte.

P. 182

tot ce vedeau le era limpede: aici se spune că au fost în stare să redobândească clarviziunea pe care o avuseseră primele fiinţe omeneşti, înainte să fie „orbiţi ca faţa unei oglinzi când sufli peste ea" (p. 138).

Era un loc ca sã o vezi, era o carte: „un loc ca să o vezi" este

în text ibal re, anterior scris ilbal re. Având cartea, domnii au fost capabili să redobândească puterea de-a vedea perfect, putere pe care primii oameni o avuseseră; o vedere, aşa cum reiese clar din acest pasaj, care ajungea până în viitor.

P. 182

un mijloc de a-şi preţui: în text: *loq'b'al* locbal „instrument de iubire (sau dorinţă, sau preţuire)". Andrés Xiloj a explicat: „Ceva prin care se arată stima sau se exprimă simţul valorii".

P. 182

de nouă ori câte douăzeci de zile: „de nouă ori câte douăzeci" este *belej winaq* uinac; Edmonson (1971: 243) interpretează corect ca 9x20, şi nu „nouă persoane". Aşa cum a constatat el, 180 este o jumătate din *tun*, ciclul de 360 de zile utilizat de populaţia maya din Ţinuturile de Jos pentru tabelele cronologice. „De treisprezece ori douăzeci" (adică 260), menţionat în continuare, este durata ciclului aşa-zis divinatoriu, în timp ce „de şaptesprezece ori douăzeci" (adică 340) este durata însumării celor 90 şi 250 de zile ale perioadelor ciclului venusian (vezi p. 196).

P. 182

Nu mâncau decât zapotes, matasanos şi jocotes: pentru identificarea fructelor exotice menţionate aici, vezi GLOSARUL. Despre acest gen de dietă Andrés Xiloj a spus: „Făceau aşa ca să aibă putere. Tecum Umam Quicab (erou al rezistenţei quichéilor împotriva spaniolilor) nu mânca mâncare gătită, ci doar crudităţi. Din cauza aceasta oamenii acelor timpuri erau musculoşi. Oriunde mergeau, orice fruct găseau îl mâncau în loc de tamales".

P. 182

abstinenţă: în text: *awasinik*; DB (sub cuvântul *awatz*) are *awasim* „interzis", p. 182

nu era nicio femeie lângă ei când dormeau: asta nu înseamnă

că femeile nu erau deloc prezente. Când în prezent oamenii „ţin zilele”, abstinenţa se referă la contactul sexual, dar niciodată la evitarea altor contacte cu sexul opus. Dacă posturile descrise aici erau ca cele ale primilor patru strămoşi ai quichéilor, nu numai domnii posteau, ci şi nevestele lor (vezi p.148).

P. 182

În ziua asta binecuvântată: în text: *ato’b uq’ij* uquih, în care *uq’ij* este „alesale-zile”; DB are atob „bun”.

Mărire şi vigoare: literal, *q’anal* înseamnă „îngălbenire” şi *raxal* „înverzire”. Andrés Xiloj a comentat: „Când te rogi, *q’anal* înseamnă să ai porumb, să ai bani, să ai de lucru. Da, pare a fi «galben», dar nu este galben, ci mai degrabă ceea ce-i copt. *Raxal* este ca o plantă care este verde. Se dezvoltă ca să dea fruct. *Q’anal* e când se coace.”

p. 183

risiţeşte-ţi umbra, *varsă-ţi picăturile/de verde şi galben*: aici textul a fost tradus aproape cuvânt cu cuvânt: *chatz’iloj*, *chamak’ij uloq* chatziloh, chamaquih uloc *araxal*, *aq’anal*. Andrés Xiloj a spus cu privire la semnificaţia acestor cuvinte: „*Tz’iloj* este a folosi (sexual); acum este pe cale să aibă o familie. *Mak’ij* este «păcatul». Bărbatul îşi caută tovarăşa, asta este. Şi este vorba de lichidul acela sperma. Iar verdele raxal aici înseamnă fiul sau fiica, şi galbenul q’anal; ei, la rândul lor, trebuie să se înmulţească mai departe. Ca o plantă, semănatul unei plante şi coacerea ei.”

p. 183

ca să se poată înmulţi: în text: *chipoq taj* chipo3tah. Andrés Xiloj a comentat: „*Poq taj* înseamnă că produce. Ca o sămânţă: când o aruncăm, îi spunem: *kapoq la* «ieşi afară, „încolţeşte”, produ mai mult».” Analizând rugăciunea ca un tot, a spus: „O folosim şi acum; doar limba s-a mai schimbat”.

P. 183

să nu fie prinşi în capcană sau răniţi, / sau ademeniţi, sau arşi, / să nu-i abată cineva din drum, dedesubtul sau deasupra lui: „ars” este împerecheat aici cu „ademeniţi”, deoarece, cum ne-a explicat Andrés Xiloj, acţiunea de-a seduce o persoană nevinovată poate fi exprimată prin expresia *xuporo raqan* „El (sau ea) i-a ars picioarele”. El a completat că o rugăciune contemporană, ca să nu păţeşti nimic când pleci la drum, ar putea include următoarele cereri:

Nu ne lăsa să cădem în mâinile unui om, unui vecin care are pistol, care are pumnal; care are cuţit, care are revolver; ţine departe de mine picioarele şi braţele oamenilor de pe la colţuri, de pe străzi.

Rugăciunile contemporane conţin numeroase pasaje cu enumerarea unor cereri negative; iată exemplul unei rugăciuni intonate de Esteban Ajxub din Momostenango, un „cântăreţ” *ajb’ix* profesionist:

Fă să nu fie durere, să nu fie necazuri, să nu fie închisoare, să nu fie slăbiciune, să nu fie neputinţă, să nu fie înţepeneală, să nu fie minciuni şi bârfe.

P. 183

prin vreo taină sau vrajă a ta: în text: acuil auitzmal, în care aeste „al tău” (singular, în vorbire familiară). Andrés Xiloj a citit cuil drept *k’uyil* „ascuns”; *itzmal* este tradus pornind de la *itzim* „vrăjit” (MX). Xiloj a comentat: „Dumnezeu dă tot ce-i bun şi tot ce-i rău”.

P. 183

dinaintea gurii şi a feţei tale: a pune ceva „dinaintea feţei” cuiva este cel mai obişnuit mod quiché de-a spune ceea ce în engleză ar fi „în prezenţa cuiva”; uneori expresia este amplificată,

ca aici, adăugându-se şi „gura” la „faţă”, şi, prin urmare, dacă „faţa” este folosită metonimic pentru toată partea anterioară a trupului, „gura” este o metonimie pentru întreaga faţă. În context, „gură” mai are o conotaţie, având în vedere că se referă în parte la Inima Pământului, zeitate’ numită astăzi „Mundo”. În Mezoamerica, Mundo este marea zeitate a pământului, înghiţitorul suprem al tuturor fiinţelor, pictat în arta clasică maya (pe panourile în relief de la Palenque, de exemplu) ca o enormă pereche de fălci, pe buzele cărora până şi picioarele unor domni mari stau într-un echilibru precar şi în al cărui gâtlej chiar domnii mari trebuie să cadă. Întorcându-ne la scenariul contemporan, păstrătorii zilei care vizitează peştera principală de sub ruinele ultimei capitale quiché, Trestii Putrede, vorbesc despre pericolul de-a cădea în „gura deschisă a lui Mundo”, care acolo se spune că este largă de aproape patru metri.

P. 184

purtând (…) sarcina triburilor şi a poporului quiché pe umerii lor: în text: *reqalaxik amaq3* re3alaxic amac *ruk3 ronojel k’eche winaq* queche uinac „fiind purtat (pe umeri) trib, cu toţi quiché oameni”.

P. 184

au devenit domni: rădăcina verbului este *ajawarik* „a se face domn” (DB). P. 184

primeau uneori daruri: în text: *xkikak kochij*, în care xkieste „îndeplinit-ei”; FX şi FV au *kaka*, un verb auxiliar care face o acţiune să fie inegală sau ezitantă şi *kochij* „a primi un dar”.

P. 184

hrana şi băutura: în text: uain ucaha, tradus pe baza interpretării lui Andrés Xiloj, care foloseşte expresia *wa’im ok’aja* „hrană, băutură” în propriile rugăciuni.

P. 184

măsluiau: în text: *tzub'a*; DB are *tzub'u* „a înşela", p. 184

boabe (...) mari cât patru degete laolaltă sau chiar cât pumnul: „boabe" este traducerea mea pentru cuvântul *raqan* racan, literal „picior", dar care înseamnă şi picăturile mari de ploaie cu care începe sau se sfârşeşte o furtună (FV). Prima dintre cele două măsurători este *kajq'ab'* caheab, DB (sub cuvântul 3a) are *kajq'a* „măsurat cu patru degete puse împreună". A doua este tuic; DB are *tuwik* „pumnul strâns cu degetul mare în afară este un mod de a măsura.

P. 184

podoabe din pene verzi, galbene şi roşii: în text: *raxon k'ub'ul* cubul *chaktik*, în care *raxon* este un substantiv referitor la ceva verde, adesea asociat cu *q'uq'* pentru a întări ideea că este vorba despre pene de quetzal. *K'ub'ul* este „grangur" în kekchi (EH), chol (AA) şi yucatec (AB), referindu-se probabil la mai multe specii de păsări cu pene galbene. *Chaktik*, în care *chak* este cuvântul yucatec sau cholan pentru „roşu", este glosat de DB (după o sursă quiché) ca „specie de pasăre roşie". Că este vorba în contextul prezent de „podoabe din pene" (şi nu de pene sau de păsări ca atare) este indicat prin cubulchactic, glosat în PG ca „obiecte făcute din pene".

P. 184

Înălţării şi creşterii: în MS este unimaric ri unimaric puch, în care ai doilea unimaric apare, probabil, eronat, în loc de *uwinaqirik*, dând „devenirea-samare creşterea-sa şi".

P. 184

doi ăte doi: în lista domnilor caueci care urmează, împerecherea domnilor nu va începe de fapt decât de la a patra generaţie.

P. 184

urmează: în text: camiheic, pe care Ximénez îl traduce la fel ca aici; propriul său dicţionar (FX) are „a continua să imiţi” pentru camih, dar nicio altă sursă colonială consultată nu înregistrează vreo formă care să corespundă îndeaproape.

P. 184

feţele ale fiecărui domn quiché: ca şi în p. 175 pare că lipseşte ceva; poate că sursa după care a copiat Ximénez conţinea hieroglife de nume pentru domni în lista care urmează acestei afirmaţii.

Fluture Negru: în text: *tekum* „un fluture mare, negru, care zboară foarte repede” (FT).

P. 185

Opt Coardă: în text: *wajxakib9 k9a9m* uahxaqui caam, în care „Coardă” este o traducere quiché a numelui de zi nahua care în nahuatl este *Matinalii*, ceea ce înseamnă „Coardă Răsucită” (RS). *Matinalii* ocupă aceeaşi poziţie în secvenţa nahuatl a zilelor ca *E*, adică „Dinte” în secvenţa quiché.

P. 185

Cauatepech: acesta este un nume nahua; în nahuatl *cauani* înseamnă „a lăsa o amintire în urma sa” şi *tepechtti* este „bază, fundament” (RS), dând aici ceva cu înţeles de „fondator”.

P. 185

Tonatiuh: în MS acest nume este Donadiu, din *tonatiuh*, cuvântul nahuatl pentru „soare” (RS) sau, mai exact, „cel care se tot înfierbântă”. Acesta a fost numele dat de indienii din centrul Mexicului lui Pedro de Alvarado, înainte de venirea sa în Guatemala.

P. 185

Au fost torturaţi de poporul castilian: rădăcina verbului este

jitz9 hitz, care literal se referă la acţiunea de a atârna sau a spânzura ceva sau pe cineva (FX, AG). Numeroşi istorici, presupunând că acest pasaj se referă la execuţii prin spânzurătoare, l-au respins în favoarea declaraţiei lui Alvarado de a-i fi ars pe domnii quiché. Ei ignoră afirmaţia lui Alvarado despre bănuiala că aceşti domni complotează să-l ucidă şi că le-a stors mărturisiri înainte de a-i arde. În jurisprudenţa spaniolă a timpului, metoda obişnuită de-a obţine o mărturisire era să atârni prizonierul de încheieturile mâinilor şi apoi, dacă era necesar, să-i aplici şi alte torturi. Faptul că domnii au fost într-adevăr torturaţi este confirmat de *The Annals of the Cakchiquels*, unde se spune că domnitorii quiché au fost „torturaţi" înainte de a fi „arşi" (Recinos şi Goetz 1953: 120). Se pare că autorii lui PV considerau tortura mai impresionantă decât execuţia şi acelaşi lucru se poate spune despre contemporanii lor maya yucatec. Pentru mai multe comentarii privind folosirea torturii şi obţinerea mărturiilor de la populaţia maya şi despre folosirea şi falsificarea unor asemenea mărturii de către cercetători, vezi D. Tedlock (1993b).

P. 187

Şeful Casei de Primire: în MS se repetă acest titlu după cel de Mamă a Casei de Primire şi lasă pe din afară pe Emisarul Şef Yeoltux, ultimul nume dintr-o listă anterioară a titlurilor aparţinând celor din familia casămare (p. 175).

Stindard Roşu: în text: *kaq laq'an* ca3 lacan şi *kaq* „roşu"; DB are *laq'am* „stindard".

P. 187

Nobil cel Scurt: în text: *k'ok'osom* cocozom, în care k'oeste onorific şi *k'osom* este „scurtat", în kekchi (EH).

P. 187

Nobil Muritor: în text: *k'okamel*, în care kyoeste onorific şi

kamel este literal „om mort” şi figurat „om umil” (FX).

P. 187

Nobil Chemător: în text: *k’oyab’akoj*, tradus după cuvântul kekchi *y abak* „a striga” (EH).

P. 188

Vin împreună în bună înţelegere: în acest pasaj autorii spun clar că titlul de domn pe care ei îl dau ca *nim chokoj* nim chocoh, tradus aici şi în alte locuri prin „Maestru de Ceremonii”, nu este o greşeală pentru *nim ch’okoj* nim 4hocoh, cum este scris în *El Título de Totonicapán*. *Chokoj*, care se potriveşte în acest context, se referă la ocazii în care oamenii se întâlnesc ca să mănânce şi să bea împreună (vezi notele pentru p.81); *ch’okoj*, pe de altă parte, înseamnă doar „a sta jos”. Autorii lui PV fac digresiuni ca să-i preamărească pe Maeştrii de Ceremonii, în timp ce autorii textului din Totonicapán, indiferent ce motive politice au avut, fac tot ce pot să micşoreze importanţa Maestrului de Ceremonii cauec. Pentru ei, acesta nu este *nim chokoj*, ci *nim ch’okoj* „Maestru de Stat Jos”, şi merg mai departe, descriindu-l drept un *xa ch’okojil tem* „doar unul care stă pe bancă”, un funcţionar mărunt căruia, cum insistă ei, niciodată nu i s-a acordat dreptul la propriul domeniu de domn (Carmack şi Mondloch 1983a: 101, 183).

P. 188

mari, pentru că sunt puţini: în text: *nim skakin uk’ojeik* „mare puţin (sau o bucăţică) fiind-ei-acolo”.

P. 188

cartea de la început şi scrierea străveche: în MS doar *nab’e ojer* „original (sau primul) vechi”, prescurtarea unei expresii de la începutul manuscrisului PV, *nab’e wujil, ojer tz’ib’am* tzibam *puch*, tradus prin „cartea de la început şi scrierea străveche” la p. 53. Am repetat integral expresia, pentru a evidenţia mai bine ecoul

începutului. În general paragraful de încheiere este concis, de parcă mâna care l-a scris spre sfârşit şi-ar fi pierdut vlaga.

GLOSAR

ADUNĂ SÂNGE (*Kuchuma* kik'), domn de rangul al patrulea din Xibalba. Cu acelaşi nume, joacă un rol în povestiri contemporane quiché, stând în capul mesei la un banchet la care ceilalţi domni din Xibalba aduc sânge vărsat prin violenţă şi boli.

ANONAS (*Q'awex*), fruct tropical (*Annona species*), cunoscut în engleză şi sub denumirile „cherimoya", „custard apple". De forma inimii, este verde în exterior şi crem în interior, segmentat şi incredibil de dulce.

Apa REVĂRSATĂ (Mak'a' saupamak'a), oraşul numit pe hărţi Zaculpa, situat odinioară la doi kilometri sud de locul actual. A fost cândva o cetate rabinal cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii săi vorbesc limba quiché.

ARBORE DE CORAL, SEMINŢE DE CORAL (*Tz'ite*), arbore numit în spaniolă „palo pito" (*Erythrina corallodendron*) sau seminţele acestui arbore, tari, roşii, asemănătoare boabelor de fasole. Seminţele sunt întrebuinţate de Xpiyacoc şi Xmucane când efectuează o divinaţie calendaristică pentru zeii aflaţi în căutarea materialului propice pentru trupul omenesc; lemnul acestui arbore este folosit atunci pentru făurirea unui trup bărbătesc experimental. Aripă, Chingă de Boccea (Xik' *patan*), domni din Xibalba de rangul al unsprezecelea şi al doisprezecelea în primele liste (p. 83) şi al nouălea şi al zecelea în cele ulterioare. „Chinga de boccea" este o bandeletă din piele, pentru protejarea frunţii când pe cap se transportă o greutate.

ATOLE (*A'ixim*), literal „apă de porumb"; băutură obţinută din porumb fiert, cunoscută în Mezoamerica cu numele ei derivat din

nahuatl: „atole”.

AUILIX (*Awilix*), zeul protector al familiei casămare, primit la Tulan de Jaguar Noapte, care l-a dus la Locul lui Auilix pentru primul revărsat al zorilor. Templul consacrat lui Auilix la Trestii Putrede a fost numit tot Auilix şi la fel preotul templului: Auilix sau Domn Auilix. Acest preot era al şaptelea în rang printre domnii familiei casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care aceasta a fost împărţită după fondarea cetăţii Trestii Putrede. Numele Auilix este de origine cholan şi înseamnă „Domn Rândunică”.

BAIA LUI Tohil (*Ratinib’al tojil*), loc al cărui amplasament nu se cunoaşte precis; aici, pe timpul ocupării cetăţii Hacauitz de către domnii quiché, spiritele cunoscute ale lui Tohil, Auilix şi Hacauitz puteau fi văzute în mod regulat scăldându-se.

BALEGĂ de Tatu (*Achaq ib’oy*), crainic al poporului pentru familia domn quiché, pe când Păstrător al Rogojinii era Quicab; este posibil să fi fost şi porecla unuia dintre domnii care îi conduceau pe quichei, enumeraţi la p. 180.

BĂUTURA DULCE (*Ki3*), băutură alcoolică preparată dintr-o specie de agavă cunoscută în Mexic cu numele ei derivat din nahuatl, „pulque”. Ki’ poate să însemne nu numai „dulce”, dar şi „otravă”, deoarece băutura pulque îşi schimbă caracteristica: este dulce înainte de fermentare şi devine amară după, iar băută în cantităţi mari face rău.

BROMELIADE (*Ekf*), ierburi tropicale perene (*Tillandsia spp*) ce creşte din abundenţă pe copacii din ţinuturile muntoase ale Guatemalei. Unele specii au flori cu petale ascuţite şi cresc la capătul unui lujer dur, care iese din restul plantei; de aici utilizarea ei de către Hunahpu şi Xbalanque pentru a confecţiona braţele şi cleştii crabului lor artificial.

BUFNIŢA Macao (*Kaqix tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufniţe. Acesta este evident aşa-numita Zeitatea Principală Pasăre de pe vasele pictate în perioada clasică maya, care are capul şi aripile unei bufniţe mari, dar coada de macao.

BUFNIŢA ŞCHIOAPĂ (*Juraqan tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufniţe. Aşa cum ne-a atras atenţia Andrés Xiloj, bufniţele stau când pe un picior, când pe celălalt.

BUFNIŢA Tigvă (*Jolem tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufniţe.

BUFNIŢA Săgeată (*Ch'ab'i tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufniţe. Aceste bufniţe sunt capabile să ajungă la terenul de joc cu mingea din est, folosit de Unu şi Şapte Hunahpu, dar, spre deosebire de şoimul care îi serveşte drept sol lui Inima Cerului sau Uragan, nu sunt descrise ca având capacitatea să ajungă la locul unde stă Inima Cerului.

Bunica Zilei, Bunica Luminii (*Rotit qyij, ratit saq*), bunică pentru cât timp există şi va exista ziua şi lumina. Epitet dat lui Xpiyacoc şi Xmucane, deşi Xpiyacoc este uneori descris ca bunic.

CACAO (*Kako* sau *Kakaw*), seminţele sau păstaia arborelui *Theobroma cacao*, cultivat de popoarele din Mezoamerica. Seminţele au fost folosite drept monedă şi continuă să fie folosite pentru a se obţine cacao şi ciocolată.

CAKCHIQUELI (Kaqchikeleb' sau kaqchekeleb'), populaţie trăind la graniţa de sud-est a teritoriului quichéilor şi care vorbeşte o limbă din familia quiché. Aparţine grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii consideră că au venit (ca şi ei) din est. Una dintre cetăţile cakchiquel, Vârfuri cu Urzici, a fost

cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

„CAMACU” (*K3amaku*), titlul unui cântec plin de întrebări, venit probabil din limba yucatec: *k3ay mak* a „Cântecul lui Ce-i asta”. Este cântat de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat, care se jeleau, despărţiţi de ceilalţi oameni cu care fuseseră împreună la Tulan înaintea revărsatului primilor zori.

CANIONUL Ascunzişului (*Ewab3 al siwan*), un canion mare, într-o pădure, aflat undeva între Santa Cruz del Quiché şi San Andrés Sajcabajá, în Sierra de Chuacus. Vezi Locul lui Auilix; Leacul lui Tohil.

Canionul Foşnitor, Canionul Gâlgâitor (*Nh3 siwan*, *k’nlk’n siwan*), situat undeva pe drumul străbătut de Unu şi Şapte Hunahpu când au coborât în Xibalba. Ar putea să fie la est de San Pedro Carcha, acolo unde râul Cahabón dispare într-un sistem de peşteri înainte de-a reapărea la suprafaţă.

CAOQUEI (Kawqeb’), trib ale cărui cetăţi includeau cândva Casa de Ghips, unul dintre locurile cucerite de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În Guatemala, în departamentul Sacatepéquez, lângă San Pedro Sacatepéquez, se află două sate cakchiquel numite Santa Maria Cauqué şi Santiago Cauqué.

Cartea Sfatului (*Popol wuj* sau *popo wuj*), cartea în hieroglife folosită de sfatul domnilor quiché pentru a vedea în trecut sau în viitor.

CASA BAIEDULCE (*Tujalja*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. S-a stabilit la Sacapulas, unde numele quiché pentru centrul oraşului este *tujal*.

CASA Brici (*Ch3ayim ja*), una dintre încercările din Xibalba, care ar putea să corespundă cu o casă din zodiacul maya. O casă plină de cuţite sau lame de piatră, care se mişcă înainte şi înapoi.

CASA Crevete (*Chomija*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soţia lui Jaguar Noapte, unul dintre primii patru bărbaţi.

CASA de Coajă (*Jumetaja*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

CASA DE Ghips (*Saqkab3aja*), astăzi oraşul San Andrés Sajcabajá. Odinioară a fost o cetate a caoqueilor, cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii vorbesc limba quiché.

Casa Domn MăTASEDEPORUMB, vezi Casa Mătasedeporumb.

CASA Friguroasă (*Tew ja*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Numită şi Casa Zornăitoare.

CASA GRAI (*Uch'ab3 aja*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Sub dominaţie spaniolă a fost strămutată lângă Sacapulas.

CASA ÎNTUNECATĂ (*Q3equmaja*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya.

CASA Jaguar (*B3alamija*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Casa Jaguar este şi numele unei populaţii care aparţine grupului celor treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

CASA JUG (*Ajb'atenaja*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Jugurile sunt cele purtate în jocul cu mingea din Mezoamerica.

CASA Liliac (*Sotz'ija*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Casa Liliac este şi numele unei familii de domni cakchiqueli, cunoscută şi sub numele casa macao, ai căror strămoşi au furat foc de la quichéi, în loc să tăgăduiască că se vor lăsa sacrificaţi.

CASA Macao (*Kaqixaja*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soţia lui Jaguar întunecat, unul dintre primii patru bărbaţi. Casa Macao este, de asemenea, numele unei familii de domni cakchiqueli, de altfel cunoscute sub numele de casa liliac.

CASA MAIMUŢĂ (*B'atz'a*), Domn Dregător în cea de-a şasea generaţie de domn quichéi.

CASA MăTASEDEPORUMB (*Tz'utuja*), templul zeităţii ocrotitoare a neamului zaquic, templu aflat în cetatea Trestii Putrede sau, poate, la un kilometru est de locul cunoscut astăzi sub numele Resguardo. Domnul Casa Mătasedeporumb era titlul domnului de rangul întâi al neamului zaquic, capul uneia dintre casele mari în care fusese împărţită familia; era, probabil preotul zeului Mătasedeporumb.

CASA Pasăre (*Tz'ikinaja*), palatul din Trestii Putrede unde locuia Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, al doilea în rang dintre toţi domnii quiché. A nu fi confundat cu *altz'ikinaja* „cei din casa pasăre", o ramură a neamului tzutultil de azi, care vorbeşte o limbă din familia quiché şi locuieşte la sud şi la vest de Atitlan. Cei din casa pasăre aparţin unui grup de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

CASA QUIBA (*Ajkib'aja*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

CASA STEA (*Ajeh'umilaja*), populaţie aparţinând grupului de

treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Spaniolii, care i-au strămutat lângă oraşul Sacapulas, îi numeau sitaltecas, un nume derivat din nahuatl, cu acelaşi înţeles ca şi numele quiché.

CASA Ziya (Siyajă' loc a cărui situare nu este precis cunoscută, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

CASA Zornăitoare (*Xuxulim ja*)) una dintre încercările din Xibalba, care s-ar putea să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Numită şi Casa Friguroasă, primul nume vine de la zgomotul grindinei care cade pe casă şi de la curenţii de aer rece care pătrund prin crăpăturile ei.

CASĂ MARE (Nimja" denumirea segmentului unei seminţii organizate formal şi purtând un nume (în cadrul unei filiaţii mai largi pe linie paternă), având în capul ei un reprezentant cu rang de domn şi un palat care era cartierul său general.

CASÁMARE (Nijayib'), neam de rangul al doilea din familia quiché, descendent din Jaguar Noapte şi împărţit în nouă segmente sau case mari, după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

Cauatepech, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în a unsprezecea generaţie de domni cauec. Numele, de origine nahua, înseamnă „fondator".

CAUECI (Kawiqibsingular *kaweq*), familia quiché prima în rang, întemeiată de Jaguar Quitze şi împărţită în nouă segmente sau case mari după fondarea cetăţii Trestii Putrede.

CAUIZIMAH, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în a şaptea generaţie de domni cauec.

CER-PĂMÂNT (*Kajulew*), compus din *kaj* „cer" şi *ulew* „pământ", dar pronunţat ca un singur cuvânt. Are înţelesul de „lume", dar fără să facă diferenţierea între pământ şi cer.

CHIMALMAT, soţia lui Şapte Macao şi mama lui Zipacna şi Cutremur. Stelele soţului ei sunt cele din Carul Mare, în timp ce ale ei formează un cerc ce include arcul Carului Mic. Numele ei, de origine nahua, înseamnă „plasă de scut”.

CLARVĂZĂTORI DE MIJLOC (*Nik wachinel*), prezicători ale căror tehnici o includ şi pe aceea de-a privi în ceva translucid. Denumirea este aplicată lui Xpiyacoc şi Xmucane, Unu şi Şapte Hunahpu, Xulu şi Pacam.

CLĂTINARE (Silisib’), locul unde triburile (cu excepţia cakchiquelilor) au făgăduit să se lase „supţi” (sau să li se scoată inima) de către Tohil, în schimbul obţinerii focului.

COATI (*Tzi’s*), mamifer omnivor care trăieşte în copaci (*Nasua narica*), înrudit cu ratonul, cu un bot lung şi flexibil şi coadă ridicată. Este răspândit din Arizona până în America de Sud, în Guatemala, numai în câmpiile joase.

COCHINEAL, vezi croton.

COHAH, unul dintre cele treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

COLIBRI DE Apă (Tz’ununija’), pescăruş verde (Chloroceryle *americana*). Numele uneia dintre primele femei făcute de zei, soţia lui Nu Chiar Acum, unul dintre primii patru bărbaţi. O filiaţie tzutultil pe linie paternă poartă acelaşi nume.

COPACUL GALBEN (K’ante’), în spaniolă „madre cacao” (*Gliricidia sepium*); copac uriaş, plantat să facă umbră arborilor de cacao.

COPAL (*Pom*), varietate de tămâie intens utilizată în Mezoamerica şi în zilele noastre, cunoscută mai ales sub denumirea „copal” (din nahuatl *copalli*). Elementul de bază este răşina extrasă din scoarţa arborelui (*Bursera bipinnata*).

COPAL CAUIZTAN, varietatea de copal folosită de Jaguar

Noapte ca să tămâieze în direcţia răsăritului soarelui. Cuvântul este de origine nahua şi înseamnă „aproape de ciulini”.

COPAL DIVIN (*K’ab’awilpom*), varietatea de copal folosită de Nu Chiar Acum ca să tămâieze în direcţia răsăritului soarelui. Provine din est.

COPAL MIXTAM, varietatea de copal folosită de Jaguar Quitze ca să tămâieze în direcţia răsăritului soarelui. Denumirea este de origine nahua şi înseamnă „înceţoşat”.

CORTÉS, Don Jüan, Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a paisprezecea generaţie de domni cauec, care era încă în viaţă când s-a scris *Popol Vuh*. Titlul i-a fost recunoscut de spanioli, dar încercarea sa de a restabili pentru sine şi pentru Don Juan de Rojas (Păstrător al Rogojinii) întreaga putere a domnilor cauec – dorinţă care l-a făcut să ajungă până în Spania – s-a soldat cu un eşec.

CRAINIC (Ajtzik’ winaq’ titlul domnului de rangul întâi printre domnii quiché şi capul uneia dintre cele patru case mari în care a fost împărţită seminţia lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede; mai era numit şi Crainic pentru Domni. Era al patrulea în rang dintre cei patru domni care conduceau împreună statul quiché din Trestii Putrede, după Păstrătorul Rogojinii, Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi Domn Dregător. Un titlu puţin diferit, Domn Crainic, aparţinea domnului al doilea în rang printre cei din neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari ale familiei.

CRISTÓBAL, Don, Domn Dregător în cea de-a douăsprezecea generaţie a domnilor casămare, care în septembrie 1554 încă avea acest titlu.

CROTON (Kaqche’ sau *chuj* kaqche” copac roşu sau copac roşu cochineal; în spaniolă „sangre de dragon” (Cr*oton*

sanguifluus). Nuanţa de roşu cochineal îşi ia numele de la vopseaua obţinută din coşenilă, insectă originară din Mexic, care trăieşte pe cactuşii din care se extrage carminul. În cazul arborelui de croton seva este roşie la culoare, amintind sângele ce curge dintr-o rană deschisă şi se coagulează în cheaguri. Un cheag mare format din această sevă a fost adus drept inima Lunii Sânge de solii din Xibalba; atunci se hotărăşte că ofranda cuvenită domnilor din Xibalba este arderea unor asemenea cheaguri.

CUTREMUR (*Kab'raqan*), cel de-al doilea fiu al lui Şapte Macao şi al lui Chimalmat; frate mai mic al lui Zipacna. Îşi pierde puterea din mădulare când mănâncă o pasăre acoperită cu pământ şi sfârşeşte îngropat în pământ unde încercările sale neîntrerupte de a se mişca produc cutremure. Numele lui a fost atribuit unui loc aflat la nouă kilometri sud-est de cetatea Trestii Putrede, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

CUVÂNTUL STRĂVECHI (*Ojer* tzij' tradus şi „cuvântul de dinainte". Un cuvânt care poate fi, în sens restrâns, un cuvânt unic sau, în sens larg, un discurs (o conferinţă, un tratat) cu autoritatea une tradiţii, şi nu doar ceva ce se spune pur şi simplu.

DANSUL NEVĂSTUICII (*Xajoj* kux' executat de Hunahpu şi Xbalanque când erau deghizaţi în vagabonzi. Este vorba despre nevăstuica cu coadă lungă (*Muşte la frenata*).

DANSUL Păsării Caprimulg (*Xajoj pujuy*), dans executat de Hunahpu şi Xbalanque când erau deghizaţi în vagabonzi.

DANSUL Scutului (Pokob'), dans executat de domnii quiché când locuiau la Locul cu Barbă.

DANSUL UNUI Tatu (ib'oy), dans prezentat de Hunahpu şi Xbalanque travestiţi în vagabonzi.

DăLTUITOR DE CHIPURI (K'otk'owach), unul dintre monştrii care încheie era oamenilor din lemn, venind cu o furtună mare şi

întunecată.

Diavol al Gunoiului, Diavol al Necazului (*Ajal mes*, *ajal* toq’ob’), domni din Xibalba de-al nouălea şi al zecelea rang în prima listă (p. 83), dar omişi în listele ulterioare. Vezi Dinţi Însângeraţi; Gheare Însângerate. Diavol al Puroiului, Diavol al Gălbinarei (*Ajal paj*, *ajal* q’ana), domni din Xibalba de rangul al cincilea şi al şaselea.

Dinte DE Şarpe (*Chamalkan*), zeu al neamului casămare. Termenul este de origine yucatec sau chol.

Dinţi Însângeraţi, Gheare Însângerate (Kik’ re’, kik’ *rixk’aq*), domni din Xibalba omişi din prima listă de domni (pp. 82-83), dar figurând ca domni de rangul al unsprezecelea şi al doisprezecelea în cea de-a doua (pp. 107-108). Situaţia este opusă celei a Diavolului Gunoiului şi a Diavolului Necazului, care apar numai în prima listă şi s-ar putea să fie aceiaşi, dar cu nume diferite.

Domn Crainic, vezi Crainic.

Domn Dregător, vezi Dregător.

DOMN EMISAR (*Lolmet ajaw* sau *ajaw lolmet*), titlul unui domn de rangul al doilea la domn quichéi şi capul uneia dintre cele patru case mari în care s-a împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

Domn Hacauitz, vezi Hacauitz.

DOMN QUICHÉ (*Ajaw* k’iche” neam quiché de rangul al treilea, fondat de Nu Chiar Acum şi împărţit în patru ramuri sau case mari, după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

DREGĂTOR (Q’alel), titlu însoţit uneori de prefixul *ajaw*, adică „domn”, purtat de primul în rang printre domnii casămare, care era şi capul uneia dintre cele nouă case în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Dregător era şi al treilea în rang dintre cei patru domni care conduceau

împreună statul quiché la Trestii Putrede, urmând după Păstrătorul Rogojinii şi Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi precedându-l pe Crainicul pentru Domni. În timpul domniei lui Quicab, când Ţesut era Domn Dregător al celor din neamul casămare, titlul de Dregător a fost conferit căpeteniilor a douăzeci de familii de vasali, probabil familii vasale domnilor casămare într-un mod special.

Dregător AL Casei DE Primire (Q'alel k'amja), titlul domnului care era al treilea în rang printre domnii casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

DREGĂTOR Militar (Uq'alel *achij*), unul dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

DREGĂTOR PENTRU Domni (*Q'alel ajaw*), unul dintre titlurile conferite căpeteniei uneia sau mai multor familii de vasali în timpul domniei lui Quicab, când Balegă de Tatu era Crainic pentru Domni pentru domnii quiché. Este de presupus că aceştia erau vasali numai ai neamului domn quiché, deşi Dregător nu este enumerat ca unul dintre titlurile purtate de neamul lor.

DREGĂTOR PENTRU ZAQUICI (*Q'alel saqik*), titlul celui de-al doilea domn şi capul uneia dintre cele două case mari în care a fost împărţit neamul zaquicilor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Zaquicii s-ar putea să fi obţinut acest titlu abia în timpul domniei lui Quicab, două generaţii după fondarea cetăţii, deoarece în alte părţi este menţionat ca unul dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în această perioadă (pp. 180-181). Este posibil şi ca zaquicii să fi înnobilat ei înşişi una sau mai multe familii subordonate lor, numindu-i Dregători pentru zaquici ca să-i deosebească de Dregătorii numiţi de clanul casămare în acelaşi

timp.

Drumul Alb (*Saqi b'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Alb este culoarea nordului în plan terestru, dar în plan ceresc drumul alb corespunde cu secţiunea din Calea Lactee albă pe toată lăţimea ei, şi nu întreruptă de culoarea închisă a Marii Falii. Vezi Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL GALBEN (*Q'anab'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Galben este culoarea sudului. Vezi Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL Negru (*Q'eqa b'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Negru este culoarea vestului în plan terestru, dar în plan ceresc Drumul Negru corespunde cu Marea Falie din Calea Lactee, care porneşte spre nord din locul în care ecliptica intersectează Calea Lactee în Săgetător. Vezi Răscrucea de Drumuri; Drumul Xibalbei.

Drumul Pietrelor, Bancuri de Nisip (*Cholochik ab' aj, bokotajinaq' sanayeb'*), dig rutier ce traversa o apă stătătoare, pe care au trecut Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat când au plecat din Tulan.

DRUMUL ROŞU (*Kaqa be'*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Roşu este culoarea estului. Vezi şi Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL Verde (*raxa b'e*), drum cosmic, unul dintre cele patru care apar pe o listă (p. 106) unde înlocuieşte Drumul Galben menţionat pe o listă anterioară (p. 85). Este unicul drum pe care domnii quiché îl menţionează când se roagă, implorând zeii să nu le abată supuşii de pe el. În schema maya de culori care indică direcţia, în mod obişnuit verdele se referă la centru (sau *axis mundi*). Vezi Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL Xibalbei (*Ri b'e xib'alb'a*), drumul care i-a chemat pe Unu şi Şapte Hunahpu când se îndreptau spre Xibalba şi i-a dus la moarte. Este numit şi Drumul Negru. Ca drum ceresc este

Marea Falie din Calea Lactee; ca drum terestru este cel care coboară în Xibalba, de undeva de pe lângă Marele Hău cu Peşti în Cenuşă.

EMISAR Quehnay (*Lolmet kejnay*), titlul domnului de rangul al şaptelea la caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care s-a împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

Emisar Şef Yeoltux (*Nima lolmet ye'oltux*), titlul domnului de rangul al nouălea din neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Acest titlu este omis în cea de-a doua listă a domnilor casămare (pp. 186-187).

FAŢA Monumentului (*Chuwa tzyaq*), oraşul indicat pe hărţi ca Momostenango – nume nahua care înseamnă „Cetatea Altarelor", odinioară situat la cinci kilometri nord-vest de locul actual. A fost cucerit de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

FĂCĂTOR, Plăsmuitor (*Tzyaqol*, byitol' denumiri sau porecle ale zeilor care au adunat şi au dat formă materiei din care au făcut pământul, plantele, animalele şi oamenii. Se mai numesc şi Purtător, Zămislitor şi îl includ şi pe Şarpe cu Pene Suveran.

Femeia Cacao, Femeia Mălai (*Xkakaw*, *ix tziya*), numele sau poreclele zeiţelor care păzesc recolta lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Se mai numesc şi Femeia Tunet, Femeia Galben.

FEMEIA Egretă (*Xbyaqiyalo*), soţia lui Unu Hunahpu şi mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Numele ei este în parte derivat din *bak* hay, cuvântul yucatec pentru egreta albă (*Egretta thula*).

Femeia Tunet, Femeia Galben (*Xtoj*, *xq'anil*), nume sau porecle ale zeiţelor care păzesc recoltele lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Se mai numesc şi Femeia Cacao şi Femeia Mălai. *Toj* şi *Qyanil* sunt nume de zi din calendarul divinatoriu; în prezent zilele

ce poartă numele *Qyanil* sunt faste pentru recoltarea ştiuleţilor copţi de porumb, ceea ce se pregăteşte să facă Luna Sânge când invocă aceste zeiţe.

FLUTURE Negru (*Tekum*), numele Păstrătorului Rogojinii din cea de-a noua generaţie de domni cauec. Un al doilea Fluture Negru, deţinător al aceleiaşi funcţii într-a treisprezecea generaţie, a fost luat ca ostatic în 1524, când cetatea Trestii Putrede a căzut în mâna spaniolilor; era fiul lui Trei Cerb, Păstrător al Rogojinii torturat şi executat de Pedro de Alvarado. Ridicarea lui la rangul deţinut de tatăl său a fost recunoscută mai târziu de Alvarado, dar, acuzat de-a fi uneltit o răscoală, în cele din urmă a fost şi el executat. Nu trebuie confundat cu vestitul războinic Tecum Umam Quicab, „Fluture Negru Nepot al lui Quicab”, care a murit într-o luptă cu armatele lui Alvarado, înainte de-a avea loc atacul împotriva cetăţii Trestii Putrede.

FORTĂREAŢA (*Kawinal*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

HACAUITZ (*Jakawitz*), zeu ocrotitor al neamului domn quiché, primit la Tulan de Nu Chiar Acum, care l-a dus la muntele ce-i poartă numele şi l-a aşezat pe vârful unei piramide mari. Acolo, pe muntele Hacauitz, se aflau membrii seminţiei domn quiché când a răsărit soarele şi acolo a fost aşezată prima lor cetate, construită de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar întunecat. Templul dedicat lui Hacauitz la Trestii Putrede poartă acelaşi nume ca zeul, iar preotul templului se numeşte Domn Hacauitz.

Preotul era al patrulea în rang printre domnii neamului domn quiché şi capul uneia dintre cele patru case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. *Jakawitz* este un cuvânt cholan, care înseamnă „munte pleşuv”.

HAMBAR (*Kuja*), numele palatului din cetatea Trestii Putrede în care locuia Păstrătorul Rogojinii, primul în rang dintre domnii quiché.

HULIZNAB, unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna; localizarea lui este incertă.

Hunahpu (*Junajpu*), uneori *xjunajpu*, adică „micul Hunahpu”, vânător şi jucător cu mingea, mai mare decât fratele său geamăn, Xbalanque. Mama lor este Luna Sânge, iar taţii lor, care i-au conceput împreună, sunt Unu şi Şapte Hunahpu. Rolul astronomic al lui Hunahpu îl include pe cel al planetei Venus, care încă îi mai poartă numele când apare ca luceafăr de dimineaţă şi ca soare în prima zi a erei prezente. Hunahpu este şi numele unuia dintre vulcanii făcuţi de Zipacna, probabil Volcân de Acatenango, care formează vârfuri îngemănate cu Volcân de Fuego. Vezi Vatră.

Hunahpu OPOSUM, Hunahpu Coiot (*Junajpu wuch’*, *junajpu utiw*), porecle sub care se ascund, probabil, Hunahpu şi Xbalanque în ipostaza de dansatori vagabonzi şi magicieni, şi a căror sosire semnalează trecerea la un nou an solar.

„HUNAHPU Maimuţă” (*Junajpu k’oy*), titlul melodiei cântate la fluier de Hunahpu şi Xbalanque. Unu Maimuţă şi Unu Meşter, transformaţi în maimuţe, dansau şi se zbenguiau la auzul acestei melodii, căţărându-se pe casa bunicii, în loc să folosească uşa. În prezent, în Guatemala sunt multe oraşe maya din ale căror serbări Dansul Maimuţei nu lipseşte. Versiunea interpretată la Momostenango pare să confirme aspectul ceresc al lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter: două maimuţe, cu stele desenate pe costum, se urcă pe un stâlp înalt şi fac acrobaţii pe sârmă.

HUNDRATH (*Motz*), Pleiadele, grupul de stele format de cei Patru Sute de Băieţi după ce Zipacna le-a răsturnat casa peste ei. Pentru quichéii de astăzi, Pleiadele simbolizează un pumn de

seminţe. Timpul de semănat porumbul, care durează din martie până în mai, în funcţie de altitudine, este marcat de asfinţitul Pleiadelor seara şi se încheie când ele intră în perioada de invizibilitate completă.

ILOCI (*ilokab'*; singular *ilok*), unul dintre grupurile aliate ale seminţiei numite „cei trei quiché", celelalte două fiind quichéii propriu-zişi (care îi includ pe caueci, casămari şi domn quichéi) şi tamii.

Inima Cerului, Inima Pământului (*Uk'ux kaj*, *uk'ux ulew*), porecle ale zeilor numiţi şi Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat.

Inima Lacului, Inima Mării (*Uk'ux cho*, *uk'ux palo*), porecle ale zeilor aflaţi în sau pe mare înainte de-a se ridica pământul. Sunt cunoscuţi şi sub denumirile de Făcător, Plăsmuitor, iax cele de Purtător, Zămislitor îl includ şi pe Şarpe cu Pene Suveran. Zeii cu care colaborează ca să facă pământul sunt perechea cu nume contrastante: Inima Cerului, Inima Pământului.

IZTAYUL, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a patra generaţie a domnilor cauec, cu Nobil Baiedulce ca Păstrător al Rogojinii. Un al doilea Iziayul a fost Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a cincea (p. 177) sau cea de-a şasea generaţie (p. 185) a cauecilor, cu Tepepul ca Păstrător al Rogojinii. Un al treilea Iziayul a fost Domn Dregător într-a şaptea generaţie de domni casămare (p. 186). Numele este de origine nahua şi înseamnă „apă de mare". Vezi Xtayub.

IZVOARE FIERBINŢI, vezi Vârfurile Izvoare Fierbinţi.

ÎNGHIŢITUL SĂBIILOR (*Xtz'ul*), dans în care doi interpreţi purtând pe faţă măşti mici şi la spate cozi de papagal macao, scuturǎ nişte clopoţei făcuţi din carapace de broască ţestoasă, se lovesc în piept cu pietre, îşi introduce beţe pe gât şi oase în nas.

Hunahpu şi Xbalanque au executat acest dans când erau deghizaţi în vagabonzi.

JAGUAR FUNIE (*B'alam kolob'*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

JAGUAR ÎNTUNECAT (*Ik" ib'alam*) *y* unul dintre cei patru bărbaţi de la începutul existenţei oamenilor. Nu are fii şi din această cauză nu întemeiază un neam. Numele este de origine cholan.

JAGUAR NOAPTE (*B'alam aq'ab'*), unul dintre primii patru bărbaţi şi fondatorul neamului casămare.

Jaguar Nobil Boltădecopac (*B'alam* k'onacheprimul dintr-a treia generaţie de domni cauec care a domnit cu titlul de Păstrător al Rogojinii; contemporan cu Nouă Cerb, care era Domn Dregător în cea de-a patra generaţie de domni casămare.

JAGUAR Quitze (*B'alam k'itze*), unul dintre primii patru bărbaţi şi fondatorul neamului cauec.

JAGUAR Ronţăitor (*Kotz'b'alam*), unul dintre monştrii care încheie era oamenilor din lemn.

JAGUAR SfÂRTECĂTOR (*Tukumb'* alam' unul dintre monştrii care pun capăt erei oamenilor din lemn.

JOCOTES (*Q'inom*), fruct tropical (*Spondias purpurea*) de culoare galbenă, semănând cu nişte prune mici.

LAC-MARE (*Cloopalo*), compus din *cho* „lac" *şi palo* „mare" (sau un lac foarte mare, cum este Atitlan), dar pronunţat ca un singur cuvânt. Denumire generică pentru toate apele stătătoare din lume.

LAMACI (*Lamakib'*), populaţie aparţinând unui grup de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Sub dominaţia spaniolă au fost strămutaţi

lângă Sacapulas.

LEACUL lui Tohil (*Kunab'al tojil*), denumire dată Canionului Ascunzişului, după ce Tohil a fost aşezat în apropiere, pe muntele numit Locul lui Tohil.

LEGĂTURĂ de Flăcări (*Pisom q'aq'al*), relicvă sacră lăsată domnilor quiché de Jaguar Quitze. Ca şi legăturile sacre ale indigenilor din America de Nord, este o lădiţă învelită în pânză, cu un conţinut misterios.

LILIAC RĂPITOR (*Kamasotz*), specie de lilieci care trăiesc în Casa Liliac din Xibalba; unul dintre ei îi retează capul lui Hunahpu.

LÂNGĂ OGLINDĂ (*Chulimal*), loc situat la trei kilometri vest de Chichicastenango, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab. Locul Apei Revărsate, vezi Apa Revărsată

LOCUL cu Barbă (*Chi ismachi*), cetate a domnilor quiché după ce au plecat din Locul Spinos şi înainte de a construi cetatea Trestii Putrede, fondată de Nobil Baiedulce. Când familiile cauec, casămare şi lord quiché au plecat, mai târziu, la Trestii Putrede, Locul cu Barbă a fost lăsat neamului tam. Ruinele acestui oraş se află la un kilometru sud de Trestii Putrede, despărţite de el printr-un canion.

Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea (*Push9al cha'j*), locul unde trupul decapitat al lui Unu Hunahpu şi cel întreg al lui Şapte Hunahpu au fost îngropate de domnii din Xibalba. Nu este denumirea unui loc, ci, probabil, a unui altar unde erau sacrificaţi jucătorii ce pierdeau la jocul cu mingea. Locul Despicat, Locul Apei Amare (*Pan paxil*, *pan k'ayala3*), munte înalt, situat la sud de autostrada Panamericana şi în apropierea frontierei dintre Guatemala şi Mexic, cu un izvor mare pe versantul nordic. Locul de unde Făcătorul şi Plăsmuitorul au luat porumbul şi apa de care era

nevoie ca să facă trupurile primilor oameni adevăraţi; interiorul lor era umplut nu numai cu porumb, ci şi cu mai multe soiuri de fructe tropicale. În prezent, oamenii din preajma locului, care vorbesc mam, îl consideră ca locul de origine a porumbului. Teosinte, o cereală sălbatică ce creşte împreună cu porumbul, abundă pe povârnişurile acestui munte.

LOCUL Hunahpu (*Chi junajpu*), loc despre care nu se ştie precis unde se află, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

LOCUL lui Auilix (*Pawilix*), locul unde Jaguar Noapte l-a dus pe zeul Auilix şi a asistat la ivirea primilor zori, în sau aproape de Canionul Ascunzişului, nu departe de Locul lui Tohil.

LOCUL LUI Tohil (*Patojil*), muntele unde Jaguar Quitze l-a dus pe zeul Tohil şi a văzut primul revărsat al zorilor. Se află între Santa Cruz del Quiché şi San Andrés Sajcabajá, în Sierra de Chuacús.

„LOCUL Nostru DIN Umbră” (*Qamujihal*), denumire pentru *Popol Vuh*, referitoare la perioada de dinainte de-a fi văzut primul răsărit de soare şi în opoziţie cu o altă denumire, „Zorii Vieţii”. Referirea la „umbre” implică ideea că lumina zorilor şi a răsăritului erau de fapt acolo (pe undeva) tot timpul, dar oamenii rămâneau în întuneric.

LOCUL ScâNDURĂ (*Chitemaj*), loc despre care nu se ştie unde se află, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

LOCUL Sfatului (*Chi pixab’*), munte unde quichéii şi alte triburi au ţinut un sfat în timpul migraţiei. Este un vârf din Montana los Achiotes, aflat cam la şapte kilometri vest de San Andrés Sajcabajá.

LOCUL Spinos (*Chik’ix*), cetatea domnilor quiché după ce au

plecat din Hacauitz şi înainte de a fi construit Locul cu Barbă. A fost împărţită în patru sectoare: Locul Uscat, Casa de Coajă, Semnul Hotarului şi Fortăreaţa. Ruinele Locului Spinos, grupate în jurul pieţei, se află pe Rio Cala sau Blanco, la confluenţa cu Rio Negro sau Chixoy, cam la douăzeci de kilometri nord de Rabinal. Ruinele sunt cunoscute în prezent sub numele de Cauinal.

LOCUL Uscat (*Chicbaq*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

„LUMINA CARE Vine de Lângă Mare" (*Saq petenaq ch'aqa palo*), denumire pentru *Popol Vuh*, care se referă la însemnele splendide de domni pe care domnii quiché le-au adus din pelerinajul făcut în Yucatán. Vezi Naexit.

LUNA Sânge (Xkik'), fiica lui Adună Sânge şi mama lui Hunahpu şi Xbalanque. Ca zeiţă lunară, este responsabilă numai pentru luna în creştere, lăsând-o pe cea în descreştere soacrei ei, Xmucane, iar luna plină lui Xbalanque.

MalAMOB, unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna; localizare incertă.

Maestru de Ceremonii (*Nim chokoj*), titlu purtat de unul dintre domni în toate cele trei familii domnitoare quiché şi extins, în timpul domniei lui Quicab, la căpeteniile a unsprezece familii de vasali. Maestru de Ceremonii pentru caueci era un rang de gradul al cincilea printre domnii cauec, Maestru de Ceremonii pentru casămari era un rang de gradul al şaselea printre domnii casămare şi Maestru de Ceremonii pentru Domni era un rang de gradul al treilea printre domnii domn quiché. Autorii cărţii *Popol Vuh*, scrisă în alfabet latin i-au inclus pe câţiva dintre cei care purtau aceste titluri pe vremea lor. Vezi Mame ale Cuvântului; Taţi ai Cuvântului.

Mama Casei de Primire (*Uchuch k'amja*), titlul domnului de rangul al nouălea printre caueci (cunoscut şi ca Suveran Mexican)

şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Domnul de rangul al cincilea printre domnii casămare, care era şi capul uneia dintre cele nouă case ale neamului lor, era de asemenea numit Mama Casei de Primire.

MAMĂ-TATĂ (*Chuchqajaw*), compus din *chuch* „mamă” şi *qajaw* „tată”, dar pronunţat ca un singur cuvânt, are înţelesul de „părinte”, însă fără o diferenţiere reală între maternitate şi paternitate. Zeii cunoscuţi ca Făcător, Plăsmuitor sunt numiţi mamă-tată, la fel primii patru bărbaţi care au fost creaţi şi în prezent capul familiilor pe linie paternă. Vezi Mame ale Cuvântului; Taţi ai Cuvântului.

Mame ale Cuvântului, Taţi ai Cuvântului (*Uchuch tzij, uqajaw tzij*), denumire pentru cei trei Maeştri de Ceremonii din familiile domnitoare quiché, sugerând că erau conducătorii ritualurilor filiaţiei paterne (vezi mamă-tată) şi ar putea fi responsabili de Cuvânt (vezi cuvântul străvechi), care este prezent chiar în *Popol Vuh*.

MARELE HĂU (*Nim xol*), acelaşi loc ca Marele Hău cu Peşti în Cenuşă.

Marele Hău cu Peşti În Cenuşă (*Nim xob’ karchaj*), aflat în interiorul sau în vecinătatea unui oraş situat acum la opt kilometri est de Cobân, denumit San Pedro Carchá în surse scrise, dar indicat prin *nim karcha* în kekchi, limba maya vorbită acolo. Unu şi Şapte Hunahpu şi mai târziu Hunahpu şi Xbalanque au jucat mingea acolo, înainte de coborârea lor în Xibalba. Mai târziu, când poporul quiché a migrat spre vest, în ţinuturile muntoase, au trecut prin acelaşi loc în drumul lor de la Clătinare la Locul Sfatului. În regiune există multe hăuri „depresiuni carstice”.

Marele Monumental lui Tohil (*Nima tz’aq tojil*) *y* templul şi

piramida pe care se ridică acesta, dedicate zeului Tohil în cetatea Trestii Putrede, în zona de vest a pieţei centrale, cu faţa spre est.

Marele Pecar Alb, Marele Coati Alb (*Saqi nim aq*, *saqi nima tzi's*), termeni referitori la pecarul cu buze albe (*Tayasupecari*), un porc sălbatic, şi la coatl (*Nasua narica*), o rudă a ratonului; numele unei perechi de vraci, soţ-soţie, ambii mai în vârstă, specializaţi în afecţiunide dinţi, ochi şi oase.

MATASANOS (*Ajache*), fruct tropical (*Casimiroa edulis*) cărnos, cu pieliţa subţire, galben în interior şi verde gălbui în exterior; numit „matasanos" în spaniola din Guatemala.

MĂLAI ALB (*Saq* k'ajib'), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că ar fi venit (ca şi ei) din est. Trebuie să se fi stabilit în aria actualului oraş Salcajă, numită în quiché *saqk'aja*.

Meauan, muntele sub care Hunahpu şi Xbalanque l-au învins pe Cutremur; situat, probabil, în interiorul buclei mari pe care o face Rio Negro sau Chixoy la nord de Rabinal.

MERSUL pe PICIOROANGE (*Chitik*), dans executat de Hunahpu şi Xbalanque când erau deghizaţi în vagabonzi.

METEOR (Ch'ab'iq'aq'), loc a cărui situare este nesigură, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului (*Nik'aj ja*, *nik'aj b'ichok*), nume date de Xmucane ştiuleţilor necopţi de porumb pe care îi tămâiază şi apoi îi pune în casă, repetând ce au făcut Hunahpu şi Xbalanque înainte de-a pleca în Xibalba. Ea numeşte ştiuleţii Mijlocul Casei, deoarece acolo îi pune, adică în mijlocul spaţiului din pod, unde depozita recolta; îi numeşte Mijlocul Culesului, deoarece în pod va depozita porumbul după cules. Vezi Ştiuleţi Vii de Porumb Verde; Pat de Lut.

MIJLOCUL CÂMPIEI (*Nik'aj taq'aj*), numele zeului primit de

Jaguar întunecat la Tulan.

MUNTE-ŞES (*Juyub'taq'aj*), compus din *juyub*, „munte sau deal" şi *taq'aj* „plan (sau întins)", dar pronunţat ca un singur cuvânt. Are înţeles de „pământ", dar fără a diferenţia între munte şi şes. În limba contemporană quiché folosită la ritualuri, munte-ses este o metaforă obişnuită pentru trupul omenesc; în *Popol Vuh* zeii concep fiinţele umane în acelaşi timp în care concep pământul.

NACXIT, domnul unui ţinut bine populat, undeva în Yucatan, unde merg în pelerinaj Nobil Doi, Nobil Acu tec şi Nobil Domn. El le dă însemnele de domni legitimi. Numele este de origine nahua şi înseamnă „patru picioare".

Nanahuac Nounăscut, Nanahuac Neaşteptat (*Ch'ipi nanawak*, *raxa nanawak*), alte denumiri ale lui Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat care sunt apropiate de Nanahuatzin, numele nahuatl al unui zeu care aruncă trăsnetul ce deschide muntele plin de porumbul necesar pentru a se face carnea omenească. Vezi Locul Despicat.

NANCE (*Tapai*), fruct tropical (*Byrsonima crassifolia*) mic, galben şi purpuriu. Copacul creşte la marginea pădurii tropicale, în savane şi pe povârnişurile munţilor.

Năvalnică Misivă de Sânge (*Kamalotz*), unul dintre monştrii care pun capăt erei oamenilor de lemn.

NOBIL Acul (K3oak'ul' domn de rangul întâi din cea de-a doua generaţie a domnilor casămare, poate domn peste poporul acul. Ca şi succesorul său, Nobil Chahuh, poartă numele unui loc din ţinutul Ixil maya.

NOBIL Acutec (*K'oakutek*), domn de rangul al doilea din cea de-a doua generaţie a domnilor casămare. Reprezintă neamul casămare în pelerinajul făcut la domnul Naexit.

NOBIL Baiedulce (*K'otujav* Păstrător al Rogojinii în cea de-a

patra generaţie a domnilor cauec şi ţinta unei încercări de asasinat. Un al doilea Nobil Baiedulce a fost Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a cincea generaţie de domni cauec şi l-a ajutat pe Şarpele cu Pene să întemeieze cetatea Trestii Putrede. Alţi Nobil Baiedulce au slujit ca Domn Dregător într-a cincea, a opta şi a unsprezecea generaţie de domni casămare.

NOBIL Boltădecopac, vezi Jaguar Nobil Boltădecopac.

NOBIL Casa CU Înscripţie (*K'otz'ib'aja*), domn de rangul al doilea în cea de-a treia generaţie a domnilor casămare.

NOBIL cel Scurt (*K'ok'osom*), Crainic pentru Domni în cea de-a patra generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL Chahuh (Kyochajuj' domn de rangul întâi din cea de-a treia generaţie a domnilor casămare. Ca şi predecesorul său, Nobil Acul, poartă numele unui loc din ţinutul Ixil Maya, azi oraşul Chajul.

NOBIL Chemător (*K'oyab'akoj*), Crainic pentru Domni, în cea de-a opta generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL Doctor (*K'omajkun*), Crainic pentru Domni, în cea de-a cincea generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL Doi (K'okib'), domn de rangul întâi în cea de-a doua generaţie a domnilor cauec. Reprezintă neamul cauec în pelerinajul făcut la domnul Naexit. Conform cărţii *Title of the Lords of Totonicapán*, generaţia sa era deja a patra (începând cu Jaguar Quitze), nu a doua.

Nobil Domn (*K'oajaw*), domn de rangul întâi în cea de-a cincea generaţie de domni domn quiché. El i-a reprezentat pe quichéi în pelerinajul făcut la Domn Naexit.

NOBIL Muritor (*K'okamel*), Crainic pentru Domni în cea de-a şaptea generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL Strai (K'okawib'), domn de rangul al doilea în cea de-a

doua generaţie de domni cauec şi frate cu Nobil Doi. Conform cărţii *Title of the Lords of Totonicapán*, generaţia acestor fraţi era deja a patra (începând cu Jaguar Quitze), nu a doua. În timp ce Nobil Doi era în pelerinaj la Domn Naexit, Nobil Strai a făcut un copil, Jaguar Nobil Boltădecopac, cu soţia lui Nobil Doi. La reîntoarcerea sa, Nobil Doi a recunoscut totuşi copilul drept succesor al domnilor cauec de rangul întâi.

NOUĂ Cerb (*B'elejeb9 kej*), Domn Dregător din a patra generaţie a domnilor casămare, când Jaguar Nobil Boltădecopac era Păstrător al Rogojinii. Un alt Nouă Cerb era Domn Dregător în a noua generaţie. Cel puţin primul dintre aceştia doi pare că s-a născut în ziua numită în calendarul divinatoriu Nouă Cerb; cel de-al doilea a fost numit, probabil, după primul. În prezent, o astfel de zi de naştere ar prezice un caracter dominant masculin, înzestrat cu darul vorbirii, cu înclinaţii de şaman şi, deoare numărul zilei este relativ mare, aceste calităţi ar trebui să fie evidente.

NOUĂ CÂINE (*B9elejeb9 tz9i9*), Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a douăsprezecea generaţie de domni cauec; pare să se fi născut în ziua numită în calendarul divinatoriu Nouă Câine. În prezent, o astfel de zi de naştere ar prezice confuzie, slăbiciune, promiscuitate şi nenoroc. A fost torturat şi ars de castilieni când au cucerit cetatea Trestii Putrede, în 1524.

Nu CHIAR Acum (*Majukutaj*), unul dintre primii patru bărbaţi şi fondatorul nemului domn quiché.

OLOMAN SUVERAN (*Tepew oloman*), popor care rămâne în est când strămoşii quichéilor emigrează spre vest; s-ar putea să fie vorbitorii de limbă pipil (o limbă nahua), care cândva au ocupat o regiune situată la est de cetatea Trestii Putrede şi la vest de Copan, în valea Motagua. Cuvântul *oloman* vine dintr-o sursă nahua şi înseamnă „jucător cu mingea".

OPT COARDĂ (*Wajxakib9 k9a9m*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a zecea generaţie de domni cauec. *K9a9m*, care înseamnă „coardă”, este o traducere quiché a numelui de zi nahua, *Matinalii*.

OPTSPREZECE (*Waxaljuj*), loc cu situare incertă, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

PATAXTE (Pek’ sămânţa sau păstăile arborelui *Theobroma bicolor*, un arbore de cacao de calitate inferioară, larg răspândit în Mezoamerica cu numele lui derivat din nahuatl, *pataxte*. Vezi cacao.

PATRU Sute de Băieţi (*Omuch9* k9ajolab9’ tinerii care au încercat să-l ucidă pe Zipacna, dar ei sunt înşişi omorâţi de acesta, devenind în cele din urmă Pleiadele (sau Hundrath). Mor beţi turtă, întocmai cum se întâmplă cu cei patru sute de iepuri din mitologia nahua şi, asemenea acelor iepuri, erau, probabil, zeitatea ocrotitoare a unei băuturi alcoolice (vezi băutura dulce) şi a beţiei.

PĂCĂLITORUL (*Winaq* b9am’ Crainic pentru Domni într-a noua generaţie de domni ai neamului domn quiché.

PĂMÂNTURI ALBE (*Saqulewab’*), populaţia m-am maya, numită astfel după cetatea lor principală, Pământ Alb sau *saqulew* (Zaculeu sau Saculeu pe hărţi). Ruinele acestei cetăţi se află la cinci kilometri vest de actualul oraş Huehuetenango.

„PĂSĂRI GRĂMADĂ” (*Tz’ikin molay*), stol migrator de vulturi swainson (*Buteo swainsonii*), care traversează cerul Guatemalei în număr impresionant în drumul lor dinspre America de Nord spre America de Sud şi înapoi. După ce au îndeplinit un ritual al recoltei, Hunahpu şi Xbalanque întâlnesc aceste păsări în drumul lor spre Xibalba.

PĂSTRĂTOR AL LUI TOHIL (*Ajtojil*), titlul preotului zeului Tohil din cetatea Trestii Putrede. Era al treilea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care s-a

împărţit neamul lor după ce a fost întemeiată cetatea.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII (*Ajpop*), titlul de domn care era primul în rang printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. El este şi primul dintre cei patru domni care conduceau împreună statul quiché din Trestii Putrede, urmat de Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, Domn Dregător şi Crainic. Însemnele sau emblemele care însoţeau acest titlu le fuseseră date de Naexit, domnul unui „domeniu intens populat", care se afla în est. În timpul domniei lui Quicab, titlul de Păstrător al Rogojinii a fost conferit căpeteniilor a douăzeci de neamuri vasale cauecilor, probabil într-un mod aparte.

Păstrător al Rogojinii de Dans (*Ajpo xa* sau *xajil*), titlu de domn cakchiquel, considerat în *Popol Vuh* drept numele neamului cakchiquel.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII DIN CASA DE PRIMIRE (*Ajpop k'amja*), titlul domnului care era al doilea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Era al doilea dintre cei patru domni care conduceau statul quiché, avându-l înaintea sa pe Păstrătorul Rogojinii şi fiind superior lui Domn Dregător şi lui Crainic pentru Domni. Printre funcţiile sale era şi aceea de colectare a tributurilor.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII Liliac (*Ajpo sotz'il*), titlu de domn cakchiquel considerat în *Popol Vuh* drept numele neamului cakchiquel, al cărui zeu era Dinte de Şarpe.

PĂSTRĂTOR AL ŞARPELUI CU PENE (*Ajq'ukumatz*), titlul preotului zeului Şarpele cu Pene Suveran din cetatea Trestii Putrede. Era al patrulea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor

după întemeierea cetăţii. Templul Şarpelui cu Pene Suveran se afla lângă centrul pieţei principale, iar fundaţia lui exterioară mai poate fi încă văzută.

Păstrători Militari ai Rogojinii (*Rajpop achij*), titlu purtat de cele patru bufniţe care serveau drept soli pentru domnii din Xibalba. De asemenea unul dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

PĂSTRĂTOR AL ZILEI (*Ajq'ij*), prezicător care socoteşte zilele calendarului divinatoriu folosind seminţe de coral. Păstrătorii zilei din *Popol Vuh* sunt Xpiyacoc şi Xmucane.

PĂTIMAŞA, JELITOAREA (*Xtaj*, xpuch'), numele a două femei tinere trimise la locul numit Baia lui Tohil, cu scopul de a-i seduce pe zeii Tohil, Auilix şi Hacauitz, care veneau acolo sub formă de tineri. În zilele noastre aceste femei sunt jelitoarele cunoscute în Guatemala de populaţia maya şi de cea romano-catolică cu numele de La Llorona, o sirenă de apă dulce, care apare noaptea în lungul râurilor şi a cărei atingere rece este fatală bărbaţilor.

PEŞTERA DE LÂNGĂ Apă (Pekulya'), unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna. S-ar putea să fie Volcan de Agua, la sud de Antigua, Guatemala, care cândva a avut un lac în vârf.

PETATAYUB, câmpie unde, în timpul domniei lui Quicab, s-a făcut o movilă de pietre din cetăţi cucerite, situată aproximativ în vecinătatea oraşului Tecun Umân, anterior cunoscut sub numele Ayutla, pe câmpia coastei Pacificului, lângă frontiera mexicană. Numele, de origine nahua, înseamnă „ţestoasă spălăcită".

PEŢITOR (*Mamom*), cineva care aranjează căsătoriile şi conduce ceremoniile nupţiale. Poreclă a lui Xpiyacoc.

PIATRĂ-COPAC (*Che'ab'aj*), traducere exactă în quiché a cuvântului cholan *te'tun*, care înseamnă „stelă" în inscripţiile din perioada clasică maya la Copân.

PlAŢA Dansul Cerbului (*Xajb'a kej*), loc situat la şase kilometri nord-vest de Chichicastenango, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

POPOL Vuh, vezi Cartea Sfatului; „Locul Nostru din Umbră".

POPORUL ACUL (*Ak'ul winak*), unul dintre cele treisprezece triburi aliate pe care quichéii le considerau că ar fi venit (ca şi ei) din est. Astăzi Ak'ul este unul dintre cartierele cele mai mari ale oraşului maya Nebaj Ixil, spre vest de centrul oraşului. Vezi Nobil Acul.

POPORUL MEXICAN (*Yaki winaq*), se referă la vorbitorii de limbă nahua, care pretind că au fost prezenţi în cetatea din est, Tulan, în acelaşi timp cu quichéii, rabinalii, cakchiquelii şi cei din casa pasăre (tzutultili). Zeul lor era Yolcuat sau Quitzalcuat.

PRINTRE StÂNCI (*Xoy ab'aj*), azi oraşul Joyabaj, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

PUMNALUL Alb (*Saqi toq'*), numele cuţitului pentru sacrificii aparţinând domnilor din Xibalba şi a mingii (conţinând acest cuţit) pe care ei erau nerăbdători să o folosească în jocul cu Hunahpu şi Xbalanque.

PURTĂTOR, ZĂMISLITOR (*Alom, k'ajolom*), uneori la plural (*e alom, e k'ajolom*), nume şi porecle de zei care au făcut pământul, plantele, animalele şi oamenii. Purtare şi zămislire sunt expresii metaforice, de vreme ce zeii îşi îndeplinesc sarcinile pe calea cuvintelor, a geniului şi a sacrificiului, şi nu prin procreare. Aceiaşi zei mai sunt numiţi şi Făcător, Plăsmuitor şi îl includ şi pe Şarpele cu Pene Suveran.

PURTĂTORUL SOARELUI (*Iqoq'ij*), planeta Venus ca luceafăr de dimineaţă, numită şi „marea stea".

QUENECH AHAU, populaţie aparţinând grupului format din cele treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că

au venit (ca şi ei) din est. Numele vine din titlul yucatec maya *k'inich ahaw* „domn cu faţa la soare".

QUETZAL (Q'Hq'), cunoscut şi ca „strălucitorul quetzal" (*Pharomachrus mocinno*), trăieşte numai în unele zone ale pădurii tropicale dintre Chiapas şi Panama, şi este pasărea cea mai spectaculoasă din Lumea Nouă, cu pieptul roşu şi penaj alb sub coadă, iar în rest de un verde strălucitor cu irizaţii albastre. Coada masculului, lungă de şaptezeci de centimetri, constituia, în toată Mezoamerica, un bun important de tribut şi un însemn principal al regalităţii.

QUICAB (K' iqab" Păstrător al Rogojinii în cea de-a şasea (p. 177) sau a şaptea (p. 185) generaţie de domni cauec. A mărit în mod considerabil Regatul Quiché, distrugând cetăţile popoarelor învecinate şi ocupându-le cu triburi vasale aduse din apropierea cetăţii Trestii Putrede. A înnobilat căpeteniile multor familii vasale, inclusiv pe cele care l-au slujit bine în timpul acţiunilor de cucerire, dar mai târziu unii membri ai acestei nobilimi recente au condus o revoltă care i-a şterbit puterea. Trei generaţii mai târziu, în timp ce Opt Coardă era Păstrător al Rogojinii, un al doilea Quicab a îndeplinit funcţia, de rangul al doilea, de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Acest Quicab a fost probabil bunicul vestitului războinic Tecum Umam Quicab „Fluture Negru Nepot al lui Quicab", mort într-o bătălie împotriva armatei lui Pedro de Alvarado, înainte de-a cădea Trestii Putrede.

QUICHÉ (K'iche'), numele unui popor, al unei limbi, al unui oraş, al unui regat. Ca popor, quichéii propriu-zişi sunt descendenţii lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum – adică neamurile cauec, casămare şi domn quiché, ai căror zei erau Tohil, Auilix şi Hacauitz. „Cei trei quiché" îi includ pe quichéii propriu-zişi, despre care tocmai s-a vorbit, plus alte două seminţii

al căror zeu era Tohil, tamii şi ilocii. Aceste trei popoare se spune că au fost împreună încă de la Tulan şi că au vorbit aceeaşi limbă, numită tot quiché. Mai târziu, în cursul naraţiunii, quiché devine numele unui loc din vecinătatea cetăţii Trestii Putrede, incluzând şi cetatea, Locul cu Barbă (la jumătate de kilometru sud de Trestii Putrede) şi suprafaţa oraşului construit după cucerire, Santa Cruz. Numele poate fi extins şi la întreg regatul condus din Trestii Putrede.

QUITZALCUAT, zeul poporului mexican, numit şi Yolcuat. Numele actual este de origine nahua şi înseamnă „şarpe cu pene".

RABINALI (Rab'inaleb'), populaţie cunoscută în prezent sub numele de achi; vorbeşte un dialect quiché şi oraşul principal este Rabinal, situat la hotarul de nord al fostului Regat Quiché. Aparţine grupului format din cele treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Una dintre cetăţile rabinal, Apa Revărsată, a fost cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

RĂSCRUCEA de Drumuri (*Kajib' xalkat b'e*), intersecţia a patru drumuri care unesc cosmosul. În plan ceresc, acesta este locul în care ecliptica intersectează Marea Falie din Calea Lactee lângă Săgetător. Vezi Drumul Negru, Drumul Verde; Drumul Roşu; Drumul Alb; Drumul Galben; Drumul Xibalbei.

RÂUL Alb (*Saqiya'*), loc aflat la doi kilometri vest de Chichicastenango, ocupat de vasali ai domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

RÂUL PUROI (*Puj ya3*), râu ce traversează Drumul Xibalbei. Râul Sânge şi Râul Puroi s-ar putea să fi fost de fapt numele unor râuri întunecate (adânci) şi deschise la culoare (nămoloase), care curg din ţinuturile muntoase ale Guatemalei spre şesurile de la nord. Pentru quichéii de astăzi, regiunea care coboară spre

Atlantic, mai ales în împrejurimile localităţii Coban, încă este un lăcaş al răului.

RÂUL SÂNGE (Kik' *y a'*), râu care traversează Drumul Xibalbei. Râul Sânge şi Râul Puroi s-ar putea să fi fost numele râurilor întunecate (adânci) şi albicioase (mâloase) care curg din ţinuturile muntoase ale Guatemalei spre ţinuturile de şes dinspre nord. Pentru quichéii de astăzi, regiunea care coboară spre Atlantic, situată în apropierea oraşului Coban, încă este un lăcaş al răului.

ROBLES, Don Pedro DE, Dregător în cea de-a treisprezecea generaţie de domni casămare, care deţinea funcţia pe timpul când s-a scris *Popol Vuh*. De vreme ce predecesorul său ocupa încă funcţia în septembrie 1554, *Popol Vuh* trebuie să fi fost scrisă după această dată.

ROJAS, Donjuan de, Păstrător al Rogojinii în cea de-a paisprezecea generaţie de domni cauec pe timpul când s-a scris *Popol Vuh*. Titlul său i-a fost recunoscut de spanioli; şi-a păstrat servitori, i s-a atribuit o cameră de primire în palatul regal din Santiago Guatemala, a deţinut funcţia de ministru al afacerilor indigene şi a încercat să redobândească puterea juridică asupra oraşelor cucerite de statul quiché înainte de sosirea spaniolilor. Mai era în serviciu în 1554. Deoarece nu mai semna documente începând cu noiembrie 1558, *Popol Vuh* trebuie să fi fost scrisă înainte de această dată.

SALCIA (*Tzolojehe'*), oraşul trecut pe hărţi cu numele Santa María Chiquimula; una dintre cetăţile cucerite de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

SANTA Cruz, nume dat aşezării Trestii Putrede în 1539 de episcopul Francisco Marroquin; dar oraşul care a început să fie cunoscut ca Santa Cruz de Quiché nu a fost ridicat chiar pe ruinele

vechii cetăţi Trestii Putrede, ci trei kilometri mai spre est.

SCĂPĂRĂTORUL Alb (*Saqi k'oxol*), fiinţă ce se ascunde în pădure când apare pentru prima dată soarele, luând cu ea animalele împietrite de soare. Numele luilei (sexul este nedeterminat) a devenit titlul unei drame contemporane: *Saqi Koxol* în quiché şi *La Conquista* în spaniolă, în care este vorba despre un păstrător al zilei (sau un tovarăş pitic al unui păstrător al zilei), care prezice consecinţele invaziei spaniole şi apoi se refugiază în pădure, pentru a păstra obiceiurile indigene. În ciuda numelui, el/ea se ascunde sub o mască roşie şi este îmbrăcat / îmbrăcată complet în roşu, purtând securea de piatră pe care o folosea să lovească fulgerător trupurile primilor păstrători ai zilei. Ca fiinţă care apare în păduri, peşteri şi visuri, este paznicul animalelor pietrificate (concreţiuni vulcanice semănând cu animalele).

SCEPTRU DE Os, SCEPTRU DE Tigvă (*Ch'amiya b'aq, ch'amiya jolom*), domni din Xibalba de rangul al şaptelea şi al optulea.

SEMNUL Hotarului (*K'ulb'a*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

SFETNIC AL Proviziilor (*Popol winaq chituy*), titlul domnului de rangul al şaselea printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea (*Popol winaq pa jom tzalatz*), titlul domnului de rangul al optulea printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. La a doua menţionare, acest titlu (p. 186) este însoţit de numele intraductibil Xeuxeba. Terenul de joc cu mingea din Trestii Putrede este orientat spre est-

vest şi se află imediat la sud de Marele Monument al lui Tohil, vecin cu piaţa centrală.

SÂNGE DE JERTFĂ (*Lotz kik'*), metaforă pentru gumă, folosită de Hunahpu şi Xbalanque când iau o bucăţică de gumă din mingea lor ca să vindece ochiul unui şoim râzător.

SOARE-LUNĂ (*Q'ijik'*), compus din *q'ij* „soare" şi ik' „lună", dar pronunţat ca un singur cuvânt. Denumire generică pentru corpurile cereşti ce se deplasează prin faţa stelelor fixe.

STINDARD Roşu (*Kaq laq'an*), Crainic pentru Domni în cea de-a treia generaţie de domni domn quiché.

STRĂJERII PRĂZILOR (*Kanchajeleb*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, pe care quichéii le considerau că ar fi venit (ca şi ei) din est.

SUB FUNIE, SUB Coardă (*Xeb'alax*, *xeb'a'maq*), munte numit astfel deoarece peste el trecea un hotar ce despărţea terenurile aparţinând direct domnilor din cetatea Trestii Putrede de cele ale vasalilor lor, la Lângă Oglindă. Când şefii familiilor vasale erau înnobilaţi şi investiţi cu sarcina de-a supraveghea teritorii nou cucerite în timpul domniei lui Quicab, investitura se făcea mai des pe acest munte de hotar decât în Trestii Putrede.

SUB ZECE (*Xelajuj*), cetate cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab, corespunzând cu actualul al doilea oraş ca mărime din Guatemala. Oraşul este trecut pe hărţi cu numele de Quezaltenango sau Quetzaltenango, nume de origine din nahuatl, care înseamnă „quetzal cetate"; în vorbirea de fiecare zi din Guatemala, atât în spaniolă cât şi în limbile maya, i se spune Xelaju sau Xela. Vechea cetate, al cărei amplasament nu se ştie precis, era pe un vârf de deal din apropierea oraşului actual.

SUVERAN Mexican (*Tepew yaki*), titlul domnului de al nouălea rang printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case

mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Mai era numit şi Mama a Casei de Primire.

SUVERANI MEXICANI (*Yaki tepew*), probabil aceiaşi cu poporul mexican. Vezi poporul mexican.

ŞAPTE Gând (*Wuqub' no'j*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a unsprezecea generaţie de domni cauec, născut se pare în ziua numită Şapte Gând în calendarul divinatoriu. În prezent, o astfel de zi de naştere ar prezice o abilitate în rezolvarea problemelor, un potenţial de conducător şi un caracter marcat masculin.

ŞAPTE Macao (*Wuqub' kaqix*), zeu care, în era oamenilor de lemn, pretindea în mod mincinos că el este soarele şi luna; soţul lui Chimalmat şi tatăl lui Zipacna şi Cutremur. În rolul său terestru este un papagal macao roşu, în timp ce în rolul său ceresc reprezintă cele şapte stele din Carul Mare. La cererea lui, Uragan, Hunahpu şi Xbalanque îl dau jos pe Şapte Macao din copacul său, deschizând calea potopului ce-i va distruge pe oamenii de lemn care îl venerau pe Şapte Macao, considerându-l soare. În acelaşi fel, perioada în care Carul Mare coboară sau este sub orizont, partea cea mai mare a nopţii coincide cu anotimpul uraganelor la latitudinea pe care se află Mezoamerica şi Caraibele (de la mijlocul lui iulie până la mijlocul lui octombrie).

Şapte Peşteri, Şapte Canioane (*Wuqub' pek*, *wuqub' siwan*), denumire pentru Tulan, cetatea unde neamul de domni domn quiché şi-au primit zeii. Multe ruine maya au peşteri naturale sub ele. Cetatea Trestii Putrede are trei peşteri artificiale, cea mai lungă dintre ele ajungând până într-un punct de sub piaţa centrală. Vezi Tulan; Zuyua.

ŞAPTE Trestie (*Wuqub' aj*), Crainic pentru Domni în cea de-a şasea generaţie de domni domn quiché. S-a născut, se pare, în ziua numită Şapte Trestie în calendarul divinatoriu. În prezent, o astfel

de zi de naştere ar prezice noroc în viaţă şi posibilitatea unei cariere de preot-şaman sau înalt funcţionar.

ŞARPE cu Pene (*Q'ukumatz*), literal „Şarpele Quetzal". Păstrător al Rogojinii în cea de-a patra (p. 177) sau a cincea (p. 185) generaţie de domni cauec, numit după zeul amintit în alte părţi cu numele de Şarpele cu Pene Suveran. Se pare că a fost şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire cel puţin o parte a domniei sale. A fost unul dintre fondatorii cetăţii Trestii Putrede şi a rămas vestit în special pentru calităţile sale de şaman.

ŞARPE cu Pene Suveran (*Tepew q'ukumatz*), zeu aparţinând unui grup numit în mod diferit: Făcător, Plăsmuitor; Purtător, Zămislitor; Inima Lacului, Inima Mării. Aceşti zei se află, în lumea primordială, în mare sau pe mare, în timp ce zeul sau zeii numiţi Inima Cerului, Uragan, Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sunt în cer.

Şeful Casei de Primire (*Nima k'amja*), titlul domnului care era al patrulea în rang în neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

ŞERPI (*Kumatz*), populaţie aparţinând grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Spaniolii, care i-au strămutat lângă oraşul Sacapulas, îi numeau „coatecas", nume de origine nahua, cu acelaşi înţeles ca în quiché.

ŞOIM (*Wok*), nume divin împerecheat cu Hunahpu într-o rugăciune şi numele unui şoim care a servit ca sol lui Inima Cerului. Probabil acelaşi cu *wak*, Vezi şoim răzător.

ŞOIM RĂZĂTOR (*Wak*), şoim care vânează şerpi (*Herpetotheres cachinnans*) şi care apare deasupra terenului de joc cu mingea, unde primeşte de la Hunahpu şi Xbalanque petele

negre din jurul ochilor, cu ajutorul cărora este identificat. Strigătele sale sunt interpretate de rău augur de populaţiile ţinuturilor care se întind din centrul Mexicului până în Brazilia.

ŞTEVIE (*Jolom okox*), literal „cap de ciupercă”; plantă erbacee aromatică, larg răspândită, numită astfel pentru florile ei dispuse în înflorescenţe. Este, probabil, *Stevia serrata*, numită „requeson” în Mexic şi „pericon blanco” în Guatemala. Arderea acestei plante împreună cu gălbenelele constituie o ofrandă mai modestă decât răşina de copal.

Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, Pat de Lut (*K’azam aj, ch’atam ulew*), nume date de Xmucane ştiuleţilor cruzi de porumb pe care îi tămâiază şi apoi îi pune în podul casei, repetând ceea ce au făcut Hunahpu şi Xbalanque când au plecat spre Xibalba. Îi numeşte „ştiuleţi vii”, deoarece porumbul trăieşte ca să încolţească din nou după recoltare şi deoarece Hunahpu şi Xbalanque au reînviat după moartea lor în lumea subpământeană. „Pat de lut” se referă la podeaua de sub pod, la câmpul unde răsare porumbul semănat şi la pământul de pe care Hunahpu şi Xbalanque s-au înălţat la cer.

TAMAZUL (*Tamasul*), broasca ce a înghiţit păduchele ce purta solia lui Xmucane.

TAMI (Tamub’; singular *tam*), unul dintre grupurile aliate de neamuri numite „cei trei quiché”, celelalte două grupuri fiind quichéii prop riu-zişi – care-i cuprindeau pe caueci, casămari şi domn quichéi – şi ilocii.

TAVĂ PENTRU TORTILLA (*Xot*), tavă de ceramică, rotundă şi puţin concavă, folosită la prăjirea unor turtiţe („tortilla”); mai cunoscută cu numele de origine nahuatl, „comal”.

TEPEPUL, Păstrător al Rogojinii în cea de-a cincea (p. 177) sau a şasea (p. 185) generaţie de domni cauec. Un alt Tepepul a fost Păstrător al Rogojinii în cea de-a opta generaţie de domni

cauec şi au mai fost cu acelaşi nume alţi Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, în cea de-a noua şi de-a treisprezecea generaţie. Acest ultim Tepepul a fost luat ostatic la Trestii Putrede de spanioli, în 1524; era fiul lui Nouă Câine, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, care a fost torturat şi executat de Pedro de Alvarado. Succesiunea sa la titlul tatălui său a fost recunoscută mai târziu de Alvarado, dar în cele din urmă a fost şi el executat, fiind acuzat că a complotat o rebeliune. Tepepul, nume de origine nahua, înseamnă „munte mare”.

TERENUL DE JOC CU MINGEA (*jom*), teren în formă de I, pavat cu piatră şi înconjurat cu ziduri tot de piatră, pe care se desfăşura jocul cu mingea în Mezoamerica; zidurile laterale ale părţii mai înguste (care unea cele două capete ale lui I) se înclinau în partea superioară în direcţia opusă suprafeţei de joc, semănând cu o tribună, dar, de fapt, constituind o parte a terenului propriu-zis. În prezent, *jom* este cuvântul quiché pentru „cimitir”, ceea ce sugerează natura mortală a jocului descris în *Popol Vuh*, cel puţin atunci când se joacă în lumea subpământeană a domnilor din Xibalba. Terenurile pentru jocul cu mingea din siturile arheologice ale Mezoamericii se află pe o suprafaţă aflată mai jos decât locul din apropiere pe care este amplasată o piaţă sau o curte. Vezi Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea.

TIGVÀ (*Sima* sau *tzima*), fructul copacului de şes *Crescentia cujete* sau copacul însuşi. Fructul, tăiat în două şi golit de miez, serveşte ca vas de băut, fiind deosebit de preţuit pentru băuturile pe bază de cacao. Copacul nu a rodit până când capul lui Hunahpu nu a fost aşezat în furca formată de crengile sale. Vezi şi Ţeasta lui Unu Hunahpu.

TOHIL (*Tojil*), zeul făcător de foc, de furtuni, de jertfe cu sânge şi de putere. Ca aspect al zeului monopod numit Uragan, el

joacă rol de sfredel de aprins focul. Zeul protector al neamurilor cauec, tam şi iloc, numele de Ţohil cuprinde uneori nu numai pe Tohil însuşi, dar şi pe Auilix şi Hacauitz, zeii ocrotitori ai neamurilor casămare şi domn quiché. Tohil a fost primit la Tulan de Jaguar Quitze care l-a dus la Locul lui Tohil pentru primul revărsat al zorilor. La templul său din Trestii Putrede, numit Marele Monument al lui Tohil, a primit ofrande de la cei care veneau să plătească tribut domnilor Regatului Quiché.

Tonatiuh, numele dat de populaţia din Mexic care vorbeşte nahuad, lui Pedro de Alvarado. Înseamnă „soare” sau, literal, „cel care se tot înfierbântă”. Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat (*Ch'ipi kaqulja*, *raxa kaqulja*), zei ale cărur nume se referă atât la fulgere, cât şi la fulgurite (pietre sticloase, formate acolo unde fulgerul loveşte pământul), concepute ca nişte proiectile aruncate din cer. Aceiaşi zei sunt numiţi Inima Cerului, Inima Pământului; împreună cu Uragan Trăsnet formează o treime.

„TREI CASE MAJU” (*Oxib9 chi nim ja*) se referă la alianţa de la Locul cu Barbă dintre neamurile cauec, casămare şi domn quiché, ai căror membri se căsătoreau între ei.

Trei Cerb (*Oxib9 kej*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a douăsprezecea generaţie de domni cauec, născut se pare într-o zi numită în calendarul divinatoriu Trei Cerb. În prezent, o astfel de dată de naştere ar prezice un caracter masculin, dominant, cu putere de exprimare, cu posibile înclinaţii de şaman, dar din cauza numărului mic, aceste calităţi vor fi prezente într-o proporţie moderată. A fost torturat şi ars de castilieni când au cucerit Trestii Putrede, în 1524.

TRESTII PUTREDE (*Q'umaraq aj*), cetatea construită de domnii quiché după ce au plecat din Locul cu Barbă, întemeiată de un Păstrător al Rogojinii numit Şarpele cu Pene. În Locul cu Barbă

au fost doar trei case mari sau familii de domni, dar după ce s-a întemeiat Trestii Putrede, neamul cauec s-a împărţit în nouă subdiviziuni, neamul casămare tot în nouă, domn quiché în patru şi mai erau şi două ale zaquicilor (care nu fuseseră menţionaţi la Locul cu Barbă). În afară de cele două subdiviziuni ale zaquicilor, care aveau un singur palat, fiecare dintre aceste subdiviziuni avea o casă mare, ajungând în total la douăzeci şi trei de palate. Pornind din Trestii Putrede, Quicab a lărgit mult Regatul Quiché; Trestii Putrede a fost cucerit de Pedro de Alvarado în 1524. Ruinele menţionate pe hărţi, cu numele lor nahua Utatlân, se află la trei kilometri vest de Santa Cruz del Quiché.

TRIBUL Tam (Amaq' *tan*), locul unde tamii l-au adăpostit pe zeul lor ocrotitor, nu departe de locul unde ilocii, cauecii, casămarii şi domn quichéii au făcut acelaşi lucru; mai este şi locul unde tamii au văzut apărând primii zori. Tribul Ţesutul Plasei (*Amaq'ukin k'at*), locul unde ilocii i-au dat lăcaş zeului lor ocrotitor, nu departe de locurile unde tamii, cauecii şi cei din neamurile casămare şi domn quiché au făcut acelaşi lucru. De asemenea, locul unde se găseau ilocii la primul revărsat al zorilor.

TULAN, oraş în est, asemănător aşezării din perioada clasică copan maya, prin faptul că avea drept stemă un liliac. Domnii quiché, cakchiquel şi alţi „oameni de munte" s-au adunat acolo plătind tribut şi primindu-şi fiecare zeul protector. Până să-şi găsească propriile locuri unde să domnească, Tulan a fost abandonat. Aşezarea a fost, probabil, numită Tulan numai după dispariţia ei. Alte denumiri ale acestui oraş sunt Tulan Zuyua şi Şapte Peşteri, Şapte Canioane.

TULAN Zuyua, vezi Tulan; Zuyua.

ŢEASTA LUI Unu Hunahpu (*Ujolom jun junajpu*), denumire pentru tigvă, referitoare la faptul că arborele tigvă nu a rodit

niciodată până când capul retezat al lui Unu Hunahpu nu a fost aşezat în furca formată de el. Tigva a fost şi este încă folosită ca vas pentru a bea cacao, iar vasele de ceramică din epoca maya clasică folosite în acest scop sunt pictate cu scene din povestiri ca cele din *Popol Vuh*. Vezi tigvă.

Ţestoasa Roşie de Mare (*Kaqa paluma*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soţia lui Jaguar Quitze, unul dintre primii patru bărbaţi.

ŢESUT (*Kema*), Domn Dregător al domnilor casămare; nume menţionat într-un pasaj ca fiind un contemporan al lui Quicab, Păstrător al Rogojinii în cea de-a şasea generaţie de domni cauec (p. 180) şi într-un alt pasaj ca aparţinând celei de-a zecea generaţii de domni casămare (p. 186).

Unu Hunahpu, Şapte Hunahpu (*Jun junajpu*, wuqub' *junajpu*), fiul mai mare şi cel mai mic al lui Xpiyacoc şi Xmucane, numiţi după denumirea a două zile din calendarul divinatoriu. În naraţiune se vorbeşte despre ei ca despre două persoane, dar „unu" şi „şapte" ţin loc pentru toate cele treisprezece numere posibile, figurând ca unităţi lexicale ce indică numărul, în faţa sau la sfârşitul oricărui nume de zi. Unu Hunahpu şi Femeia Egretă sunt părinţii lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter; mai târziu, Unu şi Şapte Hunahpu împreună devin, prin Luna Sânge, taţii gemenilor Hunahpu şi Xbalanque. Re adu când la viaţă chipul mort al lui Şapte Hunhpu, gemenii iniţiază apariţiile ca luceafăr de dimineaţă ale planetei Venus, apariţii care încep în zile numite *Hunahpu*.

UNU MAIMUŢĂ, Unu Meşter (*Jun* b'atz', *jun chuen*), fiii lui Unu Hunahpu şi ai Femeii Egretă, fraţi după tată ai lui Hunahpu şi Xbalanque. Zei protectori ai muzicienilor, scriitorilor şi meşteşugarilor. Unu Maimuţă (şi anume o maimuţă urlătoare) este numit după o zi din calendarul divinatoriu quiché şi chol, în timp ce

Unu Meşter este numit după ziua corespondentă din calendarele kekchi şi yucatec.

UNU MOARTE, Şapte Moarte (*Jun kame*, wuqub' *kame*), domni de rangul întâi şi al doilea dintre conducătorii Xibalbei, numiţi după două zile din calendarul divinatoriu. În naraţiune se vorbeşte despre ei ca despre două persoane, dar „unu" şi „şapte" ţin loc pentru toate cele treisprezece numere posibile, figurând ca unităţi lexicale ce indică numărul, în faţa sau la sfârşitul oricărui nume de zi. Punând capul retezat al lui Unu Hunahpu într-un copac, iniţiază apariţiile ca luceafăr de seară ale planetei Venus, apariţii care încep în zile numite Moarte.

Unu Toh (*Jun toj*), zi din calendarul divinatoriu. Zeitatea ocrotitoare a rabinalilor, pe care autorii lui *Popol Vuh* îl declară echivalent cu Tohil al cauecilor, ilocilor şi tamilor.

URAGAN (*Juraqan*), zeul aducător al ploii şi al inundaţiilor care încheie era oamenilor de lemn şi care, periodic, le dă instrucţiuni lui Hunahpu şi Xbalanque. Mai este numit Uragan Trăsnet şi Inima Cerului, Inima Pământului. Tohil, prima dintre zeităţile ocrotitoare ale poporului quiché, este una dintre manifestările sale pământene.

URAGAN Trăsnet (*Kaqulja juraqan*), denumire a zeului Uragan.

VATRĂ (Chiq'aq'), unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna. Se crede că este Volcân de Fuego, la sud-vest de Antigua, Guatemala, care formează vârfuri îngemănate cu Volcân de Acatenango. Vezi Hunahpu.

VÂLTORILE SCORPIONULUI (*Jalja* ja' *sinaj*), obstacol în drumul spre Xibalba, aşezat puţin înainte de Răscrucea de Drumuri. La nivel ceresc, Vâltorile Scorpionului ar trebui să fie pe ecliptică, la mică distanţă spre vest de locul unde Marea Falie

intersectează Calea Lactee. Aceasta ar însemna în constelaţia Scorpius, pe care yucatecii maya şi aziecii o vedeau ca pe un scorpion.

VÂRF DE SĂGEATĂ, UNGHI DE COARDĂ DE ARC (Uchi'ch'a, uchi' k'a'm), denumirea neamului de avangardă trimis să ocupe cetăţile cucerite în timpul domniei lui Quicab.

VÂRFURI CU URZICI (*Chuwi la*), oraşul menţionat pe hărţi cu denumirea nahua Chichicastenango, care înseamnă „Cetatea Urzicilor". Odinioară a fost o cetate cakchiquel, cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii săi vorbesc limba quiché.

VÂRFURILE IZVOARE Fierbinţi (*Chuwi* miq'ina'), oraşul cunoscut în spaniolă sub denumirea San Miguel Totonicapán, capitala departamentului Totonicapán, odinioară situat deasupra aşezării actuale, pe vârful unei coline. A fost o cetate a populaţiei pământuri albe (mam maya), cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent populaţia vorbeşte limba quiché.

VULTUR ALB (*Saq k'ucb*), vulturul rege (Sarcoramphus *papa*); specie care trăieşte la şes, de culoare albă, cu excepţia penelor de pe aripi, cu capul şi gâtul pleşuv şi roşu.

XBALANQUE (*Xb'alanq'e*), vânător şi jucător cu mingea, fratele geamăn mai mic a lui Hunahpu. Mama lor este Luna Sânge şi taţii lor, care i-au conceput împreună, Unu şi Şapte Hunahpu. Rolurile astronomice ale lui Xbalanque îl includ pe cel al soarelui subpământean sau de noapte şi pe cel al lunii pline, care s-a înălţat când a apus soarele, în prima zi a erei prezente. În kekchi numele său înseamnă „aspectul ascuns al soarelui".

XEANUL (*Xk'anul*), unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna. Este Volcân Santa María, la nouă kilometri sud de Quetzaltenango.

XEUXEBA, vezi Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea.

XIBALBA (*Xib'alb'a*), lumea înfricoşătoare de sub pământ, condusă de Unu şi Şapte Moarte, şi de alţi domni. Vezi Drumul Xibalbei.

XPIYACOC, Xmucane, străbuni divini, mai bătrâni decât toţi ceilalţi zei, părinţii lui Unu şi Şapte Hunahpu, ocrotitorii păstrătorilor zilei. Până în zilele noastre păstrătorii zilei sunt, în mod ideal, soţ şi soţie, şi prezicerile pe care le fac împreună au rezultatul cel mai clar. Printre denumirile lui Xpiyacoc şi Xmucane sunt Bunic al Zilei, Bunic al Luminii (deşi Xpiyacoc este descris ca bărbat) şi de două ori Purtător, de două ori Zămislitor (de parcă s-ar vrea să-i facă mai bătrâni decât zeii care sunt doar Purtător, Zămislitor). Li se mai spune Moaşă şi Peţitor, domenii specializate ale prezicătorilor quiché contemporani (femei şi bărbaţi).

XTAYUB, probabil o scriere diferită a numelui Iziayul; Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, în cea de a opta generaţie de domni cauec.

XULU, Pacam (*Xulu*, *pak'am*), prezicători care spun domnilor din Xibalba să arunce oasele măcinate ale lui Hunahpu şi Xbalanque într-un râu, pentru a apărea ştiuci din ele. Numele prezicătorilor sunt de origine cholan şi se referă la ştiucă şi la ceva semănat. Vezi clarvăzători de mijloc.

YacOLATAM, domn de rangul al optulea printre domnii casămare şi capul uneia dintre cele nou à case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Cuvântul, de origine nahua, înseamnă „colţul rogojinii".

YOLCUAT, zeul mexicanilor, numit şi Quitzalcuat. Numele este de origine nahua şi înseamnă „şarpe ingenios".

ZacLATOL, versiunea quiché a unui cuvânt nahua, pentru o rogojină împletită din frunze de papură.

ZAPOTES (*Tulul*), fruct tropical (*Manilkara zapota*), numit

uneori în engleză „sapota”. Pieliţa cafenie pare din antilopă, pulpa este de culoarea ciocolatei.

ZAQUICI (*Saqik*), neam de domni împărţit în două case mari după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Acest neam, care nu este menţionat printre cele ce vin din est, serveşte ca înlocuitor pentru seminţia ce ar fi fost fondată de Jaguar întunecat şi soţia sa, Casa Macao, dacă ar fi avut copii. Vezi Casa Mătasedeporumb.

ZaQUICAZ (*Saqiq’as*), şarpele care înghite broasca, care înghite păduchele, care poartă solia Xmucanei. Este un şarpe gros şi negru şi se spune că fuge de oameni, scoţând un zgomot din burtă.

ZgÂNDÂRĂ Bubă (*Xik’iri pat*), domn de rangul al treilea în Xibalba.

Ziduri Militare, Colţuri Militare (*Raltz’alam achij, utza’m achij*), tiduri care se referă la sectoare ale palisadei şi la hotarele Regatului Quiché, conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

ZIPACNA (*Sipakna*), primul fiu al lui Şapte Macao şi Chimalmat, şi fratele mai mare al lui Cutremur. El se laudă că a făcut pământul şi are caracterul unui caiman.

„ZORII Vieţii” (*Saq k’aslem*), denumire pentru *Popol Vuh*, cu referire la primul răsărit al soarelui de acum şi în opoziţie cu altă denumire, „Locul Nostru din Umbră”. O altă interpretare ar fi „Viaţa în Lumină”.

ZUYUA (*Suyua*), o parte a numelui Tulan Zuyua; oraş în est, unde conducătorii quichéilor şi alţi „oameni de munte” şi-au căpătat zeii protectori ce le dădeau drept la domnie. În limba yucatec maya, cuvântul *suyua t3an* „vorbire sucită (sau înşelătoare)” se referă la ghicitori ale căror răspunsuri erau cerute celor care pretindeau funcţii cuvenite reprezentanţilor de neam

domnesc.

BIBLIOGRAFIE

Sursele citatelor

(AA) Aulie şi Aulie 1978
(AB) Barrera Vásquez 1980
(AG) Garcia Hernández *et al*. 1980
(AM) Molina 1970
(BS) Sahagún 1950-1969
(CB) Roys 1967
(DB) Basseta 1921
(DL) Leon 1954
(DV) Vico e. 1550
(DZ) Zuniga ş.a.
(EH) Haeserijn V. 1979
(FT) Tirado 1787
(FV) Varea 1929
(FX) Ximénez 1985
(JH) Josserand şi Hopkins 1988
(JM) Maldonado Andrés *et al*. 1986
(MA) Alvarado López 1975
(MX) Maynard şi Xec 1954
(OS) Stoll 1888
(PG) Guzman 1984
(PM) Moran ş.a.
(RA) Brasseur de Bourbourg 1862
(RL) Laughlin 1975
(RS) Siméon 1977
(TE) Coto 1983
(TK) Carmack 1973: cap. 6

(TT) Carmack şi Mondloch 1983

(TV) Carmack şi Mondloch 1983c

(TY) Carmack şi Mondloch 1983b

(UU) Ulrich şi Ulrich 1976

Academia de las Lenguas Mayas, *Lenguas mayas de Guatemala*: *documento de referenda para la pronunciadón de los nuevos alfabetos oficiales*, Guatemala, Instituto Indigenista Nacional, 1988

Alvarado López, Miguel, *Léxico médico quiché-español*, Guatemala, Instituto Indigenista Nacional, 1975

Alvárez del Toro, Miguel, *Las aves de Chiapas*, Tuxtla Gutiérrez, El Gobierno del Estado de Chiapas, 1971

Aulie, H. Wilbur şi Evelyn W. Aulie, *Diccionario ch'ol-español, español-ch'ol*, México, Instituto Lingüístico de Verano, 1978

Aveni, Anthony F., *Skywatchers of Ancient Mexico*, Austin, University of Texas Press, 1980

Berrera Vasquesz, Alfredo, *Diccionario maya cordemex, maya-español y español-maya*, Mérida, Ediciones Cordemex, 1980

Basseta, Domingo de, „Vocabulario en lengua quiché." Analiza manuscrisului de William Gates (? 1698), în Bibliothèque Nationale, Paris în the J. P. Harrington collection, National Anthropological Archives, Smithsonian Institution, Washington, D.C., 1921

Berendt, C. H. „Calendario de los indios de Guatemala Kiché" copie după un manuscris anonim (azi pierdut); originalul în Museo Nacional de Guatemala, University of Pennsylvania Library, Philadelphia ş.a.

Brady, James E., „Caves and Cosmovision at Utatlan", în *California Anthropologist*, 18(1), 1991, pp. 1-10

Brady, James E. şi George Veni, „Man-made and Pseudo-karst Caves: The Implications of Subsurface Features Within Maya Centers" în *Geoarchaeology*: *An International Journal*, 7, 1992, pp.149-167 Brasseur de Bourbourg, Charles Etienne, *Popol Vuh*. *Le livre sacré et les mythes de l'antiquité américaine*, Collection de Documents dans les Langues Indigenes de l'Amérique Ancienne 1, Paris, Arthus Bertrand, 1861

Idem *Rabinal-Achi ou le drame-ballet du tun*. Collection de Documents dans les Langues Indigènes de VAmérique Ancienne 2, Paris, Arthus Bertrand, 1862

Breedlove, Dennis E. şi Robert M. Laughlin, *The Flowering of the World*: *A Tzotzil Botany of Zinacantán*, 2 vol. Smithsonian Contributions to Anthropology 35, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press, 1993 Bricker, Victoria R., *The Indian Christ, the Indian King*: *The Historical Substrate of Maya Myth and Ritual*, Austin, University of Texas Press, 1981

Hanks, William F. şi Don S. Rice (ed.), „The last Gasp of. Maya Hieroglyphic Writing in the Books of Chilam Balam of Chumayel and Chan Kan" în *Word and Image in Maya Culture*: *Explorations in Language, Writing, and Representation*, Salt Lake City, University of Utah Press, 1989, pp. 39-50 Bricker, Victoria R. şi Harvey M. Bricker, *The Mars Table in the Dresden Codex*, Middle American Research Institute Publications 57, 1986, 51-80 Brinton, Daniel G., *Annals of the Cakchiquels*, Philadelphia, Library of Aboriginal American Literature, 1885 Brown, Kenneth L., „Archaeology in the Quiché Basin, Guatemala", în *Mexikon* 2(5), 1980, pp.72-73

Idem „Postelassic Relationships Between the Higland and Lowland Maya", în Chase Arien F. şi Prudence M. Rice (ed.), *The Lowland maya Postelassic*, pp. 270-281, Austin, University of Texas

Press, 1985

Bunzel, Ruth, *Chichicastenango*: *A Guatemalan Village*, Seattle, University of Washington Press, 1959 Burgess, Dora M. De, şi Patricio Xec, *Popol Wuj*, Quezaltenango, El Noticiero Evangélico, 1955

Bums, Allan F., „The Caste War in the 1970's: Present-Day Accounts from Village Quintana Roo", în Grant D. Jones (ed.), *Anthropology and History in Yucatan*, pp. 259-273, Austin, University of Texas Press, 1977

Idem *An Epoch of Miracles*: *Oral Literature of the Yucatec Maya*, Austin, University of Texas Press, 1983 Campbell, Lyle, „Préstamos lingüístico en el Popol Vuh", în Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos, (ed.), *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh*, Guatemala, Piedra Santa, 1983, pp. 81-86

Carlson, John B., „The Grolier Codex: A Preliminary Report on the Content and Authenticity of a 13th-century Maya Venus Almanac", în Anthony F. Aveni şi Gordon Brothers ton (ed.), *Calendars* în *Mesoamerica and Pern*: *Native American Computations of Time*, pp.27-57 BAR International Series 174, Oxford, British Archaeological Reports 1983

Carmack, Robert M., *Quichean Civilization*: *The Ethnohistoric*, *Ethnographic*, *and Archaeological Sources*, Berkeley, University of California Press, 1973

Idem *The Quiché Mayas ofutaldn*, Norman, University of Oklahoma Press, 1981 Carmack, Robert M., şi James I. Mondloch, *El Título de Totonicapán*: *texto*, *traducción y comentário*, Centro de Estúdios Mayas, Fuentes para el Estúdio de la Cultura Maya, 3, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983a

Idem „El Títutlo de Yax", în *El Títutlo de Yax y otros documentos quichés de Totonicapán*, *Guatemala*, pp. 33-137,

México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983b

Idem „Títutlo de Pedro Velasco”, în *El Títutlo de Yax y otros documentos quichés de Totonicapán, Guatemala*, pp. 139-199, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983c Carrasco, Pedro, „Donjuan Cortés, cacique de Santa Cruz Quiché”, în *Estúdios de Cultura Maya* 6, 1967, pp. 251-266 Casas, Bartolomé de las, *Apologética historia sumaria*, 2 vol. (ed. Edmundo O’Gorman), México, Instituto de Investigaciones Históricas, Universidad Nacional Autónoma de México, 1967 Chase, Arlen F., şi Prudence M. Rice *The Lowland Maya Postelassic*, Austin, University of Texas Press, 1985 Chavez, Adrian I., *Pop Wuj*, México, Ediciones de la Casa Chata, 1979 Chonay, Dionisio José, şi Delia Goetz, *Title of the Lords of Totonicapán*, în acelaşi volum cu Recinos şi Goetz, *The Annals of the Cakchiquels*, Norman, University of Oklahoma Press, 1953 Coe, Michael D., *The Maya Scribe and His World*, New York, The Grolier Club, 1973

Idem „Supernatural Patrons of Maya Scribes and Artists”, în *Social process* în *Maya Prehistory* (ed. Norman Hammond), pp. 327-347, London, Academic Press, 1977

Idem *The Maya*, ed. A IV-a, New York, Thames and Hudson, 1987 „The Hero Twins: Myth and Image”, în *The Maya Vase Book*: *A Corpus of Rollout Photographs of Maya Vases*, vol. I (ed. Justin Kerr), pp. 161-184, New York, Kerr Associate, 1989

Idem *Breaking the Maya Code*, New Tork, Thames and Hudson, 1992

Idem *Mexico*: *From the Olmecs to the Aziecs*, ed. A IV-a, New Yorks, Thames and Hudson, 1994 Coe, William R., *Tikal*: *A Handbook of the Ancient Maya Ruins*, Philadelphia, The University Museum, 1967 Coto, Thomâs de, *Vocabulario de la lengua cakchiquel* (ed. René Acuna), México, Universidad Autónoma de

México, 1983

Craine, Eugene R., şi Reginald C. Reindorp, *The Codex Pérez and the Book of Chilam Balam of Mani*, Norman, University of Oklahoma Press, 1979 Davis, L. Irby, *A Field Guide to the Birds of Mexico and Central America*, Austin, University of Texas Press, 1972 Earle, Duncan Melean, „La etnoecologia quiché en el Popol Vuh", în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos), pp.293-303, Guatemala, Piedra Santa, 1983 Edmonson. Munro S., *Quiche-English Dictionary*, Middle American Research Institute Publication 30, New Orleans, Tulane University, 1965

Idem *The Book of Counsel*: *the Popol Vuh of the Quiché Maya of Guatemala*, în *Middle American Research Institute Publication* 30, New Orleans, Tulane University, 1971

Idem *The Andent Future of the Itza*: *The Book of Chilam Balam of Tizimin*, Austin, University of Texas Press, 1982 Fash, William L., *Scribes, Warriors, and Kings*: *The City of Copan and the Andent Maya*, London, Thames and Hudson, 1991 Forshaw, Joseph M., *Parrots of the World*, New York, Doubleday, 1973 Foster, George M., „Sierra Popoluca Folklore and Beliefs", în *University of California Publications* în *American Archaeology and Ethnology* 42, n. 2, 1945, pp. 175 249

Freidel, David, Linda Schele şi Joy Parker, *Maya Cosmos*: *Three Thousand Years on the Shaman's Path*, New York, William Morrow, 1993 García Hernandez, Abraham, Santiago Yac Sam şi David Henne Pontious, *Diccionario quiché-español*, Guatemala, Instituto Lingüístico de Verano,

1980

Grube, Nikolai, „Classic Maya Dance: Evidence from Hieroglyphs and Iconography" în *Andent Mesoamerica* 3, 1992, pp.

210-118 Guzman, Pantaleón de, *Compendio de nombres en lengva cakchiqvel* (ed.

René Acuna), México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1984 Haeserijn V., Esteban, *Diccionario k'ekchi'-español*, Guatemala, Piedra Santa, 1979

Hammond, Norman, *Andent Maya Civilization*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1982 Hanks, William F., „Elements of Maya Style", în *Word and Image* în *Maya Culture*: *Explorations* în *language*, *Writing*, *and Representation* (ed. William F. Hanks şi Don S. Rice), pp. 92-111, Salt Lake City, University of Utah Press, 1989

Heyden, Doris, „An Interpretation of the Cave Underneath the Pyramid of the Sun în Teotihuacan, Mexico", în *American Antiquity* 40, 1975, pp. 131-147

Hill, Robert M., şi John Monaghan, *Continuities* în *Highland Maya Sodal Organization*: *Ethnohistory* în *Sacapulas*, *Guatemala*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1987 Houston, Stephen D., *Maya Glyphs*, în *Reading the Past* 7, 1989, Berkeley, University of California Press

Houston, Stephen D., David Stuart şi Karl A. Taube, „Folk Classification of Classic Maya Pottery", în *American Anthropologist* 91, 1989, pp. 720-726 Hunt, Eva, *The Transformation of the Hummingbird*: *Cultural Roots of a Zinacanteco Mythical Poem*, Ithaca, Cornell University Press, 1977 Hymes, Dell, *„În Vain I Tried to Tell You"*: *Essays* în *Native American Ethnopoeticăy* Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1981 Ichon, Alain, „Arqueologia y etnohistória en Cawinal", în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 237-246, Guatemala, Piedra Santa, 1983 Janson, Thor,

Animales de Centroamérica en peligro, Guatemala, Piedra Santa, 1981

Josserand, J. Kathryn şi Nicholas A. Hopkins, „Chol (Mayan) Dictionary Database", în *Final Performance Report to the National Endowment for the Humanities*, (fotocopie), 1988 Klein, Cecilia, „The Shield Women: Resolution of an Aziec Gender Paradox", în *Current Topies* în *Aziec Studies* (ed. Alana Cordy-Collins şi Douglas Sharon), pp. 39-64, San Diego Museum papers 30, San Diego, San Diego Museum of Man, 1993 La Farge, Oliver, *Santa Eulalia*, Chicago, University of Chicago Press, 1947 Laughlin, Robert M., *The Great Tzotzil Dictionary of San Lorenzo Zinacantán*, în *Smithsonian Contributions to Anthropology* 19, 1975, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press Lehmann-Nitsche, R. „La constelación de la Osa Mayor y su concepto como Huracán o dios de la tormenta en la esfera del Mar Caribe" în *Revista del Museo de La Plata* 28, 1924-1925, pp. 101-145 León, Juan de, *Diccionario quiché-español*, Guatemala, Landivar, 1954 Leyenaar, Ted J. J., şi Lee A. Parsons, *Ulama*: *The Baligame of the Mayas and Aziecs*, *2000 B.C*.

— *2000 A.D*, Leiden, Spruyt, 1988 Lounsbury, Floyd G., „Maya Numeration, Computation, and Calendrical Astronomy", în *Dictionary of Sdentific Biography* 25, n. 1, 1978, pp. 759-818

Idem „Astronomical Knowledge and Its Uses at Bonampak, Mexico", în *Archaeoastronomy* în *the New World* (ed. By Anthony F. Aveni), pp. 143-168, Cambridge, Cambridge University Press, 1982

Idem „The Base of the Venus Tables of the Dresden Codex, and Its Significance for the Calendar-Correladon Problem", în *Calendars* în *Mesoamerica and Peru*: *Native American Computations of Time* (ed. Anthony F. Aveni şi Gordon

Brotherston), pp. L-26, BAR International Series 174, 1983 Oxford, British Archaeological Reports

Idem „The Identities of the Mythological Figures în the Cross Group Înscriptions of Palenque", în *Fourth Palenque Round Table, 1980* (ed. Merle Greene Robertson şi Elizabeth P. Benson), pp. 45-58, San Francisco, Pre-Columbian Art Institute, 1985

Idem „The Ancient Writing of Middle America", în *The Origins of Writing* (ed. Wayne M. Senner), pp. 203-237, Lincoln, University of Nebraska Press, 1989

Love, Bruce, *The Paris Codex*: *Handbook for a Mayan Priest*, Austin, University of Texas Press, 1994 Lowy, Bernard, „*Amanita muscaria* and the Thunderbolt Legend în Guatemala and Mexico", în *Mycologia* 66, 1974, pp. 188-191, 1974 Maldonado, Andrés Juan, Juan Ordonez Domingo şi Juan Ortiz Domingo, *Diccionario mam*, Guatemala, Centro de reproducciones de la Universidad Rafael Landivar, 1986 Maynard, Gail, şi Patricio Xec, „Diccionario preliminar del idioma quiché", mimeografie, 1954

Mebryde şi Felix Webster, *Cultural and Historical Geography of Southwest Guatemala*, în *Institute of Social Anthropology* 4, 1947, Washington, D.C., Smithsonian Institution Mendelson, E. Michael, „Maximon: An Iconographical Introduction", în *Man* 59, 1959, pp. 56-60

Miles, Suzanne W., „Mam Residence and the Maize Myth", în *Culture in History*: *Essays* în *Honor Of Paul Radin* (ed. Stanley Diamond), pp. 430-436, New York, Octagon Books, 1981 Miller, Arthur G., *On the Edge of the Sea*: *Mural Painting at Tancah-Tulum*, *Quintana Roo*, *Mexico*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 1982 Molina, Alonso de, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*, prefaţă de Miguel León-Portilla, México, Porrua, 1970 Morán, Pedro, „Bocaburio de solo los

nombres de la lengua pokoman", manuscris în Bancroft Library, University of California, Berkeley; copie în the Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts., ş.a. Norman, V. Garth, *I zap a Sculpture*, pt. 2, în *Papers of the New World Archaeological Foundation* 30, 1976, Provo, Utah, Brigham Young University, 1976

Orelllana, Sandra, The Tzutultil Mayas: Continuity and Change, 1250-1630, Norman, University of Oklahoma Press, 1984 Palma Murga, Gustavo (ed.), Indice del archivo del extinguido Juzgado Privativo de Tierras depositado en la Escribania de Cámara del Supremo Gobierno de la República de Guatemala, pt. 2, México, Ediciones de la Casa Chata, 1991

Paxton, Merideth, „Codex Dresden: Stylistic and Iconographie Analysis of a Maya Manuscript" microfilm, în *Ph. D. Dissertation* în *Art History*, University of New Mexico, Ann Arbor, 1986 Recinos, Adrian, *Crónicas indígenas de Guatemala*, Guatemala, Editorial Universitaria, 1957

Recinos, Adrián, şi Delia Goetz, *The Annals of the Cakchiquels*, în acelaşi volum cu Chonay and Goetz, *Title of the Lords of Totonicapán*, Norman, University of Oklahoma Press, 1953 Recinos, Adrian, Delia Goetz şi Sylvanus Griswold Morley, *Popol Vuh*: *The Sacred Book of the Quiché Maya of Guatemala*, Norman, University of Oklahoma Press, 1950 Reents-Budet, Dorie, *Painting The Maya Universe*: *Royal Ceramies of the Classic Period*, Durham, Duke University Press, 1994

Robiesek, Francis şi Donald Hales, „Maya Heart Sacrifice", în *Ritual Human Sacrifice* în *Mesoamerica* (ed.) Elizabeth H. Boone, pp. 49-90, Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 1984 Roys, Ralph L., „The Maya Katun prophecies of the Books of Chilam Balam. Seria I" *Contributions to American Antropolgy and History* 12 (57),

pp. 3-60, 1954, Washington, D.C., Carnegie Institution Roys, Ralph L., *Ritual of the Bacabs*: *A Book of Maya Incantations*, Norman, University of Oklahoma Press, 1965

Idem *The Book of Chilam Balam of Chumayel*. Norman: University of Oklahoma Press, 1967 Rubio, J. Francisco, *Diccionario de voces usadas en Guatemala*, Guatemala, Piedra Santa, 1982

Rzedowski, Jerzy, şi Miguel Equihuua, *Atlas cultural de México*: *flora*. México: Grupo Editorial Planeta, 1987 Sabloff, Jeremy A., şi E. Wyllys Andrews V., *Late Lowland Maya Civilization*: *Classic to Postelassic*, Albuquerque, University of New Mexico Press 1986 Sahagun, Bernardino de., *Florentine Codex*: *A General History of the Things of New Spain*, traducere de Arthur J. O. Anderson şi Charles E. Dibble, 12 vol., Santa Fe, School of American Research and University of Utah, 1950-1969

Saler, Benson, „Cultic Alternatives in a Guatemalan Village" (mimeografiat), în *Paper Read at the Association of Social Anthropologists*, *Conference on Regional Cults*, Manchester, Marea Britanie, 1976 Sam Colop, Enrique, „Maya Poeties" (microfim), în Ph. D. *Dissertation* în *English*, *State University of New York at Buffalo*, Ann Arbor, 1994 Scarborough, Vernon L., şi David R. Wilcox, *The Mesoamerican Baligame*, Tucson, University of Arizona Press, 1991 Scheie, Linda, *Notebookfor the Maya Hieroglyphic Writing Workshop at Texas*, Austin, Institute of Latin American Studies, 1984

Idem „Venus and the Monuments of Smoke-Imix-God K and others în the Great Plaza", în *Copán Notes* 101, 1991

Idem *Notebook for the XVI Maya Hieroglyphic Workshop at Texas*, Austin, University of Texas, 1992 Scheie, Linda şi Barbara Fash, „Venus and the Reign of Smoke-Monkey", în *Copán Notes*

100, 1991 Schele, Linda şi David Freidel, *A Forest of Kings*: *The Untold Story of the Andent Maya*, New York, William Morrow, 1990 Scheie, Linda şi Mary Ellen Miller, *The Blood of Kings*: *Dynasty and Ritual* în *Maya Art*, Fort Worth, Kimbell Art Museum, 1986 Scheie, Linda şi David Stuart, „Te-Tun as the Glyph for «Stela»", *Copán Notes* 1, 1986

Scholes, France V. şi Roys, The Maya Chontal Indians of Acalan-Tixchel: A Contribution to the History and Ethnography of the Yucatan Peninsula, Norman, University of Oklahoma Press, 1968 Schultze Jena, Leonhard S., Popol Vuh: Das Heilige Buch der Quiché-Indianer von Guatemala, Stuttgart, W. Kohihammer, 1944

Shaw, Mary, *According to Our Ancestors*: *Folk Texts from Guatemala and Honduras*, Norman, Summer Institute of Linguisties, 1971 Siegel, Morris, „The Creation Myth and Acculturation în Acatán, Guatemala", în *Journal of American Folklore* 56, 1943 pp. 120-126 Siméon, Rémi, *Diccionario de la lengua nahuuatl o mexicana*, México, Siglo Veintiuno, 1977

Smith, Mary Elizabeth, *Picture Writing from Andent Southern Mexico*: *Mixtec Place Signs and Maps*, Norman, University of Oklahoma Press, 1973 Stoll, Otto, *Die Sprache der Pokonchi-Indianery* în *Die Maya-Sprachen der Pokom-Gruppe*, vol. 1, Viena, Alfred Holder, 1888 Stross, Biran, „The language of Zuyua" în *American Ethnologist* 10, 1983, pp. 150-164

Stuart, David, „Ten Phonetic Syllables", în *Research Reports on Andent Maya Writing* 14, 1987, Washington, D.C., Center for Maya Research „The Maya Conception of Ancestral Tollan", în *Paper delivered at the Mesoamerican Histories Roundtable*, Dumbarton Oaks, ş.a.

Stuart, David şi Stephen Houston, *Classic Maya Place Names*, în Studies în Pre Columbian Art and Archaeology 33, Washington,

D.C., Dumbarton Oaks, 1994

Taube, Karl, „A Representation of the principal Bird Deity în the Paris Codex", în *Research Reports on Maya Writing* 6, 1987, Washington, D.C., Center for Maya Research

Idem „Itzam Cab Ain: Caimans, Cosmology, and Calendries în Postelassic Yucatán", în *Research Reports on Andent Maya Writing* 26, 1989, Washington, D.C., Center for Maya Research

Idem *The Major Gods of Andent Yucatan*, în *Studies* în *Pre-Columbian Art and Archaeology* 32, 1992, Washington, D.C., Dumbarton Oaks

Idem „The Birth Vase: Natal Imagery în Ancient Maya Myth and Ritual" în *the Maya Vase Book* (ed. Barbara Kerr şi Justin Kerr), pp. 652-685, New York, Kerr Associates, 1994a

Idem „The Jade Hearth: Centrality, Rulership, and the Classic Maya Temple" (fotocopie), în *Paper delivered at a 1994 Dumbarton Oaks Symposium*, 1994b Tedlock, Barbara. „Sound Texture and Metaphor în Quiché Maya Ritual Language", în *Current Anthropology* 23, 1982, pp. 269-272

Idem „El C'oxol: un símbolo de la resistencia quiché a la conquista espiritual", în *Nuevas Perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 343-357, Guatemala, Piedra Santa, 1983

Idem „Hawks, Meteorology and Astronomy în Quiché-Maya Agriculture", în *Archaeoastronomy* 8, 1985, pp. 80-88

Idem „On a Mountain Road în the Dark: Encounters with the Quiché Maya Culture Hero", în *Symbol and Meaning Beyond the Closed Community*: *Essays* în *Mesoamerican Ideas* (ed. Gary Gossen), pp. 125-138, în *Studies on Culture and Sodetty* 1, Albany, Institute for Mesoamerican Studies, State University of New York, 1986

Idem „Zuni and Quiché Dream Sharing and Interpreting” în *Dreaming*: *Anthropological and Psychological Interpretations* (ed. Barbara Tedlock), pp. 105-131, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Idem *Time and the Highland Maya*, ediţie revăzută, Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992 Tedlock, Barbara şi Dennis Tedlock, „Text and Textile: Language and Technology în the Arts of the Quiché Maya”, în *Journal of Anthropological Research* 41, 1985, pp. 121-146 Tedlock, Dennis, *Finding the Center*: *Narrative Poetry of the Zuni Indians*, New York, Lincoln, University of Nebraska Press, 1972; retip. În 1978

Idem „Las formas del verso quiché”, în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 123-132, Guatemala, Piedra Santa, 1983a

Idem *The Spoken Word and Work of Interpretation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1983b

Idem „Hearing a Voice în an Ancient Text: Quiché Maya Poeties în Performance”, în *Native American Discourse*: *Poeties and Rhetoric* (ed. Joel Sherzer şi Anthony C. Woodbury), pp. 140-175, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Idem „Mayan Linguistic ideology”, în *On the Ethnography of Communication*; *The Legacy of Sapir* (ed. Paul V. Kroskrity), pp. 55-108, Other Realities 8, Los Angeles, University of California at Los Angeles, Department of Anthropology, 1988

Idem „Drums, Egrets, and the Mother of The Gods; Remarks on the Tablet of the Cross at Palenque”, în *U Mut Maya* 3, 1990, pp. 13-14

Idem „Myth, Math, and the Problem of Correlation în Mayan Books”, în *The Sky* în *Mayan Literature* (ed. Anthony F. Aveni), pp. 247-273. New York, Oxford University Press, 1992a

Idem „The Popol Vuh as a Hieroglyphic Book” în *New Theories on the Andent Maya* (ed. Elin C. Danien şi Robert J. Sharer), pp. 229-240, University Museum Monograph 77, Symposium Series 3, Philadelphia, University Museum, 1992b

Idem *Breath on the Mirror*: *Mythic Voices and Visions of the Living Maya*, San Francisco, Harper San Francisco, 1993a

Idem „Torture în the Archives: Mayans Meet Europeans” în *American Anthropologist* 95, 1993b, pp. 139-152, 1993b

Idem „Visions of the Maya Sky”, în *Cambridge Archaeological Journal* 5, 1995, pp. 117-120

Tedlock, Dennis şi Barbara Tedlock, „A Mayan Reading of the Story of the Stars”, în *Archaeology* 46(4), 1993, pp. 33-125 Teletor, Celso Narcisco, *Apuntespara una monografia de Rabinal (B.V.) y algo de nuestro Folklore*, Guatemala, Ministério de Educación Pública, 1955 Thompson, J. Eric S., *Ethnology of the Mayas of Southern and Central British Honduras*, Field Museum of Natural History, Anthropological Series 17, 2, 1930, Chicago, Field Museum Press

Idem *Maya Hieroglyphic Writing*, Norman, University of Oklahoma Press, 1960

Idem *The Rise and Fall of Maya Civilization*, ed. A II-a, Norman, University of Oklahoma Press, 1966 Thompson, J. Eric S., *Maya History and Religion*, Norman, University of OMahoma Press, 1970

Idem *A Commentary on the Dresden Codex*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1972 Tirado, Fermin Joseph, 1787 „Vocabulario de lengua kiché”, manuscris în Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, 1787 Tozzer, Alfred M., *A Comparative Study of the Mayas and the Lacandones*, New York, Macmillan, 1907

Idem *Landa's relación de las cosas de Yucatán*, în *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology* 18, 1941, Cambridge, Massachusetts, 1941 Ulrich, E. Matthew şi Rosemary Dixon de Ulrich, *Diccionario bilingüe maya mopán-español y español-maya mopán*, Guatemala, Intituto Lingüístico de Verano, 1976.

Varea, Francisco de, „Calepino en lengua cakchiquel", (1699) analiza manuscrisului de William Gates; în American Philosophical Society Library, Philadelphia, Pennsylvania; în Gates Collection, Brigham Youg University Library, Provo, Utah, 1929

Vico, Domingo de, „Vocabulario de la lengua cakchiquel y kiché"; manuscris în Bibliothèque Nationale, Paris; fotocopie în Pre-Columbian Library, Dumbarton Oaks, Washington, D.C., e. 1550

Whittaker, Gordon, „The Mexican Names of Three Venus Gods în the Dresden Codex", în *Mexicon* 8, 1986, pp. 56-59, 1986

Ximénez, Francisco, „Arte de las tres lenguas cakchiquel, quiché y zutultil"; manuscris în Ayer Collection, Newberry Library, Chicago, Illinois, e.1701 *Las historias del origen de los indios de esta provincia de Guatemala*, introducere, analiza manuscrisului şi note de Carl Scherzer, Viena, Academia Imperial de las Ciencias, 1857

Popol Vuh, ediţie facsimilată; analiza manuscrisului şi note de Agustin Estrada Monroy, Guatemala, José de Pineda Ibarra, 1973

Primera parte del tesoro de las lenguas cakchiquely quiché y zutultil, en que las dichas lenguas se traducen a la nuestra, española (ed. Carmelo Sáenz de Santa Maria), Academia de Geografia e Historia de Guatemala, Special Pub. 30, 1985, Guatemala, Tipografia Nacional Yadeun, Juan, *Toniná*, México, El Equilibrista, 1993.

Zuniga, Dionysio de, „Diccionario pocomehi-castellano y Castellano pocomehi”, manuscris în Berendt Collection, University of Pennsylvania Library, Philadelphia; fotocopie în Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, ş.a.

INDICE DE NUME PROPRII SELECTIV

Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala: 7, 191
Adună Sânge: 6, 23, 26, 82, 84, 88, 90, 107, 109, 242, 244, 327, 339
Ajxub, Esteban: 322
Ak’ ul: 344
Alnitak: 227
Alta Verapaz: 8
Alvarado, Pedro de: 7, 46, 203, 313, 325, 335, 345, 349, 350, 351
America de Nord: 337, 343
America de Sud: 214, 264, 331, 342
Americi: 259
The Annals of the Cakchiquels: 232, 278, 281, 287, 288, 291, 298, 325
Antigua: 232, 344, 352
Apa Oglindă: 318
Apa Revărsată: 179, 327, 338, 346
Arawakan: 215
Aripă: 83, 84, 108, 109, 244, 327
Ashmore, Wendy: 250
Anilix: 36-39, 42, 142, 145, 148-150, 152-158, 160, 181, 183, 215, 288, 289, 294, 295, 299, 303, 327, 328, 338, 344, 345, 350
Ayutla: 317, 344
Baia lui Tohil: 156, 327, 344
Balegă de Tatu: 180, 328, 334
Bancuri de Nisip: 148, 293, 334
Basseta, Domingo de: 192
Belize: 8, 12, 271

Biblioteca Newberry: 17
Bigelow, Charles: 234
Boubourg: 17
Brasseur, Etienne: 17
Brazilia: 349
Bufniţa Macao: 84, 328
Bufniţa Săgeată: 84, 328
Bufniţa Şchioapă: 84, 328
Bufniţa Tigvă: 84, 328
Bunica Luminii: 59, 60, 140, 207, 221, 328, 353
Bunica Zilei: 59, 60, 140, 207, 221, 328, 353
Cacaxtla: 12
Cahabon: 246, 247, 329
Cakchiquel: 228
Cakixha: 19
Cala: 309
Calea Lactee: 247, 334, 346, 352 „Camacu”: 152, 164, 297, 329
Canionul Ascunzişului: 149, 205, 329, 337, 338
Canionul Foşnitor: 85, 247, 329
Canionul Gâlgâitor: 85, 247, 329
Caracol: 12
Caraibe: 215, 229, 245, 348
Carchá: 247, 271
Cartea Sfatului: 11, 19, 53, 182, 208, 329, 344
Cartea de istorie: 49
Cartea egipteană a morţilor: 49
Cartea schimbărilor: 49 „Cartea Comună”: 209
Carul Mare: 24, 228-230, 232, 331, 348
Carul Mic: 24, 231

Casa Baiedulce: 139, 151, 184, 284, 329
Casa Brici: 30, 87, 113, 329
Casa Crevete: 35, 37, 139, 148, 281, 282, 329
Casa de Coajă: 171, 339
Casa de Ghips: 178, 179, 329
Casa Domn Mătasedeporumb: 329
Casa Friguroasă: 30, 114, 126, 249, 329, 330
Casa întunecată: 26, 86, 87, 109, 126, 329
Casa Jaguar: 30, 87, 115, 139, 266
Casa Liliac: 30, 87, 115, 118, 146, 153, 282, 330, 338
Casa Macao: 19, 35, 37, 139, 149, 282, 283, 330, 354
Casa Maimuţă: 186, 330
Casamării Sărbătorită: 5
Casa Mătasede porumb: 181, 329, 330, 354
Casa Pasăre: 186, 330
Casa Ziya: 179, 330
Casa Zornăitoare: 87, 249, 329, 330. Cauatepech: 185, 325, 330
Cauinal: 308, 339
Cauizimah: 44, 46, 177-180, 182, 185, 330
Cărarea Verde: 183
Centura lui Orion: 200
Cerro de Oro: 21
Cetatea Altarelor: 335
Cetatea Quetzal: 316
Cetatea Urzicilor: 352
Chac: 272, 273
Chajul: 341
Chan Bahlum: 282
Chiapas: 12, 15, 199, 233, 345

Chicago: 17
Chichén Itzá: 12, 13, 141, 210, 245, 265, 267, 287
Chichicastenango: 15, 17, 267, 298, 299, 318, 338, 344, 346, 352
Chicomozioc: 287
Chi ismachi: 203
Chilam Balam: 15, 282
Chilam Balam din Chumayel: 210, 218, 268, 287, 297, 306
Chilam Balam din Mani: 287, 316
Chilam Balam din Tizimín: 287
Chilam Balam din Yucatán: 199
Chimalli: 231
Chimalmat: 24, 67, 69, 70, 231, 331, 332, 348, 354
Chingă de Boccea: 83, 84, 108, 109, 244, 327
Chixoy: 309, 339, 340
Cho, Marcello: 271
Chuwi la’: 17
Clătinare: 155, 301, 331, 340
Coati: 53, 100, 117, 205
Cobá: 13, 41, 202, 210
Cobán: 230, 246, 339, 346
Codexul din Dresda: 13, 15, 48, 196, 198, 199, 204, 230, 249, 276
Codexul din Madrid: 13, 244
Codexul din Paris: 13, 199, 249
Codexul Grolier: 199
Codexul Mixtec: 317
Colche: 317
Colibri de Apă: 35, 37, 139, 148, 281, 282, 331
Coloch, José Leon: 251

Colop, Enrique Sam: 6
Colţuri Militare: 181, 319, 354
Columbia: 271
La Conquista: 346
Copán: 7, 12, 35-37, 112, 151, 199, 282, 285, 286, 342, 344
Cortés (familie) 203
Cortés, Hernán: 202
Cortés, Donjuan: 13, 46, 47, 186, 203, 307, 332
Cozumel: 13
Crainic: 41, 179-182, 184, 185, 187, 307, 314, 332, 333, 343
Crainic pentru Domni: 187, 332-334, 341-343, 347, 348
Cristobal, Don: 187, 203, 332
Cuauhtémoc: 202
Cuautemallan: 204
Cutremur: 25, 32, 67, 68, 75-78, 179, 201, 239, 332, 340, 348, 354
Cuvântul Străvechi: 20, 47, 53, 208, 289
Dansul Maimuţei: 235, 258, 294, 336
Dansul Nevăsţuicii: 122, 125, 332
Dansul Păsării Caprimulg: 122, 125, 332
Dansul Scutului: 172, 310, 333
Dansul unui Tatu: 124, 125, 333
Dăltuitor de Chipuri: 62, 225, 333
Diavol al Gălbinarei: 82, 84, 108, 109, 333
Diavol al Gunoiului: 83, 84, 333
Diavol al Necazului: 83, 84, 333
Diavol al Puroiului: 82, 84, 107, 109, 333
Dinte de Şarpe: 146, 153, 291, 333, 343
Dinţi Însângeraţi: 108, 109, 333
Domn: 229

Domn al Casei Mătasedeporumb: 175
Domn al Sfântului Sfat: 36
Domn Auilix: 327
Domn Crainic: 175, 314, 333, 334
Domn Dregător: 41, 46, 307, 332, 333, 337, 341-343, 346, 351
Domn Emisar: 175, 333
Domn Hacauiz: 175, 188, 333, 335
Domn Păstrător al Rogojinii: 333, 346
Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: 332, 333
Domn Rândunică: 289, 327
Domnii din Xibalba: 33
Domnul Cinci Toh: 310
Domnul Jaguar Lună: 130
Domnul Mătasedeporumb: 330
Domnul Nobil Baiedulce: 310, 312
Domnul Şarpe cu Pene: 312
Domnul K’in: 233, 295
Dregător: 310, 333, 334
Dregător al Casei de Primire: 175, 334
Dregător pentru zacuici: 333, 334
Dregător Militar: 181, 334
Dregător pentru Domni: 180, 334
Dresda: 15
Drumul Alb: 85, 106, 247, 334, 346
Drumul Galben: 85, 334, 336
Drumul Negru: 26, 85, 156, 247, 264, 334, 346
Drumul Roşu: 85, 106, 334, 346
Drumul Pietrelor: 148, 293, 334
Drumul Verde: 106, 183, 264, 334, 346
Drumul Xibalbei: 24, 85, 247, 264, 334, 346, 353

El Salvador: 12
Emisar Quehnay: 174, 175, 186, 314, 334
Emisar Şef Yeoltuh: 175, 325, 335
Faţa Monumentului: 178, 335
Făcător: 21, 53-55, 57-59, 61, 62, 135-138, 140, 144, 145, 192, 193, 205, 220, 335, 336, 338, 339, 345, 348
Femeia Cacao: 94, 335
Femeia Egretă: 5, 25, 26, 81, 241, 335, 352
Femeia Galben: 94, 196, 256, 335
Femeia Mălai: 94, 335
Femeia Tunet: 94, 196, 256, 335
Filip al II-lea: 46, 203
Fluture Negru: 5, 46, 185, 325, 335
Fluture Negru „Nepot al lui Quicab”: 335, 345
Fortăreaţa: 171, 309, 339
Gheare Însângerate: 108, 109, 333
Golful: 199
Grupul Crucii: 48
Guatemala: 5, 7, 11, 15, 44, 46, 191, 196, 204, 236, 238, 259, 264, 275, 279, 291, 298, 300, 312, 316, 325, 328, 329, 331, 336, 338, 340, 341, 343, 344, 346, 347, 349, 352
Guatemala City: 12, 15, 17, 178, 316
Guyane: 214
Hacauitz: 5, 36-40, 42, 142, 145, 148-150, 152-158, 160, 162-165, 170, 181, 202, 203, 215, 289, 294, 295, 303, 306, 327, 328, 333, 335, 338, 344, 345, 350
Habsburgi: 17
Hambar: 186, 336
Hiade: 269
Historia Quiché: 293

Holtun: 287
Holtun Zuyua: 287
Honduras: 7, 12, 13
Huehuetenango: 316, 343
Huliznab: 232, 336
Hun Ahaw: 15, 229, 232, 270, 273
Hundrath: 74, 236, 242, 336
Hunahpu: 6, 23, 15, 18, 24, 25, 27-33, 40, 41, 45, 67-69, 71, 74-78, 81, 83, 88, 90, 92, 94-99, 100, 101, 104, 106, 108-112, 114, 116, 121, 123, 124, 126, 131, 140, 197, 199, 205, 222, 229, 230, 232-234, 245, 246, 248, 250, 258, 261-266, 269-272, 274, 276, 277, 279, 301, 328, 332, 333, 336, 337, 339, 340, 343, 347-350, 352, 353
Hunahpu Coiot: 53, 59, 60, 205, 222, 336
Hunahpu Oposum: 53, 59, 60, 205, 222, 336
„Hunahpu Maimuţă”: 96, 97, 336
Indiile de Vest: 214
Inima Argintului: 218
Inima Banilor: 218
Inima Cerului: 8, 9, 21, 24, 55-57, 60-62, 67, 70, 118, 138, 140, 183, 192, 193, 213, 218, 224, 234, 328, 336, 348-350, 352
Inima Lacului: 21, 53, 336, 348
Inima Mării: 21, 53, 336, 348
Inima Metalului: 218
Inima Pământului: 8, 9, 21, 55-57, 60-62, 67, 70, 118, 138, 140, 183, 218, 323, 336, 350, 352
Inima Raiului: 218
Las Islas: 246
Ixil: 341
Ixil Nebaj: 344

Iximehé: 43
Izapa: 12, 227, 233
Iziayul: 42, 171, 173, 177, 185, 309, 337, 353
Izvoare Fierbinţi: 179, 337
Înghiţitul Săbiilor: 122, 272, 337
Jaguar Funie: 139, 284
Jaguar întunecat: 34, 35, 37, 40, 137-139, 141, 142, 144-150, 152-156, 160-165, 184, 280, 282, 330, 334, 335, 337, 340, 354
Jaguar Noapte: 34, 35, 37, 39, 40, 137-139, 141, 150, 152-156, 158-165, 169, 170, 184, 186, 280, 327, 329-331, 334, 335, 337, 338, 345
Jaguar Nobil Boltădecopac: 185, 309, 337, 341, 342
Jaguar Quitze: 34, 35, 37, 39, 40, 137-139, 141-156, 158-165, 169, 170, 184, 185, 280, 293, 305, 320, 329, 330, 332, 334, 335, 337, 338, 341, 342, 345, 350, 351
Jaguar Ronţăitor: 62, 226, 337
Jaguar Sfârtecător: 62, 226, 337
Jelitoarea: 5, 39, 157-159, 233, 302, 303, 344
Jodido: 244
Joyabaj: 344
Justeson, John: 281, 288
Kaminaljuyú: 12, 35-37, 201
Knab, F. J.: 234, 270, 311
La Llorona: 5, 302, 344
Leacul lui Tohil: 149, 150, 329, 337
Legătură de Flăcări: 40, 164, 165, 183, 337
Lângă Oglindă: 179, 180, 318, 319, 338, 347
Locul Apei Amare: 136, 279, 338
Locul Apei Revărsate: 178, 179, 338
Locul Cepelor Sălbatice: 17

Locul cu Barbă: 42, 171-173, 203, 309, 312, 333, 337, 345, 350, 351
Locul de Ascuns: 205
Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea: 26, 27, 33, 87, 88, 91, 128, 131, 250, 338, 350
Locul Despicat: 7, 136, 279, 338
Locul Hunahpu: 338
Locul Iloc: 203
Locul lui Auilix: 149, 150, 327, 329, 338
Locul lui Tohil: 23, 149, 150, 223, 337, 338, 350
Locul Nostru din Umbră: 11, 53, 338, 344, 354
Locul Papurei: 35
Locul Scândură: 179, 338
Locul Sfatului: 37, 42, 44, 147, 148, 338, 340
Locul Spaimei: 24
Locul Spart: 7
Locul Spinos: 42, 170, 171, 203, 308, 309, 335, 338, 339, 347
Locul Uscat: 171, 339
Lumea Nouă: 345
Lumina care Vine de Dincolo de Mare: 6
Lumina care Vine de Lângă Mare: 6, 11, 41, 53, 209, 339
Luna Sânge: 23, 26-28, 30, 33, 88, 89, 92, 94, 196, 233, 251-256, 302, 309, 332, 335, 336, 339, 352, 353
Macamob: 67, 232, 339
Macao de Foc cu Ochii de Soare: 227
Macao Roşu: 232
Madrid: 15
Maestru de Ceremonii: 47, 174, 175, 180, 186-188, 240, 313, 326, 339
Maestru de Ceremonii pentru Domni: 339

Maestru de Stat Jos: 326
Mama Casei de Primire: 174, 175, 186, 325, 339, 348
Mame ale Cuvântului: 47, 339
Marea Falie a Căii Lactee: 26, 247, 334, 346, 352
Marea Roşie: 293
Marele Coati: 222
Marele Coati Alb: 24, 53, 60, 69, 340
Marele Hău: 29, 42, 44, 116, 123, 147, 245, 339
Marele Hău cu Peşti în Cenuşă: 26, 37, 84, 245, 247, 271, 334, 339
Marele Monument al lui Tohil: 181, 320, 340, 347, 350
Marele Pecar: 222
Marele Pecar Alb: 24, 53, 60, 69, 205, 340
Marroquin, Francisco: 313, 346
Marte: 28, 198, 246, 256, 258, 259
Maximón: 225
Mătasedeporumb: 43, 330
Meauan: 74, 75, 340
Méndez: 250
Mersul pe Picioroange: 121, 122, 340
Meteor: 179, 340
Mexic: 7, 12, 44, 217, 231, 236, 240, 279, 286, 297, 300, 307, 325, 328, 338, 349
Mezoamerica: 7, 17, 23, 35, 38, 195, 201, 202, 229, 231, 234, 235, 245, 249, 250, 255, 265, 273, 291, 295, 299, 302, 328, 331, 342, 345, 348, 350
Micul Loc al Declaraţiei: 275
Mijlocul Casei: 129, 277, 340
Mijlocul Câmpiei: 142, 340
Mijlocul Culesului: 129, 277, 340

Mijlocul Porumbului Cojit: 277
Moaşă: 353
Moctezuma: 202
Momostenango: 8, 21, 37, 216, 219, 220, 258, 275, 294, 296, 298, 320, 335, 336, 338
Motagua: 282, 295, 342
Motz: 25, 236
Mundo: 218, 275
Naexit: 41, 44, 169, 170, 209, 306, 308, 309, 339-341
Naexit Xuchit: 306
Najachel: 21
Nanahuac: 285, 286
Nanahuac Neaşteptat: 140, 285, 341
Nanahuac Nounăscut: 140, 285, 341
Nanahuatzin: 271, 285, 341
Năvalnică Misivă de Sânge: 62, 225, 341
Neaşteptat: 215
New Mexico: 5
Nobil: 305
Nobil Acul: 164, 186, 341, 344
Nobil Acutec: 41, 42, 44, 45, 164, 169, 170, 186, 340, 341
Nobil Baiedulce: 42, 171-173, 176, 182, 185, 186, 310, 337, 338, 341
Nobil Boltădecopac: 171, 309, 341
Nobil Casa cu Înscripţie: 186, 341
Nobil cel Scurt: 187, 326, 341
Nobil Chahuh: 186, 341
Nobil Chemător: 187, 326, 341
Nobil Doctor: 187, 341
Nobil Doi: 40-42, 44, 45, 163, 165, 169, 170, 202, 305, 309,

340, 341, 342
Nobil Domn: 41, 42, 44, 45, 164, 169, 170, 187, 340, 341
Nobil Muritor: 187, 326, 341
Nobil Strai: 163, 165, 185, 202, 305, 309, 342
Nounăscut: 215
Nouă Cerb: 171, 186, 337, 342
Nouă Câine: 7, 46, 185, 342, 349
Nu Chiar Acum: 34, 35, 37, 39, 40, 137-139, 141, 142, 144-150, 152-156, 158-165, 169, 170, 184, 187, 280, 282, 329, 331, 333-335, 342, 345
Oaxaca: 286
Omul din Quiché: 310
Opt Coardă: 185, 342, 345
Optsprezece: 179, 342
Orion: 6, 227
Oxlahun Zuyua: 287
Pacam: 32, 120, 122, 269, 270, 353
Padaco Benitez, Lucas: 23, 296
Pacific: 232, 317, 344
Palenque: 6, 12, 48, 49, 204, 227, 241
El Palmar: 320
Panama: 240, 345
Panamericana: 7, 279, 338
Pan Paxil: 7
Paris: 15, 17
Pat de Lut: 277, 340, 349
Patru Sute de Băieţi: 25, 71-74, 131, 234-236, 269, 279, 336, 342
Paxal: 7
Păcălitorul: 187, 342

Păstrător al lui Tohil: 174, 186, 343
Păstrător al Rogojinii: 41, 42, 44-46, 169, 170, 174, 180, 181, 184, 307, 309, 312, 320, 328, 332, 333, 335-337, 341-343, 345, 348-351
Păstrător al Rogojinii de Dans: 153, 297, 343
Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: 41-46, 169, 170, 174, 180-182, 184, 186, 307, 309, 312, 320, 330, 332, 333, 337, 341-343, 345, 348, 349, 353
Păstrător al Rogojinii Liliac: 153, 297, 343
Păstrător al Şarpelui cu Pene: 174, 186, 343
Păstrător Militar al Rogojinii: 84, 90, 180, 245, 328, 343
Pătimaşa: 5, 39, 157-159, 233, 302, 303, 344
Peştera de lângă Apă: 67, 232, 344
Petatayub: 178, 317, 344
Peţitor: 53, 59, 344, 353
Piaţa Dansul Cerbului: 179, 344
Piramida lui Tohil: 320
Piramida Soarelui: 36, 287
Plaza de Este: 250
Plăsmuitor: 21, 192, 193, 205, 220, 224, 335, 336, 338, 345, 348
Pleiadele: 25, 236, 269, 279, 336, 342
Polaris: 200
Popol Vuh: 5-9, 11, 12, 15-20, 23, 25, 33-35, 37, 38, 41-49, 98, 110, 191, 192, 244, 248, 252, 276, 278, 283, 332, 338-340, 343, 344, 346, 350, 352, 354
Printre Stânci: 179, 318, 344
Profetul Jaguar: 15
Pumnalul Alb: 27, 30, 86, 90, 111, 248, 265, 344
Pueblo: 272

Purtător:21, 53, 55, 57, 58, 60, 135-138, 140, 192, 193, 212, 336, 344, 348, 353
Quenech Ahau: 139, 282
Quetzalcoatl: 297, 306
Quetzaltenango: 232, 283, 316, 347, 353
Quicab: 44-46, 177-180, 182, 184, 185, 203, 316, 317, 319, 327-330, 332-335, 338-340, 342-347, 351-354
Quiché (oraş): 7, 15, 17, 44, 46, 47, 53, 184, 188, 202-204, 345
Quirigua: 6, 63, 227
Quitzalcuat: 152, 297, 344, 345, 353
Q’umaraq aj: 203
Rabinal: 251, 267, 309, 310, 339, 340, 345
Rabinal Achi: 209, 250, 310
Răscruce: 26
Răscrucea de Drumuri: 29, 85, 106, 247, 334, 346, 352
Regatul Mayapan: 13
Regatul Quiche: 11, 13, 15, 44, 180, 185, 199, 203, 345, 350, 354
Resguardo: 203, 330
Rigel: 227
Rio Blanco: 309, 339
Rio Cală: 309, 339
Rio Negro: 309, 339, 340
Râul Alb: 179, 346
Râul Puroi: 106, 346
Râul Sânge: 85, 106, 346
Roblés, Don Pedro de: 46, 187, 346
Rojas (familie): 203
Rojas, Don Juan de: 46, 186, 203, 332, 346

Sacapulas: 284, 329, 331, 337, 349
Sacatepéquez: 329
Saculeu: 343
Saiph: 227
Sajcabajá: 320
Salcajá: 283, 340
Salcia: 178, 346
San Andrés Sajcabajá: 329, 338
San Antonio Toledo: 8
San Jorge: 267
San Miguel Totonicapán: 353
San Pedro (sat): 271
San Pedro (vulcan): 21
San Pedro Carchá: 246, 271, 339
San Pedro la Laguna: 281
San Pedro Sacatepéquez: 329
Santa Cruz: 48, 188, 204, 345, 346
Santa Maria Cauqué: 316, 329
Santa Maria Chiquimula: 316
Santa Maria Sacatepéquez: 316
Santa Cruz del Quiché: 296, 300, 319, 329, 338, 346, 351
Santa Rita Corozal: 13
Santiago Atitlàn: 225
Satiago Cauqué: 316, 329
Santiago Guatemala: 346
Santiago Sacatepéquez: 316
Saqi Koxal: 346
Săgetător: 247, 334, 346
Scăpărătorul Alb: 38, 152, 295, 296, 346
Scepâru de Os: 82, 84, 108, 109, 347

Scepâru de Tigvă: 82, 84, 108, 109, 347
Schele, Linda: 202
Scherzer, Cari: 17, 200
Scorpion: 247
Scorpius: 352
Scutul lui Macao de Foc cu Ochi de Soare: 231
Seibal: 38, 39, 202
Semnul Hotarului: 171, 309, 339, 347
Semuc: 247
Sfetnic al Proviziilor: 175, 186, 313, 347
Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea: 175, 186, 314, 347, 353
Sfânta Cruce: 48
Sierra de Chuacus: 329, 338
Sierra de Puebla: 270
Sierra Popoluca: 214, 215
Spania: 7, 46, 307, 332
Steaua Polară: 228, 230, 232
Statele Unite: 272, 302
Stindard Roşu: 187, 347
Stâlpul Zburător: 235
Străjerii Prăzilor: 139, 284
Sub Coardă: 180, 319, 347
Sub Funie: 180, 319, 347
Sub Zece: 178, 179, 316, 347
Sub Zece Cerbi: 316
Suveran Mexican: 186, 339, 347
Şapte Canioane: 35, 36, 142, 143, 287, 348, 351
Şapte Gând: 185, 348
Şapte Hunahpu: 23, 25-28, 33, 196, 240, 242, 247-250, 252,

256, 264, 271, 277, 328, 329, 334, 336, 338, 340, 351-353
Şapte Macao: 5, 18, 24, 25, 32, 33, 64, 67-71, 74-76, 78, 227, 228, 230-234, 331, 332, 348, 354
Şapte Moarte: 26, 27, 32, 82, 84, 86, 87, 103, 197, 242, 264, 265, 274, 352, 353
Şapte Peşteri: 35, 142, 143, 287, 348, 351
Şapte Trestie: 187, 348
Şarpe cu Pene: 13, 41-45, 55, 56, 173, 176, 182, 184, 185, 206, 297, 312, 341, 348, 351
Şarpe cu Pene Suveran: 21, 53-55, 59, 60, 135-138, 140, 213, 225, 282, 335, 336, 343, 345, 348
Şarpe Quetzal: 348
Şeful Casei de Primire: 175, 186, 325, 349
Ştiuleţii Vii de Porumb Verde: 129, 130, 277, 340, 349
Tabasco: 12, 13
Tamazul: 103, 104, 233, 261, 349
Tancah: 13
Tatăl Soare: 234
Taţi ai Cuvântului: 47, 339
Tecuciziecad: 271
Tecum: 5
Tecún Uman: 317, 344
Tecum Uman Quicab: 321, 335, 345
Tedlock, Barbara: 8, 285
Templul Crucii: 227, 241
Tenochtitlân: 202
Teotihuacan: 12, 35-37, 45, 199, 201, 287
Tepepul: 46, 175, 185, 315, 337, 349
Tezeatlipoca: 214, 297
Thor: 229

Tikal: 12, 173, 250

Title of the Lords of Totonicapán: 202, 203, 246, 309, 310, 312, 313, 341, 342

El Título de Totonicapán: 293, 302, 308, 317, 326

Tohil: 36-40, 42, 142, 147-149, 152-162, 174, 181-183, 186, 214, 215, 288, 289, 291, 292, 294, 295, 297-299, 301-303, 311, 320, 328, 331, 337, 338, 340, 343-345, 350, 352

Tollan: 201, 286

Tonatiuh: 46, 325, 350

Toniná: 63, 233

Totonicapán: 326, 353

Trăsnet: 215

Trăsnet Neaşteptat: 21, 55-57, 75, 81, 89, 138, 140, 192, 193, 214, 215, 218, 285, 286, 336, 341, 348, 350

Trăsnet Nounăscut: 21, 55-57, 75, 81, 89, 138, 140, 192, 193, 214, 215, 218, 285, 286, 336, 341, 348, 350

Trei Cerb: 46, 185, 335, 350

Trei Crab: 7

Trestii Putrede: 42-44, 46, 143, 173, 174, 203, 282, 287, 296, 312, 313, 318-320, 327, 330, 332, 333, 335, 336, 338-343, 345-351, 353, 354

Triada Palenque: 215

Tribul Tam: 149, 351

Tribul Ţesutul Plasei: 149, 351

Tuia: 35, 201

Tulan: 35, 142, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 170, 201, 209, 282, 286, 287, 308, 320, 327, 329, 334, 335, 340, 344, 345, 348, 350

Tulan Zuyua: 35, 201, 284, 286, 287, 305, 318, 351, 354

Tulapan: 287

Tullan: 286
Tulum: 13, 210
Tzutultil: 225
Ţestoasa Roşie de Mare: 5, 35, 37, 139, 148, 282, 351
Ţesut: 180, 186, 333, 351
Ţinuturile de Jos: 6, 45, 214, 215, 227, 230, 232, 233, 242, 270, 272, 277, 284, 293, 301, 321
Unu Hunahpu: 23, 25-28, 81, 83-90, 92, 101-103, 128, 130, 131, 197, 240, 242, 247, 248-250, 256, 264, 270, 271, 277, 302, 309, 328, 329, 334-336, 338, 340, 351-353
Unu Maimuţă: 18, 25-28, 32, 81, 83, 84, 92-99, 198, 222, 240, 246, 254, 256, 258, 335, 352
Unu Meşter: 18, 25-28, 32, 81, 83, 84, 92-99, 198, 222, 240, 246, 254, 256, 258, 335, 352
Unu Moarte: 26, 32, 82, 84, 86-88, 90-92, 103, 105-107, 109, 110, 113, 114, 116, 121, 122, 126-128, 196, 242, 264, 265, 274, 352, 353
Unu Sarbacanar: 229
Unutoh: 153, 352
Unghi de Coardă de Arc: 179, 180, 181, 318
Uragan: 21, 22, 24, 55, 57, 62, 75, 76, 81, 89, 118, 138, 140, 145, 183, 192, 214, 224, 240, 301, 328, 336, 348, 352
Uragan Trăsnet: 55, 214, 286, 289, 350, 352
Utatlan: 143, 203, 351
Uxmal: 210
Valladolid: 210
Vatră: 67, 232, 336, 352
Velasco, Cristobal: 47, 203
Venus: 15, 19, 22, 27, 29, 32, 33, 35, 37, 42, 45, 196, 199, 215, 230, 231, 246, 249, 250, 255, 256, 258, 261, 269, 276, 286,

292, 295, 301, 336, 352

Veracruz: 12, 214

Viena: 17

Viaţa în Lumină: 354

Vâltorile Scorpionului: 85, 247, 352

Vârf de Săgeată: 179, 180, 181, 318, 352

Vârfuri cu Urzici: 17, 179, 328, 352

Vârfurile Izvoare Fierbinţi: 178, 337, 353

Volcân de Acatenango: 232, 336, 352

Volcân de Agua: 232, 344

Volcân de Fuego: 232, 336, 352

Volcân Santa María: 232, 353

Xbalanque: 6, 18, 23-25, 27-31, 40, 41, 45, 67-69, 71, 74-78, 81, 83, 90, 94-100, 101, 104, 106, 108, 109, 111, 112, 114-121, 123, 124, 126-130, 197, 199, 205, 222, 229, 230, 233, 234, 245, 246, 248, 250, 258, 261-267, 269-274, 276, 277, 279, 301, 328, 332, 333, 336, 337, 339, 340, 343, 347-349, 352, 353

Xbaquiyalo: 5

Xeacal: 200

Xeanul: 67, 232, 353

Xeuxeba: 186, 347, 353

Xela: 316, 348

Xelajú: 316, 348

Xibalba: 6, 24, 26, 27, 29, 30-32, 41, 44, 45, 81, 88, 92, 95, 101-103, 105, 106, 109-116, 118-123, 127, 128, 130, 144, 145, 176, 230, 241, 242, 244-246, 248, 249, 256, 264, 265, 267, 270, 272, 274, 275, 276, 287, 290, 327-330, 332-334, 338, 340, 343, 347, 349, 350, 352-354

Xiloj Peruch, Andrés: 8, 30, 34, 196, 197, 201, 205-207, 210-212, 217, 218, 220, 222-228, 232, 234, 237-240, 242-245, 248,

250-252, 256-260, 263, 265, 266, 268, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 285, 290, 293, 294, 296, 298, 300, 302-304, 306, 308, 318, 321-323, 328

Xiloj, Anselmo: 34

Xiloj, Antonio: 278

Xiloj, Gaspar: 279

Xiloj, Juan: 278

Xiloj, Manuela: 34

Xiloj, Sabino: 278

Ximénez, Francisco: 16, 17, 250, 251, 258, 267, 268, 281, 290, 293, 296, 297, 299, 303, 314, 316, 324

Xmucane: 22, 23, 24, 26-28, 32-34, 37, 38, 45, 53, 59, 60, 81, 103, 130, 136, 138, 140, 196, 205-207, 221, 222, 224, 254, 255, 277, 280, 290, 327, 328, 339, 340, 344, 349, 351, 353, 354

Xochicalco: 12

Xpiyacoc: 22-24, 38, 45, 53, 59, 60, 81, 138, 140, 205-207, 221, 222, 224, 290, 327, 328, 344, 351, 353

Xpuch: 5

Xtah: 5

Xtayub: 185, 337, 353

Xulu: 32, 120, 122, 269, 270, 353

Yacolatam: 175, 187, 314, 315, 353

Yax Balam: 229, 272

Yolcuat: 152, 297, 344, 345, 353

Yucatan: 6, 12, 13, 15, 41, 199, 200, 202, 287, 306, 339, 340

Zaculeu: 343

Zaculpa: 327

Zaquicaz: 104, 261, 254

Zămislitor: 21, 192, 193, 212, 336, 334, 338, 353

Zeitatea Principală Pasăre: 227, 232, 328

Zgândără Bubă: 82, 107, 109, 242, 354

Ziduri Militare: 180, 319, 354

Zipacna: 24, 25, 32, 67, 71-75, 131, 201, 231, 233, 235, 237, 239, 331, 332, 336, 339, 342, 344, 348, 352-354 „Zorii Vieţii”: 11, 53, 338, 354

Zuyua: 35, 36, 142-144, 147, 148, 150, 152, 153, 155, 170, 209, 268, 286, 287, 308, 348, 351, 354

CUPRINS

PREFAŢĂ

INTRODUCERE

PARTEA ÎNTÂI

PARTEA A DOUA

PARTEA A TREIA

PARTEA A PATRA

PARTEA A CINCEA

NOTE ŞI COMENTARII

GLOSAR

BIBLIOGRAFIE

INDICE DE NUME PROPRII SELECTIV.

Apărut 2000
BUCUREŞTI – ROMÂNIA